

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

Dizertační práce

**„Ó, mordýřko, kde máš dítě?“ Konstrukce matky
vraždkyně v raněnovověké společnosti (1530–1750).**

Mgr. Pavel Stůj

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předloženou dizertační práci vypracoval samostatně pouze s využitím uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury.

Místo a datum: _____

Podpis: _____

Poděkování

The best thing she was, was her children. Whites might dirty her all right, but not her best thing, her beautiful, magical best thing—the part of her that was clean.
MORRISON, Toni: *Beloved*. London 1988, s. 295.

Hrdinka románu *Milovaná*, Afroameričanka Sethe, která usmrtila svou malou holčičku, považuje své dítě za něco magického, něco čistého, co je jen její a co jí, navzdory rasové nenávisti amerického otrokářského světa, nikdo nemůže vzít. Inspirace tohoto díla, příběh Margaret Garner,¹ otrokyně, která po skončení občanské války utekla z otrokářského Kentucky, ukazuje, proč je příběh vraždy dítěte matkou tak silné téma. Sethe (a snad i Margaret) totiž vraždí z lásky: když je zajata, raději volí cestu násilí na své dceři, než aby se musela podřídit otrokářské nadvládě. Je to příběh, který nás znovu nutí promýšlet koncepty jako je láska (z lásky vraždíme, abychom uchránili dítě před neštěstím), dobro a zlo (vražda jako akt dobra), mateřství (je matkou i žena, která své dítě nenávidí?), rodina a další. Zkrátka to není běžný, tuctový příběh, ale tragédie s velkým přesahem k psychologii, sociologii a samozřejmě historii, zejména k jejím nejnovějším trendům mikrohistorie, gender-history, a mnohých dalších.

Možnost uplatnit různé přístupy moderní historiografie je i jeden z důvodů, proč jsem si již v magisterském studiu toto téma zvolil. Už více než před deseti lety, když jsem na Univerzitě Palackého v Olomouci pročítal seznamy zadané literatury k jednotlivým zkouškám, mě napadalo, jak moc se v historiografii hovoří o významných mužích a jak málo o obyčejných lidech, jak málo o běžném životě, jak málo o lidské zkušenosti a jak málo o ženách. Výzkumnému pracovníkovi, který má mnoho zkušeností s dějinami dějepiscectví, to může přijít jako zcela banální poznatek, klišé, které se opakuje v historiografii již více než 40 let „*dějiny jsou hřištěm, na kterém si hraji převážně bílí muži, kteří píšou o jiných bílých mužích.*“² Málokterý začínající vysokoškolák si ale ve svých osmnácti letech uvědomuje, do jaké míry dějepisné

---

¹ Historická práce popisující její případ WEISENBURGER, Steven: *Modern Medea: A Family Story of Slavery and Child Murder from the Old South*. New York 1998.

² O zhodnocení současného výzkumu z hlediska zastoupení pohlaví na britských univerzitách a důležitosti různorodosti bádání v dějepiscectví například článek SATIA, Priya: *The Whiteplaying in History is over*, online: <https://www.chronicle.com/article/the-whitesplaining-of-history-is-over> [cit. 10. 8. 2020]

bádání ovlivňuje gender, národnost či rasa, a kolik z minulosti je kvůli tomu stále skryto.

V domácím prostředí převládaly a možná stále převládají velké příběhy velkých mužů, od přemyslovských knížat, přes lucemburské krále, husitské velitele a reformátory až po habsburské panovníky, generály, alchymisty, lékaře, kteří si zasloužili své místo ve vojenských, politických, intelektuálních, právních, hospodářských a dalších dějinách, jejich četba (jakkoliv poučná) mi ale vždy přišla únavná a nekonečná.

Teprve přednášky z dějin raného novověku s prof. Jaroslavem Millerem, doc. Martinem Elbelem nebo doc. Radmilou Prchal-Pavličkovou postupně ukázaly, že to nemusí být pravda. Postupně jsem začal objevovat dějiny malých příběhů, příběhů politicky nevýznamných lidí, zlodějíčků, kriminálků, příběhy žen, stejně zajímavých jako příběhy mužů. Zkrátka dějiny se (nejen!) díky mým učitelům raného novověku staly pestřejšími a zajímavějšími.

K tomu má přispět i toto téma – téma, které sice stejně jako většina evropské historiografie stále pojednává o „nadřazených evropských ženách evropského novověku“, nikoliv o infanticidě v židovské, romské nebo přistěhovalecké komunitě, jak by bylo „in“ v současnosti, ale stále téma nadčasové, které přesahuje jednotlivá období dějin i regiony. Problém vraždy svého dítěte neřešila jen starověká Médea, ale potýkala se s ním i románová černošská otrokyně Sethe 19. století, indiánské ženy v amazonských pralesích dneška, indické ženy z nejnižších kast, chudé a neprovdané ženy raného novověku i blahobytné české ženy dneška, kterým zdánlivě nic nechybí.

Za uvedení do akademického světa, pomoc s prvními konferencemi a žádostmi o granty i doporučení na prameny a zahraniční literaturu, včetně tipů na podnětné cesty do zahraničí (Vídň, Lovaně, Mnichova, Londýna, Wolfenbüttelu), děkuji v první řadě své školitelce doc. Radmile Prchal-Pavličkové. S její podporou a s podporou Katedry historie Univerzity Palackého v Olomouci jsem měl možnost podílet se na zajímavých výzkumných projektech, jako bylo téma konfesionalizace nebo gender history v raném novověku, na organizaci sjezdu českých historiků a dalších zajímavých akcí, ze kterých vznikla řada přípravných studií této práce. Rovněž na její doporučení jsem se vydal do Herzog August Bibliothek ve Wolfenbüttelu, kde jsem se setkal nejen s řadou skvělých badatelů, ale i doktorandů, kteří mi poskytli mnohé skvělé rady a tipy pro výzkum. Ostatně v knihovně samotné a v okolí města Braunschweig rovněž probíhalo

vyšetřování vraždy dítěte, které se zapsalo do dějin díky práci amerického právního historika Williama Davida Myerse.

Děkuji tedy kolegům a přátelům z řad zahraničních badatelů, těch zkušených i začínajících. Za přijetí děkuji Dr. Jill Bepler, za podnětné diskuze Dr. Volkeru Bauerovi i Dr. Elizabeth Harding, z kolegů potom Phillipu Schmidtovi, Sergeji Zotovovi, Radimovi a Janovi Červenkovým a mnohým dalším.

Velké poděkování konečně patří i mé ženě Pavlíně, která se mnou prožila několik let ve stínu infanticidy. Prožila se mnou část děje, který budete číst na následujících stránkách, od seznámení dvou mladých lidí, přes uzavření manželství (ovšem bez námitek rodičů, uvážlivě a ve vzájemné shodě, což se realitě raného novověku již trochu vymyká) až po početí potomka, samozřejmě s výjimkou té poslední tragické části.

Jí vděčím jako školené bohemistce i editorce konferenčních sborníků za trpělivost při opakovaném čtení jednotlivých kapitol, při opravování stylistických, pravopisných a formálních nedostatků i za kritické a ironické komentáře k příliš vzletným pasážím mého textu. Za další opravy, pomoc a podporu děkuji i svým rodičům a bratrovi, kteří mě k dokončení přemlouvali a pravidelně mi kladli onu nepříjemnou otázku: Kdy už to konečně odevzdáš?

Za pomoc, azyl a podporu děkuji i svému dalšími pracovišti, Střední odborné škole služeb v Olomouci, které mi ukázalo úplně jiný náhled na dějiny i na realitu akademického a učitelského života. Ostatně jako středoškolský učitel českého jazyka bych v disciplínách pravopisu, syntaxe a stylistiky ani zakolísat neměl a má práce by měla být ukázkou vytříbeného slohu. Pokud tedy přece jen nějaká chyba unikla pozornosti, potom jde vše na mou hlavu a snad ji budoucí generace z řad (nejen) mých studentů opraví.

Abstrakt

Cíl práce, která vychází z teorie sociálně konstruované reality, je srovnání mediální obrazu matky vražedkyně (v rozmezí let 1530–1750) s realitou konkrétních historických akterek v prostoru jihočeského Jindřichova Hradce (1690–1710). Srovnání pramenů typu letákové publicistiky ukazuje množství stereotypních rolí přisuzovaných matkám vražedkyním. Zásadní jsou dvě, které v této analýze vynikají, mordýřka (žena vraždící bez lítosti) a krkavčí matka (litující svých činů).

Tato práce ukazuje, že v realitě jihočeského venkova se nenaplnuje ani jeden ze stereotypů. Mordýřka, jak ji označují prameny raného novověku, není nikdy ani bezbrannou obětí ani zcela sobeckou a bezcitnou vražedkyní. Dobová realita ovšem mezi těmito dvěma póly pravidelně osciluje. Čím je lidské vnímání vzdálenější od osobního setkání s historickou aktérkou, tím více podléhá typizaci. Žena je vnímána jako slaboduchá nebo jako krkavčí matka a dochází k selekci a vyzdvižení určitých znaků, čímž v kultuře vzniká právě mediální obraz bezcitné vražedkyně dítěte.

The aim of the present research is to set a early modern media image of female murderesses who committed infanticide (1530–1750) to the social frame and public perception of such crime in south Bohemia region, in particular in the town of Jindřichův Hradec (1690–1710). This approach demonstrates the existence of stereotypes and negative social roles attributed to unmarried women; Common prejudice (e.g., a wicked woman can kill the child in the most drastic way) could seriously damage the reputation of women or even initiate the prosecution. Comparison of different sources thus provides the unique opportunity for deeper research in everyday life as well as gender history.

Noticeably, the most important social identities were constructed in the two categories: a bad woman, who either kills her children or child and then regret it, called “Krkavčí matka” (Rabbenmutter, a derelict mother), and “Hříšná děvečka” (a sinful maidservant) who neglected her mothering role intentionally.

The case study from the south Bohemian region can depict how women acted in real situations and what their notions of motherhood were. There were not only loving, passive and selfless mothers, but also many women who refused their typical social role or were not prepared to accept it. They were neither derelict mothers, nor sinful maidservants, but we can find them on borderline of both categories.

Obsah

1) Ještě není konec	1
1. 1. Pojem, definice a metodologická východiska	4
1. 2. Cíle práce, struktura a výzkumné otázky	18
2) Historiografie 20. století, její vlivy a metody	27
3) Infanticida v zahraničním dějepisectví	42
3. 1. Výzkum starověku a středověku	42
3. 2. Raný novověk.....	49
4) Infanticida v kontextu domácího dějepisectví	62
5) Matka vražedkyně jako antihrdinka raněnovověkého světa - konstrukce genderu v preskriptivní literatuře	81
5.1. Shrnutí – Krkavčí matka, žena z okraje společnosti	90
6) Vražda dítěte v letákové publicistice – postavení matky vražedkyně mezi dalšími vrahy dětí.....	96
6. 1. Leták, evropská letáková produkce a historický kontext	101
6. 2. Politické a náboženské vraždy	110
6. 3. Vraždy spojené s nadpřirozenými bytostmi a čarodějnicemi	119
6. 4. Vraždy dětí a těhotných žen páchané lapky a zloději	129
6. 5. Vražda rodiny – familicida.....	136
6. 6. Vražda dítěte matkou – infanticida	148
6. 7. Shrnutí	162
I. Obrazová příloha:	172
7) Jindřichohradecké panství (1690–1710).....	191
7. 1. Prameny: Strategie, taktika a jednání ve výslechových protokolech.....	193
7. 2. Čas: Jindřichohradecké panství v kontextu Habsburské monarchie (1670– 1710)	209
7. 3. Místo: Panství a město Jindřichův Hradec.....	213
7. 4. Lidé: Šlechta, měšťané a poddaní	217
7. 5. Infanticidium ve středoevropském trestním právu.....	232
7. 6. Vrchnostenské soudnictví v Jindřichově Hradci.....	241
8) Pět děveček na Jindřichohradeckém panství	250
8. 1. Ženy, matky, otcové a sourozenci.....	256
8. 2. Ženy a muži.....	266
8. 3. Ženy a komunita.....	283
8. 4. Ženy a porod	296
8. 5. Ženy a vyšetřovatelé (mezi samosprávnou a královskou apelací).....	316

8. 5. 1. Trest za smilstvo a cizoložství	317
8. 5. 2. Trest za vraždu dítěte matkou	324
8. 6. Shrnutí	342
9) Závěr – Krkavčí matky a hříšné děvečky	348
10) Seznam použité literatury a pramenů	368
a) Archivní prameny	368
c) Edičně vydané prameny	374
d) Monografie, studie, diplomové práce	376
Monografie, sborníky	376
Časopisecké studie a kapitoly ve sbornících	384
Diplomové a dizertační práce	391
e) Internetové zdroje (novinové články, archivní pomůcky, databáze)	392
f) Beletrie	392
g) Seznam použitých obrazových příloh a grafů	393
11) Seznam zkratk:	395
Summary – “ <i>O Murderess, where is thy Child?</i> ” The Social Construction of Maternal Infanticide in Early Modern Bohemia (1530–1750)	396

1) Ještě není konec

„Krucinálfix, Marie, přečti si dnešní noviny. Osmnáctiletá holka utloukla svou roční dcerku. Mlátila jí hlavičkou o zed'. Jakej k tomu měla důvod? Ruplo jí v bedně (...). Já chápu, že si to jako ženská nechceš připustit, ale prostě hysterický baby vraždívají svoje děti. Proč? Protože jsou to ženský....“³

Tento citát z detektivky olomouckého spisovatele Michala Sýkory *Ještě není konec* vyjadřuje skrze promluvu jednoho z hrdinů neustále se opakující problém, se kterým se lidská společnost setkává již po staletí. Jak může matka usmrtit své vlastní dítě? Jaké motivy ji k činu vedou a lze takovému problému porozumět? Zatímco penzionovaný detektiv Viktor Vitouš, jakožto zdařilá personifikace lidské malosti, xenofobie a šovinismu, nevybíravě přisuzuje ženám atributy šílenství a hysterie (příčemž v mnohém se v této diagnóze podobá lékařům či soudcům z 18. či 19. století), jeho kolegyně Marie Výrová se snaží vraždě porozumět a najít pro ni vysvětlení, které nemusí nutně souviset pouze s nimi.

Infanticida neboli zabití dítěte matkou je problémem natolik komplikovaným, že ani Charles Darwin⁴ ani jeho předchůdci nepředpokládali, že by mohla být běžnou součástí jakékoliv společnosti. Jedná se o obtížně uchopitelný fenomén, kterému se v dějinách věnovalo poměrně velké množství myslitelů, jejichž díla byla ovlivňována dobovým diskurzem. Zabití novorozence vzbuzovalo (a dosud vzbuzuje) pohoršení, paniku, hrůzu a nepochopení, přestože se jedná o jev, který je vysledovatelný v každé společnosti, která řeší populační problémy a nějakým způsobem se potýká s omezením porodnosti.⁵

Úryvky ze Sýkorova románu ukazují tři základní charakteristiky, které jsou případům infanticidy přisuzovány, jedná se o nepřírozený (1) zločin (2) spáchaný

---

³ SÝKORA, Michal: *Ještě není konec*. Brno 2016, s. 182. Tuto repliku pronáší i postava penzionovaného detektiva Vitouše v podání Miroslava Krobota v televizní adaptaci knižní předlohy pod názvem *Vodník* (režie Viktor Tauš, 2019).

⁴ „Naši první (polo)lidští předkové by nikdy nespáchali infanticidu, protože ani instinkty mnohem nižších živočichů nikdy nejsou natolik zvrácené, aby je vedly k pravidelnému ničení svého vlastního potomstva.“ DARWIN, Charles: *Descent of Men*, s. 32. In: <http://charles-darwin.classic-literature.co.uk/the-descent-of-man> [cit. 16. 4. 2015].

⁵ WILLIAMSON, Laila: *Infanticide: An Anthropological Analysis*. In: KOHL, Marvin (ed.): *Infanticide and the Value of Life*. New York 1978, s. 61.

ženami (3). Vitoušova slova o „nepřirozené“ vraždě navozují antropologické otázky o přirozenosti lidského chování a fungování lidské společnosti a kultury, k nimž se v rámci zkoumání minulosti vyjadřuje také antropologie historická. Ta hledá odpovědi na otázky, jak společnost stigmatizovala nevhodné projevy chování, jak se stavěla k otázkám illegitimity (nemanželským potomkům), či obecně, jak vypadaly vztahy v rámci raně novověké domácnosti (rodina a příbuzenství). Vitoušovo vnímání infanticidy jakožto „ženského“ problému směřuje naši pozornost také k problematice textů věnovaných ženám (kdo, co a jak o ženách psal), zde se můžeme v souvislosti s infanticidou zaměřit také na významy, které měly mocenské vztahy v patriarchální společnosti založené na genderových rozdílech, jaký význam společnost přisuzovala panenství, mateřství nebo tělu; a konečně se Vitouš jako zkušený kriminalista pozastavuje nad odporností spáchaného zločinu, což nás v našem pojednání nutně přivede také k problematice dějin kriminality, zkoumání skutkové podstaty činu, k průběhu soudního procesu a zejména k vlastním výpovědím pachatelek.

Viktor Vitouš v dalším pokračování rozhovoru s komisařkou Marií Výrovou zmiňuje také další problém spojený s vraždou tohoto typu, tedy že se jedná o záležitost čistě ženského světa: „*Ukaž mi případ chlapa, který porodí dítě (...) a pak ho ještě žijící hodí v igelitce do popelnice. Ptáš se, proč si myslím, že to udělala ženská? Protože ženský svoje děti vraždí. Tohle je ženskej rukopis.*“⁶

To, co kriminalista Vitouš považuje za *ženský rukopis*, je kriminalita, která ze své podstaty bývá přisuzována výlučně ženám. Spolu s čarodějnictvím se *zahubení neřádně nabytého plodu* považovalo za specificky ženský zločin a tuto výlučnost si s sebou nese až do naší současnosti, protože jak naznačuje Vitouš, jedná se o problém sice marginální,⁷ ale stále velmi aktuální nejen v kriminalistice.

V raném novověku byla za pachatelku považována „*bezbožná žena lehkých mravů, zabíjející ze snahy zakrýt své mravní pochybení,*“⁸ přičemž tato definice

---

⁶ SÝKORA, M.: *c. d.*, s. 185.

⁷ V porovnání s ostatními současnými typy kriminality – vraždami, se jedná nepochybně marginální jev. Nicméně výzkumy v USA zároveň uvádí, že v letech 2001 až 2005 byl počet případů infanticidy v porovnání se všemi případy usmrcení dětí do dvou let srovnatelný s počtem případů vražd mezi dospělými (6 vražd na 100 000 úmrtí). MALMQUIST, Carl: *Infanticide/neonaticide: The outlier situation in United States*. *Agression and Violent Behavior*, 18, 2013, s. 402.

⁸ V podobném duchu je žena-vražedkyně popsána i v jednom z prvních tištěných říšských zákoníků z roku 1532, citováno v pozdější edici s komentářem Saská státní knihovna a Státní a univerzitní knihovna Drážďany (SLUB), Sign. 36.8.5559, *Constitutiones Criminales Caroli V*, Magdeburg 1716, f. 48 a f. 171–176. In: <http://digital.slub-dresden.de/ppn360175449/1> [cit. 28. 4. 2015]; v edici RADBRUCH, Gustav (ed.): *Die Peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karls V. von 1532*. Stuttgart 1975. Dále citováno jako Carolina.

z prvních zákoníků vycházela ze symbolického významu, jaký náboženství i soudobá věda přisuzovalo těhotenství a mateřství. Jistým způsobem nezávislé ženy (často pracující svobodné matky) se ideálu obětavé matky protivily a byly jazykem dobových textů (zejména letáků a pamfletů) nazývány jako monstra, bestie a čarodějnice, které jako by chtěly zaplavit svět svými nemanželskými dětmi.

Naopak v osvícenství a v následném “dlouhém“ devatenáctém století, v čase odkouzlování světa, byla infanticida nově přisuzována ženě-oběti, sociálně slabé a psychicky narušené matce, vraždící z příčiny nejasně definované laktační psychózy, respektive šílenství.⁹

Konečně, ve století dvacátém, a také v naší současnosti, je často pachatelkou žena jednající pod vlivem různých (často obtížně diagnostikovatelných chorob) definovaných soudobou vědou, jejichž výzkum vychází z dříve popsané laktační psychózy. Současné přístupy často neberou v potaz vnější společenské vlivy (upřednostňované například raněnovověkými zákoníky), ale zaměřují se na čistě medicínsko-psychiatrický výzkum v souvislosti s poruchami, jako jsou schizofrenie, závažná depresivní porucha (major depressive disorder), akutní psychotická porucha (psychotic disorder), poporodní psychóza (postpartum psychosis), poporodní deprese (postpartum depression), hystriónická porucha osobnosti (histerical disorder), bipolární porucha (bipolar disorder), hraniční porucha osobnosti (borderline disorder), schizoafektivní porucha (schizoaffective disorder), přičemž tyto popsané poruchy, zdá se, zdaleka neobjasňují všechny případy infanticidy.¹⁰ Na základě posudků forenzních psychiatrů a expertů z oblasti porodnictví potom může být žena obviněna z trestného činu *vraždy novorozeného dítěte matkou*, jehož definice existuje v právních systémech téměř padesáti států světa.¹¹

---

⁹ OBLADEN, Michael: *From Crime to Disease: Laws on Infanticide in the Modern Era*. Neonatology, 109, 2016, s. 170–176.

¹⁰ CAMPERIO CIANI, Andrea – FONTANESI, Lilybeth: *Mothers who kill their offspring: Testing evolutionary hypothesis in a 110-case Italian sample*. Child, Abuse and Neglect, 36, 2012, s. 521.

¹¹ V ČR §220 trestního zákona: „Subjektem trestného činu může být pouze matka, tedy podle české právní úpravy žena, která dítě porodila. Skutková podstata trestného činu vraždy novorozeného dítěte matkou nemůže být naplněna bez fakultativního znaku subjektivní stránky, kterým je rozrušení způsobené porodem. Přítomnost tohoto rozrušení zjišťuje znalec z oboru gynekologie a porodnictví.“ HURTOVÁ, Dagmar: *Vraždy novorozeného dítěte matkou*. Brno 2010 (nepublikovaná magisterská diplomová práce), s. 68.

K popisu dalších zákoníků, či specifických právních úprav, které bylo možné v současnosti vysledovat v 50 evropských i mimoevropských státech, lze využít zmíněnou srovnávací studii MALMQUIST, C.: *c. d.*, s. 405-407.

Po staletí byla žena považována spíše za pasivního aktéra zločinu jednajícího z náhlého nepřírozeného popudu, zároveň ale, jak ukazují také současné výzkumy, pouze psychopatologické příčiny k vysvětlení nepostačují: „*Nestačí pouze říct, že je tento čin primárně páchan nevdělanými ženami nebo z příčiny lhostejnosti vůči lidskému životu. Neboť (...) většina žen páchajících infanticidu zároveň netrpěla ani poporodní psychózou.*“¹²

Za mnoha případy předmoderních i moderních dějin lze vysledovat aktivně jednající pachatelky, které se v jisté fázi svého života mohly rozhodnout nebýt matkami a vraždu vnímaly jako jednu z možností, jak toho dosáhnout. Infanticida tedy nikdy není jasně definovatelným a vysvětlitelným činem, ale naopak probíhá pod vlivem celé řady různých příčin, ať už duševních, spojených s osobností aktérky, nebo sociálních, spojených s vlivem společnosti na jednání pachatelky, ale i v závislosti na konkrétní situaci (přírodním prostředí, náhlém popudu, poranění dítěte během porodu, souhrě dalších faktorů). Nicméně, cílem této práce není objasnit příčiny a důsledky infanticidy jako deviantního chování obecně, ale zkoumání omezeného výseku této problematiky, spojeného s obdobím označovaným jako raný novověk, na příkladu dostupné relevantní literatury, pramenů a historických metod používaných k jejich analýze.

1. 1. Pojem, definice a metodologická východiska

Zájem o téma infanticidy, přestože je často reflektována jako nepřírozený a nepochopitelný čin, existoval vždy. Už od období osvícenství se objevovaly diskuze, ale i literární texty nebo dramata, které se problematice vražd novorozenců věnovaly a snažily se ji nějakým způsobem vysvětlit. Toskánský filozof Cesare Beccaria, který se tento jev jako jeden z významných osvícenců pokoušel pochopit, napsal: „*Vražda nemanželského dítěte je nevyhnutelný důsledek krutého dilematu, ve kterém se nachází žena, která podlehla své slabosti nebo cizímu násilí. Jejími možnostmi jsou buď její vlastní hanba, nebo smrt bytosti, která je neschopná cítit ztrátu života: Proč by se neměla rozhodnout pro tuto poslední možnost, když takto může ušetřit sebe i své dítě hanby a chudoby?*“¹³

---

¹² MALMQUIST, C.: *c. d.*, s. 402.

¹³ BECCARIA, Cesare: *An Essay on Crimes and Punishments*. 2. vyd. Londýn 1769, s. 132. In: <https://archive.org/details/essayoncrimespun00becc> [cit. 4. 9. 2020] Z originálu podobně překládá i TINKOVÁ, Daniela: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha 2004, s. 325.

Autor zde rozebírá komplikovanou situaci, ve které se matka ocitla, a ptá se, zda byla žena skutečně vedena svou slabostí nebo cizí, vnější silou, případně jak se tohoto činu žena vůbec mohla dopustit? To jsou výzkumné otázky, které formují vědecké bádání o infanticidě i ve stoletích po Beccariovi.

Pojem infanticida, vycházející z latinského označení pro „vraždu dítěte“ (infant x-cide), lze definovat jako záměrné usmrcení nechtěného dítěte nejčastěji jedním z rodičů (matkou). V současném významu právní vědy a forenzní medicíny lze *infanticidu* chápat jako usmrcení dítěte do jednoho roku věku, ovšem v širším významu vycházejícím z římskoprávní definice lze pod pojem zahrnout i případy zabití dítěte až do věku sedmi let i staršího (jak to činí i někteří historikové).¹⁴ Jelikož je nabízená definice velmi široká a lze ji použít pro popis lidského i obecně zvířecího chování, objevily se zejména v angličtině také další zpřesňující definice.

V užším smyslu můžeme vraždu dítěte definovat jako *neonaticidium* (neonaticide), která chápe usmrcení dítěte (novorozence) matkou v časovém rozmezí 24 hodin po porodu. V tomto významu bývá používán také v českojazyčném dějepisectví, které se téměř bez výjimek používá pojem *infanticidium* (zabití dítěte matkou bezprostředně po porodu) v souvislosti s dobovou definicí skutkové podstaty trestného činu. V jazyku pramenů se vedle termínů *infanticidium*, či *abortus*, objevuje také termín „zahubení neřádně nabytého plodu“, vedle něj i jeho varianta *dítkovražda* (z německého *Kindsmord*), přičemž všechny termíny se vztahují k tomuto užšímu časovému vymezení činu v období raného novověku.¹⁵

Pro úmyslné zabití starších dětí, respektive vraždy spáchané někým jiným než matkou, se vžil potom zejména v anglo-americkém světě pojem *filicida* (zabití

---

¹⁴ Ve slovnících pojem *infant* odkazuje na nemluvně, dítě chované v náruči matky, tedy i dítě starší než jeden rok. Často zde přetrvává odkaz na Aristotelovo rozdělení nedospělosti do třech sedmiletých fází, které přetrvávalo i do pozdějších období. Jako infanticida byly například v tudorovské Anglii vnímány i vraždy dětí mladších osmi let. Srovnej: HOFFER, Peter – HULL, Natalie: *Murdering Mothers: Infanticide in England and New England, 1558-1803*. New York 1981, s. XIII. Kerstin Michalik hovoří o rozdílu mezi středověkou infanticidou (Infantizid), kterou je myšleno úmyslné i neúmyslné usmrcení dítěte rodiči a specifickým kontextem raněnovověké dítkovraždy (*Kindstötung*), kdy je pachatelkou neprovdaná svobodná žena, která usmrtila novorozené dítě, srovnej MICHALIK, Kerstin: *Kindsmord: Sozial- und Rechtsgeschichte der Kindstötung im 18. beginnenden 19. Jahrhundert am Beispiel Preußen*. Pöfaffenweiler 1997, s. 22–33.

¹⁵ Tyto termíny lze vedle latinského *infanticidium* vysledovat v nejstarších zákonících. Říšský hrdelní řád Karla V. věnuje infanticidě hned v několika člancích, viz především Carolina, článek XXXV. Také podle zákoníku Jakuba I. z roku 1624: „*Mají být souzeny za vraždu dítěte všechny matky, které neprokáží (aspoň za pomoci jednoho svědka), že se dítě již narodilo mrtvé.*“ In: *Anno vicesimo primo Jacobi Regis, &c. an act to prevent the destroying and murdering of bastard children*. London 1680. In: <http://name.umdl.umich.edu/A49078.0001.001> [cit. 4. 2. 2020]. České zákoníky jsou ohledně infanticidia stručné, viz KOLDÍN, Pavel Kristián: *Práva městská*, článek M. XXXV. Odst. III c). In: MALÝ, Karel et al.: *Práva městská Království českého: edice s komentářem*. Praha 2013.

potomka). V případech že matka nebo otec usmrtí celou svou rodinu, hovoří současná věda také o *familicidě* (vraždě celé rodiny).¹⁶ V prostředí angloamerického koexistuje také výraz odložení dítěte (*abandonment/exposure*), zanechání dítěte na veřejném odlehlém místě na pospas osudu, což může být posuzováno jako pasivní podoba infanticidy (v kontrastu s její podobou aktivní). V českém prostředí zkoumá tyto pozdější případy infanticidy (usmrcení staršího dítěte) Alice Velková, která pracuje s pojmem *vražda dítěte*, popisuje tento čin v souvislosti s právní vědou 19. století jako běžnou vraždu bez zvláštních polehčujících okolností.¹⁷

V poslední době se k tématu infanticidy také připojuje problematika potratu (abortus), neboť v mnoha pramenech se tyto delikty překrývají a ženy jsou často vyšetřovány z infanticidy až do chvíle, než je lékaři nebo porodními bábami prokázáno, že se dítě narodilo mrtvé nebo nedospělé (předčasně). Zatímco Alena Šubrtová ve své studii poukazovala na to, že jsou tyto dva delikty domácími historiky často chybně slučovány,¹⁸ Margaret Lewis pro německé prameny (obsahově velmi podobné těm domácím) navrhuje zkoumat je společně, neboť v očích dobového práva byly spáchány stejným typem pachatelek, z podobných příčin a zároveň také pachatelky mezi těmito dvěma činy (na rozdíl od současných čtenářů) nerozlišovaly. Z výzkumu pramenů vyplývá, že porod, který oba činy odděloval, pro delikventky neznamenal příliš zásadní rozdíl. Infanticida se v některých případech může jevit pouze jako pozdní potrat a někdy je navíc velmi obtížné rozeznat, zda smrt dítěte nastala před, během nebo po porodu.¹⁹

Obě dvě varianty používané v domácím dějepisectví jak *infanticida*, tak i *infanticidium*, jak uvádí už Ottův slovník naučný, lze chápat jako synonymní výrazy, nicméně v raněnovověkém právu *infanticidium* označuje pouze utajovanou vraždu novorozeného dítěte matkou.²⁰

---

¹⁶ S takovými případy se můžeme setkat například v raně novověkých pamfletech (kapitola 6).

¹⁷ VELKOVÁ, Alice: *Dítě jako oběť. Vraždy dětí spáchané jejich matkami ve 2. polovině 19. století*. In: HALÍŘOVÁ, Martina (ed.): *Od početí ke školní brašně*. Sborník z odborného semináře konaného 29. - 30. května 2008 ve Východočeském muzeu v Pardubicích, Pardubice 2008, s. 147–163.

¹⁸ ŠUBRTOVÁ, Alena: *Kontracepce, aborty a infanticida v pramenech k předstatistickému období*. *Historická demografie* 15, 1991, s. 9–45.

¹⁹ K souvislostem mezi oběma pojmy viz: LEWIS, Margaret, B.: *Infanticide and abortion in early modern Germany*. New York 2016., s. 17; Výběrově k tématu dějin potratů: RIDDLE, John: *Eve's Herbs: A History of Contraception and Abortion in the West*. Cambridge 1997; MÜLLER, Wolfgang: *Die Abtreibung: Anfänge der Kriminalisierung 1140–1650*. Cologne 2000; TÝŽ: *The Criminalization of Abortion in the West: Its Origins in Medieval Law*. Ithaca 2012.

²⁰ *Ottův slovník naučný*, díl 12, s. 632 In: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:90942c10-e6e0-11e4-9c07-001018b5eb5c?page=uuid:da1a6820-04ba-11e5-91f2-005056825209> [cit. 4. 2. 2020]. S pojmem *infanticidium* pracují čeští historikové a historičky (Daniela Tinková, Alice Velková,

Vzhledem k odlišným významům stejného pojmu v různých obdobích, musíme proto při výzkumu brát ohled i na tyto termíny. Pojmu *infanticida* v obecném smyslu se budu držet při analýze obecného kontextu vraždy dítěte do jednoho roku věku v letákové literatuře (kapitola 6). Letáková publicistika ani preskriptivní literatura věk dítěte striktně nerozlišují a často hovoří pouze o *vraždě dítěte* (často se nejedná o novorozence nebo to není specifikováno). Pokud však je tato vražda blíže popsána, můžeme použít i přesnějších termínů (*filicida, familicida*). Jak zmiňují některé studie, uvažování o infanticidě pouze jako o vraždě novorozeného dítěte matkou je až produktem moderní právní vědy 20. století.²¹

Naopak z pohledu raněnovověkého práva (kapitola 8) bude potřeba přesnější časové vymezení okolností spáchaného činu. Proto zde zůstanu u zdomácnělého latinského pojmu *infanticidium*, který je využíván většinou domácích historiků pro analýzu raněnovověkých kriminálních případů. Jindřichohradecký soud se v analyzovaných případech staral pouze o smrt novorozence (nikoliv o morální a společenský kontext) a klíčový pro něj byl především přesný věk novorozence a způsob jakým přišel na svět (rozdíl mezi *infanticidiem* a *abortem*).

V této úvodní kapitole je dle mého názoru nezbytné kromě zmíněných pojmů, zmínit také současné chápání infanticidy a postoje současné vědy k ní. Přestože existují starší pojednání, zejména moralistní texty, porodnické příručky, či lékařské a právnické spisy věnující se jí již v předmoderních dějinách,²² k velkému nárůstu zájmu o tuto problematiku došlo v průběhu druhé poloviny 20. století s rozšířením nových historiografických směrů, jako byla historická demografie nebo historická antropologie. Vliv na rozvoj bádání měla samozřejmě i všeobecná specializace vědeckých disciplín a s ní související prudký nárůst počtu vědeckých publikací. Od roku 1985 se k tématu infanticidy objevuje téměř třicet knih ročně.²³ Diskuze je

---

Jaroslav Dibelka, Jaroslav Čechura, Pavel Himl nebo Pavel Matlas, viz dále kapitola 4). V této části pouze k samotným pojmům: TINKOVÁ, D.: *Hřích*, s. 314; DIBELKA, Jaroslav: *Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva a cizoložství: Panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století*. České Budějovice 2012. Počeštěnou variantu naopak používá ŠUBRTOVÁ, A.: *Kontracepce.*, s. 15.

²¹ KELLETT, R. J.: *Infanticide and child destruction — The historical, legal and pathological aspects*. Forensic Science International 53, 1992, s. 1–28.

²² Například v kontextu raněnovověkého práva jeden z nejvýznamnějších německých právníků CARPZOV, Benedict, *Practica Nova Imperialis Saxonica Rerum Criminalium* (ed. OEHLER, Dietrich). Goldbach 2000. Následovalo množství právnických a medicínských pojednání (Dissertatio), které pokrývaly značnou část 17., ale zejména 18. a 19. století. K tomu viz dále kapitola 6 této práce.

²³ K infanticidě a debatě v druhé polovině dvacátého století REES, Amanada: *The Infanticide controversy*. Chicago 2009. Údaj o počtu publikací v této době (2020) však bude samozřejmě mnohem

směřována často k tradičním historickým tématům (věnujícím se střední, jižní a západní Evropě v období od starověku po 20. století), ovšem velká část prací klade důraz na překračování jednotlivých oborů (antropologie, evoluční biologie, sociologie, psychologie) i posunování geografických horizontů (Afrika, Asie).

Samotné současné bádání se rozděluje do tří základních proudů. Za prvé se jedná o výzkum založený na poznacích klasické antropologie, často porovnávající chování jiných savců s chováním člověka, jež vychází z Darwinovy evoluční teorie. Další přístup představuje psychologický proud zkoumající chování člověka pod vlivem biologických i sociálních změn, jejichž důsledkem mohou být obtížně popsatelné fenomény (laktální psychóza), vysvětlující zabití dítěte. Ten je spojený s praktickým výzkumem pachatelek ve forenzní psychiatrii. Konečně za třetí je infanticida tématem zájmu forenzní psychologie, sociologie, kriminologie i sociálních dějin kriminality, které zkoumají příčiny a podmínky infanticidy na základě interakce s dobovým právním kodexem a jeho vlivem na jednání a chování společnosti.

1) Antropologické bádání: Už v šedesátých letech se antropologové věnovali zkoumání odlišného chování mužských a ženských jedinců v lidské populaci, často na základě chování skupin primátů. Za infanticidu považují extrémní případy zanedbání péče o dítě, od jeho zavržení (pasivní infanticidu) až po skutečně aktivní usmrcení. Za nejvýznamnější badatele v této oblasti jsou považováni Glenn Hausfater a Sarah Blaffer Hrdy.²⁴

Jak zmiňuje Hrdy, která svůj výzkum mateřství zformulovala v celoživotním díle *Mother Nature*, uvažování o matkách vražedkyních v moderních dějinách je často spojováno s podezřením na psychickou nemoc a nejsou brány v úvahu okolnosti případů a sociální prostředí matky. Infanticida podle antropologů může totiž být za určitých (velmi limitních) okolností, které ohrožují samotný život matky, považována za adaptivní, nikoliv patologické chování. Na základě chování primátů i členů kmenových společenství je možné usuzovat, že matka zabíjí své dítě v případech, kdy selhávají jiné možnosti kontroly porodu a kdy ji nechtěné dítě může ohrožovat na životě. Podle tohoto sociobiologického modelu se

---

vyšší. Přestože tyto práce z jiných oborů mohou být velmi inspirativní, dále se budu věnovat převážně monografiím věnujícím se infanticidě v historické perspektivě.

²⁴ Souhrnně o vývoji této větve antropologie v 2. polovině 20. století HAUSFATER, Glenn: *Infanticide: Comparative and Evolutionary Perspectives*. Current Anthropology 25, 1984, s. 500–502; HRDY, Sarah, B.: *Mother Nature. A history of mothers, infants, and natural selection*. New York 1999. Jako editoři obsáhlého sborníku také HAUSFATER, Glenn – HRDY, Sarah, B. (edd.): *Infanticide: comparative and evolutionary perspectives*. New York 2008.

tedy jedná o běžný prostředek redukce potomstva spojený se schopností přežití, který je rozšířený mezi všemi (nejen) lidskými společenstvími.²⁵ Hrdy dále zmiňuje, že takový poznatek vyvolával zděšení i mezi samotnými antropology, protože zcela narušoval „*morální základy pro rozlišování mezi divochy a civilizovanými lidmi, mezi křesťany a nekřesťany.*“²⁶ Důkazy o tom lze nalézt mezi domorodými kmeny dneška, leč svědectví o praktikách infanticidy mezi přírodními národy vydávají i dopisy jezuitských misionářů předmoderního věku.²⁷

Z čistě biologického pohledu má tedy vliv na odmítnutí nebo přijetí péče o dítě převážně vhodné načasování těhotenství, stejně jako věk ženy nebo okolnosti početí (od toho se také odvíjí cit zvaný jako mateřská láska). V pojetí evoluční biologie převládají úvahy o zabití dítěte jako o evoluční rodičovské strategii a o příčinách se uvažuje i v souvislosti se snahou o ochranu genetické informace. Takový případ ukazuje teorie o sexuálně podmíněné infanticidě, která probíhá ve společnostech, které preferují potomky například mužského pohlaví. Známý je rovněž evolučními psychology analyzovaný syndrom Popelky (Cinderella effect), podle kterého se nevlastní rodiče nevědomě starají lépe o své pokrevní potomky, než o ty adoptované, protože tak chrání svou genetickou rodičovskou investici.²⁸ Jelikož v historických pramenech ani jedno pohlaví usmrceného dítěte vyloženě nepřevládá (často není zmíněno vůbec), nemůžeme s jistotou určit do jaké míry je pohlavně podmíněná infanticida relevantní pro období evropského raného novověku. Přestože v jednom ze zde analyzovaných případů (Alžběta Zimandlová – kapitola 8) vystupuje i její macecha Alžběta, která dívku (dle její výpovědi) tloukla, neznamena to, že by se

---

²⁵ Historiky často používaný (již zmíněný) citát antropoložky Williamson: „*We tend to think of it as an exceptional practice, to be found only among such peoples, who are far removed in both culture and geographical distance from us and our civilized ancestors. The truth is quite different. Infanticide has been practiced on every continent and by people on every cultural complexity, from hunters and gatherers to high civilizations, including our own ancestors.*“ WILLIAMSON, L.: c. d., s. 61.

²⁶ HRDY, S. B.: c. d., s. 296–297.

²⁷ *Synové vládnou tu rodičům, ztrpčují jim život a trýzní je a naproti tomu rodiče zabíjejí svoje děti, rodí-li se jim děvčata s ne chlapci, i ženy, jsou-li liknavé v rození dětí (tak to totiž vysvětlují, činíme-li jim výčitky). Děti zabíjejí takto: Udělají díry, ve kterých je zahrabou, díry ty pak klidně posypou popelem, a to považují za projev mateřské lásky. Není-li tu matky svěruje se zabítí dítěte kterékoli jiné ženě; chopí-li dítě za nohy, hodí-li je do řeky a zapěje-li nad ním za hlučného smíchu neni, má za to, že vykonala svou práci.*“ To zmiňuje ve svém známém dopise jezuita Jindřich Václav Richer, citováno z edice: KALISTA, Zdeněk. *Cesty ve znamení kříže: dopisy a zprávy českých misionářů 17. a 18. věku ze zámořských krajů*. 3. vyd. Praha 1947, s. 41. Dosud se však nepovedlo prokázat, že by jezuité spojovali praktiky indiánů s „civilizovanými“ státy novověké Evropy.

²⁸ O pohledu evoluční psychologie na infanticidu zejména kapitola *Strategie v rodičovských investicích* v encyklopedii BARRETT, Louise – DUNBAR, Robin – LYCETT, John: *Evoluční psychologie člověka*. Praha 2007, s. 231–266.

raněnovověcí nevlastní rodiče o své vyvdané a vyženěné potomky starali hůře než o ty vlastní.²⁹

Esencialistický přístup, který nabízí evoluční biologie a kulturní antropologie chápe celý fenomén jako adaptivní strategii společnou všem primátům, která je součástí mateřského instinktu. Nicméně kritikové tohoto přístupu tvrdí, že teorii rodičovských investic nelze doložit jinak než neověřenými hypotézami, které se vrací až do období agrární revoluce a nejsou tedy vždy zcela přesvědčivé.³⁰

Tento směr týkající se vývoje lidské společnosti a lidského chování obecně je sice pro téma podnětný, závěry týkající se rodičovských strategií při analýze úzce vymezeného časového období mají ale omezenou relevanci. Jak zmiňují historikové: rodičovská strategie může hrát podstatnou roli před usmrcením dítěte a často i v průběhu vraždy, nicméně teorie jako syndrom Popelky jsou v pramenech jen obtížně prokazatelné.³¹ Nicméně vliv německé historické antropologie a její témata (zkoumání přechodových rituálů, pluralita kultur, historický aktér ve své sociálně-kulturní podmíněnosti), která z děl klasických antropologů vychází, je silně patrný i v této práci (viz dále kapitola 2).

2) Psychologie, neonatologie a forenzní psychologie: Také psychologové se zaměřují na příčiny infanticidálního jednání nebo na rozdíly mezi zanedbáním péče a vědomým odmítnutím dítěte. Ve svých studiích se jak z medicínského, tak i z psychologického pohledu snaží proniknout do myslí vraždících matek. Výzkumy jsou potom často založeny na klasických psychologických metodách pozorování nebo experimentu s dopadenými delikventkami. Zároveň se badatelé a badatelky snaží poskytnout adekvátní základy pro psychiatrickou diagnózu, sloužící soudním znalcům. Autoři a autorky zkoumají neurohormonální mechanismy ovlivňující těhotenství i chování matky, stejně jako psychopatologický stav popření

---

²⁹ Problém nechtěných a osiřelých dětí byl nicméně v raném novověku vždy vnímám velmi vážně, k tomu také Joel Harrington, který zmiňuje příběh jedné ze svých historických akterek, pachatelky infanticidia Apollonie Vöglin. HARRINGTON, Joel: *The Unwanted Child: The Fate of Foundlings, Orphans, and Juvenile Criminals in Early Modern Germany*. Chicago 2009.

³⁰ Kritika Sarrah Hrdy například DRISCOLL, Catherine: *Killing Babies: Hrdy on the Evolution of Infanticide*. In: *Biology and Philosophy* 20, 2005, s. 271–289.

³¹ „There seems to have been no regard for the sex of the newborn in any of the cases I have found. That is, these instances of infanticide were not driven by sex-selectivity, as is the case in other cultures. In most cases, the sex of the child is never mentioned. So while infanticide is a gendered crime, it was only so on the part of the perpetrator.“ LEWIS, Margaret.: c. d. s. 18. K podobným závěrům o pohlavně nepodmíněných vraždách dochází i další evropské badatelé, např. v na území Chorvatska LONZA, Nella: „Two Souls Lost“: *Infanticide in the Republic of Dubrovnik (1667–1808)*. *Dubrovnik Annals* 6, 2002, s. 105.

těhotenství (pregnancy denial), který vede k psychickému bloku, vytvoření nenávisti vůči nenarozenému dítěti a následně jeho zabití, často ve stavu pomnutí nebo nevědomí.³²

Profil pachatelky, která spáchala vraždu dítěte v 21. století, je následovný: jedná se o mladou ženu ve věku dospívání nebo rané dospělosti ze sociálně slabší společenské vrstvy, která se v dětství potýkala s týráním, šikanou, či sexuálním zneužíváním, má zkušenosti s alkoholismem nebo drogovou závislostí, v dospělosti zažívá finanční problémy, izoluje se od zbytku rodiny, není schopná si vytvořit s dítětem běžné citové pouto, bojuje s depresemi, které se objevily již před začátkem těhotenství a které mohou vyústit v sebepoškození, nebo dokonce v pokusy o sebevraždu. Těhotenství bylo nechtěné, provázely ho agresivní fantazie vůči nenarozenému plodu a nedostatek podpory partnera, bez ohledu na to, zda byl zcela pryč nebo žil ve stejné domácnosti.³³

Množství duševních chorob, které se objevily u těchto žen v průběhu mateřství, bylo ve zkoumaných případech často zcela zbytečně ignorováno a vedlo k vraždě dítěte. Poporodní deprese a psychózy zůstaly neléčeny a byly zatajeny před partnerem i před širší rodinou. Tyto psychické poruchy i u zcela chtěného a spokojeného mateřství jsou vážným problémem a mohou ohrožovat zdraví dítěte i matky, přestože má žena podporu rodiny. Často jsou totiž psychické potíže okolím považovány za nevrlost, lenost a neschopnost matky, nedostatek mateřského instinktu. Závěrem psychologických výzkumů jsou možná řešení, která by měla matky varovat, návrhy opatření a pomoci jako jsou individuální terapie, pomoc neziskových organizací, internetové projekty a přednášky samotných matek, dotazníková šetření a internetové blogy, které mají vzdělávat rizikové skupiny žen.

Výzkumy psychologů ukazují v neposlední řadě i to, že romantizovaná představa o mateřství, jakokožto posvátném údělu, záviděníhodném exkluzivním klubu zasloužilých žen, které si ho užívají a přijímají jej s nadšením, je zcela mylná, spíše bychom měli o mateřství hovořit jako o příběhu tvrdé práce, strachu, frustrace a zcela individuální a často nepopsatelné lidské zkušenosti. Současné narativy, které se objevují v médiích, oslavují instituce, které se na řešení těchto problémů podílejí,

---

³² SPINELLI, Margaret G. (ed.): *Infanticide. Psychosocial and Legal Perspectives on Mothers Who Kill*. Washington (D. C.), 2003.

³³ Psychologický profil nabízí třeba v závěru své analýzy amerických případů vražd BARNETT, Barbara: *Motherhood in the Media. Infanticide, Journalism, and the Digital Age*. New York – London 2017, s. 209–211.

ale opomíjejí individuální zkušenosti žen, které mohou naopak nejistým ženám pomoci, odbourat nechuť vyhledat pomoc (jejíž využití je vnímáno jako společenské stigma) a povzbudit je.³⁴

I v případě případů zachycených v pramenech z období raného novověku nás výpovědi historických akterek mohou vést často k domění, že by vražda mohla být důsledek psychické poruchy a že profily pachatelek z 17. a 18. století vykazují některé shodné rysy s těmi současnými, nicméně vyšetřovatelé těchto případů rozhodně nebyli žádnými psychology a zápis ve vyšetřovacím spise nemůže nahradit pozorování nebo terapii, které psychologové využívají. Nicméně i v lékařství (zejména v novorozeneckém lékařství – neonatologii) je ve spojitosti s infanticidou velký zájem o zkoumání historického kontextu.³⁵

3) Sociologie a sociální dějiny: Řada dalších klasických prací, jako je monografie Marie Piers,³⁶ hledá vysvětlení odmítnutí mateřství a usmrcení dítěte v sociokulturních podmínkách jednotlivých etap vývoje lidské společnosti. Klíčové pro tyto práce jsou proměny právní vědy a rozdílné posuzování infanticidy v dané fázi společenského vývoje. Jednotlivé oblasti, které práce vycházející ze sociologie zkoumají (právo, sociologie vědění, sociologie struktur), popisují sociální realitu daného období, zachycení dobového „tady a teď“ (světa historických aktérů), které je vyjadřováno pomocí jazyka.

Významná jsou v tomto ohledu díla věnující se současné kriminalitě, která často vůbec jako první přinášela v druhé polovině 20. století rozsáhlejší analýzy výzkumu infanticidy z pohledu dějin práva.³⁷ Z pohledu současné právní vědy byla věnována pozornost jednotlivým zákoníkům a postojům legislativ jednotlivých států ke stíhání infanticidy. V právnických textech má nejdůležitější roli srovnání právních systémů jednotlivých států, vymezení skutkové podstaty trestního činu, zejména jeho

---

³⁴ Tamtéž, s. 216.

³⁵ OBLADEN, Michael: *From Right to Sin: Laws on Infanticide in Antiquity*. Neonatology, 109, 2016, s. 56–61; TÝŽ: *From Sin to Crime: Laws on Infanticide in the Middle Ages* Neonatology 109, 2016, s. 85–90; TÝŽ: *From Crime to Disease*.

³⁶ PIERS, Maria, W.: *Infanticide: Past and present*. Norton 1978.

³⁷ Zde mám na mysli především německé prostředí. K tématu kriminality pro německy mluvící země už dříve GEYER, Franz: *Der Kindsmord im Deutschen Recht unter Berücksichtigung des Französischen, Schweizerischen und Italienischen Rechts: eine Rechtshistorische Studie*. Coburg 1932. Nověji poté především dílo Gustava Radbrucha, např. RADBRUCH, Gustav – GWINNER, Heinrich: *Geschichte des Verbrechens: Versuch einer historischen Kriminologie*. Frankfurt am Main 1991; nedávno také WESSLING, Mary: *Infanticide Trials and Forensic Medicine: Württemberg, 1757–1793*. In: CLARK Michael – CRAWFORD, Catherine (eds): *Legal Medicine in History*. Cambridge 1994, s. 117–144.

specifické znaky a problematika dokazování vraždy.³⁸ Zde už se dostáváme k tématům, která nebyla cizí ani raněnovověkým vyšetřovatelům a doktorům práva. Jak ukáží následující kapitoly, sociální dějiny kriminality jsou i tradičním odvětvím dějepisectví, které se tomuto fenoménu věnuje.

Historiografie je sociologií podstatně ovlivněna již od vydání Marxova Kapitálu, kde jsou pojmy sociální role a společenské normy použity v souvislosti s teorií třídního boje. Nicméně přes odmítnutí marxistického vnímání konceptu ženy a ženství vede sociální konstruktivismus (nebo také dekonstrukci) k rozvoji teorie dějin žen a gender history, které se zabývají tím, jak se sociální kategorie a struktury vyvíjejí, mění, jak jsou vynucovány a odmítány napříč časem a prostorem. Mnohem častěji se mezi tématy, kromě mocenských vztahů spojených s genderem objevují také analýzy dalších kategorií diference jako je osobní svoboda (raněnovověké nevolnictví a otroctví), rasa, náboženství, přístup ke vzdělání.

Sociální identita aktérů a jejich aktivní jednání (agency) je doložitelná z pramenů z různých oblastí dobové společnosti, včetně osob zapojených do případů vraždy dítěte. Nejen šlechtici nebo duchovní, ale i nešťastné měšťanky, vesničané, vysloužilí vojáci, porodní báby, samotní kriminálníci nebo kati, ti všichni po sobě zanechaly své myšlenky – ukázky individuálního já a svého vnitřního světa.³⁹

Východiskem v této práci bude právě tento třetí sociologický přístup zaměřený na konstrukci sociální reality. Sociologie v postmoderní době nabízí mnoho inspirativních myšlenek, které jsou podstatné pro porozumění zkoumaného fenoménu, ať už se jedná o téma sociální interakce a každodenního života, genderové socializace, téma rodiny a rodinných vztahů, sociologie těla, sociálního vyloučení, sexuality a genderu, zločinu a deviance nebo vlivu médií na publikum.⁴⁰

---

³⁸ Shrnutí současného stavu bádání právní vědy o trestném činu *vražda novorozeného dítěte matkou*, jak je v současnosti raněnovověké infanticidium nazýváno nabízí například diplomová práce: TOLLERIANOVÁ, Lenka: *Trestní čin vražda novorozeného dítěte matkou*. Olomouc 2017 (nevydaná magisterská diplomová práce).

³⁹ Ke stručnému historiografickému přehledu blíže: HUNT, Margaret: *Social Roles and Individual Identities*. In: SCOTT Hamish (ed.): *The Oxford Handbook of Early Modern European History 1350–1750: Volume II: Cultures and Power*. Oxford 2015 (e-kniha). K identitám i sborník BROOMHALL, Susan: *Women, identities and communities in early modern England*. Michigan 2009.

⁴⁰ Souhrnně k aktuálnímu bádání v této oblasti GIDDENS, Anthony: *Sociologie*. Šesté revidované vydání. Praha 2013.

Pro výzkum každodennosti sociálních aktérů je nadále nosná teorie sociálního konstruktivismu,⁴¹ která si klade zásadní otázku: Kdo je zodpovědný za lidský život a nakolik ho aktéři mohou ovlivnit? Podle konstruktivistických teorií (souhrně nazývaných také jako symbolický interakcionismus), které se věnují interakcím lidských bytostí založeným na sdílených symbolech a chápání významů, probíhá konstrukce sociální reality skrze jazyk, který je to jediné co je nám přístupné (obzvláště v historických premenech). Jazyk (dešifrovaný kód) realitu vytváří jako objektivní jev. Taková realita je proměnlivá a aktéři, kteří ji spoluvytvářejí, jsou neustále ovlivňováni celou řadou faktorů - vnějších jako jsou mocenské mechanismy společnosti a společenské struktury, které si uzurpují právo hovořit aktérům do jejich životů (stát, rodina, náboženství, soudní systém) i vnitřních jako je zázemí, motivace, osobní zájmy. Sociální konstruktivismus,⁴² kterým se následně inspirované rovněž gender history, ukazuje, jak jsou v jednotlivých fázích lidského života přijímány společenské role, které nabízí jedinci společenské instituce, a jejichž hrou (sociálními praktikami) se může jedinec aktivně účastnit společenského života ve světě, který sám pomáhá spoluvytvářet.

Pachatelku infanticidy, tedy hlavní hrdinku předkládané práce, vnímám jako aktérku dějin, která se během prožívání své vlastní sociální reality (či realit) dostává do vztahu s okolím. V průběhu socializace je nucena přejímat společenské role, které předepisovaly moralistní příručky, kázání kazatelů nebo společenská tradice.⁴³ Svobodná dospívající žena se měla nejdříve projevat jako svědomitá dcera, pečlivě plnící povinnosti v domácnosti. Měla by se naučit žít v ženském světě (ideálním, a proto neexistujícím symbolickém světě), kde hlavní slovo má matka (respektive často nepřítomný otec), které pomáhá, a měla by se snažit naplnit všechny ctnosti, které jsou přisuzovány slabšímu pohlaví (zdrženlivost, počestnost, poslušnost). Tyto myšlenky byly dětem průběžně vštěpovány v průběhu primární socializace, kdy se

---

⁴¹ Sociologové Berger a Luckmann nabízejí třífázový dialektický model pro uchopení reality: realita je vytvářena člověkem (externalizace), taková společnost se pro něj stává objektivní realitou (objektivizace), člověk je zpětně touto realitou formován a je výtvozem společnosti (internalizace). BERGER, Peter – LUCKMANN, Thomas: *Sociální konstrukce reality. Pojetí o sociologii vědění*. Brno 1999.

⁴² Blíže k teoretickému vymezení sociologie vědění a sociálním praktikám také pohled Michela Foucalta: FOUCAULT, Michel: *Archeologie vědění*. Praha 2002; TÝŽ: *Dějiny sexuality I.: Vůle k vědění*. Praha 1999; TÝŽ: *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*. Praha 2000.

⁴³ Je nutné poznamenat, že přestože byly tyto role očekávané, v mnoha případech nebylo jejich přijetí zcela očekáváno a nebyly ani vynutitelné. Spíše než předepsaným scénářem byly přítomny jako určitý druh nápovědy pro individuální i kolektivní improvizace. Tuto metaforu najdeme v HUNT, Margaret: *Social Roles*, nepag.

učily pomocí „výukových programů“ (instituciálně zakotvených v církvi, vesnické, městské správě a rodině) a svět kolem sebe vnímaly jako jediný možný, jednoduchý a správný. Během výchovy byla aktérka prakticky vzdělávána a připravována na budoucí roli matky a hospodyně, pracovala, případně si službou vydělávala na své věno.⁴⁴ Její životní prostor ovlivňovaly společenské konvence, omezení, normy a prostředky k jejich vynucení. Tento společenský řád byl i nástrojem k ovládnutí těl a myslí.

Tuto předepsanou roli ctnostné panny ale v průběhu dospívání, nejčastěji během společné čelední služby (sekundární socializace), postupně ovlivňovaly jiné reality – svět práce, svět zábavy, mužský svět, tedy světy, které nabízely možnost negace a odpadlictví, popření dosavadní výchovy. Tato sekundární socializace byla volitelná, nejistá, křehká a důležitou roli v ní hráli průvodci z nejbližšího okolí (označovaní jako významní druzí), kteří mohli jedince pozitivně nebo negativně ovlivnit.⁴⁵

Jak uvidíme, právě tito lidé (rodiče, blízcí přátelé) a jejich rady u akterek, které se dopustily vraždy dítěte, často chyběli a aktérka byla ponechána sama sobě, aby zkoumala svou identitu: kdo jsem já a kam se chci vydat v životě? V tomto období, řečeno se sociology docházelo k formování subjektivního já a ustanovení pozice aktérky ve společnosti, přičemž se projevovala převaha pudů (nižšího já), které přemohly rozum (vyšší já). Důsledkem mohl být mimo jiné předmanželský, nechráněný pohlavní styk a následné nechtěné těhotenství, které ženu stigmatizovalo a vyčleňovalo ze symbolické reality (panenského ideálu). Jedním z řešení, jak se vrátit zpět do vytyčených kolejí, mohla být právě vražda dítěte.⁴⁶

V centru pozornosti tedy stojí koncept historické identity, která je částečně individuální a osobní (ta je v historických pramenech nejobtížněji vysledovatelná) a částečně kolektivní a sociální. Tato identita je vždy spojena s genderem a společenskou třídou. Performování genderové identity, jak zmiňuje Judith Butler, je mimo jiné vyjadřováno prostřednictvím sociálních interakcí a hraním sociálních rolí.⁴⁷

---

⁴⁴ Obecně k výchově a vzdělávání v raném novověku viz dále, přehledově DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana – HOLÝ, Martin – STERNECK, Tomáš – ZELENKA, Jan: *Děti a dětství. Od středověku po práh novověku*. Praha 2019, s. 14–15; s. 356–368.

⁴⁵ O dvojí socializace opět mimo jiné BERGER, P. – LUCKMANN, T.: *c. d.*, s. 128–160.

⁴⁶ Jak ale dokládají závěry moderních prací, nastíněný ideál čistého panenství samozřejmě nikdy neexistoval a byl vědomě porušován nejen dětmi, ale i jejich rodiči. Nelze proto vnímat nemanželskou sexualitu jen jako akt vzpoury proti patriarchální nadvládě, ale spíše jako jeden z faktorů, který mohl ovlivnit směřování historických akterů. HUNT, M: *Social roles*.

⁴⁷ BUTLER, Judith: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York 1990.

Stejně jako v případě kriminalisty Vitouše ze Sýkorova románu, který popisuje hledání pachatelky infanticidy, nás napadne, že identita není formována tím, kdo jste, ale co děláte. Osmnáctiletá dívka, která zabije své dítě je proto pro vyšetřovatele okamžitě „hysterická ženská, které ruplo v bedně“ (viz výše). Na základě asociací je vražedkyně spojena se sociální rolí ženy vražedkyně.

Na jedné straně by se chování akterek v této roli dalo popsat radikálním tvrzením: *může si za to sama*, tedy tvrzením, které nebere v úvahu společenský kontext a kontext života aktérů a vidí aktéry jen jako aktivně jednající, zcela nezávislé lidské bytosti. Na druhé straně máme ale neméně radikální (a tedy rovněž zkreslující) představu, že aktérka je pouze bezbrannou trpitelkou, přijímá „rány osudu“ a svůj život vůbec ovlivnit nemůže. Tato druhá teorie by z ženy dělala pouze oběť a z jejího činu zoufalou reakci na vnější podněty.

V době, kdy společnost pocítovala ohrožení, a kdy byly marginální společenské skupiny podezírány z celosvětového spiknutí (například v době čarodějnických procesů v 16. století, v době ohrožení, válek, hladomoru, ekonomické recese), byly matky vražedkyně vnímány optikou toho prvního tvrzení jako bezbožné hříšnice (hříšná děvečka), ohrožující morálku společnosti. Ta se cítila zranitelná a úzkostlivě dbala na trestání tohoto provinění.⁴⁸ V předmoderním světě jsou vrazi proto chápáni jako špatní lidé, spojení s temnými silami, vědomě usilující o zhroutilí společnosti, samostatně se rozhodují ke zlému a jednají ve spolupráci s ďáblem.

V jiných obdobích, jako bylo osvícenství, se ty samé ženy intelektuálům jako byl Beccaria jeví jako slabé, zranitelné bytosti, které potřebují ochranu státu, protože nejsou schopny reagovat na tlak okolí. Osvícenská společnost, která se obávala důsledků prudkého úbytku obyvatelstva se snažila politikou kontroly porodnictví a ženského těla o aktivní zvýšení porodnosti. Vražedkyně dítěte je pro osvícence pasivní jedinec pod vlivem vnějších společenských tlaků, slabá a zranitelná bytost (krkavčí matka).⁴⁹ Tento pohled na krkavčí matky přetrvává i do dnešních dnů, kdy pachatelky popisujeme jako nepřičetné, sociálně slabé, drogově závislé, mentálně zaostalé nebo obecně nepřizpůsobivé, neschopné se postarat o sebe a o dítě.

Tato práce ukazuje, že pravdivý není ani jeden z protikladných názorů. Mordýřka, jak ji označují prameny raného novověku, není nikdy ani bezbrannou obětí

---

⁴⁸ LEWIS, M: *c. d.*, s. 61–68.

⁴⁹ K formování identit v raněnovověké společnosti z pozice státu kapitola *Gender, věda a stát* in: TINKOVÁ, Daniela: *Tělo, věda, stát. Zrození porodnice v osvícenské Evropě*. Praha 2010, s. 25–89.

ani zcela sobeckou a bezcitnou vražedkyní. Dobová realita ovšem mezi těmito dvěma póly pravidelně osciluje. Čím je lidské vnímání vzdálenější od osobního setkání s historickou aktérkou, tím více podléhá typizaci. Žena je vnímána jako slaboduchá nebo jako krkavčí matka a dochází k selekci a vyzdvižení určitých znaků, čímž v kultuře vzniká mediální obraz bezcitné vražedkyně dítěte.

V první části dizertační práce je podle uvedeného východiska popsána konstrukce mediálního obrazu matky vražedkyně v raněnovověké letákové publicistice. Mediální obraz je zde chápán jako zprostředkování názorů, postojů v letáčích zobrazeného subjektu, či zachycení události, který může zpětně ovlivňovat stav společnosti nebo rozpoložení jednotlivce s účinky, které jsou obtížně doložitelné.⁵⁰

Publicistika měla schopnost ovlivňovat vnímání reality a vytvářet stereotypy, či se podílet na stigmatizaci nelegitimní těhotenství, v některých případech mohla dokonce vyvolávat celospolečenskou paniku.⁵¹ Pomocí makrohistorické srovnání letákových tisků z různých oblastí Evropy zkoumá práce raněnovověký mediální, lidový a folklórní obraz vraždy dítěte a ukazuje, jakým způsobem se dobový jazyk podílí na označování žen a jejich sociální konstrukci – vytvoření konceptu vražedkyně jako hrdinky zvláštního typu raněnovověké reality – reality mediální.

Komparace pramenů z různých oblastí dokládá rovněž určitou univerzálnost tohoto narativu a postupné ustalování stereotypního zločinu. Pomocí kvalitativní analýzy lze rozebrat nejen jednotlivá témata letáků, ale proniknout i do běžné struktury událostí a typologie postav (narativní analýza) a zaměřit se na mocenské vztahy a jejich projevy, zejména v souvislosti s kategorií genderu (diskurzivní analýza).

Druhá část práce se formou případové studie zaměřuje na osudy pěti konkrétních pachatelek.⁵² S využitím historicko-antropologických metod a nástrojů gender history chce práce ukázat konkrétní kauzy, problémy a příběhy žen a mužů, jejich omezené možnosti jednání. Metoda sondy alespoň částečně vymezuje i hranice,

---

⁵⁰ Teoretická východiska a přístupy k analýze mediálních textů shrnuje například BURTON, Graeme: *Media and Society. Critical Perspectives*. New York 2005, s. 44–54; JIRÁK, Jan – KÖPPOVÁ, Barbara: *Média a společnost: Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. Praha 2003.

⁵¹ Morální panika, která se projevila v médiích například v 19. století, měla svou dobu i v nedávné době: COSSINS, Annie: *Female Criminality. Infanticide, Moral Panics and The Female Body*. Basingstoke 2015; Inspirativně ukazuje proces vzniku mediálního obrazu práce založená na analýze současných případů: BARNETT, Barbara: *c. d.*

⁵² Přestože se budeme v druhé části analýzy pohybovat ve specificky českém právním prostředí, vnímání představené genderové role bylo v křesťanských oblastech raněnovověké Evropy podobné a mělo zásadní vliv na posuzování jednotlivých případů i na vytváření vlastních subjektivních identit.

na kterých se mohli aktérky a aktéři případů pohybovat. V této části se pokusíme proniknout skrze mediální obraz a re-konstruovat realitu a strukturu každodenního světa prožívaného v čase a prostoru konkrétních historických akterek, jejichž myšlenkový svět je zde bez nároku na úplnost zachycen.

Pro zachycení myšlenkového světa a jednání aktérů je využito kvalitativní analýzy (close reading/against the grain reading), která je zaměřena na detaily spojené s významem slov (rozboru několika vrstev překrývajících se příběhů, které se v pramenech objevují), na jednání aktérů a na zkoumání jejich materiálních podmínek. Takovýto rozbor může odhalit některé nezáměrné myšlenky a stopy, které vznikly v průběhu tvorby protokolů a mohou nám pomoci porozumět genderovým a příbuzenským vztahům v konkrétních případech (zapojení rodičů, kmotrů, sourozenců) i jednotlivým mikro-historiím historických aktérů. Klíčový je zde pojem „jednání“ (agency) jako schopnosti historických aktérů učinit změny tváří v tvář očividným omezením. Odhalení tohoto jednání nám umožňuje re-konstruovat jejich historickou realitu.⁵³

1. 2. Cíle práce, struktura a výzkumné otázky

Tato práce zkoumající problém infanticidy v historické perspektivě předmoderní společnosti je výsledkem dlouhodobého bádání v rámci magisterského i doktorského studia, během kterého vzniklo hned několik diplomových prací i dílčích studií, věnovaných různým aspektům tohoto výzkumu. Když se během svého školení seznámí historik s díly Natalie Zemon-Davis, Petera Burkea či Carlo Ginzburga, mnohem snáze se jeho pozornost obrátí k tématu kriminálních případů a k osudům marginálních vrstev v dějinách. Dále vede cesta přes hledání pramenného materiálu v domácích archivech a edicích⁵⁴ až k objevení něčeho velmi neobvyklého a v mnohém fascinujícího, co se týká pozoruhodného množství podobných (a zároveň v leccem odlišných případů) vražd novorozenců. Ve své magisterské práci, která se týkala omezeného typu pramenů (smolných knih) zabývajících se infanticidou na území zemí raněnovověkých českých zemí, jsem se inspiroval pojetím německé teorie sociální disciplinace. Na případy infanticidy měl vliv tlak společnosti na uchování cti

---

⁵³ K čtení výslechových protokolů GINZBURG, Carlo: *Threads and traces, true false fictive*. University of California Press, 2012.

⁵⁴ STŮJ, Pavel: *Smolná kniha jako pramen raně novověkého hrdelního soudnictví*. Olomouc 2012 (Nevydaná bakalářská diplomová práce).

a dobré pověsti a strach z přestoupení norem. Infanticidu jsem tak zkoumal jakožto reakci na obavy ze smrti a zavržení, v rámci zkoumání dějin strachu.⁵⁵

Toto téma samozřejmě odpovídá i dalším zájmům, kterým se jakožto vystudovaný historik a bohemista věnuji, a to zkoumání hranic mezi fikčními a historickými díly. Současný historik se, podle mého názoru, musí nejen vypořádat s pozicí, do které staví dějepisectví tzv. postmoderní výzva (Hayden White, Lubomír Doležel)⁵⁶ a reflektovat tak vliv historiografických trendů, jaký má historická antropologie, mikrohistorie, či gender history. Kromě pokusů o sondu mikrohistorického typu,⁵⁷ jsem se věnoval i zkoumáním daného tématu v oblasti preskriptivní humanistické literatury⁵⁸, či využití genderu jako konceptu při interpretaci populárních pamfletických a letákových tisků.⁵⁹ Konečně analýzu materiálů z archivů velkostatků jsem se zpracoval i v případě dalších dvou studií popisujících konkrétní kriminální případy.⁶⁰ Jednotlivé přípravné studie se podílejí také na některých kapitolách této práce.

Pokud se autor hlouběji věnuje dané problematice, může se zdát, jako by se dané téma rázem stalo mnohem důležitějším, než je na první pohled zřejmé. Případy infanticidy pak lze často zaznamenat v drobných sloupcích černé kroniky, či v internetových člancích, odkazy se objevují v populárních televizních sériích,

---

⁵⁵ STŮJ, Pavel: *Infanticidium jako důsledek strachu*. Olomouc 2014. (Nevydaná magisterská diplomová práce). Tato práce by ovšem měla být chápána spíše jakožto úvod do dané problematiky, neboť jak do předkládané literatury a jejího hodnocení, tak ani co se týká interpretační roviny, zdaleka není vyčerpávající a obsahuje i některé nepřesnosti, které se pokusím revidovat.

⁵⁶ BARTHES, Roland: *Discourse and history* (překlad z francouzštiny Stephen Bann). *Comparative Criticism* 3, 1981, s. 7–20; česky BARTHES, Roland: *Diskurz historie*. Česká literatura, 55, č. 6, 2007, s. 815–828; DOLEŽEL, Lubomír: *Possible Worlds of Fiction and History: The Postmodern Stage*. Baltimore 2010; IGGERS, Georg G.: *Historiography in the Twentieth Century-From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Hannover 1997; česky: IGGERS, G. Georg: *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*. Praha 2002; WHITE, Hayden: *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore 1973; česky: WHITE, Hayden: *Metahistorie: historická imaginace v Evropě devatenáctého století*, Brno 2011.

⁵⁷ STŮJ, Pavel: *Putování Marty vojandy – osudy dcery pastora Modlera za třicetileté války*. *Folia Historica Bohemica*, 30, 2016, s. 341–368.

⁵⁸ STŮJ, Pavel: *Infanticidium a neřádné matky v preskriptivní literatuře raného novověku*. In: FERENCOVÁ, Hana – CHMELAŘOVÁ, Veronika – KOHOUTOVÁ, Jitka, PRCHAL PAVLIČKOVÁ, Radmila (a kol.): *Proměny konfesijní kultury. Metody – témata – otázky*. Olomouc 2015, s. 203–226.

⁵⁹ STŮJ, Pavel: *Nelítostné matky a krutí otcové. Infanticida jako nástroj propagandy na příkladu raně novověkých populárních tisků*. *Historica Olomucensia* 52, 2017, s. 87–112; TÝŽ: *Vraždicí rodiče (narušení ideálu raněnovověké rodiny) Infanticida a familicida v raněnovověké letákové publicistice (1500–1700)*. *Historica: Revue prohistorii a příbuzné vědy*, 2018, č. 2, s. 135–161; TÝŽ: *Mezi monstry, vojáky a vrahy. Smrt dítěte v raněnovověké letákové publicistice (1550–1700)*. *Marginalia historica*. Časopis pro dějiny vzdělanosti a kultury 9, 2018, č. 2, s. 75–126.

⁶⁰ STŮJ, Pavel: *Gender and Infanticide in Early Modern Bohemia: The Case of Elisabeth Symandlin, 1707–1710*. *West Bohemian Historical Review* 8, 2018, č. 2, s. 145–184; TÝŽ: *Infanticide and the Conflicts in Early Modern South Bohemia (1690–1710). Five Women from Jindřichův Hradec*. *Historica Cracoviensia*, 24, 2019, č. 1, s. 141–165.

ve filmu nebo v beletristické próze. Tomu, že se nejedná o nijak zanedbatelné a mnou zveličované problematiku, ale nasvědčuje i množství vědeckých prací z různých oborů, kriminologie, antropologie, evoluční biologie, psychologie nebo historie, které každoročně přicházejí s novými postřehy a s analýzami minulých i soudobých případů, se zpřesňováním definic a zaváděním nových pojmů.

Infanticida jakožto uvažování o životě a smrti novorozeného dítěte je nedílnou součástí evropské kulturní tradice. Jako taková se projevuje nejen v historických pramenech, ale často i (kanonických) literárních dílech, která jsou často nejen částečnou reflexí dobové skutečnosti, ale zpětně mají i výchovnou (formativní) funkci a ovlivňují tak postoje čtenářů. Od tragických katastrof, které jsou nedílnou součástí velkého dramatu (vraždkyně dítěte je Euripidova Medea i Goethova Markétka), přes pochmurné a baladické ztvárnění v textech z českého národního obrození (rozpůlené dítě z Erbenova Vodníka, udušené matkou ustupující před Polednicí, dcera svěřující se matce s Dceřinou kletbou nebo dítě hozené do splavu Viktorkou Boženy Němcové), přes příběhy, kdy je infanticida součástí morálního ponaučení (v románech Daniel Defoea, či v románu Adam Bede od George Eliot),⁶¹ až k příběhům, kdy vražda dítěte byla součástí boje za práva afroamerické menšiny (například román Milovaná od Toni Morrison). Infanticida je ale často i tématem filozofického myšlení, takto se objevuje například v eugenických teoriích Platona, či Aristotela⁶², na které navazují křesťanští filozofové, jako byl Tertulián nebo třeba Tomáš Akvinský. Pomyslným vrcholem diskuze o zabití novorozence matkou potom bylo převážně období osvícenství, kdy se objevilo množství myslitelů (jako Cesare Beccaria), kteří hledali vysvětlení tohoto jednání ve fungování společnosti a v nedokonalém soudním systému.

Cílem této práce ale není analýza literárních a filozofických děl, u nichž mohou být motivy infanticidy často chápány jakožto vytržené z kontextu, nýbrž zkoumání sociální reality spojené s infanticidou v historické perspektivě západní evropské

---

⁶¹ Na rozdíl od britské a americké literární vědy nejsou motivy infanticidy v české literatuře nijak významněji zkoumány. Výzkum v angloamerické literatuře: GOULD, Rosemary: *The History of an Unnatural Act: Infanticide and "Adam Bede"*. *Victorian Literature and Culture*, 25, 1997, č. 2, s. 263–277; CHAMBERLAIN, Stephanie: *Fantasizing Infanticide: Lady Macbeth and the Murdering Mother in Early Modern England*. *College Literature*, 32, č. 3, 2005, s. 72–91. FRANCUS, Marylin: *Monstrous Motherhood*. Baltimore 2012, s. 74–98.

⁶² K názorům obou filozofů přehledně např. LU, Mathew: *Aristotle on Abortion and Infanticide*. *International Philosophical Quarterly* 53, 2013, s. 47–62.

společnosti v průběhu období v současně vědě označovaného jako raný novověk (od počátku 16. po konec 18. století).⁶³

Za mezní hranici výzkumu volím rok 1530, do kterého spadá jeden z nejstarších analyzovaných letáků popisujících usmrcení dítěte. Kolem tohoto orientačního data dochází k prudkému rozvoji popularity kriminálních novinek v souvislosti s rozvojem knihtisku. V tomto období dochází také ke zpřísnění stíhání infanticidia světskými autoritami a tento delikt se v pramenech objevuje čím dál častěji. V osmdesátých a devadesátých letech 16. století se také objevují první záznamy ve smolných knihách, či první korespondence směřovaná k apelačnímu soudu, která řešila případy matek vražedkyň.

Jak soudní procesy, tak i jednotlivé žánry letákové publicistiky jsou potom vysledovatelné v různé podobě až do první poloviny 18. století, kdy dochází k postupnému zmírnění trestů i změně přístupu k obžalovaným. Za orientačně stanovenou horní hranici této práce proto volím rok 1750, kolem kterého dochází k zásadním strukturálním změnám vlivem osvícenského diskursu se postupně mění i samotné vnímání této kriminality.⁶⁴

Na základě komparativní analýzy textů, s přihlédnutím k postupům moderních historických trendů jako je gender history, historická antropologie, či mikrohistorie se pokusím o zachycení tohoto jevu v období, pro které máme poprvé v dějinách poměrně značné množství pramenů různého typu, ať psaných (lékařské spisy, pamflety, kramářské písně, výslechové protokoly, správní a evidenční prameny) nebo nepsaných (obrazové prameny).

Na základě textů pamfletického charakteru z období počátků publicistiky (letáků a pamfletů bulvarizujících vraždu dítěte), skrze raněnovověké zákoníky, hrdelní řády a vrchnostenská nařízení (včetně naučení Apelačního soudu), či na příkladech různých textů preskriptivního (moralistního) zaměření, nebo díky analýze vnitroinstitucionálních pramenů soudního typu (smolné knihy, výslechové protokoly ve fondech velkostatků), můžeme načrtnout plastický obrazu tohoto jevu nejen na našem území.

---

⁶³ K terminologickému vymezení tohoto období v současné historické vědě SCOTT, Hamish: *Introduction: 'Early Modern' Europe and the Idea of Early Modernity*, in: TÝŽ (ed.): c. d.

⁶⁴ O postupném zaměřování společnosti na prevenci spíše než na trestní postihy TINKOVÁ, Daniela: *Hřích*. s. 332–340.

Hlavním přínosem předkládané práce je srovnání mediálního obrazu matky vražedkyně, který byl vytvářen tištěnými prameny v různých částech Evropy (Svatá říše římská, Britské souostroví) po celé období raného novověku, se vzorkem konkrétních případů vyšetřování infanticidy na území jihočeského panství Jindřichův Hradec (1697–1710). Takového srovnání ukazuje, jakým způsobem se role špatné matky (primárně představovaná letákovou publicistikou) projevovala při vnímání skutečné kriminality komunitou, soudci i vrchností a jak byly veřejností vnímány také konkrétní pachatelky.

Média svým působením měly patrný účinek na chování lidí a na přístup k pachatelkám, mohly se podílet na propagandě ideologií, na zvýšení nebo snížení solidárního jednání ve společnosti, ovlivňovat vnímání násilí nebo se podílet na předpojatosti a stereotypizaci.⁶⁵ Infanticida jako mediální skutečnost měla podstatný vliv na konstrukci reality raněnovověkého člověka, zatímco přímá sociální skutečnost, který byla spojená s osobními zkušenostmi aktéra neměla na soudy o ostatních takový dopad (jen málokdo se setkal s odsouzenou vražedkyní dítěte, mluvil s ní, účastnil se její popravy nebo byl přítomen vyšetřování), re-representace vraždy dítěte matkou a re-representace samotných vražedkyň v baladách, příbězích, obrázcích i kázáních byly zdrojem silných sdílených prožitků. Interakce s vražedkyní byla zprostředkována pomocí zpívaného, vyprávěného nebo čteného textu. Mediální obraz (virtuální identita) vytvořený v preskriptivních textech a zejména letáčích stanovuje společenskou hodnotu, míru zodpovědnosti a předepisuje povinnosti matek a pravidla, která by měly na úrovni kultury dodržovat, a které se zpětně projeví na konstrukci individuálních identit pachatelek.⁶⁶

Můžeme si v tomto srovnání všimnout vztahu mezi mateřstvím jako institucí (se všemi jeho kulturními i symbolickými významy) a konkrétním vykonáváním mateřských povinností (připravenost, mateřský instinkt, vztah k dětem – péče a mateřská láska).⁶⁷ Skutečná matka nemusela být nezbytně pouze ta milující, pasivní

---

⁶⁵ O tom, že tisk může ovlivnit vnímání jevu ve společnosti podle teoretiků médií svědčí také to, že společnost na média uplatňuje cenzuru a že slouží i k propagandě (didaktické i ideologické). K funkci médií ve společnosti obecně: JIRÁK, Jan – KÖPPOVÁ, Barbara: *c. d.*, zvláště s. 140–169.

⁶⁶ Ke shrnutí konstruktivistických teorií GIDDENS, A.: *c. d.* (Kapitola média), s. 665–713. K vlivu médií THOMPSON, J.: *Média a modernita. Sociální teorie médií*. Praha 2004.

⁶⁷ Ke zkoumání konstrukce mateřství na příkladu postmoderního feminismu více: JEREMIAH, Emily: *Murderous Mothers. Adrienne Rich's Of Woman Born and Toni Morrison's Beloved*, in: O'REILLY, Andrea (ed.): *From Motherhood to Mothering: The Legacy of Adrienne Rich's 'Of Woman Born*. Albany 2004, s. 59–71. K mateřské lásce také BADINTER, Elisabeth: *Materská láska: od 17. století po současnost*. Bratislava 1998.

a obětavá, v kontextu patriarchální společnosti můžeme nalézt i matky, které tuto roli odmítly, nebyly na ni připraveny nebo se dostaly do situace, kdy pro ně mateřství nebylo vhodnou volbou. Sama instituce mateřství (v kulturním, právním i náboženském významu) je v čase proměnlivý konstrukt,⁶⁸ který je ovlivněný dobovým kontextem, což nám nejlépe může ukázat právě letáková publicistika, která ideál rodiny a mateřství tematizuje. Z letáků a pamfletů můžeme poznat argumentační strategie jednotlivých autorů a způsob konstruování genderu na základě dobových normativů. Žena je zde podlou vražedkyní, slabým pohlavím, které jedná z návodu ďábla nebo milence. Není schopná rozumně uvažovat a autoři letáků o pachatelkách píšou jako o politováníhodných „chudinkách“ nebo zvrácených ženách.

Zároveň tyto prameny ukazují, že se v souvislosti s násilným úmrtím dítěte ne bavíme pouze o ženách pachatelkách, ale že za vraždy jsou často zodpovědní také muži (otcové). Jejich vraždy jsou často důsledkem ryze mužského projevu chování, zuřivého vzteku, který přechází do brutálního násilí. Brutalita je typická pro celou řadu mužských profesí, například vojáky, ale i řemeslníky (píjany a hazardní hráče) a letáky jen zvyrazňují toto stereotypní chování.

Jednotlivé případy ukáží, jak jednala žena vychovávaná v prostředí křesťanských principů a příběhů o dobrých a špatných křesťanských ženách v konkrétní situaci, ve které volila mezi zhoršením kvality svého života a mezi zabitím svého dítěte. Výslechové protokoly (přestože jsou ze své podstaty činností muže – písaře) částečně zachycují subjektivní představy žen o mateřství a konkrétní jednání pachatelek, které probíhá uvnitř společenských institucí. Setkáme se zde s osudy žen, které se pohybovaly ve světě „hrůzných vražd“ a „krkavčích matek“ a musely se k sociálně konstruovaným rolím (stereotypům) dobré matky i špatné vražedkyně postavit a identifikovat se s nimi. Gender, jak ho definovala Judith Butler, je proměnná kategorie, která je neustále pod vlivem osobních zkušeností a mezilidských interakcí. Z výpovědí žen (historikem konstruovaných historických aktérek), které do těchto mezilidských vztahů a zkušeností přicházely, zaznívají podstatné informace týkající

---

⁶⁸ Patriarchální koncept mateřství je spojený se sebeobětováním ženy, vytvoření obrazu ideální matky, která je ochotná podřídit své zájmy zájmům dítěte a očekává se od ní, že v tomto postoji najde sebeuspokojení a náplň svého života. Takto je tento koncept definován například v současné feministické literární vědě. S odkazy na další literaturu a koncept mateřství KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka – KALIVODOVÁ, Eva (eds.): *Ponořena do Léthé: sborník věnovaný cyklu přednášek Metafora ženy 2000-2001*. Praha 2003.

se dobově vnímaného genderu, třídy, cti a dalších kategorií, které formovaly subjektivní identitu a omezovaly jednání historických aktérů.⁶⁹

Těmto dvěma typům pramenům, tedy preskriptivním a normativním textům, potom můžeme klást různé otázky: Jak letáková publicistika popisuje chování a jednání matky vražedkyně? Jaké byly kromě žen další oblíbené postavy lidové kultury spojené s vraždami dětí? Jaké stereotypy přisuzované matkám vražedkyním popisovali? Jaký byl vztah mezi mediálním obrazem infanticidy v populární kultuře a v pramenech zachycujících dobovou kriminální praxi?

Na vzorku pramenů z širšího středo- a západoevropského okruhu lze zkoumat vztah infanticidy a čarodějnictví, vliv víry v monstra a magii, která ubližuje dětem, či spojení smrti dítěte s kanibalismem a představit si jednotlivé genderové stereotypy, které tyto prameny vytváří. Konečně se můžeme také ptát, jakou roli měli v konkrétních případech mužští spolupachatelé, jaký byl vliv příbuzenských vztahů, jak ovlivnily dobové vnímání kriminality dobové normy (nejen dobové zákoníky, ale také konkrétní vrchnostenská nařízení a instrukce).

Na základě analýzy konkrétních případů se potom můžeme ptát, zda byla infanticida aktivním důsledkem jednání ženy, či přímo onou snahou vymanit se z normativů patriarchální společnosti? Jaké možnosti těhotné svobodné ženy v těchto konkrétních případech měly? Lze s pomocí normativních pramenů alespoň částečně re-konstruovat jejich žitý svět, jejich zkušenosti, emoce a přiblížit se tak k jejich původní historické identitě? Jaké byly motivace a důvody pachatele? Jak vypadala sociální realita žen obviněných z infanticidia na jindřichohradeckém panství? Jaké taktické jednání ženy před soudem využívaly, aby se vyhnuly označení vraždicí děvečky?

Ve snaze zodpovědět nastíněné otázky rozdělím práci následovně. Poté, co představím zásadní historiografické trendy a vlivné práce ovlivňující současný výzkum (kapitola 2) se zaměřím v následujících dvou kapitolách na sekundární literaturu jak cizojazyčnou (kapitola 3), tak domácí (kapitola 4), která se věnuje problematice infanticidy. Dále se zaměřím na vlastní kritickou analýzu jednotlivých

---

⁶⁹ Jak ostatně požaduje Michaela Hrubá, která podobným způsobem zpracovala genderové vztahy v rámci raněnovověkého města, je třeba vykročit z okruhu preskriptivních a normativních textů směrem k pramenům, které mohou rekonstruovat vlastní sociální prostor a praxi, v níž se obě pohlaví realizují. HRUBÁ, Michaela: *Zvonění na svatou Alžbětu*. Praha 2011, s. 37.

pramenů, jejich limitů, okolností jejich vzniků a možností jejich využití (vždy v úvodech vlastní analýzy, kapitoly 6. 1. a 7. 1.).

Aby bylo možné porozumět jednotlivým archetypům a sociálním rolím, které zpracovává letáková publicistika, zastaví se kapitola 5 krátce také u literatury populárně naučné, kam patří moralistní spisy, kázání nebo babická literatura, které se tématu rovněž úzce dotýkají, přestože jejich recepce u běžného publika byla spíše nižší. Nicméně minimálně žánr kázání měl nezpochybnitelnou výchovnou a sociální funkci, je tedy na místě představit jednotlivé role a stereotypy, se kterými učený svět autorů vycházejících z antické a biblické tradice pracuje.

Konečně, v analytické části práce se budu věnovat jak rozboru kontextu (populární literatuře), tak i samotným výslechovým protokolům odrážejícím realitu aktérů. V první části věnované populární literatuře a jejímu zobrazování infanticidy (kapitola 6) bude využita metoda kontextového čtení (*researching around*),⁷⁰ kdy zkoumáním podobného typu pramenů z různého prostředí (například různých konfesijních táborů) lze pozorovat odlišné nebo podobné využití podobných motivů například k propagandistickým účelům, a zároveň zasadit tento fenomén do širšího kontextu (nejen) raněnovověké společnosti, která byla na problém dětské úmrtnosti obzvláště citlivá. V širším kontextu této kriminality si můžeme povšimnout také vztahu infanticidy s čarodějnictvím a dalšími fenomény (židovské rituály, válečné násilí na dětech například v průběhu třicetileté války a podobně). Obvyklost a neobvyklost případů potom lze porovnat s prameny z odlišného kulturního prostředí a doložit, či zpochybnit výlučnost některých případů, či využít analýzy těchto pramenů pro porovnání dostupných (přibližných) statistických dat.

Konkrétní případy zkoumám na základě materiálu z archivních fondů velkostatků uložených v Jindřichově Hradci (kapitola 7). Metodou sondy (*against the grain reading*) se následně pokusím přiblížit konkrétní procesy, okolnosti jejich vzniku a jejich vyšetřování. Tyto případové studie (kapitola 8) mohou odhalit některé nezáměrné myšlenky a stopy, které vznikly v průběhu tvorby protokolů a mohou nám pomoci porozumět genderovým a příbuzenským vztahům v konkrétních případech

---

⁷⁰ K rozboru metod používaných v gender history viz PIERSON, Ruth Roach: *Introduction*. In: PIERSON Ruth Roach – CHAUDHURI Nupur (edd.): *Nation, Empire, Colony: Historicizing Gender and Race*. Bloomington and Indiana 1998, s. 1–19. K výzkumu z pohledu gender history také dále kapitola 3.

(zapojení rodičů, kmotrů, sourozenců) i jednotlivým mikro-historiím historických aktérů.⁷¹

Raný novověk je v mnoha oblastech klíčovým obdobím pro uchopení daného problému a zároveň vhodným „časoprostorem“, na kterém lze uplatnit postupy moderních historiografických trendů. Monografické zpracování tématu vraždy dítěte matkou, jaké je běžné v historiografii angloamerické, italské, či německé je v českém dějepisectví, podle mého názoru, stále chybějícím prvkem. Zatímco generace domácích historiků 19. a 20. století se tohoto tématu dotýkala pouze okrajově, na přelomu tisíciletí se poprvé objevily zásadnější práce, v nichž infanticida sloužila nově jako příklad deliktu, na němž bylo možné demonstrovat „odkouzlování světa“ v osvícenském diskurzu (Daniela Tinková), či jakožto součást zkoumání dějin sexuality nebo právní historie (Jaroslav Pánek, Jindřich Francek, Jaroslav Čechura), nebo obranných strategií žen obviněných ze smilstva a cizoložství, které se dostávaly před raně novověké soudy (Jaroslav Dibelka).

Moje práce se snaží na předchozí výzkumy navázat a začlenit se do proudu moderního českého dějepisectví, spojením obou zmíněných typů pramenů zároveň nabídnout komplexnější pohled na infanticidu v kontextu raněnovověké každodennosti.

Román Michala Sýkory tedy není prvním ani posledním naučným, populárně naučným, prózaickým, dramatickým nebo básnickým textem, který tematizuje zabití dítěte matkou. Zdaleka „ještě není konec“ snahám o porozumění infanticidě, či potratům a zápletka se smrtí dítě se bude dál objevovat v mnoha literárních i vědeckých pracích. Zároveň je podstatné, že přestože je vražda dítěte matkou ve většině případů vnímána jako „ženský zločin“, v určité fázi je mužské spolupachatelství vždy přítomno. Ostatně to je i pointa Sýkorova románu: ženy-vražedkyně, hystirické ženské, jak je označil předpojatý kriminalita, mohou být odsouzeny omylem a může leckdy se ukázat, že vrahem novorozence mohl být klidně i zcela cizí muž, jehož motivace byla zdánlivě nepochopitelná a absurdní.

---

⁷¹ K čtení výslechových protokolů GINZBURG, Carlo: *Threads and traces*.

2) Historiografie 20. století, její vlivy a metody

„Je pozoruhodné, že se historikové dneška už nepokoušejí naplnit jen vznešený sen Beardův, ale přímo nadlidský sen Braudelův, chtějí dosáhnout „historie všeho“, od mikrohistorie po makrohistorii, včetně dějin smyslů a emocí.“⁷²

Psát práci z pozice historika dneška, jak zmiňují Donald Kelley a Bonnie Smith (2012), znamená stát se nejen expertem v omezeném výseku dějin, ale vzhledem k množství mezioborových přístupů a překrývajících se témat, stát se přímo supermanem, schopným číst během okamžiku množství knih i článků, které se k danému tématu objevují, a schopným překračovat hranice mnoha oborů. Dnešní dějepisectví tedy už není jen „progresivní historiografií“ Charlese Bearda, ale přímo Braudelovou „totální historií“, popisující daný fenomén ze všech možných úhlů s využitím různých přístupů, nástrojů a dostupných pramenů.

Přestože je tato teoretická část věnující se současnému stavu bádání považována za čtenáři nezáživnou, či často jen za „vědeckou exhibici“, považují ji za nutnou, a to nejen proto, aby bylo učiněno za dost povinnosti, ale především proto, že dané téma je součástí historického bádání, které není společenstvím navzájem izolovaných podivínských historiků, ale spolupracující komunitou, jejíž členové rozvíjejí své dovednosti skrze týmovou práci, která probíhá napříč různými obdobími a různými oblastmi bádání. Ve vzájemném doplňování i četných debatách o nabídnutých interpretacích, nástrojích, technikách i dovednostech historiků z různých socioekonomických oblastí výzkumu spočívá i podstata moderního dějepisného bádání.⁷³

Práci zkoumajících problematiku infanticidy je velké množství. Jelikož zkoumají daný fenomén z různých pozic a pomocí různých historiografických metod, považují za nutné nejprve detailně představit jednotlivé trendy a jejich inspiračních vzory.

---

⁷² KELLEY, Donald – SMITH, Bonnie: *Historians*. In: RUBLACK Ulinka (ed.): *A concise companion to history*. Oxford 2012, s. 101–102.

⁷³ JORDANOVA, Ludmilla: *History in Practice*. London – Oxford 2000, s. 90–92.

Všechny monografie věnující se infantidě nějakým způsobem vychází z dějin každodennosti, či z myšlenek kulturní antropologie, je proto vhodné dříve, než se dostaneme k samotnému zhodnocení klíčových prací, ve stručnosti postihnout také širší vývoj dějepisectví v průběhu 20. století, zejména souvislosti s kulturní a sociální antropologií a vlivy postmoderní kritiky historiografie.

První antropologové 19. století inspirovaní myšlenkami Charlese Darwina si všímali rituálů a odlišných zvyklostí tzv. primitivních národů a snažili se o interpretaci těchto odlišných kultur, o pochopení významu symbolů a šamanských praktik. Po vzniku jednotlivých antropologických či etnografických společností se objevují také první klíčová díla, která mají velký vliv i na historiky a na bádání o minulosti. Od vzniku kulturní antropologie, tradičně spojované s dílem Edwarda Burnetta Tylora,⁷⁴ se datuje i zkoumání rozdílů mezi „primitivní“ společností a společností moderní, jejichž střet a lineární vývoj je ovlivněn náboženstvím.

Stejně tak významné bylo i dílo Jamese Frazera, který se věnoval problematice náboženství a magie.⁷⁵ Tito autoři potom měli poměrně velký vliv na mladší generace antropologů, kam patřili Bronisław Malinowski (jeho metodu zúčastněného pozorování) nebo Marshal Sahlins, či zejména na badatele, které řadíme do směru kulturní a sociální antropologie, jako byli Clifford Geertz (zhuštěný popis), či Victor Turner a Mary Douglas, kteří měli vliv na aplikaci zhuštěného popisu a znakového vnímání kultury také při zkoumání minulosti, zejména v německé historické antropologii.⁷⁶

V této souvislosti nesmíme zapomenout ani na dílo francouzského strukturalisty Claude Lévi-Strausse. Jeho výzkum společenských vztahů založený na strukturalistickém pojetí jazyka (Ferdinand de Saussure, Roman Jakobson) měl vliv na pojetí příbuzenství, mýtů a myšlení přírodních národů. Základní vztahy mezi jedinci (muž x žena, rodič x dítě) Lévi-Strauss zkoumá jako elementární struktury vytvářející systém příbuzenství u domorodých kmenů, založený na souboru zákazů a práv spojených zejména s manželstvím.⁷⁷ Jeho úvahy následně ovlivnily směr

---

⁷⁴ TYLOR, Edward, Burnett: *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom*. Londýn 1871.

⁷⁵ Nejznámějším Frazerovým dílem je bezesporu kniha o vývoji magického a náboženského myšlení FRAZER, J. G.: *Zlatá ratolest*. 2. vydání. Praha 1994.

⁷⁶ MALINOWSKI, Bronisław: *Sex a represe v divošské společnosti*. Praha 2007; GEERTZ, Clifford: *Interpretace kultur: vybrané eseje*. Praha 2000; SAHLINS, Marshall: *How „Natives“ think: About Captain Cook, For Example*. Chicago 1995.

⁷⁷ LÉVI-STRAUSS, Claude: *The Elementary Structures of Kinship*. Boston 1969; TÝŽ: *Strukturální antropologie*. Praha 2006.

feministického výzkumu věnujícího se genderu, rodině a příbuzenství, který se také týkal konkrétních vztahů v rodině v souvislosti s raně novověkou kriminalitou.⁷⁸

Díla kulturních antropologů a jejich úvahy o kultuře, jako Malinowského zkoumání kulturních institucí, či zmíněný Geertzův zhuštěný popis, spolu s post-strukturalismem výrazně ovlivnila nejen dějiny kriminality a psaní o dějinách marginálních vrstev společnosti (kam spadají i pachatelky infanticidy), ale výrazně formovala i další směřování historické vědy, která se stále více přikláněla k dějinám každodennosti.

Jako první se těmto novým tématům a dosud částečně ignorovaným společenským skupinám ovšem přiblížili francouzští historikové, které všeobecně řadíme pod tzv. školu Annales.⁷⁹ Zájem o nové myšlenky a přístupy k historii i čtivější pojetí dějepisných děl přispěly i k většímu mediálnímu zájmu o dějepisectví. Významná byla průkopnická díla inspirovaná sociologií, která stanovila i počátek tzv. dějin mentalit a vyznačovala se zájmem o témata rituálů i problémové historie (například ateismu).⁸⁰

Díky dílu Fernanda Braudela se poté zvýšil zájem o zvědecké historie, historikové školy Annales hledali v dějinách struktury a procesy (příkladné je Braudelovo dělení času) a jejich výzkum měl vliv po celém světě.⁸¹ Další generace historiků kladly velký důraz na kvantitativní metody (analýzy trestné činnosti, data o porodnosti a úmrtnosti, či výběru daní a mzdy)⁸² a využívání většího množství mimo jiné i literárních pramenů. Inspirativním a unikátním případem práce historika této francouzské školy je dílo Emmanuela Le Roy Ladurieho *Montaillou, okcitéanská*

---

⁷⁸ Příbuzenství (kinship) bylo vedle genderu popsáno jako další důležitý koncept: COLLIER, Jane – YANAGISAKO, Sylvia: *Gender and Kinship: Essays Toward a Unified Analysis*. Stanford 1987. Později podrobeno kritice v SCHEFFER, Harold W.: *Sexism and Naturalism in the Study of Kinship*. In: DI LEONARDO Micaela (ed.): *Gender at the crossroads of knowledge. Feminist anthropology in the postmodern era*. Berkeley 1991, s. 295–308. K tématu významu příbuzenství v kontextu raného novověku například: FERRANTE, Lucia: *Marriage and Women's subjectivity in a Patrilineal system: The case of Early Modern Bologna*. In: MAYES, Mary, Jo (ed., et. al): *Gender, Kinship and Power: A comparative and interdisciplinary history*. New York – London 1996, s. 115–129.

⁷⁹ BURKE, Peter: *Francouzská revoluce v dějepisectví: škola Annales (1929–1989)*. Praha 2004. LE GOFF, Jacques: *Paměť a dějiny*. Praha 2007.

⁸⁰ BLOCH, Marc: *Králové divotvůrci*. Praha 2004. Bloch se ve svém díle tématem královských zázraků, léčebných účinků královské moci.

⁸¹ Z významných děl alespoň BRAUDEL, Fernand: *Dynamika kapitalismu*, Praha 1999.

⁸² LE GOFF, Jacques: *Ludvík Svatý*. Praha 2012; LE GOFF, Jacques – TRUONG, Nicolas: *Tělo ve středověké kultuře*. Praha 2006. LE ROY LADURIE, Emmanuel: *Masopust v Romansu: od Hromnic po Popeleční středu 1579-1580*. Praha 2001; ARIÈS, Philippe: *Dějiny smrti*. Praha 2000; DELUMEAU, Jean: *Hřích a strach: pocit viny na evropském Západě ve 13. až 18. století*. Praha 1998. TÝŽ: *Strach na Západě ve 14.–18. století: obležená obec*. Díl 1.–2. Praha 1997–1999.

vesnice v letech 1294–1324.⁸³ Ve své sondě do společenského a kulturního života pozdně středověkých obyvatel francouzské vesnice se Ladurie odrazí od pečlivé kvantitativní analýzy evidenčních pramenů, aby následně představil díky výslechovým protokolům místního biskupa Jaquese Fourniera pečlivou „mikrohistorickou“ sondu sousedských, rodinných, sexuálních i náboženských vztahů mezi obyvateli vesnice, přičemž v této souvislosti naráží i na případ infanticidy (spojený s usmrcením nemanželského dítěte).⁸⁴

Jeho práce tak představuje jednu z prvních významných sond do dějin každodennosti, přičemž se zároveň potýká i s problémy, které vytyká kritika pracím tohoto typu, rozdílnost jazyků (obyvatel a soudců), provedení zápisu (v latině), které zcela jistě způsobily mnohé změny a nepřesnosti. Zároveň Montaillou nepředstavuje v žádném případě typickou středověkou vesnici, ale dílo je spíše výsledkem originální historické analýzy. Le Roy Ladurie svou monografií předznamenává zásadní obrat v dějepisectví, které ještě do 70. let 20. století tíhlo převážně k velkým analytickým historickým dílům, ale brzy nastal čas zájmu o „malé dějiny“.

Už od šedesátých let se zejména na Britských ostrovech formoval proud *new social history*, který se rozhodl pod vlivem zmíněné školy Annales, spolu s vlivem kulturní revoluce 60. let, zaměřit na zkoumání dějin identit. Historikové hlavně na britských univerzitách se zaměřili na přehlížené maličkosti, na drobné příběhy a opomíjené marginální vrstvy a chtěli se zbavit kritizovaného strukturalismu v dějinách. Jejich cílem bylo rozšířit mapu zájmu vědců i čtenářů o nové oblasti, které se netýkaly přímo politických dějin, tedy osudy pronásledovaných a opomíjených postav, dějiny populární kultury a konečně i dějiny žen nebo dějiny etnických a rasových menšin. Mnohem více se jako k inspiračním zdrojům hlásili také k antropologii a sociologii. Nemenší přínos měl i zájem sociálních historiků o demografická data, která při zkoumání sňatečnosti, úmrtnosti a dalších statistických dat často narážela také na téma infanticidy. Historikové se věnovali analýze velkého množství informací o populaci v daném období a za pomoci teprve se rozvíjející počítačových technologií poskytovali údaje o počtech odsouzených, způsobech trestu nebo procentech spáchaného trestného činu v dané oblasti.⁸⁵

---

⁸³ LE ROY LADURIE, Emmanuel: *Montaillou, okcitánská vesnice v letech 1294–1324*. Praha 2005.

⁸⁴ Tamtéž, s. 174–175.

⁸⁵ Vliv *new social history* se projevil nejen v prvních dílech věnujících se infanticidě v zahraničí, ale také v domácím výzkumu hrdelního soudnictví (Jaroslav Pánek a Eva Procházková), viz dále. K tématu *social history* FLINN, M. W. – SMOUT, T., C.: *Essays in social history*. Oxford 1974;

V roce 1979 britský historik Lawrence Stone uveřejnil esej o nemožnosti systematického výkladu historické změny. Ve svém textu se stavěl pochybovačně ke zkoumání makrohistorických konceptů a naopak se vyjádřil kladně k zájmu o zkušenosti, prožitky konkrétních lidí a k návratu vyprávění do dějepisectví.⁸⁶ Zároveň se stále hlasitě ozývala kritika vědeckosti historie a jejích možností. Zejména to byli literární vědci, ale i historikové jako Hayden White, Roland Barthes nebo Jacques Derrida, kteří se pustili nejen do kritiky dějepisectví, ale i do kritiky institucí, které historické vědění (archivní prameny) uchovávají, spravují a rozhodují o jeho osudu.⁸⁷

Lingvisté a literární teoretikové, kteří navazovali na myšlenky jednoho ze zakladatelů strukturalismu Ferdinanda de Saussura, poukazovali na funkce jazyka (označující a rozlišující) a na nemožnost poznání minulosti skrze historické prameny, které jsou schopny odkazovat pouze k minulé realitě, ale ne k historikově přítomnosti. Teoretikové jako Roland Barthes,⁸⁸ ale zejména Hayden White a Michel Foucault uvažovali o pramenech jako o vytvořených textech, které vypovídají jen samy o sobě, ale ne o dějinách.⁸⁹

Když White ukazoval podobnost fikce a historických děl (přinejmenším na formální rovině), vliv podobných jazykových argumentů i stejný dopad různých ideologií, museli se historikové vůči této kritice postavit a zdůraznit hranice a možnosti práce historika.⁹⁰ Badatelské pole historie, a tedy i limity jejího popisu minulosti, řečeno s Čornejem, vymezují její prameny a práce s nimi.⁹¹ Historik sice podléhá ideologiím, ale jeho školení, které získává během studia, by ho mělo vést ke snaze přiblížit se historické pravdě. Proto přestože interpretuje texty (zdánlivě podle své libovůle), řídí se určitými nepsanými zásadami přiměřenosti, ověřitelnosti

---

FLETCHER, Roger: *Recent Developments in West German Historiography: The Bielefeld School and Its Critics*. German Studies Review 7, č. 3, 1984, s. 451–480.

⁸⁶ STONE, Lawrence: *The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History*. Past & Present 85, 1979, s. 3–24.

⁸⁷ DERRIDA, Jacques – PRENOWITZ, Eric: *Archive Fever: A Freudian Impression*. Diacritics, 25, č. 2, 1995, s. 9–63; IGGERS, G. Georg: *Dějepisectví ve 20. století*.

⁸⁸ BARTHES, Roland: *c. d.*

⁸⁹ FOUCAULT, Michel: *Slova a věci*. Brno 2007; Týž: *Archeologie vědění*. Praha 2002.

⁹⁰ WHITE, Hayden: *Metahistorie*; Týž: *Literární postupy při reprezentaci faktů*. In: BOLTON, Jonathan (ed.): *Nový historismus/New Historicism*, Brno 2007, s. 26–32;

⁹¹ ČORNEJ, Petr: *Věčný problém: jak psát dějiny?* In: PÍOŘECKÁ, Kateřina – SLÁDEK, Ondřej (edd.): *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*. Praha 2007, s. 15–40.

a věrohodnosti. Zejména poznámkový aparát a možnost čtenáře ověřit si historikovo tvrzení potom vytváří onu ověřitelnost historické pravdy.⁹²

Důsledkem této kritiky byla teze, že nelze dějinné procesy a jevy vykládat bez individua, v našem případě jev nazývaný infanticida bez konkrétních historických postav (matek vražedkyň), často obyčejných a pro makrohistorické jevy (politika, ekonomie) zcela nedůležitých individualit, jejichž výpovědi (jakkoliv neobjektivně podané) jsou základním pramenem pro naše zkoumání. Přestože se k jejich žité skutečnosti můžeme pouze přiblížit, v lepším případě ji správně interpretovat, můžeme si být jisti zejména tím, že tuto interpretaci nebude nikdy možné zcela ověřit, ale naopak je pravděpodobné, že bude dalšími historiky vyvrácena. Historik si tedy uvědomuje relativnost poznání a také limity pramenů (upravených často nejen ženami samotnými během výslechu, ale i písaři, soudci, či dalšími vlivy po něm), které vypovídají jen o strohém výseku minulosti, přičemž prameny do této minulosti patří také.⁹³

S postmoderní kritikou souvisela i snaha „dělat dějiny jinak“, poskytnout jiný úhel pohledu na „velké dějiny“, pokusit se přijít s jinými způsoby vyprávění a jinými tématy. Začneme od toho posledního. Směr označovaný jako nový historismus na základě postmoderní relativizace dějin přichází s inovativními (převážně literárně-historickými) analýzami biografii osobností nebo rozborem jevů. Nový historismus sdružuje řadu různorodých metodologií a oborů od historie, antropologie, dějin umění, politologie, ekonomie, literární teorie a kritiky, až po oblast kulturních studií, přičemž jako text (pramen) využívá téměř vše – od médií přes divadlo, politické texty, soudní texty nebo literární díla. Na základě Foucaultovy diskurzivní analýzy ukazuje odlišný přístup k dějinám, kdy odmítá historickou objektivitu (naopak staví na autorově originalitě) a smazává hranice mezi minulostí a přítomností (pro spisy různé literární nebo historické hodnoty jsou důležité zejména společné ideové souvislosti).

Inspirativnost nového historismu spočívá nejen v originálním pohledu na dějiny, ale zejména ve způsobu práce s kontextem pramene. Zároveň přichází opět s konceptem nemožnosti poznání absolutní historické pravdy a nesnaží se tedy být objektivním dějepiscem (jelikož objektivita je pouhým mýtem pozitivistické

---

⁹² DOLEŽEL, Lubomír: *Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou*. Česká literatura 50, 2002, s. 341–370. Rozbor dějepisných děl z naratologického pohledu také COHNOVÁ, Dorrit: *Co dělá fikci fikci*. Praha 2009.

⁹³ Inspirativní úvod k modernímu domácímu dějepiscetví HÍML, Pavel: *Zrození vagabunda, Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2007, s. 11–56.

historiografie).⁹⁴ Tyto myšlenky se v moderním dějepisectví jeví už jako zcela běžné a využití velkého množství pramenů různého typu se promítá v mnoha dalších trendech, jako urban history.⁹⁵

Z postmoderních směrů historiografie, které mají největší vliv na směřování této práce, vybírám blíže následující tři: mikrohistorii, historickou antropologii a gender history.

Mikrohistorie je považována za čistý historiografický experiment, založený na velmi unikátních pramenech, představující určitou rezignaci na velké dějinné koncepty, jako je teorie racionalizace, sociální disciplinace nebo konfesionalizace. Důraz klade na zohlednění člověka v dějinách, přičemž mikrohistorikové odmítají kvantitativní metody a zaměřují se na individuum v širším dějinném kontextu. Jakožto metoda, mikrohistorie nikdy neměla, na rozdíl od historické antropologie, jasná pravidla ani nehrála významnější roli v institucích.

Za základní můžeme považovat tezi Carlo Ginzburga o „analyzování úzce ohraničených fenoménů (venkovská společnost, skupina rodin, či konkrétní jednotlivci) takřka pod lupou.“⁹⁶ Ginzburg ve svých dílech⁹⁷ ukazuje nový přístup založený na často odvážných interpretacích a originálním (detektivním) způsobu psaní. Na základě teorie pramenných stop (inspirace v psychoanalýze a kriminalistice) Ginzburg ukazuje jednotlivé možné, pravděpodobné i méně pravděpodobné možnosti interpretace například v případě furlanského mlynáře Domenica Scandelly. Následně

---

⁹⁴ K nejvýznamnějším osobnostem patří především Stephen Greenblatt: GREENBLATT, Stephen: *William Shakespeare: velký příběh neznámého muže*. Praha 2007; TÝŽ: *Podivuhodná vlastnictví: zázraky Nového světa*. Praha 2004. K metodologii i dalším autorům ilustrativně již zmíněný BOLTON, Jonathan (ed.): *c. d.*

⁹⁵ RODGER, Richard: *Urban history: prospect and retrospect*. *Urban history*, 19, 1992, s. 1–23. Tento směr měl od 60. let 20. století vliv především ve Velké Británii, ale celoevropský význam získal až v 90. letech. Je ovlivněn již zmíněným lingvistickým obratem a nabádá k využití co nejširší škály možných interdisciplinárních přístupů a metod. Přínosná je zejména metoda kritické analýzy diskursu, která využívá fikčních příběhů v historickém kontextu: „*Urbánní historie nabízí prostor pro výměnu myšlenek, přístupů, teorií, pramenů a metod.*“ K těmto souvislostem (včetně citátů) již dříve STŮJ, P.: *Infanticidium jako důsledek strachu*, s. 13.

⁹⁶ NODL, Martin: *Mikrohistorie a historická antropologie*. *Dějiny – teorie – kritika* 2, 2004, s. 238.

⁹⁷ GINZBURG, Carlo: *Benandanti: čarodějnictví a venkovské kultury v 16. a 17. století*. Praha 2002. V této práci autor sleduje střet dobrých čarodějů a mýtu o sabatu, přičemž tématem práce je nepochopení lidové kultury vyšší církevní kulturou; TÝŽ: *Sýr a červi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*. Praha 2000. Zkoumání myšlenkového světa furlanského mlynáře Mennocchia – osoby překračující běžné normy, se stalo klíčovým dílem tohoto proudu historiografie. Domenico Scandella má velmi svérázné názory na vznik světa, náboženství a církve, které si vytvořil na základě své vlastní četby. Kniha je označována také jako epizodická mikrohistorie – jednotlivé životní etapy postupně interpretovány historikem. Konečně je známý i autorův rozbor čarodějnického sabatu: GINZBURG, Carlo: *Noční příběh: Sabat čarodějnic*. Praha 2003.

vybírání tu nejpravděpodobnější variantu, která odpovídá možnému myšlenkovému světu a zároveň Ginzburgově interpretaci střetu mezi lidovou a elitní kulturou. Tam, kde materiál chybí, dokládá Ginzburg fakta pramenem z jiné oblasti, zdánlivě bez souvislosti.⁹⁸ Zároveň ale také, jak zmiňují jeho kritikové, nezohledňuje pozici Menocchia, který není zcela úplně zástupcem lidové kultury, ale jeho gramotnost ho zčásti řadí i do kultury elitní (zde se promítají Ginzburgovy preference), přičemž autor zcela vynechává rozbor jeho společenských styků a další biografické údaje.⁹⁹ Přesto je Ginzburgova kniha považována za nejlepší ukázkou mikrohistorické práce, a to až do současnosti. Pro problematiku zkoumání lidských osudů, či události v rámci rodiny nebo vesnice, což jsou případy infanticidy nejčastěji, je tedy jedním z nejinspirativnějších zdrojů.¹⁰⁰

Trend samotný ovšem není zcela jasně definován, a pokud budeme považovat za mikrohistorii zkoumání drobných historických jevů a jejich zobecnění do širšího dějinného rámce, potom by tomuto přístupu odpovídala pouze mikrohistorie italská. Ovšem v širším pohledu se zkoumání mezilidských konfliktů či každodenního života věnují i další přístupy, které s mikrohistorií souvisí (a díla se často mezi mikrohistorická i řadí), a to kulturní historie, historické antropologie nebo práce věnované dějinám žen (např. Zemon-Davis).¹⁰¹

Za minimálně stejně významnou knihu, jako Ginzburgův *Sýr a červi*, potom bývá považováno i dílo Natalie Zemon-Davis *Návrat Martina Guerra* (1983).¹⁰² Případ podvodníka Arnauda z Tilhu je nejen originální analýzou spisu soudce Jeana de Corrase, ale dílo se vyznačuje i zájmem o symboliku rituálů a vztahů v raněnovověké rodině. Zejména je zde patrné tíhnutí Davis k dějinám žen, což se projevuje zejména u rozboru motivací Guerroyvy manželky Bertrande. Dílo si zároveň

---

⁹⁸ GINZBURG, Carlo – PONI, Carlo: *Was ist Mikrogeschichte?* Geschichtswerkstatt 6, 1985, s. 48–52; Další myšlenky autor shrnul v díle GINZBURG, Carlo: *Microhistory Two or Three Things That I Know about It*. In: TÝŽ (ed.): *Clues, Myths and the Historical Method*. Baltimore 1989, s. 193–214; LEVI, Giovanni: *On Microhistory*. In: BURKE, Peter (ed.): *New Perspectives on Historical Writing*, Cambridge 1991, s. 93–113; DAVIS, Natalie, Zemon: *The Possibilities of the Past*. *The Journal of Interdisciplinary History* 12, 1981, s. 267–275.

⁹⁹ Z nejznámějších kritiků této práce LACAPRA, Dominic: *The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Twentieth-Century Historian*. In: LACAPRA, Dominic: *History and Criticism*. Ithaca 1985.

¹⁰⁰ O významu mikrohistorie pro současné dějepisce naposledy MAGNUSSON, Gylfi – SZIJARTO, Istvan M.: *What is microhistory? Theory and Practice*. Routledge 2013, s. 4–5.

¹⁰¹ K porovnání mikrohistorie a dějin každodennosti jako příbuzných disciplín: GREGORY, Brad S.: *Is Small Beautiful? Microhistory and the History of Everyday Life*. *History and Theory* 38, 1999, s. 100–110; K problémům historické antropologie a spojení s mikrohistorií DÜLMEN, Richard van: *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*. Praha 2002, s. 37–51.

¹⁰² Česky jako CARRIÈRE, Jean-Claude – DAVIS, Natalie, Zemon – VIGNE, Daniel: *Návrat pravého Sommersbyho (skutečný příběh a slavný soudní proces, který se stal legendou)*. Praha 1998.

klade otázku, nakolik může být zdánlivě netypický případ zobecnitelný pro danou dobu.

Kromě těchto dvou stěžejních autorů jsou poté k mikrohistorii přiřazování i další američtí autoři, zahrnováni pod tzv. mikrohistorii konfliktu (Robert Darnton), respektive biografickou mikrohistorii (Steven Ozment). Darnton ve svém *Velkém masakru koček* (1984) ukazuje několik drobných studií, které se věnují jak výzkumu lidové kultury (zkoumání pohádek a jejich různých verzí), tak také analýze rituálního chování lidových vrstev 18. století, které je katalyzátorem jejich nespokojenosti a brání krvavějším konfliktům. Podobně také Ozment ve své *Purkmistrově dceři* (1996) dále propracovává své životní téma věnující se osudům reformační a poreformační každodennosti v německých městech a ukazuje ženu jako aktivní aktérku dějin.¹⁰³

Mikrohistorie jakožto historiografický trend samozřejmě má jak svoje zastánce, tak i odpůrce. Kritika si všímá jednak jejího přínosu pro dějepisectví, přičemž vznáší otázky, zda rozebírané případy jsou skutečně reprezentativní (za něž se považují), nebo zda jde jen o doklady výjimečných osudů (je Menocchio skutečně reprezentant lidové kultury?). Všimají si ale i způsobů práce s prameny, kdy je historik v zajetí nějakého předpokladu či ideologie, ale explicitně to nepřiznává. Zastánci naopak zmiňují, že přístup mikrohistoriků vyhýbající se makrohistorickým konceptům zabraňuje přílišnému zobecňování dějin.¹⁰⁴ Přestože musíme uznat nepopíratelný přínos mikrohistorie pro dějiny obecně i pro zkoumání problematiky infanticidy (zejména v analýze jednotlivých případů), za nejdůležitější trend v této oblasti výzkumu ji rozhodně nelze považovat.

Nyní se krátce zastavme také u zmíněné historické antropologie. Na základě poznatků kulturní a symbolické antropologie si zejména němečtí historikové, jako byl Hans Medick nebo Richard van Dülmen,¹⁰⁵ všimají, že cizího jedince (pomocí antropologických metod zhuštěného popisu) můžeme zkoumat nejen vně (mezi

---

¹⁰³ OZMENT, Steven, E: *Purkmistrova dcera: skandál v německém městě 16. století*. Praha 2016; DARNTON, Robert: *Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie*. Praha 2013.

¹⁰⁴ K recepci mikrohistorie a k diskuzi o jejím přínosu v domácím prostředí jako jeden z prvních ČECHURA, Jaroslav: *Mikrohistorie – nová perspektiva dějepisectví konce tisíciletí?* Dějiny a současnost 16, 1994, č. 1, s. 2–5; Mnohem podrobněji a kritičtěji poté GRULICH, Josef: *Zkoumání „maličkostí“ (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie)*, Český časopis historický 99, 2001, s. 519–547; nebo již zmíněný NODL, M.: *c. d.* K tématu se nově opět vrátil polemicky ČECHURA, Jaroslav: *Mikrohistorie a raněnovověká studia: možnosti a meze jednoho historiografického konceptu*. Časopis Matice moravské 135, 2016, s. 361–393.

¹⁰⁵ K problémům a metodám historické antropologie DÜLMEN, Richard, van: *Historická antropologie*.

domorodými národy), ale i uvnitř v dějinách. Cílem je snaha o porozumění druhému pomocí identifikace jevu, jeho utřídění a následné interpretace.

Historičtí antropologové za klíčovou myšlenku považují zejména teorii o pluralitě kultur. Neexistuje jen kultura vysoká, spojená s uměleckými díly a elitou, kultura je otevřená, zahrnuje různé skupiny a různé hodnoty. Autoři a autorky se zabývají výzkumem lidové kultury (vliv Petera Burka), přičemž podstatná je svébytnost jednotlivých kultur (kultura žebráků, měšťanů, cechů, apod.). Ústředním tématem antropologie se stává konkrétní člověk ve své kulturně sociální podmíněnosti. Není jen objektem dějinného výzkumu (nositel dějinných procesů), ale historický aktér je přímo vytvářen v průběhu dějin a historikové a historičky se zaměřují na jeho aktivní jednání, ale i na pocity, nálady a emoce, přičemž jednání jedince je nepředvídatelné a vždy jedinečné. U německých historiků a historiček je zásadní zvýšený zájem o dějiny raného novověku, které nabízejí vhodné prameny pro tento výzkum.¹⁰⁶

Mezi důležitá témata výzkumu patřily dějiny žen (autorky a autoři odkazují přímo i k gender history), výzkum čarodějnictví, dějiny kriminality, dějiny cti, dějiny sexuality a těla. Jak uvidíme, právě téma infanticidy všem těmto všem oblastem blízké, neboť v centru pozornosti stojí aktivně jednající žena v mezní situaci, jejíž jednání je nejen spojeno s fenomény cti, ale i sexualitou nebo prožíváním víry. Není proto překvapivé, že Richard van Dülmen, hlavní teoretik tohoto směru, si všimá kultury žen z nižších společenských vrstev, které byly vyšetřovány kvůli usmrcení dítěte (viz kapitola 3). Tomuto trendu, který spojuje historické vědy s etnologickými a lingvistickými disciplínami, se dostalo také recepce v domácím prostředí (kapitola 4).

Konečně je pro výzkum infanticidy nepochybně zásadní také vliv dějin žen a gender history. Zatímco dějiny žen vycházejí zejména z druhé vlny feminismu a z potřeby zviditelnění žen v dějinách (do té doby psaných muži), ze snahy dát vyniknout jejich hlasům, jak zmiňuje Natalie Zemon-Davis,¹⁰⁷ gender history je naopak zcela zřetelnou reakcí na poststrukturalismus a na pojetí, podle kterého je pohlaví vytvořeným společenským konstruktem.

Dějiny žen se zaměřovaly na zkoumání typicky „ženské zkušenosti“ (například mateřství, těhotenství) a pracovaly s kritikou dosavadního historického bádání, které bylo pod převažujícím vlivem mužů – historiků zkoumajících témata politické,

---

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 8–9.

¹⁰⁷ DAVIS, Natalie, Zemon: *Ženy na okraji: tři životy 17. století*. Praha 2013; BOCKOVÁ, Gisela: *Ženy v evropských dějinách. Od středověku do současnosti*. Praha 2007.

církevní i sociokulturní historie, ve kterých ale často zcela absentovaly ženy. Kritika se zaměřila na dosavadní „mužskou“ periodizaci dějin (neodpovídající ženské zkušenosti),¹⁰⁸ stejně jako na problematiku zviditelnění ženské subkultury v dominantní patriarchální společnosti (kritické zkoumání profesí spojených s pečovatelstvím, služebných profesí i „přirozených“ ženských rolí matky a manželky).

Z jednotlivých témat se autorky a autoři zaměřovali nejen na zviditelnění „velkých žen“ v dějinách,¹⁰⁹ ale i na problematiku postupného vytlačování žen z politických a ekonomických pozic do sféry soukromé, v období modernizace (v 18. a 19. století). S nástupem kapitalismu a industrializace byly ženy vytlačeny z veřejné sféry a nadále se jejich dominantní činností měla stát péče o domácnost a rodinné štěstí.¹¹⁰

Od 70. let 20. století se v dějepisce také stále více prosazovaly ženy-historičky, které se zabývaly jak vztahem státoprávní teorie a filozofie definující společenské postavení ženy, tak i dějinami ženské emancipace a otázkami ženské kriminality a sexuality (incest, smilstvo, cizoložství infanticida). Kromě zkoumání žen delikventek jako historických akterek se badatelky a badatelé zabývali i problematikou raněnovověké ženské sítě pomluv a klepů, vztahu společnosti k těhotenství, menstruaci nebo konstrukci ženské identity v raněnovověkých pramenech.¹¹¹

Podle jedné z feministických interpretací příčin infanticidy je v hlavní roli střet ženy s patriarchální společností, ve které dominovala představa jasně rozdělených povinností muže a ženy, na jejichž základě se žena stávala „rukojmím dobového ideálu mateřství“.¹¹² Podle tohoto feministického čtení, které uvažuje o vraždě jako

---

¹⁰⁸ Kritiku periodizace dějin přinesla například často citovaná studie KELLY-GADOL, Joan: *Did women have a renaissance?* In: BRIDENTHAL, Renate – KOONZ, Claudia (edd.): *Becoming Visible. Women in European History*. Boston 1977, s. 137–164.

¹⁰⁹ K vývoji dějin žen v průběhu let osmdesátých a dále SCOTT, Joan W.: *Gender and the Politics of History*, New York 1999 (zejména s. 15–27).

¹¹⁰ Ke konceptu oddělených sfér zmiňme kritické články: KERBER, Linda: *Separate Spheres. Female Worlds, Women's Place: The Rhetoric of Women's History*. *Journal of American History*, 75, 1988, č. 1, s. 9–39. DAVIDOFF, Leonore: *Gender and the Great Divide: Public and Private in British Gender History*. *Journal of Women's history*, 15, 2003, s. 11–27. Pro téma modernizace TILLY, Luise – SCOTT, Joan W.: *Women, Work and Family*. New York – Atlanta – Dallas – London 1978.

¹¹¹ DÜRR, Renate: *Magde in der Stadt as Beispiel Schwäbisch Hall in der Frühen Neuzeit*. Frankfurt am Main 1995; RUBBLACK, Ulinka: *Pregnancy, Childbirth and the Female Body in Early Modern Germany. Past & Present* 150, 1996, s. 84–110; RUBBLACK, Ulinka: *The Crimes of Women in Early Modern Germany*, Oxford 1999; OZMENT, Steven: *Purkmistrova dcera*: DAVIS, Natalie, Zemon: *Fiction in the Archives: Pardon Tales and Their Tellers in Sixteenth-Century France*. Stanford 1987.

¹¹² „Rozhodnutí, na základě kterého si ženy dobrovolně zvolily tento čin (infanticidu), je mohlo nejen zbavit tíživých ekonomických poměrů, ale mohlo je to osvobodit od života celoživotního rukojmí, zajatého mateřstvím, což je něco čemu muži prostě nemohou porozumět.“ GRAVES, Donna, Cooper:

o možnosti „zbavení se okovů“, má vliv na porozumění pramenům zabývajících se infanticidou také hledisko interpretační. Stejně jako doboví aktéři (spolupachatelé) i historikové postrádají patřičnou sensibilitu a schopnost porozumění ryze ženské zkušenosti. Jak ale ukázali francouzští poststrukturalisté, každé historické bádání je subjektivní a každý historik vnáší do poznání pramenů své vlastní ideologické hledisko a své vlastní zkušenosti a vliv má nejen gender ale i třída, rasa nebo věk.

Spojení zájmu o ženskou problematiku s moderním kritickým zkoumáním pramenného materiálu tak přivádí naši pozornost k poslednímu historiografickému trendu zvanému *gender history*, který poskytuje vhodné nástroje pro analýzu dané problematiky. *Gender history*, jak zmiňuje například Daniela Tinková, je spolu s dějinnami kriminality a s mikrohistorickým zájmem o „malého člověka“ jedním z opěrných metodologických pilířů při zkoumání raněnovověké infanticidy.¹¹³

Tento trend vznikající v druhé polovině 80. let reagoval na dlouhodobě nedocenenou (marginální) pozici *dějin žen* ve světovém dějepisectví a stejně i na problematičnost jejich východisek (poznatelnost minulosti a lidské zkušenosti), svým příklonem k francouzskému poststrukturalismu. Postupný odklon od zkoumání kategorie ženy a ženské zkušenosti ke vztahům obou pohlaví,¹¹⁴ analýze genderových rolí a ke konstrukci genderových identit byl dokončen klíčovou prací Joan W. Scott z roku 1986.¹¹⁵

Scott definovala gender jako analytickou kategorii, jako základní prvek společenské organizace, který vytváří společenské vztahy a označuje i mocenské vztahy na rovině sociální, kulturní i symbolické. Na utváření společenských vztahů se podle Scott podílejí obecné symboly, normativní koncepty a společenské instituce (úřední, školské, cechovní, tržní, manželské nebo příbuzenské), které pak formují individuální identitu. Všechny tyto čtyři dimenze fungují společně a společně také zakládají distribuci moci ve společnosti a přístup k hmotným i symbolickým statkům a jejich ovládnutí.¹¹⁶

Physicians and parliament define infanticide in Victorian England. In: BECHTOLD, Brigitte – GRAVES, Donna, Cooper: *Killing Infants. Studies in the Worldwide practice of Infanticide.* Harvard 2006, s. 135.

¹¹³ Infanticida je mimo jiné oblastí: „kde se atraktivita problémů z *dějin kriminality, deviance a „malého člověka“* protnulá s „genderovou“ problematikou a s „*dějinnami žen*“, kde se vyhledávaným subjektem studia staly nejen zákon a justice, zločin a trest, ale i tělo ženy a jeho vnímání, stejně jako postoj k ženám a vztahy mezi mužema ženou obecně.“ TINKOVÁ, D.: *Hřích*, s. 312.

¹¹⁴ DAVIS, Natalie Zemon: *Women's history in transition.* *Feminist Studies*, 3, 1976, s. 83–103.

¹¹⁵ SCOTT, Joan W.: *Gender: A Useful Category of Historical Analysis.* *The American Historical Review* 91, č. 5, 1986, s. 1053–1075.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 1067–1069.

Definici genderu významně ovlivňuje Foucaultovo pojetí moci jako popisu všudypřítomných hierarchických mezilidských vztahů (v soudních přelích, při obchodování, i v rodinném životě), které jsou vnímány jako objektivně dané a strukturují samotné vnímání společenského života.¹¹⁷ Cílem výzkumu nově formulovaného trendu mělo být právě zkoumání vytváření významů, vyjednávání a domlouvání identit (genderování), které probíhalo v každodenní praxi. Po vzoru Derridovské dekonstrukce je pro autorku gender prostředek k dekodování významu a porozumění souvislostem mezi různými formami lidské interakce.

Celé další generace autorek a autorů potom pracovaly s kategorií genderu jako diskurzivního pohlaví, konstruovaného v procesu socializace, kdy si jedinec osvojuje společenské hodnoty, normy, chování, schopnosti a učí se sociálním rolím. Toto pojetí genderu jako sociokulturního konstruktu bylo následně kritizováno,¹¹⁸ ale i dále rozvíjeno dalšími badatelkami a badateli, kteří si všímali nejen identity ženské, ale i problematiky konstrukce dobových maskulinit.¹¹⁹

Ve výzkumu starších dějin středověku a raného novověku byla potom kategorie genderu použita pro analýzu formování identit na základě identifikace s dobovými normativy,¹²⁰ pro zkoumání vztahu historického aktéra a společenských institucí,¹²¹ i pro zkoumání vztahu genderu a biologického pohlaví, na příkladě lékařské literatury věnující se lidskému tělu.¹²²

V reakci na postkoloniální kritiku *gender history* se nicméně nedávne výzkumy odchyľují od tématu dějin bílých, evropských, křesťanských žen a věnují se

---

¹¹⁷ FOUCAULT, Michel: *Dějiny sexuality*. Praha 1999-2003; Týž: *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězeňství*. Praha 2000.

¹¹⁸ BOYDSTON, Jeanne: *Gender as a Question of Historical Analysis*. *Gender & History* 20, č. 3, s. 561–564; HOFF, Joan: *Gender as Postmodern Category of Paralysis*. *Women's History Review* 3, č. 2, 1994, s. 149–168.

¹¹⁹ BUTLER, Judith: *c. d.*; Jak zmiňovali autoři dějin maskulinity, toto téma (mužské zkušenosti a identity) bylo *gender history* dlouho opomíjeno: CONNEL, Raewyn: *Masculinities*. Berkeley 2005; TOSH, John: *What should historians do with masculinity? Reflections on nineteenth century Britain*. In: SHOEMAKER, Robert (ed.): *Gender and History in Western Europe*. London 1998, s. 64–85.

¹²⁰ RUBIN, Miri: *Emotion and Devotion: The Meaning of Mary in Medieval Religious Cultures*, Budapešť a New York 2009.

¹²¹ OGILVIE, Sheilagh: *How does social capital affect women? Guilds and communities in early modern Germany*. *The American historical review* 109, č. 2, 2004, s. 325–359. V souvislosti s čarodějnickými procesy ROPER, Lyndal: *Oedipus and the Devil. Witchcraft, Sexuality and Religion in Early Modern Europe*. London – New York 1994; V rámci změn osvícenské společnosti TINKOVÁ, D.: *Tělo*; V rámci preskriptivní literatury WUNDER, Heide: *Er ist ein Sonn, sie ist der Mond. Frauen in der Frühen Neuzeit*. Mnichov 1992.

¹²² LAQUER, Thomas: *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*. Harvard 1990; DINGES, Martin: *Männer - Macht - Körper. Hegemoniale Männlichkeiten vom Mittelalter bis heute*. Frankfurt am Main 2005; DUDEN, Barbara: *Geschichte unter der Haut. Ein Eisenacher Arzt und seine Patientinnen um 1730*. Stuttgart 1987.

překračování hranic jednotlivých národních historiografií při formování moderní společnosti, vlivu kolonialismu na utváření genderových vztahů nebo vlivu dalších prvků diference, jako je rasa, společenská třída nebo věk.¹²³ Podobné směřování lze vysledovat i v dějinách infanticidy, kdy se autorky a autoři zaměřují stále více na problematiku domorodého amerického obyvatelstva,¹²⁴ afroamerické menšiny,¹²⁵ ale také afrických¹²⁶ nebo asijských národů.¹²⁷

Přestože *dějiny žen* ani *gender history* nepracují s žádným specifickým typem pramenů, ale naopak využívají tradiční písemné prameny (diplomatické, evidenční, ego dokumenty) i prameny vizuální nebo hmotné, jejich novost spočívá ve schopnosti klást těmto pramenům nové otázky týkající projevu genderových rozdílů v jednotlivých aspektech společnosti. Inspirativní pro nás při zkoumání infanticidy může být analýza toho, jakým způsobem prameny vypovídají o genderové roli nebo identitě, či jak je individuální identita znovuvytvářena v konkrétních situacích. Usmrcení dítěte matkou je ve velké míře založeno na mezipohlavních vztacích (otec-dcera, matka-dcera, dcera-partner) i na identifikaci s konkrétními rolemi a povinnostmi stanovenými dobovými normativy (vztah k mateřství, manželství, sexualitě).

Jelikož společnost přijímá genderové stereotypy a vytváří pohlavně-genderový systém (genderovou smlouvu), je od každého jedince vyžadováno předepsané vlastnosti a vzorce chování přijmout, neboť v opačném případě mohou být formy chování, které se vymykají, trestány a nekonformní jedinec může být následně stíhán jako deviantní, abnormální, či zkažený.¹²⁸

---

¹²³ WIESNER-HANKS, Merry: *Crossing borders in transnational Gender history*. *Journal of Global History*, 6, 2001, s. 357–379.

¹²⁴ K pramenům k problematice kriminality Nového světa: WILLIAMS, Daniel (ed.): *Pillars of Salt: An Anthology of Early American Criminal Narratives*. Madison – Wisconsin 1993. Domorodá žena v jednom z případů byla v roce 1705 osvobozena z případu infanticidy proto, že usmrtila dítě „rudé“ pleti, když ale následně usmrtila dítě smíšené, byla již popravena.

¹²⁵ Mnohé práce o problematice infanticidy spáchané Afroamerickou menšinou v Americe, ale i třeba i Maorskou na Novém Zélandu vycházejí z dějin raně novověké Anglie a následně dějin kolonií, na které navazuje antropologický terénní výzkum. K ranému novověku HOFFER, P. – HULL, N.: *c. d.* K nejslavnějšímu případu černošské otrokyně Margaret Garnerové z roku 1856: WEISENBURGER, Steven: *c. d.*

¹²⁶ Zde se jedná nejčastěji současný antropologický výzkum z různých oblastí Afriky: DENHAM, Aaron (et. al.): *Clarifying the spirit phenomenon and infanticide in Northern Ghana*. *Social science and medicine*, 71, 2010, s. 608–615. V případě Ghanských domorodců se jedná o selekci nemocných a postižených dětí, které nazývají jako posedlé (*Spirited children*). Takoví potomci jsou pak cíleně eliminováni, aby nebyli přítěží pro zbytek rodiny.

¹²⁷ MUNGELO, David: *Drowning girls in China. Female Infanticide since 1650*. Lanham – Boulder – New York – Toronto – Plymouth 2008.

¹²⁸ K genderovým studiím obecně (například ke konceptu genderové smlouvy) také encyklopedicky RENZETTI, Claire – CURRAN, Daniel: *Ženy, muži a společnost*. Praha 2003.

To je ostatně i případ žen obviněných z infanticidia. Vražda dítěte pro raněnovověkou (a ostatně i soudobou) společnost nikdy není jen zločin, ale zároveň je to i vzpoura proti společenskému řádu, proti obecně přijímané roli matky i proti mužskému světu (patriarchátu). A to bez ohledu na to, zda ji matka takto zamýšlela nebo nikoliv. Tato vzpoura se odehrává primárně v symbolickém světě, ve světě letáků, kázání a mravoučných děl, kde ženy zastávají roli těch špatných, hříšných a zvrácených. Mediální obraz, který je zde ale představen má dopad i na konkrétní realitu pachatele.

Pojetí vraždy dítěte jen jako vzpoury vždy musí „brzdit“ fakt, že infanticidu, jak ukázala předchozí kapitola, je vždy nutné vnímat i jako důsledek biologických změn organismu (poporodní deprese), které způsobují mentální zmatek a ztrátu sebekontroly. Podstatný pro tuto práci je fakt, že už samo zatajení těhotenství je vědomý a dobrovolný akt (i když je vynucený vnějšími podmínkami) a jedná se porušení úkolů a povinností, které společnost po ženě vyžaduje.

V následujících odstavcích se budu věnovat již jen konkrétním monografiím věnovaným infanticidě, a to dílům vycházejícím právě z vlivů německé historické antropologie, z dějin kriminality nebo z gender history (ovšem taktéž ovlivněných zmíněnými významnými díly předcházejících desetiletí), a konečně v závěru této teoretické části práce se zaměřím i na dějepisectví domácí, kterému toto téma také nezůstalo cizí.

3) Infanticida v zahraničním dějepisectví

„Na kamenných schodech kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Warwick Street se ve světle žluté dece, třpytící se roztálou jinovatkou, choulí děcko neurčitého pohlaví. V bledém slunečním svitu se pramínky nudlí na jeho rtech lesknou jako syrový žloutek a zhnusená Sugar od něj odvrátí zrak. Ať je mrně živé, nebo mrtvé, je odsouzeno k záhubě: na tomto světě nelze zachránit nikoho kromě sebe sama.“¹²⁹

Stejně jako postava prostitutky Sugar z londýnského bildungsrománu *Kvítek karmínový a bílý* Michela Fabera uvažovaly i generace historiků 20. století nad osudem opuštěných a nechtěných dětí. V jaké společnosti se jevy jako infanticida, opuštění dítěte, potraty objevovaly, jaký vliv měl dobový kontext, jaký byl postoj církve, práva nebo dalších zodpovědných orgánů? Existovaly jen sobecké ženy, které chtěly zachránit jen samy sebe, nebo můžeme nalézt i další spolupachatele infanticidy? Jaké byly postoje společnosti vůči tomuto činu v jednotlivých epochách dějin a jaký vliv měly v tomto kontextu mezipohlavní vztahy na jeho spáchání? Byly v dějinách všechny opuštěné děti odsouzeny k záhubě? Odvrací historiografie podobně jako Sugar od tohoto problému „zhnuseně“ zrak nebo se mu naopak pokouší porozumět? To jsou otázky, kterým se věnovalo množství badatelů na příkladu odlišného pramenného materiálu z různých lokalit raněnovověké Evropy. Tato kapitola představí konkrétní stav historiografického bádání, který byl učiněn při výzkumu předmoderní doby (v antice, středověku a raném novověku). Spolu kapitolou 4 o domácím dějepisectví přiblíží řetězec úvah a závěrů, na které se pokusím dále navázat.

3. 1. Výzkum starověku a středověku

V dějepisectví, které se věnuje tématu infanticidy, je na první pohled patrné výrazná disproporce v bádání spojená s nedostatkem pramenného materiálu. Směrem od starověku k novověku, spolu s nárůstem pramenného materiálu, logicky narůstá i počet historiografických monografií a článků věnujících se této problematice.

---

¹²⁹ FABER, Michel: *Kvítek karmínový a bílý*. Praha 2014, s. 53.

Pro období starověku, případně ale i raného nebo vrcholného středověku nám často chybí možnost jakkoliv systematicky zkoumat případy usmrcení novorozence a jsme odkázáni jen na nahodilé prameny a jejich interpretace. Zájem o starší dějiny je patrný už u generace historiků, která byla školena pod vlivem na univerzitách převažující new social history. Historikové se zaměřovali často na literární nebo hmotné prameny, výjimku pak tvoří i zřídka dochované prameny soudní povahy. Přičemž pro období starověku bylo možné čerpat zejména z děl antických filozofů (případně z archeologických nálezů), podle nichž máme základní poznatky o myšlení starověku o potratech a eugenice, jež lze v širším významu považovat za infanticidu.¹³⁰ Samozřejmě se objevily také výzkumy věnované zejména archeologickým nálezům v antické Spartě nebo v Kartágu.¹³¹

Z literárních pramenů je v dobovém kontextu významná i analýza Euripidova dramatu *Médea*, kde je vražda dětí přímo v centru celé tragédie. Monolog titulní hrdinky o chystané vraždě svých dvou dětí není interpretován jen literární vědou, ale i historiky, psychology, či evolučními biology a autoři si pokládají otázky, zda je vražda vyjádřením patologické nenávisti k Jásonovi, nebo je to cílená snaha (ve starověku běžná) zbavit se spojení s jiným rodem a zajistit si nového manžela.¹³²

Ve starověku a následně i v raném středověku byla infanticida často považována za něco zapovězeného, ale zároveň v jistých situacích tolerovatelného. Historikové a historičky se nicméně shodují, že podle římského práva byli potomci vlastnictvím svého otce, který jako hlava rodu mohl rozhodovat o jejich osudu. Právo *Patria Potestas* bylo zrušeno až po přijetí křesťanství za císaře Konstantina roku 318. Od stejné doby byla infanticida považována v římském impériu za zločin. Zapovězena ale byla prakticky ve všech společnostech, u nichž převládalo monoteistické náboženství.¹³³

V praxi každodenního života antického světa převažovala metoda odložení dítěte (*expositio*), která je dle textů antických autorů vysledovatelná ve starověkém

---

¹³⁰ Podle eugenických teorií Platóna i Aristotela měla být cílená redukce potomstva stanovena zákonem a „infanticidium mělo být praktikováno u všech dětí, u nichž byla možnost, že budou žít s trvalým poškozením.“ In: GALTON, David: *Greek theories on eugenics*. *Journal of Medical Ethics* 24, 1998, s. 263–267; dále zmíněný LU, Mathew: *c. d.*, s. 47–62.

¹³¹ Přehled prací ke starověku viz OBLADEN, Michael: *From Right to Sin*, s. 61

¹³² Euripidés je vnímán jako zkušební pozorovatel lidské přirozenosti, který sám slyšel o mnoha podobných případech vraždy. Srovnej: FOLEY, Helene: *Medea's Divided Self*. *Classical Antiquity*, 8, 1989, s. 61–85; SOMMERVILLE, Brian: *When Are Children Worth It?: An Evolutionary Reading of Euripide's Medea*. *Perspectives in Biology and Medicine* 43, 1999, s. 69–83.

¹³³ SPINELLI, M.: *c. d.*, s. 6.

Řecku i v Římě. Legendy o novorozencích odložených v košících jsou podle Johna Boswella založené právě na běžné praxi odkládání nechtěných dětí na loukách, v lesích nebo vedle cest. Boswell ve své monografii *The kindness of strangers* vycházel z naznačeného obrazu opuštěného dítěte, ležícího na schodech kostela, a pokusil se představit tento fenomén v jednotlivých dějinných obdobích. Autor vychází ze známého varování Klementa Alexandrijského, který upozorňoval muže, jež se zbavují svých levobočků, aby nechodili do nevěstinců, neboť se s nimi v pozdějším životě mohou znovu setkat (a spáchat incest).¹³⁴ Jeho základní tezí je, že v evropské společnosti tento trend odkládání potomků na opuštěných místech byl zcela běžný, ale nejednalo se nutně o akt krutosti.

Metoda odkládání dětí na veřejných místech předpokládala, že tyto děti mohly být následně vyzvednuty kýmkoliv, kdo by potřeboval nového otroka nebo otrokyni. Jak Boswell dodává, to samé nemuselo platit pro venkov, kde byla menší šance, že se o dítě někdo postará. Podle jeho závěrů okolo 20–40 % římských matek zavrhllo přinejmenším jedno dítě, ačkoliv v závěru zmiňuje, že většina dětí byla zachráněna a vychována někým jiným. Sarah Blaffer-Hrdy ovšem dodává, že Boswell ve svých závěrech podceňoval míru podvýživy dětí i vliv dalších okolností (počasí), které znamenaly jejich pravděpodobnou smrt. Také samotný fakt, že část z nich zcela určitě skončila jako otroci nebo prostitutky, neznamená, že by jejich budoucnost byla příznivá nebo že v mnoha případech vůbec měly možnost se dožít dospělosti.¹³⁵

S nástupem křesťanství ovšem sleduje autor postupný přechod k mnohem jistější metodě odložení dětí, a to jejich zasvěcení klášteru (*oblatio*), ve kterém vidí menší nebezpečí pro dotyčné děti a zároveň i větší společenský a ekonomický přínos.¹³⁶

Jak ukazují tyto studie, přestože ve středověku byla infanticida považována za hřích, spadající do skupiny nepočestného (hříšného) jednání spolu s krvesmilstvem, cizoložstvím, smilstvem, sodomií, čarodějnictvím a další trestnou činností, zcela jistě byla ve společnosti přítomna a snad i částečně tolerována.¹³⁷ Tak to dokládají aspoň

---

¹³⁴ BOSWELL, John: *The kindness of strangers. The abandonment of Children in western Europe from late Antiquity to the Renaissance*. New York 1988, s. 3–4.

¹³⁵ HRDY, S.: *c. d.*, s. 298.

¹³⁶ BOSWELL, John: *Expositio and Oblatio: The Abandonment of Children and the Ancient and Medieval Family*. *The American Historical Review*, 89, 1984, s. 10–33.

¹³⁷ Pro srovnání podobné situace i v jiných civilizačních okruzích můžeme využít i prameny arabského světa. Na podobném principu jako antičtí autoři také Korán povoloval infanticidu jako akt milosrdenství nebo nutnosti. V mnoha případech bylo zabití potomka snahou o prevenci chudoby, především v rodinách, kde by další dítě znamenalo velké existenciální potíže. Samozřejmě praktika sloužila i

drobné zmínky v dalších středověkých pramenech, jako jsou zákoníky, středověká kázání nebo severské ságy.¹³⁸ Stejně jako pro pozdější období i pro středověk platilo, že největší problémy měly neprovdané ženy, které mohly s nemanželským dítětem jen obtížně nalézt manžela a stávaly se přítěží pro společnost. Proto je pravděpodobné, že rodiny už dříve, než mohl tento problém nastat, cíleně eliminovaly potomky ženského pohlaví, jak dokládá na základě analýzy raně středověkého polyptychu z Irminon (St Germain-des-Pres) Emily Coleman.¹³⁹

Jak ukazují výzkumy z oblastí jižní i západní Evropy problematika matek - vražedkyň měla své místo převážně ve středověkém církevním právu. Evropské *ius commune*, soubor římského a kanonického práva, mělo na posuzování případů v kontinentální Evropě značný vliv. Podle odborníka na středověké právo Richarda Helmholze je základem pro posuzování infanticidy v církevním prostředí Gratiánův dekret a Dekrety papeže Řehoře IX., které předepisovaly pokání pro pachatelky a pachatele infanticidy. Ty se navíc překrývaly s dalšími kanonickými předpisy a zdá se, že církevní soudy všechny případy posuzovaly dle různých měřítek. Církevní předpisy braly ohled například záměrnost/nezáměrnost zabití, na sociální postavení trestaných (mírnější tresty pro chudé ženy).¹⁴⁰

V knihách zpovědních (penitenciálech), vytvořených jako příručky pro kněží, zpravidla nacházíme vždy hned několik pasáží věnovaných ženám, které usmrcují své děti. Z památek typu *Penitenciálu svatého Kolombána, Huberta* či ze *Staroslověnského penitenciálu*,¹⁴¹ které ukládají různě dlouhé tresty pokání (v řádu desítek let) dle typu provinění (potrat, zabití dítěte vdanou ženou, svobodnou ženou, zabití nepokřtěného dítěte, použití magických praktik k vraždě), se minimálně dozvídáme o obeznámenosti lidí s různými metodami cíleného omezování reprodukce,

---

k odstranění zdravotně postižených dětí nebo k cílené eliminaci nelegitimních potomků, ohrožujících své další sourozence. Autor článku se opírá o některé verše Koránu zaměřující se na infanticidium. GILADI, Avner: *Some Observations on Infanticide in Medieval Muslim Society*. International Journal of Middle East Studies, 22, 1990, s. 185–200.

¹³⁸ CAIE, Graham, D.: *Infanticide in an eleventh century old English Homily*. Notes and quarries, 45, 1998, s. 275–276. Infanticida je součástí debaty také Právní knihy města Brna ze 14. století, k tomu viz dále.

¹³⁹ COLEMAN, Emily: *Infanticide in early middle ages*. In: STUARD, Susan, M. (ed.): *Women in medieval society*. Philadelphia 1976, s. 47–70.

¹⁴⁰ HELMHOLZ, Richard: *Infanticide in the Province of Canterbury during the Fifteenth Century*. History of Childhood Quarterly, 2, 1975, s. 379–390; KELLUM, Barbara: *Infanticide in England in Later Middle Ages*. History of Childhood Quarterly, 1, 1974, s. 367–388.

¹⁴¹ Srovnání penitenciálů O'CONNOR, Anne: *Child murderers and dead child traditions*. Helsinky 1991. Druhá část Staroslověnského penitenciálu VAŠICA, Josef – HAUPTOVÁ, Zoe – VAVŘÍNEK, Vladimír: *Literární památky epochy velkomoravské 863-885*. 2. vydání. Praha – Řím – Vyšehrad 1996.

a podstatná je i skutečnost, že církev vnímala tyto jevy jako přetrvávající problém už od raného středověku.¹⁴² Za nejproblematictější v tomto ohledu bylo považováno zadušení dítěte rodiči (ang. *overlaying*, něm. *Kindserdrücken*).¹⁴³ Nakolik ale bylo zadušení dítěte, které se nejčastěji stalo následkem nedbalosti během společného spánku rodičů s potomkem v jedné posteli, úmyslnou snahou o redukci počtu dětí, zůstává záhadou a tématem různých domněnek. Simone Winkler se v tomto případě kloní k závěru, že zadušení dítěte jako úmyslný čin mohlo existovat, nicméně penitenciály v jednotlivých případech žádný rozdíl mezi záměrným a nezáměrným jednáním nedělaly.¹⁴⁴

Historikové středověku si dále všímají také významných osobností dějin, které považovaly infanticidu za společenský problém. Když kněz Bernardin ze Sienny kázal ve Florencii, kritizoval matky házející těla nepokřtěných dětí do řeky Arno i do latrín.¹⁴⁵ Podobně i papežové jako Inocenc III. a později Sixtus IV. viděli infanticidu jako problém velkých lidnatých měst a děsili se počtu mrtvých dětí údajně lovených ze dna řeky Tibery.¹⁴⁶

Na základě těchto případů Diana Presciutti ve své studii o vizuální kultuře renesančního Říma ukazuje, že obraz papeže Inocence III. jakožto zachránce nechtěných dětí byl znovu využit jako propaganda papežství o 300 let později papežem Sixtem IV. při přestavbě římské nemocnice. Sixtus se pasoval do role zachránce opuštěných a obnovitele slávy Říma a nechal nemocnici nově doplnit o serii fresek zachycujících výše uvedené téma žen házejících dětí do Tibery. Infanticida byla

---

¹⁴² K církevní diskuzi také WINKLER, Simone: *Kindserdrücken*. Böhlau – Köln – Weimar – Wien 2007, s. 22–65.

¹⁴³ V tom se shodují oba badatelé: WINKLER, S.: *c. d.*; HELMHOLZ, R.: *c. d.*

¹⁴⁴ WINKLER, S.: *c. d.*, s. 59–61. Že se zalehnutí dítěte může v historii považovat za jednu z podob infanticidy poznamenává i pro 19. století Milena Lenderová in: LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. 2. vydání. Praha 2017, s. 27.

¹⁴⁵ V anglickém překladu: „Listen, and you will hear voices rising to Heaven, crying: ‚Vengeance! Vengeance! O God!‘ . . . What are these cries? They are the voices of the innocent babies thrown into your Arno and your privies or buried alive in your gardens and your stables, to avoid the world’s shame, and sometimes without baptism.“ ORIGO, Iris: *The World of San Bernardino*. New York 1962, s. 198.

¹⁴⁶ Tento příběh můžeme poprvé nalézt v kronice Jacoba Twigera z 15. století. TWINGER VON KÖNIGSHOFEN, Jakob: *Chronik*. In: <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/salIX28> [cit. 26. 3. 2018]

využita k propagaci papežské moci a prezentaci papeže jako nejen duchovního, ale i světského otce.¹⁴⁷

Konečně také ve středověkém světském právu můžeme nalézt drobné zmínky o této problematice, přičemž v posuzování případů často opět neexistoval jednotný postup. Podle jednoho z největších odborníků na středověké právo, Wolfganga Müllera, se světští porotci trestání rodičů spíše vyhýbali a zachovávali nepsané zvyklosti germánské tradice nevměšování se do záležitostí soukromí rodin, což by mohlo poškodit zejména počestné a vážené sousedy.¹⁴⁸

Navíc i podle římskoprávní tradice prosazované univerzitním učením byla obžaloba z infanticidy (na kontinentální části Evropy)¹⁴⁹ poměrně složitou záležitostí (potřeba přiznání, výpovědi dvou svědků), a přestože k obžalobám došlo, málokdy byl nakonec vynesena rozsudek.¹⁵⁰ Příkladem středověkého pojetí práva je mimo jiné projednávání případu dítěte vhozeného matkou do řeky Svratky z roku 1353 v Právní knize města Brna. Zde porotci váhali mezi kanonickým (pokání), „římským“ (trest smrti) a obyčejovým právem (nezasahování do záležitostí klanu/rodiny), přičemž nakonec případ zůstal neukončený a zapsán byl k ponaučení příštím generacím.¹⁵¹

Přesto, stejně jako v antických literárních a právních textech, kde nalezneme pouze nepřímé důkazy skutečného páchání infanticidy, i ve středověkých dokumentech jsou veškeré odkazy značně nejasné. Američtí historikové jako

---

¹⁴⁷ PRESCIUTTI, Diana, B.: *Dead Infants, Cruel Mothers, and Heroic Popes: The Visual Rhetoric of Foundling Care at the Hospital of Santo Spirito, Rome*. *Renaissance Quarterly*, 64, 2011, s. 752–799. Článek zmiňuje možnost odkládání dětí do podávacích okének zmíněného kláštera. O širším rozšíření této praxe využívání prvních „babyboxů“ lze nicméně mluvit spíše až od počátku 18. století, kdy se objevují tato okénka také v německých a francouzských městech. Pro české země raného novověku je tato praxe pravděpodobně neznámá, nicméně samotné odložení dítěte na prahu bohatšího souseda nebo u dveří kostela bylo pro svobodné matky vítanou možností. Dítě, které následně bylo odkázáno na libovůli kolemjdoucích, případně na pomoc dotyčných měšťanů, mohlo i navzdory hladovění a nepřízní počasí přežít. O odkládání dětí v raněnovověkém Londýně více GOWING, Laura: *Giving birth at magistrate's gate: Single mother in early modern city*. In: TARBIN, Stephanie – BROOMHALL, Susan: *c. d.*, s. 137–150.

¹⁴⁸ To Wolfgang Müller dookládá na případu nálezu kmetů města Brna, kteří diskutovali o možnosti mírnějšího trestu pro matku. MÜLLER, Wolfgang: *The Criminalization*, s. 134–148.

¹⁴⁹ Jiná byla situace v anglickém zvykovém právu, kde byl menší vliv boloňské právnické školy. Nicméně i anglické právo posuzovalo infanticidu a potrat podobně jako měšťané města Brna. Důležitá byla myšlenka, že dítě je soukromým vlastnictvím ženy nebo rodiny. Těchto paralelních myšlenek, které se nezávisle vyvíjely v odlišných regionech si všimá, MÜLLER, W.: *The Criminalization*, s. 134–148.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 15–16.

¹⁵¹ Přestože v tomto případě nebyl nakonec vynesena žádný konečný nález, jeden z návrhů řešení tohoto případu (zapsaný notářem Janem) počítal vedle trestu smrti i s možným osvobozením matky: „*Dicebant enim quidam, cum quibus concordabant iurati ad iudicium Brunne spectantes, quod ipsa mulier non esset alicuiuslibet punienda ex eo, quod infantem genuisset et proprium ius in eum habuisset, ipsum perimere potuit et necare. Quilibet enim in re sua, quod ei placet, facere potest.*“ FLODR, Miroslav (ed.): *Právní kniha města Brna*. Díl 1. Brno 1990, s. 328 (520). K tomu také MÜLLER, W.: *The Criminalization*, s. 129–130.

Helmholz nebo Kellum zmiňují, že infanticida byla ve středověku „docela běžnou praxí“ a odehrávala se „ne nezbytně ilegálně“.¹⁵² Bez konkrétních důkazů ale nemůžeme učinit nevyvratitelné závěry o skutečné míře této kriminality ve starších dějinách, neboť jak zmiňují i další autoři, infanticida je sice v dějinách přetrvávajícím problémem, ale nikdy ji nelze pro nedostatek pramenů posuzovat jako zcela běžnou praxi. Naopak mladší generace historiků závěry badatelů 70. a 80. let reviduje a dochází k názoru, že dostupné prameny neukazují nic víc, než že infanticida byla spíše neobyvyklou záležitostí, která byla posuzována (pokud se tak vůbec stalo) stejně přísně jako vražda. Podle některých závěrů navíc nebylo nutné ji páchat, díky poměrně vysoké přirozené úmrtnosti novorozenců (podpořené nehodami jako bylo zalehnutí) a zároveň doloženému praktikování přerušované soulože, která byla nespolehlivou, ale známou metodou omezování porodnosti.¹⁵³

Oproti pozdějšímu období, kdy mají historikové k dispozici více písemných pramenů (protokoly, mravoučné spisy, letákovou publicistiku, evidenční prameny) jsou pro interpretaci infanticidy ve starověku a středověku využity v hojné míře prameny hmotné (archeologické nálezy koster, dochovaná podávací okénka ve stěnách klášterů a kostelů), prameny obrazové (fresky, olejomalby, kresby) a v menší míře i prameny písemné (inventáře, traktáty, kroniky, kázání). Málokdy se ale na jejich stránkách (jako v kázáních Bernardina) setkáváme s konkrétními historickými aktérkami, nýbrž se zaměnitelnými matkami-vražedkyněmi, kritizovanými pro své hříšné sexuální chování a pro utajení těhotenství. Tyto padlé ženy dají mnohem více na radu ďábla než na pomoc Boží a jejich kritika podle mínění historiků slouží nejen k posílení vladařské autority, ale ukazuje i problémy středověké patriarchální společnosti (nedostatek mužských potomků, tajné sňatky, slabá autorita církve a dominující zvykové právo).

Nedostatek skutečných vyšetřovacích záznamů je zapříčiněn nejednotností vyšetřovacích postupů a různým posuzováním autoritami církevního a světského práva. Teprve v období reformace dochází k nárůstu stíhání svobodných matek, který

---

¹⁵² Ke kritickému srovnání a diskuzi ohledně středověku: GRUNFELD, Gershon – POST, Stephen: *Infanticide in History*. The Hastings Center Report, 19, č. 5, 1989, s. 48; blíže zmínění HELMHOLZ, R.: *c. d.*; KELLUM, B.: *c. d.*

¹⁵³ HAENTJENS, Ann: *Reflections on Female Infanticide in the Greco-Roman World*. L'Antiquité Classique, 69, 2000, s. 264. Ke kritické reflexi závěrů staršího dějepisce HANAWALT, Barbara: *The Ties that Bound: Peasant Families in Medieval England*. Oxford 1986; nově také BUTLER, Sara: *A Case of Indifference? Child Murder in Later Medieval England*. Journal of Women's History, 19, č. 4, 2007, s. 59–82. Ke coitu interruptu: BILLER, Pete, P. A.: *Birth–Control in the Medieval West in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries*. Past and Present, 94, 1982, s. 19.

pramení ze strachu společnosti z nárůstu nemanželských potomků (z ekonomických, právních a společenských důsledků ilegality) a z potřeby ochrany společenské morálky na úrovni komunity i celého státu.

3. 2. Raný novověk

I přes určitý pokrok, který byl učiněn britskými a americkými historiky, infanticida v bádání o starších dějinách stojí stále spíše na okraji historiografické produkce. Tento stav je zapříčiněn primárně nedostatkem pramenného materiálu, který neumožňuje učinit obecnější závěry. Naopak pro období raného novověku se i díky novým technologiím (knihtisk) a novým typům pramenům (jako je letáková publicistika) otevírají nové možnosti bádání a objevuje se celá řada historiografických děl, která zkoumají různé aspekty této kriminality.

Od 70. let 20. století se objevuje značné množství prací, které se věnují jednotlivým fázím období, které jako raný novověk označujeme, a to jeho počátkům (15.–16. století) i pozdějšímu období spojenému s osvícenstvím (17.–18. století), přičemž mnohé monografie nezřídka překlenují tuto etapu i přes století 19. a 20. až do současnosti. Autoři a autorky už mají k dispozici mnohem širší spektrum pramenů, které nabízejí statistické údaje pro makrohistorickou analýzu, srovnávání jednotlivých oblastí Evropy i dostatek biografického materiálu pro sepsání mikro-příběhů jednotlivých historických aktérek.

Klasické dílo autorské dvojice Petera Hoffera a Natalie Hull¹⁵⁴ se věnuje vývoji trestního práva v oblasti Anglie a Nové Anglie, přičemž se opírá o analýzu výslechových protokolů a jejich statistické zpracování. Bohatá data nicméně doplňuje o citace dobových komentátorů, populární literatury, ale i o závěry forenzní psychiatrie. Příčinu rozsáhlého trestání infanticidy (aktivní i pasivní) vidí autorská dvojice v rostoucí kriminalitě a chudobě tudorovské Anglie poloviny 16. století, jejíž vládcové se pokoušeli zamezit růstu počtu utajovaných těhotenství a nemanželských dětí zpřísněním trestů a intenzivnějším stíhání potenciálních pachatelek. Práce inspirativně porovnává podobný vývoj tohoto typu kriminality v Anglii a v jejích koloniích, přičemž ale mezi data o věku úmrtí novorozenců často řadí i případy s nepřesně datovaným věkem nebo téměř dospělých dětí, jejichž úmrtí podle některých

---

¹⁵⁴ HOFFER, P. – HULL, N.: *c. d.*

autorů pod problematiku infanticidy nespádají. Jejich data pak mohou být často zavádějící.

Také v německé historiografii se na počátku 90. let objevily hned dvě významnější monografie k problematice infanticidy (ze dvou odlišných pohledů). Zatímco Otto Ulbricht, jenž je svým dílem „*Mikrogeschichte*“¹⁵⁵ považován za čelního představitele německé mikrohistorie vychází ze zkoumání protokolů, aby se následně zaměřil zejména na osvícenské debaty a důsledky osvícenství pro posuzování infanticidy, Richard van Dülmen, který je naopak považován za nejvýznamnějšího zástupce historické antropologie, vystupuje jako znalec právních poměrů raného novověku a představitel moderních sociálních dějin.

Dülmen ve své práci navazuje na svůj předchozí výzkum (zejména *Divadlo hrůzy*)¹⁵⁶ a na četných příkladech z norimberských pramenů popisuje skutkovou podstatu činu v raném novověku a rozebírá také jednotlivé případy odsouzených žen, které dokumentují pozůstatky středověkých ordálů nebo problematiku zapojení ostatních členů rodiny.¹⁵⁷ Přestože se jedná co se týče rozsahu o útlejší práci věnující se spíše senzačním případům (včetně známého procesu se Susannou Margarethou Brandtovou – Goethovou Markétkou),¹⁵⁸ jeho hlavní přínos spočívá v pečlivé analýze procesů, spojené s komentářem zkušeného znalce raně novověkého hrdelního práva, přičemž za základní tezi považuje nárůst případů infanticidy na přelomu 17. a 18. století, který byl důsledkem větší efektivity soudnictví a zpřísnění veřejné morálky.¹⁵⁹ Jak sám zmiňuje, předchozí historiografické práce se věnovaly ranému novověku pouze jako úvodní etapě pro následný výzkum osvícenských debat. Dülmen ale chce podat mnohem plastičtější obraz raně novověké problematiky, na základě právních i literárních pramenů, a zejména pomocí analýzy výslechových protokolů z oblasti Bavorska.¹⁶⁰

---

¹⁵⁵ ULBRICHT, Otto: *Mikrogeschichte. Menschen und Konflikte in der Frühen Neuzeit*. Frankfurt am Main 2009.

¹⁵⁶ DÜLMEN, Richard, van: *Bezectní lidé, O katech, děvkách a mlynářích, Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*, Praha 2003. TÝŽ: *Divadlo hrůzy: soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*, Praha 2001.

¹⁵⁷ DÜLMEN, Richard, van: *Frauen vor Gericht: Kindsmord in der frühen Neuzeit*. Frankfurt am Main 1991. Na jeho práci v oblasti města Norimberku navazují další badatelé, například HARRINGTON, J: *c.d.*

¹⁵⁸ Tomuto případu je věnovaná i samostatná publikace rozebírající celý proces včetně editovaných záznamů o výsleších svědků i obviněné s komentářem: BIRKNER Siegfried: *Goethes Gretchen: Das Leben und Sterben der Kindsmörderin Margaretha Brandt*. Frankfurt am Main 1999.

¹⁵⁹DÜLMEN, Richard, van: *Frauen vor Gericht*, s. 111.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 9–10.

Ulbricht ale Dülmenovu monografii kritizuje právě za výběr jihoněmeckého prostoru, který podle něj zdaleka nepředstavuje dostatečně reprezentativní vzorek pramenů. Zároveň mu vytýká, že statistické analýzy, které předkládá (stejně jako u Hofferera a Hull) vypovídají pouze o přibližném nárůstu trestů (teze o nárůstu případů) a neberou v potaz výjimečné situace.¹⁶¹

Sám Ulbricht se ale věnuje období mnohem pozdějšímu, zejména tématu osvícenství a tzv. „Kindsorddebatte.“¹⁶² Na základě rozboru více než 350 případů převážně ze Šlesvicka-Holštýnska představuje nejprve stručnou sociální historii infanticidy v období 1700–1810, aby se potom v následujících částech své práce věnoval problému, který si doboví osvícenci kladli: Jak zastavit nárůst infanticidy? Konečně v poslední části svého, na rozdíl od útlého svazku Dülmenova, vskutku obsažného díla, se Ulbricht zabývá také dopady osvícenských myšlenek na praxi dobového trestního práva.¹⁶³ Zatímco sám Ulbricht vytýkal Dülmenovi jisté nedořešené otázky a prázdná místa, jeho práce samotná je natolik zahlcena množstvím příkladů, které dokonce přesahují hranice jím vytyčeného území, že působí naopak roztržštěně a občas zmatečně. Jeho monografie, přestože časově přesahuje rámeček této práce, přináší množství zajímavých podnětů.¹⁶⁴

Také další badatelky a badatelé pocházející z Německa se věnovali soudním pramenům z německých měst, které jsou velmi bohaté na zápisy o procesech vedených kvůli infanticidě. Kerstin Michalik věnovala velkou část své badatelské kariéry výzkumu pruských případů zejména z 18. století, přičemž se podobně jako Ulbricht se zabývala proměnou stíhání deliktu a jeho vnímáním v průběhu osvícenství. Zejména první dvě části práce, které se věnují společenskému a právnímu kontextu vyšetřování infanticidy a mikrokosmu raněnovověké komunity opět nabízí množství analogií i zdařilých rozborů konkrétních výsledků.¹⁶⁵

Strategiím, které použily ženy obviněné z infanticidia před soudem, se věnuje dále Ulinka Rublack. Tato badatelka, v současné době působící v Cambridgi,

---

¹⁶¹ ULBRICHT, Otto: *Recenze Frauen vor Gericht*. Historische Zeitschrift, 260, č. 1, 1995, s. 208–210. Přílišné spoléhání na statistiku je dle autora patrné také v díle Hofferera a Hullové, které by při pečlivějším prozkoumání analyzovaných pramenů a jejich specifik odhalilo opět další nepřesnosti.

¹⁶² K této problematice se vyjadřuje i množství dalších autorů, přehledně shrnuje BREITHAUPT, Fritz: *The Case of Infanticide in the Sturm und Drang*. New German Critique, 79, Special Issue on Eighteenth-Century Literature and Thought (Zima, 2000), s. 157–176.

¹⁶³ ULBRICHT, Otto: *Kindsord und Aufklärung in Deutschland*. München 1990.

¹⁶⁴ Svě závěry Ulbricht představil i anglicky hovořícím čtenářům v souhrnném článku ULBRICHT, Otto: *Infanticide in eighteenth century Germany*. In: EVANS, Richard, J. (ed.): *The German underworld. Deviants and Outcasts in German History*. Routledge 2015, s. 108–140.

¹⁶⁵ MICHALIK, Kerstin: *Kindstötung*.

se zaměřuje mimo jiné na životy žen, které se ocitly na okraji společnosti, i na postoje společnosti k jejich přestupkům. V neposlední řadě si všímá pozice, které se těšila v raně novověké společnosti těhotná žena.¹⁶⁶

Výpovědi žen o neznalosti těhotenství, o svedení mužským pachatelem (neznámým vojákem), ale i rozborů případů o způsobech ukrývání těla usmrceného dítěte poskytují velmi názorný přehled základních typů výpovědí delikventek.¹⁶⁷ Na základě jihoněmeckých pramenů ale i materiálů z dnešního Švýcarska analyzuje Rublack osudy žen před novověkými soudy, přičemž i díky rozsáhlým převyprávěným případům to činí velmi čtivou formou.¹⁶⁸ Autorka se ovšem ve své monografii neomezila jen na téma infanticidy, ale všímá si ženské kriminality v širším kontextu (majetkové, sexuální zločiny nebo stíhání za cizoložství a incest). Za přínosné lze hodnotit i její snahu postihnout způsob a šíření pomluv, které měly velký podíl na vytváření pochybností o počestnosti některých dívek, či přímo jejich odhalení.¹⁶⁹

Za mluvčí feministického proudu dějepiscectví je možné považovat Lauru Gowing, která ve svých pracích ukázala, že v městských komunitách měla na rozhodnutí o smrti dítěte velký vliv ženská pospolitost, kdy ženy shromážděné kolem porodu, byly schopné rozhodovat, zda se dítě narodí živé nebo mrtvé. Samotný porod byl podle Gowing oslavou ženského světa a ženské kultury.

Většina neprovdaných žen ovšem, jak ukazují anglické případy z raněnovověkého Londýna, musela čelit nepřátelství a podezírání části ženské populace, zejména starších a počestných sousedek a porodních bab. Problém mohly ale způsobit i ženy, kterým se „dalo věřit“: sestry, sestřenice, matky a tety. Vliv na přežití dítěte v širší komunitě měly logicky především rodinné strategie dané domácnosti, které ovlivňovaly míru, do jaké bude dotyčná žena komunitou podpořena

---

¹⁶⁶ RUBLACK, Ulinka: *Pregnancy*, s. 84–110.

¹⁶⁷ Dalším strategiím se časopisecky věnovali také GOWING, Laura: *Secret Births and Infanticide in Seventeenth-Century England*. *Past & Present*, 156, 1997, s. 87–115; RUBERG, Willemijn: *The tactics of menstruation in dutch cases of sexual assault and infanticide 1750–1920*. *Journal of Women's History*, 25, č 3, 2013, s. 14–37; HYNES, Laura: *Routine Infanticide by Married Couples? An Assessment of Baptismal Records from Seventeenth Century Parma*. In: *Journal of Early Modern History*, 15, 2011, s. 507–530.

¹⁶⁸ RUBLACK, U.: *The Crimes of Women*; Toto dílo je přepracovaným vydáním původní německé verze dizertace RUBLACK, Ulinka: *Magd, Metz' oder Mörderin. Frauen vor frühneuzeitlichen Gerichten*. Frankfurt am Main 1998.

¹⁶⁹ Ke kritické recepci dizertace Ulinky Rublack také KREUZ, Petr: *Recenze Magd, Metz oder Mörderin*. *Východočeské listy historické*, 25, 2008, s. 212–216.

nebo nikoliv, či zda bude její těhotenství ignorováno nebo odhaleno. Záleželo na jejím věku, životní situaci a společenské pozici.¹⁷⁰

Prostředí Německa a zejména jeho bohaté fondy nicméně zdaleka nebyly vyčerpány pouze těmito monografiemi z let devadesátých. Také v novém tisíciletí se objevují studie, které rozebírají případy infanticidy, jak z okolí dolnosaského Hannoveru a Hildesheimu,¹⁷¹ tak opět i oblasti Bavorska (Augsburg, Nördlingen) nebo Bádenska-Württemberska (Ulm).¹⁷²

Zatímco první zmíněný sborník autorek Kathariny Schrader, Gerdy Mayer, Helgy Fredebold, Irene Fründt¹⁷³ představuje spíše několik drobnějších mikrohistorických sond do života dvanácti souzených děveček z let 1644–1800 a soustředí se na jejich rodiny, každodennost a zaměstnání, jedna z nejnovějších monografií od Margaret Lewis¹⁷⁴ se opět podobně jako někteří její předchůdci věnuje celému „raněnovověkému příběhu“ infanticidy od 16. po 18. století. Lewis přehledně shrnuje nejen problematiku definice skutkové podstaty infanticidy (raněnovověké právní kodexy), ale také téma lékařské expertízy nebo další populární představy o infanticidě, které je možné zachytit v dobových letácích (k jejímu dílu podrobněji také kapitola 6. 1.).

Maria Boes ve svém díle o kriminalitě raněnovověkého Frankfurtu nad Mohanem kritizuje zjednodušené chápání infanticidy a ukazuje, že na činu se podílel často širší okruh spolupachatelů a spolupachatelek, jako byly nejbližší příbuzné obviněné dívky (matka, sestra, přítelkyně). Sociální spojenectví a spolupráce žen v komunitě existovaly i navzdory hrozbě sociálního vyloučení a strachu ze ztráty cti pro všechny zúčastněné. Přesto Boes dodává, že na obhajobu pachatelek ani spojenectví nemělo zásadní vliv, neboť i spolupachatelky byly často podrobeny útrpnému právu a odsouzeny k smrti.

Aby své podporovatelky ochránily, rozhodly se některé podezřelé také nedlouho po porodu spáchat sebevraždu. Tyto poměrně raritní případy ukazují jistou genderovou předpojatost vyšetřovatelů, neboť dle převažujícího názoru podezřelá

---

¹⁷⁰ K pozici ženy ve společnosti raněnovověkého Londýna obecně GOWING, Laura: *Domestic Dangers. Women, Words and Sex in early modern London*. Oxford 1996.

¹⁷¹ SCHRADER, Katharina – MAYER, Gerda – FREDEBOLD Helga – FRÜNDT, Irene: *Kindstötung im 17. und 18. Jahrhundert in den Hildesheimer Ämtern Marienburg, Ruthe, Steinbrück und Steuerwald*. Hildesheim 2006.

¹⁷² LEWIS, M.: c. d.; o tom, že německé prameny jsou zajímavé pro mnoho zahraničních badatelů, svědčí i kniha HARRINGTON, Joel, c. d. Zejména kapitola 1, s. 21-71.

¹⁷³ SCHRADER, K. – MAYER, G. – FREDEBOLD H. – FRÜNDT, I.: c. d.

¹⁷⁴ LEWIS, M.: c. d.

spáchala vraždu pouze ze zlého hříšného úmyslu, přičemž ale vyšetřovatelé neberou v potaz emocionální stav ženy nebo zapojení jejího souložníka. Zároveň tyto německé procesy svědčí i tom, že dotyčné ženy vnímaly svou situaci „padlé ženy“ jako zcela bezvýchodnou.¹⁷⁵

Podobně kritický pohled na infanticidu jakožto ženskou kriminalitu poskytuje i práce Joanne Ferraro, která rozebírá sexuální zločiny a infanticidy spáchané v Benátské republice.¹⁷⁶ Autorka stejně jako Boes nebo Lewis vyvrací hypotézu o pouze ženských pachatelkách infanticidy, ale naopak ukazuje také množství spolupachatelů (kleriků i světských mužů), kteří odmítali přijmout zodpovědnost za své otcovství. Zároveň poukazuje také na problém raně novověké domácnosti, jež byla plná strýců, bratranců i čeledínů a zdaleka nepředstavovala pro neprovdané ženy bezpečné útočiště před sexuálními kontakty. Svou detektivní prací se snaží představit „mikrohistorie“ a problémy jednotlivých obviněných žen a nabízí zejména unikátní benátský pramenný materiál.

Dějinám kriminality se zaměřením na genderově specifikované trestné činy se věnuje také Anne-Marie Kilday,¹⁷⁷ která se kromě raně novověké kriminality v Anglii, Skotsku a Walesu zaměřuje i na přesah fenoménu infanticidy do současnosti, a zkoumá měnící se postoje vůči ženské kriminalitě v delším časovém úseku. Podobně jako její předchůdci¹⁷⁸ se zaměřuje na srovnání bohatých anglických pramenů a rozsáhlých hrdelních zápisů (Londýnský vrchní soud Old Bailey), aby poskytla co možná nejplastičtější sondu dějin infanticidy, kdy se pokouší o analýzu významných a klíčových případů, které otřásly ve své době anglickou společností.

Velká část práce britských historiků se ovšem netýká pouze soudních pramenů, ale využívají také bohaté doklady letákové literatury a pamfletů. Monografiím, které se věnují rozborům těchto pramenů jak z pohledu dějin knihtisku, tak z pohledu dějin literatury nebo gender history, také nelze upřít jistý přínos, zejména v pohledu na infanticidu z perspektivy propagandistických tisků, za jejichž krvavými příběhy se

---

¹⁷⁵ BOES, Maria: *Crime and Punishment in Early Modern Germany: Courts and Adjudicatory Practices in Frankfurt am Main, 1562–1696*. Farnham 2013, s. 145–179.

¹⁷⁶ FERRARO, Joanne: *Nefarious Crimes, Contested Justice: Illicit Sex and Infanticide in the Republic of Venice, 1557–1789*. Baltimore 2008.

¹⁷⁷ KILDAY, Anne-Marie: *A History of Infanticide in Britain, c. 1600 to the Present*. Basingstoke 2013.

¹⁷⁸ Zde kromě zmiňovaných Hoffera a Hullové narážím také na sborník věnující se jednotlivým obdobím infanticidy: JACKSON, Mark (ed.): *Infanticide: Historical Perspectives on Child Murder and Concealment, 1550–2000*. Burlington 2002.

často skrývají nábožensky nebo politicky útočné významy a infanticida je pak často využívána jako propagandistický nástroj autorů.¹⁷⁹

Konečně se v historiografii objevilo také dílo, které po vzoru Davis nebo Ginzburga uceleně představuje pouze jeden případ infanticidy spáchaný služkou Grethe Schmidovou.¹⁸⁰ Kniha Williama Myerse, která vychází z představení kulturního i sociálního prostředí raněnovověkého Braunschweigu, kde Grethe vyrůstala, podává biografickou formou možný výklad jejích osudů (dospívání, první zaměstnání, spáchání domnělého zločinu). Druhá polovina díla se věnuje samotnému procesu, který vznikl na základě podezření bývalých zaměstnavatelů. Proces, do kterého byl zapojen i významný německý právník Justus Oldekop, slouží Myersovi k pečlivému mapování složitého a nepřehledného systému raněnovověkého soudnictví, které stavělo své vyšetřování na presumpci viny.

Vedle výzkumů západoevropské historiografie se samozřejmě téma vraždy dítěte matkou objevuje i v dějepisectví sousedních zemí.¹⁸¹ Výzkum polských historiků se zaměřuje na srovnání zločinů ve velkých polských městech 17. století (Gdaňsk, Lvov, Krakov a další). Andrzej Karpiński dochází k závěru, že největší podíl na příčinách vražd měly psychoemocionální faktory jako strach z odsouzení komunitou, zaměstnavatelem a rodinou, následně poporodní šok a pouze v několika případech hrály roli i ekonomické faktory (ztráta zaměstnání a zhoršení životních podmínek).¹⁸² Jak ale ukazují jeho pokračovatelé (například Tomasz Wiślicz), podstatný je i fakt, že vyšetřování trestného činu infanticidia v raném novověku mělo podobné pozadí jako vyšetřování čarodějnictví, neboť je cíleně zaměřené proti jedné skupině osob (nepřízpůsobivým svobodným mladým ženám), které se městské

---

¹⁷⁹ STAUB, Susan, C.: *Nature's cruel stepdames. Murderous women in street literature of seventeenth century England*. Pittsburgh 2005; RANDALL, Martin: *Women, Murder, and Equity in Early Modern England*. New York 2008, s. 155–207. K pamfletům také CLARK, Sandra: *Women and Crime in the Street Literature of Early Modern England*. Londýn 2003.

¹⁸⁰ MYERS, William: *Death and a maiden. Infanticide and the tragical history of Grethe Schmidt*. DeKalb 2011.

¹⁸¹ Slovenský (uherský) výzkum dětství a rodiny je zejména zásluha T. Lengyel: LENGYEL, Tünde (ed.): *Žena a právo. Právne a spoločenské postavení žien v minulosti*. Bratislava 2004. S přesahem do dějin Maďarska 19. století REPKOVÁ, Eva: *Abort a infanticídium v novovekom uherskom trestnom práve*. *Societas et Iurisprudentia*, 1, 2014, s. 147–173. Za oblast Chorvatského Dubrovníku zmíněná LONZA, Nella: *c. d.*, s. 67–107.

¹⁸² KARPIŃSKI, Andrzej: *Kobieta w mieście polskim w drugiej połowie XVI i w XVII wieku*, Warszawa 1995, s. 327–328. Výzkumy tohoto badatele také ve sborníku týkající se právních otázek spojených s raněnovověkou ženou: Týž: *Kriminalita v žien v polských miestach v 17. storočí*, in: LENGYEL, Tünde (ed.): *c. d.* Právne a spoločenské postavení žien v minulosti, Bratislava 2004, s. 85–104. Podobné závěry nabízí i starší německé bádání viz zmíněný ULBRICHT, Otto: *Infanticide in eighteenth century Germany*, s. 132–133.

soudnictví pokouší umravnit. Jak zmiňuje také Wiślicz: „*Cílem není trestat zločin, ale trestat konkrétní sociální skupinu.*“¹⁸³

Současný polský výzkum tedy částečně relativizuje bádání, které se snaží hledat příčiny vraždy v sociálně-ekonomických nebo emocionálních faktorech u neprovdaných žen. Řada žen, jak dokládají polské prameny, skutečně jednala jako chladně uvažující vražedkyně, které měly navíc podporu ženské komunity, a ne jako zmatená a vystrašená oběť zahnaná do kouta. Infanticidium se tedy dá pojímat jako relativně zdraví bezpečná abortivní praktika, která je sice stíhaná smrtí, ale vzhledem k tomu, že potrat těž, není v tom velký rozdíl. Jediný problém je v tom, že bez pomoci okolí je tato praktika snadno odhalitelná a nebezpečná. Konkrétní případy dokládají zapojení širší ženské komunity a opakované trestné činy spáchané tou samou pachatelkou. Podle Wiślicze by se proto mělo velmi pochybovat (podobně jako to zmiňovala Gowing) o každém tvrzení neprovdané ženy o tom, že porodila pouze mrtvé dítě, zvláště pokud byla v době porodu přítomna nějaká jiná žena.¹⁸⁴

Zahraniční bádání umožňuje s poměrně velkou mírou jistoty, vzhledem k množství probádaných regionů, stanovit i četnost případů v porovnání s ostatní kriminalitou. Trestný čin infanticidia tvoří v jednotlivých regionech raněnovověké Evropy (v závislosti na počtu zpracovaných případů) zhruba 10–25 % případů ze všech trestných činů proti životu a zdraví, kam dále spadá vražda, zabití, sebevražda a jiné formy ublížení na těle.¹⁸⁵ Příložená statistika z londýnského hrdelního soudu v Old Bailey (graf 1) orientačně naznačuje, jak by v dlouhodobém horizontu vypadal doložených případů infanticidia i v dalších oblastech Evropy. Tato trestná činnost byla sice obávaná, ale nikoliv natolik závažná, jak doboví komentátoři tvrdili. V porovnání s vraždami (necelých 70 %) se v dlouhodobém horizontu nejedná o nijak výrazné množství případů (11 %).¹⁸⁶

Podobná data můžeme vysledovat i u dalších sledovaných statistik jako je věk, počet odsouzených nebo nárůst případů. Pachatelkou tohoto činu je nejčastěji žena ve věku mezi 20–30 lety, která se v době spáchání vraždy nacházela v pracovní pozici

---

¹⁸³ WIŚLICZ, Tomasz: *Dzieciobójstwo jako narzędzie polityki reprodukcyjnej w Rzeczypospolitej XVII–XVIII wieku*, in: CHŁOSTA-SIKORSKA, Agnieszka – GADOCHA, Marcin (edd.): *W kręgu rodziny epok dawnych. Dzieciństwo*, red. Bożena Popiołek. Warszawa 2014, s. 141–151.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 148.

¹⁸⁵ Porovnání s ostatní vraždami ve střední Anglii HOFFER, P. – HULL, N.: *c. d.*, s. 122–123.

¹⁸⁶ Při analýze českých smolných knih vypadají čísla velmi podobně, vraždy a zabití tvoří dohromady 66%, infanticidia 25 % případů, STŮJ, P.: *Smolná kniha*, s. 35; Daniela Tinková pro pražský apelační soud uvádí pro 18. století, že se u infanticidií jednalo dokonce o polovinu trestných činů proti životu. TINKOVÁ, D.: *Hřích*, s. 318.

služebné (ve všech výzkumech více jak 50 %, někdy i 90 % ze zkoumaného vzorku pachatelek z celé Evropy) a sexuálně aktivní byly právě během těchto let ve službě. Nejčastěji byly svedeny svým zaměstnavatelem.¹⁸⁷ Pokud byly obviněny a uvězněny, jen asi v polovině případů byly pachatelky zproštěny viny,¹⁸⁸ ovšem většinou nebyly zároveň popraveny předepsaným kapitálním trestem. Jak ukazují výzkumy trest vypovězení z panství nebo nucených prací v průběhu 18. století ve většině evropských zemí postupně vytlačil zákoníky navrhovaný trest smrti.¹⁸⁹ Nad počtem obviněných pachatelek často vždy převažoval počet nalezených mrtvých novorozenců a část případů se nikdy nepovedlo prokázat.¹⁹⁰

Největší procento případů narůstalo v druhé polovině 16. století (především v německých městech), kdy morální panika spojená s pronásledováním čarodějnic výrazně ovlivnila i citlivost společnosti vůči případům vražd dětí.¹⁹¹ Zatímco v tomto období byly ženy, jak ukáže i kapitola o letákové literatuře (kapitola 6), viděny jako nepočetné prostitutky, které zakrývají svou mravní zkaženost, v průběhu 18. století sledují badatelé už zmíněnou proměnu v těchto aktérek ve slabé oběti mužského světa a státní politiky.¹⁹²

Závěrem této části můžeme konstatovat, že rozsáhlá badatelská činnost raným novověkem zdaleka nekončí a autoři a autorky směřují svou pozornost i na problematiku 19. a 20. století.¹⁹³ Historikové a historičky ukazují, že v různých obdobích vývoje společnosti se projevují odlišné přístupy k infanticidě i odlišné vnímání jejích pachatelek, ať už jako prostopášné a sobecké hříšnice nebo jako nevinné oběti svedené zlovolnými muži. Zásadním přínosem je také celá řada příspěvků, které vyvracejí stereotypní vnímání infanticidy (vražda dítěte chudou, narušenou dívkou),

---

¹⁸⁷ KILDAY, A.: *Infanticide*, s. 38; ULBRICHT, O.: *Kindsmord*, s. 97–116; LONZA, N.: *c. d.*, s. 81–82. Kilday na vzorku 480 skotských případů udává číslo 92 %, naopak Lonza, číslo nižší, ale pouze na základě 29 případů.

¹⁸⁸ LEWIS, M.: *c. d.*, s. 63; TINKOVÁ, D.: *Hřích*, s. 318.

¹⁸⁹ KILDAY, A.: *Infanticide*, s. 48; RUBBLACK, U.: *The Crimes of Women*, s. 193–194; TINKOVÁ, D.: *Hřích*, s. 318–321.

¹⁹⁰ HARRINGTON, J.: *c. d.*, s. 54–55. Nejvyšší číslo neodhalených případů je 66 % pro Norimberk roku 1590, 15 nalezených novorozenců v jednom roce, ale pouze 5 obviněných matek.

¹⁹¹ Dokládají například DÜLMEN, R.: *Frauen vor Gericht*; RUBBLACK, U.: *The Crimes of Women*; ULBRICHT, O.: *Kindsmord*. V souvislosti s celkovou kriminalitou města Kolína nad Rýnem SCHWERHOFF, Gerd: *Köln im Kreuzverhör: Kriminalität, Herrschaft und Gesellschaft in einer frühneuzeitlichen Stadt*. Bonn 1991, s. 415–418.

¹⁹² Zde citovaná teorie Ulbrichtova: „*Sie machte aus schändlichen Huren unglückliche Verführte, aus grausamen Rabenmüttern solche, die ihre Mutterliebe sozialen Normen und staatlichen Vorschriften opfereten.*“ ULBRICHT, O.: *Kindsmord*, s. 259.

¹⁹³ Zejména jsou to práce věnující se 19. a 20. století: BECHTOLD, B. – GRAVES, D. (eds): *c. d.* FARREL, Elaine: *A most diabolical deed. Infanticide and Irish society, 1850–1900*. Manchester 2013; REINHARDT, Mark: *Who speaks for Margaret Ragner?* Minneapolis 2010; a mnohé další.

ale naopak ukazují mnohé společensky i biologicky podmíněné faktory, které ženy k těmto vraždám vedou. Mnohé publikace dokazují, že pachatelkami nejsou jen neprovdané děvečky, ale že z mnoha důvodů vraždí také provdané ženy, otcové, prarodiče a že zabití dítěte je také často záminkou pro stíhání nepohodlných osob (cizinců, židů, čarodějnic).¹⁹⁴

Ve středověku ani v raném novověku se neseťkáme jen s chladnými a bezcitnými mordýrkami, které jako prostitutka Sugar cítí při pohledu na novorozence pouze zhnusení a ponechávají nechtěné děti jejich osudu, aniž by se pozastavily nad důsledky svých činů, naopak, historičky a historikové ukazují, že ženy a dívky jednaly v silném emocionálním rozrušení, že často hledaly jiné možnosti řešení, než byla vražda, a že tyto stavy zoufalství neměly daleko ani k následným pokusům o sebevraždu.¹⁹⁵ Nicméně i zde řada badatelů považuje za přínosný spíše skeptický přístup, který považuje tvrzení žen o nehodách, o porodu mrtvého dítěte a jiných psychických problémech za taktické jednání s cílem ukrýt skutečnou podstatu činu.

Dosavadní zahraniční výzkum naznačuje, že nestačí jen počítat četnost případů, ale velký význam má se na infanticidu dívat právě optikou gender history a sledovat vztahy akterek v rámci komunity. Narušené mezilidské vztahy a problémy komunikace jsou v mnoha případech jednou z hlavních podmínek následného trestného činu. Případy infanticidy nebyly jen o vztahu ženy a dítěte, ale byly součástí celé sítě sociálních vazeb a vztahů, které byly genderovány na každé úrovni jejich organizace. Pachatelka infanticidy se setkávala s množstvím nároků, které na ni byly kladeny okolím. Nejčastěji to byli rodiče, kteří plánovali v rámci svých ekonomických a sociálních strategií budoucnost svých dětí a posílali dívky, které neměly vyhlídku na věno, do služby. Ve chvíli, kdy se vzdálily rodičovské autoritě, jednaly často v rozporu s přáním rodičů, z čehož vznikalo i množství potencionálních konfliktů.¹⁹⁶

---

¹⁹⁴ LEWIS, M.: *c. d.*, s. 198–199. Je třeba poznamenat, že čarodějnictví a infanticida souvisí spíše kontextově, než že bychom našli přímé souvislosti mezi čarodějnickými procesy a infanticidou jako kriminálními delikty (snad s výjimkou několika popsanych procesů s čarodějnicemi). Také v pamfletech lze zcela zřetelně vysledovat rozdíl mezi vraždící čarodějnicí a vraždící (často původně bezúhonnou) matkou. Nicméně také výsledky z čarodějnických procesů ukazují příklady (často zcela smyšlených) případů infanticidy, kdy jsou děti obětí kanibalismu a jejich těla slouží k přípravě magických prostředků během rituálů čarodějnického sabatu. K této rovině infanticidy viz KIECKHEFER, Richard: *Avenging the blood of Children: Anxiety over child victims and the origins of the European Witch trials*. In: FERREIRO, A. (ed.): *The devil, heresy and witchcraft in the Middle Ages*. Leiden – Boston – Köln 1998, s. 91–109.

¹⁹⁵ LEWIS, M.: *c. d.*; BOES, M.: *The Crime*.

¹⁹⁶ Genderové aspekty RUBLACK, U.: *The Crimes of Women*; FERRARO, J.: *Nefarious Crimes*; STAUB, S.: *Nature's cruel stepdames*.

Sociální realita akterek (služebných) se vyznačovala pevně stanovenými hranicemi, které zasahovaly mnohem výrazněji než dnes do jejich soukromého života. Normy předepisovaly neprovdaným ženám vhodný oděv, pravidla chování, povolené zaměstnání i volnočasové aktivity. Velkou roli měla v této realitě také ženská komunita, která často rozhodovala o osudech neprovdaných žen a jak zmiňují historikové, často i osudech novorozených dětí.¹⁹⁷

Ve větším městě, či v jeho okolí se služebné setkávaly se stejně starými či staršími muži, čeledíny, tovaryši, vojáky. Plány těchto mužů jen zřídka počítaly s delší společnou budoucností, a spíše než myšlenky na manželství bylo jejich cílem dosažení sexuální styku, k čemuž byly děvečky často svolné jen díky příslibenému manželství. Ve světě tovaryšů, podruhů a čeledínů, kde získání řemesla, či stabilní živnosti vyžadovalo delší čekání, nebyla role manžela ani otce plánovaným počinem. Z rozporu mezi očekáváním žen a mužů vznikaly konflikty, které mohly z hádek a urážek přejít ve fyzické násilí, nebo přímo znásilnění.¹⁹⁸

Pod vlivem křesťanského diskurzu rodiče i zaměstnavatelé (hospodáři a hospodyně) očekávali, že dotyčná dívka bude považovat mateřství za svou povinnost vůči Bohu i křesťanské komunitě a že jim nezpůsobí újmu na cti. Přitom ale zkušené ženy věděly, „jak to chodí,“ a nerozpakovaly se podezřelé dívky (v častých stycích s muži, či přímo těhotné) hlídat, pokud to bylo třeba umravnit, případně nahlásit rychtáři. Dohled na jedné straně a očekávaná poslušnost na straně druhé byly záležitostmi čistě individuálního přístupu a do problémů se dostávaly spíše ženy nepřízpusobivé, tvrdohlavé a hádavé.¹⁹⁹

Plné vnitřních rozporů a nejistoty bylo dle historiků i samotné těhotenství. Stíhání nemanželských styků (hrozba ztráty zaměstnání) mělo za následek snahu ukrýt „hřích“ před zraky okolí, ale tím i nutnost vzdát se možnosti pomoci ostatních. Nechat si poradit v těhotenství, vyslechnout si „babské rady“, připravit se na porod, to často nebylo v možnostech dotyčné ženy. Výsledkem byly často nečekané, nepřipravené

---

¹⁹⁷ WIŚLICZ, T.: *Dzieciobójstwo*; O neprovdaných ženách WIESNER, Merry: *Having Her Own Smoke. Employment and Independence for Singlewomen in Germany 1400-1750*. In: BENETT, Judith – FROIDE, Amy: *Singlewomen in European Past 1250-1800*. Philadelphia 1999, s. 194–201.

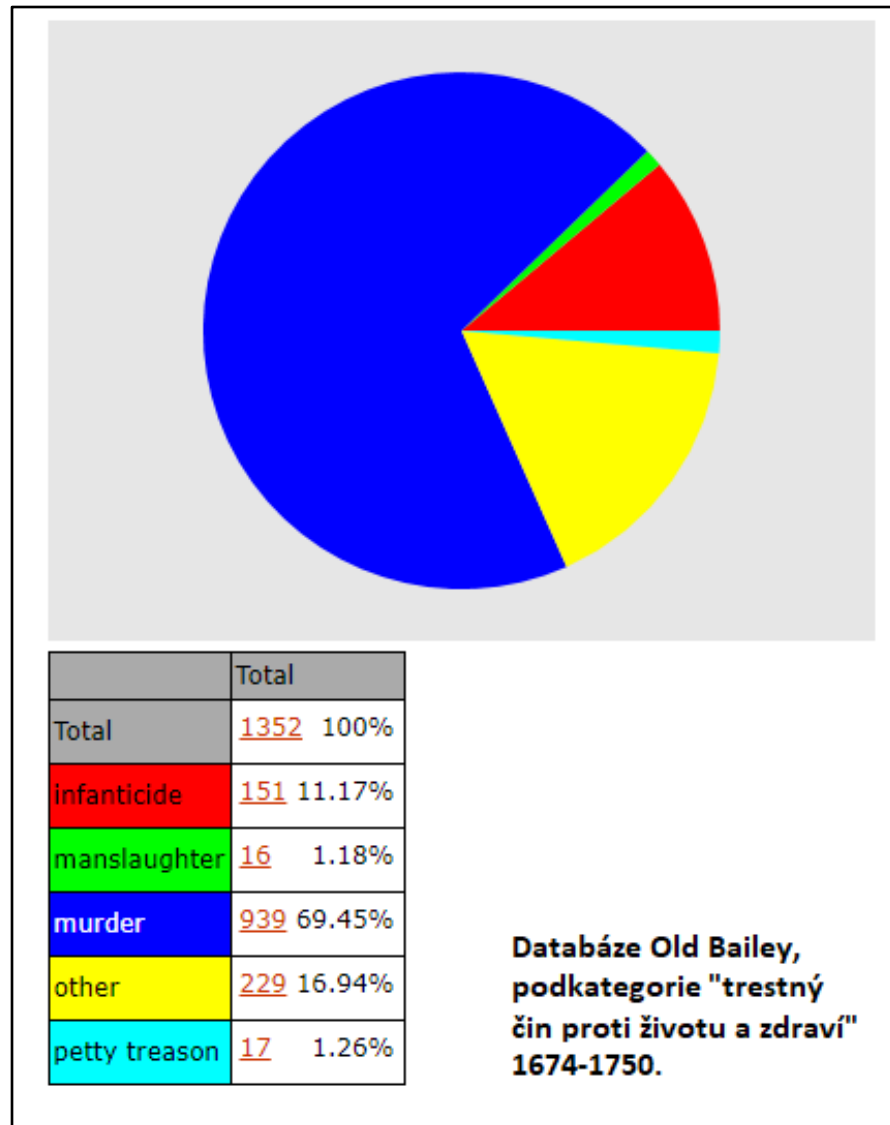
¹⁹⁸ Pro oblast Britských ostrovů a sociální kontext infanticidy KILDAY, A.: *Infanticide*, s. 23–50. Pro německojazyčné oblasti DÜLMEN, R.: *Frauen vor Gericht*, s. 76–97. Pro pozdější období také MICHALIK, K.: *Kindstötung*, s. 55–172.

¹⁹⁹ Takovou dívkou mohla být i Grethe Schmidt: MYERS, W: *c. d.*

porody s tragickými důsledky, nutnost improvizace a použití nouzových řešení, kdy v ohrožení nebylo často jen dítě, ale i život matky.

Infanticida v historiografii, a to nejen té zahraniční je příběhem střetů a mezilidských konfliktů. Ať už jde o střet nezkušeného mládí a ženské zkušenosti, střet naivních představ o budoucnosti a falešných slibů, střet ženského a mužského světa, střet nezkrotné povahy a rodičovské autory, střet dobových znalostí o těhotenství a porodu (lidském těle) a nepředvídaných fyziologických procesů, konečně i střet křesťanského ideálu pečující matky (Panny Marie) a reality nepřipravené, lehkomyšlné (ovšem ne nutně intelektuálně slabší) svobodné ženy, hledající cestu z nelehké situace.

Graf č. 1 – statistika případů infanticidia vyšetřovaných spolu s dalšími trestnými činy ve sledovaném období u londýnského soudu Old Bailey.²⁰⁰

²⁰⁰ Počet odhalených případů se samozřejmě liší například u dlouhodobějších statistik jako je londýnská databáze Old Bailey, kde můžeme porovnávat činy proti životu pro polovinu sledovaného období (1674–1750), a u případů v oblasti menšího města jako je Jindřichův Hradec, kde jsou záznamy mezerovité. Jako vzorová ukázka nicméně tato statistika plně postačuje, infanticidia zde tvoří 11,17 % případů, tedy 151 z celkem 1352 obvinění z vražd a ublížení na zdraví. Bohužel pro 16. století jsou záznamy jen částečné nebo chybí úplně. Srovnej: https://www.oldbaileyonline.org/stats.jsp?y=offenceSubcategory&x=&countBy=&render=pie&offences offenceCategory offenceSubcategory=kill& verdicts verdictCategory verdictSubcategory=& punishments punishmentCategory punishmentSubcategory=& defendantNames defendantGender=&defendantAgeFrom=&defendantAgeTo=& victimNames victimGender=&victimAgeFrom=&victimAgeTo=& divs_fulltext=&kwparse=and&fromMonth=&fromYear=1674&toMonth=&toYear=1750 [cit. 11. 8. 2020].

4) Infanticida v kontextu domácího dějepisectví

„Podal jí lžíci vřelého vína. Marta pak silně krvácela a po čtyřech dnech ve velkých bolestech porodila synáčka. Zavinula ho, chlapeček však žil jen asi dvě hodiny. A co udělal Hans, tělíčko mrtvého dítěte vzal, zakopal u plotu a utekl kamsi do světa. Když hospodyně zjistila, co se stalo, předala nemocnou Martu soudu a ten ji poslal do vězení. Mrtvé dítě bylo vykopáno, a i když se na jeho tělíčko nenalezly žádné stopy násilí, byla Marta ponechána ve vězení v kládě.“²⁰¹

Čeledín Hans, který způsobil potíže své milé, se stal spolupachatelem zločinu a následně uprchl před spravedlností neznámo kam, osamocená a zrazená dívka Marta, která se ocitla (snad nespravedlivě) ve vězení za vraždu dítěte; to jsou tradiční zápletky dramatického narativu infanticidy. Tento příběh Marty Modlerové vyšetřované pro smilstvo a podezření z infanticidy na zámku města Šternberka roku 1635 je ale i vhodnou pasáží otevírající kapitolu o relevantních písemných historických pramenech k výzkumu infanticidy (administrativních a literárních) a metodách aplikovaných k jejich výzkumu v domácí historiografii.

Původní pramen popisující přestupky Marty Modlerové, krátký záznam výslechu (2 folia) ve smolné knize města Šternberka, ležel dlouho nepovšimnut v městském a později okresním archivu, teprve na sklonku devatenáctého století se mu dostalo první pozornosti historiků jako kuriozity v náboženských a v politických dějinách. Následně v polovině 20. století si našel své místo v regionálním dějepisectví (a dokonce v citované krátké povídce) a znovu v 90. letech pod vlivem historické demografie a sociálních dějin kriminality byl zařazen do kontextu probádaných smolných knih. Konečně v nedávné době byl učiněn pokus také o mikrohistorickou studii a zařazení tohoto případu do kontextu moderního bádání.²⁰² V domácí historiografii byl jeden konkrétní pramen podroben výzkumu hned několika generacemi historiků, kteří na Martin případ nahlíželi pod vlivem aktuálního vývoje historické vědy, svých školitelů, zahraničních historiografických děl a nových metod.

---

²⁰¹ MORAV, Karel: *Bloudění Marty vojandy. Kus pravdivé historie za třicetileté války*. Šternberk 2000, s. 7.

²⁰² Blíže ke zhodnocení literatury a pramenů, srovnej: STŮJ, P.: *Putování Marty vojandy*.

V této kapitole se proto blíže podíváme na vývoj domácího dějepiscetví a rozdílné přístupy jednotlivých škol k pramenům popisujícím raněnovověkou kriminalitu.

První období zvýšeného zájmu historiků o problematiku každodenního života a kriminality si můžeme nejlépe ukázat na příkladu kulturních historiků píšících v poslední třetině 19. století. Nejen písemné prameny městského soudnictví a každodennosti (normativní, správní a literární), ale i další typy pramenů nepsaných byly jedním z témat badatelů v čele se Zikmundem Winterem, Josefem Svátkem a Čeněkem Zíbrtem. Témata spojená s životem našich předků vytvářela alternativu k oficiálnímu proudu politických a hospodářských dějin opírajících se o písemné prameny institucionální povahy. Práce kulturních historiků odkazují často k dnes už nedostupným památkám a i přes kritizovaný beletristický styl a autorovu spíše intuitivní práci s prameny jsou nadále přínosné pro současné bádání.²⁰³ Stále podnětné jsou Winterovy práce věnované dějinám cechovních organizací i městské správy, které lze relevantně využít také při práci s prameny z fondů jihočeských velkostatků.²⁰⁴ Stejně tak i autorovy rozbory života sirotků, čeledínů, děveček žijících na okraji raněnovověké společnosti jsou hodnověrnými popisy každodennosti, zachycující lidské vášně a individuální osudy lidí z okraje raněnovověké společnosti. Také ty jsou navzdory beletristickému zpracování očividně rozpracované na základě pečlivého archivního výzkumu evidenčních i normativních pramenů z činnosti městské správy.²⁰⁵

Podobně i Zíbrtovy práce o české hudbě, lidových tradicích a také lidových a kramářských písních jsou cenné i pro reflexi obrazu infanticydy v populární kultuře. Výsledkem Zíbrtovy činnosti na Karlo-Ferdinandově universitě, knihovně Národního muzea i redakční činnosti v časopisu *Český lid* bylo obrovské množství kvalitativně

---

²⁰³ WINTER, Zikmund: *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*. Díl I–II. Praha 1890–1892; SVÁTEK, Josef: *Dějiny poprav a katů v Čechách*. Praha 2004. K životu a dílu Zikmunda Wintra viz konference: *Zikmund Winter. Mezi historií a uměním*. Materiály ze sborníku in: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/sborniky/konferencni/25-zikmund-winter-mezi-historii-a-umenim> [cit. 11. 8. 2020]. Z příspěvků jsou zde především citovány články: BLÜML, Josef: *Kulturní historik Zikmund Winter*. ČORNEJ, Petr: *Zikmund Winter a Gollova škola* a LEDVINKA, Václav: *Mezi historiografií a beletrií. Archivní prameny v díle Zikmunda Wintra*.

²⁰⁴ WINTER, Zikmund: *Zlatá doba měst českých*. 2. vyd. Praha 1991; Týž: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. Praha 1906.

²⁰⁵ WINTER, Zikmund (NOVOTNÝ, Miloslav, ed.): *Krátký jeho svět a jiné pražské obrázky*. 4. vydání. Praha 1950; Týž: *Rozina sebranec*. Třebíč 2010.

rozdílných studií, které často nabízejí inovativní pohled na raněnovověké prameny (například letákovou publicistiku) a jejich vliv na dobové veřejné mínění.²⁰⁶

Přínosné je u autorů kulturní historie zejména pojetí kultury jakožto předmětu výzkumu společenských věd s využitím všech dostupných historických pramenů (spojení etnografie, folkloristiky a historie). Interdisciplinarita, zásadní prvek moderní historické vědy, je zakotvena i v práci historiků 19. století inspirovaných zmíněným antropologickým pojetím kultury Edwarda Burnetta Tylora, kteří chápou kulturní dějiny za základ výzkumu (naopak vycházet z politických dějin považují za omezující).²⁰⁷

Kulturní historie byla právě proto kritizována již na sklonku 19. století. Jedním z témat dobové diskuze kromě odklonu od politických a hospodářských dějin byla i Winterova historická metoda, vyznačující se analytickým přístupem, množstvím dat, archaickým jazykem a velkým množstvím přímých citací. Ta byla kritizována především zástupci takzvané Gollovy školy a naopak bráněna Winterovými přáteli. Celé tzv. *Muzejní křídlo českého dějepisceví* představované spíše konzervativními historiky ve vlasteneckém okruhu kolem Václava Vladivoje Tomka (Winter, Zíbrt, Kalousek, Emler) se dostávalo na přelomu 19. a 20. století do konfliktů s žáky Jaroslava Golla (Pekař, Krofta, Šusta, Nejedlý),²⁰⁸ zastánci rozsáhlejší historické syntézy, snahy o překonání národně vlasteneckého pojetí vědy a užívání objektivních historických metod. Gollovi žáci kritizovali zjevné nedostatky prací kulturních historiků, jako byla idealizace některých období českých dějin, hromadění pramenného materiálu bez adekvátního kritického zhodnocení a přemíru podrobností bez patřičného shrnutí.²⁰⁹

Navzdory těmto leckdy oprávněným výtkám ale pozdější zhodnocení Wintrova kulturně historického i prozaického díla, ve kterém se autor pokoušel o „*zastavení prchavosti okamžiku, vykouzlení vůně a barvy dávno minulých epizod, prostě*

---

²⁰⁶ K bibliografii *Českého lidu* in: <http://www.comenius-bibl.wz.cz/Zibrtel.html> [cit. 11. 8. 2020]. K Zíbrtovi a kramářským písním ZÍBRT, Čeněk (ed.): *Bibliografický přehled Českých národních písní*. Praha 1895; Týž: *Rýmovačky kramářské a dryáčnické na trzích a poutích*. Český lid, 19, 1910, s. 70–79; Týž: *Navedení mladistvého věku ku poctivým mravům: Hrstka staročeských rad a návodů*. Praha 1912.

²⁰⁷ BLÜMLOVÁ, Dagmar (ed.): *Čeněk Zíbrt a kulturní historie. Studie a Materiály*. České Budějovice 2003; BLÜML, Josef: *Kulturní historik Čeněk Zíbrt*. České Budějovice 2014.

²⁰⁸ Jejich pokusy o rozsáhlejší historickou syntézu představují například klasická díla KROFTA, Kamil: *Dějiny selského stavu*. Praha 1919; PEKAŘ, Josef: *Knihy o Kosti I – II*. 2. vydání. Praha 1970; KUTNAR, František: *Cesta selského lidu ke svobodě*. Praha 1948.

²⁰⁹ ČORNEJ, P.: *Zikmund Winter a Gollova škola*.

rekonstruovat historickou událost, včetně její imprese,²¹⁰ ukazuje, že ani dnešní badatelé, zabývající se mikrohistorií nebo dějinami každodennosti raného novověku nemohou opomenout jeho díla přinášející množství unikátních zpracovaných pramenů.

Vedle tohoto specifického historiografického směru je třeba odkázat také na díla zakladatelů domácí právní historie, zejména bohatou ediční činnost bratří Jirečků. Zatímco Hermenegild Jireček se zaměřoval na dějiny českého (slovanského) práva a aktivně publikoval v mnoha českých i německojazyčných časopisech, jeho bratr Josef se věnoval převážně literárně-historickým památkám. Celá řada edic těžící ze spolupráce obou bratří byla věnována právním dějinám, jako jsou raněnovověké česky psané trestní zákoníky – *Brikcího z Licka práva městská* (1536), *Pavla Kristiána z Koldína práva městská* (1579), *Obnovené zřízení zemské* (1628). Vedle bratří Jirečků zmiňme i významné ediční dílo historika Josefa Kalouska, jenž se kromě státoprávních pojednání zaměřoval také na problematiku měst a venkova, především v edici *Řády selské a instrukce hospodářské* (od 1905).²¹¹ Tyto prameny vesměs popisují dobové normy a nařízení, které spíše než sociální realitu mapují snahu vrchnosti i státního aparátu se vypořádat i s problematikou infanticidy a omezit (často zcela neúspěšně) její zdánlivý nárůst.

Po dlouhá desetiletí byly tyto edice pramenů využívány historiky věnujícími se dějinám práva a kriminality, aniž by se dočkala moderních kritických edic. Ovšem i tento nedostatek byl v nedávné době částečně napraven díky týmu kolem význačného právního historika Karla Malého.²¹²

Na autory sympatizující s pojetím kulturní historie, kteří s prameny pracovali občas nekriticky a často tíhli spíše k beletristickému zpracování (podobně jako Karel Morav v úvodním citátu z *Bloudění Marty vojandy*), následně navázali regionální badatelé, kteří přispěli především vydáváním pramenů k trestněprávní problematice (převážně tzv. smolných knih) i množstvím drobnějších prací z dějin jejich (nejčastěji)

²¹⁰ Ukázku pocházející ze stati Otakara Theera cituje Čornej: Tamtéž, s. 75.

²¹¹ JIREČEK, Hermenegild: *Právníký život v Čechách*. Praha – Brno 1903; JIREČEK, Josef (ed.): *M. Brikcího z Licka práva městská*. Praha 1880; Týž (ed.): *Práva městská království českého a markrabství moravského: spolu s krátkou jich summou*. Praha 1876; JIREČEK Hermenegild – JIREČEK Josef (edd.): *Zřízení zemská Království českého XVI. věku*. Praha 1882; KALOUSEK, Josef: *Řády selské a instrukce hospodářské 1350-1626* (Archiv český XXII). Praha 1905.

²¹² MALÝ, Karel (et al.): *Práva městská Království českého: edice s komentářem*, Praha 2013. K dalším autorovým studiím MALÝ, Karel – ŠOUŠA, Jirí (edd.), *Městské právo ve střední Evropě: sborník příspěvků z mezinárodní právnické konference "Práva městská Království českého" z 19.–21. září 2011, Praha*. Praha 2013; MALÝ, Karel: *Tři studie o trestním právu v českých zemích v 17. a v první polovině 18. století*. Praha 2016.

rodného regionu. Edice těchto soudních pramenů obsahují nejčastěji krátké protokolární záznamy o spáchaném zločinu (jako je tomu u zmíněné Marty), případně se v nich objevují i rozsáhlejší svědecké výpovědi obžalovaných.²¹³ Většina těchto edic i přes zjevné nedostatky (torzovitost zápisů, chybějící kontext) sloužila nejen ke statistické analýze četnosti kriminálních činů, ale i k jazykové analýze jednotlivých svědeckých výpovědí při zkoumání češtiny doby střední.²¹⁴

S opatrností tak lze využít meziválečných prací Jana Rennera, Josefa Kytky i Josefa Straky.²¹⁵ Významný, přestože nedokončený byl ediční počín právníka Pavla Emila Lányho,²¹⁶ který se zabýval především smolnými knihami z oblasti východních Čech. Badatelský zájem o tyto prameny se vrátil v průběhu 70. a 80. let s ediční prací Zdeňka Bičíka, a především Jaroslava Pánka. Pánkova *Smolná kniha městečka Divišova* bývá i co do využití přidružených pramenů (naučení apelačního soudu, smolných spisů) považována za vzorovou edici.²¹⁷ Z dalších povedených edic smolných knih lze zmínit i edici Verbíka – Štarhy – Knesla *Černé knihy města Velké Bíteše*,²¹⁸ která představuje rovněž velmi hodnotný materiál a lze v ní nalézt hned několik zajímavých případů infanticidia. Nicméně množství moderních kritických edic smolných knih můžeme nalézt i po roce 1990.²¹⁹

Kriminalitou se vedle těchto editorů zabývaly i generace právních historiků, kteří se zaměřovali převážně na analýzu raněnovověkých zákoníků, upravujících nejen městské, ale také zemské právo. Zde je patrný odklon od zkoumání „prchavosti okamžiku“ kulturních historiků, ale naopak návrat ke kritickému zhodnocení velkých politických dějin a vývoji právních institucí (manželství). Jan Kapras jako děkan právnické fakulty univerzity Karlovy a meziválečný propagátor právních dějin založil

---

²¹³ O domácích dílech spojených s dějinami kriminality a lidovou kulturou již obsírně pojednal jinde například DIBELKA, Jaroslav: *Obranné strategie mužů a žen*, s. 6–48.

²¹⁴ K těmto pramenům také STŮJ, Pavel: *Infanticidium jako důsledek strachu*, s. 22–25. K jazykové analýze JÍLEK, František: *Jazyk knih černých, jinak smolných*. Praha 1935.

²¹⁵ RENNER, Jan (ed.): *Knihy černé královského města Rakovníka*. Rakovník 1927; STRAKA, Josef (ed.): *Z tábořské knihy černé*. Tábor 1937; KYTKA, Josef (ed.): *Smolná kniha města Milevska*. Milevsko 1939.

²¹⁶ LÁNY, Emil Pavel (ed.): *Knihy černé jinak smolné při hrdelním soudu v městě Bystrém od roku 1625*. Liberec 1947; TÝŽ (ed.): *Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569–1721*. Liberec 1968; TÝŽ (ed.): *Knihy černé jinak smolné města Smidaru 1631–1769*. Liberec 1968.

²¹⁷ BIČÍK, Zdeněk (ed.): *Knihy smolné*. Hradec Králové 1969; PÁNEK, Jaroslav (ed.): *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617–1751*. Praha 1977.

²¹⁸ VERBÍK, Antonín – ŠTARHA, Ivan – KNEŠL, Edmund (edd.): *Černá kniha města Velké Bíteše*. Brno 1979.

²¹⁹ BARTOŠÍKOVÁ, Jana (ed.): *Krevní kniha městečka Morkovic*. Studie Muzea Kroměřížska, 91, 1991, s. 114–148; CIRONIS, Petros (ed.): *Knihy černé nebo smolné královského svobodného města Rokycan z let 1573–1630 s přílohou pozdějších čarodějnických procesů*. Rokycany 1995; ŠTARHA, Ivan (ed.): *Smolná kniha Nového Města na Moravě*. Západní Morava, 11, 2007, s. 107–131; MARADA, Miroslav (ed.): *Smolná kniha města Lipníka*. Přerov 1994.

bohatou tradicí zkoumání pramenů upravujících právní normu středověku i raného novověku. Na něj ve svých dílech navázali jak Václav Vaněček, tak následně i Jiří Klabouch a Karel Malý nebo Petr Kreuz, kteří vydávali své práce věnující se politickému a právnímu myšlení předmoderní společnosti v druhé polovině 20. století.²²⁰

V souvislosti se smolnými knihami a dějinami práva potom bývá zmiňován rozsáhlý středočeský výzkum, který provedli v 70. a 80. letech Jaroslav Pánek a Eva Procházková. Jaroslav Pánek roku 1984 na základě tohoto bádání předkládá základní metodologické přístupy ke zkoumání dějin kriminality. Cenné je Pánkovo kritické zhodnocení smolných knih a smolných spisů a také návrh typologie represivních opatření, která vycházela nejčastěji z Koldínova zákoníku i následné dělení typologie trestných činů, které bylo později modifikováno dalšími autory.²²¹ Pánek i Procházková také edičně zpřístupnili další soudní prameny (výslechové protokoly) a zasloužili se o vydání prvních studií věnovaných infanticidě v českojazyčné historiografii.²²²

Tradiční zkoumání dějin kriminality podle kritiků nereflektuje dobovou realitu, ale naopak často pracuje s prameny odtrženě od každodenního kontextu (zásahy vrchnosti, úředníků, vlastní iniciativa poddaných). Ve statistických datech a procentech se následně ztrácejí i historičtí aktéři, jejichž případy slouží často jen jako ilustrativní doplnění fungování raněnovověkých zákoníků v praxi. Řada těchto děl vycházejících ze zkoumání smolných knih následně tíhne spíše k popularizaci historické vědy, ne nepodobné textům kulturních historiků.²²³

---

²²⁰ KAPRAS, Jan: *Přehled právních dějin zemí české koruny: díl první a druhý: Právní prameny a dějiny státního zřízení do roku 1848*. 4. vydání. Praha 1930; Týž: *Poručenství nad sirotky v právu českém*. Praha 1901; KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví (jak se dříve soudovalo)*. Praha 1967; Týž: *Manželství a rodina v minulosti*. Praha 1932; MALÝ, Karel (ed.): *Collectanea opusculorum ad iuris historiam spectantium Venceslao Vaněček septuagenario ob amicis discipulisque oblata*. Praha 1975; Týž: *Tři studie*; KREUZ, Petr: *Ženy v trestněprávních případech před městským soudem Starého Města pražského v letech 1548–1563*. Documenta Pragensia XIII, Praha 1996, s. 101–134; Týž: *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526–1547*. Praha 2000; KREUZ, Petr – MARTINOVSKÝ Ivan (edd.): *Vladislavské zřízení zemské: a navazující prameny (Svatováclavská smlouva o městském Zřízení o ručnicích)*. Praha 2007.

²²¹ PÁNEK, Jaroslav: *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*. Český časopis historický, 82, 1984, s. 717–719; Petr Kreuz typologii upravil tak, aby odpovídala více dobové realitě: KREUZ, Petr: *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době Předbělohorské a jeho výkon*. Právněhistorické studie, 33, 1993, s. 53–88.

²²² PÁNEK, Jaroslav: *Zločin "zahubení plodu" v Maršovicích roku 1682*. Český lid, 66, 1979, s. 45–46; PROCHÁZKOVÁ, Eva: *Žena a smrt dítěte v soudní praxi raného novověku. Edice a rozbor Čechtického útrpného vyznání z roku 1729*. Sborník vlastivědných prací Podblanicka, 34, 1994, s. 115–128.

²²³ FRANCEK, Jindřich: *Dějiny loupežnictva: zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách*. Praha 2002; Týž: *Zločin a sex v českých dějinách. Manželské spory a sexuální kriminalita v raném novověku*. Praha 2000.

Podobný makrohistorický přístup k normativním, evidenčním a vnitroinstitucionálním pramenům se objevuje také u souběžně se vyvíjejícího trendu – historické demografie. Ta se v domácím prostředí ustanovovala již od konce 60. let 20. století a postupně přesunovala svou pozornost od vývoje lidských populací v makrohistorickém měřítku k individuálním osudům obyvatel měst a vesnic a jejich vztahům. Demografové se věnovali výzkumu problematiky rodiny a rodinných strategií, způsobů, jakými rodina fungovala, jaké byly její cíle (například vliv otce na volbu partnera/-ky dětí, či rozhodování v dědických záležitostech). Pro české prostředí, a platí to i v tomto případě, se většina problematických vztahů (předcházejících infanticidu) odehrává uvnitř jednoduchých domácností tvořených rodiči a dětmi, případně partnerů žijících spolu s rodinami svých sourozenců, které mohou být navíc doplněné i o čeled' a další podruhy. Starší svobodné či ovdovělé ženy poté sloužily u sedláků nebo v rodinách bohatších měšťanů.²²⁴

Údaje o sňatečnosti, úmrtnosti, počtu sirotků a části neosedlé populace (čeledínů, děveček) jsou zjistitelné na základě dlouhodobého výzkumu matrik, poddanských soupisů a dalších evienčních pramenů, které byly v domácí historiografii také patřičně zhodnoceny, co se týká jejich pozitiv i negativ, nebo z hlediska vývoje pramenů v jednotlivých etapách dějin.²²⁵

Násilná smrt dítěte do populačního myšlení logicky zapadá a problematika potratů a infanticidy se objevuje, jak na příkladu obecného shrnutí v pramenech k předstatistickému období, tak v sondách do jednotlivých lokalit raněnovověkého venkova. Přehledová studie Aleny Šubrtové,²²⁶ která ve výzkumu infanticidy (čin zde pojmenovává počestěnou variantou) vychází převážně z tištěných pramenů

---

²²⁴ GRULICH, Josef: *Selský grunt a jeho obyvatelé mezi normou a skutečností. Sonda do českých poddanských poměrů v 17. a 18. století*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*. České Budějovice 2006, s. 555–568; VELKOVÁ, Alice: *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?: proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*. Praha 2009, s. 9–12.

²²⁵ Souhrnně ŠUBRTOVÁ, Alena: *Dějiny Populačního myšlení*. Praha 2006. Demografové se zabývali také pod vlivem antropologie a mikrohistorie problematikou každodennosti venkovského obyvatelstva, jeho migrací, jednotlivými sociálními vrstvami raněnovověké společnosti: VELKOVÁ, Alice: *Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století*. In: JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří: *Dítě a dětství napříč staletími*. 2. Pardubické bienále. 4.–5. dubna 2002. Pardubice 2003, s. 205–227; Táž: *Venkovské ženy v letech 1650–1850. Perspektivy výzkumu s využitím historické demografie, mikrohistorie, historické antropologie a dějin každodennosti*, in: ČADKOVÁ Kateřina –LENDEROVÁ, Milena –STRANÍKOVÁ, Jana (edd.): *Dějiny žen aneb Evropska žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 125–144; Shrnutí výzkumu A. Velkové viz Táž: *Krutá vrchnost*. K jihočeskému venkovu také GRULICH, Josef: *Migrace městského a vesnického obyvatelstva: farnost České Budějovice 1750-1824*, České Budějovice 2013.

²²⁶ ŠUBRTOVÁ, A.: *Kontracepce*, s. 9–46.

(literárních, normativních, církevních), poskytuje první ucelenější přehled dějin infanticidy v českých zemích, nicméně vychází spíše z nahodilých pramenných stop v dílech domácích církevních autorit (Hus, Rokycana, Komenský), v normativních pramenech (zákoníky) i v mravoučné a lékařské literatuře. Slabinou je postihnutí raněnovověké praxe, kde autorka vychází opět pouze ze zmíněných edic smolných knih. Její studie nicméně může sloužit jako základní orientační příručka pro seznámení s problematikou infanticidy starších českých dějin.

Další součástí demografové se již věnují vraždě dítěte matkou spíše v 19. a 20. století. Alice Velková se odklání od používání pojmu infanticidium a zaměřuje se na obecnější problematiku „vraždy dítěte“ různého věku v kontextu trestního práva 19. století. Alena Luxová zkoumá osudy vězenkyň ženské věznice v Řepích ve 20. století a důraz klade na jejich rozdělení podle demografických kategorií (věku, rodinného stavu, společenské třídy).²²⁷

Demografové se věnovali výzkumu problematiky rodiny a rodinných strategií, způsobů, jakými rodina fungovala, jaké byly její cíle (například vliv otce na volbu partnera/-ky dětí, či rozhodování v dědických záležitostech). Pro české prostředí, a platí to i v případě jindřichohradeckých případů, se většina konfliktů odehrává uvnitř jednoduchých rodinných domácností tvořených rodiči a dětmi, případně mezi partnery žijící spolu s rodinami svých sourozenců, které mohou být navíc doplněné i o čeled' a další podruhy (jako je tomu v případě Mariany Filipové). Starší svobodné ženy, či ovdovělé ženy poté sloužily u větších sedláků nebo v rodinách bohatších měšťanů (jako v případě Voršily Králové a Evy Mikšové).²²⁸

Bádání o infanticidě v tradici domácí vědy má své místo i v proudech, ze kterých lze rovněž čerpat podnětné myšlenky a analytické přístupy, tedy v literární historii, dějinách mentalit a historické antropologii. Tyto směry se často věnovaly pouze omezenému výseku pramenů a prosadily se stejně jako historická demografie v druhé polovině 20. století.

V posledních dvou dekadách mají největší vliv na analyzovanou problematiku historická antropologie, dějiny každodennosti a dějiny mentalit. Ty pracují s literárními texty jako s doklady o náladách, emocích a prožívání dobových aktérů, jejich subkultury. Zkoumány jsou samozřejmě i genderové vztahy. Autoři a autorky

---

²²⁷ VELKOVÁ, Alice: *Dítě jako oběť*.; LUXOVÁ, Alena: *Problém infanticidy ve vzorku trestanek v ženské trestnici v Řepích*. Historická demografie, 29, 2005, s. 139–200.

²²⁸ GRULICH, Josef: *Selský grunt*; VELKOVÁ, A.: *Krutá vrchnost*, s. 9-12.

vycházející z německé historické antropologie často chápou pohlaví jako dané. Gender (pohlaví) je zde pojímán jako historická realita a má být základem odlišného vnímání a prožívání u mužů a žen (životní zkušenosti). Klíčovým konceptem, který je vytvářen na základě analýzy německých preskriptivních spisů, je kategorie pracovního páru, který je chápán jako komplementární, oboustraně závislá forma společenského uspořádání, ve kterém neexistuje nerovnost mezi mužem a ženou.²²⁹ Tento přístup, na rozdíl od výše uvedeného přístupu k genderu jako konstruktu nezávislého na biologickém pohlaví, má, jak zmiňuje Lucie Storchová, očividné slabiny, a to, že neberou v potaz rovinu samotného vytváření textů (chápe je jako dané) a předpoklady argumentace (například přirozená inferiorita ženy), které často rovnost páru přímo popírají.²³⁰

Cílem výzkumu dějin mentalit a dějin každodennosti, jak je představují například Jean Delumeau, Robert Muchembled nebo Phillipe Ariès,²³¹ je zkoumání proměnlivých emocí a představ společenských skupin. Vnímání infanticidy vždy ovlivňují emoce jako je strach, bázeň, úzkost; individuální a kolektivní strach a následně i zkoumání projevů těchto emocí hraničící se sociokulturní hysterií a pronikající všemi sociálními vrstvami. Historikové dějin každodennosti pracují často až s monumentálním množstvím historických pramenů, ovšem nehledí na jejich genderové aspekty, nýbrž na obecně sdílené pocity skepse nebo obav a rodící se postoje vůči jinému. S konceptem dlouhého trvání, který vychází z děl výše zmíněných francouzských historiků, pracují i autoři a autorky nejnovější rozsáhlé domácí monografie, která se věnuje dějinám dětství.

V monografii *Děti a dětství – od středověku na práh osvícenství* autoři a autorky zmiňují, že maximalistická syntéza dětství v předmoderní éře v domácím dějepisectví dlouho chyběla. Ohrožení dítěte ze strany rodičů má logicky své místo i v této publikaci a ne náhodou začíná celá kapitola případem vraždy dítěte rukou jeho vlastního otce. Vražda dítěte jedním z rodičů je podle autorů publikace nejpůsobivějším a nejděsivějším tématem celých dějin dětství. Jak ale zmiňují autoři

---

²²⁹ Například v díle WUNDER, Heide: *Er ist ein Sonn*. Na tento koncept navazují i další autoři pracující s německými prameny, například zmíněný Steven Ozment.

²³⁰ STORCHOVÁ, Lucie: *Gender a „přirozený řád“*. In: RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Praha 2008, s. 513–515.

²³¹ V překladech: ARIÈS, Philippe: *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life*. Robert Baldick. New York 1962. Týž: *Western Attitudes Toward Death from the Middle Ages to the Present*. Baltimore 1974; MUCHEMBLED, Robert: *Dějiny d'ábla*. Praha 2008; DELUMEAU, Jean: *Strach na Západě*.

publikace, nechtějí se soustředit pouze na problémové okruhy, ale na širší okruh témat: názory komentátorů na tradiční rodinu, myšlení o rodině, rodičovské strategie nebo odkrývání mentalit historických aktérů.²³²

Jak zmiňuje právě tato publikace, česká historiografie věnující se sexuálním deliktům, každodennosti a kriminalitě (pod vlivy historické demografie, antropologie nebo mikrohistorie) se kolem roku 2000 zaměřila speciálně na téma infanticidy, zejména zásluhou historiků působících na Univerzitě Karlově v Praze a Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích. Infanticida je v tomto ohledu součástí monografií i článků týkajících se dějin každodennosti ovlivněných antropologickými přístupy k bádání o raném novověku, které vycházejí jak v jihočeském sborníku *Opera historica*, tak i v pražské edici *Každodenní život*.²³³ Pro oba dva okruhy autorů je charakteristický zájem o kulturu jednotlivých vrstev raněnovověké společnosti a jednotlivé fenomény dobového diskurzu, přičemž autoři a autorky mnohem více využívají prameny pro zkoumání dějin mentalit (ego-dokumenty, korespondenci) i další dosud nevyužité prameny úředního charakteru (protokoly), evidenční materiály (matriky) zachycující různé životní situace ze života společnosti. Cíleně se odklánějí od zkoumání velkých dějin (politických a hospodářských) směrem k dosud přehlíženým dějinám obyvatelům měst a venkova.

Ve šlechtickém i měšťanském prostředí byl předmětem výzkumu fenomén cti a rituálů. Nejen oficiální rituály, ceremonie a slavnosti byly jádrem veřejného života,²³⁴ ale i významné okamžiky každodenní životní cyklu, jako je křest, manželství a fáze dětství, dospívání a rodičovské výchovy. Zároveň se historičky a historikové věnují i vnímání druhého (cizince), chápání stereotypů, své místo zde mají i dějiny lidských emocí a dějiny těla.²³⁵ Tento kulturní a materiální život lidí je popsán na základě širokého spektra historických pramenů jako jsou ego-dokumenty (osobní korespondence, deníky), literární, obrazové a hmotné prameny. V centru

---

²³² DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. (et. al.): *Děti a dětství*, s. 14–15. Konkrétně k tématu nechtěných dětí měst a vesnic, Tamtéž, s. 456–510.

²³³ Shnutí edic in: <http://www.argo.cz/edice/4085/kazdodenni-zivot/>; <http://www.ff.jcu.cz/ustavy/hu/opera-historica/predchozi-cisla-previous-issues/opera-historica-1991-2011-1> [cit. 2.3. 2018].

²³⁴ Každodenním životem cti a rituály aristokracie se zabývali především Václav Bůžek, Petr Vorel, Jaroslav Pánek, Milena Lenderová, Marie Ryantová a mnozí další, tamtéž (*Opera historica*), svazek 1–15.

²³⁵ LENDEROVÁ, Milena – TINKOVÁ, Daniela – HANULÍK, Vladan (edd.): *Tělo mezi medicínou a disciplínou: proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*. Praha 2014.

pozornosti není konkrétní jedinec, ale spíše jakási zobecněná podoba běžného raněnovověkého člověka (makro pohled).²³⁶

Problematikou cti a rituálů spojených s Jindřichovým Hradcem zabývali Josef Hrdlička a Václav Pražák.²³⁷ Tito autoři zkoumají mikrohistorie úředníků velkostatku a jejich vztahu s vrchností (Slavaty i Černíny). Tyto osoby se pohybovaly mezi vrchnostenskou kanceláří a městskou samosprávou a na půdě měst zasahovaly i do vyšetřování případů infanticidy, jako v našem případě vrchní hejtmani jindřichohradeckého panství Rudolf Ferdinand Vydra z Chocenic (1694–1702) a František Maxmilián Kölsch z Kölschheimu (1702–1728).

Konečně, vztahem mezi normami a každodenním životem se na příkladu vrchnostenské kanceláře panství Hluboká zabýval také Pavel Matlas, který aplikoval na výzkum smilstva a cizoložství německý koncept sociální disciplinace.²³⁸ Pod vlivem německé historické antropologie se problematikou neosedlých lidí zabýval Pavel Himl, který ve svém *Zrození vagabunda* ukázal možnosti moderního historiografického díla.²³⁹

Jaroslav Dibelka se jako další z jihočeských historiků dlouhodobě zabývá tématem smilstva, infanticidy a další kriminality na jihočeském venkově, přičemž jeho výzkum vychází převážně z analýzy pramenů treboňského panství.²⁴⁰ Dibelka se na

---

²³⁶ Příkladně jednotlivé studie ve sborníku: BŮŽEK, Václav (ed.): *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007.

²³⁷ V souvislosti s Jindřichovým Hradcem, který bude hlavní analyzovanou oblastí vybírám následující: PRAŽÁK, Václav: *Mezi normou a skutečností. Vrchnostenská úředníka na panství Jindřichův Hradec (1693–1733)*. In: ČAPSKÝ, Martin – ŠOPÁK, Pavel (edd.): *Celostátní studentská vědecká konference Historie 2002*. Opava 2002, s. 71–89; Týž: *Převzetí panství Jindřichův Hradec hrabaty Černíny v roce 1694: anatomie jednoho rituálu*. In: BŮŽEK, Václav – DIBELKA, Jaroslav (edd.): *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*. České Budějovice 2007, s. 159–168; HRDLIČKA, Josef: *Jindřichohradecké měšťanky na přelomu 16. a 17. století*, in: *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno 2001, s. 217–224; Týž: *Deníkové záznamy jindřichohradeckého měšťana Jiříka Pavlovského z počátku 17. století*. Jihočeský sborník historický, 72, 2003, s. 137–174; Týž: *Vzděláním ke kariéře? Vzdělanostní předpoklady kariér lokálních úředníků v raném novověku (Jindřichův Hradec 1550–1700)*. In: FEJTOVÁ, Olga – LEDVINKA, Václav – PEŠEK, Jiří: *Město a intelektuálové od středověku do roku 1848: sborník statí a rozšířených příspěvků z 25. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze ve dnech 10. až 12. října 2006 v Clam-Gallasově paláci v Praze*. Praha 2008, s. 299–327.

²³⁸ MATLAS, Pavel: *Shovívavá vrchnost a neukázněná poddaní?: hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.-18. století*. Praha 2011.

²³⁹ HIML, Pavel: *Vrchnost a venkované v myšlení poddanské společnosti na českokrumlovském panství v 17. a 18. století*. *Opera historica*, 5, 1996, s. 639–660; Týž: *Zrození vagabunda.*; MATLAS, Pavel: *Rychlá cesta na popraviště: trestní řízení a popravni rituál v Čechách na sklonku 17. století*. *Dějiny a současnost: Kulturně historická revue*, 29, 2007, č. 9, s. 40–43.

²⁴⁰ DIBELKA, Jaroslav: *Obranné strategie mužů a žen*; Týž: *Tajemství rodiny Hlučňých. Obranné strategie žen obviněných z infanticidia*. *Dějiny a současnost*, 29, 2007, č. 9, s. 37–39; Týž: *Obranné strategie "zmrhaných" žen na jindřichohradeckém panství v 17. a na počátku 18. století*. *Historická Demografie*, 31, 2007, s. 5–20.

normativní prameny dívá jako na literární texty, které poodhalují spíše obranné strategie obviněných než události jejich skutečného života. Infanticida je v jeho studiích součástí výzkumu strategií žen obviněných ze smilstva a cizoložství, nicméně zdaleka se neomezuje pouze na toto téma, ale navazuje ve svém výzkumu na celou řadu problémů spojených s hrdelním právem: vyšetřování cikánů, lupičů, tuláků a dalších problematických skupin.²⁴¹

Do oblasti dějin kriminality a každodennosti na jihočeském venkově předmoderní doby výrazně promlouvá v nedávné době i dílo Jaroslava Čechury. Tento historik se jako jeden z prvních domácích autorů přihlásil programově a následně i svým dílem k mikrohistorii. Na tento trend vycházející z vlivů francouzské školy Annales a italské, americké, či německé mikrohistorie²⁴² poukázal již v letech devadesátých a znovu také v nedávné době, kdy reagoval zejména na kritickou studii Grulichovu.²⁴³

Čechura přichází s vlastní variací na mikrohistorické téma, kterou označuje v několika podobně zaměřených studiích jako *dějiny zdola*. V tomto konceptu inspirovaném *history from below* (představený anglickými autory Edwardem Palmerem Thomsonem a Jimem Sharpem) sleduje každodennost prostých lidí a jejich aktivní jednání (především jejich komunikaci s vrchností).²⁴⁴ Už od počátku devadesátých let se autor věnoval problematice selských rebelií, spojených s rokem 1680. Původní krátkou mikrohistorickou sondu pojednávající o Broumovské rebelii rozšířil o několik let později také o podobnou problematiku sledovanou na území středních Čech. Svým dílem se pokouší relativizovat zjednodušující makrohistorický a strukturalistický dějinný výklad svých předchůdců, že rebelie byly důsledkem

---

²⁴¹ DIBELKA, Jaroslav: *Proměny postavení Cikánů v Čechách v 18. stol.* In: CERMÁN, Ivo (ed.): *Habsburkové: 1740–1918: vznikání občanské společnosti*. Praha 2016, s. 201–207; Týž: *Příběh Johany Peřkové. Každodenní život tulačky a zlodějky v první polovině 18. století*. In: BŮŽEK, Václav – DIBELKA, Jaroslav (edd.): *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*. České Budějovice 2007, s. 315–332; DIBELKA, Jaroslav – ŠIMÁNEK, Jan: *Krádeže v jihočeských kostelích na sklonku 17. a v první polovině 18. století*. *Opera historica: časopis pro dějiny raného novověku*, 18, 2017, s. 26–44.

²⁴² Přehledně o současném pojetí mikrohistorie MAGNUSSON, Sigurour Gylfi – SZIJARTO, Istvan M.: *What is microhistory? Theory and Practice*. Routledge 2013.

²⁴³ GRULICH, Josef: *Zkoumání "maličkostí; reakce na tento článek a rozpracovaná autorova metoda nejnověji ČECHURA, Jaroslav: Mikrohistorie a raněnovověká studia*.

²⁴⁴ ČECHURA, Jaroslav: *Antidisciplinování, či disciplinování zdola? Pasáček, zlodějíček, delikvent*. *Acta Universitatis Carolinae: Historia Universitatis Carolinae Pragensis: Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy*, 52, suppl. 1, 2012, s. 121–131; Týž: *Dějiny zdola: hledání ztracených lidí v 18. století*. In: STOČES, Jiří – MUŠKOVÁ, Eva (edd.): *Tenkrát na západě (Čech): kapitoly z dějin kultury a každodennosti Plzně a Plzeňského kraje*. Plzeň 2013, s. 239–256.

přílišného robotního zatížení poddaných, ale naopak ukazuje celou řadu rozdílných příčin a důsledků, které za nespokojeností poddaných stály.²⁴⁵

Podobně si kriticky počíná i při výkladu problematiky dějin každodennosti, kdy kritizuje schematismus pojetí obranných strategií, ale naopak se snaží o představení jednotlivých deliktů v jejich každodenních souvislostech v díle *Kriminalita a každodennost*, včetně rozsáhlé sondy do fungování Schwarzenberské vrchnostenské kanceláře v *Sexu v době temna*.²⁴⁶ Obě práce se drží autorova konceptu dějin zdola, přičemž se soustředí na osudy a nečekané životní peripetie poddaných, které jsou vybírány často tak, aby bořily zažitě představy a podobně jako v *Broumovských rebeliích* ukázaly nevyzpytatelnost jednání všech zapojených lidských subjektů.²⁴⁷

V tomto ohledu se Jaroslav Čechura dostává do střetů s výše uvedenými jihočeskými historiky, kteří mu vyčítají přílišnou bulvarizaci historických témat, zlehčování konceptů a neostře hranice, na kterých se jeho historičtí aktéři pohybují.²⁴⁸ Čechura naopak upozorňuje na nadužívání některých pojmů (obranné strategie) nebo konceptů (sociální disciplinace), neboť jejich používání dle něj zkresluje historickou realitu. Východisko z metodologické pasti velkých konceptů vidí v mikrohistorickém „pohledu zdola.“²⁴⁹

Pro Jaroslava Čechuru je infanticidium jedním z mnoha ženských deliktů a chápe ho jako důsledek nezávazného sexuálního chování pachatelek. Infanticida pro něj představuje „složitou a zároveň velmi komplexní problematiku, jež nezávisela pouze na pohledech do sféry historické kriminality,“²⁵⁰ nutno podotknout, že se této problematice v dalších pracích již výrazněji nevěnuje. Autor se ve své monografii *Kriminalita a každodennost* zaměřuje především na vztah delikventek, vrchnostenské kanceláře a apelačního soudu, přičemž stručně prezentuje sedm případů, které se odehrály před soběslavským soudem v letech 1672–1725 Kromě rozsáhlejšího

---

²⁴⁵ ČECHURA, Jaroslav: *Broumovská rebelie. Sedláci roku 1680 poněkud jinak*. Praha 1997; Týž: *Selské rebelie roku 1680. Sociální konflikty v barokních Čechách a jejich každodenní souvislosti*. Praha 2001.

²⁴⁶ ČECHURA, Jaroslav: *Kriminalita a každodennost v raném novověku. Jižní Čechy 1650–1770*. Praha 2008; Týž: *Sex v době temna. Sexuální život na českém jihu v prvním století Schwarzenberků (1660–1770)*. Praha 2015.

²⁴⁷ K tomu také ČECHURA, Jaroslav: *Neklidný život obyčejné ženy: Johana Peřková (1703–1745)*. Praha 2015.

²⁴⁸ Diskuze a recenze: DIBELKA, Jaroslav: *Johana Peřková, recenze*. *Paginae historiae*, 23, 2015, s. 383–388. GRULICH, Josef: *Sex v době temna. Recenze*. *Český časopis historický*, 113, 2015, s. 827–834; Reakce na obě recenze: ČECHURA, Jaroslav: *Mikrohistorie, historický kontext a jihočeské prameny. Polemika. Paginae historiae* 24, 2016, s. 351–368; Týž: *Je zbytečné psát o sexu v době temna? (Na okraj recenze Josefa Grulichy)*. *Český časopis historický*, 114, 2016, s. 146–158.

²⁴⁹ K tomu naposledy ČECHURA, J.: *Sex v době temna*, s. 35–36.

²⁵⁰ ČECHURA, J.: *Kriminalita a každodennost*, s. 135.

případu Anny Bednářové představuje osudy ostatních žen pouze velmi stručně.²⁵¹ Přínosné jsou v tomto kontextu především jeho pečlivé výzkumy týkající vztahů mezi apelačním soudem, vrchností, hejtmany, rychtáři a poddanými, přičemž se na tuto problematiku snaží nahlížet zdola nahoru. Každodennost pro něj znamená na sobě nezávislý život různých společenských vrstev, během kterého poddaní jen zřídka přišli do styku s vrchností nebo s právními normami, které navíc byly vrchností chápány velmi pragmaticky a jejichž užívání bylo velmi flexibilní.²⁵²

Zcela jiné otázky si ve svých studiích (následně rozšířené na kapitulu monografie) pokládá Daniela Tinková.²⁵³ Problematika postupné změny (depenalizace, dekriminalizace a dekulpabilizace), která se projevila ve stíhání a chápání deliktu infanticidia v období osvícenství souvisí dle autorky i s celou řadou dalších celospolečenských změn. Stejně jako další současní badatelé a badatelky zdůrazňuje vliv civilizační teorie Norberta Eliase a teorie moci Michela Foucaulta (přechod od právních norem k medikálním, od nezákonného k nenormálnímu, zločinného k deviantnímu).

Daniela Tinková definuje obecně infanticidu jako „*produkt určité kultury a prostředí: předindustriální společnosti, která neznala (nebo jen částečně) antikoncepci a která kulpabilizovala a stigmatizovala nemanželské mateřství a vyvíjela psychický a sociální nátlak na chudé, většinou nevzdělané neprovdané ženy z defavorizovaného prostředí v závislém postavení*“²⁵⁴ a zkoumá tento delikt na základě analýzy pramenů z fondů velkostatků (Jičín, Třeboň), z procesů vyšetřovaných Pražským apelačním soudem, v porovnání s odvolacími soudy v Paříži a Florencii. Autorka na příkladu těchto tří oblastí dochází k závěrům o postupné reformě stíhání infanticidy na konci 18. století, která přišla z řad osvícenských státníků a zodpovědných autorit. Z ženy-vražedkyně, kterou sledujeme v této práci, se stávala žena-oběť, kterou bylo nutné ochraňovat. Osvícenské reformy začaly klást důraz na prevenci a na sociálně-ekonomické příčiny nežádoucího jednání.

---

²⁵¹ Tamtéž, s. 128–136.

²⁵² K tomu ČECHURA, J.: *Sex v době temna*, s. 30 a 543. Blíže ke vztahu poddaných a vrchnostenské kanceláře také Tamtéž, s. 406–454.

²⁵³ TINKOVÁ, Daniela: *Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvícenské Habsburské monarchii. Problém svobodných matek a nemanželských dětí mezi sociální kontrolou a sociální péčí na prahu občanské společnosti*. Historická Demografie, 27, 2003, s. 133–172; Táž: *Předcházet či trestat? Problém infanticidia v osvícenské společnosti*. Český časopis historický, 101, 2003, s. 27–76; Táž: *Hřích*.

²⁵⁴ TINKOVÁ, D.: *Hřích*, s. 339–340.

Také v dalších dílech Daniela Tinková ukazuje zásadní proměnu osvěcenské společnosti také ve vztahu k tělu a porodnictví, kdy na příkladu lékařské literatury, traktátů a dobových státoprávních diskuzí ukazuje vývoj jakým prošly úvahy o ženském těle a postavení ženy ve společnosti. Na základě anatomického zkoumání ženského těla, které bylo klasifikováno jakožto „přirozeně slabší“, byla nově definována i odpovídající genderová role ženy. Žena se proměnila z raněnovověké hospodyně pracující v obchodních i zemědělských záležitostech po boku svého muže (často i sama a nezávisle) na společensky vyloučenou křehkou, citlivou a nestálou profesionální matku a manželku, která má na starosti rodinné štěstí a budoucnost společnosti.²⁵⁵

Téma infanticidy v domácí historiografii rozhodně nebylo vyčerpáno výše uvedenými monografiemi a těší se oblibě i u mladší generace historiků a historiček specializujících se na dějiny kriminality nebo dějiny lékařství (porodnictví). Zde je rovněž patrný zmíněný vliv historicko-antropologických přístupů a zájem o dějiny každodennosti.²⁵⁶ Zajímavá je v tomto ohledu i dizertační práce Alexandry Suré, která se soustředí na práci porodních bab a lékařů při vyšetřování infanticidia. Autorka zaznamenala rozdíly mezi zkušenostmi porodních bab v posuzování těla dítěte, ale i rozdíly mezi jednotlivými případy v rámci nelehkého vyšetřování spontánního, kriminálního potratu, nezáměrného usmrcení a úmyslné vraždy, přičemž využila bohaté fondy středních Čech.²⁵⁷ Kromě mladých badatelů a badatelek se okrajově tomuto tématu věnují i archiváři, kteří provádějí sondy v rámci jednoho regionu.²⁵⁸

Tento přehled příspěvků k dějinám každodennosti lze uzavřít řadou dalších prací, které se navrací k etnografickému tématu lidové kultury a infanticidu zkoumají v kontextu produkce kramářských písní, případně pamfletů, humanistické a barokní

---

²⁵⁵ TINKOVÁ, D.: *Tělo*, s. 52–91. Nejnověji také práce věnovaná sebevraždám: Táž: *Bez zpěvu a bez zvonění: Dekriminalizace sebevraždy mezi sekularizací a medikalizací v 17.–19. století*. Praha 2020.

²⁵⁶ Zde můžeme uvést souhrné studie, založené často na diplomových pracích: ŠMÍD, Petr: *Sexuální delikty před městským hrdelním soudem v Brandýse nad Labem na přelomu 17. a 18. století*. Studie a zprávy: historický sborník pražského okolí, 2, 2012, s. 25–34; ČERNÁ, Lenka: *Smilnice a matky vražednice. Problematika infanticidia na jihozápadě Čech v období raného novověku*. Zpravodaj Historického klubu, 19, 2008, č. 1–2, s. 7–23.

²⁵⁷ SURÁ, Alexandra: *Porodnictví doby pobělohorské. Infanticidium*. Praha 2015 (Nevydaná dizertační práce).

²⁵⁸ K výzkumu infanticidy v oblasti jižní Moravy nebo jihozápadních Čech archiváři: SVOBODOVÁ, Kamila: *"Zahubení neřádně nabytého plodu": vraždy novorozeňat na přelomu 17. a 18. století v Pohořelích*. Jižní Morava: Vlastivědný sborník, 42, 2006, s. 382–383; OLEJNÍK, Jan: *Pána Boha jsem se spustila a kozel při mně byl, ten mě ponoukl ...: (Příspěvek ke studiu raně novověké kriminality na Prácheňsku ve světle výsledkového protokolu Alžběty Koršové z Útěšova)*. Výběr: časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech, 43, 2006, č. 3, s. 222–229.

literatury, kde podobné motivy, ale i fiktivní postavy aktérů a akterek infanticidy přímo nabádají ke srovnání v širším geografickém horizontu. V těchto literárních pramenech,²⁵⁹ jejichž analýza tvoří i podstatnou část této práce (kapitola 5, 6), můžeme nalézt opět jiný obraz pachatelky.

Pro *literární historii*, která se rovněž této problematice dotýká, je klíčová struktura pramenů a jejich rozbor z hlediska literárnosti (estetické funkce).²⁶⁰ Mravoučné spisy kritizující matky vražedkyně (viz kapitola 5) se objevují v období českého humanismu a baroka. Autoři se zabývají genologickým systémem, vývojem knihtisku obecně, či významnými literárně činnými osobnostmi pohybujícími se v zemích Koruny české v období rodícího se stavovského povstání, jako byl Šimon Lomnický, Nathanael Vodňanský, Bartoloměj Paprocký z Hlohol, ale třeba i Kryštof Harant a mnozí další.²⁶¹ Podstatné je pro kontext této práce zkoumání recepce dotyčných děl, která byla často čtena nejen kvůli svému primárnímu moralistnímu záměru, ale i jako oddechová četba, poskytující množství drobných příběhů z minulosti i přítomnosti ve zjednodušené podobě (exempel). Zde se projevuje i vliv prací etnologů, kteří zkoumají problémy české letákové publicistiky (především kramářské písně), kde si kromě témat (vraždy, zázraky, milostné písně) všímají i jednotlivých rituálů spojených s rodinou a ženstvím.

Zatímco politické pamflety a letáky byly ve velké míře domácími historiky reflektovány,²⁶² v otázce politicky nepodstatných zpráv o kriminálních činech, které ale podstatným způsobem vypovídají o každodenním životě, dosud zůstává jistá mezera. Letáková publicistika nebyla jen zdrojem informací či nástrojem propagandy, ale především součástí lidové kultury. V tomto kontextu baladické písně o nešťastných padlých ženách sloužily k pobavení i zamyšlení středních i nižších vrstev společnosti.

---

²⁵⁹ Stranou v této práci nechávám téma deníků ženských autorek nebo osobní korespondenci, neboť se žen páchajících infanticidu netýkají.

²⁶⁰ Literární věda odmítá pouze soustředěnost na pozici děl v literárním kánonu, či jejich spojení s kontextem autora a jeho doby, ale zaměřuje se na samotný text a na jeho recepci nejen čtenářem, ale i samotným badatelem (ovlivněná předchozím badáním, i jeho předporozuměním textu). BOČKOVÁ, Hana: *Knihy nábožné a prosté: k nábožensky vzdělávací slovesné tvorbě doby barokní*. Brno 2009.

²⁶¹ K literárnímu badání dále KOLÁR, Jaroslav: *Návraty bez konce*. Praha 1999; Týž: *Sondy. Marginálie k historickému myšlení o české literatuře*. Praha 2007; KOLÁŘOVÁ, Jana: *Projevy literárního manýrismu v předbělohorských morálkách*. Bohemica Olomucensia 1. Litteraria. Olomouc 2009, s. 10–17; KOPECKÝ, Milan: *Český humanismus*. Praha 1988.

²⁶² HUBKOVÁ, Jana: *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky: letáky jako pramen k vývoji a vnímání české otázky v letech 1619–1632*. Praha 2010; MILLER, Jaroslav: *Propaganda, symbolika a rituály protestantské Evropy (1580–1650)*. Praha 2012.

Tyto texty s primárně zábavnou funkcí byly zkoumány v souvislosti s fenoménem kramářské písně.²⁶³

Obraz matky vražedkyně v raněnovověké publicistice sloužil často k propagaci světského práva (vítězství spravedlnosti nad vražedkyní) i k ovlivnění morálních postojů jednotlivých skupin obyvatelstva. Většina letáků ukazovala rodiče (muže i ženy) vraždící své potomky jakožto nebezpečné hříšníky svedené podmanivou mocí ďábla a nabádala čtenáře, aby byli ostražití a bohabojní, ctili příkázání i zákony světského práva.²⁶⁴

Publicistické prameny popisující neřádné ženy souvisí i s dalšími mravoučnými nebo homiletickými spisy, které cílí na ženské publikum. Zejména způsob, jakým tyto často misogynní texty vypovídají o ženách, přiměl řadu badatelů a badatelek ke zkoumání konceptu genderu v raném novověku. Gender history je v českém dějepisectví stále poněkud opomíjeným historickým trendem. I přes snahy o kritické zhodnocení dosavadního výzkumu a předložených možností tohoto konceptu po dlouhou dobu nedošlo ke zřetelnému odlišení genderu jakožto konceptu historiografické analýzy a dějin žen.²⁶⁵

Vedle zásadního výzkumu Mileny Lenderové věnovaného ego-dokumentům i literárním pramenům pro výzkum dějin žen a gender history pro 19. století,²⁶⁶ byla řada raněnovověkých literárních pramenů o ženách pečlivěji probádána také díky ediční činnosti Jany Ratajové a Lucie Storchové.²⁶⁷ Obě autorky představily ve své

---

²⁶³ SMETANA, Robert – VÁCLAVEK, Bedřich (edd.): *České písně kramářské*. Praha 1949, s. 7–38; BENEŠ, Bohuslav (ed.): *Světská kramářská píseň: Příspěvek k poetice pololidové poezie*. Brno 1970; KNEIDEL, Pravoslav: *Česká lidová grafika v ilustracích novin, letáků a písniček*. Praha 1983; SCHEYBAL, Josef: *Senzace pěti století v kramářské písni*. Hradec Králové 1991.

²⁶⁴ STŮJ, P.: *Infanticidium a neřádné matky v preskriptivní literatuře*; TÝŽ, *Neřádné matky* (viz poznámka č. 59 této práce); V kramářské písni: ŠTÁSKIVOVÁ, Kristina: *Žena v kramářských písničkách o kriminálních činech*. In: HOLUBOVÁ, Markéta (a kol.): *Obrazy ženy v kramářské produkci*. Praha 2008, s. 99–117.

²⁶⁵ K reflexi tohoto proudu přehledně TINKOVÁ, Daniela: „Žena“ – prázdná kategorie? *Od (wo)men' s history k gender history v zapadoevropské historiografii i posledních desetiletí 20. Století*; RATAJOVÁ, Jana: „Gender history jako alternativní koncept dějin. Obě práce in: ČADKOVÁ Kateřina –LENDEROVÁ, Milena –STRANÍKOVÁ, Jana (edd.): *Dějiny žen aneb Evropska žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*, Pardubice 2006. Způsob, jakým se gender jako koncept následně prosadil v domácím dějepisectví reflektovaly NEČASOVÁ, Denisa: *Dějiny žen, či Gender history? Možnosti, limity východiska*. *Dějiny-teorie-kritika*, 1, 2008, s. 92; STORCHOVÁ, Lucie: *Gender a bádání o raném novověku*. In: Koldinská, Marie (ed.): *Základní problémy studia raného novověku*. Praha 2013, 583–614.

²⁶⁶; LENDEROVÁ, Milena (a kol.): *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha 2002; LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé. Praha 2016; LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *c. d.*

²⁶⁷ STORCHOVÁ, Lucie: *Gender a „přirozený řád“* (dále jen *Gender a „přirozený řád“*). In: RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Praha 2008, s. 510–530*; Cenné jsou pečlivé edice preskriptivních textů z projektu obou autorek a jejich spolupracovníků: RATAJOVÁ, Jana

čtyřdílné edici celou řadu preskriptivních textů, které popisovaly jednotlivé fáze ženského života: panenství, manželství a vdovství. Navíc se věnovaly i úvahám o ženském těle, těhotenství a porodu. Jak ukázaly obě autorky (ale i mnohé další), gender jako analytická katagorie umožňuje porozumět raněnovověkému myšlení nejen na příkladu preskriptivní literatury nebo letákové publicistiky, ale i při výzkumu žánru porodnických příruček nebo pohřebních kázání.²⁶⁸

Další možnosti výzkumu aspektů „ženské otázky“ v dějinách i reflexe současného stavu bádání (dějin žen i gender history) byly ukázány na pardubickém bienále roku 2006, kde byly představeny koncepty, témata i způsoby práce s jednotlivými typy pramenů jako jsou kázání, normativní prameny nebo tzv. ego-dokumenty (korespondence a deníky).²⁶⁹

Konečně, protože ve vyšetřování infanticidy hrál důležitou roli také mužský spoluviník, který sice dostal nižší trest či potrestání unikl úplně, a protože těžiště vyšetřování spočívalo ve střetu mezi soudci (otci a kmotry mnoha dětí) a nezávislými ženami, je vhodné o infanticidě uvažovat také v souvislosti s dobovým vnímáním maskulinity.²⁷⁰

Skrze osudy dívek (a mužů) v literárních pramenech se dostáváme zpět k příběhu povídkové hrdinky Marty, dívky prožívající útrapy třicetileté války. Jak jsme mohli vidět, prameny normativního charakteru, jako je smolná kniha města Šternberka, mohou sloužit k zachycení kulturně historického obrazu ze života našich

---

– STORCHOVÁ, Lucie (edd.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha 2008; Tytíž (edd.): *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha 2009; Tytíž (edd.): *Žádná ženská člověk není: Polarizace genderů v českojazyčné literatuře 18. A 19. století*. Praha 2010; Tytíž (edd.): *Děti rodiči jest Božské ovotce: gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku*. Praha 2013.
²⁶⁸ Otázka těhotenství a porodu je logicky také konfrontací mužského a ženského světa, jak ukázala na případu kompetenčního sporu porodních bab a lékařů v porodnických příručkách JADRNÁ-MATĚJKOVÁ, Hana: „Neznalé“ báby a „vzdělání“ lékaři?: konstrukce (ideální) porodní báby a strategie vytváření autority ve spisech autorek a autorů raně novověkých porodnických příruček z německojazyčných oblastí. Praha 2016. Také homiletická díla nabízejí odlišné pohledy na role mužů a žen ve společnosti a na každodenní život různých vrstev obyvatelstva. SLÁDEK, Miloš (ed.): *Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy*. Jinočany 1995; Týž (ed.): *Vítr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze*, Jinočany 2000; O ženském pohřebním kázání: Týž (ed.): *Nit přize v rukou tkalce aneb Na okraj pohřebního kázání V. A. Kozojedského z roku 1676*. Posel z Budče, 16, 1999, s. 25–28; Týž: (ed.): *Svět je podvodný verbiř. aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Praha 2005.

²⁶⁹ Ke kritické reflexi ego-dokumentů ve šlechtickém prostředí KOLDINSKÁ, Marie – MAŤA, Petr: *Deník rudolfinského dvořana: 1602-1633*. Praha 1997; LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří (edd.): *Osobní deník a korespondence: snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření*. Pardubice 2004; KOLDINSKÁ, Marie: *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha 2004.

²⁷⁰ Na zkoumání této problematiky se podílela mimo jiné i díla olomouckých historiček a historiků, jejichž některé badatelské záměry lze nalézt také ve sborníku: SLABÁKOVÁ, Radmila (et al.): *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti: koncepty, metody, perspektivy*. Praha 2012.

předků v podobě povídkového i vědeckého zpracování, tak i jako ukázka z právních dějin městského práva (vyšetřování, trest). Příběh Marty ale můžeme zbavit narativních struktur a použít jako jednotku ve statistické analýze, kde poslouží ke zkoumání četnosti dobové kriminality nebo migrace raněnovověkého obyvatelstva. Zároveň může být jedním z mnoha údajů o pohybu migrujícího jedince v kontextu severomoravského panství. Konečně ale může dát podklad i pro opětovné zmapování kultury a myšlenkového „světa malých lidí,“ vyprávění příběhu jejího možného žitého světa na základě analogií, využití dalších publicistických i literárních pramenů, či zkoumání způsobu jakým dobové prameny hovoří o nezávislých, proti normám se bouřících ženách. Všechny zmíněné trendy, tedy gender history, historická antropologie i mikrohistorie v domácím dějepisectví mají společný cíl: „*proniknout do mentality lidí, tázat se po kvalitě jejich vztahů a pochopit způsoby jejich jednání, rozhodování a chování.*“²⁷¹ Tím i částečně rekonstruovat možnou sociální realitu historických aktérů a akterek.

Výzkum normativních pramenů, smolných knih, vyšetřovacích protokolů a dalších administrativních spisů byl předmětem již více než pěti generací domácích historiků a rozporů, kterými se jednotlivé generace vyznačují, se neprojeví jen na konci 19. století. Naopak s celou řadou dalších názorových střetů dotýkajících se našeho tématu se můžeme setkat také v době zcela nedávné. V další kapitole se ovšem již přesuneme od rozdílných názorů a trendů k vlastní kritice pramenů – preskriptivní literatuře, letákové publicistice i normativním pramenům institucionální povahy, které budou součástí analytické části práce.

---

²⁷¹ VELKOVÁ, A.: *Krutá vrchnost*, s. 12.

5) Matka vražedkyně jako antihrdinka raněnovověkého světa - konstrukce genderu v preskriptivní literatuře

„I zdaliž může se žena zapomenout nad nemluvnětkem svým, aby se neslitovala nad plodem života svého? A jak věc takovou vůbec někdo může a chce učiniti? Jak a na jaký způsob potom žena na své dítě zapomenouti může?“²⁷²

Tyto otázky si roku 1633 kladl mladý pastor ze saské vesnice Dittersbachu nedaleko Pirny Johannes Sarius (1618–1642)²⁷³ ve svém kázání o případu vraždy pěti dětí, která se stala v německém Helmsdorfu. Tato tehdy aktuální událost, kdy Anna, vdova pro mlynáře Hansi Fabiánovi, zavraždila nožem své děti, sloužila kazateli k zamyšlení nad příčinami páchaní infanticidy, přičemž zmíněná otázka (zdaliž může žena zapomenout?), vycházející z 15. verše knihy proroka Izaiáše, sloužila jako inspirace k rozvíjení úvah, spojených s dobovými normativy.

Než se tedy hierarchicky přesuneme níže, k marginálním vrstvám raněnovověkého obyvatelstva (pachatelkám infanticidia) a soudním pramenům, které o těchto historických aktérkách vypovídají, zastavíme se v této kapitole u děl dobových elit, autorů pocházejících z řad šlechty a duchovenstva, jejichž texty nám pomohou nastínit dobový obraz špatné ženy.

Ve většině případů autoři pracují se stereotypy, s modelovými obrazy špatných žen (vycházející z tradiční patristiky a biblických textů) a často i příklady založené na skutečných zločinech jako byl případ Anny Fabiánové, které slouží často jen jako osnova pro vlastní společenskokritický spis. Vražedkyním v preskriptivní literatuře byly přisuzovány určité zobecňující vlastnosti a jejich chování bylo připodobňováno vzorům dobrých a špatných žen, které naplňují anebo porušují vhodné chování v jednotlivých fázích ženského životního cyklu (panenství, manželství a vdovství). Tyto antihrdinky byly pronásledovány společností, kazateli prezentovány coby

---

²⁷² SARIUS, Johannes: *Infanticidium Helmsdorffianum: Oder: Christliche Leichen- und Klagpredigt (...)* *Über dem grausamen/ erschrecklichen und unerhörten Kinder Mordt/ So sich begeben in der Mühlen zu Helmsdorff.* Dresden 1633. In: *Drucke des 17. Jahrhunderts: VD17 3:634234H.*

²⁷³ O jeho životě a rodině stručně například GERCKEN, Carl Christian: *Historie der Stadt und Bergvestung Stolpen.* Leipzig-Dresden 1764, s. 114–116. In: <http://mdz-nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bvb:12-bsb10019204-8> [cit. 13. 8. 2020].

příklady těch nejhorsích lidských bytostí a mravokárci vyzdvihovány jako odstrašující příklady hříšného jednání.

Kázání Johannese Saria zpracovává oblíbený příběh chudé vraždicí vdovy,²⁷⁴ kterou popadl ďábelský hněv, a tak „*nemateřsky a nekřesťansky*“ usmrtila svých pět dětí, tři syny a dvě dcery ve stáří od jednoho do osmi let. Na což Sarius navazuje také dalšími podobnými případy hříšnic a vražedkyně, za tím účelem, „*aby některé ke zděšení, jiné k zamyšlení a poučení přivedl.*“²⁷⁵

Co nás však na tomto místě zajímá, je následující pasáž textu, kde kněz představuje základní témata, autority a historické postavy, ke kterým se autoři literárních textů obraceli, pokud hovořili o matce vražedkyni. Sarius stejně jako jeho předchůdci i současníci z řad humanistických a barokních autorů, kazatelů a moralistů se zaměřuje na verše z biblických knih, interpretuje jejich pasáže, týkající se rodiny, mateřství a vztahu matky s dítětem a příklady z Bible využívá jako vzory pro pochopení svých současníků, zaměřuje se na postavy dobrých a špatných žen a dobrých a špatných mužů a jejich dobrých a špatných vlastností.

Podobně jako jiná díla, kritizující barbarské zabíjení dětí, se kázání opírá hned v několika pasážích o scény z knihy Exodus s faraonovým rozkazem k vraždění mužských potomků židovských žen²⁷⁶ a následně i o úryvek z evangelia sv. Matouše (kapitola 2: 16–18) o nařízení krále Heroda.²⁷⁷ Toto téma nevinátek, prvních křesťanských mučedníků, se podílí na glorifikaci násilně usmrcených dětí v křesťanské společnosti a ukazuje základní postoje matek, které mají chránit dítě svým vlastním tělem, holýma rukama se pustit do boje s těmi, kdo mu chtějí ublížit, a s velikým žalem prožívat jeho smrt, jak ukazují i dobová vyobrazení.²⁷⁸

---

²⁷⁴ Podobný narativ vraždicí vdovy je běžný v mnoha letácích: *Warhafftige neue Zeittung von einen Frawen sampt dreyen Kindern; Pravdivý příběh, který se stal na pomezí Saském; Zwo neue Zeittung, Die Erste, Ein erschroecklich vñ sehr erbærmlich Geschicht* (viz dále s. 143–144 této práce).

²⁷⁵ SARIUS, J.: *Infanticidium Helmsdorffianum*, f. 408–410.

²⁷⁶ „*A řekl (Faraon): ‚Když budete pomáhati ženám Hebrejským při porodu, a užíte, že již rodí, byl-li by syn, zabíte ho, pakli dcera, tedy ať jest živa.‘ Bály se pak ty baby Boha, a nečinily tak, jakž jim poručil král Egyptský, ale živých nechávaly pacholíků. Povolav tedy bab král Egyptský, mluvil jim: Proč jste to učinily, že jste živé zachovaly pacholíky? I odpověděly baby Faraonovi: Nejsou ženy Hebrejské jako ženy Egyptské; nebo ony jsou silnějšího přirození. Dříve než přijde k nim baba, ony porodí.*“ Exodus 1, 16–19. Citované úryvky z Bible podle znění Bible Kralická. *Písmo svaté Starého a Nového zákona: podle posledního vydání z roku 1613*. 5. vyd. Praha 2014.

²⁷⁷ Zde je zachyceno nařízení krále Heroda, který „*rozhněval se náramně, poslav služebníky své, zmordoval všechny dítky, které byly v Betlémě i ve všech končinách jeho, od dvouletých níže, podle času na kterýž se byl pilně vyptal od mudrců.*“ Bible Kralická, Matouš 2, 16.

²⁷⁸ Viz kapitola 6. 2. této práce.

Jak dodává kněz Johannes Sarius, v těchto biblických textech můžeme nalézt nejen anonymní židovské ženy z doby Herodovy, ale i další významné ženy biblických dějin. Už v samotném Matoušově evangeliu je utrpení matek spojováno se starozákonním nářkem Ráchel.²⁷⁹ Manželka Jákobova, která se bála o osudy svých synů a nechtěla se dát utěšit (Jer. 31:15), je vhodným příkladem ochraňující a starostlivé matky, stejně jako Abrahamova otrokyně Agar, která byla ve vysokém stupni těhotenství vyhnána Abrahamovou ženou Sárrou, a ve chvíli zoufalství, když porodila v poušti Bersabé, rozhodla se správně a pravila: „*nebudu se dívat na smrt dítěte*“ (Gen. 21:16). Toto křesťanské mateřství bylo spojováno s přirozeným instinktem sebeobětování, s povinností chránit a vychovávat své děti a plnit tak základní mateřskou povinnost, kterou společnost od žen očekávala.²⁸⁰

S odkazem na další biblické knihy, jako je kniha Pláč 2:20 („*zda-liž ženy jídají plod svůj, nemluvnátka nešťastná?*“) ukazuje i odvrácenou stranu zoufalství žen – postavu hladovějící matky, která je schopná sníst svého syna.²⁸¹ V konkrétních případech je poté kněz vztahuje ke dvěma myslitelným situacím, kdy matka není schopná postarat se o své dítě, a to během obléhání města nepřáteli (Jer. 19:9), a v případě strašného Božího trestu za lidské hříchy (Eze. 5:10). Vražedkyněmi dětí ovšem byly i další ženy starověkého světa jako Prokné, Médea, které sloužily za vzor špatných žen nejen kazatelům, ale i dalším autorům s klasickým vzděláním.²⁸²

Témata špatných i dobrých žen, které rozhodovaly o osudech svých dětí, jsou potom často spojována i s příklady mužů, uvažujících nad podobnými činy, kteří zabili nebo chtěli obětovat děti, jako byl mýtický král Tantalus, biblický Abrahám, filozof Aristippus, král Herodes nebo egyptský Faraon, jejichž autorita byla (nebo mohla být) příčinou smrti mnoha nevinných dětí. Sarius ale zmiňuje i osudy obětí, postav jako Mojžíš nebo perský král Kýros, kteří byli naopak jako odložení novorozenci zachráněni.

---

²⁷⁹ JACOBUS, Laura: *Motherhood and Massacre: The Massacre of the Innocents in Late-Medieval Art and Drama*. In: LEVENE, Mark – ROBERTS, Penny (edd.): *The Massacre in History*. Oxford 1999, s. 39–54.

²⁸⁰ Tak se ostatně zmiňuje i Sarius citovaný Martin Luther: „*Tak máme také těšit a povzbuzovat ženu v porodních bolestech (...): Vydej to dítě, přispěj k tomu podle svých sil, a pokud při tom zemřeš, odcházej v pokoji, protože umíráš při ušlechtilém díle a v poslušnosti Boží.*“ LUTHER, Martin: *O životě manželském*. In: POLÍVKOVÁ, Hana (ed.): *Kdybych měl nekonečně světů*. Praha 2008, s. 136.

²⁸¹ Osud nešťastných dětí i bezcitných žen zachycují verše (Pláč 4:4,10): „*děti prosí za chléb, ale není žádného, kdo by lámal jim*“ (...) „*Ruce žen litošlivých vařily syny své, aby jim byli za pokrm v potření dcery lidu mého.*“

²⁸² Příklady dobrých a špatných žen uvádí ve velkém množství: IRENEUS, Johannes: *Čest a nevina pohlaví ženského*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (edd.): *Žena není příšera*, s. 70–83

Celý tento výčet exempel představujících gender špatné ženy, vražedkyně, i gender špatného muže, tyрана, je zakončen zděšeným zvoláním, že nikde v celých dějinách nenašla se dítkovražda podobná té roku 1633: „*Ó, jaký neslýchaný čin,*“ volá Sarius, „*Ó, jaký nepřirozený čin! Ó, jaký nelidský čin! Ó, jaký nekřesťanský čin! Samotná nebesa se děsí, země se otřásá, slunce i měsíc svůj svit ztrácí, a svůj jas a světlo tomuto hroznému lidstvu už nenavrátí.*“²⁸³ Jak dodává řečí exempel, ani vlci, ani medvědi, ani slepice ani ptáci, dokonce ani mravenci nezapomínají na své nejmenší a neprolévají nevinnou krev: „*Ale, bohužel, ne tak člověk! Ne tak žena! Ne tak matka! Ach i vlastní matka může být tak nemilosrdná a zapomenout na své děti.*“²⁸⁴

Pasáže, které měly přímý a silný dopad na své posluchače, a zvláště přítomné ženy, měly vzbudit pocity viny a touhu po okamžité nápravě k lepšímu. Ponaučením z celého kázání a zároveň odpovědí na výše uvedenou otázku Izaiášovu je logicky morální naučení v duchu luteránské konfese. Pro křesťany existuje nakonec naděje, neboť ženy, které zapoměly na své děti, v první řadě neuposlechly příkazů svých rodičů, dále nectily Boží přikázání, byly slabé, a nakonec podlehly d'ábovým svodům. Ovšem, kdo se bude vyhýbat d'áblu, původci všeho zla, kdo bude žít řádným křesťanským životem, v dobré víře vychovávat své děti, ten se nemusí těchto činů obávat. Těšit se lidé mohou aspoň tím, že i vražedkyním se stejně jako všem tyranům v dějinách nakonec vždy dostane zaslouženého trestu a usmrceným dětem spásy.

Kázání byla prakticky jediným literárním žánrem, se kterým se i nevzdělaní lidé raného novověku pravidelně setkávali. Myšlenky proslovené kazatelem přímo ovlivňovaly jejich myšlenky a skutky. Jak zmiňuje Miloš Sládek, často „*tím více, čím méně byli rozptylováni záplavou jiných informací a zpráv.*“²⁸⁵ Kazatelé si udržovali pozornost posluchačů, jak jsme viděli, pomocí citátů, exemplel, přirovnání, řečnických otázek, což měli společné i s mnoha dalšími autory mravoučné literatury nebo jednodušších letáků a pamfletů.²⁸⁶

Výše nastíněné motivy, literární tropy a figury (zvolání, topoi, zvířecí alegorie), citování autorit (křesťanských i pohanských) a využití tradičních exempel (antické, biblické příběhy) jsou charakteristické pro mnoho dalších literárních (často

---

²⁸³ SARIUS, J.: *Infanticidium Helmsdorffianum*, f. 408–410.

²⁸⁴ Tamtéž, f. 111.

²⁸⁵ SLÁDEK, M. (ed.): *Malý svět*, s. 15.

²⁸⁶ O české kazatelské produkci v kontextu evropského pobělohorského kazatelství více SLÁDEK, M. (ed.): *Svět je podvodný verbíř*, s. 8–47.

hybridních) žánrů, jako je traktát, pamflet, utopie, žánr sporu,²⁸⁷ které se tématu vraždy dítěte rovněž věnují. Uvedené spisy se vyznačují takzvaným kombinatorem psaním, spočívajícím v opakovaném odkazování na omezený okruh textů, spojených s určitými autorskými jmény. Texty autorit (pohanští filozofové, básníci, církevní otcové) byly propojeny do zcela nových souvislostí a využity jako základní stavební kameny rozsáhlejšího útočného kázání. Samotné texty jsou prokládány odkazy na Bibli, která je zdrojem celé řady legitimizačních strategií (například ideálem pohlavního řádu je panenství a panictví) a tradičních argumentů (feminní inferiorita).

Pozornost je nutné věnovat dílům, která cíleně hodnotí (kladně, či záporně) ženy z hlediska jejich mateřských, či obecně lidských kvalit, přičemž tyto spisy mohou být zkoumány, jak ukázala Gisela Bock, jako intelektuální výměna názorů autorů a autorek, ale ukazují i hlubší rovinu vytváření stereotypů a předsudků vůči ženám.²⁸⁸ Kromě „sporu o pohlaví nebo o ženu“ (*Querelle des Femmes*) sem můžeme řadit další žánry, které radí poctivým manželkám a hospodyním, jak pečovat o rodinu a domácnost, či další spisy, které se přibližují kázáním a kritizují lidské hříchy.

Kromě kázání²⁸⁹ sem tak můžeme zařadit humanistickou a barokní mravoučnou literaturu z německého i českého prostředí,²⁹⁰ jejíž autoři pracují s kritikou jednotlivých lidských hříchů, jako je cizoložství nebo smilstvo, jako Václav Dobřenský v *Prameni vody živé* (1581) a Šimon Lomnický z Budče v *Kupidově střele* (1590), dále texty, které představují alegorický popis soudobého světa včetně jeho negativních jevů, jako Vodňanského *Theatrum mundi minoris* (1605), anebo *Theatrum divinum* (1616) Matouše Konečného, až po díla, která primárně poskytují naučení ženám (manželská zrcadla) jako *Abeceda pobožné manželky* Jana Kocína z Kocíneta (1585) nebo spis Jana Rosaria Sušického *O svornosti manželské* (1583) a Jana Thadea Meziříčského *Vysvětlení o stavu manželském* (1605). Konečně výčtem dobrých a špatných žen, jako vzorů pro své současníky, je překlad spisu protestantského teologa Johanese Irenaea *Čest a nevinna pohlaví ženského* (1584).²⁹¹ Dále se podobnou formální stránkou vyznačují i raněnovověké spisy, zabývající se těhotenstvím a porody

---

²⁸⁷ MALURA, Jan (ed.): *Žánrové aspekty starší literatury*. Ostrava 2010.

²⁸⁸ O analýze žánru *Querelle des Femmes* více BOCK, Gisela: *Ženy v evropských dějinách. Od středověku do současnosti*. Praha 2007.

²⁸⁹ Čistě homiletickými spisy jsou zmíněná kázání Saria nebo Scherera (viz dále), neřádným ženám se ale věnovala i velká řada dalších autorů (např. Bernardin ze Sienny). Ostatně autory mravoučných spisů nebo letáků byli často duchovní a jejich kazatelská rétorika je v dílech patrná.

²⁹⁰ Velká část česky psaných děl jsou přejímky z německých vzorů, podobně je tomu i letákové publicistiky.

²⁹¹ K analýze těchto děl, srovnej článek: STŮJ, P.: *Infanticidium a neřádné matky*.

(lékařskou a babickou literaturu), které se věnují také popisu a genderování lidského těla, jako je spis Tomáše Günthera *Knížka potěšitelná všeckněm těhotným a rodičím manželkám*.²⁹²

Konečně, ve zjednodušené podobě se mnohé motivy a myšlenky s moralizující funkcí objevují i v žánrech letákové literatury (kapitola 6). Jak bylo ukázáno mezi kázáními a letákovou publicistikou se dá vysledovat množství podobných rysů. Bývalo pravidlem, že autory prvních letáků byli vzdělanci své doby, tedy kněží. Nicméně i na úrovni prezentace textů na jarmarku nebo v kostele najdeme další podobnosti. Kněz stejně jako autor kramářského tisku kladl důraz na dramatickosti výkladu, vtáhnutí posluchače do vyprávění a na snahu o co nejsilnější emocionální působení, přičemž nezřídka volil podobná témata (například vraždu dítěte).

V obou žánrech (kázání a kramářská píseň), minimálně na území Habsburské monarchie, došlo k podobnému vývoji i co se týká proměny jejich literární funkce v průběhu raného novověku. Zatímco kramářská píseň postupně ztrácela svůj primárně informativní charakter a stávala se písní sloužící k pobavení (dominance estetické funkce), rovněž v pobělohorském kázání můžeme zaznamenat ústup původně dominantní náboženské funkce na úkor ornamentálnosti a literárnosti kazatelských textů. Naopak zásadní rozdíl najdeme v uchopení tématu (kázání se vyhýbají z podstaty ryze světským tématům a zaměřují se na duchovní aspekty infantidy, na spásu), a zároveň ve formě textu, kde u letáků (zejména u kramářských písní) logicky převažují kratší veršované útvary.²⁹³

Jak bylo naznačeno, z pohledu *gender history* na základě preskriptivních textů, kázání a další moralistní produkce typu pamfletů můžeme analyzovat některé z obecně definovaných dimenzí genderu coby analytické kategorie (kulturně a společensky přijímané symboly a normativní koncepty) a také se ptát, jak je v argumentační

---

²⁹² Zmíněné spisy Sušického, Meziříčského, Kocína, Irene a Günthera vyšly nově v edicích RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (edd) – pozn. č. 268. V Atlantisu byly vydány texty: LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon (KRČ, Jakub, ed.): *Kupidova střela. Dětský rápek*. Brno 2000; VODŇANSKÝ Z URAČOVA, Nathanael (BOČKOVÁ, Hana – MATL, Jiří, (edd.): *Theatrum mundi minoris*. Brno 2001. Dosud nevydané jsou spisy: DOBŘENSKÝ, Václav: *Pramen vody živé, to jest naučení a výstraha před cizoložstvem, a Koruna šlechtě a krásné panny Ctnosti*. Praha 1581, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. BL XI 27; KONEČNÝ, Matouš: *Theatrum divinum to gest; Diwadlo Božj*. Staré Město Pražské 1616. Vědecká knihovna Olomouc, sign. 601.240; PAPROCKÝ Z HLOHOL, Bartoloměj: *Třinácte Tabulj Wěku Lidského: krátce sepsaných a vydaných Roku Božijho 1601*. Staré Město Pražské 1601. Moravská Zemská knihovna Brno, sign. A-L4M2.

²⁹³ Zajímavé postřehy k tomuto srovnání dodává BALOGHOVÁ, Eliška: *Výchova dětí a rodičů v kramářských písních a kázáních doby pobělohorské*. Praha, Univerzita Karlova 2008 (Nevydaná magisterská diplomová práce).

a figurativní rovině konstruován systém genderů, jaké jsou jazykové a argumentační strategie jednotlivých autorů a jaké literární postupy využívá k popisu genderu matky-vražedkyně. Jaký je vztah genderu k dalším diskurzům difference, společenské třídě, věku nebo konfesijní příslušnosti, konečně i s jakými normativy se analyzovaný gender pojí, jak v nich funguje binarita (maskulinita/feminita).²⁹⁴

Při konstrukci genderu se v korpusu výše uvedených textů kříží hned několik rovin binarity, nemáme zde jen rozdíly mezi muži a ženami, ale i diferenci mezi křesťany a pohany (infanticida je nazývána i jako barbarská zvrácenost),²⁹⁵ diferenci mezi jednotlivými křesťanskými konfesemi (infanticida je střet mezi katolíky a protestanty, mezi postavami se objevují vraždící faráři a jeptišky),²⁹⁶ diferenci mezi dobrými a špatnými muži i ženami. Tyto základní binární opozice mají i vnitřní členění na více poloh (např. u špatné křesťanské ženy), například panna – manželka – vdova.

Negativně hodnocená svobodná, sexuálně nevázaná žena vražedkyně, bez mateřských citů, je protikladem křesťanské matky, bohabojné manželky, milující ochránitelky a pečovatelky, jak bylo ukázáno už ve zmíněném kázání. Konstrukce této špatné ženy probíhá na úrovni textových strategií (slabá žena), žena bouřící se proti lidské přirozenosti – pohlavnímu řádu (vzdoruje patriarchální autoritě otce, manžela, hospodáře i křesťanskému chování a přirozené roli matky). Na jazykové (argumentační) rovině se projevuje difference v podobě hodnotících výrazů (zvrhlost, špatnost, neřádnost, nelidskost, nekřesťanskost), na rovině symbolické představením negativních vzorů (Eva, Médea, Prokné, prohnaná šelma, d'ábel, čarodějnice) a konečně i na rovině narativní působí pomocí kratších příkladů (srovnání zvíře x člověk), či delších exemplů (biblické, antické příběhy).

V závislosti na žánru a záměrech autora může být rozdíl i mezi samotnými vražedkyněmi. Kromě aktivní vražedkyně (monstra), která zabíjí zdánlivě bez příčiny, se v moralistních textech vyskytuje i pasivní žena, oběť (nejčastěji vdova), která je ukázána jako přirozeně slabá (slabší pohlaví), psychicky nestálá, manipulovatelná, se sklony k impulzivnímu jednání, vraždící z nouze, vyprovokovaná okolím. Otázka jak

---

²⁹⁴ Tyto otázky, mimo jiné, pro výzkum pramenů tohoto typu nabízí STORCHOVÁ, L.: *Gender a „přirozený řád“*, s. 508.

²⁹⁵ „*My barbarous wickedness*.“ Označuje své chování vražedkyně v anglické baladě: PARKER, Martin: *No Natural Mother But Monster*. London 1633. In: <http://www.traditionalmusic.co.uk/broadside-ballads/broadside-ballads%20-%200027.html>. [cit. 13. 8. 2020].

²⁹⁶ „*Her opinion of the true faith (by the sophistry of some close Papists) was converted to a blind belief of bewitching heresy*.“ E. G.: *A pittilesse mother: The at most vnnaturally at one time, murdered two of her owne children at Acton within sixe miles from London vppon holy Thursday*. London 1616. In: Early English books online, sign. STC 24757, f. A2v (viz dále).

moc příčina vraždy spočívá na rozhodnutí ženy samotné, je spojena se strategií autora; zda je předmětem jeho kritiky infanticida samotná (konkrétní čin vraždy) nebo je kritika zaměřena na nejčastější pachatelky: smilné děvečky, neposlušné dcery, hádávě manželky, zlodějské manželky, prospěchářské vdovy, příslušnice jiné náboženské komunity.

Zdaleka nejvíce příkladů špatných žen ve svém spise *Čest a nevina pohlaví ženského* vyjmenovává Jan Ireneus.²⁹⁷ Ve spisu, který je založen na dialogickém žánru sporu o ženy, se postava *Kazimíra* (odpůrce žen) vyjadřuje k příkladům žen z dějin starověku i „nedávné historie“, které chtěly zahubit své manželky, ale především ohrožovaly na životech své potomky.²⁹⁸ *Dobromír* ženy naopak ospravedlňuje s tím, „že ne samy ony obvinění hodné jsou, ale také i muži jejich, kteříž tím více byly vinni nežli ženy.“²⁹⁹

Ženy tak podle Ireneua sice nemají uniknout trestu, zavrženíhodné je ale i chování mužů, kteří klamou a podvádí své manželky. Uvádí také celou řadu špatných mužů (například krále *Heroda*, *Nera* nebo *Diokleciána*), kteří se také podílí na zabíjení dětí, připravují ženy o čest a kteří „tisíckrát více hroznějších mordův páchali nežli ženy.“³⁰⁰

O samotném zabití dítěte se moralisté zdráhají psát a považují tento čin za něco strašlivého, často spojeného s vnuknutím nadpřirozené moci.³⁰¹ Ze zkoumaných textů se tématu zabití dítěte vlastní matkou přímo věnují úryvky Šimona Lomnického a také Dvacátý čtvrtý artikul (o nešlechetných lotryních) Tomáše Günthera. První je Lomnického povzdech nad zabíjenými dětmi, plody krvesmilstva,³⁰² a druhý Güntherova kritika špatných matek.³⁰³

---

²⁹⁷ IRENEUS, Johannes: *Čest a nevina*, s. 121–262. V samotném spise není autor uveden, ale po rozboru obsahu docházejí autorky k názoru, že se jedná o překlad díla Jana Ireneua.

²⁹⁸ Objevují se zde odkazy na mytologické příběhy *Faidry* nebo *Hippodamie*, ale i *Prokné*, manželky krále *Thérea*, která zavraždila syna své sestry (znásilněné *Thérem*) a potomka uvařila a následně předložila králi jako pokrm. Podobně se svému manželovi, jak dále uvádí Ireneus, pomstila i *Médea*, která zabila své syny, aby se pomstila manželovi *Iásonovi*. Tamtéž, s. 70–83.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 83.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 91.

³⁰¹ V tom, že žena má jako inferiorní bytost blíže k ďáblu, se shodovala většina evropských učenců. Podle tradičního humorálního modelu byla žena zneklidňující, prchlivá, chlípná, nestoudná a pověřivá bytost, jejíž výpary mohly infikovat okolí. MUCHEMBLE, Robert: *c. d.*, s. 85–90.

³⁰² „Och Bože, hoře bychom měli a mohli uši své do záchodů, previtů, studnic, pivnic a jiných tajných míst odeslati, kdežto velké množství zahubených nemluvnátek, které se z takového hříchu (krvesmilstvo) počaly a zrodily, jest uvrženo a vmetáno, jistěže bychom slyšeli těch nebohých dětí dušičky žalostivými hlasy volati.“ LOMNICKÝ Z BUDČE, Š.: *Kupidova střela*, s. 130.

³⁰³ „O, jak velmi těžce a hrozně hřeší ty nešlechetné lotryně, kteréž svá děťátka, jež ony šťastně čerstvé na svět rodí, zamítají, takže oni i umírají, aneb je bídně usmrcují a mordují (...) O, Bože, kterak ony

Hlasy Lomnického i Günthera se pozastavují nejen nad krutostí matek, ale i nad nebohými dušemi nepokřtěných dětí, odsouzenými k věčnému bloudění, což byl také jeden z argumentů pro přísné trestání infanticidy. Srovnat je můžeme i s podobnými promluvami barokních kazatelů, například s postilou v překladu Jana Barnera.³⁰⁴

Lomnický apeluje na duše proviněných žen, které jsou odsouzené k věčnému zatracení a zdůrazňuje nevinnost dětí, těch „šťastně čerstvých děťátek a nevinných červíčků.“ U obou úryvků je důraz na nevinnost dětí kladen do kontrastu s ukrutností matek a činy těchto „lotryň“ jsou apostrofickým zvoláním obracejícím se na Boha jako instanci přirozeného a spravedlivého řádu zdůrazněny a zveličeny jako „přezlý skutek a hrozný hřích.“

Kritiku těchto matek dále někteří autoři zdůrazňují exemply, jako je tomu v případě Paprockého z Hlohohol.³⁰⁵ Paprocký tak na oblíbeném příkladu hříšnice ukazuje obraz Tridentem potvrzeného učení o očistci, který je hrozbou pro všechny neřádné matky.³⁰⁶

Žena, která v těchto literárních dílech vystupuje, je anonymní, stereotypní zástupkyně matky vražedkyně, chová se nezodpovědně, nekřesťansky (zapomíná na Boží přikázání) a nelidsky (zapomíná i na posvátnou povinnost mateřské lásky). Tradiční argumentační strategie a citování autorit staví tyto ženy do kategorie těch špatných a hříšných.

---

chtí jednou z takového hrozného hříchu před Pánem Bohem všemohúcím právy býti, že takové nevinné červíčky a své vlastní tělo a krev tak hanebně usmrcují?“ GÜNTHER, T.: c. d., s. 227.

³⁰⁴ „Tehdá má bídu hanbu posměch a kvílení, když matkou zůstává. Tuť se nacházejí zlostné nevěstky, bezbožné kurvy a smilnice, kteréž vlastní plod svůj zanášejí, ukrývají, někde odhodí ano i usmrcují, což hrozný hřích jest před obličejem božím. Ano, nic není tak divokého a proti přirození, jako když matka svého vlastního těla a krve vražednicí zůstává.“ SCHERER, Georg: *Postylla, To gest Wýkladové na Nedělnj Ewangelia Přes celý rok, podlé Katolického učení a řádu*. Praha 1704. Moravská zemská knihovna Brno, sign. ST3-0381.313, A, B; nepag.

³⁰⁵ Exemplum představuje působivý příběh, který ve své primární funkci má zdůraznit provinění se proti svátosti smíření, kdy žena zatajuje svůj nejhorší hřích a odpírá si tak možnost dobré smrti. Setrvání v hříchu je ovšem společné mnoha dívkám, se kterými se můžeme setkat ve výslechových protokolech. Samo o sobě je i exemplum poměrně starým, Dvořákův soupis staročeských exemplů ho nalézá už před polovinu 12. století v souboru exemplů Caesaria z Heisterbachu. DVORÁK, Karel.: *Soupis staročeských exemplů*. Praha 1978, s. 111; NECHUTOVÁ, J. (ed. a přel.): *Caesarius z Heisterbachu. Vyprávění o zázracích: středověký život v zrcadle exemplů*. Praha 2009, s. 294.

³⁰⁶ „Jeptiška jedna, chovajíc se v klášteře nenáležitě, měla plod v životě svém, a obává se pokuty a kárání zjevného, dítě ono po tichu potratila, a brzo potom těžce se roznemohla: Učinila zpověď z hříchův svých, ale ten zatajila, a tak umřela. Za kteréžto duši, když se jedna z jeptišek modlila, ukázala se jí, majíc v rukách dítě ohněm hořící, a vyznala před ní hřích svůj řkouce: „To jsem dítě porodila, a je jsem zamordovala, a proto je s těžkým trápením musím nositi bez přestání, a oheň ten přeukrutně mne páli: kdybych byla toho hříchu za živobytí před knězem netajila, obdržela bych byla milost a lásku před obličejem Božím,“ a s tím zmizela.“ PAPROCKÝ Z HLOHOL, B.: c. d., s. 75–76.

Sariova vdova Anna Fabiánová stojí nejen na stejné symbolické rovině jako biblická Eva, mytologická Médeia, tedy mezi špatnými ženami, ale zároveň jí exempla řadí přímo do říše zvířat, mezi štiky z vodní říše³⁰⁷ nebo mezi pštrosy a krkavce z říše ptáčích.³⁰⁸ Máme tedy před sebou dlouholetou konstrukci krkavčí matky, špatného rodiče, který nezaslouží nic než opovržení.

5.1. Shrnutí – Krkavčí matka, žena z okraje společnosti

Všechny tyto zmíněné texty ukazují infanticidu jako *neslýchaný, nepřirozený, nelidský a nekřesťanský čin*. Na základě srovnání různých žánrů si můžeme ukázat, co konkrétně znamená nelidský a nepřirozený (proti Božímu a patriarchálnímu řádu), ale i že nekřesťanský může často znamenat i neluteránský nebo nekatolický. Otázka „*Zdaliž může se žena zapomenout nad nemluvnátkem svým, aby se neslitovala nad plodem života svého?*“³⁰⁹ prostupuje celou tuto písemnou produkci a ani pro samotné autory není jednoduché na ni nalézt odpověď. Neboť zamýšlení nad ní ukazuje nejen samotné matky, ale i kontext jejich jednání ve vztazích k jiným ženám a mužům a celou řadu interakcí, do kterých vstupují a vede tak i k tematizování mužů, jako pachatelů nebo spolupachatelů a vytváření genderu jako mnohonásobné vztahové kategorie.

Není bez zajímavosti, že toto pojetí ženy, jako nelidské zrůdy, sociopatky a nenormálního jedince přetrvává i v současném mediálním diskurzu, stačí se začíst do diskuzí k některým nedávným případům vraždy novorozence matkou: „*V těchto případech je obrovská škoda, že byl zrušen trest smrti. Tahle hrůza si nezaslouží žít v kriminále (...) Lidská zrůda ta ženská... chudák drobeček, to si nezasloužil...(…) Sociopatka. Produkt rozvodu vlastních rodičů a života s milencem své matky, tzv. nevlastním "otcem" (...) Nedokážu pochopit stav mysli člověka, který dokáže udělat takovéto zvěrstvo (...) Uf...tohle normální člověk nevymyslí.*“³⁰⁹

---

³⁰⁷ „Štika vyznamenává lidi lakomé, poněvadž ona ani svému plodu, ani jinému neodpouští, aby jen své střevo naplnila.“ KONEČNÝ, M.: c. d., s. 328.

³⁰⁸ *Jako pštros a krkavec proti lásce přirozené činí, že opouští mladé své a proti nim se tak zatvrzují jako by jich nebylo, čímž se ukazují lidé na přirozenou lásku k svým dítkám se zapomínající.* “Tamtéž, s. 338.

³⁰⁹ Diskuze k článku WOJNAR, Petr: *Žena, která nechala novorozence zemřít ve skříni, si odpýkápatnáct let* (21. 3. 2018), dostupné online: https://ostrava.idnes.cz/diskuse.aspx?iddiskuse=A180321_110748_ostrava-zpravy_woj; Podobně i u dalšího aktuálního případu z roku 2019, ĐOUBAL, Stanislav: *Utopila jsem to kvůli mámě, vypověděla obžalovaná z vraždy novorozence* (30. 4. 2020). In: https://www.idnes.cz/hradec-kralove/zpravy/vrazda-novorozene-dite-porod-soud-hradec-kralove-jicinsko.A200430_122647_hradec-zpravy_kv/diskuse/2;https://www.idnes.cz/hradec-kralove/zpravy/

Účastníci internetových diskuzí zde vědomě vstupují do konfliktu, ve kterém zastávají pozici těch normálních a kritizují „lidské zrůdy“. Z pozice anonymního internetového uživatele zdánlivě zastávají stanovisko většiny podobně jako autoři kramářských tisků. I jejich argumentace se podobá jazyku raněnovověkých pramenů. Smrt dítěte u diskutérů vyvolává negativní emoce, které se obracejí proti matce vražedkyni, přičemž se dotčení lidé (sami otcové a matky několika dětí) snaží zdánlivě nepochopitelné zjednodušit na tradičně se opakující genderový stereotyp: matky obludy, lidské zrůdy, nenormálního člověka.

Tyto názory jsou dohledatelné už u nejstarších moralistních spisů týkajících se ženství a role ženy ve společnosti. Mezi prameny pro popis základních normativů vlastních křesťanské společnosti raného novověku patří církevní památky (Bible), ale i díla starověkých filozofů nebo dramatiků, či pozdějších křesťanských autorit (církevních otců), konstruujících obraz matky vražedkyně, ženy, špatné, proviňující se proti zákonům přírody, ženy, která je spojená s ďáblem, která je protikladem křesťanského ideálu pečující a sebeobětující se matky.

Vzniká zde podobný obraz jako v naší současnosti: obraz ženy, která je bez srdce, jen „kámen a železo“³¹⁰ (Euripides, 431 př. n. l.), „nevážná lotryně“ (Thomas Günther, 1567),³¹¹ „zoufalá mladice“ (Matouš Walkenberský z Walkenberku 1577),³¹² „nešlechtná kobyla“ (Šimon Lomnický z Budče 1590),³¹³ „matka zatvrdilá a nemilostivá“ (Nathanael Vodňanský z Uračova, 1605),³¹⁴ „Chiméra s hlavou lva, tělem kozla a jedovatou a páchnoucí dolní částí hadí“ (Thomas Brewer 1609),³¹⁵ „zlostná nevěstka, bezbožná kurva a smilnice“ (kazatel Georg Scherer, 1704)³¹⁶ „krkavčí matka“ (autor kramářské písně, kolem 1900).³¹⁷

---

vrazda-novorozene-dite-porod-soud-hradec-kralove-jicinsko.A200430_122647_hradec-zpravy_kvi
[cit. 13. 8. 2020].

³¹⁰ EURIPIDES: *Medea. Stasimon páte – mluví sbor dětí*, verš 1277–1282. In: <http://olympus.cz/Antika/MedeaSedlacek.pdf>, [cit. 3. 2. 2014].

³¹¹ GÜNTHER, T.: *c. d.*, s. 229.

³¹² WALKMBERSKÝ Z WALKMBERKU, Matouš: *Zahrádka růžová žen plodných*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (edd): *Děti roditi*, s. 405.

³¹³ LOMNICKÝ Z BUDČE, Š.: *Kupidova střela*, s. 203.

³¹⁴ VODŇANSKÝ Z URAČOVA, N.: *Theatrum mundi minoris*, s. 73.

³¹⁵ ANONYM: *The Bloody Mother, or the most inhumane murthers committed by Jane Hattersley upon diuers infants*. London 1609, dostupné na Early Eenglish Books Online, STC (Short-Title Catalogue), sign. 3717.3, f. A2.

³¹⁶ SCHERER, G.: *Postylla*, nepag.

³¹⁷ NOVÁK, Bóža: *Nová píseň Krkavčí matka. Hrozná vražda malé Růženky*. In: http://www.spalicek.net/apps/index.php?recordId=KP_D_34_1 [cit. 13. 8. 2020].

Všechny tyto texty popisují ženu, která usmrtila své dítě a podílejí se na vytváření genderového konstruktů, roli špatné krkavčí matky, který se následně podílel i na performování tohoto genderu³¹⁸ a proniká do vnímání skutečné kriminality a nepochybně i k samotným pachatelkám, křesťankám a dosud počestným ženám, které byly s touto rolí konfrontovány. Z jakého sociálního prostředí ale tyto ženy vlastně pocházely?

Vražedkyně dítěte je v těchto textech nejčastěji blíže nespecifikovaná žena z okraje společnosti. Chudá žena, nejčastěji mladšího středního věku, pro kterou mají mravokárci málokdy přívětivá slova. To, že nejčastější pachatelky infanticidií skutečně pocházejí primárně z venkovského prostředí nebo z prostředí městské chudiny ostatně dokládá i výzkum dalších pramenů, pocházejících z agendy městských a vrchnostenských soudů. Tyto nešlechtné lotryně, o kterých mluví Günther a nekřesťanské vdovy (Sarius), byly nejčastěji prosté venkovské ženy, žijící v malé komunitě sousedů s velice úzkými mezilidskými vztahy. Pachatelky infanticidia, jak ukazuje zmíněná literatura nebyly ale jen ženy z okraje společnosti, ale ženy, které nejčastěji odhalilo to, že byly zranitelné a neměly dostatek prostředků, ani přátel, aby se jim podařilo těhotenství a porod ukrýt.

Máme tedy před sebou pouze umělý konstrukt pachatelky, o jejichž vlastních snech, ambicích a pocitech se téměř nikdy nedočteme.³¹⁹ Stejně tak ani jejich příběhy, jak ukázala tato kapitola, nejsou tak úplně jejich. Jsou vytvořeny mužskými autory s edukativním záměrem. Logicky ale musíme předobrazy těchto kritizovaných žen najít i ve společnosti, kterou moralisté popisovali.

Pokud bychom chtěli číst autentické výpovědi o osobním životě žen, jejich názory na těhotenství a mateřství, museli bychom sáhnout po jiném typu pramene než díla mužských intelektuálů. Nejčastěji můžeme postoje matek a projevy jejich feminní identity sledovat na příkladu pramenů z pera samotných žen, pocházejících ze středních a vyšších společenských vrstev. Jedná se nejčastěji o prameny označované literaturou jako „ego-dokumenty“.³²⁰

---

³¹⁸ „Texty pouze nereferují o diferencích a mechanismech utváření společenské nerovnosti, ale přímo gender performují, tedy spoluutvářejí jako fyzickou realitu.“ STORCHOVÁ, L.: *Gender a „přirozený řád“*, s. 510.

³¹⁹ K tomu zmíněná kapitola TINKOVÁ, D.: *Hřích*, s. 310–357; nebo studie z polského prostředí WIŚLICZ, T.: *Dzieciobójstwo*, s. 141–151.

³²⁰ To samozřejmě platí spíše pro vyšší společenské vrstvy z řad aristokracie, duchovenstva a měšťanstva, jejichž členové jsou autory a autorkami většiny těchto pramenů. Tradičně jsou sem řazeny paměti, deníky, korespondence, autobiografie nebo cestopisy. Kladně je hodnocena jejich subjektivita, tedy způsob, jakým popisují sociální realitu, pomocí postojů, názorů autorů na konkrétní historické

Šlechtičny i ženy z vyšších a středních měšťanských vrstev nám po sobě zanechaly množství deníků, dopisů i dalších svědectví o svém životě. Žádná z nich ale samozřejmě nepsala a ani nechtěla psát o problému nechtěného dítěte.

Neznamená to ovšem, že tyto počestné měšťanky nejsou s infanticidiem spojovány. Na stránkách letáků jsou to právě tyto počestné a poctivé ženy, manželky a hospodyně, které propadají hříchu. Letáková literatura nám v následující kapitole umožní sledovat téma vraždy dítěte v širším společenském měřítku, které přesune alespoň částečně naši pozornost od chudých neprovdaných žen i k jiným společenským vrstvám raněnovověké společnosti.

Rovněž Michaela Hrubá na základě urbánních pramenů z oblasti severozápadních Čech (Louny, Žatec, Litoměřice) soudí, že infanticidium nebyl zločin, který byl obvyklý pro městske prostředí (určitě ne u jeho vyšších a středních vrstev), protože ženy v těchto lokalitách většinou našly jiné řešení pro nechtěné těhotenství a jeho důsledky.³²¹

Měšťanky a měšťané spíše figurují jako aktéři sporů o čest, pokud šlo o případy zmrhaných žen, potom jim nejčastěji pomáhá oficiální právní cesta. Mohou se očistit před konzistorním soudem a přinutit svého souložníka, který nedodržel slib manželství, ke sňatku. Rodiče mohou pomocí věna a finanční náhrady získat ke sňatku muže, který se nezdráhá si vztít těhotnou ženu nebo ženu s malým dítětem. Případnou další alternativou pro svobodné i vdané měšťanky je uhrazení pokuty do městske pokladny nebo přestání zneuctujícího trestu na pranýři.³²²

Pokud byly měšťanky za vraždu dítěte odsouzeny, jednalo se téměř vždy o neprovdané, chudé dívky, které přišly z okolních vesnic, aby získaly první pracovní zkušenosti ve službě v měšťanské domácnosti a následně si polepšily na společenském žebříčku, třeba i výhodným sňatkem. Tyto ženy byly ve městě většinou samy a nestihly

---

události. Vlastní zpracování ale zároveň dává také možnost autorům klamat, zamlčovat, přebírat neověřené informace (i nezáměrně), sledovat své vlastní cíle sebestylizovat se, či provádět autocenzuru. K těmto pramenům ohledně žen Marie Koldinská, Jana Ratajová, Jiří Kubeš nebo Josef Hrdlička: RATAJOVÁ, Jana (Ed.): *Alžběta Lidmila z Lisova – Rodinné paměti*. Praha 2002; RYANTOVÁ, Marie: *Památníky, aneb štambuchy, to jest alba amicorum – kulturně historický fenomén raného novověku*. České Budějovice 2007; KUBEŠ, Jiří: *Kryštof Václav z Nostic. Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*. Praha 2004; HRDLIČKA, Josef: *Žena v pramenech osobní povahy*, in: LENGYEL, T.: *Žena a právo*, s. 153–162.

³²¹ HRUBÁ, Michaela: *c. d.*, s. 167.

³²² Smilstvo je tak částečně tolerováno ve prospěch celé obce. Z pokut smilných žen je například doloženo opravení střechy obecních budov v Lounech. Tamtéž, s. 150–159.

si vytvořit žádné pevné rodinné ani přátelské vazby, které by jim z těžké situace pomohly.³²³

Jak zmiňuje například známý komentátor městského života Mikuláš Dačický z Heslova, zatímco chudá služebná, svedená svým zaměstnavatelem, skončila na popravišti, usedlejší ženy (šenkýřky, služebné i bohatší měšťanky) za smilstvo dostaly výprask na pranýři a zaplatily pokutu, případně včas našly vhodného ženicha.³²⁴ Málodky jsou tyto ženy pro podezření z vraždy vlastního dítěte skutečně vyšetřovány, naopak se zdá, že je často očistily finance příbuzných, vlastní kapitál, případně společenské styky.

Zde je patrná určitá tolerance a částečné obcházení přísných norem, které byly součástí městského mechanismu, chránícího městskou komunitu. Část z městské kriminality zůstávala skryta za zdi domů a nikdy se nedostala před soud.³²⁵ Ženy leccos věděly, ale většinou tyto problémy nechtěly řešit, náznak přecházely mlčením, poznámky nechávaly bez povšimnutí. Ostatně podle Dačického jedna z takových děveček po cestě k pranýři „*na jiné kurvy volala, a [ptala se] proč jich také nemrskají.*“³²⁶

Jak dále uvidíme, to je i případ některých žen z jindřichohradeckých pramenů (Mariany Dalšovské, Alžběty Zimandlové). O jejich těhotenství kolovaly řeči mezi jindřichohradeckými měšťankami, ale zatímco první z nich byla osiřelá šenkýřka, která se náhodným vztahům s muži nebránila, druhá byla hubatá děvečka, která v žádném zaměstnání dlouho nevydržela, ani jedna v městské komunitě nenašla zastání.

V následující analytické části (kapitola 6) se budu věnovat zejména kritické analýze literárních pramenů (letáková publicistika), popisujících dále křesťanský ideál role poslušné manželky a obětavé matky a její opak, zmíněnou nešlechtnou lotryni v kontextu ostatních vrahů dětí, a zaměřím se na možnosti a limity výzkumu těchto pramenů, zejména na možnosti inscenování genderu v těchto textech; v druhé části vlastního výzkumu (kapitola 7 a 8) se budu zabývat prameny, které postihují dobovou

---

³²³ Na případě dívky Grethe z Braunschweigu MYERS, W.: *c. d.*

³²⁴ PETRŮ, Eduard – PRAŽÁK, Emil (Edd.): *M. Dačický z Heslova. Prostopravda, Paměti*. Praha 1955, s. 577 a 634. Zde jsou uvedeni dva měšťané, kteří si dobrovolně vzali padlé ženy (jedna z nich pohřbila své mrtvé dítě), které zachránili před vyšetřováním. V jiných případech jsou uvedeny měšťanky, které odešly se zneuctujícím trestem. Tamtéž, s. 536, 566. K tomu také HRUBÁ, M.: *c. d.*, s. 161–166.

³²⁵ K tomu také MATLAS, Pavel: *Shovívavá vrchnost; Týž: Dvojím metrem, trestní praxe a patrimoniální juristikce v raném novověku*. In: BŮŽEK, V. – DIBELKA, J.: *Člověk a sociální skupina*, s. 291–313; HRUBÁ, M.: *c. d.*, s. 144–146.

³²⁶ PETRŮ, Eduard – PRAŽÁK, Emil (Edd.): *M. Dačický. Paměti*, s. 462.

sociální praxi, vnímání a chápání činu samotnými matkami, projevy jejich subjektivní identity, vědomého i nevědomého jednání. Tyto prameny pocházejí z produkce vrchnostenských úřadů či královské kanceláře (nejčastěji výslechových protokolů).

Zde se už nesetkáme s obrazem bezbožnice a monstra, ale naopak s konkrétními ženami, s Marianou Dalšovskou, Marianou Filipovou, Voršilou Královou, Alžbětou Zimandlovou a Evou Mikšovou. Příklad těchto pěti žen, které zanechaly stopy v evidenčních a vnitroinstitucionálních pramenech správy jindřichohradeckého panství v letech 1697–1710, ukáže možnosti práce s prameny úřední povahy.

6) Vražda dítěte v letákové publicistice – postavení matky vražedkyně mezi dalšími vrahy dětí³²⁷

*When the full time drew nigh,
woe is me, woe is me,
Of my deliuey, unhappy labour,
Into the yard I ran,
Where sudden pangs began,
There was no woman than,
neere to assist me.
With little pain or smart,
strange to think, strange to think
I with my child did part
poore harmeless Infant,
Being where none me saw,
Quite against natures law,
I hid it in the straw,
where it was smother'd.*³²⁸

*Když blízko již ten čas byl,
běda mi, ach běda mi,
čas porodu a těžkých chvil,
Ihned jsem na dvůr vyběhla,
A když náhlá bolest začala,
nebyla poblíž jiná žena,
která by mi pomohla.
Bez bolesti, snad jen z hlouposti,
Divné jen pomyslet, jen pomyslet,
dítě už nebylo mou součástí,
ubohé nemluvně, bezbranné,
a v okolí v tu chvíli nikoho
Já, proti zákonům přirozeným,
ukryla jsem je do slámy,
kde nemluvně se zadusilo.*

Tato anglická balada z žánru „loučení se životem“ (last farewell) s názvem *Ne normální matka, ale monstrum* (1633) vypráví příběh neposedné děvečky, která měla příliš slabou vůli (*my unbridled will*) a nezkrotnou povahu (*my carriage was too wild*), které ji nakonec přivedly k této barbarské krutosti (*My barbarous wickednesse, thus against nature*) a ona tajně odhodila své novorozeně do slámy, kde zahynulo.

Balada podaná formou osobní zpovědi nepochybně zaujala mnoho posluchačů nebo přihlížejících, kteří se s ní mohli setkat při mnoha příležitostech. Na trzích, jarmarcích, na ulicích i v hospodách mnoha evropských měst a městeček byly kramáři a kramářkami přehrávány podobné písně a příběhy po celý raný novověk. Letáky, které se významně podílely na dobovém vnímání infanticidy, byly součástí specifické komunikační situace, jejíž součástí byli kolportéři, potulní prodavači, pouliční zpěváci a vyvolávači. Letáky byly k dostání na trhu, na ulici i ve stálých prodejnách.³²⁹

³²⁷ Tato kapitola úzce vychází ze tří přípravných studií věnovaných infanticidě v letákové literatuře, které byly vydány v průběhu let 2017–2018, a to STŮJ, Pavel: *Nelítostné matky a krutí otcové: Infanticida jako nástroj propagandy v raněnovověké letákové literatuře*. *Historica Olomucensia*, 52, 2017, s. 87–112; Týž: *Vraždící rodiče (narušení ideálu raněnovověké rodiny) Infanticida a familicida v raněnovověké letákové publicistice (1500–1700)*. *Historica: Revue pro historii a příbuzné vědy*, 2018, č. 2, s. 135–161; Týž: *Mezi monstry, vojáky a vrahy. Smrt dítěte v raněnovověké letákové publicistice (1550–1700)*. *Marginalia historica. Časopis pro dějiny vzdělanosti a kultury*, 9, 2018, č. 2, s. 75–126.

³²⁸ PARKER, Martin: *No Natural Mother But Monster*. London 1633. In: <http://www.traditionalmusic.co.uk/broadside-ballads/broadside-ballads%20-%2000027.html> [cit: 14. 8. 2020].

³²⁹ HUBKOVÁ, J.: *Fridrich Falcký*, s. 51–56; SCHEYBAL, Josef: *Senzace*, s. 19–30.

Poprvé se obecnstvo mohlo setkat s podobnou baladou, když zaslechlo na ulici tóny známého nápěvu, který následně prodávající doplnil novými slovy „pravdivé historie.“ Zpěvák nebo zpěvačka mohli zároveň hrát onu postavu zarmoucené a s bohem smířené dívky, která trpí za hříchy svého mládí, a snažili se zaujmout a dojmout své posluchače. Barvitě vykresluje tuto situaci také Čeněk Zíbrt: „*Někteří mají písničky na prostém stolečku, krámě, a přezpívají každou i pak nabízejí mezi posluchače. Jinde, dva zpěváci, muž a žena, zpívají, až ochraptí, nápěvy písní na zkoušku. Pronikavě laděná harmonika v rukou muže ji doprovází a žena ukazuje rákoskou na veliké, strakatě a křiklavě pomalované plátno, rozdělené na výjevy, jichž se týká písnička, obyčejně o mordech a neštěstích.*“³³⁰

Tyto texty nemusely být vždy zpívané, často mohli kramáři pouze recitovat, deklamovat, či dramaticky ztvárňovat popisovaný děj. Vraždu dítěte najdeme v produkci čistě náboženské (například barokní kramářské písní) i světské. Všechny texty vyzdvihují už v titulech „*strašlivost, krutost, neslýchanost spáchaných vražd a odporost hrozných a šokujících zpráv*, které byly vždy tím nejkrutějším, co se v dané době dělo. Titul vyvolával u čtenářů/posluchačů očekávané reakce napětí, soucitu, zděšení a zvědavosti, které zvyšovaly prodejnost takovýchto textů. Autoři baladických textů, jako toho *O nelidské matce*, cílili nejen na mladé a dospívající ženy a dívky, pro které tento příběh mohl sloužit jako varování, ale i na starší a zkušenější hospodyně, které v písni mohly spatřovat apel:³³¹ „Dohlížej bedlivěji na svou čeládku a nezavdávej jí svou benevolencí příležitosti k hříchu.“³³²

Morální poselství této balady je patrné ze závěru písně, která přechází v útočný text zaměřený na smilné ženské pohlaví. Ženu zaslepuje její divoká povaha až tak, že ze samé hanby zapomíná na plod svého těla. Takové špatné matky potom mají být podle autora Martina Parkera varováním pro všechny počestné dívky, které vraždí z hanby a zoufalství: „*Vy dívky, které dobré jste, příklad sobě vezměte, strachu z hanby a pomlouvání se vyhněte.*“³³³

---

³³⁰ ZÍBRT, Č: *Rýmovačky kramářské*, s. 79.

³³¹ Činy této bezejmené vražedkyně, stejně jako u mnoha skutečných případů infanticidy byly odhaleny pozornou hospodyní, která zaznamenala fyzické změny na těle své služebné (náhlý úbytek váhy) a tato bídná žena, jak dále zmiňuje autor, horší než zmije, horší než tygřice, byla předána světské spravedlnosti.

³³² K funkci letáků inspirativně WILTENBURG, Joy: *Crime and culture in early modern Germany*. Charlottesville 2012, s. 80–86. Genderová analýza těchto textů Táž: *Disorderly Women and Female Power in the Street Literature of Early Modern England and Germany*, Charlottesville – London 1992.

³³³ „*You that good women be, Example take by me, And striue your selfe to free, from shame and slander.*“ PARKER, Martin: *No Natural Mother*.

Texty v duchu proklamovaného přirozeného řádu a vyzdvihování genderových rolí dobré matky ukazovaly pád slabé dívky, která sama přiznává, že její povaha a slabá vůle ji přivedly na scestí. Z pozice ženy, které už není pomoci, apeluje na ostatní dívky, které ještě mohou zachránit svou dobrou pověst, aby neukrývaly svá těhotenství a aby je ani nenapadlo pomýšlet na možnost vzít dítěti život („divné jen pomyslet, jen pomyslet“). Genderová optika nám v této kapitole ukáže, jakým způsobem byl vytvářen obrazy (genderové role) matky-vraždkyně a otce-vraha a jaký dopad tyto texty mohly mít na konkrétní jedince žijící v raněnovověké společnosti, neboť nejen soudcové, ale i ženy páchající infanticidu si byly existence této genderové role vědomy a musely se s ní identifikovat.

Mnoho těchto námětů mělo přímý efekt na své posluchače, kteří o dané písni mohli rozmlouvat, přemýšlet, připodobnit si ji ke známé situaci nebo si z ní vzít poučení.³³⁴ Důležitou část tohoto morálního poselství odváděly i doprovodné ilustrace, které byly vytvářeny specialisty – tiskaři, malíři i koloristy (Briefmaler), kteří vytvářeli řadu dřevořezů s velmi explicitním poselstvím, které plnilo svůj účel (například náboženskou propagandu) spolu s textem a případně hudbou pro široké vrstvy raněnovověkého publika.³³⁵

Není překvapivé, že autory letáků byli mužští příslušníci střední a vyšší společenské třídy, jejichž postřehy a názory mohly jen těžko reprezentovat životy, myšlenky a postoje lidí (často žen), o kterých pojednávali. Tato literatura logicky odkrývá více z mužského pohledu na raněnovověkou kriminalitu, rodinu nebo mateřství, stejně tak i většina promluv ženských postav je pouze spisovatelskou invencí autora-muže, zachycujícího fiktivní události s moralizujícím podtextem. Navzdory této genderové nevyváženosti nedávný výzkum ukázal, že mnoho těchto děl se stále aktivněji snažilo působit také na ženské obecnstvo, a to nejen na čtenářky a posluchačky, ale také na kramářky a zpěvačky balad, které se do tohoto obchodu aktivně zapojovaly. A přestože mohly ženy vnímat tyto texty jako produkt cizího,

---

³³⁴ Podle Georga Ungeheura můžeme hovořit o terciálním obsahu letáku, který je spojený s procesem usouvztažnění informace posluchačem/čtenářem (primární obsah je hlavní téma textu, sekundární je spojený s individuálním postojem autora k danému tématu), in: HUBKOVÁ, J.: *Fridrich Falcký*, s. 34–35.

³³⁵ K produkci a performování těchto textů viz jednotlivé studie spolupracovníků prof. Pettegreeho: ROPER, Amélie: *German Music Broadsheets, Production, Persuasion and Performance*. In: PETTEGREE, Andrew: *Broadsheets. Single-Sheet Publishing in the First Age of Print*. Leiden – Boston 2017, s. 401–441.

mužského světa, balady, letáky a pamflety nepochybně formovaly i jejich společenské postoje a očekávání.³³⁶

Balady, veršované letáky s ilustracemi mravoučného žánru, či domácí kramářské písně v první řadě vypovídají o mentalitě obyvatel raněnovověkých měst i vesnic, o změnách a výkyvech této mentality, i o citlivosti na některá témata, zejména ta spojená s rodinou a reprodukcí. Není náhodou, že vrcholnou fází produkce těchto textů (minimálně v německojazyčném prostoru) bylo období vrcholící tzv. „malé doby ledové“. Na tyto souvislosti upozorňuje tzv. Behringerovo paradigma: „*V důsledku zhoršování klimatických poměrů se rostoucí obyvatelstvo Evropy stávalo obětí smrtelné směsi různých béd. Nastávala neúroda a na choroby způsobené abnormálním počasím hynul dobytek. Přicházel jeden hladomor za druhým a přinášel s sebou epidemie, zatímco hladové bouře a všeobecná nejistota zasívaly strach a nedůvěru. Mimořádně se rozmohly procesy s čarodějnicemi, neboť lidé obviňovali sousedy, že mají na svědomí špatné počasí.*“³³⁷ Selhání běžných zdrojů obživy vytvářelo materiální ztráty, fyzické strádání a zároveň i psychologický stres, dopadající na postižené komunity.³³⁸ Proto není divu, že lidé byli citlivější k problematickým tématům (jako smrt malého dítěte), obzvláště v obdobích, kdy docházelo k opakovanému zhoršování klimatu (chladná období 1580–1600 a 1618–1630).

Toto vysvětlení samozřejmě nelze brát za jediný vysvětlující prvek nárůstu stíhání kriminálních deliktů, jasně patrné souvislosti ale přinejmenším naznačují, že klima mělo vliv na mentalitu společenských komunit, ovlivňovalo psychiku lidí (melancholie) a citlivost vůči stresovým faktorům. Konec 16. století můžeme i z tohoto důvodu spojovat s nárůstem obav z hříchů (spojených s náboženským fanatismem), se strachem z kriminality a tím pádem i s růstem počtu vykonstruovaných procesů (v tomto období se objevují i první případy infanticidia). Počet deliktů (zejména u trestného činu čarodějnictví) dosahoval neobvyklé výše a bylo odsouzeno také dosud nevídané množství pachatelů.³³⁹ Na druhé straně obavy, které zvyšovaly stres

---

³³⁶ WILTENBURG, J.: *Disorderly Women*, s. 36–37.

³³⁷ FAGAN, Brian: *Malá doba ledová. Jak se formovalo klima v letech 1300-1800*, Praha 2007, s. 126.

³³⁸ Výsledky dlouhodobého bádání vědců v okruhu W. Behringera: BEHRINGER, Wolfgang – LEHMANN, Hartmur – PFISTER, Christian (Edd.): *Kulturelle Konsequenzen der „Kleinen Eiszeit“*. Göttingen 2005. Česky: BEHRINGER, Wolfgang: *Kulturní dějiny klimatu: od doby ledové po globální oteplování*. Praha 2010.

³³⁹ BEHRINGER, W.: *Kulturní dějiny klimatu*, s. 174–175.

a napětí, ostatně byly spojené i s touhou po zábavě a oddechu, což jen nahrávalo rozmáhajícímu se tiskařskému průmyslu.

Vražda dítěte, jak se pokusí ukázat tato kapitola, byla oblíbeným námětem raněnovověké letákové produkce tohoto období a můžeme ji nalézt v mnoha propojených kontextech. Od folklórních příběhů, spojených často s magickými praktikami, ukazujícími násilí na dětech páchané obry, čarodějnicemi nebo židy, přes celou řadu válečných hrůz (řádění cizích vojsk), loupežných přepadení, přírodních katastrof (povodně, hladomory) a nešťastných nehod, které měly za oběť bezbranné potomky, štěstí a naděje svých rodičů. Konečně se velká část těchto textů zaměřovala na ty nejhorší z vrahů dětí, na jejich vlastní rodiče. Vraždící otcové, bezbožné matky, kteří zapomínají na boží přikázání a ochranné rodičovské pudy, podléhají vlivu ďábla a páchají nejstrašnější čin, který je chápán jako zcela lidsky nepochopitelný, nepřirozený a pro společnost nepřijatelný.

V této kapitole si můžeme klást celou řadu otázek, týkajících se těchto pramenů: Co víme o autorech, kteří se vydáváním těchto textů živili? Jaké žánry pracovaly s tímto tématem a jakým způsobem? Jak texty pracovaly s genderovými vztahy v textové rovině a jakým způsobem byl konstruován vztah mezi vrahem a obětí? Kdo byl soudobou společností považován za hrozbu pro rodinu a jakým způsobem byli vražedkové zobrazeni? Jakým způsobem tyto prameny popisují raněnovověkou rodinu jako symbolicky konstruovaný ideální předobraz společenských rolí matky a otce? Jaké funkce kromě informační tyto letáky plní? Jaký byl vztah mezi reálnou kriminalitou, stíhanou raněnovověkými soudy a případy zachycenými na stránkách letáků?

Tato kapitola nám následně umožní blíže porozumět společenskému kontextu, ve kterém se pohybovali historičtí aktéři a aktérky a také kontextu ve kterém se objevoval fenomén infanticidy, spojený s biblickými příběhy, čarodějnicemi a rituálními praktikami, folklórními příběhy i zprávami z celého světa, které popisovaly barbarskou krutost rodičů.

Každý z recipientů se s v letáku popsaným vrahem nebo vražedkyní musel nějakým způsobem identifikovat, rozsoudit, co je smyšlené a co je založené na skutečnosti, mohl přemýšlet, jak by s takovým zločincem naložil on nebo jak by se v konkrétní situaci zachoval. Není nepředstavitelné, že mezi recipienty těchto textů byly i těhotné děvečky, kterým některý z těchto textů mohl vnuknout „spásnou“ myšlenku nebo je naopak od činu odradit.

Prodavači, jako ten na rytině Williama Hogartha z roku 1741 (obr. 1), zpívali příběhy o padlých ženách, aktivně se snažili hudbou, obrazem i mluveným slovem zapůsobit na své posluchače, kteří mohli následně celou řadu těchto textů, zejména těch doprovázených kolorovanou rytinou, zakoupit. Celý obchod zaměřený na emoce platících diváků byl ještě podporován samotnými dětmi, zde například plačícím nemluvnětem ve zpěvaččině náruči, které mohl zdatný kramář vydávat i za sirotka nešťastně popravené dívky. Potulní zpěváci, s celými rodinami, jako tato žena, vystupující v rušných ulicích Londýna, dokázali nepochybně oslovit široké vrstvy recipientů. I tento fakt je třeba zohlednit v rámci zkoumání infanticidy.

Tento svět letáků, který si představíme v této kapitole, se významně podílel na vnímání vraždy dítěte v myšlení raněnovověkých obyvatel, na konstrukci stereotypů a společenských rolí. Než se ale zaměříme na jednotlivé kategorie tisků, zastavíme se krátce u kontextu evropské letákové produkce.

6. 1. Leták, evropská letáková produkce a historický kontext

Pod pojmem letáková publicistika v této kapitole zahrnuji rozmanitou neperiodickou produkci obsahující texty různých literárních druhů a žánrů: prozaické příběhy (jednolistové i vícelistové letáky) i veršované lyricko-epické písně (romance, balady, duchovní písně), určené k pobavení, ale i texty útočného charakteru (pamflety). Formálně vycházím z terminologického zjednodušení, které navrhuje mimo jiné Jana Hubková, s použitím pojmu „leták“ pro většinu tištěné produkce tohoto typu.³⁴⁰

Mezi nejrozšířenější letáky v raném novověku z formálního hlediska patřily kratší veršované, či prozaické texty kvartového nebo osmerkového formátu, jejichž produkci můžeme sledovat ještě i ve století devatenáctém ve formě česky psaných kramářských písní. Vedle těchto nejlevnějších tisků existovaly také jednostranně nebo oboustranně potištěné jednolisty (Flugblatt) většího formátu, obsahující dřevoryt, mědirytinu, případně lept, které sloužily i jako nástěnné plakáty.

Česká kramářská píseň se vyvíjela podobným způsobem jako sousední německé letáky. První tištěné písně³⁴¹ se objevovaly již v první třetině 16. století

---

³⁴⁰ Německy Flugblatt, Flugschrift, anglicky Broadside ballads. Texty jsou také často obsažené ve větších celcích knížek lidového čtení (angl. Chapbook, něm. Volksbuch), k celé diskuzi o pojmosloví HUBKOVÁ, J.: *Fridrich Falcký*, s. 29–33.

³⁴¹ Za předchůdce kramářské písně v nejobecnější rovině se považují „všechny básnické skladby českého písemnictví od nejstarších dob, zabývající se časovými událostmi.“ SCHEYBAL, J.: *Senzace*, s. 18.

a v průběhu následujících desetiletí se tematicky značně rozrůznily. Od hrdinských balad, písní o lásce a válečných činech nebo náboženských písní dospěli autoři letáků i ke kriminálním novinkám a baladám o matkách vražedkyních. Většina písní dochovaných na našem území patří až do období pobělohorského, kdy můžeme sledovat větší tlak katolické (proti)reformace. Písně pojednávají mnohem častěji o problematice církevních svátostí a zázračném vlivu katolických světců. Přestože se jedná v mnoha případech o texty výrazně mladší (konec 18.–1. pol. 19. století), způsob zpracování sledovaných témat se od předcházejících období zásadně neliší. Kramářské písně tak v této kapitole ukazují i určitou kontinuitu produkce a ustálená schémata letákové publicistiky.

V této kapitole jsou analyzovány letáky z co nejširšího kulturního i jazykového okruhu, přičemž již často dobře probádané texty zahraniční jsou srovnány s těmi domácími, které v této souvislosti zahraniční bádání vzhledem k jazykové bariéře opomíjí. Zmíněny tak budou letáky z oblasti raněnovověké Anglie, z německy (převážně říšských měst) a česky hovořících oblastí. Přestože není cílem práce jejich komparatistika, jako uvedení do této části si dovoluji alespoň částečné shrnutí vývoje těchto tisků v jednotlivých oblastech.

Anglie i německé státy procházely v průběhu 16. a 17. století podobnými změnami, které postihly celou raněnovověkou Evropu (nárůst populace, inflace, náboženské napětí a konflikty, ekonomický propad a politicko-náboženské války). Autoři z těchto oblastí se obdobně vyjadřovali k centrální, sociální a náboženské funkci, které měla rodina ve společnosti, a ke vztahům mezi ženou a mužem. Letáková literatura považovala patriarchální uspořádání rodiny s rolí otce jako strážce, učitele i autority za základní model pro zobrazení soudobého společenského života.³⁴²

Rozdílný byl vývoj v kulturněpolitické sféře, kdy německá města v průběhu šestnáctého století již své největší slávy dosáhla (týká se i Prahy) a jejich kulturní i hospodářská produkce začaly stagnovat, naopak anglický Londýn se stával stále významnějším centrem kultury, politiky i ekonomiky. Podobný vývoj lze pak zaznamenat také v osudech letákové publicistiky tištěné v těchto zemích, od prosperity tiskařských center v německých městech, jakými byly Augsburg nebo Norimberk, která v šestnáctém století tvořila téměř čtvrtinu evropské tiskařské produkce, až po jejich stagnaci ve století následujícím; na druhé straně je patrná neustále rostoucí

---

³⁴² WILTENBURG, J.: *Disorderly Women*, s. 24. Také OZMENT, Steven: *When Fathers Ruled: Family Life in Reformation Europe*. Cambridge 1983.

produkce anglické letákové literatury, která se logicky soustředila kolem centra v Londýně.³⁴³

V německém prostředí přispěla k popularitě letáků už od počátku 16. století velkou měrou reformace. Vedle jednolistových tisků s dřevorytem (Flugblatt) byly nejrozšířenější formou levné krátké pamflety (Flugschriften). Kvůli rozmanitosti německého prostoru je velmi obtížné sledovat prodej a distribuci těchto tisků. Zatímco William Coupe předpokládal, že jednolisty s doprovodnou ilustrací byly sice poměrně drahé, ale ne zcela nedostupné zboží, jehož odběratelé byli, jak bohatí měšťané, tak i jejich případní zaměstnanci (služky), vzhledem k ceně výroby tohoto textu a jeho hodnoty (dvouměsíční mzda služebné) je zřejmé, že méně majetní čtenáři měli přístup spíše ke krátkým písním a pamfletům. Levnější byly jednolisty nejspíše v Anglii, kde ani doprovodné ilustrace nebyly tak zpracované.³⁴⁴

Samotná produkce tiskařských dílen tisknoucích letáky často s ryze komerčním záměrem se vyznačovala různou literární úrovní autorů a byla tištěna s různými ambicemi, zaměřujícími se na čtenáře gramotné (pamflety), pologramotné i negramotné (veršované balady, ilustrované jednotlidy). Můžeme zde nalézt i velké množství odlišných formátů a žánrů, lišících se i kvalitou zpracování.³⁴⁵

Většina evropských badatelů se dlouho ve svém výzkumu zaměřovala na letákovou publicistiku s politickými a náboženskými tématy. První tištěné letáky zachycovaly aktuální události z období reformace, náboženské války, varování před

---

³⁴³ Ke srovnání obou regionů i s dalšími postřehy přehledně WILTENBURG, J.: *Disorderly Women*, s. 20–25.

³⁴⁴ K diskuzi ohledně recepce: Tamtéž, s. 36. K letákům obecně také zásadní práce z německého, anglického a českého prostředí: SCHILLING, Michael: *Bildpublizistik der frühen Neuzeit : Aufgaben und Leistungen des illustrierten Flugblatts in Deutschland bis zum 1700*. Tübingen 1990; WILTENBURG, J.: *Crime and culture*; HUBKOVÁ, J.: *Fridrich Falcký*.

³⁴⁵ V letákové literatuře věnující se každodennosti a kriminalitě existuje množství textů různých žánrů, od záznamů skutečných výslechů (Oldbailey) a přetištěných zpráv z raněnovověkých soudů přes tištěné vrchnostenské instrukce až po vícestránkové letáky, či pamflety (Flugschriften) apelující na morálku měšťanů a měšťanek. Největší oblibě se těšily narativně jednoduché kriminální balady a prozaické jednolisty doprovázené ilustracemi zaměřené na nejširší společenské vrstvy obyvatelstva.

hrozbou tureckého nebezpečí a další dobově aktuální společenské problémy.³⁴⁶ Mnohé z těchto letáků byly i zdařile edičně zpracovány.³⁴⁷

Nicméně minimálně od 30. let šestnáctého století se vedle těchto politických letáků objevovaly také další jednolístové i vícelístové tisky, které se věnovaly tematice nadpřirozených jevů, přírodních úkazů a zvláštností, a konečně také tisky zaměřené na problematiku každodenního života. Množství misogynních, útočných textů, které kritizovaly narušení patriarchálního uspořádání společnosti, ukazovaly vraždící matky v podobném duchu jako zmiňovaná kázání nebo preskriptivní literatura.

V korpusu mnou zkoumaných textů z německojazyčného prostoru z let 1550–1700 se nachází více než stovka letáků a pamfletů, pocházejících nejen ze sbírek institucí sídlících v germanofonních oblastech (Wolfenbüttel, Berlín, Mnichov, Vídeň, Curych a další),³⁴⁸ ale i další unikátní soubory pramenů, dochované v kolekci soukromých sběratelů, jako byl protestanský pastor působící převážně v Curychu

---

³⁴⁶ Obecně k letákové produkci SCHILLING, Michael: *Bildpublizistik der frühen Neuzeit: Aufgaben und Leistungen des illustrierten Flugblatts in Deutschland bis zum 1700*. Tübingen 1990; HEESSEN, Kerstin: *Das illustrierte Flugblatt als Wissensmedium der Frühen Neuzeit*. Opaten 2011; Pro srovnání německé a anglické produkce WILTENBURG, J.: *Crime and culture*; V českém prostředí přehledně BOHATCOVÁ, Mirjam: Jednolísty jako informační médium v době rudolfínské. *Umění a řemesla*, 39, 1997, č. 2, s. 61–64; HUBKOVÁ, J.: *Fridrich Falcký*; MILLER, J.: *Propaganda*; RATAJ, Tomáš: *České země ve stínu pŕlměsíce: obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*. Praha 2002.

³⁴⁷ Použitě edice HARMS, Wolfgang – SCHILLING, Michael, et al. (Edd.): *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. vnd 17. Jahrhunderts: Band I–III: Die Sammlung der Herzog August Bibliothek in Wolfenbüttel: Kommentierte Ausgabe*. Tübingen 1980, 1985, 1989; HARMS, Wolfgang – KEMP, Cornelia (Edd.): *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. vnd 17. Jahrhunderts, Band IV: Die Sammlungen der Hessischen Landes- vnd Hochschulbibliothek in Darmstadt: Kommentierte Ausgabe*. Tübingen 1987; (pro všechny tyto edice bude dále použita zkratka HARMS I–VII pro jednotlivé díly a následně číslo dokumentu v edici).

Další edice zaměřené na jednolísty také: GEISBERG, Max – STRAUSS, Walter (edd.): *The German single-leaf woodcut: 1500–1550, volume 1–4*. New York 1974 (dále jako GEISBERG); STRAUSS, Walter (ed.): *The German Single-leaf woodcut 1550–1600, volume 1–3*. New York 1975 (dále jako STRAUSS); ALEXANDER, Dorothy – STRAUSS, Walter (edd.): *The German single-leaf woodcut 1600–1700, volume 1–2*. New York 1977 (dále jako ALEXANDER).

Letáky jako předstupeň komiksové tvorby: KUNZLE, David: *The early comic strip: narrative strips and picture stories in the European broadsheet from c. 1450 to 1825*. Berkeley 1973; COUPE, Wiliam: *The German illustrated broadsheet in the seventeenth century: historical and iconographical studies. Part 1 and 2*. Baden-Baden 1966–1967. Konečně teoreticky i edičně také: BREDNICH, Rolf (ed.): *Die Liedpublizistik im Flugblatt des 15. bis 17. Jahrhunderts*. Baden-Baden 1974–1975; WÄSCHER, Hermann (ed.): *Das deutsche illustrierte Flugblatt, Teil I*. Dresden 1955–1956.

³⁴⁸ Dále odkazují jen zkráceně na tyto fondy: Sbírký knihoven Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel (HAB), Bavorská státní knihovna Mnichov (BSB), Rakouská národní knihovna ve Vídni (ÖNB), švýcarská centrální knihovna v Curychu (ZBZ), Státní knihovna Berlín (StaBi), Německé národní museum v Norimberku (GNM). Místa uložení lze jednoduše dohledat na zastřešujících národních bibliografiích německých tisků pro 16., respektive 17. století (VD16 a VD17). In: www.vd16.de (dále VD16) a www.vd17.de (dále VD17) [cit. 16. 08. 2020]. U citací letáků je na místě autora (pokud není uvedeno jinak) uveden tiskař, který za finální podobu textu odpovídá. Sám leták je kolektivní dílo spisovatele, dřevorytce a tiskaře, přičemž každý z nich může mít svůj vliv na celkovou podobu výsledné práce.

Johann Jacob Wick (1522–1588).³⁴⁹ Sbírka nazývaná Wickiana se zaměřuje především na zázračné a děsivé události, které byly zobrazeny v letácích šestnáctého století. Posbírané letáky, ručně psané drobné zprávy a přiložené ilustrace měly sloužit jako zdroj informací pro Wickovo nejbližší okolí, s cílem ukázat lidem hrůzy doby, lidské utrpení a pomíjivost existence.³⁵⁰

Velká část německy i česky psaných jednolistů a pamfletů se odehrává v průběhu druhé poloviny šestnáctého století, nicméně i díky mnoha společným tématům je lze porovnat s dalšími díly vydanými v anglickém jazyce. V anglické letákové produkci byla dominantní formou jednolistová balada (broadside ballad), obvykle doprovázená dřevorytem, v oblíbenosti následované krátkými pamflety tištěnými na levném papíře (chapbooks). Zatímco v šestnáctém století představovaly texty v Anglii poměrně drahé zboží, ve století následujícím jejich cena klesala, i vzhledem k nárůstu počtu těchto publikací díky růstu mezd. Pamflety ve sbírce *Early English Books online*, případně balady ze sbírek *English broadside ballade archive*, pocházející z konce šestnáctého, a především z první poloviny sedmnáctého století, nabízejí další materiál pro kvalitativní analýzu a následnou komparaci.³⁵¹

Část těchto textů zcela logicky pochází i z území dalších politických útvarů, patřících do svazku Svaté říše římské a popisují události z Prahy, Litomyšle, či dalších nejmenovaných měst v Čechách i na Moravě. Samozřejmě mezi nimi nalezneme i díla vytištěná přímo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, často i českými tiskaři, například Jiřím Jakubův Dačickým.³⁵² Kromě známé sbírky Václava Dobřenského z Černého

---

³⁴⁹ O osobě protestantského pastora a sběratele těchto textů Jacoba Wicka, spolu s odkazy na další literaturu SENN, Matthias: *Die Wickiana. Johann Jacob Wicks seine Nachrichtensammlung aus dem 16. Jahrhundert*. Zürich 1975. Jako, jako první představuje tuto významnou sbírku letáků pro českého čtenáře také BOHATCOVÁ, Mirjam: *Jednolisty v curyšské sbírce zvané Wickiana*. Bibliotheca Strahovensis, 4–5, 2001, s. 155–170. Kromě sbírky jednolistů je významná také jeho ilustrovaná kronika *Sammlung von Nachrichten zur Zeitgeschichte*, která obsahuje další množství přepsaných a posbíraných novinek z okolních zemí (dostupná v ZBZ), část edičně zpracovává zmíněným SENN, M: *Johann Jacob Wick (1522–1588) und seine Sammlung von Nachrichten zur Zeitgeschichte*, Zürich 1974. Celý originál online: WICK, Johann, Jacob: *Sammlung von Nachrichten zur Zeitgeschichte aus den Jahren 1560–87*. in: <https://doi.org/10.7891/e-manuscripta-27> [20. 08. 2020]. Dále citováno jako WICK, J.: *Sammlung von Nachrichten*.

³⁵⁰ WILTENBURG, J.: *Crime and culture*, s. 106.

³⁵¹ O databázích: MEYER, Eric – ECCLES, Kathryn: *The Impacts of Digital Collections: Early English Books Online & House of Commons Parliamentary Papers*. In: <https://www.english-corpora.org/eebo/>, dále jako EEBO [cit. 16. 08. 2020]. Zejména dva přidružené katalogy: Wing's Short-Title Catalogue (Wing) a Short-Title Catalogue (STC).

Druhou významnou databázi je také archiv anglicky tištěných balad: *English Broadside Ballad Archive*. In: <http://ebba.english.ucsb.edu>, dále jako EBBA [cit. 16. 08. 2020].

³⁵² O českých tiskařích více VEČEŘOVÁ, Petra: *Každodennost pražských tiskařů v 16. a na počátku 17. století*, In: KRUŠINSKÝ, Rostislav (ed.): *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 15. odborné konference Olomouc, 22.–23. listopadu 2006*. Brno 2007, s.

Mostu, jehož kolekce uchovaná ve Strahovské knihovně představuje umělecky nejhodnotnější sbírku domácích jednolistů, se celá řada textů nachází ve sbírkách knihoven nebo muzeí. Základní přehled k česky psaným tiskům poskytuje *Knihopis českých a slovenských tisků*,³⁵³ další možnosti orientace poskytuje dílo Pravoslava Kneidla a také již zmíněné klasické práce, věnující se fenoménu kramářské písně.³⁵⁴

Všechny tyto edice i sbírky knihoven ukazují, že zájem recipientů o klepy a informace, založený na zvědavosti i na náboženském zanícení, vedl k velice rychlému rozvoji tohoto nového trhu, který tvořil podstatnou část zisku tiskařů. Příběhy o potrestání známých kriminálních i obrázky katastrof a nehod všeho druhu zdůrazňovaly morální aspekty těchto příhod, které měly vést recipienty k pokání a podřízení se Boží vůli. Jak zmiňuje Andrew Petegree, dosah těchto novinek byl univerzální: „*Mravní ponaučení zůstávalo stejné, ať už se jednalo o odporné zločiny a exemplární tresty, které se odehrály před pár týdny nebo mnoha lety, ve vedlejší vesnici nebo na druhé straně Evropy.*“³⁵⁵

Kolik ale přesně těchto textů bylo ve sledovaném období vytištěno a jaký byl podíl jednotlivých témat a žánrů, je velmi obtížné určit, protože často jen zlomek skutečného počtu zůstal zachován. Například velká část sbírek německých knihoven byla zničena v průběhu válečných událostí dvacátého století a v korpusu textů panuje značná nerovnováha. Joy Wiltenburg soudí, že i z tohoto důvodu je v anglickém prostoru mnohem větší podíl zachovalých textů balad a pamfletů než v říšských městech a jejich okolí.³⁵⁶

Letáky nepodléhaly jen vlivu dějinných událostí, mnohé z nich byly určeny pro konkrétní veřejné vystoupení a okamžitou spotřebu, další tisky našly různé další upotřebení v domácnostech, jiné podlehly třeba povětrnostním podmínkám. I z tohoto důvodu se nikdy nemůžeme dozvědět, jaká byla celková velikost tohoto trhu s levnými tisky.³⁵⁷

83–97. K osobnosti Jiříka Jakubův Dačického Táž: *Knihotiskaři Jiří Jakubův Dačický a Jan Othmar Jakubův Dačický*. Praha 2012 (nevydaná dizertační práce).

³⁵³ TOBOLKA, Zdeněk Václav (et al.): *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Praha 1939–1967; URBÁNKOVÁ, Emma: *Soupis prvotisků českého původu*. Praha 1986; edice i teoretické stati in: <http://www.knihopis.cz>, dále jako Knihopis [cit. 16. 8. 2020].

³⁵⁴ K vývoji úvodní kapitoly: SMETANA, R. – VÁCLAVEK, B. (edd.): *České písně kramářské*, s. 7–38; BENEŠ, B. (ed.): *Světská kramářská píseň*; KNEIDEL, P.: *Česká lidová grafika*; SCHEYBAL, J.: *Senzace*.

³⁵⁵ PETTEGREE, Andrew: *Broadsheets*, s. 26.

³⁵⁶ Platí to zejména pro období 17. století: WILTENBURG, J.: *Disorderly Women*, s. 42.

³⁵⁷ PETTEGREE, Andrew: *Broadsheets*, s. 4.

Pro písňové texty autoři volili jednoduchá slova a ustálené fráze, naopak delší letáky se vyznačovaly složitější narativní strukturou. Vlastní text byl často uveden autorskou předmluvou nebo dedikací, ve které autor využíval mnohem čteněji latinských frází, básnických tropů a figur nebo aluzí. Do široké palety těchto textů tedy patřila díla určená primárně pro poslech pro nevzdělané posluchače, jako byly rytmičované příběhy nebo písně, ale i texty s literárními odkazy sepsané pro gramotné obecnostvo.

Jak ukazují studie dopadu raněnovověkých médií na veřejnost, můžeme soudit, že tyto texty měly skutečně schopnost působit na velmi široké publikum. Přestože není možné hledat přímé příčinné souvislosti mezi mediálními produkty a následným jednáním lidí, nabízejí letáky s tematikou vraždy dítěte nepochybně úvahy k zamyšlení obecnostva, rozšiřují hranice poznání a jsou součástí kultury.³⁵⁸ Historické události jako vražda dítěte matkou ve vzdálené zemi byly přetransformovány a přizpůsobeny společenským hodnotám dané společnosti. Publikum realitu prezentovanou médií vnímalo jako objektivně danou a na základě ní si vytvářelo často úsudky o lidech a událostech, přestože se jednalo jen o mediální konstrukt založený na zjednodušení celého kriminálního činu a zdůraznění některých jeho aspektů.³⁵⁹ Autoři všech oblastí podobně využívali ustálených exempl, přirovnání i podobných ženských a mužských vzorů (biblických, či pohanských) jako jsme si ukázali v předchozí kapitole. Proto i v letákové publicistice se objevuje „*tygří matka, chiméra, Médea, bídnice se srdcem z oceli a očima z mramoru*,³⁶⁰ a jak uvidíme dále, nalezneme v publicistice řadu podobných argumentačních strategií i literárních postupů jako u mravoučných spisů.

Mediální obraz prezentovaný těmito prameny je zkoumán prostřednictvím diskurzivní analýzy textů a rozboru znakové stránky pramene. Takovýto rozbor odhaluje vrstvy konstruované mediální reality, která je touto publicistikou prezentována a která nabízí relativně ucelenou představu o světě, kde manželky poslouchají své partnery, rodiče své děti a neprovdané služebné své hospodáře, a pro ty, kteří tak nečiní, je nachystán velmi krutý kapitální trest. Texty jsou ze své podstaty

---

³⁵⁸ JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B.: *c. d.*, s. 118.

³⁵⁹ Tamtéž, s. 191.

³⁶⁰ K popisu pramenů WILTENBURG, J.: *Disorderly Women*, s. 9–10. Celá řada zmíněných přirovnání v pamfletu ANONYM: *The Bloody Mother, or the most inhumane murthers committed by Jane Hattersley upon diuers infants*. London 1609. In: Early English Books Online, STC (Short-Title Catalogue), sign. 3717.3, f. A2.

předpojaté, neboť zpracovávají fiktivní příběhy s morálním ponaučením nebo propagandistickou funkcí.

Tato předpojatost se objevuje hned v několika rovinách. Vystupuje zde často sám autor, který z pozice očitého, ale zaujatého svědka hodnotí zločin a zastává pozici patriarchální autority. Navíc, pokud v příběhu dostávají možnost promluvit samotné pachatelky, tak pouze jako litující kajícnice, které přiznávají svou slabost a bezbrannost. Čtenář je záměrně mystifikován zveličováním počtu vražd i samotným titulem (Pravdivá zpráva) a pokud nemá vlastní zkušenosti s daným tématem, podléhá i vytváření předsudků a odsudků vůči stereotypně prezentovaným společenským skupinám.³⁶¹ Autoři letáků konstruují příběhy letáků jako exkluzivní zboží: neslýchané, kruté, odporné a strašlivé zločiny. O pachatelích a pachatelkách hovoří jako o zvrácených ženách, nepřirozených, politováníhodných matkách, monstrech, bohaprázdných a falešných otcích. Nadpřirozené jevy jsou prezentovány jako nepřirozené a nekřesťanské události. Už předem je známo i to, jak příběhy dopadnou, neboť jsou už v titulu rozděleny na ty, které budou mít tragické rozuzlení (truchlivá novina) a ty zakončené šťastně (zázračná událost).

Typy nejčastějších zločinů zobrazené v publicistice, při kterých dochází k násilné smrti malých dětí, můžeme následně rozdělit na pět různých okruhů podle typu stereotypně označovaného pachatele nebo pachatelky. Toto dělení naznačují již dříve citovaní badatelé a badatelky zabývající se anglickými a německými prameny, zejména Joy Wiltenburg, která se těmito typy textů soustavně zabývá již od začátku devadesátých let.³⁶² V nedávné době byla typologie upravena Margaret Lewis, která spojila letákovou literaturu také do v souvislosti s výslechovými protokoly.³⁶³ Upravená klasifikace Lewis, doplněná o českojazyčné varianty těchto textů tematizujících vraždu/smrt dítěte, by potom vypadala následovně:

I) Politické a náboženské vraždy: jejich primární účel je využití obrazu dítkovraždy ke kritice spáchaných ukrutností, kdy tělo mrtvého dítěte je často explicitně spojeno

---

³⁶¹ JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B.: *c. d.*, s. 138–146.

³⁶² Její práce v oblasti gender history ukázala cestu řadě dalších badatelů WILTENBURG, J.: *Disorderly Women*, s. 7–27; Podnětný je i úvod do druhé stěžejního díla: WILTENBURG, J.: *Crime and culture*, s. 2–29.

³⁶³ Zejména třetí kapitola LEWIS, M.: *Beware the Kinderfresser: Violence Toward Children in Print Culture*. In: *Táž: c. d.*, s. 94–127.

se symbolem tyranie (náboženské války ve Francii, boj za nezávislost Nizozemských provincií, boj křesťanů proti turecké hrozbě), případně se tento obraz využívá k zachycení obecné krutosti doby (například obraz kanibalismu za hladomoru). Smrt dítěte v náboženském významu také odkazovala k obávaným rituálním vraždám páchaným židy.

II) Vraždy spojené s nadpřirozenými událostmi a bytostmi: postavy strašidel uchvacujících neposlušné děti (Kinderfresser a jeho obdoby) spojené často s vlivem nadpřirozených sil zabíjejí nebo kradou děti. Lidé s nadpřirozenými schopnostmi (čarodějnice) ubližují dětem za účelem obnovení smlouvy s ďáblem. Mohou sem patřit také nadpřirozené události, spojené s těhotenstvím a porodem, například porod znetvořeného dítěte (monstra) nebo nevysvětlitelná úmrtí dětí.

III) Vraždy páchané lapky, vrahy a zloději: tyto letáky se snaží ukázat různé podoby páchaní zla ve společnosti lidmi, kteří často uzavřeli smlouvu s ďáblem a neštíteli se žádného sebehoršího zločinu, ať už usmrcení dítěte různého věku, nebo také vyříznutí plodu z těla těhotné ženy. Vrahy jsou vždy muži vyvržení ze společnosti, jejichž snahou je škození společnosti a rozpoutání chaosu.

IV) Vražda celé rodiny (familicida): Mnohonásobné vraždy spáchané jedním z rodičů ukazují důsledek tíživé sociální situace, případně jsou výsledkem eskalace dlouhodobějšího napětí mezi manželi. Vražda dítěte kojeneckého nebo batolecího věku zde reprezentuje nelidskou krutost, jaké se dopouštějí jen divoké šelmy nebo posedlí lidé. Vrahem v tomto případě může být muž (ve většině případů), ale i žena. Od následující kategorie familicidu odlišuje, že kromě dětí jsou usmrceni i další dospělí příslušníci domácnosti, sourozenci, partneři vraha/vražedkyně nebo jejich sloužící.

V) Vražda dítěte matkou (infanticida): V těchto textech matka usmrcuje jedno nebo více svých vlastních dětí s cílem zbavit se následků nemanželské sexuality, přičemž v dlouhodobějším horizontu se může jednat i o několik nezávislých vražd za sebou, které jsou odhaleny až zpětně. Četnost a ukrutnost spáchané infanticidy je zde opět nadsázkou monstrózního a bezcitného počínání ukrutné matky.

6. 2. Politické a náboženské vraždy

„Jak mnoho dětí bylo už zabito místo svých otců jen z důvodu pomsty. Z tohoto důvodu byla nemluvňátka vytrhávána z lůn svých matek a jejich těla byla pošlapána nohama nepřátel, malé děti byly uchopeny a jejich hlavy rozbity o zdi; maso nepřítele prodáno u řezníka jako jakékoliv jiné, srdce vyjmuto z těla a snědeno syrové, syrové! Jak mnoho jich bylo usmrceno mečem a pohřbeno v hnoji. Některé byly opečeny a snědeny, jiné shozeny z vrcholů věží, další vhozeny do vody z mostů.“³⁶⁴

Bernardin ze Sienny ve svém kázání proti rozdělení křesťanské společnosti na dvě nepřátelské frakce (Štaufy a Welfy) již sto let před prvními tištěnými kázáními i náboženskými letáky mluvil o tom, jaká nebezpečí hrozí nejednotné společnosti a jaká neštěstí mohou postihnout obyvatele měst a vesnic, pokud nežijí v souladu s Božím zákonem. V centru pozornosti tohoto kázání opět nestojí nikdo jiný než bezbranné nemluvně. Italský kazatel používá celou řadu odkazů na krutosti vojáků, vrahů, čarodějnic a zlodějů a zřetelně poukazuje na oblíbené téma vraždění nevinňátek. Předznamenává v tomto ohledu způsoby, jak s vraždami dětí pracují i jednotlivé žánry letáků a balad, se kterými se setkáme v této kapitole.

V letácích, pojednávajících o brutálních útocích vojáků matka-vražedkyně zdánlivě nemá žádnou roli, nicméně křesťanské matky jsou zde přítomny, a to v tom samém kontextu jako u kazatelské promluvy Johanna Saria (kapitola 5), jako přesný opak vraždících děveček. Tyto matky, zachycené v novověkých textech i v obrazech, se musely svého dítěte vzdát proti své vůli, brání ho do posledního dechu a často umrají spolu s ním.

Kazatelé a stejně po nich i autoři letáků spojují téma mateřství s propagandou (náboženskou i politickou). Krutosti spáchané na dětech ukazují barbarské počínání

---

³⁶⁴ „How many children have been killed for revenge upon their fathers. In the same manner babes have been torn from the wombs of their mothers and their bodies trodden underfoot, and little children seized and their heads dashed against the wall; the flesh of an enemy sold at the butcher's shop like any other flesh, the heart torn from a body and eaten raw, raw! How many have been killed by the sword, and then buried in dung! Some have been roasted and eaten, some hurled down from the tops of towers, others thrown from off bridges into the water.“ NAZARENO, Don Orlandi (ed.): *Saint Bernandin of Siena: Sermons* (překlad ROBINS, Helen). Siena 1920, s. 39.

nepřítele i hrdinné počínání matek a zachycují vraždu dítěte v Evropské křesťanské společnosti jako nekřesťanský, nelidský a nepochopitelný čin.

Nejčastěji se díla s kritikou barbarského zabíjení dětí opírají o scénu z evangelia sv. Matouše (kapitola 2: 16–18), zachycující nařízení krále Heroda, který „*rozhněval se náramně, poslav služebníky své, zmordoval všechny děti, které byly v Betlémě i ve všech končinách jeho, od dvouletých níže, podle času na kterýž se byl pilně vyptal od mudrců.*“³⁶⁵ Tento námět, známý z mnohých vyobrazení ve středověkém, renesančním i barokním umění (v díle Bruegela, Rafaela nebo Rubense a dalších), se objevuje na obrazech nebo reliéfech v mnoha verzích, lišících se přítomností nebo nepřítomností Heroda, který vše koná na d'áblův příkaz, ale i mírou krutosti vojáků, mnozí jsou totiž zachyceni při rozbíjení lebek dětí o dláždění či stěnu budovy, další vytrhávají děti z rukou klečících zoufalých matek nebo hází těla dětí z balkonu. Těla mrtvých dětí se hromadí u nohou vojáků a matky marně volají o pomoc. Tváře žen vyjadřují zoufalství, ale i odhodlání bojovat do posledního dechu. (obr. 2).

Cílem tohoto námětu bylo silné emocionální působení na diváky masakru, jehož oběti byly považovány za první křesťanské mučedníky a symbol nevinnosti.³⁶⁶ Toto téma se těšilo popularitě i mimo oblast vizuální kultury, v církevním a později i světském dramatu. Zde příběh sloužil jako ukázka pohanské krutosti Heroda a zdůrazňoval mučednictví nevinátek. Tento tragický příběh nabízí křesťanům ponaučení: bezmyšlenkovité vykonávání cizího rozkazu nevede k ničemu dobrému.

Příběh zapadá i do širšího kontextu biblických typologií. V Matoušově evangeliu je utrpení matek spojeno se starozákonním nářkem Ráchel, přičemž pro autory dramatu sloužilo zachycení zuřivého zoufalství jako kritika žen, které viděly jen svou osobní ztrátu, ale nechápaly, že mučednictví nevinátek předznamenávalo také utrpení Kristovo. Postupně tento motiv ztrácí své teologické rozměry, směřuje blíže k působivému zobrazení lidské tragédie a stává se součástí světské lidové zábavy.³⁶⁷

---

³⁶⁵ *Bible Kralická (Mt, 2: 16–18)*. Kromě Heroda je typologickým příběhem také nařízení egyptského faraona v příběhu Mojžíšově (Exodus I: 16, 22), kniha Pláč (4, 10) také zmiňuje utrpení dětí: „*děti prosí za chléb, ale není žádného, kdo by lámal jim*“; „*Ruce žen lítostivě vařily syny své, aby jim byli za pokrm v potření dcery lidu mého.*“

³⁶⁶ Vývoj této ikonografie přehledně STRACKE, Richard: *The Holy Innocents: The Iconography*. In: <http://www.christianiconography.info/holyInnocents.html>; Podobně se námět objevuje i v dílech jednotlivých malířů například N. Poussina. V encyklopedii Artble.com: *POUSSIN, Nicolas: Massacre of the Innocents*. In: https://www.artble.com/artists/nicolas_poussin/paintings/massacre_of_the_innocents [cit. 17. 08. 2020].

³⁶⁷ JACOBUS, Laura: *Motherhood and Massacre*, s. 39–54.

V tomto významu motiv vraždění nevinátek, založený na plnění tyranského příkazu, sloužil jako nejčastější vzor pro zobrazení vraždění dětí v politických a náboženských tiscích. Zachycení vraždících vojáků, plenících města, ukazovalo mučednictví vražděných křesťanů obecně, zobrazené násilí ale sloužilo i ke kritice příslušníků jiného vyznání nebo jiné konfese.

V raněnovověké letákové produkci jsou pod vlivem xenofobního strachu z expanze muslimského světa obviňováni z masakru nedospělých křesťanů v první řadě bezbožní turečtí vojáci.³⁶⁸ Ti jsou na dvou známých ilustrovaných jednolistech s dřevoryty Erharda Schöna (1529 a 1530) zobrazeni, jak nabodávají dětská tělíčka na svá kopí,³⁶⁹ přičemž doprovodná báseň Hanse Sachse dodává: „*naše manželky a panny vraždí krutě, dva z nich vprostřed vzali dítě, potom je vedví rozpůlili, a na ostré kopí nabodnuli.*“³⁷⁰

Vojáci jsou popisováni jako turečtí psi, kteří plení a vraždí celé město, přičemž emoce jsou, kromě obzvláště ukrutného zacházení s těly dětí (rozseknutí vedví, napichování na kopí), vyvolány také detailním popisem dalších zločinů, pálením domů, krádežemi dobytka, ale i například zabitím bezbranných matek a dětí. Podobně je typizované vraždění zachyceno i v pozdějších pamfletech, které cílily spíše na vzdělanějšího čtenáře. Jejich autoři pomocí apostrof a detailního popisu individuální krutosti ukazovali bezcitnost pohanských Turků.³⁷¹

Téma vraždění nevinátek se neobjevovalo pouze v protitureckých letácích, ale také v protestantském prostředí. Zde se dostalo ohlasu častým střetům protestantů s katolíky. Vraždění dětí znázorňovalo brutalitu a slepou zarputilost „papeženců“,

---

³⁶⁸ Toto téma bylo oblíbené také v českojazyčném prostoru poslední třetiny 16. století, blíže k těmto protitureckým letákům: HUBKOVÁ, Jana: *K podobám a rolím letákové publicistiky 16. a 17. století věnované problematice vztahů mezi Turky a křesťany*. Historie – Otázky – Problémy, 6, č. 2, 2014, s. 197–210; RATAJ, Tomáš: *Turecká hrozba a raně novověké zpravodajství v předbělohorských Čechách*. In: FEJTOVÁ, Olga – LEDVINKA, Václav – PEŠEK, Jiří (edd.): *Národnostní skupiny, menšiny a cizinci ve městech: Praha – město zpráv a zpravodajství*. Sborník referátů ze 14. vědecké konference Archivu města Prahy, konané ve dnech 1. a 2. října 1996, a z 15. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, konané ve dnech 7. a 8. října 1997. Praha 2001, s. 233–261; Více o strachu z Tureckého nebezpečí obecně ve vizuální kultuře SMITH, Charlotte Colding: *Images of Islam, 1453–1600: Turks in Germany and Central Europe*. London 2014.

³⁶⁹ SCHÖN, Erhard: *Die Armen Leut Klag*. Nürnberg 1530; Týž: *Die gefangen klagten. Türkischer Krieger verschleppt Gefangene in die Sklaverei*. Nürnberg 1530, dřevoryt Erhard Schön (1491–1542), text Hans Sachs (1494–1576). In: GEISBERG IV, č. 1242–1243, s. 1193–1194.

³⁷⁰ „*Ellendt ermord Junckfraw und Freawen/ die Kind mitten enzwey gehawen/ zetretten und enzwey gerrissen/ an spitzig Pfäl that er sie spissen.*“ SACHS, H.: *Die Armen Leut Klag*.

³⁷¹ „*Ó Bože buď milostiv! Tak chtělo některým matkám se srdce hrůzou rozskočit, když musely sledovat tu potopu, své dcery odsouzené k smrti, ponechané v bídě a bez pomoci.*“ FABER, Nicolaus: *Newe Zeitung Von schrecklichen Wunderzeichen so man am Himmel*. Strassburg 1575. In: VD16, sign. ZV 11505, f. 3v.

se kterou bránili svou pomýlenou víru. Přímé přebírání motivů i dřevorytů se projevilo například ve zprávách o krutostech Bartolomějské noci. Ti samí vojáci z protitureckého pamfletu, původně vytištěného Hansem Luftem ve Wittenbergu roku 1529, se stali o necelých padesát let později hrdiny zcela jiného příběhu.³⁷²

Zpráv, informujících o krvavých událostech v Paříži a okolí ze srpna roku 1572, existuje hned několik. Například protestantský pastor Wick měl o toto téma eminentní zájem, o čemž svědčí i jeho sbírka deseti tištěných i ručně psaných zpráv.³⁷³ Vraždění žen a dětí se zde objevuje jako symbol útlaku protestantů katolíky. V jedné ze zpráv, pojednávající o *Vražedných událostech ze srpna 1572 z Lyonu*, je vedle slovního popisu krutosti a tyranie katolíků i malba zachycující přivazování žen a jejich dětí k dřevěným žebříkům a jejich následné utopení v řece, přičemž tento obrázek vypovídá o velké fantazii a zaujetí, s jakými Wick a jeho spolupracovníci k tomuto tématu přistupovali.³⁷⁴

Jestliže pamflety zmiňují výčty obětí z řad šlechty, ale i prostého lidu,³⁷⁵ doprovodné ilustrace letáků se zaměřují právě na nevinné mrtvé na ulicích, vláčené za nohy a vyhazované z oken. V tištěné verzi jednorázku *O strašlivé inkvizici* (1572) se objevuje rýmovaný text, který se hned na několika místech vrací ke scéně znázorněné v samotném centru dřevořezu, k mrtvé matce s dítětem, například: „*Nato, všechno to děsné/ vraždění začalo v tom městě/ žádná těhotná žena, ani mimino/ ani pánové v domech schovaní/ nebyli té krutosti ušetřeni/ stovky křesťanů byly zavražděny.*“³⁷⁶

Tento nepochybně dobře prodejný motiv vraždění nevinů se potom objevil i v dalších kontextech, například jako symbol útlaku Nizozemských provincií

---

³⁷² KUNZLE, David: *From Criminal to Courtier: The Soldier in Netherlandish Art 1550-1672*. Leiden – Boston 2002, s. 162–163. Původní obrázek: LUFT, Hans: *Des Turcken erschreckliche belagerung und Abschiedt der Stat Wien*. Wittenberg 1529. In: VD16, sign. ZV 15080.

³⁷³ Jejich srovnání ve Wickianě nabízí SENN, M.: *Johann Jacob Wick*, s. 88–120. Množství krátkých zpráv s ilustracemi o Bartolomějské noci také ve Wickově kronice, viz dále.

³⁷⁴ Popis i reprodukce této ilustrace SENN, M.: *Johann Jacob Wick*, s. 105, příloha č. 4.

³⁷⁵ Oběti „*druhý den bylo obtížné se dopočítat, velký byl počet těl ležících v mnoha domech, nepřežily ani ženy ani malé děti.*“ ANONYM: *Schrecklichen und betrawerliche Zeitung von dem unerhorten unmenschlichen und grewlichen Mord an den Christen in Frankreich*. 1572, f. 2v. In: BSB, VD16, sign. S 4121.

³⁷⁶ Ve Wikianě se nachází jak v malované, ručně psané a malované verzi: ANONYM, *Jnn diser Figur ist eingescheinlich*, místo neznámé 1572; taktéž v tištěné podobě ANONYM, *Erschreckliche Inquisition so sich auff der Königlichen Hochzeit*, 1572. Obě verze in: HARMS VII, č. 22 a 23. Citovaný úryvek viz „*Drauff sie es angefangen hat, ein grausam Morden in der Stadt, kein Schwangern Weibs, kein saugends Kinds, keins Herrn mit seinem Hausgesind, Mann verschont hat in solcher not, viel hundert Christan Bleiben Todt.*“ In: *Erschreckliche Inquisition*.

prováděný španělskými vojáky pod vedením vévody z Alby.³⁷⁷ V delším pamfletu je popisován boj vzbouřeného města Haarlemu proti španělskému obléhání. Po porážce podle autora: „*Vévoda nechal plně naložit pět lodí muži, ženami a dětmi, ty poslal do Haarlemského moře, kde lodě nechal potopit. (...) Tři sta padesát dalších mužů nechal oběsit, tři sta popraviti, a potom 24. července dalších jedenáct plně naložených lodí nechal v moři potopit.*“³⁷⁸ V podobném duchu využívá téma vražd žen a dětí i autor *Strašlivé a žalostné noviny* (1576), ve které jsou nevinní obyvatelé opět topeni a vražděni španělskými vojáky.³⁷⁹

Také norimberský rytec Georg Kreydlein roku 1561 znázornil podobnou tyranii, tentokrát armády Moskovitů v Livonské válce (1558–1583). Tři vojáci, zachycení na dřevorytu (obr. 3), krutě povraždili tři křesťanské matky i s jejich malými dětmi. Zatímco děti, kterým byla odebrána srdce z těl, leží rozřezané na zemi, oběšené matky slouží vojákům jako střelecké terče.³⁸⁰

Zmíněné téma tyranie s náboženským podtextem se objevuje také v anglickém prostředí jako protikatolický pamflet pojednávající o děsivých událostech v severním Irsku. Pamflet o *Krvavých novinkách z Irska* (1641) popisuje svědectví anglikána Jamese Salmona, který uprchl ze severního Irska před řáděním těchto „*krvežiznivých rebelů*“ (katolíků) do Londýna.³⁸¹ Vzbouření papeženců vyvolal odpor protestantů k placení desátku papeži (ve společných farnostech) a další drobné rozepře, které vygradovaly v útoky rebelů na protestanty ve městě Arnaugh. Katolíci zavraždili „*tím nejkrutějším a nejkrvavějším způsobem ženy a děti, nejdříve zbavili panenství mnoho žen, poté je krutě zavraždili, tahali je za vlasy na ulici, a následně rozbily lebky jejich*

---

³⁷⁷ ANONYM, *Enuie, Ambition, Volupté, Tyrannie*, Frankfurt 1568-1572. In: HARMS II, č. 23; ANONYM, *Emblemes sus les actions perfections et meurs du seignor espagnol*, místo neznámé, okolo 1571–1581. In: HARMS II, č. 37. K dalším podobným dílům citovaný KUNZLE, D.: *From Criminal to Courtier*.

³⁷⁸ DREUSS, Johann: *Neue Zeitung. Warhafftige und erbärmliche neue Zeitung, was sich zugetragen hat von Haarlem*. Nidernwesel, 1573. In: BSB, VD16, sign. N 975.

³⁷⁹ ANONYM: *Warhafftige und erbärmliche Zeittung von dem Mord, brand so die von Antorff erlitten haben. Schweinfurt 1576*. In: BSB, VD16, sign. W 506. Zobrazení těchto událostí, které se dostaly i k pastoru Wickowi, lze nalézt opět v jeho Sbírce událostí (*Sammlung von Nachrichten*), kde jsou zachyceny zmíněné lodě, i topící se lidé, *Ertränkung gefangener Einwohner von Haarlem durch Herzog Friedrich 1573; Mordtaten der Spanier an den Bürgern von Haarlem am 8. August 1573*. In: SENN, M.: *Johann Jacob Wick*, s. 668–669 a 694–695.

³⁸⁰ KREYDLEIN, Georg: *Sehr gewreliche erschrockliche vor unerhörte wahrhafftige neue Zeytung*. Nürnberg 1561. In: WICK, J.: *Sammlung von Nachrichten*, f. 46.

³⁸¹ SALMON, James: *Bloudy Nevves from Ireland, The Barbarous crueltie by the Papists, used in that Kingdome. Printed for Marke Rookes*. London 1641. In: EEBO, British Library, Collection Thomason, sign. 31: E.179.

*děti o piliře a kamenné dláždění, napichovali děti na svá kopí a vláčeli jejich těla z místa na místo.*³⁸²

Pamflet vyzdvihuje zvláště jednu z událostí Irské rebelie, která se skutečně vyznačovala mnoha násilnostmi na protestantském obyvatelstvu (během několika měsíců let 1641–1642).³⁸³ James Salmon přidal oblíbené drastické detaily zacházení se ženami a dětmi, které se čtenářům opět mohly spojit s obrázky římských vojáků (ale i Turků nebo Španělů) z vraždění nevinátek. Na rozdíl od dalšího okruhu letáků spojených s vrahy a vražedkyněmi, v těchto textech jsou děti vždy pouze pasivními a většinou také fiktivními oběťmi, přičemž cílem tohoto motivu je vyvolat pocit zděšení u recipientů a znásobit jejich odpor vůči pachatelům. Přestože fakta válečných událostí byla založena na skutečných událostech (obléhání Vídně, Bartolomějská noc, Irská rebelie), využití biblického tématu nevinátek sloužilo k poukázání na všudypřítomné zlo, číhající na neřádné křesťany, kteří jsou trestáni za své hříchy tyranskými vládci a jejich vojáky.

Tato tradice konfesijně podmíněné vraždy má své kořeny i v domácích pramenech, jak ukazuje už zmíněný *Jenský kodex* (obr. 4)³⁸⁴ Ten na jedné ze svých četných iluminací zachycuje katolického kněze, který dítě zplodil, pokřtil, byl mu kmotrem, a nakonec je i zabil a pohřbil. Jedná se o kališnickou propagandu, která útočí na neřádný život katolických kněží. Stejně jako autoři letáků si i tvůrci kodexu kladou otázku: co jiného by mělo odklonit věřící od katolického konfese (nebo jakékoliv jiné zneprátelené konfese), než hříšný skutek infanticidy? Přítomnost takových lidí mezi křesťany je chápána jako zkouška pro pravověrné, jako Boží trest, který je seslán, aby konečně přesvědčil ty, kteří váhají.

Podobně jsou v duchu Božího trestu zobrazeny také hrůzy spáchané během hladomoru, který se rozšířil v Litvě, Rusku a Sarmatii v důsledku zmíněné Livonské války (obr. 5).³⁸⁵ Letáku dominuje ilustrace hladem šílených vesničanů, kteří porcují, opékají nebo zasyrova konzumují těla svých bližních. Vidíme poloviny trupů, těla bez hlav a hlavy bez těl, obraz zmaru opět dokládají těla dětí, jedno v rukou vesničana, který ho ohlodává, další mrtvolky porůznu roztroušené po zemi. Tento téměř

---

³⁸² SALMON, J.: *Bloudy Newes*, f. 2v.

³⁸³ LENIHAN, Pádraig: *Confederate Catholics at War, 1641–49*, Cork 2001.

³⁸⁴ Praha, Knihovna Národního muzea, *Jenský kodex*, sign. IV B 24, f. 77r (kněz vraží své dítě). Přetiskuje i: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. (et. al.): *Děti a dětství*, s. 456–458.

³⁸⁵ BERG, Adam: *Ein erschreckenliche doch warhafftige grausame Hungers Nott*. München/Augsburg 1571. In: ZBZ, sign. PASS II 9/9; HARMS VII, č. 42; STRAUSS I, s. 102.

apokalyptický výjev je doplněn i obligátním slovním popisem: „*Také z Ruska je možné zaslechnout mnoha takových příběhů, že rodiče kvůli tomuto strašlivému hladomoru své vlastní děti žrali i příbuzní jeden druhého, za což tito hříšníci popraveni také byli.*“³⁸⁶ Vztah příbuzenství v tématu reálného kanibalismu, zejména u narušení nejbližšího možného lidského pouta (rodič-dítě), ukazuje děsivost hladomoru a má vyvolat zamyšlení mezi pobožnými recipienty. Kanibal je ukazován jako nejhorší možný hříšník, pro nějž neexistuje odpovídající trest.³⁸⁷ Kanibalismus dětí, jak zmiňovalo i kázání Sariovo (kapitola 5), má své místo v biblických textech a v mnoha zmínkách se během období hladomorů objevuje po celé Evropě od středověku až do novověku.³⁸⁸

Ve shodném duchu děsivých obrazů nepochopitelné krutosti, viděných jako trest za lidské hříchy, byly zobrazeny také v letáčích o obětech rituálních židovských vražd. Znamé rituální vraždy křesťanských chlapců byly popsány ve spojitosti s vykonstruovaným procesem proti židům v Tridentu, ale také v domácím bádání, v procesu týkajícího se chlapce Šimona Abelese.³⁸⁹ Letáky zachycující vraždy křesťanských chlapců spáchané židy spojují dvě různá témata (vraždu způsobenou zlými silami a vraždu spojenou s příslušníky jiné náboženské skupiny) s cílem demonizovat příslušníka jiné konfese. Křesťanské dítě, nejčastěji malý chlapec, zde opět představuje všeobecně srozumitelným symbolem nevinnosti.

Hned na několika letáčích jsou zachyceni židé provádějící rituály, které napodobují nebo zneuctvují svátost eucharistie (znesvěcování hostie, pečení chleba s krví dítěte). Ve dvou textech, *Pravdivé zprávě o dvou židech* (1574)³⁹⁰ a ve *Strašlivé*

---

³⁸⁶ „*Inn Reüssen erhört man deßgleichen, vnnd vil erschreckenlicher geschicht, das die Eltern ihre eigene Kinder fressen vor grawlicher hungers noth, auch ein geschwesterger das ander, auch alle ubelthetter so hingericht werden.*“ Tamtéž.

³⁸⁷ Různé aspekty raněnovověkého kanibalismu (židovské, čarodějnické, zlodějské rituály, případy seriových vrahů, kanibalismus z hladu) z oblastí Habsburské monarchie zmiňuje na základě poznatků etnologie kniha rakouské filoložky Christy Tuczey: TUCZAY, Christa: *Požírači srdcí: démonické zločiny v dunajské monarchii*. Praha 2010.

³⁸⁸ To zmiňují různé české kroniky, od tak řečeného Dalimila, přes Petra Žitavského až po kronikáře doby Přemysla Otakara I. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. (et. al.): *Děti a dětství*, s. 459–460.

³⁸⁹ V zahraniční i domácí literatuře blíže: PO-CHIA HSIA, Ronnie: *Trident 1475, Rituální vražda před soudem*. Praha 2015; NOVOTNÝ, Lubomír: *Kauza "Abeles". Příklad řízení v trestní věci před apelačním soudem na sklonku 17. století*, in: KRUŠINSKÝ, Rostislav (ed.): *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 17. odborné konference Olomouc, 5.–6. listopadu 2008*. Olomouc 2009, s. 199–226. Tyto slavné vraždy se objevily samozřejmě také v letákovém zpracování, viz: STÖRITZ, Michael: *Warhafftige Abbildung einen erschrocklichen Mordthat*. Praha 1694. In: GNM, sign. HB 3936; ANONYM: *Spottbild auf die Juden (mit dem "Kindelein von Trient")*. Místo neznámé 1551/1600. In: GNM, sign. HB2053.

³⁹⁰ PETERLE, Michael: *Warhafftigen Bericht von zweyen Juden, die zwey Weiber bestellt haben*. Místo neznámé 1574. In: ZBZ, Wickiana, PASII 12/7; HARMS VII, 59.

novině z Prešpurku (1591),³⁹¹ se klade důraz na potrestání provinilců podle zákonů hrdelního práva. Je zobrazeno mučení židů (pálení kleštěmi) a jejich následná poprava, jako trest za to, že ukradli a zabili rodičům jejich dítě. Ve *Strašlivé novině* je zároveň jeden z židů zobrazen také, když kupuje hostii od padlého mnicha. Pamflet tak slouží i jako protestantská kritika monasticismu.

Ve *Strašlivém vyobrazení odporného mordu (1675)*³⁹² je na ilustraci postupně zachycen celý příběh křesťanské oběti. Strip začíná v českém městě Stříbře (Miess) ukradením křesťanského chlapce s využitím lichvářských intrik židů. Židé přesvědčili babičku dítěte (matka zrovna nebyla doma), aby jim prodala svého vnuka za 200 tolarů, což text popisuje ve verších: „*Ti židé hned jak přišli/ dítě přinesli si domů s sebou/ poslechněte novinu strašlivou/ vysvléci to potom dali/ a s drzostí svou velikou/ žily chlapci podřezali/ a zachytili krev nevinnou/ Pak mu hlavu uřezali/ Na to, jeden žid to tělo vzal / a odhodil ho tajně/ do stoky ho uschoval.*“³⁹³

Rytina doprovázející text je poměrně propracovaná a bohatá na detaily. Obrazové části letáku dominuje moment utajení zločinu, kdy se židé zbavují hlavy chlapce, kterou hází do zmíněné stoky. Na jednom z devíti komiksových stripů si můžeme povšimnout na první pohled nezřetelné hlavy očitého svědka, který žida zahlédl při činu ukrývání utáaté hlavy a následně krvavý rituál odhalil autoritám.³⁹⁴

Příběhy o brutalitě židů vzbuzují zděšení podobné tomu, jaké u lidí vyvolávali krutí plundrující vojáci nebo krvelačné šelmy (vlci, diví lidé). Jak zmiňuje mimo jiné Margaret Lewis, víra v praktikování zvrácených židovských rituálů, a dokonce i následný kanibalismus přetrvala po celý raný novověk a vedla některé křesťany k tomu, že se pokoušeli v reálném životě židům křesťanské chlapce skutečně prodat. Lze se domnívat, že rituální vražda dítěte a vražda novorozence matkou od sebe nebyly nikde zcela úplně odděleny. Lewis zmiňuje případ děvečky z Augsburgu Anny Peruion, která věřila, že židé mají reálný důvod pro koupení křesťanského chlapce a viděla to jako možnost, jak si finančně přilepšit. Přestože překvapení židé tuto

³⁹¹ MEYER, Lucas: *Ein erschrockliche neue Zeitung so sich im 1591. Jar zu Pressburg im Ungern zu getragen. Nürnberg 159.* In: STRAUSS II, 703. Příběh židů, který chtěli napodobit rituál eucharistie a použili k tomu dva křesťanské chlapce, které zabili odehrává se v Bratislavě.

³⁹² ANONYM: *Warhaffe abbildung der grausammen Mordthat so die Juden bei Mieß in Böhmen an einem 4. Jahrigen Christen knäblein verübet.* Místo neznámé, 1675. In: BSB, VD17, sign. 12:667124U; také BREDNICH, Rolf (ed.): *Die Leidpublizistik II*, příloha, č. 123.

³⁹³ *So bald sie Juden bringen/das Kind zu ihen ins Haus/ acht hört von Wunderdingen/ Thäten stieß ziehen aus/ und haben mit frechem Muth/ aus allen Andern glassen/ das Unschuldige Blut/ den Kopf hernach abschneiden/ ein Jud ihn truge fort/ und warffe ihn mit fremden/ in die Mehring an ein Ort.* In: ANONYM, *Warhaffe abbildung.*

³⁹⁴ KUNZLE, D.: *The early comic strip*, s. 181–182.

nabídku zásadně odmítali, Anna (ale i další dvě ženy například v letech 1572 a 1742), stejně jako augsburští soudcové, vnímali tuto možnost jako zcela reálnou a v podobné rituály věřili.³⁹⁵

Velice úzce obraz židovského rituálu v letákové publicistice souvisel nejen s vražděním nevinátek a kanibalismem, ale také s dalším obávaným celokřesťanským spiknutím – s čarodějnickými rituály. Podle Charlese Ziky se v zobrazení znesvěcení hostie (doprovázeném obětováním dítěte) u židů i čarodějnic projevoval strach křesťanů z vnitřních i vnějších nepřátel. Tento strach byl následně symbolicky znázorněn útokem židů, Turků, nebo čarodějnic na malé děti (symbol nevinnosti), který byl zároveň útokem na celé křesťanstvo, tělo církve.³⁹⁶ I tento námět spolu s vražděním nevinátek byl motivován cílem tiskařů vydělat na tématu lidské krutosti a tisky se těšily popularitě čtenářů, kteří s jistým potěšením prožívali hrůzu a ohavnosti své doby.

Ve všech těchto letácích jsou matky i děti nevinnými oběťmi, které nemají žádné výrazné charakterové rysy, většinou ani jméno. Přesto se výrazně podílejí na vytváření mediálního obrazu matky vražedkyně. Letáky první kategorie ukazují totiž ženy, které jsou přesným opakem pachatelek infanticidy. Matky, jež v tváři v tvář lidské krutosti bojují ze všech sil, vlastníma rukama i kamením brání své potomstvo proti silnějším ozbrojeným vojákům.³⁹⁷ I letáky pojednávající o kanibalismu a židovských rituálech ukazují podobné ženy, zoufalé nad ztrátou dětí, ženy, které byly příliš slabé (nebo již dokonce mrtvé) a nemohly ochránit své nejbližší, byly podvedeny úskočnými židy a ztráta dětí pro ně znamenala tu nejhorší možnou katastrofu.

Mnohé texty (v duchu protestantské výchovy) ukazují, že z těchto katastrof si mají vzít křesťané v první řadě poučení, neboť pohroma, hladomor nebo válka (jako v případě ilustrovaného jednolistu o hladomoru) je důsledkem toto: *„Že všemocný Bůh již nechce dále shlížet na naše hříchy a špatné žití, ovšem jeho rozličné milosrdenství může tento spravedlivý hněv, který se skrze strašlivý hladomor projevil, od nás*

---

³⁹⁵ Tyto případy z Augsburgu dokumentuje LEWIS, M.: *c. d.*, s. 107.

³⁹⁶ ZIKA, Charles: *Cannibalism and Witchcraft in Early Modern Europe: Reading the Visual Images*. History Workshop Journal, 44, 1997, s. 101.

³⁹⁷ To na jednom z nejpůsobivějších zobrazení vraždění nevinátek ukazuje HAARLEM Cornelis van. *Vraždění nevinátek* (olej na plátně, 1591).

In: <http://rijksmuseumamsterdam.blogspot.cz/2010/07/cornelis-van-haarlem-massacre-of.html> [cit. 16. 08. 2020].

*odvrátit, a může nás naplnit milostí, za kterou my s nejvyšší vděčností a pobožným životem se mu můžeme odvděčit.*³⁹⁸

Útok na děti představuje zároveň i útok na celé křesťanstvo na budoucnost křesťanské společnosti, která je neustále ohrožována temnou mocí ďábla. To bude nejvíce patrné u následující skupiny letáků, která se věnuje vraždám dětí spáchaným čarodějnicemi, nadpřirozenými bytostmi a tajemnými silami (Boží trest).

6. 3. Vraždy spojené s nadpřirozenými bytostmi a čarodějnicemi

*„A mezi nimi byla dopadena také jedna, která řekla a přiznala, aniž byla podrobena mučení, že sama usmrtila třicet dětí nebo tak nějak, tím že jim vysála krev a také řekla, že dalších šedesát pustila na svobodu. (...) Dále také přiznala, že zabila svého vlastního malého syna a nadělala z něj prášek, který dávala lidem k jídlu, během těchto svých praktik.*³⁹⁹

Jak zmiňuje další úryvek z kázání Bernardina Siennského, nebyly to jen zneprátelené politické frakce nebo náboženské menšiny, které prostřednictvím vojáků páchaly nepochopitelné krutosti na rodinách bohabojných křesťanů, množství útoků přicházelo také z nitra samotných křesťanských komunit. Jestliže vnějšího, cizího nepřítele (například žida nebo Turka) bylo jednoduché odsoudit díky veřejně projevované jinakosti, čarodějnice a jejich mužští protějškové (čarodějníci, kouzelníci) byli mnohem nebezpečnější. Skrývali se uprostřed městských i vesnických komunit, byly součástí celosvětového spiknutí a své čary provozovali s cílem způsobit co největší škody. Za tímto účelem dokázali usmrtit obrovské množství dětí. Čarodějnice, jak zmiňuje Bernardin, byly schopné škodit těhotným ženám i rodičkám,

---

³⁹⁸ „Der Allmechtig güttig Gott wolle nit Ansehen inser Sünd und Bösses leben, sonder sein manigfaltige barmherzigkeit und sein gerechten zoren sampt, der grawlichen hungersnoth, von uns abwenden, oder doch miltern und uns geben das wir forthin mit höchster danckbarkeit nach seinem Göttlichen willen leben, unnd er uns an Leyb und Seel, hiezeitlich und dort ewig speyse. Amen.“ In: BERG, Adam: *Ein erschreckenliche doch warhafftige grausame Hungers Nott.*

³⁹⁹ *And there was taken among others one who told and confessed, without being put to torture, that she had killed thirty children or thereabouts, by sucking their blood; and she said also that she had let sixty go free; and she said that every time she let one of them go free she must sacrifice a limb to the devil, and she used to offer the limb of an animal; and she had continued for a long time doing in thiswise. And yet more she confessed, saying that she had killed her own little son, and had made a powder of him, which she gave people to eat in these practices of hers.* NAZARENO, O. (ed.): *Saint Bernandin*, s. 166.

oslabovat jejich novorozené děti tím, že sály jejich životní energii (krev), využívaly na sabatech magické prostředky zhotovené ze svých vlastních dětí.

Představy o nadpřirozených bytostech usmrcujících děti ale nevycházely jen z křesťanské tradice a vykonstruovaného obrazu čarodějnictví a sabatu, i ve folklórních příbězích existovaly bytosti ubližující dětem. Obří nebo pohanské bohyně (pohádkové čarodějnice) byly schopné unést neposlušné děti z domovů do své chýše a tam je pozřít. Také tento folklórní kontext infanticidy ovlivňoval veřejné mínění a podvědomě přidával matkám vražedkyním nadpřirozené, temné rysy.

Jedním z oblíbených témat letákové produkce byla vražda/usmrcení dítěte spojená s evropskou folklórní tradicí lidových pověr a představ, které se týkaly nadpřirozených bytostí škodících dětem. V evropské, ale i arabské lidové tradici existoval po staletí obraz strašidla nebo zlé čarodějnice, která unáší a následně zabíjí zlobivé děti. Takové zmínky se objevují již v pramenech židovských nebo řeckých.⁴⁰⁰ Jedním z démonů byla podle židovských pramenů Lillith, první žena Adamova, která byla Hospodinem prokleta pro svou neposlušnost a za trest nucena páchat zlo na novorozených dětech, kterým brala sílu a podílela se na jejich častých náhlých úmrtích. Obraz tohoto ženského démona ubližujícího dětem se Moseru Gasterovi, literárnímu vědci a sběrateli legend, povedlo vysledovat v mnoha příbězích z Karpat, jižního Ruska nebo oblasti dnešního Turecka a Sýrie.⁴⁰¹

Jak si všímali folkloristé devatenáctého století (například Jakub Grim) tato *čarodějnice ubližující dětem* má i mnoho dalších podob, které můžeme spojit s nadpřirozenými pohanskými čarodějnicemi: Perchtou v Německu, Babou Jagou ve slovanských regionech, Brigit v Irsku, Grýlou na Faerských ostrovech nebo třeba českou Polednicí.⁴⁰² Tato strašidla mají společné rysy: trestají neposlušné děti, ale i dospělé za přestoupení obecně přijímaného tabu (práce v noci nebo v době slaveného svátku, neuposlechnutí společenských pravidel), a to poměrně krutě – vyvržením vnitřností provinilců nebo uvařením zaživa.⁴⁰³

Také raněnovověké letáky, přestože se z jejich celkového počtu zachoval jen zlomek, svědčí o návaznosti na tuto tradici nadpřirozených bytostí. Podle jednoho

---

⁴⁰⁰ LEWIS, M.: *c. d.*, 94–127.

⁴⁰¹ GASTER, Moses: *Thousand years of the child-stealing Witch*. *Folklore*, 11, 1900, s. 129–162.

⁴⁰² SMITH, John: *Perchta the Belly-Slitter and her Kin: A View of Some Traditional Threatening Figures, Threats and Punishments*. *Folklore*, 115, 2004, s. 167–186. K různým pověrám ohledně novorozenců a šestinedělí v domácím etnologickém bádání také NAVRÁTILOVÁ, Alexandra: *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha 2004, s. 106–140.

⁴⁰³ SMITH, J.: *Perchta*, s. 173.

z navrhovaných folkloristických kritérií můžeme tato témata v letácích rozdělit do tří kategorií:

- 1) bytosti nadpřirozené (Kinderfresser a jeho obdoby)
- 2) bytosti lidského vzhledu s nadpřirozenými schopnostmi (čarodějnice, vlkodlaci)
- 3) nevysvětlitelné úkazy, katastrofy (například porody monster).⁴⁰⁴

Ad. 1) Jedním ze zástupců první kategorie fiktivních monster byla postava Kinderfressera, zarostlého muže obřích rozměrů, který na zádech nesl pytel nacpaný vyděšenými dětmi. Na mnoha doprovodných ilustracích byl tento divý muž zachycen, jak si cpe do svých nenasytných úst svou první oběť ještě dřív, než se vzdálil z vesnice. Tato pohádková postava žrouta dětí sloužila jako varování pro malé nepořádníky a můžeme nalézt hned několik různých verzí. Ve verzi letáku vydaného Lorentzem Schultzem (1600) je v incipitu jasně vymezena i běžná funkce tohoto strašáka: „*Jsem nazýván žroutem dětí, známý jsem všem matkám, které užívají mé jméno k utišení svých potomků, když pláčou, křičí nebo kňourají.*“⁴⁰⁵

Tento pohádkový nádech nadpřirozené bytosti záhy dostává mnohem dramatičtější rozměr, a to zejména ve chvíli, kdy autor zmiňuje výčet toho, co by se dotyčným dětem mohlo stát, pokud by se obrovi dostaly za oběť: „*Vezme si je zpět do svého domu, kde je roztrhá na kusy a svými zuby je rozdrť.*“⁴⁰⁶ Ještě mnohem explicitněji je tato hrozba neposlušným dětem zachycena v nedatované verzi téhož letáku, vytištěné v Augsburgu Albrechtem Schmidem: „*Strčím vás do pytle, ukousnu vám nohy a paže, ruce, uši, nos a hlavu, rozhryžu vaše střeva, srdce, játra, plíce a žaludek. Pokud chcete přede mnou uprchnout, přitáhnu vás zase zpět, neboť mám na to lana dosti.*“⁴⁰⁷

---

⁴⁰⁴ Při bližším výzkumu se tyto kategorie samozřejmě překrývají a lze je tedy chápat jen jako přibližnou pomůcku při klasifikaci analyzovaného materiálu.

⁴⁰⁵ „*Ich bin de Kindlfresser gnant, den Mütteren ganz wol bekandt, die ihre Kinder mit mir stillen, wann sie shon weinen schreyen grillen.*“ SCHULTES, Lorenz: *Der Kinderfresser*. Augsburg, okolo 1600. In: WÄSCHER, Hermann (Ed.): *Das deutsche illustrierte Flugblatt, Teil I*. Dresden 1955–1956, s. 13; ALEXANDER II, s. 570.

⁴⁰⁶ „*Der er bald in sein Hauss heim tret und thut es von einander reissen, mit Zänen auch zerbeissen.*“ Tamtéž.

⁴⁰⁷ „*Ich steck euch in mein Sack, und beiss ab Füß und Aerme, Händ, Ohren, Nass und Kopf, zernage das Gedärme, Herz, Leber, Lung und Bauch. Wolt ihr mir gleich entfliehen, so hab ich Srick genug, womit ich kann euch zu mir ziehen.*“ SCHMID, Albrecht: *Der Kinderfresser*. Augsburg, rok neznámý. In: Frankfurt am Main: Stadt- und Universitätsbibliothek. Fond Einblattdrucke Gustav Freytag, sign. 30:2-42033.

Tyto popisy krutého obra vychází z tradice středověkého zobrazení divého muže, kde obraz lidsky vypadajícího tvora se zvířecími způsoby žijícího na okraji společnosti sloužil jako varování pro jedince zřikající se civilizovaných způsobů života, v tomto případě především dětí, které odmítají poslušnost svým rodičům. V tomto kontextu byla postava obra-lidojeda také součástí převráceného společenského řádu karnevalu. V satirické básni napsané Hansen Sachsem obr *Narrenfresser*, na doprovodné ilustraci sedící na káře tažené služebníky pojídal hlupáky.⁴⁰⁸

O popularitě tématu obra lidojeda svědčí i dva další nedatované tisky, jejichž autorem byl Abraham Bach a také další dřevoryt provedený německým umělcem Hansem Weiditzem (obr. 6).⁴⁰⁹ Na všech třech tiscích je opět zobrazen obr se svým neodmyslitelným pytle plným vyděšených dětí. Zejména expresivní Weiditzův dřevoryt plný vyděšených nahých plačících batolat, z nichž jedno kálí strachy, další je zachyceno už napůl pozřené, bezmocně se sápací ven ze slintajících úst bezcitného obra, opět ukazuje důraz, který autoři kladli na zobrazení brutální smrti bezbranných dětí.⁴¹⁰

Přestože Margaret Lewis polemizuje o způsobu recepce těchto textů čtenáři, neboť často balancují mezi humorným a vážným vyzněním (dítě, které má být brzy pozřeno, na pozorovatele vesele mává z obrova pytle),⁴¹¹ texty je možné vnímat i jako vážně míněné varování neposlušných dětí. Největší nebezpečí dětem skutečně hrozilo, pokud nerespektovaly rodičovskou autoritu a vzdalovaly se z jejich dohledu. Zobrazená hrozba mučení, roztrhání a sežrání tímto monstrem měla rodičům připomínat krutou realitu doby.⁴¹² Úsměv na tvářích obětí je patrný i u vážněji tematicky zaměřených letáků (obr. 2), kde oběšené křesťanské ženy i rozpárané děti

---

⁴⁰⁸ SACHS, Hans: *Narrenfresser. Mehr das Narren Bad*. In: VD16 sign. S 468. K literatuře o postavě divého muže BERNHEIMER, Richard: *Wild Men in the Middle Ages: A study in Art, Sentiment, and Demonology*. New York 1970. V domácí české tradici ŠMAHEL, František: *Diví lidé (v imaginaci) pozdního středověku*. Praha 2012.

⁴⁰⁹ BACH, Abraham: *Der Kindlein Fresser und Der Mann mit dem Sack*. Norimberk 1651/1654. In: GNM, sign. HB26468; ALEXANDER I, s. 62–63.

⁴¹⁰ WEIDITZ, Hans: *Der Kinderfresser*. Místo neznámé okolo 1520. In: GEISBERG IV, č. 1520, s. 1482.

⁴¹¹ LEWIS, M.: *c. d.*, s. 90.

⁴¹² Je ovšem nepochybné, že spojení s lidovou kulturou není jediným zdrojem inspirace, ale obr pojídající děti má své předchůdce také v antické tradici. Charles Zika našel ale další dobové souvislosti mezi Kronosem a Saturnem, spojené mimo jiné s rituály pojídání malých dětí, které byly v dobovém významu provázané s rituální vraždou křesťanských dětí spáchanou židy: ZIKA, Ch.: *Cannibalism*, s. 77–105. O židovských rituálech také předchází kapitola.

na pozorovatele hledí radostně, bez známky utrpení, nicméně tento kontrast vyvolává u recipientů soucit s nevinně zmařenými životy.

Kromě strašáka dětí existovaly ale i další postavy divých mužů a revenantů, kteří trestali neposlušné jedince. V anglických baladách se objevuje například tajemná postava *Whipping-Toma*, přízraku, číhajícího v temných londýnských ulicích na promiskuitní ženy podezřelé z tělesného hříchu, aby je mohl nečekaně strašit a bít.⁴¹³ Dalším typem trestajícího strašidla, často ubližujícího neposlušným dětem (unáší je z jejich domovů), byla i Shakespearem zpracovaná postava skřítky Pucka/Robina Goodfellowa.⁴¹⁴ Není neobvyklé, že postava nebezpečného tvora (kanibala) řádila i v jiné podobě než jako obr nebo duch, což zmiňuje třeba krátká zpráva o lidském netvorovi žijícím v lese, který jedl kočky a také usmrtil a snědl šestileté dítě, přičemž ho text spojuje se skotskými legendami o podobných monstrech.⁴¹⁵

Nadpřirozená postava obra-kanibala měla i svou ženskou obdobu, starou čarodějnici Butzen-Bercht (1701),⁴¹⁶ zachycenou například na jednolistu Albrechta Schmida (obr. 7). Před dveřmi domu stojí čarodějnice s nůši plnou dětí na zádech a vyhrožuje neposlušným dětem (tentokrát pouze dívkám) mnoha drastickými způsoby: „*že je zamkne v domě v domě s kočkami, myšmi i všelijakou jinou havětí, že je umlátí k smrti koštětem, rozškrábe jim obličej, ostríhá vlasy, ale i že je vhodí do hnoje a upálí nebo jim vytáhne vnitřnosti z břicha, pokud nebudou plnit své povinnosti a poslouchat rodiče.*“⁴¹⁷

Butzen-Bercht vypadá nejčastěji jako přilhlá, rozedraná, bradavicemi pokrytá stařena, ovšem právě její hrozba vyvržení střev a upálení ji identifikuje s folklórní tradicí čarodějnice Perchty.⁴¹⁸ Tato linie lidových příběhů odkazuje i k dalším

---

⁴¹³ ANONYM, *Whipping Tom Or The deceitful Kinsman. Maidens beware who you do trust*. Místo neznámé 1678–1680. In: EBBA, sign. 21949. Jak zmiňuje Wiltenburg, tato postava ale měla i svého předchůdce, který číhal také na neposlušné muže WILTENBURG, J.: *Disorderly Women*, s. 188.

⁴¹⁴ JONSON, Ben: *The mad merry Pranks of Robin Good-fellow*. London 1663-1674. In: EBBA, sign. 31962.

⁴¹⁵ ANONYM: *Human Monsters!! Account of a Human Monster, at Woodside*. Místo a rok vydání neznámé. In: EBBA, 32442.

⁴¹⁶ SCHMID, Albrecht: *Die Butzen-Bercht*. Augsburg 1701. In: GNM, sign. HB24505; také ALEXANDER II, s. 489.

⁴¹⁷ „*Ich will euch Händ und Füß/ Creuzweiß zusammen binden/ Und werffen in den Koth/ und will ich euch anzünden/ Eur Zoyff und Haar/ das Gsicht zerkratzen/ und die Nass abschneyden/ und euch prau zersusen/ (...) So will ich haspeln Die Därme aus dem Bauch/ und ihn hernach mit raspeln und bechlen füllen ein.*“ SCHMID, A.: *Die Butzen-Bercht*, nepag.

⁴¹⁸ SMITH, J.: *Perchta*, s. 169–170.

ženským strašidlům známým v germánské i slovanské lidové kultuře, a to zejména přírodním duchům spojovaným s revenanty.⁴¹⁹

Perchta, podobně jako zmíněná baba Jaga, Polednice nebo Klekánice, měly zcela jiný původ než pronásledované raněnovověké čarodějnice, démonizované v německých čarodějnických procesech.⁴²⁰ Tyto pohanské podoby bohyně-matky nesouvisí s křesťansko-židovsko-muslimskou tradicí Boha a satana, naopak samy jako bohyně rozhodují o dobru a zlu. V každém případě se mohou zachovat jinak, a zatímco těm, jež se provinují, škodí, své věrné odměňují.⁴²¹ Pouze postupně byly těmto postavám přisouzeny atributy krutosti, svůdnosti a brutality spojené s čarodějnickým spiknutím. Letáky v tomto ohledu zdařile využívaly atmosféry strachu z čarodějnictví a manipulovaly se svými čtenáři.

Ad. 2) Perchta nás přivádí k druhé kategorii nadpřirozených postav z letáků, k čarodějnicím a čarodějníkům v lidské podobě s nadpřirozenými schopnostmi. Ženy obviněné z čarodějnictví byly často spojovány se zjevem hrbaté čarodějnice a není náhoda, že i ony provozovaly černou magii a rituály, které ubližovaly dětem. Celá řada těchto hrůzu budících praktik byla ukázána na mnoha dřevorezech doprovázejících letáky a démonologická pojednání.⁴²²

Pro čarodějnice a čarodějníky bylo podle dobových představ typické, že byli schopni proměňování (například ve vlky), ale i kanibalismu (zejména dětí). Málokdy v letácích nacházíme tradiční obraz čarodějnického sabatu (noční setkávání, obcování s ďáblem), jak je znám z démonologických pojednání, ale objevují se jednotlivci nebo skupiny čarodějnic a kouzelníků, kteří páchají některé z popsanych čarodějnických praktik (škodlivá magie, otravy lidí a dobytka, ovlivňování počasí).

---

⁴¹⁹ O revenantech NAVRÁTILOVÁ, A.: *Narození*, s. 292–318.

⁴²⁰ V tomto ohledu se mezi letáky pojednávající o čarodějnictví téměř nenachází Anglické balady nebo pamflety, i vzhledem k omezenému dopadu čarodějnických procesů v Anglii (ostatně stejně jako v Českých zemích). K čarodějnickým procesům v letákové literatuře Augsburgu ROPER, Lyndal: *Witchcraft and Fantasy in Early Modern Germany*. History Workshop, 32, 1991, s. 19-43.

⁴²¹ O různých verzích těchto příběhů i v neslovanských zemích JOHNS, Andreas: *Baba Yaga: The Ambiguous Mother and Witch of the Russian Folktale*. New York 2004.

⁴²² Celá řada děl je spojená s vývojem obrazu čarodějnického sabatu: traktát dominikána Johannes Nidera, kázání Bernardina ze Sienny, kronika Johannese Fründla. Všechna ukazují různé typy čarodějnic, které připravují z těl dětí prášek, pijí jejich krev, jedí jejich maso nebo je záměrně usmrcují pomocí černé magie. K tomu více také KIECKHEFER, R.: *c. d.* Celou vizuální kulturu kanibalismu čarodějnic zachytil komplexně ZIKA, Charles: *The Appearance of Witchcraft. Print and visual culture in sixteenth-century Europe*. London – New York 2007.

Část z nich je také schopná přeměňování ve vlky a můžeme je tak zařadit i do v letáčích příliš nerozlišované skupiny vlkodlaků.⁴²³ Už na jednom z raných děl 16. století, dřevořezu z dílny Lucase Cranacha staršího zobrazujícího *Vlkodlaka nebo kanibala* (1512), můžeme vidět postavu divého muže unášejícího malé dítě z jeho domova. Dílo (obr. 8) zachycuje krvavý masakr, který se odehrál na německém venkově, kde kromě typické romantické krajiny s dominantou hradu na horizontu, můžeme rozeznat i části těl usmrčených obětí (hlavu služky, roztroušené končetiny). Zatímco ostatní sourozenci se vystrašeně sbíhají k vyděšené matce, muž po čtyřech opouští místo masakru s vyděšeným dítětem v zubech.⁴²⁴ Toto zobrazení vlkodlaka vycházející z folklórních příběhů, stejně jako i z antické a středověké literární tradice bylo následně využito také v letákové publicistice.⁴²⁵

Tisk z roku 1589 o *Pravdivé a zázračné novině*,⁴²⁶ popisuje činy sedláka Pettera Stumpa, který se po uzavření paktu s ďáblem stal čarodějníkem a dovedl se proměnit ve vlka. V této své podobě zabil mnoho lidí. Děsivý je zejména způsob, jakým naložil se svými vlastními dětmi: „*Pak předvedli ho k výslechu a všechnu svoji neplechu jim popsali: „Sněd' jsem třináct dětí, a syn můj prvý, druhý, třetí, tři dospěli — i ty jsem sněd a jejich mozky sežral hned. škodil jsem zvěři mnoho let, těch dlouhých roků dvacet pět. S odpornou kmotrou — čerticí, jež měla choutky vraždicí, jsem zabil dceru krve své.*“⁴²⁷

---

⁴²³ Vlkodlaci v pojetí raněnovověkých letáků používají k přeměňování magii (zázračnou mast). V podstatě se tedy jedná spíše o kouzelníky a čarodějnice, kteří umí navíc i toto kouzlo. K souvislostem více: TUCZAY, Ch.: *c. d.*, s. 103–110. Jiní autoři a autorky tyto letáky z tématu čarodějnictví vyjmají WARFIELD, Abaigéal: *Witchcraft illustrated: The Crime of Witchcraft in Early Modern German News Broadshets*. In: PETTEGREE, Andrew (ed.): *Broadshets*, s. 459–487.

⁴²⁴ CRANACH starší, Lucas: *The Werewolf ort the Cannibal*. (dřevořez, 1512). In: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/383718> [cit. 17. 08. 2020].

⁴²⁵ Z rumunského folkloru vychází například postava obra s vlčí hlavou *Căpcăun*, který unáší děti podobně jako Kindefresser nebo Perchta. O obrazu vlkodlaka v démonologických traktátech srovnej: JAUQUES-LEFEVRE, Nicole: *Such an Impure, Cruel and Savage Beast. Images of Werewolf in Demonological Works*. In: EDWARDS, Kathryn A. (ed.): *Werewolves, witches and wandering Spirits: Traditional Belief and Folklore in Early Modern Europe*. Kirksville 2002, s. 181–197.

⁴²⁶ MEYER, Lucas: *Warhafftige und wunderbarlich newe Zeitung von einen Pauren, der sich durch Zauberei*, Augsburg 1589. In: STRAUSS, II, s. 701.

⁴²⁷ „*Den Petter Stump wohl mit verlangen. Da man jn peynlich hat gefragt. Darauff ers solches alles sagt/ Ermord hab dreyzehn Kinder klein Drundert den eyggen Sune mein. Ir Hirn gefressen vnd zerspalten/ Darneben vmbracht auch drey Alten/ Dem Vich ich auch gar schedlich war Gebult hab fünff vnd zweyntzig Jar. Mit einer laidigen Teüfflin eben/ War mein Gefaterin darneben/ Hab bschlaffen auch die Tochter mein.*“ Tamtéž. V novém překladu s rozбором celého příběhu přebírám ze studie CHALUPOVÁ, Helena: *Vlkodlakův rov. Rozprava kulturněhistoricko-etnologicko-archeologická. Historie – otázky – problémy*, č. 1, 2019, s. 135–145.

Ve vlčí podobě řádilo také 300 čarodějnic z Jülichu,⁴²⁸ přičemž tyto pamflety se v obrazové části kromě řádění vlků v různých částech příběhu soustředí na zachycení krutého a spravedlivého potrestání provinilců, odpovídajícího dobovým zákoníkům, pálení kleštěmi a lámání kolem pro Pettera Stumpa, stejně jako upálení zaživa pro vlčí čarodějnice. Tato publicistika často spojuje různé tradice zobrazování vlkodlaků s jinými nadpřirozenými bytostmi.⁴²⁹

Nicméně strach z vlků, často spojený s orální tradicí, byl jen jedním ze vzorců zobrazeného čarodějnictví, který čerpal náměty z každodenního života. Jak ukazuje leták o *Strašlivém a hrozném Božím dopuštění* (1556), vlci útočili na bezbranné děti i v běžném životě. Šest vlků je na doprovodné ilustraci (obr. 9) zachyceno, jak na návsi německé vesnice trhají na kousky tři malé děti (dva chlapce a dívku), kteří v noci vyšli ven, aby vykonali svou potřebu. Když jejich otec uslyšel dětský křik, vyběhl s kopím na pomoc, ale dva z vlků se vrhli i na něj a prokousli mu hrdlo.⁴³⁰ Celá tragédie lidské zranitelnosti a podřízenosti Boží vůli je následně dokonána smrtí matky, která když toto řádění divokých šelem vidí, upadne do mdlob, ze kterých se už neprobere.⁴³¹

Dalším způsobem, jak čarodějnice mohly ublížit dětem, byla otrava obětí jedovatým práškem a fyzické ublížení na zdraví. Lyndal Roper si všímá hned několika Augsburských procesů, kdy motivem čarodějnice bylo záměrně ublížit malému dítěti (pomocí škodlivé magie – maleficia).⁴³² To se objevuje například v letáku *Relace aneb popis událostí z Augsburgu* (1669), založeném na jednom z pozdních Augsburských čarodějnických procesů. Z vraždy dítěte byla obviněna služka Anna Ebelerová, vdova pomáhající ženám v šestinedělí. Ta „za použití bílého prášku minimálně pět osob otrávil a dále čtyři nevinné nezletilé děti nešťastně usmrtila.“⁴³³ Záměrem této čarodějnice bylo omezit schopnosti reprodukce mladých žen nebo uškodit svým těhotným a kojícím sousedkám. Škození těhotným ženám mělo za cíl narušit samotné

---

⁴²⁸ KRESS, Georg: *Erschröckliche und zwar nie erhörte neue Zeitung, welche Massen landt zu Gülch*. Augsburg 1591. In: STRAUSS II, s. 548.

⁴²⁹ Spojení mezi vlky, obry a čarodějnicemi je patrné také v různých folklórních příbězích, například v rumunských legendách o obru *Căpcăunovi*, obecně představujícího symbol zla, který lovil malé děti a mladé dívky, a který byl znázorňován také s charakteristickou vlčí hlavou.

⁴³⁰ STRAUCH, Wolfgang: *Ein grausames und erschrockliches und erbermliches war- und glaubhaftiges wunder Wercke*. Nürnberg 1556. In: GNM, sign. HB763.

⁴³¹ Hned několikrát ukazuje řádění vlků, poměrně oblíbené téma Božího trestu i J. Wick ve své kronice, edičně např. SENN, M.: *Johann Jacob Wick*, s. 60 a 151.

⁴³² ROPER, L.: *Witchcraft and Fantasy*, s. 19–21.

⁴³³ „Durch eine von ihne empfangen weisses Pulvereins wenigst 5. Personen, und daruber 4. unschuldugien unmündige Kinder elendiglich gebracht.“ WELLHÖFFER, Elias: *Relation oder Beschreibung so ... in der Statt Augsburg geschehen*. Augsburg 1669. In: ALEXANDER, s. 673.

základy lidské společnosti, schopnost přivést na svět další generaci. Mnohonásobné vraždy spojené se zabíjením žen a dětí jsou patrné v letáku *Truchlivá píseň o velké újmě* (1583), kdy čarodějnice (porodní báby) jako by se předháněly v počtu vražd: „*Jedna z nich zabila devatenáct malých dětí a tři matky. Další sedm dětí a pět matek.*“⁴³⁴

Tento strach z čarodějnic byl způsoben nejen tím, že jimi mohl být kdokoliv ze sousedů (manželka váženého měšťana nebo služebná v domácnosti), ale také tím, že mnoho čarodějnic/čarodějníků bylo odhaleno až po značně dlouhé době. Tak tomu bylo v letáku od Eliase Wellhöffera pojednávajícím o případu kouzelníka Šimona Altseehe, který bez odhalení provozoval magii (změny počasí, očarovávání dětí) více než 55 let.⁴³⁵

Všechny čarodějnice a čarodějníky v letácích potom stihl zasloužený trest upálení zaživa, který je také sugestivně zachycen *V strašlivé historii z Derneburgu* (1555).⁴³⁶ Dábel si na doprovodné ilustraci přiletí pro svou služebnici během jejich poslední hodinky (obr. 9). Čarodějnice Gröbische působící v čarodějnicemi oblíbeném pohoří Harz se paktem s d'áblem vzdala své duše, a proto když byl rozdělán oheň, „*její milenec satan přišel a před zraky všech přítomných ji odnesl do vzduchu.*“⁴³⁷ Škodlivé působení čarodějnic (zakládání požárů, způsobování smrtí) je opět pro autora textu příležitostí k nabádání křesťanů v nepolevující bdělosti a zbožnosti.

Způsobování neplodnosti ženám i mužům, výroba otráveného prášku, vysávání životní energie z těl malých dětí, případně jejich rituální pozření, to všechno byly nejčastější obvinění čarodějnic, které, jak ukazuje i píseň o *Zavrženíhodných praktikách lincolnshirských čarodějnic* (1619),⁴³⁸ přesahovaly hranice pevninské Evropy. Pro mnohé případy čarodějnictví zachycené v letácích a rytinách bylo typické, že v centru pozornosti stál vztah matky a dítěte – základní vztah lidské existence, který byl narušený čarodějnicí nebo vlkodlakem, bytostí z okraje společnosti (vdovou nebo divým mužem), kteří cítili zášť vůči mateřské lásce a chtěli narušit lidské štěstí. Děti jsou zde pouze pasivními oběťmi násilí a slouží jen jako obětina určená d'áblu.

---

⁴³⁴ SCHOTT, Jacob: *Ein New kläglich Lied/ von dem grossen schaden der Vnholden*. Wessel, 1583. In: VD16, sign. ZV 11599.

⁴³⁵ WELLHÖFFER, Elias: *Warhafftige Beschreibung des Urtheils ... in Statt München*, München 1666. In: ALEXANDER II, s. 678

⁴³⁶ MERCKEL, Jörg: *Hexenverbrennung zu Derneburg in der Grafschaft Reinstein (Harz)*. Nürnberg 1555. In: GNM, sign. HB244.

⁴³⁷ „*Ist der büle, der Sathan kommen, und sie in lüfften sichtigklich vor jederman weckgefürt.*“ Tamtéž.

⁴³⁸ ANONYM: *Damnabable Practises Of three Lincolne-shire Witches, Joane Flower, and her two Daughters*. Místo neznámé 1619. In: EBBA, sign. 20057.

Ad. 3) Konečně třetí kategorie nadpřirozených témat obsahuje problematiku smrti dítěte ve spojitosti s obtížně vysvětlitelnými nadpřirozenými silami a přírodními úkazy. Některé nadpřirozené jevy (porody znetvořených dětí a podivných monst-er) totiž provází i následné vraždy těchto dětí. Takto tomu je i v letáku z roku 1614 o *Strašlivé novině, která se odehrála v jenom městě na Moravě*.⁴³⁹ Zde opilý manžel „bezbožně proklel svou ženu a přivolával na ni d'ábla a hrozil jí peklem a nepřál jí než bídu a neštěstí. Žena se zhrozila, že tak bezbožně muž mluvíti může, on ale vytáhl rapír a hrozil, že jí probodne.“⁴⁴⁰ Výsledkem prokletí bylo, že se jí narodilo znetvořené dítě s dlouhým hadím ocasem, které ze strachu z reakce okolí a z hanby, kterou na sebe rodiče uvrhli, otec raději sám zmíněným rapírem usmrtil.

Tento jednolist, vytištěný v Olomouci, je nejen příkladem infanticidy spáchané v důsledku vlivu nadpřirozených (d'ábelských) sil, ale souvisí i s dobovým chápáním vlivu makrokosmu na vývoj plodu v těhotenství. Raněnovověká humorální teorie i lékařská praxe často zmiňovaly zhoubný vliv okolí na těhotnou ženu.⁴⁴¹ Lékaři se opírali mimo jiné o středověké myšlenky, že kletba odvolávající se k d'áblu způsobuje oškřivost, znetvoření a monstrozitu. Za trest pro své kletby a nadávky žili oba manželé po zbytek života ve velkém strachu a hanbě a přišli o naději na spásu.⁴⁴²

Podobnou zázračnou událostí bylo i nalezení šesti členů francouzské domácnosti, z nichž žádný nejevil známky života. Rodina sestávající z hospodáře Hanse Hegena, jeho ženy, tří malých chlapců a služebné, šla poklidně spát a ráno byli nalezeni mrtví, „*přestože měly jejich tváře přirozenou barvu a těla byla v běžné stavu. Vše proběhlo ze zcela nevysvětlitelných příčin*.“⁴⁴³ Tuto blízkost smrti, její nevysvětlitelné a šokující projevy, autor následně zmírňuje citátem z evangelia sv. Jana, že nad tím, kdo uvěří v Krista, smrt nebude mít žádnou moc.

---

⁴³⁹ HOFFMAN, Wolfgang: *Warhafftige neue Zeytung, welche sich begeben*. Olmütz 1614. In: HARMS III, s. 139.

⁴⁴⁰ „*Da sprach der Trunke gottlos schnell, sie tragt dem Teuffel mit der Höss, den wird sie auch empfangen, alles was sie zur Welt bringen wirt, seind lauter Otern und Schlagen. Sein Frau sprach aus betrühten Muth, dass voll doch unser herre Gott, was dein Mund setzt that sprechen, da zog er sein Rappier herauss und wolt sein Weib erstecken*.“ Tamtéž.

⁴⁴¹ RUBLACK, U.: *Pregnancy*, s. 93–97. Ekonomie tělesných šťáv fungovala i v případě čarodějnictví, kdy záštiplné vdovy, které již byly doslova vyschlé, vysávaly život z malých dětí. Na podobném principu fungovala i temná magie, kdy tělesné šťávy, jako výměšky lidského těla, byly využity k výrobě elixírů, ale i ke škození lidem. K tomu také ROPER, L.: *Witchcraft and Fantasy*, s. 27–32.

⁴⁴² Nicméně vražda znetvořeného dítěte nebyla považována za ekvivalent tradiční infanticidy a nebyla stíhána smrtí, neboť monstrum nenaplňovalo skutkovou podstatu zákoníků (např. Caroliny) EWINKEL, Irene: *De Monstris. Deutung und Funktion von Wundergeburten auf Flugblättern im Deutschland des 16. Jahrhunderts*. Tübingen 1995, s. 216–218.

⁴⁴³ MERCKEL, Georg: *Ein sehr abscheulich und aber ganz wahrhafftigs wunderwerck und geschicht*. Nürnberg 1558. In: ZBZ (Wickiana), sign. PAS II 2/5.

Letáky ukazující nadpřirozené bytosti nebo nevysvětlitelné události představují dobovou atmosféru nejistoty, ve které se děti i jejich rodiče nacházeli. Zároveň drastickými způsoby zobrazeného násilí nabádaly děti k poslušnosti a rodiče k pozornějšímu dohledu. Smrt mohla, jak ukazuje poslední leták, přijít doslova odkudkoliv. Zatímco nadpřirozené bytosti byly vnímány jako součást pověr a příběhů, čarodějnice byly mnohem nebezpečnější, nebyly totiž vnějším ani imaginárním nepřítelem, ale útočily přímo z nitra společnosti a jejich útoky byly nepředvídatelné. Letáky zachycující nadpřirozené jevy a bytosti ukazují kruté ženy i muže, kteří neznají slitování a děti zabíjejí nečekaně děsivými způsoby. Tato monstra pochází jak z pohanské tradice nejrůznějších duchů a revenantů, tak i z křesťanské tradice zachycující tajné čarodějnické spiknutí v jehož čele stojí princ temnot. Vražda dítěte slouží jako příklad toho nejhoršího zločinu, který zcela odpovídá nelidskému chování čarodějnic a kouzelníků

Vražda, jejíž motivací bylo magické zneužití křesťanského dítěte, měla kromě čarodějnic i další pachatele. Především těhotné ženy, jak ukáže následující kapitola, měly důvod bát se zlodějských band, které měly často políčeno nejen na peníze, ale i na prostředky, o kterých se zločinci domnívali, že měly magickou moc – lidské srdce.

6. 4. Vraždy dětí a těhotných žen páchané lapky a zloději

*„Maso nepřítele prodáno u řezníka jako jakékoliv jiné,
srdce vyjmuto z těla a snědeno syrové, syrové!“⁴⁴⁴*

V třetí kategorii letáků se, jak naznačuje již citovaný úryvek z Bernardinova kázání, přesouváme do oblasti kriminálních zpráv, kde vládne bestiální krutost. Podobně jako všechny předchozí kategorie i kriminální příběhy vycházely z historicky doložitelných událostí (loupežná přepadení), kterým byly následně přidány nadpřirozené aspekty. Stejně jako zprávy o pohromách a nevysvětlitelných úmrtí i letáky věnující se řádění loupežných band byly autory využity k zamyšlení nad osudy násilně usmrcených dětí. Krutost vrahů charakterizuje pro dnešního čtenáře nezvyklá praktika – pozření syrového srdce nenarozeného plodu. Vražda dítěte je opět spojena s rituálním kanibalismem, podobným případům čarodějnic, dítě i matka jsou zcela

---

⁴⁴⁴ NAZARENO, O. (ed.): *Saint Bernardin*, s. 39.

náhodnými oběťmi, které se připlou do cesty zlodějským bandám. Samotné téma nicméně ukazuje také další aspekty, jaké můžeme přisoudit postavě dítěte v letákové publicistice. Není to jen bezbrannost, která z něj dělá oběť vojáků a nadpřirozených sil, ale důležitá je jeho duševní čistota. Jeho hříchem neposkvrněná duše láká přísluhovače ďábla.

Přestože se mnohé zprávy o loupežných vraždách tváří jako autentické reportáže o aktuálních událostech, některé jejich aspekty vypovídají o jisté nadsázce a zveličování skutečných trestných činů. Tím se vyznačují i případy vražd spojené s vyřezáním plodu z těla matky a následným pozřením jeho srdce. Právě tento detail je klíčovou informací, která ukazuje další způsob zobrazení vraždy dítěte v letákové literatuře.

V raněnovověkých kronikách, publicistice i soudních pramenech střeoevropského prostoru lze tuto rituální praktiku vysledovat v poměrně hojném množství. Zprávy (z velké části smyšlené) zmiňují, že pověra spojená se snědením lidského srdce byla zvláště oblíbená u skupin loupežných vrahů a žhářů (Mordbrenner), kteří si od tohoto aktu slibovali získání nadlidských schopností, které by jim umožnily lépe a bezpečněji vykonávat zlodějské řemeslo. Tento rituální kanibalismus páchaný loupeživými vrahy podle Joy Wiltenburg odkazuje k tradici čarodějnického paktu s ďáblem, kdy vrahové získávají od ďábla ochranu a často i zvláštní moc (neviditelnost), aby mohli pokračovat v konání zla.⁴⁴⁵

Vrahové, kteří se pohybovali buď v organizovaných skupinách nebo jednali zcela nepředvídatelně, přepadávali náhodné pocestné, které nejprve oloupili a následně usmrtili. Zároveň v dlouhodobém plánu usilovali o pozření stanoveného počtu dětských srdcí (nejčastěji tří), která jim díky své čistotě a neposkvrněnosti měla zajistit neviditelnost a tedy nepolapitelnost. Případně vyhledávali i jiné části dětských těl (ruce), které jim měly sloužit jako „zlodějské svítilny“, jejichž světlo mohli vidět jen oni sami. Vrahové nevraždili s předem stanoveným plánem, ale většinou pouze využívali situace, když se jim například povedlo přepadnout těhotnou ženu. Vražda dítěte byla chápána jako charakterizační rys, který spojoval loupežné vrahy s temnou magií.⁴⁴⁶

---

⁴⁴⁵ WILTENBURG, J.: *Crime and culture*, s. 97.

⁴⁴⁶ K loupežným vrahům převážně na základě sekundární literatury přehledově TUCZAY, Ch: *c. d.*, s. 55–102.

Jedním z nejznámějších vrahů, podle moderní kriminalistické terminologie také jeden z prvních sériových vrahů, byl Peter Niers, známý hned z několika zpráv ze sedmdesátých let 16. století.⁴⁴⁷ Niers zavraždil podle svědectví autora letáku přes 544 obětí, přičemž nejděsivějším detailem popisů jeho vraždění bylo uzavření paktu s ďáblem, na jehož základě získal schopnost neviditelnosti. Tuto smlouvu obnovoval Niers rituálním pozřením srdce nenarozeného plodu (zavraždil takto 24 těhotných žen), což mu propůjčilo nadlidskou sílu, ale zároveň ztratil svou vlastní vůli a stal se pouze ďáblovým nástrojem.⁴⁴⁸

Stejný zločin se objevuje hned v několika dalších tiscích. Jedním z nejpodrobnějších je leták popisující mnohonásobné vraždy spáchané na Moravě, v Rakousku a Uhrách skupinou loupežných vrahů vedených Paulem Wasanským alias Jiříkem Waspalho v roce 1570.⁴⁴⁹ Kromě něj se v této loupežné bandě pohybovali Martin Farkaš, Vítek Lepší a Matouš Holý. Tito loupežníci podle velmi podrobného výčtu všech zločinů představených formou přímého svědectví Paula Wasanského usmrtili a oloupili 124 lidí. Nebrali při tom ohledy na to, kolik měl kdo u sebe peněz, vraždili bez rozdílu malá děvčátka, sedláky, řemeslníky, židy i šlechtice.

Ve verzi ilustrovaného jednolistu nazvané *Prvního dne měsíce března toho roku 1570 byli popraveni tito dva vrahové*,⁴⁵⁰ vytištěné stejně jako výše zmíněný neilustrovaný leták pražským tiskařem Jiřím Jakubův Dačickým, jsou zločinci zachyceni na dřevorytu (obr. 11) v typické české romantické krajině hned u několika popsanych činů, jednak když v zalesněném kraji ve skalnaté soutěsce přepadávají jezdce na koni, následně rozhazují uloupené mince, a konečně také vraždí těhotnou ženu. Ta je zachycena v pravém dolním rohu s otevřeným břichem, ze kterého nedávno bylo vytaženo dítě, jehož tělo leží vedle ní. Loupežník, nejspíše Wasansky, se následně nad oběma těly sklání a do úst si spouští vyříznuté srdce. V textové části tato morbidní scéna téměř splývá s ostatními vraždami, jako je přepadení mladých dívek: „Nedaleko odtud jsme zabili dvě dívky, uřízli jim prsa a vzali od nich deset

---

⁴⁴⁷ HOCK, Alexander: *Warhafftige Zeittung von Peter Nierschen unnd seiner Gesellschaft, wie sie vierhundert und viertzg Mordt bekannt*. Tübingen 1577. In: ZBZ, VD16, sign. W 624. Podobně byl podle Johanna Wicka aktivní i další vrah Martin Stier, viz ANONYM: *Ein neüw Lied und jämerlich Geschicht von Martin Stier und seinem Gesellen*. Místo neznámé 1572. In: ZBZ, VD16, sign. ZV 29940.

⁴⁴⁸ V jiné verzi: ANONYM: *Erschröckliche warhafftige neue Zeittung von etlichen Mördern [P. Nyersch and J. Sumer] wie sie sich dem Teuffel orgeben*. Strassburg 1583. In: British library, inv. č. 1608/663. K tomuto případu detailněji taktéž Wiltenburg, J.: *Crime and culture*, s. 97.

⁴⁴⁹ Původní neilustrovaný text DAČICKÝ, Jiřík: *Warhaffe neue Zeitung so geschehen den ersten tag Martii im 70. Jahr*. Praha 1570. In: HAB, VD16, sign. XL 48.

⁴⁵⁰ DAČICKÝ, Jiřík: *Adj der Ersten Tag Martii jm LXX Jahr hat Man diesnach folgende zwen Mörder Gericht*. Praha 1570. In: GNM, sign. HB2833; přetiskuje také STRAUSS I, s. 162.

grošů. *Potom u Rottenbergu, zabili jsme dvě těhotné ženy, vyřízli z nich děti, a okamžitě snědli jejich srdce, našli jsme u nich jen tři groše, potom jsme je zakopali v lesích.*⁴⁵¹ Akt pozření srdce Wasanského spojuje s přísluhovači d'ábla (čarodějnicemi), a proto je mu v závěru přisouzen podobný trest, což je i zobrazeno v horní části dřevorytu. Zároveň je potrestán i jeho komplic Farkaš, který je v ilustraci zachycen v průběhu lámání kolem.

Stejně jako v případech infanticidy páchané bytostmi s magickými schopnostmi (vlkodlaky, čarodějnicemi) ani zde se často nejedná o součást rozsáhlého čarodějnického spiknutí, ale o individuální poklesky zločinců, přičemž vzývání d'ábla zároveň vysvětluje, jak mohli tito jedinci spáchat tolik vražd, aniž by byli chyceni. Stejně jako čarodějnice i loupežní vrahové útočí v symbolické rovině na celé křesťanstvo. Jejich útoky na těhotné ženy a malé děti ohrožují budoucnost lidstva a rozvrací nevinné křesťanské rodiny – jednotu církve.⁴⁵²

Stejně jako letáky pojednávající o tureckém nebezpečí a náboženských válkách i původní německé texty popisující mnohonásobné vraždy se dočkaly českého překladu. Jedním z příkladů textu vycházejícího z neznámé německé předlohy je *Strašlivá a hrozná novina o jednom mordýři jménem Krystman*.⁴⁵³ Krystman vraždil téměř třináct let a podle autora spáchal dokonce 946 vražd. Podle klasické loupežnické tradice žil v opuštěné jeskyni, kam si taky přivedl dívku, kterou zde držel proti její vůli. Šest dětí, které spolu zplodili, Krystman oběsil na stromě, což také ukazuje doprovodný dřevoryt. Text je opět výčtem loupežnických zločinů, a přestože se zde nepopisují krutosti jako kanibalismus, samotné usmrcení šesti vlastních dětí je opět ukázkou nelidského chování zavrženíhodného mordýře.

Podobný výčet vražd představují i další pamflety, jako *Zpráva o strašlivém a zcela neslýchaném čarodějnictví* (1600).⁴⁵⁴ Zde vraždí a čaruje dokonce celá rodina (matka, otec, dva synové a dva švagři), která na území Bavorska zavraždila stovky malých dětí, čarodějnictvím způsobovala nemoci mnohým dalším lidem, jiné

---

⁴⁵¹ „*Nich wei daruon haben wir zwey Medlein todt geschlagen, inen die Brust abgeschnitten unzehen groschen genomen. Weiter auff dem Rottenberg haben wir zwey schwanger Weiber todgeschlagen, die Kinder ausgeschnittrn und die Herz von dem Kindern balt gessen, bey inen nur drey Groschen gefunden, sie darnach ins Holtz geschleiff.*“ Tamtéž.

⁴⁵² Tak je tomu i ve Wickianě, kde vrahové z *Ukrutného mordu spáchaného roku 1567 v Bergamu* zapichují meč do hlavy dítěte v kolébce, zatímco rodiče patřičně krvavou scénu šokovaně pozorují. In: WICK, J.: *Sammlung von Nachrichten*, f 273v.

⁴⁵³ VALDA, Burian: *Strassliwá a hrozná nowina o jednom mordýři jménem Krystman*, Staré město Pražské 1582. In: Knihopis, č. 6317. Dřevoryt přetiskuje také KNEIDL, P.: *Česká grafika*, s. 120.

⁴⁵⁴ ANONYM: *Zwo Warhafftige neue Zeitungen: Die andere Zeitung. Eine abschewliche vndzuur nie erhörte erschreckliche Zaubereyen*. Basel 1600. In: VD16, sign. ZV 21490.

okrádala, přivolávala bouře, krupobití i katastrofy. Toto smývání hranic mezi čarodějnicemi a loupežníky je očividným přebíráním motivů z folklórních tradic, kde v lidových příbězích je toto několikanásobné přestupování tabu (usmrcení příbuzného, dítěte, těhotné ženy, znesvěcení, loupeže) poměrně časté.⁴⁵⁵

Leták (1600) opět nabízí výčet provinění jednotlivých členů rodiny, včetně detailů (například kolik kdo zabil dětí). Tento text stojí na pomezí mezi zprávami o čarodějnicích a o loupežných bandách, jelikož zmíněná rodina jsou čarodějníci, kteří jen příležitostně kradou. Nejvýraznější motiv nadpřirozena je popis zvířecích způsobů obou synů, kteří „*když byli společně přivázáni ke kůlu, na což se matka i otec dívat museli, ve velikou zlost upadli a jako psi se jeden na druhého vrhli a zuřivě se kousali.*“⁴⁵⁶ Obdobným výčtem zločinů (vražd, žhárství i loupeží) loupežné bandy tvořené pěti muži a jednou ženou je i *Zevrubná, pravdivá a děsuplná novina*, vytištěná roku 1603. Zde jeden z vrahů, „*ženě zažíva břicho rozřízl a plod z ní potom vyjmul, použil ho potom k čarování, přičemž mnoho lidí i zvířat tímto způsobem usmrtil.*“⁴⁵⁷

Originální motiv vykradačů hrobů představuje leták popisující *Noviny o neslýchaných, ohyzdných a nepřirozených činech* (1606).⁴⁵⁸ Na tomto bohatě kolorovaném jednolistu (obr. 12) je zachyceno řádění bandy šesti mužů a dvou žen, kteří měli na svědomí podle autora smrt 1500 lidí v okolí slezského města Frankenstein (dnes polské Ząbkowice Śląskie). Tito lupiči „*tady a tam rozptylovali otrávený prášek po domech, nanášeli ho na kliky dveří a prahy domů a způsobili tak otravu mnoha lidem, kteří zemřeli bídnou smrtí. Mimo jiné také peníze z mnoha domů kradli a obírali mrtvé, kterým jejich haleny i spodničky svlékali. Také těhotné ženy zabíjeli, jim plody z břicha brali a srdce těchto malých dětí ještě čerstvé snědli. Dále oltář vyloupili, odkud misály, ornáty a motlitební knihy brali, ty potom na prach rozdrtili a k čarování použili. Dále také s mrtvou pannou smilstvo v kostele spáchali a spoustu dalších neslýchaných a strašlivých činů.*“⁴⁵⁹

⁴⁵⁵ WILTENBURG, J.: *Crime and culture*, s. 128-129.

⁴⁵⁶ „*Doch als das sie umbs Fewer her umb lauffen können, welches Vater und Mutter hat angesehen müssen, letzlich sind sie für grosser Angst gegen ein ander gefallen, unnd sich wie die Hunde gebissen, welches sehr jämmerlich zu sehen gewesen.*“ Tamtéž.

⁴⁵⁷ STRAUB, Nicklaus: *Ein Gründliche auch warhafftige und erschlökkliche neue Zeitung/ von sechs Mördern/ fünf Mann/ unnd ein Weibsperson*. Ulmitz 1603. In: StaBi Berlin, VD17, sign. 1:691780U.

⁴⁵⁸ KRESS, Georg: *Neue Zeitung, nie erhörte abscheuchliche und unnatürliche Thaten*. Augsburg 1606. In: GMN, sign. HB 2834.

⁴⁵⁹ „*Sie ein vergiftes pulner bertittet soliches zu Franckestein, hin und wider in die Häser aussgefrewet, die thür schöllen Klopffer und hand habenen an den Thüren darmit bestrichen, un beschmirt datuon vil Leut vergriff worden und jämmerlich dahin gestorben. Zum anderen Ihnen die Küttel oder uberthon aussgezogen. Ja die Schwangere Frawen auffheschnitten, die Frucht auss den leiberen genommen und*

Doprovodná ilustrace v druhém panelu ukazuje toto řádění velmi podrobně, přičemž se malíř Kress zaměřuje na kruté zacházení s dětmi. Lupiči přinášejí těla dětí, okusují je, zatímco jiní vyřezávají obětem srdce z těla. Autor zachovává i stereotypní rozdělení mužských a ženských rolí, kdy muži zpracovávají kořist, zatímco ženy vaří vodu v čarodějnickém kotlíku. Toto rozdělení činností odpovídá i dalším zkoumaným letákům, ve kterých není žádná žena ve zločinecké bandě ve vůdčí pozici. Aby ale bylo spravedlnosti učiněno zadost, celá skupina vrahů je po svém dopadení podrobena exekuci, kdy je v dolních polích rytiny zobrazeno jejich pálení rozpálenými kleštěmi a následné hromadné spálení jejich těl.

Nejspíše není náhoda, že se většina těchto letáků odehrává v okrajových částech Svaté říše římské, tedy v německy mluvících regionech Moravy nebo Slezska. Pro čtenáře v okolí Augsburgu nebo Norimberku zcela jistě představovaly napínavé a děsivé čtení, které ale příliš neohrožovalo jejich dostatečně vzdálenou spořádanou sociální realitu. Vrahové pojídající srdce dětí byli přesto vnímáni jako existující součást našeho světa, jenž byl plný utrpení, úzkosti a bídy, kde přírodní katastrofy, monstra i vrahové každodenně ohrožovaly životy lidí a ďábel byl vždy nablízku.⁴⁶⁰

„*Đábel, který navádí lidi ke hříchů*“⁴⁶¹ se objevuje v obdobném kontextu i v anglických baladách, kde v *Nelidské a kruté krvavé novině z Leedsu* (1676) jeden mladý muž, který nectil rady svých rodičů propadl cizoložství s ženou, jejíž muž byl v té době na moři. Když mu dívka ale vyjevila, že je těhotná, rozhodl se (po častém pokoušení ďáblův), že ji usmrtí: „*Do hrdla jí svůj nůž vrazil a bídný život její ukončil, Bože dej naplň nás milostí a osvobod' nás od vražd a smilnění. Potom od ucha k uchu jí rozřízl ústa, ale pomsta ještě nebyla úplná, jí díru vyhloubil do důlku oka a jazyk jí rozpáral na kousky. Lůno její pak rozevřel doširoka, dítě vytáhl a položil podél matky.*“⁴⁶²

---

die Herzen Jungen Kinder roch gefressen. Die Kirchen daselb der Altar tuecher beraubt, und zwey Säger oder Reissuhren ab den Cantzlen genommen, dieselbe pulurisiert und zu Zauberey gebraucht. So von Steigge hat daselb mit einer Todten Junckfraw in der Kirchen Unzucht getrieben und haben sonsten andere mehr unhörte erschrockliche Thate für genommen.“ Tamtéž.

⁴⁶⁰ Toto je i vysvětlení Johanna Jacoba Wicka, proč tyto novinky shromažďuje a přepisuje, které poskytuje svým přátelům v osobní korespondenci. Volně citováno podle rozboru WILTENBURG, J.: *Crime and culture*, s. 107.

⁴⁶¹ „*The Devil promt unto sin/ and to amend they'll not begin.*“ COLES, Francis: *Inhumane and cruel bloody news from Leeds in New-shire*. London 1676. In: EEBO, British Library, Collection Wing, č. 1851:21.

⁴⁶² „*Into her throat he put his knife, which ended this poor woman's life. The God grant us grace etc. He cut her mouth from ear to ear, not thinking vengance was so near, then out her eyes he straight did bore, also her tongue in pieces tore.*“ Tamtéž.

Tento příběh, který opět končí viníkovým potrestáním, je zároveň varováním pro všechny mladé muže i ženy, jak je důležité ctít boží přikázání, ale také respektovat autoritu rodičů a vyhýbat se hříchu. O čemž se opakovaně zmiňuje i refrén: „*Bože naplň nás milostí a osvobod' nás od vražd a smilnění,*“ který uzavírá každou sloku. Jak ukazuje i dřevořez zachycující zavražděnou těhotnou ženu, tato vražda je opět hrůzu budícím dramatickým vrcholem baladického příběhu, a to v podobném duchu jako u německých předchůdců.

Také v dalších baladách z tohoto období jsou usmrceny dvě těhotné ženy, tentokrát ale zabité svými vlastními manžely. V prvním případě (1667) řezník Smith, kterému žena odmítne vydat peníze, po cestě z hospody usmrtí nejen ji, ale i jejich malé dítě: „*žena v nevědomí, mrtvá padla k zemi, kde prolita byla její krev, to malé dítě v lůně jejím, zažilo naráz obojí, zrození i pohřeb.*“⁴⁶³ V druhém textu (1670) tovaryš zabije svoji manželku kvůli sporu o peníze, přičemž tento delší prozaický pamflet je opět ukázkou toho, že se „*d'ábel nespokojí jen s běžnou obětí, ale vyhledává nejvíce ty, mezi kterými je vytvořeno silné citové pouto.*“⁴⁶⁴

Anglické letáky tematizují nejčastěji právě tyto vraždy mezi osobami, které pojí „silné citové pouto“. V anglické produkci se nachází spíše vrahové vraždící z náhlého popudu, kteří mají s obětí dlouhodobější milostný vztah. Krutost jejich počínání, zejména s ohledem nevinné dětské oběti, je ale podobná vrahům z německých letáků. Vyříznutí plodu nebo zabití dítěte jen přispívá k d'ábelskému plánu na šíření zla ve světě a ukazuje jeho moc nad bezbrannými příslušníky společnosti, malými dětmi. Vražda těhotné manželky a vlastního dítěte tak byla stejně šokující jako hromadné vraždy páchané německými loupežnými bandami.

V německých letácích nacházíme většinou pachatele mužského pohlaví, voustaté bandity, polodivoké loupežníky a mnohonásobné vrahy, kteří přepadávají bez rozdílu chudé i bohaté, těhotné služky i vážené šlechtice. Předmětem jejich zájmu na rozdíl od čarodějnic není škození lidstvu jako takové, ale zaměřují se na tělo nepokřtěných dětí (na dětské srdce), které pro ně má magické účinky (způsobuje neviditelnost). Letáky tedy pracují s matkami i dětmi podobným způsobem jako texty

---

⁴⁶³ „*She faltred, fainted, fell down dead, upon the ground her bloud was shed, the little infant in the womb, received there both, life and tomb.*“ CROWCH, E.: *The Bloody Butcher and the two wicked and cruel Bawds: Exprest a woful Narrative of one Nathanie Smith a Butcher.* London 1667. In: EEBO, University of Glasgow Library, Collection Wing, č. 2615:10.

⁴⁶⁴ ANONYM: *Bloody nevvs from Clerkenwel, or, A full and true relation of a most horrid and barbarious cruelty committed by a Journey-man-copper.* West smith field 1670. In: EEBO, Henry E. Huntington Library and Art Gallery, Collection Wing, č. 2326:09.

zachycující vraždění nevinátek, nicméně nalezneme zde i odlišnosti. Vrahové totiž nejsou sdruženi jen v homogenních bandách, ale vraždí i celé rodiny nebo vzájemně příbuzní členové zločinecké bandy jako ve zmíněné *Zprávě o strašlivém a zcela neslýchaném čarodějnictví* (1600). Kritice jsou podrobeni nejen hříšní rodičové, ale i jejich potomci, kteří následují jejich špatného příkladu. Tyto vraždy jsou děsivější než „běžná“ přepadení loupežníky v horách, protože zároveň narušují křesťanský ideál spořádané domácnosti v čele s hospodářem, hospodyní a jejich poslušnými dětmi. Vraždy, spáchané v rámci rodiny, jsou také blízké dalšímu okruhu letáků, které se věnují familicidě – vraždám členů rodiny spáchaným jedním z rodičů.

6. 5. Vražda rodiny – familicida⁴⁶⁵

*„Naposledy vzal děťátko,
za nožičky, nebožátko,
napřed ho začal libat,
teprve pět měsíců staré,
chtělo matky prs požívat.*

*Když mu začalo plakati,
on ho začal proklínati.
Nemáš matku na světě,
tak ním praštil do postele,
až mu mozeček vyletěl.“⁴⁶⁶*

V *Nové písni o ukrutným mordu* (kolem 1850), jedné z novějších kramářských písní, se setkáváme s nejpůsobivější (byť literárně jednoduchou) scénou typickou pro tuto kategorii letáků. Otec stojí nad kolébkou svého nejmenšího dítěte a na chvíli pochybuje, zda ho má usmrtit. Nejmenovaný řezník, který byl po šťastném dvanáctiletém manželství svedený ďáblem k hříšnému smilstvu, se po večerní hádce s manželkou rozhněvá na svou rodinu a začne její členy vraždit. Svého nejmenšího si nechává na závěr. Už, už by ho chtěl ušetřit, ale ďábel ho ponouká, aby dokončil své kruté dílo. V závěru písně nacházíme krutého otce v řetězech, kvílí a prosí za odpuštění, odpovědi jsou mu ale jen hlasy mrtvých dětí: *„Otče, Otče, cos udělal, žes nás mladých zamordoval, měli jsme dlouho žítí, a ty musíš za nás ohavnou smrt podstoupiti.“⁴⁶⁷*

---

⁴⁶⁵ *Familicida* je chápána jako průnik vraždy manželky (*uxoricida*) a vraždy potomků (*filicida*). K tématu WILSON, Margo – DALY, Martin – DANIELE, Antonietta: *Familicide: The Killing of Spouse and Children*. *Aggressive Behavior*, 21, 1995, s. 275–291; Monografické zpracování včetně historické sondy na příkladu anglofonních oblastí WEBSDALE, Neil: *Familicidal Hearts: The Emocional Styles of 211 Killers*. Oxford 2010.

⁴⁶⁶ Muzeum Komenského Přerov (dále MKP), fond Kramářské písně (dále KP), sign. J-2401, *Nová píseň o ukrutným mordu*, fol. 2v.

⁴⁶⁷ Tamtéž, fol. 3r.

Joy Wiltenburg vysledovala, že tyto zprávy vycházely často z veřejně vyvolávaných rozsudků, které autoři letáků mohli slyšet bezprostředně před popravami provinilců. Toto „divadlo hrůzy“,⁴⁶⁸ kterého se účastnilo množství senzacechtivých diváků, představovalo pro spisovatele první osnovu příběhu, který poté rozpracovali buď do mravoučného pamfletu nebo tragické balady.

Jen málokdy ale zůstal zachován i původní vyšetřovací protokol, který sloužil pro potřeby neveřejného vyšetřování. To lze ukázat na případě hospodského od Černého Orla Blasiho Endrese, který usmrtil svoji ženu, sestru, tři děti a služebnou. Zatímco původní soudní protokol k případu vícenásobné vraždy, která se stala roku 1585 v říšském městě Wangen, je ztracen, Joy Wiltenburg dokázala shromáždit hned pět verzí letáku o tomto případě, které se původnímu vyšetřovacímu spisu blíží.⁴⁶⁹

Nejblíže formálnímu protokolárnímu záznamu je text doprovázející leták ze sbírky pastora Wicka vydaný tiskařem Hansem Rampfem v Augsburgu roku 1585.⁴⁷⁰ Na doprovodném dřevorytu je ve dvou panelech působivě zachyceno Endresovo vraždění i následné potrestání, přičemž tento obrázek poměrně jasně vyjadřuje vše, co je následně rozepsáno také v textu.

Tento dřevoryt je jednou z nejpracovanějších ilustrací z analyzovaných letáků (obr. 13). V prvním poli můžeme detailně sledovat (v průhledu z hlavní sednice do jednotlivých pokojů) rozfázovaný pohyb vraha, který se po vraždě manželky, sestry a služebné zastavil nad kolébkou svého nejmladšího syna. Zde jako by na chvíli opět projevil otcovské city a přikryl nemluvně peřinkou. Nicméně okolo rozestetá těla již zavražděných členů domácnosti, stejně jako postava prosícího syna stojícího před kolébkou, naznačuje, že vraždění zdaleka neskončilo.

Samotný text začíná výčtem Endresových provinění: „*Měšťan z říšského města Wangen nejdříve samotný Boží zákon porušil, potom se i proti vrozené a přirozené lidské, otcovské a manželské lásce a věrnosti, a nakonec se i proti právům říšským, v hrdelním řádu popsaným, provinil.*“⁴⁷¹ Následně text nejprve představuje rozhodnutí

---

⁴⁶⁸ DÜLMEN, Richard, van: *Divadlo hrůzy*.

⁴⁶⁹ WILTENBURG, J.: *Crime and culture*, s. 80–86. Zde kromě mě dostupných dvou ilustrovaných jednolistů a jednoho delšího pamfletu, autorka pracuje ještě se dvěma dalšími texty (básni a shrnující zprávou, které jsou k dispozici prezenčně v Curyšské knihovně).

⁴⁷⁰ RAMPF, Hans: *Ein erschrockliche unerhörte Neue Zeyttung (...) von Blasi Endres*. Augsburg 1585. In: ZBZ, sbírka Wickiana, sign. Ms F 33; STRAUSS II, s. 848.

⁴⁷¹ „*Burger der Reichs Statt Wangen, zu forderst den gebotten Gottes, natütlicher vnd Menschlicher, auch angeborner Vätterlicher vnd Ehelicher liebun vnd trew, Desgleichen der Hoch verpeenten Constitutionibus, Kayserlichen Rechten, Peinlicher Halßgericht Ordnung, vnd satzungen zu wider gehandelt.*“ Tamtéž.

městského práva, které vychází nejspíše z veřejně čteného rozsudku, a celá zpráva tak získává zdání autentického kriminálního protokolu. Teprve v druhé polovině se autor věnuje detailům spáchané vraždy, jež se vyznačují větší mírou narativity. Tragédie začala naznačenou hádkou mezi manžely, kdy manželka Uršula Schallerova nese část viny, protože „*se s ním vadila, když on uprostřed noci, okolo dvanácté, z postele vstal a rozhodl se jíti do světnice, načež (Blasi) popadl míchadlo, které na stole leželo, a dvakrát jí do hlavy udeřil, a tak jí lebku rozdrtil.*“⁴⁷²

Tato první vražda odstartovalo Blasiho běsnění, kterému padne za oběť nejprve čeledín a dvě služky, načež se text pozastaví u zmíněné scény prosícího desetiletého chlapce Philippa, který, „*když viděl, jak otec zabil děvečku dvěma ranami do prsou, přiběhl s pláčem za otcem a otázal se ho: Co jsi provedl mamince? Načež i jeho do hlavy tvrdě udeřil.*“⁴⁷³ Obraz zkázy celé rodiny dokonal hospodský ještě závěrečným zabitím dcery a dvouletého syna v kolébce. Vraždy všech těchto sedmi lidí vykonal Blasi Endres „*záměrně a zlovolně, na naléhání a žadonění samotného d'ábla.*“⁴⁷⁴

V podobném duchu ukazuje mužskou slabost i pamflet vydaný ve formě dopisu, adresovaného vrchnímu soudu města Biberachu. Manželka je zde vyličena jako nevinná oběť a hádavý manžel bojující s dluhy je plně odpovědný za své činy. Jeho špatnost je všeobecně známá, protože „*nikdo na něj nemůže říci nic dobrého.*“⁴⁷⁵ Počestná žena je navíc vyličena jako těhotná, čímž autor ještě zvyšuje odpudivost spáchané vraždy. Manželka v úvodním sporu nedělá nic špatného, pouze vytýká manželovi nespravedlivost, které se dopouští na služebných. To jej ale rozzuří natolik, že svou ženu uhodí palicí a následně zaslepený hněvem povraždí i zbytek domácnosti.

*Strašlivá a pravdivá novina, která se přihodila poblíž města Wangenu*⁴⁷⁶ vidí počátek hospodářova pádu rovněž v manželských hádkách, ovšem tentokrát obětí není

---

⁴⁷² „*Zu Mitternacht, nach zwölfften Stunde, von seiner Ehefrau Urschulla Schllerin von dem Bett aufgestanden, vnd in die Stube gangen, als sie ime nachgefolgt, vnd sie mit Worten etwas an einander gewachssen. Hab er ein Mörsel Stöffel, so auff dem Tisch gelegen ergriffen, vnd ir denselben zu zweyten mal an den Kopff, vnd das Hürn zum tail herauß geschlagen.*“ Tamtéž.

⁴⁷³ „*Und hat die ein Magdt ob jeder Bruß ein tieffen Stich gehabt, vnd als nach diesem sein zehen jätig Knäblin Philipp genandt, ihme zugelauffen, geschryen, vnd ine gefragt, was er der Mütter gethon? Aber er das auch gleich mit dem Stöffel an den Kopff, vnd darnigen geschlagen.*“ Tamtéž.

⁴⁷⁴ „*Fürsetzlicher vnd Rachgüriger weyß, auß anraitzung vnd eingebung deß laydigen Teüffels begangen.*“ Tamtéž.

⁴⁷⁵ „*Das Niemandt kein guten bescheid von ihm bringen mögen*“ REINMICHEL, Leonhard: *Warhafftige vnd schröckliche Neue zeitung von einer Fürnemmen Person welche durch verführung deß bösen Feindes*, Laugingen 1585. In: DSB, VD16, sign. W 567.

⁴⁷⁶ UHL, David: *Ein warhafftige erschreckliche geschicht so sich newlich zu Wangen*, Lindau 1585. In: ZBZ, Wickiana, inv. č. 000003699; HARMS, VII, 163; STRAUSS III, s. 1085.

žena, ale sám manžel. Leták se v otázce rodiny kloní zcela na stranu otce, který byl nevědomky obelstěn svou ženou. V duchu ostatních podobně útočných, misogynních pamfletů kritizujících manželské neshody a přílišnou nezávislost neposlušných manželek, leták kritizuje zlou povahu Uršuly a odkazuje na podobné texty, které popisují hádavé ženy, jejichž zbraní je hněvivý jazyk.

Neposlušnost ženy je viděna jako její snaha o získání dominance a přílišné volnosti, která ženám nepřísluší, a je znakem hříšného a neřádného jednání, kam patří i marnivost nebo lenost.⁴⁷⁷ Manželka v tomto letáku nejen vyvolává hádky, ale je dokonce označena za zlodějku a lhářku, která svého manžela tajně obírala o peníze a vyhrožovala, že celou rodinu opustí. V této verzi je Blasi vylíčen jako oklamáný a zhrzený manžel, kterému dojde trpělivost a ženu vraždí následkem dlouho potlačované zlosti. I další vraždy, na rozdíl od prvního letáku, provádí z nutnosti, když si uvědomí své činy a přemůže ho strach z odhalení: *“Když syn jeho Philipp chtěl na sousedy volat, tehdy také jemu hrdlo podřízl.”*⁴⁷⁸

Provokace a hanlivá slova vyřčená ve vzteku, spolu s naváděním od ďábla, vedou v této verzi manžela ke ztrátě sebekontroly a k násilí. Je to ale hádavost jeho ženy, která z ní dělá v tomto případě přinejmenším spolupodílnici na této tragické události. Doprovodná ilustrace Blasiho opět ukazuje v jednotlivých místnostech s nožem v ruce. Jeho hněvu nedokáže uniknout opět ani nejmenší syn, zachycený v hrůzu budící poloze, nahý, ležící na zemi s podříznutou krční tepnou.

Blasi je ve všech těchto dílech poctivě pracujícím a pečujícím otcem, který je zlomen ďáblem ve slabé chvíli psychologického rozrušení a selhává jako křesťan, ctící šesté přikázání, občan města žijící v souladu s městskými právy, milující, ale přísný otec a hospodář i jako manžel, který ctí svou ženu.

---

⁴⁷⁷ Neřády manželek kritizuje třeba Kocínova *Abeceda pobožné manželky* (1585). Nehodná manželka se podle moralistů projevuje nedůvěrou vůči manželovi, nedostatkem uctivosti a špatným spravováním domácích záležitostí. Taková žena je pouze přítěží: *„Necht' hospodář jakkoli bedlivě s čeládkou pracuje, nemá-li ženy hospodyňské, nic mu ta snažná jeho práce nespomůže, protože mnohém spíše dvě ruce obilí dolu s vozu sházejí, než jich deset na něj naloží.“* KOCÍN Z KOCINĚTU, Jan: *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L.: *Žena není příšera*, s. 290; K neposlušnosti manželek více WILTENBURG, J.: *Disorderly Women*, s. 100–110.

⁴⁷⁸ *„Es hat diese Mann etlich mal viele Gelt verloren, welchs ihme durch sein Weib ist heimlich genommen worden, daß er sich hart bekümmert hat, vnd nicht gewüßt weres doch möcht gethan haben, biß auff diese Zeit daß ers durch ihr Schwester Elisabeth erfahren hat, wollt er sich auffmachen, vnd war willens darvon zu ziehen, da kam sein Weib zu ihnen in di Stuben vnd sprach zu ihm: Willtu jetz unter darvon, so du mir das meinig Über all verhenckt hast, vnd jederman verborgt vnd jetz an Gängen ziehen. Da ward er vber das Weib erzürnet vnd schug Sie mit einem Mörser (...) Hernach gieng sein Son Philipp wolt den Nachbauwren ruffen, da stach er im auch die Gurgel ab.“* Ein warhafftige erschreckliche geschicht (1585).

Nejinak je tomu i v dalších letácích. Řezník ze slezské Vratislavi (Prueßeln) propíjí veškeré své zboží v hospodě a po večerech se hádá se svou rodinou až nakonec ztratí veškerou rozvahu a všechny (ženu a šest dětí) usmrtí.⁴⁷⁹ Hazardu propadne měšťan Adam Stägmann, což vyústí v dlouhotrvající melancholii (pomýšlení na sebevraždu), která vede k povraždění celé rodiny, manželky Walburgy, dcery Anny, syna Gabriela a v kolébce spícího ani ne měsíc starého syna Martina.⁴⁸⁰

Jak jsme mohli vidět ve verzích letáků spojených s Endresem, i v případě Adama Stägmana, ďábel našeptává, svádí pachatele a následně zcela ovládá jeho mysl. Tato univerzální, fiktivní postava původce všeho zla je i v mnoha letácích znázorněna, ďábel napomáhá vraždě, přičemž nejčastěji drží kovářské dmychadlo, jímž rozfoukává plamen hněvu.⁴⁸¹

Ďábel (na ilustraci v podobě černého anděla) je také důležitou postavou v případě Heinricha Rosenzweiga (1621). Bohatý pekař z hanzovního města Quedlinburgu, po tom, co prohrál v kostkách 5000 zlatých, dostal od ďábla další peněžní nabídku, ovšem za obvyklou, vysokou cenu: „*Musíš mi svůj život a duši odevzdat a potom vždy a napařád v pekle zůstat.*“⁴⁸² Když pekař prohraje i tyto peníze, popadne ho záchvat hněvu a bezmoci: „*rozhněvav se zešílel zcela a ďábel ho posedl docela.*“⁴⁸³ V tomto stavu Heinrich došel domů a začal vraždit. Mečem probodl své tři syny, z nichž nejstarší se ho pokusil zadržet přede dveřmi, a následně na dvě dcery a manželku použil sekeru, přičemž ilustrace na prostředním panelu znovu ukazuje brutální zacházení s nejmenším dítětem, které je Heinrichem vyzvednuto do vzduchu a hozeno na zem.⁴⁸⁴

Jeho hněv se marně snažila utišit manželka, když k němu promluvila laskavými slovy: „*Ach, poslouchej můj milý hospodáři, laskavý, my jsme tě ze šenku přijít*

---

⁴⁷⁹ ANONYM: *Zwo Warhafftige Neue Zeitung, Die erst/ Von einem Moerder/ der sein Ehelich Weib/ vnd Sechs Kinder er=||moerdet hat, geschehen inn der beruempten Statt Prueßeln in der Schlessien.* Místo neznámé 1599. In: DSB, VD16, sign. V 2674.

⁴⁸⁰ Jako u jednoho z mála letáků lze u tohoto dohledat autora: WIRRI, Heinrich: *Ein erschrockenlich grausam unerhört Mord, so geschehenist zum Obernehen, in einer Statt gelegen in dem Elsas, Strassburg 1556* (vytiskl FRIES, Augustin). In: ZBZ, inv. č. 000003513; HARMS VI, 71; STRAUSS I, s. 221. Ke srovnání tří různých verzí tohoto letáku také STÜJ, P.: *Nelítostné matky*, s. 96–100.

⁴⁸¹ WICK, J.: *Sammlung von Nachrichten*, f. 253v–254r; Podobný obraz ďábla je i v anglickém pamfletu: E. G.: *A pittilesse mother: The at most vnnaturally at one time, murthered two of her owne children at Acton within sixe miles from London vppon holy Thursday.* London 1616. In: EEBO, STC, č. 24757.

⁴⁸² „*So, muss du dich mit Leib vnd Seel mir ergeben vnd bleiben in der Höll, immer vnd erwiglich, da wolt der Beck geben daruon der Teuffel griff ihn srchöcklicj an.*“ SING, Jacob: *Warhafftige Zeitung / So niemals erhört . . . zu Quedelburg in Sachsen mit einem Becken/ mit Namen Heinrich Rosenzweig.* Erfurt 1621. In: BREDNICH II, příloha, č. 117.

⁴⁸³ „*Gantz toll vnd vnsinnig er war, der Teuffel hett jhn bsessen gar.*“ Tamtéž.

⁴⁸⁴ Stejně otřesně si počíná i vrah z úvodní citované kramářské písně *O ukrutným mordu*, fol. 2v.

neslyšeli, jinak bychom ti hned otevřeli, nehněvej se můj manželi drahý.“ Ale on: „S ďáblem v mysli posedlé, neušetřil ani ženy své.“⁴⁸⁵ Jak zmiňuje i závěrečná modlitba, útoky ďábla, podobně jako ve stejné době populární útoky čarodějnic, mohly přijít odkudkoliv a nedostatečná bdělost, prodlévání v hříchu, hněv a další škodlivé nectnosti lidí mu umožnily převzít nadvládu nad myslí vraha. Taková posedlost, která zničila štěstí křesťanské rodiny, byla pro čtenáře děsivá a nečekaná.

Velká část autorů se kromě nenadálých útoků ďábla zaměřovala na zmíněný kontrast mezi nevinnými, křehkými dětmi a nemilosrdnými rodiči, přičemž bezelstnost dětí zdůrazňovalo jejich žadonění o milost, případně pláč. Jak jsme mohli vidět na postavě jedenáctiletého Endresova Philippa, syn pláče, ptá se po matce, případně chce přivolat pomoc. Nic netušící dcera Anna, žádá otce Adama Stägmana, aby jí ukrojil kousek chleba a podává mu nůž, on ho použije k jejímu usmrcení (Adam následně, stejně jako Endres, váhá tváří v tvář smějícímu se nemluvněti). Také syn Heiricha Rosenzweiga se modlí a prosí otce, aby ho nechal naživu: „*Ach, ach, můj otče nejdražší, o milost tvůj syn prosí, můj život neber mi, vždyť já tě vždy poslouchám a vše, oč žádáš, udělám.*“⁴⁸⁶ Heinrich nicméně neprojeví žádnou lítost a podrážne synovi hrdlo.

Lítost vyvolaná vražděním dětí často sloužila edukativnímu záměru autora, který se zaměřil na neposlušné děti. Předtím, než zběsilý řezník postupně zavraždí své potomky ve zmíněné *Strašlivé novině ze Slezska* (1599), každé ze šesti dětí lituje svých hříchů a své neposlušnosti, případně je ochotno se vzdát všeho, čím rodiče zatěžovalo (včetně jídla i pití), jen aby získalo zpět otcovskou lásku a zachránilo svůj život.⁴⁸⁷

Také obrázky mnohonásobných vrahů (otců) slouží k vyvolání soucitu s nevinnými oběťmi. Leták popisující vraždění Michaela Mosenheuera (1616) velmi účelně spojuje obraz a text. Na panelu o devíti polích je vrah zachycen při obzvláště krutých vraždách. Autor rovnou začíná in media res, obrázkem (obr. 14) vraha držícího useknutou hlavu své ženy, následuje švagrová, které z očí proudí krev

---

⁴⁸⁵ „*Sprach, ach Herzlieber Haußwürtib mein, komst erst spät von Wein, wir haben euch nicht erhört, wir hatten euch sonst auffgethan, drumb zürnest nicht mein lieber Mann. Der Teuffel hatt ihn bsessen gar, kein Erbarmung zu ihne war.*“ SING, J.: *Warhafftige Zeitung*.

⁴⁸⁶ „*Ach, Ach Herzlieber Vatter mein, läst mich länger ewr Söhnlein sein, nembt mir das Leben nicht, ich will euch allzeit gehorsamb sein, worinn ihr werd bedörffen mein.*“ Tamtéž.

⁴⁸⁷ „*Ach Vatter laß mich leben, ihr solt mir weder Essen noch Trincken, kein Brot in die Schul mehr geben (...) Lieber Vatter, Bringstu mir nichts mit, ein Semel oder Wecken, ich hab geschlafen also lang, wie thustu mich erwecken.*“ ANONYM: *Zwo Warhafftige Neue Zeitung, Die erst/ Von einem Moerder/ der sein Ehelich Weib/ vnnd Sechs Kinder er=||moerdet hat, geschehen inn der beruempten Statt Prueßeln in der Schlessien*. Místo neznámé 1599. In: DSB, VD16, sign. V 2674, f. 2r.

a pokračuje scénou s otcem tradičně stojícím nad kolébkou s nemluvnětem. Doprovodný text je stejně tak působivý: „*A nyní přecházím k začátku, nad kterým se mi srdce rozskočiti chce, v duši nelehko je mi, mé srdce je nemocné a oči se mi slzami zalévají z tohoto strašlivého činu.*“⁴⁸⁸

Zatímco na dřevorytu sledujeme Michaela při vraždách manželky, švagrové a pěti dětí, v psaném textu autor dodává mnohé apostrofy obracející se k hřešícímu čtenáři, které vyvolávají silné emoce: „*Ó křesťanští lidé, dále vás prosím, jen na tuto postavu pohleďte! (...) Ó křesťanské srdce, jen se dále dívej!*“ Následně autor celou tragédií umocňuje Michaelovou sebevraždou: „*Ó křesťanští lidé, jen pozorně pohleďte a ve svém žití na tento případ pomyslete, který na těchto tabulkách namalován jest, jak ten vrah zastřelil se, ach Bože, jaká strašlivá a hrozná stala se věc.*“⁴⁸⁹ Podobný náboženský apel najdeme i ve veršované baladě Burgharda Waldise (1551),⁴⁹⁰ zde žena oběsí své čtyři děti, zatímco manžel není doma. Podobně jako předchozí autoři, jejichž jména neznáme, ale jejichž texty hovoří o církevním vzdělání, i Waldis byl povoláním luteránský pastor, jehož záměrem bylo poukázat na vždy a všude číhajícího ďábla. Křesťané, jak varují oba uvedené letáky, nikdy nesmí polevit ve své ostražitosti a po celý život zachovávat boží přikázání.

Všechny představené letáky ukazují tragické rozměry familicidy, pokud je navíc zločin zakončen sebevraždou. Vraždící rodičové nejenže selhávají ve svých funkcích živitelů a ochránců rodiny, ale nakonec připravují i svou duši o možnost spásy.⁴⁹¹ Kromě případu Michaela Mosenheuera (1616) najdeme podobný motiv i na ilustrovaném jednolistu vytištěném Hansem Schultesem (1589), kde je jako sebevrah na doprovodné ilustraci (obr. 15) zachycený spořádaný měšťan a obchodník s chlebem Hans Altweckher (1589).⁴⁹² Ten usmrtil svou ženu Christinu, své čtyři děti, a nakonec

---

⁴⁸⁸ „*Jetzt komm ich zum Anefang, mrin Herz möcht mir zu springen, mein gemüht ist schwer, mein Herz ist kranck, mein Augen die thun rinen, von wegen Schröcklichen that.*“ SCHULTES, Lucas: *Wahre abcontrafactur vnd eygentliche Abbildung, der gantz trawrigen vnd erbärmlichen Mordthat, Michel Mosentheuer.* Augsburg, 1616. In: HAB, sign. 38.25 Aug. 2°, fol. 803; edičně HARMS III, s. 141.

⁴⁸⁹ „*O christenmensch ich weiter bitt, du diese Figur anschawen, O christlich herz shaw weiter an (...) Christemensch, schau an mit not, an hie in deinem leben, was hier abgemahlet stehe, vor diese Tische eben, wie er sich selbst erschossen hat, ach Gott der grossen übel that, so sich da hat begeben.*“ Tamtéž.

⁴⁹⁰ WALDIS, Burkard: *Eyne warhafftige vnd gantz erschreckliche historien / Wie eyn weib jre vier kinder tyranniglichen ermordet.* Marburg 1551. In: VD16, sign. W 847.

⁴⁹¹ Typický případ sebevraha, který v pomínutí usmrtil svou thotnou ženu a následně se oběsil na trámu vedlejší místnosti, můžeme nalést opět ve Wickově kronice. Zde i kolorovaná perokresba téhož: WICK, J.: *Sammlung von Nachrichten*, f. 249v; edičně SENN, M.: *Johann Jacob Wick*, s. 61–62.

⁴⁹² SCHULTES, Hans: *Ware Abcontrafectung ainer erbärmlichen vnd erschrocklichen Newen Zeitung (...) alda ein inwoner vnd Brott Kauffer mit Nammen Hanns Altweckher,* Augsburg 1589. In: GNM, sign. HB 2835; přetiskuje STRAUSS III, s. 948.

se oběsil na nedalekém stromě. Na rozdíl od ostatních vrahů, jako byl Endres nebo Rosenzweig, kteří před smrtí poručili svou duši pánu, Hans se sebevraždou o Boží milost připravil a jeho příběh, který obsahuje jen stručný slovní popis, byl pro čtenáře ještě více šokující než díla předcházející.

Podobnou krutost vůči rodině neprojevují ale jen otcové. Letáky s postavami vraždících matek oscilují mezi oběma zmíněnými kategoriemi (infanticidou/familicidou), protože matka často žije v domácnosti jen s dětmi. Nejedná se zde ale o vraždu, která má zakrýt hříšnou nemanželskou sexualitu (jak je popsán trestný čin infanticidium), ale o činy zoufalých matek, často hladovějících vdov, pokoušených ďáblem.

Bezbožná tesařova žena Eva Langminová (1596), přestože byla těhotná a vychovávala další tři děti, uposlechla našeptávání ďábla a usmrtila celou svou rodinu. Nejprve ve spánku usmrtila manžela, potom nožem a sekerou napadla své děti navzdory jejich pláči. Nakonec jí ďábel sám podal lano a ona zmařila život svůj i ještě nenarozeného dítěte, když se oběsila.⁴⁹³ Závěrečné poučení této písně je určeno těhotným manželkám: „*Proste Boha, vy těhotné ženy všechny, to jen díky němu jsme od ďábla uchráněni, proto neklejte a nehubujte.*“⁴⁹⁴ Toto poučení může sloužit i jako obecné varování všem hádavým ženám, v podobném duchu jako již zmíněné letáky o hostinském Endresovi.

V dalších příkladech jsou ovšem ženy vnímány ne jako aktivní vražedkyně, ale jako oběti krutosti sedláků a šlechticů. Dokladem jsou například vdovy, které vraždí ze zoufalství a často se místo pomoci setkávají pouze s nepřátelstvím svého okolí. V letáku vytištěném v Kolíně (1591) je nemocný pacholek upoután na lůžko a chamtivý sedlák odmítá jeho rodině pomoci. Manžel jde nakonec hledat pomoc jinde, ale děti zatím zoufale pláčou hlady, až je i sebe jejich matka oběsí.⁴⁹⁵ V pamfletu z roku 1580 šlechtic odmítne nakrmit hladovějící rodinu což vede chudou matku k zoufalému rozhodnutí (na naléhání ďábla) usmrtit své tři děti, aby je uchránila

---

⁴⁹³ ANONYM: *Zween Erschreckliche geschicht// Gesangs weise. Die Erste/ von | einem Wirt im Allergaw// Bastian Schoenmundt genandt.* Místo neznámé 1596. In: DSB, VD16, sign. ZV 15309.

⁴⁹⁴ „*Bitt Gott, ihr Schwangern frawen all, das euch Gott behüt vors Teuffels Fall, thut nicht schelten vnd fluchen.*“ Tamtéž, f. 4v.

⁴⁹⁵ SCHREIBER, Nicolaus: *Warhafftige neue Zeitung von einen Frawen sampt dreyen Kindern*, Köln 1591. In: BSB, inv. č. 13427642, přetiskuje STRAUSS II, 936.

od smrti hladem.⁴⁹⁶ Oba sobeční a bohatí lakomci jsou v těchto letácích prokleti a v závěru příběhu jsou pohlceni peklem či trháni na kusy démony.

Ne všechny narativy zoufalých vdov musí mít tragický konec. V jedné pozdější kramářské písni o *Pravdivém příběhu* je chudá vdova s pěti sirotky nejprve odmítnuta svým bratrem se slovy: „*Radši bych sedm d'áblů hned viděl v svém domě než tebe žebračko, a ty pancharty tvé,*“ následně je ale celá rodina zachráněna zjevením poustevníka svatého Jana (Ivana) Českého v lese. Ten vdově nabídne měšec dukátů a zachrání ji od bídy a zoufalství. Na jeho počest vdova dokonce založí na onom místě klášter.⁴⁹⁷

Většina rodičů v pamfletech a kramářských písních vraždí z ekonomických důvodů (chudoba, ztráta majetku, hladovění) a jejich individuální motivace zde nejsou hlouběji vysvětleny. Stejně je tomu i u kramářské písně s tematikou „*mordářského otce*“, který po dvanácti letech manželství podlehl smilstvu s děvečkou a na naléhání d'ábla usmrtil své tři děti i manželku;⁴⁹⁸ nebo v písni s motivem zoufalé vdovy, která podlehla zoufalství z hladu a oběsila sebe i své dvě děti.⁴⁹⁹ Texty většinou přebírají náměty z německých vzorů a drží se ustáleného schématu podlehnutí hříchu, zoufalství, smlouvy s d'áblem, nebo také oblíbeného námětu záchrany odložených nemluvnat (v košíku na řece, v lese).⁵⁰⁰

Naopak v anglických tiscích, které pojednávají o vraždách rodiny hraje mnohem větší roli vášeň, vzájemná nevraživost a lidské vztahy obecně.⁵⁰¹ V případě balady

---

⁴⁹⁶ *Die Fraw sah jre Kinder an/die augen theten jr vbergan/in dem kam sie von sinnen/woldurch des böses Geistes Rath. (...) Ein Messe in die Hand sie nam, thet ihre Kindern greiffen an, irer drey sie erwürgen, das vierd vnd eltst entloffen wurde, war der Teuffel hat kein rhu noch rast, er thet noch Haß zu schüren.*“ HOLTZMAN, Daniel: *Zwo neue Zeitung// Die Erste// Ein erschroecklich vñ sehr // erbærmlich Geschicht/ so geschehen ist den letzten Fe=||bruarij.* Wien 1580. In: DSB, VD17, sign. i003484, f. 2r.

⁴⁹⁷ Zajímavý je v tomto ohledu fakt, že se světec objeví až poté, co vdova podřeže nožem krky svých čtyř dětí. Pro světce (stejně jako pro autora písně) ovšem není těžké děti opět vzkřísit a umocnit tak katarzi příběhu. Citovaný úryvek ANONYM: *Pravdivý příběh, který se stal na pomezí Saském.* In: MKP, KP, sign. J-568, f. 2r.

⁴⁹⁸ *Smutný a žalostivý opis o jednom bohaprázdném otci.* In: MKP, KP, sign. J-1091. Podobně i další kramářské písně jako *Nový příběh, který se stal v Pruském Polsku ve městě Widawě.* In: MKP, KP, sign. J-1260; *Nová píseň o hrozném mordu, který se stal blíž Lemberka, města v polské krajině.* In: MKP, KP, sign. J-1246; *Smutný a žalostivý příběh, který se stal v kraji brněnském.* In: MKP, KP, sign. J-1250 (Místo vydání písní neznámé, okolo 1790–1850).

⁴⁹⁹ LABOUN, Jiří: *Nowina gístá a prawdiwá welmi žalostiwá kteráž se stala Roku tohoto 1697. a to 29. Dne Měsíce Března kterak gedna Žena w Nowém Městě Polském po swým manželu gest se dwauma Djkami.* Staré město Pražské 1697. In: Knihopis, sign. K06291.

⁵⁰⁰ Děvečka křivě obviněná svou tchýní z nevěry chce usmrtit své potomky, ale nakonec je pouze zanechá v lese, kde je nalezene pes. ANONYM: *Prawdiwá Spráwa O diwném Porodu, Kterýž se stal Roku tohoto Tisýcýho ssestistého dewadesátého čtwtřého | druhého dne Měsíce.* Staré Město Pražské 1694. In: Knihopis, sign. K17413; KNEIDEL, P.: *Česká grafika*, s. 121.

⁵⁰¹ K tomu také WILTENBURG, J.: *Disoderly women*, s. 232.

O dětech nařikajících na krutého otce (1696) je celá zápletka vyprávěna z pohledu zavražděných dětí. Otec svou rodinu bere na výlet k rybníku, kde je plánuje všechny utopit. Děti se ale zuřivě brání, což vzbudí také pozornost kolemjdoucích a vrah je díky tomu vypátrán. Syn prosí zoufale o pomoc slovy: „*Pak prosil jsem a začal se i modlit, plakal jsem: Och, prosím, nechte mě žít. Jak žebrák, natahující své ruce, už se k vám nepřiblížím nikdy více, přesto hořce přísahal, že také mě utopí.*“⁵⁰² Barbarské způsoby otce, jehož motivace zůstává zcela neznámá, ještě zdůrazňuje závěrečné zvolání usmrčených dětí, které se dožadují odpovědi, „*proč jsi nás ty krutý otče náš zabil a krev naši nevinnou zbytečně prolil.*“⁵⁰³

Vrahové a vražedkyně rodin v ostrovních letácích, jak ukazuje i tato balada, mnohem důsledněji své vraždy plánují. V případě travičství spáchaného krutou Francouzskou (dcerou) padne za oběť celá rodina, včetně rodičů i služebnictva.⁵⁰⁴ Zřejmé je to i u případů utajených vražd, které jsou odhaleny až zpětně. Ze žárlivosti jedná například vrah William Barwick, který se rozhodne usmrtit ženu i dítě poté, co se dozví, že dítě není jeho. Barwick vraždil (jak se domnívá autor) nejspíše proto, že byl ke sňatku donucen a vytvořil si k ženě i dítěti odpor. Vraždu pečlivě naplánoval a tajně provedl a stejně jako v předchozím případě: „*Když našel příhodný rybník, násilím vhodil ji do vody, a když utonula, znovu ji sám na břeh vytáhl a měl tolik krutosti, že také obhlédl, zda se dítě, jež stále ještě teplé v lůně jejím bylo, hýbe.*“⁵⁰⁵ Když se vrah později před spravedlností ukryval u svého švagra, začal se jemu i ostatním zjevovat duch jeho ženy, což vedlo k jeho odhalení a krutý otec byl uvězněn a odsouzen k smrti. Podobné, dopředu promyšlené vraždy páchaly v anglické letákové publicistice i ženy.

V letácích *Nelítostná Matka* (1616) a *Krvavé novinky z Doveru* (1647)⁵⁰⁶ matky po dlouhém rozmýšlení zabíjí své děti s cílem znemožnit budoucnost rodiny. Obě dvě

---

⁵⁰² „*Then I began for to beg and to pray, Crying, Oh do not take my Life away; I'll beg from door to door, And not come near you more, Yet bitterly he swore he'd drown me too.*“ BARNET, Charles: *The Childrens Cryes / Against / Their Barbarous & Cruel Father, / BEING / A Relation of a most inhumane Act committed by a Grave- / maker of Marybone, upon his own Children*, 1696. In: EBBA, sign. 34586.

⁵⁰³ „*Oh Cruel Father, why would you us kill, And our innocent blood thus would spill.*“ Tamtéž.

⁵⁰⁴ ANONYM: *The Cruel French lady, or, A True and perfect relation of the most execrable murders committed by a French lady upon the persons*. London 1673. In: EEBO, Wing, sign. C7418.

⁵⁰⁵ „*When he found conveniency of a Pond, he threw her by force into the Water, and when she was drowned and drawn forth again himself upon the bank of the Pond, had the cruelty to behold the Motion of the Infant, yet warm in her Womb.*“ ANONYM: *A full and true relation of the examination and confession of W. Barwick and E. Mangall*, London 1690. In: EEBO, Wing, sign. F2322.

⁵⁰⁶ E. G.: *A pittillesse mother* (London 1616); ANONYM: *Bloody newes from Dover. Being a true relation of the great and bloody murder, committed by Mary Champion*, London, 1647. In: EEBO, Wing, sign. B3267.

ženy se rozhodly usmrtit své děti nikoliv z hladu nebo d'ábelské posedlosti, ale z návodu náboženské komunity. Chtěly své děti zachránit před výchovou manžela (protestanta), která by vedla k životu v herezi.⁵⁰⁷

Novokřtěnka Mary Champion (1647) uřízla hlavu svému synovi, aby ho otec, presbyterián, nemohl pokřtít. Mary z podstaty své víry křest dětí odmítá a raději své dítě usmrcuje, než aby žilo bez možnosti volby: „*Pohled' manželi, tvé sladké dítě bez hlavy, nyní jdi a pokřti ho. Pokud tak učiníš, musíš pokřtít jen hlavu bez těla, neboť nyní zde leží odděleny.*“ Na její krutost reaguje nešťastný manžel John zvoláním: „*Ach, ty zatracená, nelidská ubožačko, jakou nerozvážnost jsi to učinila.*“⁵⁰⁸ Za pomoci ostatních protestantských sousedů manžel Mary nechá uvěznit. Nejhorším trestem pro ni ale byly vidiny mrtvého dítěte bez hlavy, které ji pronásledovaly až do smrti.

Druhá žena, katolička Margret Vincentová (1616), zabila své dvě děti, aby je otec nemohl vychovávat v bludné protestantské víře. Tento pamflet je jedním z nejučtějších letáků s tématem vraždy dětí, které v prostředí Britských ostrovů vyšly, a zcela jasně varuje před nebezpečími římského katolicismu. Počestná žena (gentlewoman) je svedena zmiňovanou „sektou“ (římskými vlky) a mění se v „posedlou papeženku, která uctívala katolické relikvie, nosila kolem krku kříž, a dokonce odmítala číst Anglickou Bibli.“⁵⁰⁹

Podle katolické víry, kterou Margret přijala, bylo pochvalné a omluvitelné vzít život jakémukoliv odporujícímu protestantovi. Margret uvěřila, že může zachránit duše svých dětí, které byly vychovány ve slepotě protestantského učení. Pod vlivem katolického náboženství se proto rozhodla oba své potomky uškrtit.⁵¹⁰

Podle Betty Travitské jsou činy obou žen, Mary i Margret, nejen záležitostí vnitřních pohnutek, ale zároveň i ohrožením raněnovověké patriarchální společnosti a mužské autority. Manžel byl nositelem náboženské i politické síly v domácnosti a ženy odmítly vychovávat děti podle jeho přání.⁵¹¹ Manželové, poctiví a spořádaní

⁵⁰⁷ Více ke srovnání obou textů také STŮJ, P.: *Nelítostné matky*, s. 100–103.

⁵⁰⁸ „*Behold husband, thy sweet babe without a head, now go and baptize it; if you will, you must christen the head without a body, for here they lye separated.*“ Odpověď: „*O thou bloody and inhumane wretch, what hasle thou done.*“ *Bloody newes from Dover*, nepag.

⁵⁰⁹ „*Her opinion of the true faith (by the sophistry of some close Papists) was converted to a blind belief of bewitching heresy.*“ *A Pittiless Mother*, f. A2v. Citovaný úryvek tamtéž, f. B1r.

⁵¹⁰ „*For Having learned this maxim of their Religion, that it was meritorious yea and pardonable, to take away the lives of any opposing Protestants were it of any degree whatsoever, in which resolution or bloody purpose she long stood upon, and at last (only by the Devil's temptation) resolved the ruin of her own children.*“ Tamtéž, f. A3r.

⁵¹¹ TRAVITSKY, Betty: „*A Pittiless Mother*“?: *Reports of a Seventeenth-Century English Filicide*. Mosaic: a journal for the interdisciplinary study of literature, 27, 1994, s. 55–81.

protestanté, se marně snažili své ženy odvrátit od bludné hereze. Jak lamentuje pan Jarvis Vincent: „*Oh Margret, Margret, jak často jsem Tě zrazoval od tohoto proklatého bludu, bludu, který nás zničí všechny.*“⁵¹² Ženy ale jednaly v obou případech tajně, děti usmrtily v době nepřítomnosti svých mužů. Příčina jejich pádu tedy tkví v narušení manželské harmonie a poslušnosti vůči patriarchální autoritě.

V letácích samozřejmě nechybí ani ďábel jako původce všeho zla. Už na doprovodném dřevorytu *Nelítostné matky* (obr. 16) je ďábel znázorněn v souladu s dobovými vyobrazeními, jakožto padlý anděl v lidské podobě a zároveň jako deformované a odporné monstrum, přičemž je to on, kdo podává Margret provaz, kterým škrtí svého syna.

Hlavním záměrem obou anglických letáků je vyhraněná konfesijní propaganda, což je v kontinentální produkci neobvyklé. Přestože německé letáky propagují ideál mužské autority v protestantské komunitě, explicitní kritika nepřátelsky vnímané katolické konfese se v nich až na výjimky (jako vraždící jeptišky – viz dále 7.6.) nenachází. Základní rozdíly nalezneme ve formě letáků (dominance veršovaných jednolistů s propracovanou rytinou v německém prostředí, jednodušší ilustrace a delší prozaické texty v anglickém) i ve zmíněném srovnání jednotlivých témat.

Častější zobrazování vrahů rodin v německém prostředí může souviset s kulturně-právními vlivy v rámci Sváté říše římské i s odlišnými záměry autorů a poptávkou čtenářů. Pád hospodáře, nejčastější v luteránské produkci poslední třetiny 16. století, ukazuje na důležitost otce v protestantské komunitě. Také vraždící matky, stejně jako otcové, jednají z návodu ďábla a za jejich motivacemi se skrývají i další ekonomické problémy (například hladovění). To, že v anglických letácích často není přítomna další oběť dospělého, lze potom vysvětlit tím, že manžel je již mrtev nebo je v okamžiku vraždění nepřítomen.

Anglické texty věnovaly tématu familicidy jen okrajovou pozornost, přesto se i zde objevují vrahové, kteří útočí na budoucnost své rodiny. Pro všechny tyto letáky je společné, že ďábel je vždy připraven zasít semeno sváru, a to tam, kde manželé nežijí v souladu s Božím zákonem a nectí svátost manželskou jako Mary a John Championovi: „*Jak můžeme vidět, tam, kde narostou spory a nesvornost, tam budou nešťastné důsledky následovat: neboť teprve když se objeví ona hádka, tehdy sám*

---

⁵¹² „*Oh Margret, Margret, how often have I persuaded thee from this damned Opinion, this damned Opinion, that hath undone us all.*“ *A Pittiless Mother*, f. A4v.

*Satan je schopen zajistit nárůst rozporů, svárů a nesouladu, tím že vnuká do jejich srdcí pomýlené myšlenky, a pokud se tak již stalo, je velmi těžké to odčinit.*⁵¹³

6. 6. Vražda dítěte matkou – infanticida

*„Takové nelidské matky máme v těchto časech.“*⁵¹⁴

Pro raný novověk představovala infanticida závažný problém spojený s určitou panikou. „*Hříšníci a hříšnice, kteří žili ve špatnosti a žádného trestu nebojí se dosti*“,⁵¹⁵ jak zmiňuje autor jednoho německého letáku, jsou přítomni mezi počestnými a bohabojnými lidmi a jejich činy se dají odhalit jen velmi obtížně. Dokladem tohoto pesimistického komentáře je příběh děvečky Cathariny z Limpurku (obr. 17). Tento leták představuje téměř stereotypní zápletku raněnovověké infanticidy. Catharina odchází od rodičů do blízkého většího města a dává se do služby, nicméně netrvá dlouho a dostane se do spárů hříšného života. V různých letech se jí podaří usmrtit (ohavnými, a proto i vizuálně ztvárněnými způsoby) hned šest svých nelegitimních dětí, než je konečně odhalena. Pro autory těchto letáků, ale i další dobové komentátory, bylo množství případů vražd novorozenců, jako v tomto případě, často až alarmující a symbolizují pro ně „těžké časy“, ve kterých se množí nelidské matky, jež jsou schopny i toho největšího zla.

Popisy těchto hříšnic, které se snaží ukrýt těla novorozenců do studen, řek, záchodů i vodních kanálů (Benátky), se ale objevují i v dalších písemných pramenech již od pozdního středověku. Najdeme je ve významných kázáních italských kazatelů (Bernardin ze Sienny), ale i v krátkých zápisech ve Florentských nebo Pavijských kodexech nebo dalších evropských městských kronikách. Zde se můžeme setkat se

---

⁵¹³ „Thus may we see, that where division and controversy doth arise, sad affects will follow: for no sooner can there a breach appear, but presently Sathan is ready to stop it up, by infusing his deluding spirit into their hearts, for increasing of variance, discord and contention, and when once it hath taken possession is this hard matter to remove it.“ *Bloody newes*, f. 4v.

⁵¹⁴ Jak zmiňuje jeden Augsburský kronikář roku 1590: „*Takové nelidské matky máme v těchto časech. (Solche Unmenschliche müttertern gabs Jazt.)*“ Citováno LEWIS, M.: c. d., s. 60.

⁵¹⁵ „*Hilf Jesu Christ du Gottes Sohn, der du sißst in den höchsten Thron, lass dir den Jammerklagen, kein besserung mehr verhanden ist, man brauchet nur viel arger list, nach keiner Straff thut man mehr fragen. O mensch, o mensch, und bekehr dich frey, sey fromm und fürchte Gott dabey, so wistu Gnad erwerben, vnd mit Gott leben ewiglich, ererben das ewige himmelreich, darauff sprach ich frolich, amen.*“ RICHTER, Wolfgang: *Eine Warhafftige vnd erschröckliche neue zeittung welche sich begeben vnd zugetragen hat in der Stadt Limburg*, Frankfurt am Main 1626. In: GNM, sign. HB24792.

zápisy o vraždách novorozenců ve větších městech, přičemž tyto drobné kriminální zprávy předjímají budoucí novinky z éry knihtisku.⁵¹⁶

Jeden z nejstarších příběhů, které zachycují tyto nebezpečné praktiky spojené s vysokým počtem neodhalených vražd novorozenců, se odehrál podle kronikářů za pontifikátu papeže Inocence III., kterému prý rybáři bezradně nosili mrtvé děti vylovené z řeky Tibery. K tomuto příběhu římského infanticidia odkazují i miniatury z knihy o založení sesterské nemocnice Svatého Ducha v burgundském Dijonu. Miniatura zobrazuje matky házející nemluvnata zatížená kameny do řeky z Andělského mostu (obr. 18). Inskripce z této miniatury zmiňuje: „*Jak po porodu tyto těžké hříšnice ve snaze vyhnout se světské hanbě, bez pomýšlení na Boha a na spásu svých duší, házejí nepokřtěné děti na radu ďábla do řeky Tibery.*“⁵¹⁷ Italský námět, který se šířil Evropou, vypovídá o obavách, které sdílely autority středověku z utajených vražd novorozenců, ukazuje také, že strach z jejich zabíjení „zoufalými mladice“ byl důsledkem tradované „městské legendy“.

Tyto obavy byly dále podporovány příběhy, které se pravidelně objevovaly také v neperiodické letákové publicistice, prakticky ve všech evropských zemích. Jak zmiňuje anonymní anglický autor v letáku o *Nepřirozené matce* (1697): „*Jeden by si myslel, že každodenní případy barbarství by byly spolehlivě dokázaly odstrašit křesťany od páchání takových činů, ale ďábel je zaneprázdněný tvor a není dne, aby se nestala nějaká nelidská vražda, jakou se zrovna chystám uvést v této relaci. Myslím si, že není krutějšího a nepřirozenějšího činu naší doby než toho, který je spáchán matkou a vdanou ženou na jejím vlastním nemluvněti.*“⁵¹⁸

Typickým příkladem krátké zprávy o infanticidě je velmi stručná *Novinka odehrávající se Praze* (1613) pojednávající o dítěti, které bylo po porodu matkou rozčtvrceno a nabídnuto ke snědení praseti. Tato novina zjevně pracuje s reálným

---

⁵¹⁶ Odkazy na další středověké památky, srovnej: PRESCIUTTI, D.: *c. d.*, s. 765; 777. Zmínky o každodenní praxi můžeme nalézt například na stránkách pozdně středověkých, či už raněnovověkých městských kronik. Ilustrace z lucernské kroniky z roku 1506 spolu s krátkým doprovodným textem zachycuje usmívající se matku, děvečku, vhadzující dítě pod kolo městského mlýna, a potom, jak zmiňuje doprovodný text, beze stopy mizí. Srovnej: Luzern, Korporation Luzern, sign. S 23; SCHILLING, Diebold: *Illustrated Chronicle by of Lucerne*. Luzerne 1513, f. 616. In: <http://www.e-codices.unifr.ch/en/list/one/kol/S0023-2/616> [19. 08. 2020].

⁵¹⁷ „*Comment les doloieuses pecheresses apres leur enfantement cuidant eviter la honte du monde sans penser en Dieu ne en leur ames par la monetement des dyables getoient leurs enfans sans baptisme en la riviere du tymbre a rome.*“ Citováno dle PRESCIUTTI, D.: *Dead Infants*, s. 772.

⁵¹⁸ GLADMAN, J.: *The Unnatural mother being a full and true account of one Elizabeth Kennet*. London 1697. In: EEBO, inv. č. 2258:34.

předobrazem případu a ve zjednodušené podobě podává běžnou podobu případů infanticidy.⁵¹⁹

Nalezneme zde typické zobrazení služebné, která své těhotenství utajila před okolím a dítěte se potají zbavila. Tato situace měla mnoho variací, které odpovídají sociální realitě. Soudní prameny totiž nezřídka informují o tom, že odhození těla dítěte do prasečího chlívku bylo jednou z možností, jak se neprovdané děvečky skutečně snažily zbavit důsledků svého nemanželského styku.⁵²⁰

V tomto kontextu je zajímavá i souvislost mezi chovem prasat v hospodářství a zranitelností malých dětí. Hned na třech zprávách z Wickovy *Sbirky událostí* jsou vyobrazeny prasnice (obr. 19) pojídající malé děti, přičemž ve dvou případech je to v důsledku matčiny nepozornosti, ve třetím byla rodina přepadena divokými prasaty v lese.⁵²¹ V imaginaci raného novověku byla prasata (stejně jako třeba i vlci) nevyzpytatelnou silou přírody, nástrojem Božího trestu za hříchy rodičů, stejně tak i strašlivou možností, jak se zbavit těla nechtěného dítěte.

Také česky psané *Dvoje noviny* (1589)⁵²² popisují průběh vyšetřování infanticidy. Autor zasazuje děj případu, ve kterém se našlo „v jednom hostinském domu děťátko, nemluvně, zabitě,“⁵²³ do švýcarského Lausanne. Případ pokračuje klasickým vyšetřováním popsáním i v zákonících, tedy nahlášením mrtvolky vrchnosti a přivoláním porodní báby, která má ohledat všechny ženské osoby v domácnosti hostinského. Když ale bába zjistí, že pachatelkou je hospodářova dcera, zoufalý otec zasáhne a ve stylu antických králů nechá porodní bábu oslepit. Veškerou vinu všichni tři společně (bába ze strachu) uvalí na děvečku „*chvalitebného, poctivého a pobožného obcování.*“⁵²⁴

Děvečka je následně nevině mučena, odsouzena a odvedena na popraviště, ovšem ve chvíli, kdy už má být oběšena, zasáhne Boží prozřetelnost. Nejprve

---

⁵¹⁹ ANONYM: *Newe Zeitung welche gestalt zu Prage Item wie eine Dienstmagd allda ihr eigen Kindviertheilet/ in willen solches zu begraben*, 1616. In: HAB, VD17, sign. 23:332146K.

⁵²⁰ M. Lewis rozebírá například případ Walpurgy Seitzové, která byla za tento čin souzena v Augsburgu roku 1568. LEWIS, M.: *c. d.*, s. 26–27.

⁵²¹ WICK, J.: *Sammlung von Nachrichten* (1536), f. 389 (leták *Im Juni 1563 biss eine Muttersau in Maschwanden einem Kind den Kopf ab*); také SENN, M.: *Johann Jacob Wick*, s. 133; další prasečí příběhy, tamtéž, 1578: *Ein Kind wird im Oktober 1578 bei Zofingen von Schweinen angegriffen vnd getötet* (f. 202v–203r); tamtéž: 1585, f. 65v–f. 66r (*Wie einem Jungen Kind ein Unfall von einem Schwyn widerfahren, In Dachsen wird im April 1585*).

⁵²² ANONYM: *Dwoje Nowiny: Prwnij Co se w Městě Losanně w Zemi Ssweycarské ležjcým y při giných Městech*. Praha? 1589. In: Knihopis, sign. K06486.

⁵²³ Tamtéž, f. 3r.

⁵²⁴ Tamtéž, f. 3r.

se dvakrát přetrhne lano a následně zůstane viset tři další dny na šibenici (přičemž si všichni myslí, že už je mrtvá), než promluví k náhodnému kolemjdoucímu: „*Však já nejsem mrtvá, jakž se ty domníváš. Pán Bůh na mou nevinu popatřil a mne při životu zachoval a ode všeho zlého osvobodil. Na mém místě musejí oběšeni býti ti, kteříž mně k tomu posloužili.*“⁵²⁵ Pocestný tedy vzbudí ve městě povyk a všichni, včetně vrchnosti přijdou nevinou děvečku osvobodit. Nakonec jsou dopadeni i praví viníci, otec s dcerou, a oběšení místo děvečky, jak zmiňuje autor ustálenou frází lidové slovesnosti: „*Kdo jinému jámu kopá, sám do ní upadá,*“ neboť Bůh nedopouští nepravosti a „*jest Otec chudých a syroťkův sám nejlepší.*“⁵²⁶

Tento leták, který popisuje nevhodné zasahování otce do vyšetřování a justiční omyl spáchaný na nevinné děvečce, mohl sloužit jako varování pro další měšťany (soudce), kteří se s tímto případem mohli skutečně setkat.

Zadostiučiněním pro čtenáře těchto příběhů o vraždě bezbranného tvora potom bylo potrestání pachatele. Trest ostatně často převládá i jako téma mnoha ilustrací. Částečně obrázky poprav a mučení – zahrabání zaživa, trhání prsou rozpálenými kleštěmi nebo utopení, slouží k odstrašení, ale i jako propagace nových zákoníků (jako byl Hrdelní řád Karla V. – Carolina), které tyto tresty navrhují.⁵²⁷

Letáky se ale podílely nejen na šíření informovanosti, ale také na vytváření paniky, která byla po celý raný novověk s nejasnými případy infanticidy spojována.⁵²⁸ Pozornost čtenářů byla směřována v první řadě na neprovdané ženy, u kterých hrozilo

---

⁵²⁵ Tamtéž, f. 4v.

⁵²⁶ Tamtéž, f. 4r.

⁵²⁷ Johann Jacob Wick se ve své *Sbírce* soustředí na zobrazené a popsané tresty pro vražedkyně, jako je zahrabání zaživa: WICK, J.: *Sammlung von Nachrichten*, f. 312v (*Die Gattenmörderin aus dem Burgund wird 1574 in Fribourg lebendig begraben und gepfählt, der fahrende Silberhändler als Mittäter mit dem Rad gerichtet, 1574*); případně na trest trhání masa z prsou: Tamtéž, f. 3v-4r. (*Einer Kindsmörderin werden am 5. Januar 1577 in Baden die Brüste mit einer glühenden Zange herausgerissen (1577)*); nebo utopení v řece za to, že matka podřízla krk svému dítěti v kolébce, tamtéž: f. 173v–f. 174r (*Am 2. April 1586 erschlug eine Mutter ihr Kind. Zur Strafe wurde sie ertränkt*).

⁵²⁸ Vyšetřování nejasných případů infanticidy bylo poměrně běžné, o čemž svědčí například zcela náhodně související kriminální kauza z Jindřichova Hradce z roku 1586, kde bylo nalezeno mrtvé dítě v truhlici kuchařky. Původně rychtář spolu s ostatními sousedy vnikl do domu, protože někdo ohlásil kuchařčinu smrt. Jeden ze sousedů, kteří původně hledali jen sváteční košili, aby tělo kuchařky oblékli k pohřbu, odemknul truhlu, a přitom našel mrtvolku. Tento muž Ambrož Kerner, byl shodou náhod předchozí zaměstnavatel zemřelé ženy (propustil ji, protože u něj prý kradla), a tak bylo veškeré podezření (že s ním otěhotněla a on se jí zbavil) uvaleno na něho. I zde, v tomto vyšetřovacím protokolu, nacházíme podobnou zápletku spojenou s vyšetřováním a nejasným původem umrlého dítěte. Pro torzovitost zápisu, ale nemůžeme další osudy Ambrože, který v dopise popisuje své nespravedlivé obvinění, sledovat blíže. In: Státní Oblastní Archiv Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, fond Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 4360, sign. VBC3 (vraždy), kart. 412, *Žádost o milost Ambrože Kellera*, f. 278

největší nebezpečí početí nemanželského dítěte (vdovy, markytánky nebo služebné). O těch pojednávají i česky psané kramářské písně.

Nejběžnějším námětem jsou balady o „Krkavcích matkách“, které usmrtily hned několik svých dětí a dříve nebo později je stihl zasloužený trest. Kromě písní, které kritizují neřádné ženy obecně,⁵²⁹ se autoři zaměřují právě na děvečky obávající se hanby. Ty jsou zachyceny, jak své dítě hází do řeky nebo zahrabávají do hnoje. V mnoha případech jsou odhaleny pozornými sousedy nebo dokonce vlastními rodiči, kteří jako bohobojní křesťané udávají právu i svého jediného potomka.⁵³⁰

V kramářských písních má podle Scheybala své zastoupení i oblíbený žánr „*boje o kalhoty*“,⁵³¹ písně, která satirickým tónem tematizuje převrácený pohlavní řád, kdy žena usiluje o společenskou roli muže a neostýchá se kvůli tomu zbavit ani novorozeného dítěte. Takovým příkladem je česky psaná balada o Soldátské ženě (1695).⁵³² Autor této *Pravdivé zprávy* zde kritizuje život nezávislé a výdělečně činné ženy, která navíc odmítla stát se matkou.⁵³³ Nejenže se aktivně podílela na hospodaření, kdy „*Mušské šaty na sebe vzala, potřebovati se dala, za soldáta s mužem spolu, štěstí se jí zvirtlo dolu. Povinnosti drába zastala, s jinými rovný díl brala.*“⁵³⁴ Navíc se vydávala za vojáka, a dokonce z toho udělala i svou živnost.⁵³⁵ Její neřádný život spojený s infanticidou, lakomstvím, a zvláště její snaha zvýšit své společenské postavení jsou stavěny do kontrastu s neměnným lidským údělem: „*v jakým se kdo stavu zrodí, v takových šatech ať chodí.*“⁵³⁶ Píseň ukazuje, že snaha změnit své společenské postavení, stejně jako touha zbavit se přirozeného mateřského údělu nevede k ničemu dobrému.

---

⁵²⁹ ANONYM: *Mord ukrutný, který se stal v kraji brněnském*. In: MKP, sign. J-2698; ANONYM: *Nová píseň, Okolo Dunaje chodila, krásné pachole nosila*. In: Knihovna národního muzea (KNM), sign. A 2574; ANONYM: *Nová píseň o jedné bohaprázdné panně*. In: KNM, sign. KP 3838; ANONYM: *Nová píseň. Krkavčí matka. Hrozná vražda malé Růženky*. In: KNM, sign. KP D 34/1.

⁵³⁰ ANONYM: *Nová píseň aneb Truchlivý příběh, který se stal na panství Semilském*. In: KMN, sign. KP P 414/1.

⁵³¹ SCHEYBAL, J.: *Senzace*, s. 44.

⁵³² ANONYM: *Pravdivá zpráva, novina paměti hodná, že jeden každý, chtěje zlé příhody ujíti*. Praha 1695. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (edd.): *Žádná ženská člověk není*, s. 178–185. Více také STŮJ, P.: *Nelístopné matky*, s. 106–109.

⁵³³ Píseň z pohledu gender history analyzuje STORCHOVÁ Lucie: „*Rozdělení samečka od samičky...z příčiny pohlaví.*“ *Polarizace genderů v českojazyčné literatuře druhé poloviny 18. století*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (edd.): *Žádná ženská člověk není*, s. 464–465.

⁵³⁴ ANONYM: *Pravdivá zpráva*, f. 2v.

⁵³⁵ Takové případy žen ovšem zdaleka nebyly v raném novověku výjimkou a hrdinka *Pravdivé zprávy* nebyla v povolání vojáka zdaleka takovou senzací, jak by se mohlo na první pohled zdát. O případu podobné soldátské ženy monograficky STEIDELE, Angela: *In Männerkleidern. Das verwegene Leben der Catharina Margaretha Linck alias Anastasius Lagrantinus Rosenstengel, hingerichtet 1721*. Köln 2004. V domácím prostředí viz STŮJ, Pavel: *Putování Marty vojandy*, s. 341–368.

⁵³⁶ *Pravdivá zpráva*, f. 4v.

Motiv infanticidy se objevuje také v dalších českých písních. Na rozdíl od starších pamfletů zde ale chybí ďábelský vliv, vrahem je buď macecha, která se chce pragmaticky zbavit nevlastních dětí,⁵³⁷ nebo je zde velmi zřetelný motiv vraždy z chudoby a zoufalství, ať už je to propuštěná kriminálnice⁵³⁸ nebo osamělá vdova. Výrazně je tu ovšem zastoupen i motiv záchrany dětí skrze přímluvu světců. Například sv. Anna jako ochránkyně manželství (ochránkyně matek a porodu) přivede děti zpět ze záhrobní⁵³⁹ nebo svatá Barbora (patronka dětí a ochránkyně před násilnou smrtí) brání skonu smrtelně raněné dívky.⁵⁴⁰

Přebírání námětů z kramářských písní poté ovlivnilo i podobu písně lidové, která je po generace kolektivně předávaným a spoluutvářeným textem. Na rozdíl od kramářské písně je ta lidová určená pro aktivní poslech, je esteticky vybroušenější a často byla v tomto ohledu s tou kramářskou porovnávána jako hodnotnější. Ve slováckých a severomoravských písních jako *Andulka* nebo *V čirém poli stojí zámek*, se rovněž tematizuje snaha děvečky zachovat si před okolím zdání počestnosti a „zůstat čistou pannou,“ přičemž vrcholem obou písní (vycházejících ze stejného námětu) je šokující odhalení těsně před popravou, že tato vražda smilnicí děvečky nebyla zdaleka první.⁵⁴¹

V prvním případě dívka hází dítě do Dunaje, je odhalena rychtářem a přivedena před kata, kterému přiznává: „*bo som si já to zaslúžila, už deviato som zamarnila.*“ V druhém případě je pachatelkou přímo rychtářova dcera, která se spustila s pacholkem. Spolu se domluvili, že dítě zabijí, ale když házeli mrtvolu do studně, byli odhaleni pozornou děvečkou. Na rozdíl od Andulky, je rychtářovic Aničce nabídnuta záchrana. Na katovu nabídku sňatku ale dívka odpovídá stejným způsobem: „*Dělej,*

---

⁵³⁷ ANONYM: *Nová píseň o hrozném mordu, který se stal blíž Lemberka, města v polské krajině.* In: MKP, KP, sign. J-1246.

⁵³⁸ Zmíněná píseň *Krkavčí matka* zdůrazňuje psychologizaci zločinu. V souvislosti s německým osvícenstvím, zde hraje velkou roli také společenský kontext infanticidy a píseň dostává ráz psychologického dramatu, když matka ještě jednou vyhledá usmrcené dítě: „*Odhrabala drn z tílka dcery své, spatřila jej červy poseté.*“ *Krkavčí matka*, 2r.

⁵³⁹ Písně často obsahují závěrečnou modlitbu: „*O milá svatá Anno, my k tobě voláme, stařenko Krista Pána, za pomoc žádáme: vypros všem manželům u Boha svornosti, a po smrti spomož nám do věčné radost.*“ *Nový příběh*, f. 4v.

⁵⁴⁰ ANONYM: *Smutný a žalostný opis o jednom bohaprázdném otci, jenž svou vlastní dceru nevázně zamordoval.* In: MKP, KP, sign. J-1091.

⁵⁴¹ ŠRÁMKOVÁ, Marta: *Balada o vražednici dítěte v české lidové tradici.* Český Lid, 57, 1970, s. 291–306. Obě písně v moderním podání In: <http://www.cechomor.cz/pisne/?s=795> [19. 08. 2020]; <http://braagas.com/o-ptacich-a-rybach/> [19. 08. 2020].

*kate, jak máš dělat. Moje očka zavazovat. Jak sem teho zaslúžila, tři děti jsem usmrtila.*⁵⁴²

Vraždící děvečky vycházející z předobrazů skutečných případů jsou hlavními postavami i v německých baladách. V rozsáhlé písni *O falešnici, která se vydávala za ctnostnou dívku* (1650) neposlušná dcera protestantských rodičů skrývá své těhotenství před okolím.⁵⁴³ Dívka, která je jedináček rozmazlovaný svými rodiči, odchází do služby a záhy podlehne hříchu smilstva. Po dvou letech neřádného života zjistí, že je těhotná: „*když v jednom domě sloužila, tak dítě porodila, tajně, aby nic nevyšlo najevo, je potom do záchodu vhodila, tak aby si nikdo nevšiml této věci špatné.*“⁵⁴⁴ Když se jí ale hospodyně otázala, zda nebyla těhotná, děvečka raději odešla a cestovala z místa na místo a skrývala svou špatnost a hanbu.⁵⁴⁵

Po třech letech služby byla znovu těhotná, tentokrát ovšem dítě pohodila na poli, kde se o jeho tělo postaralo (v letácích často zmiňované) divoké prase, které začalo dítěti hryzat končetiny. Křik oběti uslyšel ovčák, který se nacházel poblíž, ale ani on už dítěti nemohl pomoci. Teprve napotřetí byla děvečka odhalena, když porodila znetvořené dítě (na ilustraci zobrazené jako nemluvně ovinuté hady jako věncem), čehož si tentokrát sousedé povšimli a vnímali to jako Boží znamení, které okamžitě vedlo vyšetřování a následnému potrestání. Trest nalití rozžhaveného oleje do úst a utržení prsou zdůrazňoval krutost jejího provinění.

Tento příběh sloužil jako výstraha příliš lehkovážným rodičům, kteří nedůsledně vychovávali své děti. Zatímco v případech vražd rodin byla předmětem kritiky manželská neláska a nesoulad v rodině, v případech letáků pojednávajících o infanticidě je kritizována ledabylá výchova, kdy rodiče nedostatečně trestají své potomky v dětství, což vede k jejich zkaženosti v dospělosti.⁵⁴⁶

---

⁵⁴² Oba citáty, ediční rozbor textů ŠRÁMKOVÁ, M.: *Balada*.

⁵⁴³ ANONYM: *Ein ware gschicht vnd neue Zeitung/ Von einem falschen Meitlin welches sich ein zeit lang für ein reine Tochter außgeben* (1650). In: DSB, VD 17, sign. 1:693785R.

⁵⁴⁴ „*Als zwey Jahr hin gwesen, dingst in ein ander Hauß, da ists eins Kinds genäsen, heimlich es kam mit auß, das kind wurffs in ein heimlich gmach, niemand hat dessen geachtet, das war ein arme sach.*“ „*Das Kind haben gefunden, die Sew am selben ort, die Hands jämmerlich zerrissen, der Hirt das schreyen hort, er laufft vnt zerst in auss dem maul, er trugs heim auff den Kilchhoff, da ser darin verfaul.*“ Tamtéž, f. 2v.

⁵⁴⁵ „*Verbergen sein böse duck vnd Schand.*“ Tamtéž.

⁵⁴⁶ „*Also haben jhr vernommen, wie es gerichtet ward, zur warnung allen frommen, daß sie gedencken dran, auch die Elteren zichen ihre kind, vnd nemmens unter der Rut, weil sien och z bucken sind. Erin jeder wöll bedencken der Hande list nicht klein, dein Kind wirdt dich noch krencken, wilt du verschonon sein, je gröössere kind, je gröössere angst, zu spat wirst du begeren, daß dus nicht gstraffen hast langst.*“ Tamtéž, f. 4v.

Již zmíněná Catharina z Limburgu spáchala také vícenásobnou infanticidu. Této dívce se povedlo ukrýt dokonce šest nelegitimních těhotenství a až během sedmého byla odhalena.⁵⁴⁷ Na jednoduché schematické ilustraci tohoto jednolistu (obr. 17) je v šesti po sobě následujících polích Catharina zachycena při jednotlivých vraždách, kdy ve většině případů zahazuje tělo dítěte na nehlídaném veřejném místě (záchod, pole, řeka, stodola). Stejně jako činy ostatních žen i zločiny Cathariny jsou ukázány pouze jako část celkové hříšnosti doby: „*Ach, Bože, když smilstvo převáží v celé zemi, nikdo nedokáže takovému hříchu zabrániti. Ach křesťané milí pomněte na tuto chvíli, co ona dále pod vlivem d'ábla učinila, to po pravdě vám říkám, že ona také další dítě, co nosila, do koryta řeky vhodila a tam je utopila.*“⁵⁴⁸

Podobným způsobem usmrtila všech pět dětí, ale teprve když porodila šesté a sedmé dítě, byla konečně dopadena, díky křiku narozených dvojčat. Tajně se vrátila domů, aby mohla porodit, ale rodiče její těhotenství tentokrát včas odhalili a nechali ji uvěznit. Veškeré spáchané zlo (*své vlastní tělo a krev tak strašlivě usmrtila*) jde opět na vrub rodičovské výchově a ztrátě jejich vlivu na pozdější osudy dcery.

Na závěr příběhu je opět ukázáno její spravedlivé potrestání, kdy jsou jí rozžhavenými kleštěmi utrhnuty prsy, jakožto trest za odmítnutí mateřské povinnosti, a následně uťaty i obě ruce, kterými spáchala ony neslýchané vraždy. Celý text je zamýšlen jako nárek nad nejistotou těžkých časů, kdy ani právo nedokáže zastavit lavinu hříchu.⁵⁴⁹

Protestantští autoři se ovšem kromě varování určeného rodičům zaměřovali také na kritiku monasticismu, kdy jim páčání vražd dětí sloužilo ke kritice hříchu smilstva, kterého se dopouštěli jeptišky i kněží. V publicistice 16. století se běžně objevují postavy vraždících farářů, zabíjejících těhotné ženy, nebo padlých mnichů

---

⁵⁴⁷ RICHTER, Wolfgang: *Eine Warhafftige vnd erschröckliche neue zeittung welche sich begeben vnd zugetragen hat in der Stadt Limburg*. Frankfurt am Main 1626. In: GNM, sign. HB24792; DOROTHY I, s. 448; BREDNICH, R.: *Die Leidpublizistik* II, č. 118; V podobném duchu se vyjadřuje i anglická báseň pojednávající o tragické smrti tří dětí: „*Ye parents all that children haue, and ye that haue none yet, pierseve your children from the grave and teach them at home to sit.*“ ANONYM: *The lamentation of a bad Market, / OR, / The Drowning of three Children on the Thames*. Místo neznámé 1674–1679. In: EBBA, č. 35687.

⁵⁴⁸ „*Ach Gott, wie nimbt doch Oberhand, die Unzucht im ganzen Land, niemand lässt ihm solches wehren. Ihr lieben Christen merckt zu der frist, was sie hat weitter mit Teuffels list, thun ich mit warheit sagen, das ander Kind vnd das sie trug, daß steckt sie in ein Wassertrug in ein graben thet sie versencken.*“ In: *Eine Warhafftige vnd erschröckliche neue zeittung* (1626).

⁵⁴⁹ „*Hilf Jesu Christ du Gottes Sohn, der du sißt in den höchsten Thron, lass dir den Jammerklagen, kein besserung mehr verhanden ist, man brauchet nur viel arger list, nach keiner Straff thut man mehr fragen. O mensch, o mensch, und bekehr dich frey, sey fromm und fürchte Gott dabey, so wistu Gnad erwerben, vnd mit Gott leben ewiglich, ererben das ewige himmelreich, darauff sprach ich f'rolich, amen.*“ Tamtéž.

prodávajících hostie židům.⁵⁵⁰ K témuž propagandistickému účelu autorům letáků dobře sloužily i motivy hřešících jeptišek, tajně páchajících vraždy plodů smilstva.⁵⁵¹

V *pravdivém příběhu z kláštera* (1599) se objevuje rovnou abatyše, která čtrnáct let páchala tajně smilstvo, a navíc se následně zbavovala nechtěných dětí. „*Đábelská zaslepenost*“ ji vedla k tomu, „*že když dítě jedno porodila, hned na několik kousků ho rozřezala a je do hluboké vody vhodila.*“⁵⁵² Ostatní jeptišky o pádu své představené dlouho nevěděly, až díky Boží prozřetelnosti jim bylo vše vyjeveno, a nakonec ve studnici našly deset usmrcených dětí. Neřádná abatyše byla podle práva popravena zahrabáním za živa.

V dalším letáku je dokonce do hříšného počínání zapojen i zbytek kláštera a zabíjení novorozených dětí zde probíhá ve větším měřítku. V satirické písni o *Zázračné novině* (1584) nás autor uvádí do „*kláštera, kde bují smilstvo, vraždy dětí dějí se a gomorské kacírství je svatostí nejvyšší těchto jeptišek.*“ Zde jeptišky (podobně jako v povídce o zahradníkovi Masettovi v Boccacciově *Decameronu*) hřeší se švarným studentem, přičemž hned „*čtyři z nich následně otěhotněly a asi dvě děti dokonce zabily.*“⁵⁵³ Abatyše je v tomto případě nevinná, ale je již příliš slabá a stará, než aby byla schopná zabránit sestrám v páchání smilstva.

Obě písně o hříších páchaných za branami kláštera zcela odpovídají podezřením dobových moralistů, kteří opakovaně upozorňovali, že tyto zločiny se tajně dějí po celé zemi už od pradávna nejen v kláštorech, ale i ve městech nebo na vesnicích.⁵⁵⁴ Nicméně se lze klonit k názoru, že velká část těchto textů pracovala s nepodloženými informacemi, se senzacechtivostí publika a s raritními případy, které byly ještě dále

---

⁵⁵⁰ WIRRI, Heinrich: *Ein grausamlich mord so geschehen ist in dem Minster Thal*. Strassburg 1556. In: ZBZ, sign. PASS II 12/50; MEYER, Lucas: *Ein erschrockliche neue Zeitung so sich im 1591. Jar zu Pressburg im Ungern zu getragen*. In: STRAUSS II, 703.

⁵⁵¹ JOBIN, Bernhard: *Wunder neue Zeitung vnd warhaffte Geschicht. Von der Nunnen heiligkeit*. Strassburg 1584. In: HAB, sign. A: 517.8 Quod. (16); SCHREIBER, Stephan: *Ein warhafftigen bericht vnd neuwe zeitung von einem kloster welches ligt ein halbe stund von droben im schloessiger Land von der Aabtissin*. Köln 1599. In: DSB, V 16, sign. W 675.

⁵⁵² „*Vol vierzehen jar lang, darin hatt sie getrieben groß unzucht, mich verstand, wann sie ein Kind gebären, ther tustucken thets sies verhawen, warffs in das wasser tieff.*“ *Ein warhafftigen bericht* (1599), f. 2v.

⁵⁵³ „*Das kloster sind gestifftet, unnd pflantzet groß Hurey, Kinds mörderin angerichtet, gomorisch kätzerey, das ist ihr größte heiligkeit, deß ein geschicht muß ich singen. (...) Dann vier sind schwanger worden, etlich zwey Kind gebracht.*“ *Wunder neue Zeitung* (1584), f. 1v.

⁵⁵⁴ „*Jeden učitel u vajkladu na I. epištolu svatého Pavla Timoteovi píše, že jest jednoho času jeden rybník zpuštěn byl, v kterémžto jest okolo šest tisíc maličkých dítek hlaviček nalezeno, kteřížto tam tejně vmetáni a v něm stopeni byli.*“ GUENTHER, Thomas: Knížka potěšitelná všechněm těhotným a rodícím manželkám. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L.: *Děti roditi*, s. 229. Snad se může jednat o některý z výkladů verše 1 Timoteus, 5: 25: „*Hříchů některých lidí jsou zjevné a předem vedou k soudu, u jiných se však také ukazují až potom.*“

dopracovány bujnou fantazií autora. Podobně jako v případě vražd rodin i zde německé letáky nabízely mnohem děsivější zápletky (s mnohem více oběťmi) než ty anglické.

V katalogích anglicky psané publicistiky můžeme nalézt desítky letáků, které se vraždám spáchaným matkami věnují. Jedná se nejen o veršované balady, ale také o rozsáhlejší pamfletické texty s mnohem komplikovanější narativní strukturou. Mezi texty nicméně převažují žánrové veršované balady ve formě zповědi odsouzené dívky (poslední sbohem – last farewell). V nich se pachatelka infanticidy vyznává před svědky ze své krutosti a prohnané zvrácenosti, lituje a prosí za odpuštění.

Jak ukazuje i sbírka *Balady o popravách*,⁵⁵⁵ které zahrnují nejen anglické, ale i holandské, italské a německé texty, žánr posledního rozloučení nabízí velmi působivé obrazy hříchu a následného pokání. Hrdinka Margaret Bell vypráví příběh jako vězenkyně: „*Och, zima je v cele a řetězy tak těžké jsou, ale tíže hříchů mých mnohem horší je. Vždyť zabila jsem dítě, slituješ se nade mnou? Ach, ne. Musím zemřít, oběšena na stromě.*“⁵⁵⁶

Na vině jsou ve většině muži, kteří zneužili dívky v nouzi. Milenec opustil svou milou v holandské baladě *O strašlivé vraždě* (1700)⁵⁵⁷ a společně s matkou a její služebnou vše vyřešily tak, aby uchránili čest mladé dívky – dítě zabili a jeho smrt zatajili. V písni *O třech sestrách* (1680) jdou tři dívky trhat růže do lesa a jedna z nich je znásilněna. Aby neztratila svou čest, dítě, které se z tohoto incidentu narodí, zabije. Před smrtí se dívka opět obrací na posluchače – mladé dívky: „*Ach, dcery, tak dlouho vám to již chci říci. Nenechte se zkazit muži mladými. Vždyť přece zemřít jako panna, je to největší požehnání.*“⁵⁵⁸

---

⁵⁵⁵ Projekt badatelky Uny McIlvenny *Execution ballads* je popsán in: <https://omeka.cloud.unimelb.edu.au/execution-ballads/about> [19. 08. 2020].

⁵⁵⁶ LINDSAY, James: *Lamentation of Margaret Bell, at present under Sentence of Death in Paisley Jail*. Glasgow 1700. In: *Execution ballads*, č. 882, originál Bodleian Library, Universit of Oxford, Shelfmark: 2806 c. 14(159); Podobně i ANONYM: *The last Speech and Confession of Jannet Riddle, who was Execute, for murthering her own Child, in the Grass Market*. Edinburgh 1702. In: *Execution Ballads*, č. 960, originál: National Library of Scotland, Shelfmark: Ry.III.a.10(103).

⁵⁵⁷ Holandská balada ANONYM: *Een Schrikkelyke Moordery, gedaen door Moeder, Dogter en Meyt, en wat voor straf zy daer voor ontfangen hebben*. Místo neznámé 1700. In: *Execution ballads*, č. 1233. Originál Leiden UB: 1497 H 16

⁵⁵⁸ ANONYM: *Van drie Gesusterkens wilt verstaen, daer van den eenen most hangen gaen*. Místo neznámé 1680. In: *Execution ballads*, č. 1246; originál: Amsterdam MI: 3978 Gesloten Kast: B 14 (3).

V baladě *Žádná normální matka, ale monstrum* (1633)⁵⁵⁹ můžeme najít další poučný příběh, určený pro mladé ženy. Dívka byla vychována v dobré víře, ale její nestálá povaha (krutost a prohnanost) ji svedla na scestí, otěhotněla, bez pomoci porodila dítě v chlévě a ďábel ji navedl, aby plod svého hříchu zahrabala do slámy. Totožné poselství nese i pozdější *Lamentace Mary Butcherové*,⁵⁶⁰ která radí ctnostným dívkám, aby si daly pozor na lstivé muže a nepodléhali jejich lichocením a líbivým slovíčkům. Naopak mají poslouchat své rodiče a dobré rady svých přátel.

Texty napsané v tomto žánru se snaží baladickou formou posledního rozloučení působit na mladé dívky, kterým hrozilo největší nebezpečí, že skončí s nemanželským dítětem. Ukazují zoufalství vražedkyně a jejich lítost tváří v tvář očekávané smrti. Radí rozumně vybírat partnera a rodičům lépe hlídat své dcery.

Blízko tomuto žánru je i pamflet napsaný v próze jako dopis na rozloučenou. Pachatelka Mary Goodenough dává varování všem nedbalým rodičům a také cizoložníkům, kteří nelitují svých hříchů. Chudá čtyřicetiletá vdova se vyznává, že byla svedena bohatým pekařem a otěhotněla. Kvůli tomu, že už dříve pro ni bylo obtížné živit své starší děti, toto poslední usmrtila a skončila ve vězení.⁵⁶¹ Zde se objevuje další originální způsob kritiky infanticidy, kdy je druhá část pamfletu adresována přímo Mariným zbývajícím dětem. V dopise jim vysvětluje, proč je nucena předčasně opustit tento svět a nabádá je k řádnému a počestnému životu, zdůrazňuje význam křtu, který podstoupily, a zároveň varuje před zrádnou mocí ďábla. Působivost textu zdůrazňují také přímé otázky na osud dětí, které si strachující matka klade: „*Jak odoláte lstivému, prohnanému a zlomyslnému ďáblu, který vás chce podvést a zničit? Komu mám svěřit vaši péči a výchovu? Tak často jste byli bez otce tu na zemi a brzo přijdete i o matku. Setkáte se aspoň s nebeským Otcem?*“⁵⁶² Tato emocionálně vypjatá zvolání se nepochybně setkávala s úspěchem u příjemců a podobně jako předchozí balady mohl tento text plnit i určitou preventivní funkci.

V již analyzovaných letáčích *Pittiless Mother* a *Bloody newes from Dover* měly hlavní vliv na úmrtí dítěte konfesijní rozdíly mezi manželi a autoři zde rozvíjeli

---

⁵⁵⁹ „*But God that sits on high, With his all-seeing eye, Did see my cruelty, and wicked cunning.*“ In: PARKER, Martin: *No Natural Mother But Monster*. London 1633. In: <http://www.traditionalmusic.co.uk/broadside-ballads/broadside-ballads.html> [cit. 14. 7. 2020].

⁵⁶⁰ ANONYM: *The lamentation of Mary Butcher, now confined in Worcester city goal on suspicion of murdering her male bastard child*. London, kolem 1700. In: EEBO, Wing, sign. L285aA.

⁵⁶¹ ROBINSON, Jonathan: *Fair Warnings to the murderers of infants being a true account of trial, execution and condemnation of Mary Goodenough*. London 1693. In: EEBO, Wing, sign. F105.

⁵⁶² Tamtéž, s. 11.

složitější příběh o pádu původně laskavé a vznešené manželky. Nicméně také další britské letáky představují komplikované případy vyšetřování vražd se složitější narativní strukturou. Příběhům londýnských žen Mary Cook, Jane Hattersley nebo Mary Butcher se dostalo značné pozornosti a často byly přetištěny ve více verzích.⁵⁶³

V úvodu pamfletu o *Krvelačné matce* (Bloody Mother, 1609) se autor nejprve vymezuje proti pomlouvačům pravdivých zpráv. Anglický spisovatel Thomas Brewer se zcela očividně zaměřuje na vzdělanější publikum a snaží se ukázat, že množství detailů i klepů, které kolem tohoto případu panují, dokládají jeho pravdivost.⁵⁶⁴ Služka Jane Hattersley tajně hřešila se svým pánem Adamem Adamsonem a výsledkem vztahu bylo dítě, které usmrtila. Než ovšem autor dospěje k tomuto tragickému konci, přidává množství dalších zápletek (například, jak služka chtěla otrávit svou paní a vdát se sama za Adamsona), případně úvah nad nestálostí mužů. I samotná vražda slouží opět jako úvaha nad povahou žen, z nichž „mnohé mají srdce jako z vosku, které roztaje, když něco špatného děje se jejich dětem (...), leč tato bídnice měla srdce z oceli a oči z mramoru, tak netečné, že žádný zásah z nebe, ani jiskra lidského soucitu u nich nic svěst nedokázaly.“⁵⁶⁵

Jane, „*ta chiméra s hlavou lva, tělem kozla a jedovatou a páchnoucí dolní částí hadí*“, bez lítosti usmrtila své dítě, její mileneček Adamson je následně zakopal do země. Oba dva byli po výslechu a konfrontaci popraveni oběšením.

Stejně jako Jane i další známá vražedkyně Martha Scambler v letáku *Skutky proti přirozenosti* (1614)⁵⁶⁶ během tajného porodu nepotřebovala pomoc ani necítila bolest, protože to byl opět ďábel, „*který dal jejímu hříšnému tělu sílu ve špatnosti*.“ Po porodu chtěla svůj stav utajit a vhodila dítě do latríny. Avšak, jak zmiňuje autor tohoto pamfletu: „*ať se tyto skutky odehrávají na pouštích nebo v hlubokých jeskyních, kde nikdy nesvítí slunce, přesto budou vždy odhaleny a před zraky světa předestřeny*.“⁵⁶⁷ Důkazem tohoto tvrzení je fakt, že tělo dítěte tunelem propluje až k sousedním

⁵⁶³ STAUB, S. (ed.): *Nature's Cruel Stepdames*; CLARK, S.: *Women and Crime*.

⁵⁶⁴ Je zřejmé, že množství nadpřirozených, mnohonásobných vražd často vyvolávalo nevíru už i u autorových současníků, kteří se nespokojili jen s tvrzením „*zpráva pochází od důvěryhodných svědků, a proto je to pravda*.“ T. B.: *The Bloody Mother, or the most inhumane murders committed by Jane Hattersley upon diuers infants*. London 1609. In: EEBO, STC, sign. 3717.3, f. A2.

⁵⁶⁵ „*Mothers have hearts of wax that melt and consume in the heat of sorrow that comes by the wrong of their children (...), but this wretch had the heart of steel and eyes of marble so indurate that no motion of heaven or spark of humane pity could be seen or perceive in them*.“ Tamtéž, f. B1.

⁵⁶⁶ GOODCOLE Henry: *Deeds against Nature and Monsters by Kinde, Tryed at Goale Deliuerie of Newgate*. London 1614. In: EEBO, STC, sign. 809.

⁵⁶⁷ „*Let them be acted in deserts, in caverns of earth where never light of day nor sun shines, yet will be discovered and brought to the world's light*.“ Tamtéž, f. A4.

domům, kde je nalezeno díky pozornosti hladového psa zavřeného ve sklepe. Stejně jako v předchozích letácích (viz německý případ sedminásobné vražedkyně Cathariny) i tento příběh je především důkazem toho, že ani to nejskrytější zlo, které přesahuje lidskou představivost, nezůstane nepotrestáno.

I vražda dítěte spáchaná Mary Cook (1670) se dočkala propracovaného kazatelského zpracování. V rozsáhlém pamfletu *Krev za krev*⁵⁶⁸ po obsáhlé předmluvě o smrtelném hříchu vraždy doprovázené citáty z Bible a naučením určeným hospodářům a hospodyním následuje příběh slabé a duševně nemocné ženy, která byla již delší čas pokoušena ďáblem, a ve které převládl pocit bezmoci a touha po sebevraždě. Tato mnohem pečlivější psychologizace vražedkyně (popis melancholie), typická pro anglické letáky, následně vysvětluje, proč během nepřítomnosti svého muže, který se na ni snažil dohlížet, usmrtila své malé dítě. V kratší verzi téhož případu nazvané *O kruté matce*⁵⁶⁹ je pro změnu mnohem detailněji vykresleno rodinné zázemí rodiny Cookových, včetně vztahu Mary a jejích tří dětí, dvou synů a malé dcery.

V obou letácích je síla ďábla, který ji svádí ke špatnosti, několikrát přemožena zásahem pozorného manžela, který Mary zastaví před spácháním vraždy, jeho včasný příchod přeruší i druhý pokus o upálení nejmenší holčičky. Nakonec ji ale manžel uhlídat nedokáže a Mary podřízne dvouletému dítěti v kolébce hrdlo. Konec obou letáků je potom věnován zápasu, který svedli soudcové i kazatelé o spásu její duše, jejíž záchraně se Mary bránila svou netečností.

Kromě rozsáhlé psychologizace pachatelek (melancholie, nářky zoufalých matek) popisují angličtí autoři na rozdíl od německojazyčných textů také fantaskní příběhy spojené s nadpřirozenými jevy. V případě pamfletu *Vražda vyjde najevo* (1675) je pachatelka odhalena po mnoha letech, a to díky nadpřirozeným silám.⁵⁷⁰ Nejmenovaná vdova, žijící relativně spokojený, ale chudý život, opět podlehne lstivému pokoušení ďábla, který jí našeptával: „*Jsi mladá a krásná a mohla bys mít dalšího manžela nebo dva (...), kdo však myslíš, že si tě vezme, když je toto dítě stále naživu?*“⁵⁷¹ Žena podlehne svodům, dítě udusí a jeho tělo ukryje do vědra, které zakope do země. Své okolí poté přesvědčí, že dítě umřelo přirozenou smrtí, šťastně se

---

⁵⁶⁸ PATRIDGE, N.: *Blood for Blood or Justice executed for innocent Blood-shed. Being a True Narrative of that late Horrid committed by Mary Cook*. London. 1670. In: EEBO, Wing, sign. P630.

⁵⁶⁹ W. R.: *The Cruel Mother beeing a true relation aof a bloody Murther committedby M. Cook*. London 1670. In: Wing, sign. C7420.

⁵⁷⁰ PASSINGER, C.: *Murther will out; or A true and faithful relation of a horrible murther committed thirty three years ago*. London 1675. In: EEBO, Wing, sign. M3093.

⁵⁷¹ Tamtéž, s. 3–4.

znovu vdá, a dokonce se jí narodí další syn. Ovšem ani tato vdova nakonec neujde trestu, neboť ji postihne silná horečka a smrtelná slabost, během které se začne obávat o svou duši. To ji nakonec vede k přiznání a přihlášení se k trestu se slovy: „že nemůže a ani nesmí zemřít, dokud nebude oběšena.“⁵⁷²

Podobně pracuje s nadpřirozenem i Richard Watkins v *Novinkách ze záhrobí* (1650), zde je za infanticidu popravena nevinná dívka, dvaadvacetiletá Anne Green, nečekaně je však během pitvy znovu přivedena k životu.⁵⁷³ Služka, jež porodí hospodáři Thomasovi Reedovi dítě, které následně usmrtí, je oběšena a její tělo je podrobena místními lékaři pitvě. Tito učenci si ale na jejím těle povšimnou známek života a všichni přítomní učenci dávají k dobru své znalosti, aby dívku přivedli k životu. Tento proces je autorem pečlivě dokumentován jako vítězství mužské vědy nad smrtí. Po tom, co je jí navráceno zdraví, je znovu otevřen i její proces. V něm je nakonec zjištěno, že dítě nebylo plně vyvinuté a Anne pouze potratila mrtvý plod. Jak zmiňuje Susan Staub, celý tento neobvyklý pamflet je tak i symbolickým navrácením ztracené cti padlé ženě celou mužskou komunitou (sudci i lékaři).⁵⁷⁴ Případ Anne může být považován i za jeden z prototypů tzv. zdánlivé smrti v raněnovověké literatuře. Množství tehdejších lékařů využilo právě tento případ na obhajobu svých argumentů o tom, že ani zdánlivá zástava srdce a dechu nemusí nutně znamenat smrt.⁵⁷⁵

Všechny představené texty popisují z části fiktivní příběhy zabití dítěte matkou, přesto je zřejmé, že zápletky popisující krutost matek vůči nechtěným dětem se zakládaly (stejně jako dnes) na reálných případech. Autoři, většinou bohatší měšťané nebo klerici, popisovali tyto příběhy odtrženě od reality. Jejich cílem bylo ve většině případů mravokárné působení na co nejširší publikum, přičemž případy špatných rodičů sloužily ke zdůraznění fungujícího a spořádaného ideálu rodiny, žijící ve vzájemné harmonii, úctě a věrnosti. Příběhy špatných žen, zejména děveček, byly kritikou nejen rodičovské výchovy, ale i samotné povahy ženy, která byla vnímána jako slabá, nestálá a snadno ovlivnitelná.

---

⁵⁷² Tamtéž, s. 6.

⁵⁷³ WATKINS, Richard: *Newes from the dead, or a true and exact narration of the miraculous deliverance of Anne Greene, who being executed in Oxford*. Oxford 1650. In: EEBO, Wing, sign. W1073.

⁵⁷⁴ STAUB, S. (ed.): *Natural cruel Stepdames*, s. 85.

⁵⁷⁵ GRUBHOFFER, Václav: *Zdánlivá smrt. Noční můra osvicenské Evropy*. Polička 2018, s. 50–52.

6. 7. Shrnutí

Jak jsme viděli v této kapitole, v letákové publicistice můžeme vypočítat celou řadu literárních postav, jejichž osudy jsou založené na reálných předobrazech. Autoři všech představených textů se ve svých narativech podílí na konstrukci dobově aktuálních genderů, které jsou vytvářeny v rámci binárních opozic. Čtenáři a posluchači se setkávali s postavami, které u nich na jedné straně vzbuzovaly soucit (dívky loučící se se životem) a mohly představovat i vzor toho, jak se v dané situaci zachovat (nevině obviněné dívky, trpící vdovy). Mohli se identifikovat i s postavami vzbuřenců (nezávislých žen vraždících z pomsty, lupičů), které pro ně mohly evokovat touhu po dobrodružství nebo potřeby mladistvého vzdoru vůči ustáleným pořádkům. Zároveň mohli pocítit i osten varování (hříchy alkoholismu, hráčství, smilstva, nedůslednost ve výchově dětí) obsažený ve vyprávěních o pádu hospodářů nebo příbězích smilných děveček.

Vztah mezi letákovou publicistikou a skutečnou kriminalitou v rané éře knihtisku byl velmi složitý. Tiskaři na jedné straně tvarovali příběhy tak, aby naplnily očekávání veřejnosti a utvrdily publikum v přesvědčení o spořádané společnosti. Tisky ale zpětně ovlivňovaly i raněnovověkou realitu: jak moc a které trestné činy budou stíhány a jakým způsobem.⁵⁷⁶

Fiktivní obsahy, které autoři vytvářejí, mají hned několik rovin odkazování na sociální realitu každodenního života. Nejbližší je recipientům vnější realističnost příběhů, kdy detaily (prostředí vražd, chování aktérů, složení rodiny fiktivních postav) zcela odpovídají představě o dané době. Ještě silnější je emocionální realističnost, kdy sdílené emoce (strach o nejmenší, bezbranné oběti vrahů) umožňuje posluchačům/čtenářům vžít se do situace a nenávidět bezbožné vrahy. Logika a pravděpodobnost (třetí rovina realističnosti) těchto příběhů jde stranou: pojídání srdcí dětí, kterým se projevují loupežníci, krutost, kterou si vojáci vyhradili pro nemluvnata, nečekaný zlom, kdy spořádaný rodič najednou zavraždí celou rodinu, nebo iracionální důvod, který ponouká katoličku, aby usmrtila své protestantské děti, jsou produktem cílené mystifikace, která je ve službě ideologie. Konečně, zcela smyšlené a nepředstavitelné jsou samotné promluvy vypravěčů nebo postav.

---

⁵⁷⁶ WILTENBURG, J.: *Crime and culture*, s. 21.

Ti využívají ustálené slovní obraty, mluví ve verších a chovají se přesně tak, jak od nich čtenáři/posluchači očekávají.⁵⁷⁷

Letáky popisující vraždu dítěte pracují se zásadními křesťanskými koncepty dobra a zla: na jedné straně stojí ideál bohabojného a ctihodného křesťana, který je reprezentantem manželské svornosti a lásky, nositel rodičovské autority a veškerých ctností, na druhé straně stojí hříšník, vrah, jehož drobné přestupky vedou k paktu s ďáblem a k jeho zatracení. Vraždící otcové a matky jsou vnímány jako zástupci těchto hříšníků, jsou to špatní křesťané, špatní hospodáři, zoufalé vdovy, padlé ženy, smilníci děvečky nebo dokonce čarodějnice.

Po určitém zobecnění tak můžeme stanovit hned několik mediálně konstruovaných identit, které se liší mocí jednoho genderu nad druhým. Zatímco první dvě identity mají své odlišnosti pro popis maskulinity a feminity: 1) **zoufalí rodičové (otcové a krkavčí matky)**; 2) **kouzelníci a čarodějnice**; další představují pouze maskulinní identitu: 3) **bezcitného vraha** (loupežné vrahy, vojáky, židy); nebo jsou naopak popisují výlučně ženské vražedkyně: 4) **smilníci děvečky**.

Ad. 1) Jeden z klíčových mediálních konstruktů analyzovaných letáků je **zoufalá (krkavčí) matka /zoufalý otec**, rodič vraždící z existenciální úzkosti a obav o budoucnost svých dětí. Vraždící vdovy, hospodáři, ale i vesničané pojídající své potomky, ti všichni se uchylují k vraždě dítěte, protože nevidí jiné východisko. Ze zoufalství nevraždili jen hříchem svedení hospodáři (Blasi Endres, Heinrich Rosenzweig a další), ale mohou vraždit i matky jako Margaret Vincent (Pittiless Mother) nebo Mary Champion (Bloody Newes from Dover). V těchto případech to nebyla jen melancholie a úzkost, ale vliv mělo i náboženské přesvědčení, které jim vnuklo myšlenku na vraždu jako možného řešení obav o blaho (a budoucnost) svých dětí.

Krkavčí rodič (Rabbenmutter, -Vater)⁵⁷⁸ je pojem který přetrval i do dnešních dnů, kdy označuje rodiče, který nemá dostatek času, chuti, zájmu starat se o své děti,

---

⁵⁷⁷ K tomu závěry Jany Hubkové: HUBKOVÁ, J.: *Fridrich Falcký (závěr)*. Obecně k působení médií a mystifikaci v raném novověku: JIRÁK, Jan – KÖPPLÖVÁ, Barbara: *c. d.*, s.144–145.

⁵⁷⁸ Samotná metafora je založena na pozorování krkavců, kteří skutečně opouštějí svá mláďata v příliš brzkém věku, zanedbává je a obecně je to mrchožrout s velmi špatnou pověstí. K negativnímu významu krkavce je často zmiňován středověký encyklopedista Pavel Židek, ve stejném duchu se zmiňuje i již uvedený moralista Matouš Konečný: „Jako pštros a krkavec proti lásce přirozené činí, že opouští mladé své a proti nim se tak zatvrzují jako by jich nebylo, čímž se ukazují lidé na přirozenou lásku k svým dítkám se zapomínající.“ KONEČNÝ, M.: *Teatrum Divinum*, s. 388. Zatímco slovo Rabbenmutter je v němčině slovo s dlouhou historií a nadále je velmi frekventované, Rabbenvater je moderní neologismus.

upřednostňuje kariéru před rodinným životem. Označujeme jím každou špatnou matku, které se zdá, že po ní chce okolí příliš nebo které lidé vytýkají, že neprojevuje mateřskou lásku způsobem, jaký se od ní očekává. V psychopatologii potom pojem označuje obecně deficit rodičovského pudu.⁵⁷⁹

Rozdíl mezi čarodějnicemi, vraždícími služebními (mordýřkami) či loupežníky na jedné straně a krkavčími matkami na druhé je ale velmi zřejmý. Přestože se zachovali hrdinové těchto letáků špatně, bylo to pouze jednou a nikdy se tím zcela nezřekli rodičovské role (na rozdíl od vraždících děveček, které ji nikdy ani nepřijaly). Čím větší bylo jejich provinění, tím více následně litovali svých hříchů.

Tito rodičové jsou původně počestnými, bohabojnými obyvateli měst a vesnic, běžní a často dokonce vážení členové komunit, bohatí, zákona dbalí měšťané a ušlechtilé ženy, nicméně jejich zoufalství a slabost rozdmýchaná vlivem ďábla je přivede k pádu. Ďábel, který si libuje v lidském neštěstí, je proto ve všech těchto letácích neodmyslitelně spojen s vraždou dítěte. Ďábel svádí rodiče pomocí hříchu a využívá jejich zoufalství ke svým vlastním záměrům (škození společnosti). V té chvíli se z nich stávají jeho vraždící nástroje, které už nevidí členy své rodiny, ale pouze vzpouzející se oběti. Ďábel jim propůjčuje nadlidskou sílu a zaslepenost, se kterou jsou schopni těch nejbrutálnějších vražd. Teprve když je vraždění skončeno, mnozí z nich se opět stávají sami sebou a litují svých hříchů.

Ve všech analyzovaných oblastech se objevovaly podobné zápletky vraždících otců i matek. Přestože se němečtí autoři soustředili spíše na vícenásobné vraždy spáchané jedním z rodičů, nejčastěji z hmotné nouze, najdeme i mezi nimi jednotlivé případy infanticidy. Jak si všímá Wiltenburg, anglické letáky se zaměřovaly téměř výlučně na příběhy matek vražedkyně. Anglické texty také mnohem častěji ukazují slabost a nestálost ženského pohlaví a mnohem častěji kritizují monstrozitu ženských pachatelek.⁵⁸⁰ Bez ohledu na zemi původu letáky ukazují vraždy dětí jako spíše náhodné vražedné šílenství bez pečlivějšího plánování, případně zmiňují marný boj, který vrahové a vražedkyně svádějí s ďáblem.

V současnosti se jedná také o označení boje za rovnost mužů a žen. In: EVANS, Stephen: *Is the German insult 'Raven mothers' holding back women at work?* (11. 3. 2011). In: <https://www.bbc.com/news/business-12703897> [cit. 20. 08. 2020].

⁵⁷⁹ K tomu v nejaktuálnější podobě současného obecného významu slovního spojení blog Veroniky Hurdové: <http://www.krkavcimatka.cz/> [3. 8. 2019]. K psychopatologii obecně: HOSÁK, Ladislav – HRDLIČKA, Michal (a kol.): *Psychiatrie a pedopsychiatrie*. Praha 2015.

⁵⁸⁰ Podobné srovnání WILTENBURG, J.: *Disorderly women*, s. 22–23.

Ve všech případech osudy těchto mužů a žen slouží autorům ke zdůraznění lidských hříchů a jejich potrestání (kritiky alkoholismu, hráčství, lakomství, manželské nesvornosti). Letáky se zaměřovaly také na nadčasové společenské problémy, jakými jsou domácí násilí, hádky mezi manželi, či narušené vztahy mezi rodiči a dětmi. Tyto špatné příklady ukazovaly důležitost rodinné harmonie a výchovy v rodině. Konflikty a hádky mohlo na jedné straně způsobovat rozdílné náboženské cítění (střet protestantů s katolíky), ale i nedůslednost rodičů při výchově svých dětí. Mravoučný záměr se ale nezastavil jen u rodiny samotné. Podobný vztah byl i mezi pánem a poddaným, hospodářem a čeledínem. Hrdinové a hrdinky těchto letáků mohly být také oběťmi rozmarů jiných (hamižných šlechticů, prohnanych sedláků, svých bohatších příbuzných).

Jejich pohnutky jsou alespoň částečně vysvětlitelné (lidská slabost), protože vrahové sami původně nejednají s cílem usmrtit své děti. Nejsou krutí, pouze se krutě chovají. Vražda je až důsledkem řetězce událostí, které k neštěstí vedou. Partnerské problémy, neshody vedou ve vhodné chvíli ke zjevení ďábla, který nabízí řešení. Následné uzavření paktu s ďáblem s sebou nese i potlačení veškeré lítosti a soucitu a nevyhnutelně míří k (často masovému) vraždění, které je součástí smlouvy. Většina raněnovověkých textů si při rozebírání motivací i vlastností pachatelů vystačí s „pokoušením ďábla“ a „podlehnutím hříchu“ a sleduje ustálené literární konvence, kde spojení s ďáblem je vše vysvětlujícím pojmem (*Deus ex machina*). Výraznější psychologizace vrahů přichází až ve století osmnáctém, kdy se autoři mnohem proniknout do vrahovy mysli a pochopit motivy vražd.⁵⁸¹

Zoufalí rodičové mají i své kladné protějšky. Zatímco otcové, vdovy nebo ďáblem svedené manželky svůj čin skutečně nakonec vykonali, v letácích najdeme i jejich opak, zoufalé matky, které ze všech sil bojovaly o životy svých dětí holýma rukama, tváří v tvář přesile, obětovaly pro ně i svůj vlastní život. Jejich hrdinství ale na situaci nemělo žádný vliv. Vražda dítěte byla silným motivem, který ukazuje barbarské způsoby nekřesťanů (Turků, židů) a ospravedlňuje tak vedení války proti nim. Brutální popravky dětí vojáky zdůrazňovaly i pomýlenost a ukrutnost jiných konfesijních táborů křesťanstva (katolíků nebo protestantů). Za hrozbu pro ženy a děti byl považován aktuální politický nebo náboženský nepřítel, přičemž letáky byly reakcí na aktuální události a společenské napětí.

---

⁵⁸¹ Táž: *Crime and culture*, s. 190.

Konstrukce genderu zoufalé matky ovlivňovala nepochybně i postoje veřejnosti vůči vraždícím matkám. Minimálně v případech, kdy nedošlo k žádné brutální vraždě nebo byl novorozenec (či starší dítě) usmrčen z nevysvětlitelných nebo nejasných příčin, mohlo být zoufalství a předchozí dobrá pověst pachatelky polehčující okolností. Bojující ženy z vraždění nevinátek mohly být vnímány jako vzor obětujících se matek, které měly chránit potomky do posledního dechu. Krkavčí rodičové sice již spáchali nejhorší možný hřích, ale jejich účinná lítost jim alespoň zajistila spásu v posmrtném životě.

Ad. 2) Gender **vraždící čarodějnice/kouzelníka** ukazuje další nebezpečný mediální konstrukt postav matek a otců. Z velké části tyto letáky pojednávají o ženách pocházejících z řad spořádané křesťanské komunity, které žijí ve skrytu mezi lidmi po mnoho let, aniž jsou odhaleny, a přitom dlouhodobě škodí celé společnosti. Neštítí se ničeho a jsou schopny usmrtit a následně magicky zneužít i své vlastní potomky.

Čarodějnice i kouzelníci jsou nebezpečnější než zmínění zoufalí rodičové, neboť jejich činy jsou skryté a nepředvídatelné. Dítě pro ně není jen nástrojem pomsty vykonané na něčí rozkaz, ale představuje pro ně symbol čistého křesťanství, neposkvrněnosti a nevinnosti, zastupuje budoucnost celého lidstva a ve své čistotě má i jisté magické vlastnosti. Rituální pozření dítěte nebo části jeho těla (srdce) je zobrazeno jako obzvláště odporný čin, který vyděluje jeho původce ze společnosti křesťanů. Ti, jak zmiňuje církevní otec Tertulián, „*mají zakázáno, byt' jen prolít nevinnou krev v lůně matky.*“⁵⁸² Přestoupení tohoto tabu přivádí viníka do náruče temných sil – k paktu s ďáblem. Vrahové i čarodějnice věří, že jim usmrcení a pozření srdce plodu mužského pohlaví dodá nadlidskou sílu, nesmrtelnost a nekonečné možnosti, jak škodit lidské společnosti.

Množství zpráv o magických rituálech čarodějnic, stejně jako o praktikách loupežných vrahů zdánlivě naznačují, že malé děti a těhotné ženy byly v raném novověku v neustálém nebezpečí života. Doklady o skutečné četnosti kriminality ovšem ukazují, že reálné násilí na dětech (jako pozření srdce) je ojedinělý, či zcela vymyšlený jev, jehož popularita souvisí s dobovým kontextem. Většina čarodějnických příběhů byla založena na lidových bájích a pověrách, jejichž základem byly „běžné“ případy úmrtí novorozenců (každodenní nehody, neúmyslné zadušení

---

⁵⁸² TERTULLIANUS: *Obrana křesťanů (Apologeticum)*, kapitola VIII a IX, dostupné online: http://www.tertullian.org/other/czech_apologeticum.htm [cit. 4. 9. 2020]

dítěte rodiči, syndrom náhlého úmrtí nebo skutečné infanticidium), které byly umně spojeny s dobově aktuálními kauzami obviňování židů, čarodějnic nebo s případy populárních vrahů.

Zobrazování naprosto bezcitné a kruté čarodějnice páchající infanticidu mělo ale za důsledek neustálé zdůrazňování vraždy dítěte jako oblundného/nelidského činu, zcela zavrženíhodného a protivícího se přirozenému křesťanskému životu. To, že je vražda dítěte v publicistice tak často prisuzována čarodějnicím ovlivňuje i vnímání činu samotného v realitách pachatelek. Přestože s historicky doloženými kriminálními případy tyto bytosti nemají nic společného, letáky odhalují, že vražda novorozeného dítěte nemá nikdy daleko k nadpřirozenu, k trestu „shůry“, k nevysvětlitelné záhadě a magickému rituálu. Společnost potýkající se s vysokou mortalitou si vysvětlovala častá novorozenecká úmrtí různě a spojení s čarodějnicemi nebyla výjimkou.

Lyndal Roper⁵⁸³ na základě zkoumání zmíněných letáků z Augsburgu vidí tato obvinění z čarodějnictví jako antagonismus mezi matkami (hospodyněmi) a mezi služebnými (kojnými), kdy v centru událostí stojí strach žen ze smrti novorozenců (základní vztah mezi matkou a dítětem) a zároveň boj o moc (o symbolickou nadvládu ženy v domácnosti). Motivem obvinění byla zášť mezi ženami, strach ze ztráty sociální pozice a převzetí společenské i sexuální moci prvorodičky (bezmocné a vyloučené kvůli šestinedělí) služebnou. V procesech nejde o střet mezi mužem a ženou, ale o vnímání mateřství v raném novověku, matku a její zrcadlový obraz čarodějnici. Za obviněními z usmrcení novorozenců tedy stojí v první řadě nepřátelství sousedů.⁵⁸⁴

Také samotné nadpřirozené síly, buď v podobě strašáků dětí, nebo v podobě Božího trestu (vlci, pohromy, nehody, porody monster) stojí v mnoha letácích v pozadí násilného úmrtí. Tajemné postavy cizinců, kteří si přišli pro zlobivé děti lze nalézt ve folklórních tradicích evropských i mimoevropských kultur. Obři a fiktivní postavy ženských strašáků často vycházely z jiné než z křesťanské tradice dobra a zla (Bůh x ďábel) a výrazně se i vizuálně odlišují od jiných žen, zobrazených v letácích (poctivých, pobožných manželék). Čarodějnice spojené s obrazem Perchty nebo Baby

---

⁵⁸³ Lyndal Roper ve svých dílech odmítá sociální a kulturní konstruovanost genderu, naopak vychází z psychanalytických výzkumů a přiznává fantazii a snům jejich psychologickou a fyziologickou danost. Roper se snaží proniknout do mysli aktérů a akterek a na základě jejich projektovaného strachu, úzkostí, fantasií a snů zkoumá hyper-realitu raněnovověkého světa. Strach o budoucnost lidstva (život malých dětí) je důsledkem společenského kontextu pozdního 16. století (malé doby ledové) a má vliv na stítání celé řady fenoménů jako je infanticida nebo čarodějnictví. Srovnej: ROPER, Lyndal: *Oedipus and the Devil. Witchcraft*; Táz: *Witch Craze: Terror and Fantasy in Baroque Germany*. New Haven, Conn 2004.

⁵⁸⁴ ROPER, Lyndal: *Witchcraft and Fantasy*.

Jagy jsou staré, hrbaté, s dlouhým zakřiveným nosem, v záplatovaném oblečení s obličejem pokrytým bradavicemi. Nadpřirozené bytosti (Kinderfresser nebo Perchta) byly nezávislými božstvy, které se rozhodovaly podle svého vlastního uvážení a podle jimi stanovených pravidel. Zachycení pozření dítěte v mnoha zmíněných ilustracích bylo primárně určeno jako odstrašující příklad pro neposlušné děti, které odmítají poslouchat rodičovskou autoritu. Tato edukativní funkce je ale společná i pro ostatní kategorie letáků, které rovněž ukazují vraždy jako důsledek dětské neposlušnosti.⁵⁸⁵

Ad. 3) Třetí kategorií jsou cizí **mužští vrahové** vraždící z politických pohnutek (nepřátelští vojáci) nebo z náboženských/magických příčin (židé, loupežní vrahové).

Vojáci jsou anonymním uskupením zarostlých, ozbrojených válečníků, jejich jedinými vlastnostmi je krutost a slepá poslušnost, jsou pouze nástroji svých pánů (krutého Herodova příkazu). Podobně i židé nebo příslušníci zlodějských band jsou bezcenné nástroje ďábla a vraždu dítěte vykonávají bez zvláštního citového pohnutí. Vojáci ať už křesťanští nebo muslimští jsou zachyceni, jak nabodávají bezbranné děti, zároveň s podobnou krutostí nakládají i s jejich matkami. Tento akt krutosti se podílí na vytváření kulturně sdílených stereotypů, které recipientům ukazují zavřehodnost druhého (Turka, katolíka) a zároveň naznačují, že vražda dítěte je akt barbarství, tyranství a často i bezbožnosti.

Vrahové se stejnou krutostí vraždí nenarozený plod v lůně matky, jako kněze, děvečku nebo šlechtice. Při řádění zlodějských band jsou těla dětí pouze nástrojem pro zobrazení lidské krutosti, symbolicky znázorňující nadvládu patriarchálního prvku. Ženám jsou uřezávány prsy, matkám je vyříznut živý plod z břicha, mrtvé panny jsou pohlavně zneužity. Jedná se většinou o útoky na reprodukční schopnosti žen a také o snahy zabránit jim, aby mohly vychovat další generaci potomků. Pozření srdce jako poměrně rozšířená pověra spojuje loupežné vrahy s čarodějnicemi, ale zároveň hromadění těchto detailů slouží i k jejich heroizaci; Čím více ukrutných vražd, čím více smyšlených příběhů, tím zajímavější postava a tím i větší oblíbenost mezi čtenáři/posluchači. Nepochopitelní mnohonásobní vrahové a jejich loupežné bandy

---

⁵⁸⁵ Viz leták o *Dvou novinkách ze Slezska*, kde všech šest dětí před smrtí vyjmenovává své hříchy (například nechtěl jsem ráno vstávat) a slibuje mordářskému otci, že už to nikdy neudělají, když je ušetří. To on ale odmítá. ANONYM: *Zwo Warhafftige Neue Zeitung* (1599).

ukazovali vzpouru vůči autoritám (světským i církevním) a zdánlivou nezávislost (ovšem za cenu ztráty duše).

Také při rituálech židů jsou děti pouze pasivními oběťmi bez zvláštních charakterových rysů, zastupují zde symbol křesťanské nevinnosti jako takové. Smyšlené židovské rituály zdůrazňovaly nejen pomýlenost židovské víry, parodující křesťanské svátosti, ale i slabost samotných křesťanů, kteří byli ochotni prodat své vlastní dítě židům. Vedle čarodějnických praktik a rituálů vrahů byla oběť křesťanského chlapce třetím ze symbolických, smyšlených rituálů, které zdůrazňovaly, jakou hodnotu dítě v křesťanské společnosti má. Ve světě letáků o život novorozeného, později i dospívajícího dítěte (zvláště chlapce) to vypadá, že nebezpečí číhá na každém rohu. Židé spolu s čarodějnicemi jsou zde ukazováni jako ti nejhorší, neviditelní nepřátelé křesťanské společnosti.

Židé byli vnímáni jako nebezpeční se stejnou pověřivostí jako postavy žroutů dětí, či jiných nadpřirozených bytostí. Novorozenci mohli být v lidových příbězích uneseni stejně tak d'áblem, jako židem. Ten mohl být zodpovědný za záměnu dítěte v postýlce a stával se synonymem neznaboha, škodící, podřadné bytosti.⁵⁸⁶

Poměrně rozšířená produkce letáků o hromadných vraždách v odlišných oblastech raněnovověké společnosti může souviset s několika faktory. Na jedné straně mohlo být pro čtenáře i tiskaře jednodušší zabývat se vzdálenými anonymními vrahy, kteří nebyli nutně členy jejich společnosti, zároveň hrozby jako turecké nebezpečí nebo čarodějnické spiknutí byly vnímány jako velmi reálné. Margaret Lewis přesvědčivě dodává, že bizarní hromadné vraždy měly i větší náboj šokující senzace, než časté a stereotypní infanticidium.⁵⁸⁷

Ad. 4) Konečně je zde snad nejvážněji vnímaný gender – **hříšná děvečka (mordýřka)**. Hrdinkami příběhů jsou mladé dívky mezi 20–30 rokem života, pracující dělnice, služebné, jeptišky, neprovdané ženy, které úmyslně páchaly smilstvo a dobrovolně žily v hříchu, jehož důsledkem bylo nemanželské těhotenství. V mediální realitě odchází dívka do služby, ztrácí se z dohledu svých rodičů a zaplete se do jednoho či více partnerských vztahů, což má své nešťastné důsledky v podobě nechtěného dítěte. Jeho vražda je provedena nekřesťanskou, nelidskou bytostí. Matkou jen podle označení, neboť se na rozdíl od krkavčí matky k této roli v žádné fázi svého

⁵⁸⁶ NAVRÁTILOVÁ, A.: Narození, s.120–121.

⁵⁸⁷ LEWIS, M.: *c. d.*, s. 122.

života nehlásí, a její zločin autory je předkládán jako bez výjimky nepochopitelný, či přímo nepředstavitelný. Zejména angličtí autoři označují vražednice za slabé pohlaví, které je morálně slabší jedince a snáze podléhající ďáblu. Žena je stvoření ze své podstaty pasivní a hříšné.⁵⁸⁸ Mordýřka je letáky konstruována jako slabá a podřízená mužské autoritě, vražda dítěte je potom projev jejího vzdoru vůči ní i vůči celé patriarchální komunitě (Bloody Newes from Dover, Pittilesse Mother). Zároveň je popisována jako vysoce nebezpečná, nepolapitelná hříšnice (Catharina z Limpurku), která narušuje obecné dobré kamkoliv vstoupí.

Letáky (stejně jako dřívější středověké kroniky) pracují s infanticidou jako s rozšířenou, téměř nekontrolovatelnou praktikou, kterou se světské právo ze všech sil snaží vymýtit. V mnoha letácích se často jedná o tajné, mnohonásobné zločiny (vraždily služky i jeptišky), které byly odhaleny až náhodou po mnoha letech. Unikající vražedkyně Catharina z Limpurku byla podle autora letáků pouze špičkou ledovce zločinu, který se děl po celé zemi a který nikdo nedokázal zastavit.⁵⁸⁹ Její nepolapitelnost děsila současníky stejným způsobem jako nepolapitelnost čarodějnic a nadpřirozená síla loupežníků.

Mezi touto kategorií se nicméně objevují i propracovanější příběhy. V letáku *Krev za krev (1670)* si autor klade otázky spojené s psychologií pachatelek (problém melancholie). v pamfletu *Vražda vyjde najevo (1675)* je nastíněna otázka Božího trestu, který nakonec dostihne každého. Konečně *Novinky ze záhrobí (1650)* ukazují případ zázračného oživení zdánlivě mrtvé dívky a očištění její pověsti. V tomto pamfletu nad problémem infanticidy vítězí celá mužská komunita, lékaři oživují domnělou pachatelku a následně vyvrací i samotný zločin.

Cílem mnoha těchto letáků ukazujících hříšné děvečky bylo zdůraznění nejen Božího trestu za lidské hříchy a důsledků neuposlechnutí rodičovské autority, ale i propagace světského práva (například říšského hrdelního řádu), sloužily tak i jako instrukce, či exemplární případy ukazující zasloužilé potrestání provinilců. Přestože pachatelky po dlouhou dobu až s děsivou jednoduchostí unikaly před spravedlností, nakonec byly stejně polapeny a dostalo se jim zaslouženého trestu. Některé texty upozorňovaly i na hrozbu justičních omylů, které mohly v případech vedených neškolenými městskými soudci nastat.

---

⁵⁸⁸ Viz T. B.: *The Bloody Mother*, f. A2.

⁵⁸⁹ RICHTER, W: *Eine Warhafftige vnd erschrockliche neue zeitung* (1626).

Spáchání infanticidia služebnou v domácnosti bylo vážným ohrožením cti celé rodiny, cechu nebo vesnické komunity. Letáky tak měly i určitou preventivní funkci, ukazovaly, kdo a proč tyto činy páchá (příliš horlivá mladá dívka) a snažily se od těchto činů neprovdané dívky odradit. Zároveň nabádat rodiče a hospodyně k pečlivějšímu dohledu. Nejen zdůrazňovanou morální špatností hrdinek, ale i drastickými tresty, kterým žádná pachatelka infanticidia v letácích neunikla, autoři zdůrazňovali, že navzdory veškerým snahám o utajení svého hříchu, všechny budou nakonec dopadeny.

Mediální obraz hříšné děvečky vytanul také na mysli nejčastěji všem, kdo se v městském soudnictví setkávali s problematikou infanticidia. I v každodenní realitě sexuálně nevázaná, svobodná dívka, která nerespektuje autoritu svých rodičů, ani očekávané genderové role (počestné panny a následně manželky) byla spojována s vraždou proto, že se obávala hanby a společenských důsledků nemanželské sexuality. Tento obraz byl spolu s dalšími (jako rituální vraždy dětí) vnímán jako velmi reálný a společensky nebezpečný.

Obavy, které byly ve společnosti přítomny, a strach ze zranitelnosti dětí měly dalekosáhlé důsledky. Letáky měly minimálně částečný podíl na tom, že orgány raněnovověkého práva věnovaly problematice infanticidy mnohem větší pozornost, než by si tento marginální zločin zasloužil. Mnozí měšťané, a nebylo tomu jinak ani v Jindřichově Hradci přistupovali k pachatelkám s předem vytvořeným očekáváním, že primární snahou neprovdané dívky bylo usmrtit své dítě a ukrýt veškeré stopy hříšné sexuality, které by její zločin mohly odhalit. Jak ale uvidíme v následující kapitole, je zřejmé, že mnohé těhotné dívky aktivně hledaly jiná řešení než vraždu, chápaly samy sebe jako oddané a věřící katoličky, hledaly pomoc u známých, příbuzných nebo kmoter, snažily se aktivně vyhledat uprchlého partnera a od stereotypu bezectné dívky (např. Cathariny z Limpurku) představovaného letáky se lišily.

I. Obrazová příloha:

Obr. 1: HOGARTH, William: *The Enraged Musician* 1741 (rytina, lept). In: <http://www.tate.org.uk/art/artworks/hogarth-the-enraged-musician-t01800> [14. 8. 2020]

Obr. 2: GIOTTO DI BONDONE Vraždění neviňátek. Freska, 200- 185 cm. – Scrovegni Chapel, Padua, 1302-05.

Obr. 3: KREYDLEIN, Georg: *Sehr gewliche erschröckliche vor unerhörte wahrhafftige neue Zeytung*. Nürnberg 1561. In: WICK, Johann, Jacob: *Sammlung von Nachrichten zur Zeitgeschichte aus den Jahren 1560–87*, f. 46. In: <https://doi.org/10.7891/e-manuscripta-27> [20. 08. 2020].

Obr. 4: Praha, Knihovna Narodního muzea, *Jensky kodex*, sign. IV B 24, f. 77r (kněz vraží své dítě). Také in: <https://www.esbirky.cz/predmet/180453> [cit. 15. 02. 2020].

**Ein Erschröckenliche doch Warhafftige grausame
Hungers nott. vnd Pestilentiſche plag so im Landt Ruſſen/ vnd
Lithaw vngangen im 15. 73. Jar.**

Vermeynt das in Ruſſen vnd Lithaw/ ain ſolche Hungers nott entſtanden. Der gleichen im andern orten vnd entten (da doch auß mangel iſt) nie erhört worden / warhafftig vnter beſchrieben. das die Paarmen Banawſtrent. das Meuchſchen Reich braten vnd kochen/ wo ſie einander vber mannen oder vber kommen mögen. Inſonderheit aber hat in Samagetta/ ain hauſſeffziger Mann/ 13. menſchen geſchlachtet geſocht/ vnd mit ſeinem Hauſſgeſinde auff geſſen/ vnd were darbey noch mit blieben/ wo nie gemelter ſo wif man ſampft dem ſeynigen Hauſſ vnd Hof vor drunnen were. Im Ruſſen erhört man dergleichen/ vnd vil erſchröckenlicher geſchichte. das die Eltern ihre eigene Kinder freſſen vor greulichet Hungers nott / auch ein geſch weterger das ander. Auch alle vberſchetter ſo hungericht werden/ mit dem Galgen oder Rad. die wer den alß baldt nach vollſtreckung der verthail/ ab den Galgen vnd Rädern geſteſſen/ Derhalben alle hohe ge richt in dösen orten lebt vnd abgeſteſſen ſeind/ vnd laider nun gar zu war befunden vnter vber das in Ruſſen/ Lithaw vnd Samagetta/ auß ſolchem grewel vnd Hungers nott ain geweliche Peſtilenz angangen vnd entſtanden iſt/ nicht weder erzelt mag werden.

Als welcher warhafftigen doch erſchröckenlichen geſchicht/ alle Chriſten den Götlichen zorn vnd wol verdiente ſtraff vnter vnter ſünder willen wol ſpüren mögen / das ſich gemelter zorn Gottes mit allain vber vnter ſin waſten geringen Landen erſtrecken/ Sonder auch im Ruſſen vnd Lithaw/ welches doch dermaſ ſen ſo fruchtbare Ländter/ wie die Cronica bezeugen / vnter das ain Ticker im Ruſſen nun ainmal gedünigt wirt/ als dann gide er auß drey Jar vollkommenliche gnuessame frucht/ vnd ſich ſelbs geſammet/ ja auch im andern dingen mit flaiſch eſſen vnd dergleichen Leibs ſpeyſen/ reichlich verſehen.

Die vil ſich laider mit warheit bey gemelten Ländtern ſich jent auch not vnd mangel an ſpeiß erfind mag ſolches wol ſie ain ſonder ſtraff Gottes erkentt werden. Der Allmechtig gütig Gott wölle nit anſehen vnter ſünder vnter böſes leben/ ſonder ſein manigfaltige barmhertzigkeit/ vnter ſein gerechten zorn ſampft der groeulichen Hungers nott/ von vns abwenden/ oder doch mildern/ vnter vns geben das wir fortin mit höchſter dankbarkeit nach ſeinem Götlichen willen leben/ vnter er vns an Leyb vnter Seel/ hie zeitlich vnter doſt ewig ſpeyſt/ Amen. D. 5

Getruckt zu München bey Adam Berg.
Mit dem 2. Kaiſer May: Freyhan.
Bey Hans Kogel in Augſpurg zuſtuden.

Obr. 5: Adam BERG, *Ein erschreckenliche doch warhafftige grausame Hungers Nott*, München/Augsburg 1571, ZB, PASS II 9/9, otiskuje HARMS VII, č. 42; STRAUSS I, s. 102.

HB 26468 © Germanisches Nationalmuseum,
 Foto: Georg Janßen

Obr. 6: Abraham BACH, Der Kindlein Fresser und Der Mann mit dem Sack,
 Norimberk 1651/1654, GNM, HB26468, přetištěno v ALEXANDER I, s. 62–63.

Die Butzen-Bercht.

Mm / mu / mum / wo sehd ihr Kinder wo?
 Warum verdeckt ihr euch / was stiehet ihr mich so?
 Ich thu den Frommen nichts / die Bösen will ich plagen/
 Und sie in Loch / Mägdloch / Hundsgraben / Mistgrub tragen.
 Wolt ihr auch böse seyn / faullenken und nichts thun/
 Heunipfig und muffig seyn / als wie ein pispfigs Hun/
 Nichts lehren in der Schul / nichts uehen oder spinnen/
 Nicht betten und aufstehen / so sel' ihr nicht entinnen;
 Keim alten Besenstübl / der Pei / n und der Kuth/
 Bome ich schlagen will / euch bis zur rothe Blat;
 Ich will erch Händ und Füß / Creuzweis zusamen binden/
 Ino werfen in den Roth / auch will ich euch anzünden/
 Uer Jöfß und Haar / das Gesicht zertragen / und die Naß
 bschne den / und euch prab zerzausen : über das /
 Aener Doctenwerck wegnehmen / und verbrennen/
 Uer sch' alles Sonntags Kleid verschneiden und zertrissen.

Die Sungen will ich so einfüllen voll mit Noß /
 Daß sie recht tropffnen soll / wann ihr als wie ein Klok/
 Zu lang im Berthe sackt und schnardt / so will ich haspeln
 Die Därme aus dem Bauch / und ihn hernach mit raspeln
 Und hehlen füllen ein. Ich will euch in ein Haus
 Zusammen sperren / wo ein Floh bald einer Maus/
 Ein Laus bald einer Raß / in ihrer Größe gleichet/
 Die Wanze einem Hund : Soich Ungeziffer schlechet
 Zu Nacht in euer Beth / die Schlang soll Fisch / Gesell
 Der Wurm zur Kuckswell seyn : die Händ und Tischgestell
 Sind Küß / und Ochsenbreck / Geißflugeln seyn die Speisen
 Wein Noß ist das Getränd. Wolt ihr euch nun erweisen
 Zu Haus und in der Schul / gottsdröchtg / fleißig / fromm/
 So komm ich Butzbercht mit / mum / mum / mum / mum / mum /
 Drum' se' : gehorsam still / gesellt euch zu den Frommen.
 Daß ihr nicht dürstt in Korb der Butzen / Berchte kommen.

Augsburg / zu finden bey Albrecht Schmitz / Formschneider und Brieffmabler.

Alexander - Strauss 1977, Bd. 2, S. 489

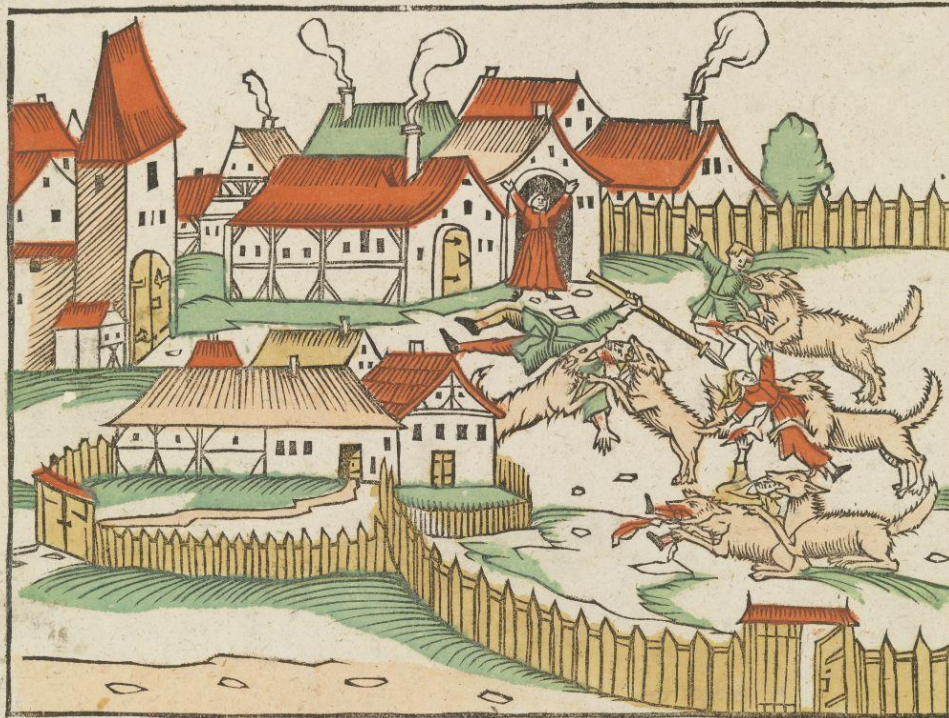
Obr. 7: Albrecht SCHMID: Die Butzen-Bercht, Augsburg 1701, GNM, HB24505. Reprodukcce také ALEXANDER II, s. 489.

Obr. 8: Lucas CRANACH starší: The Werewolf ort the Cannibal [online], dřevorez, 1512 [citováno dne 12. 12. 2017], dostupné ze stránek Metropolitního muzea v New Yorku: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/383718>.

Ein graufames vnd erschreckliches vnd erbermliches war vnd glaubhaftiges wunder wercke
 von Sechs Wölffen vnnnd dreyen Kindern/am 28. tag des Monats Nouembris
 dises 1556. Jar zu Klagenfurt in der vorstadt geschehen ist.

In Seelein heist Klagenfurt/lein in Carnten drey meil wege von Villach/da hat ee sich beggeben am 28. tag des Monat Nouem-
 bris dises 1556. Jar zu aller erst in der vorstat zu Klagenfurt/das wey hat fainer leut/drey sa. enet Kinder geh abt haben/
 zwey Büblin vnnnd ein Meidlin/do hat ee sich beggeben das den Kindern was not ist werden/do sein sie zwey stund in die nacht mit ein
 ander hinauß geloffen in den Hof/vnnnd haben jres gemachs gethan/do sein grosser Wolff Sechs her geloffen auff die Kinder zu/vnnnd
 habens von stunde an angefallen/vnnnd habens zu todt gebissen vnnnd zerrissen vnnnd haben darvon gefressen/vnnnd di. Kinder haben ge-
 schrien/do ist der Vatter mit einem Spies her auß geloffen/vnnnd hat seine Kinder retten wollen/do ist schon auß gewessen mit seinen Kin-
 dern/so hat er mit dem Spies die Wölff stechen wollen/so haben sie den vatter auch angefallen/vnnnd haben jm die troffel abgebissen/
 vnnnd die Mutter ist auch hernach geloffen/vnnnd do sie vnnnder die thür ist öfömen vnnnd hat die Kinder ersehen/da ist sie wider hinder sich
 hinein gefallen in ein onmacht/vnnnd am dritten tag ist sie auch gestoben/ Vnd vil manhafftiger leut sein dar gewesen die das geschehen
 habt/das ein gründliche warheit ist. Was aber Gott mit diser erbermlichen straff mit disen Kindern wil anzeigen/das ist Gott dem
 allmechtigen vatter nur allein beweiß/aber es ist zubefolgen Gottes allmechtig wer vnns ein graufame theuern oder hunger in die
 Welt geben/So last vns allzeit Gott den Herren bitten/so wird er vnns außhelffen auß aller not/so wir von vnserm sündlichen leb-
 abstehen/vnnnd buß thun/vnnnd bekere vnns zu jm/aber wir sein so gar erstockt/wir keren vns nimmer an des Heren wider weck/vnnnd
 wil wirs als verachten/so wird vns Gott der allmechtig Vatter ein mal graufem vnnnd erbarmlich dabeim suchē/mit einer grossen straff
 wo wir aberbey jm bestendig bleibe/vnnnd betrachten sein Gottliches weu mit (so spricht er in vil sprüchen) so wöl er vne außhelffen/vnnnd
 mit ihlen sein täglich brodt in ewigkeit./Amen.

Gedruckt zu Nürnberg durch Wolfgang Strauch Hofschneider.

HB 763 © Germanisches Nationalmuseum,
 Foto: Georg Janßen

Obr. 9: STRAUCH, Wolfgang: Ein graufames und erschreckliches und erbermliches war- und glaubhaftiges wunder Wercke. Nürnberg 1556. Dostupné v GNM, HB763.

Ein erschrockliche geschichte / so zu Derneburg in der Graffschafft Reinsteyn am Harz gelegen vnd dreyen Zauberin vnd zweyen Mäßen / In erstlichen tagen des Monats Octobris Im 1555. Jare ergangen ist.

Die alte Schlang der Teuffel / dieweyl er Got / vnd zuuor an den Sun Gottes / vnsern Herrn Jesum Christum / vnd das ganze menschliche geschlecht / fürnemlich vmb vnseres Haylands Christi willen hasset / hat er sich bald im anfang / vnd fürglich nach der erschaffung vmb d3 weib3 bild / als omb die / welcher same seinen kopff zerretten solt / angenomien / dieselbigen durch sein hinderlist vnd lügen / zü dem jämertlichen sal / des3 vn glaubens vñ vngehorsams wider Got gebracht / Darauff das ganz menschlich geschlecht / in ewige verdammnuß vñ verderben kömnen were / so Christus vnser Hayland / den zorn des Vatters nicht weck genomien / vnd das gericht wider vns auffgehoben het. Tu behelt der alte Feind gleichwol als ten haß wider Christum / vnd vns / für vñ für / vnd helt auch sein alte weyse / er setzet sonderlich dem weiblichen geschlecht hart zü / als dem schwächeren werckzeug / damit er sie von Christo wegryffe / vñ in ewige verdammnuß fure / vñ wie er zü Eua sprach / sie wurden werde wie die Götter. Also bläset er noch das giffte in der weyber hertzen / lerret sie zaubern / auff das er sie klag mache / das sie meh wissen dann andere leüt / vnd also den Göttern gleich werden / damit mach er sie im anhengig / vnd zü Teuffels dienerin / ja auch zü Teuffels brüeten / wie di3 jämertliche geschichte / welche warhaftigklich also wie vnden angezeit / am Harz ergangen ist. Die derhalben also gemalt vñ geschriben / im duff auß gangen. Auff das doch die rohe lose welt / zü Gottes forcht erwecket / vnd von dem Gottlosen weesen abgeschreckt werden / Wann Got der allmächtige derhalben solche Exempel vns setzen laßt / das er damit vnser herten hertzen durch di3 erschrockliche exempel / zur forcht Göttliches gericht / vnd straffe erwecke / man mag es malen / predigen / singen vnd sagen / vñ wie man süner kan den leüt einbilden / damit der laydige hauffe ein wenig zü Gottes forcht / gehorsam / vnd sucht gezogen werde / besonder zü disen letzten zeiten / in welche der listige Sathan / dieweyl er merck er / das der tag des gericht / sich nabet / gar rassend toll vnd vnfinnig ist / vnd bede durch sich vnd seine gelider / grewlicher weyse / wider Christum vnd sein armes heußlein wütet. Die ellende welt aber dargege so frey sicher in allem mütwillen dahin lebet / als ob der Teuffel vor langst gestorben sey / vnd kein Got / kein gericht oder straff / vorhanden were. Der Allmächtig Got vnd vatter / vnseres Herrn Jesu Christi / wolle dem grünen sande wehren / sein armes heußlein vor im vnd seinen glidern schügen vnd handhaben / seinem vnd der seinen wütten vnd toben / einmal an ende machen / durch Jesum Christum Amen.

Folget die geschichte / so zü Derneburg in der Graffschafft Reinsteyn am Harz gelegen / ergangen ist / Im October des 1555. Jare.

Auff den Dinstag nach Michaelis / den ersten Octobris / sind zwö Zauberin gebandt / die eine Göbische / die ander Gislersche genaht / vñ hat die Göbische bekandt / das sie Zylf jar mit dem Teuffel gebüet habe / vñ wie man dieselben Göbischen zü der Feuerstat gebracht / vnd an die saul mit Ketten geschlagen / vnd das Feuer angezündet / ist der bäl / der Sathan kömnen / vnd sie in lufften sichtiglich vor / yeder man weck für. Am Donnerstag / nach dem die Göbische vñ die Gislersche am Dinstag zuuor / sind gerichtet worden / das ist den 3. Octobris / sind di3 bede Straven auff den abend in der Gislersche hauß kömnen / vnd der Gislerschen man zur thür hinauß gestossen / das er nider gefallen vñ gestorben ist / welches ain Nachbaur gegen vber gehöret / vnd zü gelauffen ist / durch die thür gesehen / das zway weyber bede eitel ferwige / omb3 seer gedanget / der Gislerschen man aber / lag vor der thür vnd war tot. Am Sonnabend nach Dionisi / das ist der 12. Octobris / ist der Göbischen man gerichtet worden / vñ omb der vrsach willt / das er bey seines weybs Schwester geschlafen hat / welche er zuuor zum weybe gehabt / vñ darnach die Göbischen genomien / Des Montags darnach / das ist der 14. Octobris ist ain weyber die Scerfischen genandt / auch verbrant worden / der vrsach / das sie des Herrn Thacius von Veldthaym des Stiffts halberkat Hauptmans weybe vergeben hant / vnd ainem man zü Derneburg ain Broitten vñter die Schwöllien gegraben / darvon der man erlamet / vñ im das vbe vmb kömnen ist.

Die vber man wan der Teuffel an ainem ort einnistet / vñ begunde zü Regieren / wie wußt er mit seinem giffte vñ sich stüchet / wie vil personen kömnen die vnt / in wenig tagen / vñ soll vns solch grewlich exempel bilich raygen zur büß / vñ zur forcht Gottes / auff das wir vns mit dem wort Gottes vnd gebette / wider den gemelten feynd schügen / vñ mag di3 histoy den sichern gotlosen Epicurern vñ Zauberern / wol ain erinnerung sein / dieweyl sie sehen / das der Teuffel noch lebet / vnd das daß Hellische feur noch nit erlösen ist. Der Allmächtig Got wolle sie auch zur büße büngen / vñ vns alle inn / vñ bey seinem raynen wort erhalten / vñ mit seinem hayligen Geyst regieren / auff das wir leben inn aller Gottseligkayt / suchet vñ Erbarkeit / zü ehren seinem hayligen Namen / Durch vnsern Herren Jesum Christum / A M E N.

Getruckt zü Nürnberg bey Jörg Merckel / durch verleg Endres Jenckel Wotten.

Obr. 10: Jörg MERCKEL, Hexenverbrennung zu Derneburg in der Grafschaft Reinsteyn (Harz, Nürnberg 1555, GNM, HB244.

Adj den Erstentag Martii im LXX Jahr hat man diese nachfolgende zwen Mörder gericht/ einer mit namen Martin Farfaks/ der ander Paul wasanffy/ zu Zwanzig in Mähren Land/ die auch bis in die Hundert Vier und zwanzig Mord beherde haben.

Dekenus des Martin Farfaks.
Ich Martin Farfaks/ bekenn dyich mit dem Paul der sich genant hat ein sun des Giegl Waspalho von Prag/ der da heist Paul Wasanffy/ den Herren Marschalck auff seinem Meyerhoff zu Wilsdnitz gefollet haben VI. scheffel wais/ haben auch alles gefollet was wir haben können ankömen/ auch hab ich XII Mord gethon.

Dekenus des Paul Wasanffy.
Ich Paul Wasanffy/ ich mich genandthab ein sun des Giegl Waspalho vö Prage/ Aber das war nicht man/ Eilich/ Deien das was war sey was wir den Herren Marschalchen auff sein Meyerhoff Getreyde gefollet haben/ Weiter bekenn das ich hab mit mein gefellen gemördet/ geraubt/ was wir haben antrossen auff dē gebürg Blansfy vnd auff dem Rothenberg. **A**uff dem gebürg Blansfy haben wir 2. handwerker tödtgeschlagen von innen 3 sß genömen vnd die Köck/ ist mit mir gewesen Mathews Paffua/ Hans stro/ Giegl/ schaffer/ vnd Hans Farzweller. **W**eiter auff dem gebürg haben wir ein Edelman tödtgeschlagen/ d ist auff ein schwarzen Hof genömen/ ist mehr dan ein Jahr/ von in 40 weisse gt. genömen/ di haben ins holtz geschleiff. **M**it weit von dem selbigen ort haben anem man tödtgeschlagen aber bey in nichts gefunden. **D**a wir auß den gebürg Blansfy sein Kömen/ da haben wir zwen tödtgeschlagen von innen 3 sß genömen. **A**bermal weiter mit dem Lepffy vnd Soli Nathaus/ haben ein schlichter tödtgeschlagen/ von in 12 gt genömen. **D**arnach bey Solowitz ich vnd Lepffy haben 2 Pauren tödtgeschlagen von innen 2 sß genömen. **D**arnach ein halb mal von Solowitz/ ich vnd Lepffy haben widerumb 2 Pauren erschlagen inen 10 gt genömen. **W**eiter in selb haben wir 2 Weiber tödtgeschlagen/ von denen 20 gt. genömen vnd sie auß dem weg geschleiff. **M**it weit davon haben wir 2 Magdelein tödtgeschlagen/ inen die Prüff abgesehritten vñ 10 gt. genömen. **W**eiter auff dem Köten Berg haben wir 2 schwanger Weiber tödtgeschlagen/ die kinder außgesehritten vnd die berg von den kindern bald gefen/ bey inen nur 3 gt. gefunden/ sie darnach ins holtz geschleiff. **W**eiter bey Solowitz haben wir ein Bauer tödtgeschlagen/ von ihm 10 gt. vnd die kleider genömen. **A**uch hab ich mit Martin Farfaks bey Prawloff 2 tödtgeschlagen/ von innen 8 sß genömen/ darbey sein gewesen Wenzel Bosfow/ Hans Furtweller vnd noch ein den weif ich nit zu nenen. **W**eiter da wir feinde miteinander gangen zwischen weingarten/ haben wir ein tödtgeschlagen. **W**eiter auff dem Schipff haben ein funman tödtgeschlagen/ von im 6 sß genöme. **J**ah/ Paul wozary/ vnd Wicel lepffy. **W**eiter auff dem Schipff mit den gefellen hab ich 3 Pauren tödtgeschlagen/ die feind auff ein wagt gefaren/ vnd inen 15 gt. g. **W**eiter da wir feinde auß dem Schipff gangen haben 2 Knaben tödtgeschlagen bey inen ein gt. gefunden. **E**ben auff dem selbigen weg haben ein kleines Magdelein tödtgeschlagen vñ nichts bey ihr gefunden. **W**eiter auff dem weg bey Misan/ Ich vñ Lepffy haben ein Weib vnd Magd tödtgeschlagen/ von inen 11 gt. g. **W**eiter bey Misan haben wir 2 Pauren tödtgeschlagen/ bey inen fast ein güldt gefunden. **W**eiter hinter Misan im holtz/ haben 2 Knecht tödtgeschlagen von inen ein gülden genömen. **W**eiter hinter Misan/ haben ein Magd tödtgeschlagen vnd die Brüff abgesehritten/ vñ ihr ein Mantel vnd Belt genömen. **V**nd auch hinter Misan auff dem gebürg haben ein schwanger Weib mit ihr Magde tödtgeschlagen/ ein Belt vñ 1 gt. genömen. **W**eiter auff dem weg haben ein Juden tödtgeschlagen/ von ihm 2 sß genömet. **A**uch 2 Jüdisch Weiber/ vnd von inen die Belt genömen. **W**eiter auff dem weg/ haben ein pauren Knecht tödtgeschlagen/ von inen 15 gt. genömet. **W**eiter bey Solowitz haben wir ein Juden tödtgeschlagen von im ein gülden genömet. **W**eiter in Osterreich auff dem Gräbel ha-

ben ein Man/ Weib/ vnd Magd tödtgeschlagen/ inen 11 güldt. vñ kleider genömen. **W**eiter beim Zipff haben wir 3 führleude tödtgeschlagen vnd von inen 10 gt. genö. **W**eiter bey Zupffiz haben wir 2 kauffleude die haben mit Ochsen gehandelt tödtgeschlagen/ von inen 15 sß genöden. **A**uch bey Wöschau bey dem galgen haben wir 2 tödtgeschlagen vnd 13 sß genömen. **M**ehr daselbst ein Knecht tödtgeschlagen von im die büchsen/ kleider vnd 2 sß genömen. **W**eiter hinter Warangitz haben wir 2 Pauren tödtgeschlagen/ von inen ein wenig geldt vnd kleider ge. **W**eiter ich vñ meine gefellen/ habe dem Richter zu Brün abgefagt. **W**eiter bey Böhofstadt haben wir 2 Pauren tödtgeschlagen/ von denen 10 gt. genö. **W**eiter bey Skalitz haben wir 3 hauer tödtgeschlagen von inen 2 sß vnd kleider genö. **A**uff der anderen seiten bey Skalitz haben wir widerumb 2 Sauer tödtgeschlagen/ inen 13 sß genömet. **M**ehr bey Skalitz haben wir 2 handwerker tödtge. inen 10 gt. ein Köck genö. **W**eiter bey Seding haben wir ein Juden tödtgeschlagen von im die schauben vñ 2 sß genö. **W**eiter bey Holitz haben wir 2 handwerker tödtgeschlagen/ von inen 10 gt. ein Köck genömet. **A**uff der ander seiten Holitz haben wir 2 Knecht tödtgeschlagen/ von inen die kleider/ wehr/ gelt bey acht gt. genömet. **W**eiter bey Dina haben wir 2 Weiber tödtgeschlagen/ von inen die Belt genömet. sie hatten ein güldt. **M**ehr bey Dina haben wir ein Weib/ ein kleines Dünlein tödtgeschlagen/ inen die belt vnd 6 gt. genö. **H**inter Dina haben wir ein Pauren vñ Knecht tödtgeschlagen/ die kleider vnd 2 sß genö. **W**eiter hinter Dina bey einem dorff haben wir weib vñ Magde tödtgeschlagen/ von inen die belt vnd 10 gt. genömet. **G**ar nahe bey Dina im felde haben wir 2 Ungersche kauffleude tödtgeschlagen/ von inen 60 sß genömet vnd vor grosser freude das gelt im felde gestrat. **W**eiter bey einem dorff haben wir 2 Ungarn tödtgeschlagen die kleider vnd 20 gt. genö. **D**a wir auß Unger feinde gangen haben wir 2 Unger auff dem weg tödtgeschlagen/ die kleider vñ 3 sß genömet. **E**he dan wir sein gen Skalitz Kömen haben ein Weib vñ Knecht tödtgeschlagen/ von inen ein Mantel waschick vnd 6 gt. genö. **W**eiter bey Skalitz hab ich ein kleines Dünlein tödtgeschlagen/ vñ der Lepffy ein Knaben erschoffen bey inen nichts gefunden. **V**on dānen zum anderen mal gen Ungarn gangen da haben wir auff dem weg ein man vñ Knaben tödtgeschlagen/ vñ wames vnd 15 gt. g. **A**uff der Dina gebürg haben wir ein tödtgeschlagen vnd 3 feinde vns entpflöhen von den tödten 20 gt. genö. **E**ben auff dem gebürg haben wir ein pauren d nach holtz führ tödtgeschlagen/ von in 9 gt. vñ d3 wames genöden. **W**eiter vnter Köstenfen od Wiberstärck haben wir 3 kauffleude vnd 2 führleude tödtgeschlagen vñ inen 107 sß genömet. **W**ey fünf Drunen haben wir 3 pauren tödtgeschlagen inen 9 sß genömet. **W**eiter bey Munschitz haben wir 2 fleischhacker tödtgeschlagen inen 8 sß genömet. **Z**um anderen mal eben daselbst haben wir ein pauren tödtgeschlagen vñ inen 20 gt. genömet. **W**eiter bey Zupffiz haben wir ein wider tauffer vñ ein Juden tödtgeschlagen/ von dem jüden schauben vnd 40 gt. genö. **A**uff dem teich bey Bortitz haben wir ein Weib tödtgeschlagen von ihr ein belt genömet/ sie ins Pluder geworffen. **W**eiter bey Praspungck haben 2 führman tödtgeschlagen/ von inen die kleider vnd 9 sß genömet. **W**eiter bey Mäherrische Wndtwais haben wir 2 pauren tödtgeschlagen/ von inen 4 sß vnd das wames genömet. **A**uff diese Dekenus hat man den Martin Farfaks mit Zangen geissen vnd darnach geradtrecht. **A**uch den Paul Wasanffy hat man am ersten die Glieder Abgzwick/ Darnach die Brüff mit Zangen abgerissen/ Darnach geschunden/ **A**uff die lezt hat man ihn auff ein stock gefetzt vnd also lebendig gebreten. **D**ieses ist geschehen den ersten tag Martij im 1570 Jahr zu Zwanzig im Land zu Mähern. **G**edruckt zu Prag bey Georg Daschitzky.

Obr. 11: Jiřík DAČICKÝ, Adj der Ersten Tag Martii jm LXX Jahr hat Man diesnach folgende zwen Mörder Gericht. Praha 1570, dostupné v GNM, HB2833, přetiskuje také STRAUSS I, s. 162.

Neue Zeitung.

Nierhörte/ abscheuchliche/ vnd vnmatürliche Thatten/
 vnd mißhandlungen/ in dem Fürstenthumb Schlesien/ von etlichen Todten gräbern begangen/
 wie sie auch/ wegen ihrer Mißhandlungen/ in diesem 1606. Jar den 20. des Monats
 Septembris/ hingerichtet worden.

Heiliger schrifft wirdt gelesen / das Gott der Herr von Himmeln herunder gesehen auff die Menschen Kinder/ vnd keinen gefunden habe/ der guets thäte: So dann damalen niemander der guets thäte gefunden worden/ was wirdt er dann jetzt/ zu vnserer zeit/ finden/ da nit allein/ nit vil guets/ sonder aller murrwillen/ als steeler/ raubers/ brennen/ Morden/ Frauen vnd Jungfrauen schänden/ neid vnd haß: Ja auch mehr als bößes/ vñ solche thaten/ darüber ein Menschliches hertz/ geschweigen gott der Allmächtig im himel/ ein gewel vnd abscheuchen haben muess/ so wider die natur vnd Menschliche eygenschafft ist: Dergleichen vnerhörte/ vnd abscheuchliche sachen/ haben sich dieses 1606. Jars auch eröfnet/ vñ sehen lassen: Wann zu Franckenstein in Schlesien/ hat man acht Todengräber/ darunder 6. Manns/ vnd 2. Frauen Personen/ gefänglich eingezogen/ Welche an peinlicher frag bekandt/ daß sie ein vergifttes puluer bereitet/ solliches zu Franckenstein/ hin vnd wider in die Häuser ausgestrewet/ die thürschwölles/ Klopffer/ vnd handhebelen an den Thüren damit bestrichen/ vnd beschmieret/ davon vil leut vergiftet worden/ vnd jämertlich dahin gestorben. Zum anderen haben sie in den häusern vil getes gestollen/ Item die Todten beraubt. Ihnen die Büttel/ oder den vberthon ausgezogen: Ja die Schwangere Frauen auffgeschnitten/ die frucht auß den leibern genommen/ vnd die hertzen der Jungen Kinder roch gestreut: die Birchen dasßelber Altar tugcher beraubt/ vnd zu irer Zauberey gebraucht: Ein neuer Todten gräber/ so von Strigge hat dasßelb/ mit einer todten Jungfrau/ in der Birchen/ vnzucht getrieben/ vñ haben sonsten andere mehr/ vnerhörte vnd erschöckliche thaten für genommen.

Von wegen dieser ihrer mißhandlungen/ sind sie den 20. Septembris/ volgender gestalt/ vom leben zum Tod hingerichtet worden. Anfangs/ sind sie alle in der Stadt herum geföhrt/ mit glüenden Zangen gerissen/ vnd ihnen die daumen an den händen abgezwicket worden. dem ältesten todten gräber/ wie auch sonst einem alten/ von 87. jahren/ den sie für ihren helffer Bredt gebraucht/ hat man die Rechte Händ abgehawen/ Volgendes beide zusamen an ein Saul geschmidt/ Feuer von fernem gemacht/ vnd sie also gdwarten/ dem Neuen todten gräber von Strigge hat man das Männliche glied/ mit glüender Zangen abgezwicket/ vnd volgendes auch/ neben einem anderen/ an ein Saul geschmidt/ vnd gleicher weis/ schmölgen vnd bratten lassen/ die andere vier Personen aber/ sind auff Scheitler hauffen geföhrt/ vnd verbrandt worden. Ob nun wol diese acht Personen/ auß dem mittel geramdt/ vnd ihem verdienen nach gestrafft/ vnd hingericht worden/ so last doch daß Sterben dasßelbsten nit nach/ sonder schleicht immer weiter fort/ vnd bricht solch gestrewetes gift täglich in neuen heuffen auß/ dann Sie/ kurtz zuvor/ che sie eingezogen/ vorzeitig ihrer bekandtniß/ noch in 14. häuser sollich Puluer ausgestrewet/ auch willens gewesen nit nach zulassen/ weilten ein lebendige Person in Franckenstein gewesen were/ es solte auch solliches sterben/ ob es schon kalt worden/ nit nach gelassen haben. Auch wirdt vermuttert/ das biß dahero/ vom solchem vergiftten Puluer/ in 1500. Personen Jung vnd Alt gestorben. Dergleichen Todten gräber einer/ ist auch zu Reichenbach in der Schlesien/ Gefänglich eingezogen worden/ welcher ebenmäßige Zauberey gebucht/ der hat seines verdintten lohns auch zuwarten. Gott der Herr wolle allen dergleichen Boshaftigen/ Teufflichen/ vnd verstockten hertzen wöhen/ sie auß der Gemein/ wie diese auströten vñ vns gnädiglich von solchem betrug/ murrwillen/ vnd nachstellungen bewahren Allen.

Getruckt zu Augspurg/ bey Georg Kress/ Brieff vnd Kunstmaler in Jacober vor statt.

Obr. 12: Georg KRESS, Neue Zeitung, nie erhörte abscheuchliche und unnatürliche Thaten, Augsburg 1606, GMN, HB2834.

Wahre Abcontrafactur vnd eygentliche Abbildung:

Der ganz trawrigen vnd erbärmlichen Mordthat, welche sich begeben vnd zugetragen hat in diesem 1616. Jahr den 17. Januarii des Abends umb 11. Vhr / In einem Dorff Bentaroda genant / in Obergerichte Wänden ein meil wegs von Cassel: Wie allda ein Mann mit Namen Michel Mosentheuer / seines Handwercks ein Schmid sein Weib vnd Schwiegermutter / samt 7. Kinder jämmerlicher weise vmb's Leben gebracht / Auch sich selbst leglichen erschossen. Zar warnung einem jeden frommen Christen in Truck versertiget / vnd in diesen Gefäng gebracht: Im Thon / Es ist gewislich ander zelt / etc.

Du Goet in deinem höchsten Thron / Du wollst mir Gnad verleihen / Ich bitte durch Christum deinen Sohn / Ehu mir meine Sünde verzeihen / Auf das ich jetzt mag hebē an / solch Wunder auß zu breyten schon / welches n ewlich ist geschēhen.

Alleman zelet tauſent sechshundert Jar / auch 16 darneben / im Monat Januarii für war / hat sich schrecklich begeben / ein ganz gewaltliche that. so man vor nie gehöret hat / bey mans gedanken eben.

Ein Dorff das ist vns wolbekand / im Obergerichte Wänden eben / Bentaroda ist es genant / ein meil von Cassel gelegen / darinnen ein reicher Schmide fürwar / gewohnet hat nun etliche Jar / höret was ich ehu erklären.

Michel Mosentheuer sein Name ward / nie mehr jung von Jaren / welcher mit seiner Weibe war / im Ehestand ward gewesfen / etliche Jar wie ich euch meld / dem Goet beschere auff diese Weis / 7. Kinderlein bey im Leben.

Drey Knaben vnd zwey mägdelein reche / O Christ ehu wol beerachten / vnd merck dugang Menschlich geschlecht / Goet solst du nicht verachten / sondern ihn täglich rüffen an / auch nicht ehan wie diser hat gehan / dem Unglück ehu stets wachen.

Jetzt kom ich nun zum Anefang / mein Herz möche mir zuspringen / mein gemüthe ist schwer / mein Herz ist krank / mein aug die ehan rüffen / von wegen der schreckliche That / so diser jetzt begangen hat / mit seinem Weib vnd Kindern.

Den 13. Tag Janu. fürwar / auff dem Abend ehu ich sagen / der Teuffel ihn besessen / er steng schwer an zu klage / O weh O weh vber weh / mein ganze Tabrung mir sergeht / nicht genug kan ich sagen.

Wie nun die Mitternachte kam hat bey / so ehu er sich auffmachen / zu seinem Bette das sag ich frey / in welche sein Weib thät schlaffen / ein Seckeltrunk hat er in der hand / damit er sein Weib krank / den Kopff elendig abgehawen.

O Christmenschen weiter bitte / ehu diese figur anschawē / vñ sihe wie diese böswichte gebauet mit seiner Frauen / darbey ers noch nicht bleiben ließ / als bald er zu der Schwiegermutter ließ / mit gar schrecklichem grausen.

Den Kopff hieb er ihr bald enzwey / mit gar elendem Klagen / sampt 4. wunden auch darbey / nicht alles kan ich sagen / wie er mit ihr vmbgangen ist / so als geschah ihn kurzer frist / man herg möche mir verzage.

Noch weiter hat er keine ruh / der Teuffel hat ihn besessen / er ließ dem kleinste Kinde zu / des Vatters Herz hat er vergeressen / welches in der Wegen lag vnd schlief / mit dem Seckel ers enzwey hieb / so ganz vñ vergeressen.

Kein Barmherzigkeit bey ihm man spüre / er hat kein ruh noch raste / der Teuffel ihn so ganz verführte / wol in der selben Nacht / das er zum vierden wie du hie sich ist / sein liebsten Sohn hat hingerichte / O Mensch nimm wol in acht.

Den rechten Arm vom leibe sein / elendig thät abhawē / des gleichen auch in Kopffe nein / 3 wunden ganz mit grawe / das an dem sein Herzer springen mög / ob diser schrecklichen Geschichte / wie du hie ehuft schawen.

O Christliche Herz schaw weiter an / den gar schreckliche Jammer / wie drey Kinder im Bette nun / schliefen so gar ohn künner / dem ließ der Mörder eylends zu / der teuffel ließ im gar kein ruh / er hat in ganz besessen.

Die thät er all mit seiner hand / wie du hie sichst vor augen / das Blut wol in der Seuffen stund / es möche wol eine grawe / der nun diese figur ansichte / O Christliche Herz verzehe es nicht / hale Gore nur stets vor Augen.

Der Teuffel hat noch kein ruh / ach Goet in diesem Hause / seinem ferner schreiet er jener zu / so gar mit groffe graufe / das diser Mörder vñ orgenelt / mit Namen Michel Mosentheuer bald / ant am ein großer graufe.

O Christmenschen schaw an mit noe / als hie in deinem leben / was hier abgemahlet stehet / vor diesem Tische ehu / wie er sich selbst erschossen hat / Ach Goet der groffen vbel ehu / so sich da hat begeben.

Das Koh: setz er bald vor sein Herz / ach Goet dem groffen Jammer / ein Saden sag ich ohn schertz / hat er wol zu der stunde / gebunden wol an des rohies druck / damit er solches abezog / vñ sich durchschloffe / schwinde.

Den 14. Tag Januarii fürwar / ist man es jenen worden / O Goet dem Jammer der da war / wol an demselben orte / ein sein hat es erbarmen mögen / kein Mund künde da für weinē / schweigen / groß klage man da höret.

Weiter muß ich segen an / mit gar bez erüben herzen / wie man den 16. Januarii schon / die Leichen in die erd ehu setzen / auch sie zu dem Käthertelein sein / gar sanfft getragen dahin / schaw diese figur zur leze.

Auff den Abend vmb 4. vhr / ehu ich mit wahrheit sage / den Mörder warff der schin / der für die Thür / erst hub sich jammer vñ klagen / schleifte in nach Wänden vñ dore Gerichte / alles er begrabe ist / biß an den 20. tage.

Hernach man in rauff langē thet / zu Pulser man in brante / auff das wol zu der selbe zeit / ein jeder solches wol zur stunde / zu herzen vñ Gemüthe solches saß / O Christen Mensch bedencke das / bitte Goet für seine Sünd / Amen.

Getruckt zu Augspurg / durch Lucas Schultes / hinter der neuen Messig.

Obr. 14: Wahre abcontrafactur vnd eygentliche Abbildung, der ganz trawrigen vnd erbärmlichen Mordthat, Michel Mosentheuer, 1616, se svolením Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel (HAB), sign. Cod. Guelf. 38.25 Aug. 2°, fol. 803r.

Ware Abcontrafectung ainer erbärmlichen/ vnd erschröcklichen

Newen Zeitung/ so sich zu Erlingen/ 4. Meil Wegs von Augspurg/ oberhalb Schwab Münding geliegen/ verlaufen/ alda ein Inwoner vnd Brot Kauffer/ mit Namen Hanns Altweckher/ sein Schwangers Weib benammet Christina/ vnd 4. seiner Kinder. Nemlich Annalen 10. jar. Thoma. 8. jar. Apria. 3. jar. Marthin/ 2. jar. Grütlich ermordt vnd vmb gebracht hat/ Am 17. Julij. 1589.

Was das Sprichwort war sey. Man höret baldt drey böses/ dan ein gutes/ ist meines erachtens/ nit von nott/ solches mit Exempeln zu Probieren/ dann es zu diser 3. it dahin kommen/ das Layder Gott erbarne es/ schiebt nichts Warhaffters/ kan gesagt noch gehöret werden/ vnd das hoch zu beklagen/ vber tag sich meret vnd beufliglich erwachsen thut/ wer man wol von nöten/ diser Rauben Gottes/ losen/ sicheren Welt/ etliche für die Augen zu stellen/ ob sie doch deren mal aynes/ irer böshert/ sich erinnere/ Jhs/ sicherheit zu gmit/ fuer/ vnd zu warer Büß/ sich begeben/ Jedoch vor grossen Mergelaid vnd erawen/ Jauil/ meh/ voreinsetzung/ Menschlicher Natur/ wird solches kein Scribent/ leichtlich verdingen mögen/ damit aber die zaghaftigkeit/ nit ablige/ vnd die Hoffnung das guet zu erwecken/ durch stillschweigen/ nit vberwunden werde/ das Dichtliche/ vnd Menschlich/ Leben zu straffen/ kan/ ich nit vmb gehn/ Añß allen vbeln/ nar aynes zuerzelen. Wie volgt.

Als man Zille nach der Geburt Christi/ Lauffent Hünffhundert/ Achtzig vnd Neun Jar. Den 17. Tag des Monats Jülj. Ist in einem Dorff/ Erlingen genant/ Ein jämmerliche/ erschröckliche/ gretliche/ abschewliche/ Gotteslästerliche/ verzweifelte/ that begangen worden/ dann da selbst ein Inwoner/ der Brot zu Augspurg kaufft/ vnd dahaim wider hin geben hat/ mit Namen Hanns Altweckher/ er befunden/ welcher als Er durch des Teuffels eingebung/ sein böse gedanke/ in die bewilligung gesetzt/ hat Er zu hand/ sein eigen/ vnd der zeit Schwangers Weib/ mit Namen Christina/ sambt Vier seiner Kinder. 2. Töchterlein vnd zwey Knäblein/ ohn alle erbarmung/ In vergessnen Ehelicher verpflucht/ vnd Väterlicher Lieb vnd Treue/ Jämmerlich/ ermordet/ erwürget vnd vmbgebracht/ welches Er/ nach anzeigung der Nachbarn/ also angefele/ das Er sein Weib so zu Morgens frue das Viech auß zurreiben außgestanden/ Widerumb hauffen ain weil nider zu Bet gehen/ in dem sy im gefolget/ vnd im nichts böß zu trawen/ auch also einschlaffen/ hat er als baldt mit ainer hawen/ oder Haeten diese gruelliche that begangen/ nach volendet/ mord that/ Diese Hünff Personen/ sambt dem vnschuldigen Kind in Querte/ Laib/ allentzliche/ ligen lassen/ auß dem Hauff/ an den kleinen Hölzlein/ mit fehr von seinem Hauff/ angeylet/ alda Er vnder weg/ einen Rothbieren angetroffen/ dem er sein Laibigen/ sal erschuet/ vnd darbey Jue gebetten/ das er zu seinem Bruder gehn/ vnd ligen wolt/ Er solt in sein Hauff kommen vnd 8. Gulden/ so er in der Truben hette/ zu seinen Handen/ nemen vnd damit da von ziehen/ in der wöll/ sich selbst/ erhanden/ welches der frem/ anfältig Herde/ in sonderem/ schrecken/ nit verweigern wöllten/ vnd solche Traurige/ Dots/ daff/ ohn verzug/ dem Richter von Erlingen/ angezeigt/ vnd da nun diesem verzweifeltens/ Mörder/ auß seinem Hülffteig/ nachgeylet/ ist er in angezeigtem bößz/ lin/ an ainen Baum/ hangende/ gefündt/ worden/ vnd dann alle erffindend/ durch den Vogt/ oder Amptman/ mit Namen Jörg Sänpder/ ainer/ Lobwürdigem/ Obereyt/ in Augspurg/ also firtgehalten/ vnd angezeigt/ worden/ Hatt die selbig/ erhandt/ das sein Doder/ Esper/ zu Pölder/ vnd/ Aschen/ solte verbrant/ werden/ Nach vollendet/ handlung/ der Richter/ sein Raif/ haim/ gefelle/ vnd aitem/ Waller von Augspurg/ solde/ moer/ geschicht/ abzu/ Kaifen/ vnd zu Abcontrafecten/ mit sich genommen/ wie/ in diser/ Figur/ angebüret/ gleich/ falls/ auch/ der/ nach/ Richter/ von Augspurg/ hinauf/ gesticht/ worden/ der/ den/ vbel/ häret/ eben/ auff/ der/ Ecce/ da/ er/ in/ Hangend/ befunden/ zu Pulver/ verbrant/ hat.

Derwegen/ O Christen/ Mensch/ laß/ dir/ solches/ zu/ Herzen/ gehn/ hab/ Gott/ vnd/ sein/ Wort/ allzeit/ vor/ Augen/ vnd/ du/ sicherer/ vnd/ vermehner/ Sünder/ steh/ von/ Sünden/ ab/ damit/ der/ zoren/ Gottes/ dich/ nit/ über/ eyle/ vnd/ die/ zeit/ Büß/ zu/ thun/ dir/ zu/ Furg/ werde/ Betracht/ fleißig/ die/ gerechtigket/ Gottes/ durch/ welche/ nit/ allem/ hie/ in/ zeit/ Sonder/ auch/ dort/ miten/ iger/ peim/ Gott/ der/ Herr/ den/ Sünder/ straffer/ halt/ aber/ bey/ Gott/ an/ Im/ gebett/ das/ er/ dich/ vor/ aller/ versuchung/ ansehung/ vnd/ allen/ Sünden/ behüte/ der/ selbig/ gürtig/ getreue/ Gott/ wölle/ vns/ alle/ sein/ gnad/ vnd/ Heyligen/ geist/ verleihen/ das/ wir/ nach/ seinem/ willen/ Leben/ durch/ dise/ vnd/ der/ gleichen/ schröckliche/ that/ vns/ selbst/ von/ allen/ lastern/ abmanen/ vnd/ sonderlich/ die/ Eheleit/ also/ bey/ einander/ wonen/ in/ Lieb/ vnd/ Laib/ ihren/ Eheband/ halten/ auff/ das/ sein/ er/ iger/ freude/ vnd/ Säligkeit/ Gott/ den/ Stifter/ des/ Ehestandes/ Loben/ ehren/ vnd/ Preysen. A M E N.

Getruet zu Augspurg/ bey Hanns Schultes Büßmalter/ vnd Formschneyder/ vnder dem Eyfenberg/

W. L. Steinhilber, 1995, III, S. 248, Nr. 13; HOLLSTEIN Bd. LI, S. 182, ME 15

HB 2835 © Germanisches Nationalmuseum, Foto: Dirk Meßberger

Obr. 15: Ware Abcontrafectung ainer erbärmlichen vnd erschröcklichen Newen Zeitung (...) alda ein inwoner vnd Brott Kauffer mit Nammen Hanns Altweckher, Augspurg 1589 (Hans Schultes). Se svolením Germanisches Nationalmuseum Nürnberg, inv. č. HB2835.

A pittilesse Mother.

That most vnnaturally at one time, murtred
two of her owne Children at Acton within sixe miles fr

London vppon holy thursdzy last 1616. The ninth of May.

Being a Gentlewonan named *Margret Vincent*, wife of
M^r. Iarus Vincent, of the same Towne.

With her Examination, Confession and true discouery of a
proceedings in the said bloody accident.

Whereunto is added *Andersons Repentance*,
was executed at Tiburne the 18. of May being Whitson-Euc.

Written in the time of his prisonment in Newgate.

Obr. 16: E. G.: A pittilesse mother: The at most vnnaturally at one time, murdered two of her owne children at Acton within sixe miles from London vppon holy Thursday, London 1616, EEBO, STC 24757.

Eine Warhafftige vnd erschreckliche Neue Zeitung/

Welche sich begeben vnd zugetragen hat/ in der Statt Limburg/ mit eines reichen Becken Tochter/ mit Nahmen Catharina/ welche Sieben Kinder in der Vnucht getragen/ vnd sie alle ermordet vnd vmbgebracht hat/ was sich weiter begeben hat/ werden fromme Christen in diesem Gesang berichtet werden/ geschehen in diesem 1626. Jahr/ den 11. Martij. Im Thon: Kompt her zu mir spricht Gottes Sohn/1c.

DIE SOLE in deinem höchsten Thron/ durch Jesum Christum deinen Sohn/ verleyh mir dein Gnade/ das ich mag melden zu der welt/ was gar newlich geschehen ist/ von schrecklichen Wunderthaten.

1. In Limpurg in der vorsehen Statt/ ein reichen Becken es da wohnen hat/ sein Namn thut genemelt werden/ Hans Kropff ist sein Name gut/ sing ich also auß traweligen muth/ eine Tochter zeucht er mit Ehren.
 2. Mit seinem Wab vnd das ist war/ vnd da Sie nun gewachsen gar/ in groß vbel thut sie gerachen/ die Vnucht hat sie genommen ein/ sie wolt nicht mehr vmb Vater vnd Mutter seyn/ thet sich von ihnen wez geben.
 3. Denn sie war großes Schwangers Labs/ das sie sich in ein Stall behend/ bracht vmb das erst Kind mit großen Emd/ thet es dale vsten eintragen.
 4. Mit Seinen es vrlaget hat/ vnd wider an ihr Arbeit gah/ vnd thet sie nicht drumm erkennen/ ach Gott wie nitmt doch ober Hande die Vnucht in ganzen Landt/ niemandt läst ihm solches vber.
 5. Ihr lieben Christen merck zu der welt/ was sie hat weiter mit Teuffels list thut/ mit Vberwelt sagen das ander Kind vnd das sie trug/ das steckt sie in ein Wasserzug in ein Graben/ thet es verentlen.
 6. Das dritte das ich euch zeuge an/ das hat sie ins Feld hinauff tragen thut/ in ein Acker eingegraben/ solches abermal verschwiegen biß/ das vierte bracht sie vmb erbarne ihr iche/ thut ich mit Arbeit sagen.
 7. Dasselbe nitte gleich verbergen funde/ zu Morgen vor dem Tag auffstund/ das auß dem Haus getragen/ in ein Misthauffen begraben ein/ welches ihr bracht groß schertz vnd peyn/ thet sich von dannen machen.
 8. Den Matsch kam sie wol in die Statt/ darinn sie sich verdinget hat/ zum fröschten Mann merck eben/ das fünfte Kindlein auch bekam/ vnd es gleich bey der Burzel nam/ thet ihm sein Hals vmbdrehen.

10. Vnd gieng wol auß das heimlich gemacht/ wurt drein das Kind mit ganzer macht/ mit großen Zorn vnd grimmen/ doch hat sie aber verbergen thut/ das sie ist wider kommen dar/ von zum sechsten wurd sie Schwanger.
 11. Sie zog vnder zu Vater vnd Mutter heim/ gen Limpurg in die Statt hinein/ das sie nun solt gebären/ vnd sie Kinder sie getragen hat/ D woch der großen Wissethat die sie hat ar gefangen.
 12. Sie legte in ihre Schlafkammer behend/ das erste Kind bracht auß die Welt/ thet ihm sein Hals abschneiden/ das ander sie auch empfangen hat/ sieng gähling zu waten an/ solches hört das Hausig/ sinde.
 13. Das Hausgesindt kam erlende vnd geschwind/ wußten nicht wo das kleine Kind/ in dem Haus hette gewohnt/ da kamen sie alle in die Kammer thut/ da woch das klagen für vnd für/ a h Gott laß dich erbarmen.
 14. Sie stin auff mit ganzer rewalt/ vnd fanden solches Jammer bald/ es was machstu Volk vermess/ daß du dein engns Fleisch vnd Blut/ so sámmelich ermden thut/ Göt wird den nicht vera/ s. a.
 15. Dem siebenden Kind vnd das ist war/ das Herz hat sie ihm eintrucken gar/ wie mans denn hat arfundt/ Vater vnd Mutter trauert auß ihr Haar/ damit so wurd es offnbar/ wol zu derselbign Stunde.
 16. Man hat sie gefändt/ sich geföhret ein/ vnd fraget sie mit großem D. in sie thet gar bald bekennen/ wie sie ab sieben Kinderlein/ vmbbrachte mit schrecklicher Todtes peyn/ Ach Gott laß dich erbarmen.
 17. Man thet sie für auß der Statt/ beyde Wüß man jhr außgerissen hat/ mit klüden Zangen eben/ wie dann das Wüßt geföhret war/ daß man Sie solt verkehren gar/ nun hiet weiter darneben.
 18. Beyde Hände man jhr abachaten hat/ damit das viel gestrahter ward/ so stehet doch von Sünden/ laßer dieses euch eine warnung sein/ das jhr nicht kombt in die ewige Peyn/ vnd werdet gar verlohren.

19. Hilf Jesu Christ du Gottes Sohn/ der du bist in dem höchsten Thron/ laß die den Jammer klagen/ sein besetzung mehr verhanden ist/ man brauchet nur viel arger list/ nach seiner Straff thut man mehr fragen.
 20. O Mensch/ O Mensch vnd bekehr dich frey/ sey fromm vnd fürchte Gott darben/ so wirst du Gnad erwecken/ vnd mit Gott leben Ewlich/ erwehen das ewige Himmelreich/ darauff sprech ich frösch/ Amen.

Ein schön Geistlich Lied.

S Mensch gedent zu dieser frist/ was dein Ruhm ist auß Erden/ Denn nicht allthe dein bleiben ist/ du mußt zur Leichen werden/ Es ist dein Leben wie ein Hew/ vnd such dich dahin gleich ein Spreu/ welches der Wind verlaget.
 1. Vnd wie ein Vogel der singet/ wann er die Luft getretet/ Als vns die Sacht kläret/ so ist das kein Fußstapfe bleibet/ So spürt man auch gar keine Pfade/ So bald der Mensch begraben ward/ sins thuns wird bald verassen.
 2. Gedent du bist nur die ein Gast/ vnd kanst nicht lenger leben/ Die zeit läst dir kein Ruh noch Raht/ bis sie dich thut verreiben/ So eyle zu dem Vaterlandt/ Das die hat Christo zugewandt/ durch sein heyliges leyden.
 3. Dasselb wird rechte Vnachtschafft/ denn Gläubigen gegeben/ Darzu der Enac Vnachtschafft/ ein gar herliches leben/ Mit solchen Freuden/ wann vnd lust/ die auch kein Mensch hat gekost/ Doch nie kein Herz hat erfahren.
 4. Nun laß vns wachen all/ stund/ vnd solches gar wol betrachten/ Die lust der Welt gehe gar zu grund/ die sollen wir betrachten/ vnd warren auß das bösch/ Eul/ daß vns Eulia erfremen thut/ das heil vns Christus/ Amen.

Gedruckt zu Frankfurt am Main/ bey Wolff Richtern.

Obr. 17: Eine Warhafftige vnd erschreckliche neue zeitung welche sich begeben vnd zugetragen hat in der Stadt Limburg, Frankfurt am Main 1626 (Wolfgang Richter). Dostupné v GNM, sign. HB24792

Obrázek 18: Neznámý Burgundský miniaturista, *Nemluvňata házená do Tibery* (výřez), fol. 7r; *La fondation de l'Ho^pital du Saint-Esprit de Dijon en images* (Iluminovaný manuskript, ca. 1450–67), online: <http://initiale.irht.cnrs.fr/codex/1719> [26. 3. 2018]

Wie ein junges kind
 von einer mittlerweyln
 griffen die sie off den tod-

Zu Maschwanden im Freyamt, im Jahr
 1563 war, im Erachmonat, ist ein
 junges kind, die sie elenon kein loff
 ghan, von einer mittlerweyln, oben
 die jungen facht off angewandten, gelich,
 ligen das er zu seinem tod gewircht ghan
 weil die das si im lo kopff abgriffen

Obr. 19: ZBZ, Wikiana: WICK, J.: Sammlung von Nachrichten (1536), f. 389 (Im Juni 1563 biss eine Muttersau in Maschwanden einem Kind den Kopf ab).

7) Jindřichohradecké panství (1690–1710)

Ve druhé, centrální části této práce se zaměřím podrobně na konkrétní případy vraždy dítěte, které se objevují v domácích (jindřichohradeckých) pramenech. Lokalita jižních Čech, poměrně oblíbená u současných historiků kriminality a každodennosti, nabízí množství dochovaného pramenného materiálu, který lze využít pro zmapování jednotlivých případů. Zatímco v tištěných kriminálních zprávách jako jsou edičně vydané mravoučné spisy nebo letáková publicistika se setkáváme spíše se stručnými, stereotypně podanými případy, ve fondech velkostatků můžeme nalézt rozsáhlejší trestněprávní dokumentaci, která v omezené míře zachycuje i názory, postoje a jednání historických aktérů (více kapitola 7.1.).

V státním oblastním archivu Třeboň v pobočce Jindřichův Hradec můžeme nalézt především rozsáhlejší řadu téměř kompletně dochovaných pramenů v souvislém období od roku 1690–1710. Jedná se o výslechové protokoly vrchnostenského soudu, uložené v černínském archivu na Jindřichohradeckém zámku. Tyto prameny, které jsou částečně dochovaným souborem sporné kriminální agendy, byly již několikrát setřizeny a zpracovány a jen stěží se jedná o dokonalý záznam historických událostí.⁵⁹⁰

Toto dvacetileté období je vhodné pro studium, nejen díky dochovaným protokolům z vyšetřování infanticidia, ale je to rovněž období rozvoje samotného panství i města, jehož komunita se snažila cíleně redukovat hrozbu patologických sociálních jevů a potencionálně nebezpečných jedinců. Jak ukáže podkapitola (8.2.), epocha byla spojena i s dalšími politickými událostmi spojenými se správou panství

---

⁵⁹⁰ Analyzované archiválie pocházejí ze Státního oblastního archivu Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec; fond Velkostatek Jindřichův Hradec: sign. VBC (zločiny), inv. č. 4358–4360, kartony 412–417: V kartonu 412 se nacházejí případy věnované vraždám a ublížení na těle a písemnosti věnované zločinům všeobecně, v kartonech 413–417 potom případy vyšetřování smilstva a cizoložství (zbývající 5 kratonů 418–421 potom obsahuje majetkové delikty a delikty pytláctví). Černínský archiv byl takto uspořádán v druhé polovině 19. století a v 60. letech minulého století. Písemnosti byly roztřizeny do složek podle chronologie jednotlivých případů. Zatímco v kartonu 412 se vyskytuje pouze 5 případů podezření z infanticidy (1585–1791) a v tomto torzovitém souboru představují 30 % případů (pro svou neúplnost v této studii nejsou zastoupeny), mnohem podrobnější jsou naopak následující kartony věnované smilstvu a cizoložství (413–417). Zde je chronologicky utříděno více jak 120 případů sexuálních deliktů z let 1672–1846 (číslo je přibližné, neboť některé neúplné listy nelze s jistotou určit a velký počet případů po roce 1710 jsou už pouze zlomky), přičemž největší počet případů se vztahuje k období mezi lety 1697–1710. V tomto mnou zvoleném úseku se objevuje 97 případů smilstva a cizoložství, z čehož 5 je spojeno s vyšetřováním infanticidy. Těchto pět případů představuje 5 % sexuálních deliktů v jindřichohradeckém panství. V tomto výzkumu navazuji na článek Jaroslava Dibelky, který první provedl přehledovou analýzu jednotlivých případů se zaměřením na obranné strategie pachatelek, zároveň mu děkuji za upozornění na tyto prameny. DIBELKA, Jaroslav: *Obranné strategie "zmrhaných" žen*, s. 5–20.

(například období politické dráhy jeho majitele), a proto ho budeme považovat za orientační časový rámec druhé části práce.

Přestože se v letákové publicistice setkáváme s pestrou škálou vrahů a vražedkyň různého věku, konfese i společenského postavení, v soudních pramenech, které budou analyzovány v této části práce se nachází pouze jedna sociální třída: neprovdané ženy katolického vyznání ve služebném postavení ve věku rané dospělosti. S největší pravděpodobností to neznamena, že by infanticida nebyla praktikována také provdanými ženami nebo vdovami (měšťankami i venkovankami),⁵⁹¹ v dostupných pramenech nicméně vždy převažují děvečky mladšího dospělého věku (20-30 let).

Tyto ženy byly ve světle normativních pramenů hlavními podezřelými nejen proto, že u nich hrozilo riziko nemanželského sexuálního styku a byly pod přísnějším dohledem komunity, vliv měly nepochybně i zmíněné letáky představující tyto dívky (mordýřky) jako zlovolné, bezbožné a zkažené ženy. Tento pohled raněnovověkých médií spojený se stereotypy, předsudky a pověrami se v této kapitole pokusím porovnat s jiným obrazem těchto žen, s obrazem historických akterek, které odmítají chápat mateřství jako svou povinnost, a naopak aktivně hledají východiska z nebezpečné situace.

Jádrem zkoumání této části práce jsou opět vztahy mezi muži a ženami, postoj komunity k ženám nebo vnímání ženského těla. Skrze výpovědi svědků v kriminálních případech můžeme odhalit do jakých vztahů a situací pachatelky vstupovaly, jaké byly jejich socioekonomické podmínky, kdo byli jejich partneři, rodiče a příbuzní, a jakým způsobem tyto lidé reagovali na zprávu o těhotenství obviněných. Na základě těchto textů můžeme rekonstruovat možnou historickou realitu akterek. Můžeme se ptát, jak se ženy identifikovaly s rolí vražedkyně a jakými způsoby od sebe zkoušely odvrátit podezření? Jak na jejich činy reagovalo jejich okolí (rodina, vyšetřovatelé, vrchnostenská úředníka)? Jaké taktické jednání využily, aby od sebe odvrátily možné označení „vraždící děvečka“? Proč bylo vyšetřování jejich případů časově náročné a často s nejednoznačnými výsledky.

Z prostředí letákové publicistiky střední a západní Evropy 16.–18. století, která zpracovávala podobná témata bez ohledu na jazykové nebo konfesijní hranice, se nyní přesuneme do konkrétní lokality, do katolických pobělohorských Čech na počátku

---

⁵⁹¹ Podobnou otázku si klade i D. Tinková: „*Kolik novorozených dětí mohlo zahynout v nitru domácností, za tichého souhlasu a soustředění sil rodiny, aniž zanechaly sebemenších stop?*“ TINKOVÁ, D.: *Předcházet či trestat?*, s. 33.

18. století. Je proto na místě si v úvodu této kapitoly přiblížit také čas, místo a historické osobnosti spojené s kontextem sledovaných případů. Zároveň je nezbytné se krátce zastavit také u dobových normativů, které popisují trestný čin zahubení neřádně nabytého plodu. Úvodní kapitolu druhé části (kapitola 7) potom zakončí krátké shrnutí organizace vrchnostenského soudnictví, které tyto případy posuzovalo.

7. 1. Prameny: Strategie, taktika a jednání ve výslechových protokolech

„Potom jí paní roztrhla košili na prsech, když tak mnohokrát zapírala, a na žádný způsob nechtěla se přiznat, co se paní na ní nakřičela, kde má dítě, aby jí je dala, ona jen vždycky, kde by dítě vzala.

I vzala za prs, ono jí mléko naproti paní vystříklo.

Paní: „A kde si vzala mlíko?“

Ona k ní: „Já mám vždycky mlíko.“

Paní: „Tak si vždycky kurvou. Však já tomu taky rozumím, měla sem již 12 dětí, a teprve asi před čtyřma nedělma sem odstavila dítě a nemám již mlíko.“⁵⁹²

Podezřivavá hospodyně Alžběta Vydrová měla důvodné pochybnosti o počestnosti své již dvaatřicetileté služebné Voršily (Urschl) a nebála se ji podrobit téměř křížovému výslechu ve své pracovně, jehož výsledkem byla bezprostřední expresivní reakce na Voršilino opakované lhaní. Podle této výpovědi, kterou poskytla druhá služka v domácnosti Rosina Seichtlová, Voršila dlouho úspěšně ukrývala své těhotenství před členy domácnosti paní Vydrové a téměř se jí podařilo zbavit se nechtěného dítěte.

I z tohoto drobného úryvku, kdy Rosina vypovídá jako svědkyně, je patrné, že byla dobrou vypravěčkou a soudcům nabídla velmi dramaticky pojatý příběh. Nad ránem slyšela služka v komoře dětský pláč, který přicházel ze zamčené truhlice. A služka začala uvažovat, kdo, kde a proč ukrývá dítě. Situace eskalovala do scény hledání novorozence, ve které pachatelka vystupovala jako záporná hrdinka, snažící se přehyčat všechny ostatní.

Příběhy tohoto typu zaujaly mimo jiné právě mikrohistorii, která nejčastěji rozebírá práce spojené orálního lidového vypravěčství a psaného slova městských

---

⁵⁹² SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, fond Velkostatek Jindřichův Hradec: sign. VBC (zločiny), kart. 414, Proces s Voršilou Královou, f. 331r.

úředníků v oficiálních výslechových protokolech. Funkcí těchto pramenů a pestrou škálou přístupů k nim se bude zabývat i tato kapitola.

Zatímco dramatické příběhy z letáků, moralizujících spisů nebo prózy jsou často schematické, ukazují genderové stereotypy a mají mravoučnou a edukativní funkci, v pramenech z městských a vrchnostenských soudů (smolných knihách, smolných spisech, vlastních výslechových protokolech) se můžeme setkat v první řadě s konkrétními situacemi a interpersonálními konflikty. Nejen s konflikty mezi soudci a obžalovanými, ale i dalšími interakcemi mezi členy komunity nebo domácnosti. Ženy se dostávají do sporů se svými partnery, se svými nevlastními rodiči, sourozenci, nebo jako v případě Voršily Králové z této ukázky do střetů s hospodyní. Tyto prameny založené na interakci mezi soudci a obžalovanými odhalují emoce, postoje jedinců a jejich samostatné jednání.

Primárním cílem těchto pramenů není vyprávět příběhy s morálním poučením, jako je tomu u letákové publicistiky, nýbrž zpravit v potřebné šíři a odpovídajících detailech o průběhu vyšetřování a okolnostech spáchané kriminality členy vrchnostenského administrativního aparátu. Text byl vytvořen městským písařem za přítomnosti městských radních a jeho původní verze byla dále přepracována do podoby čistopisu, který byl v další fázi odeslán k odpovídajícímu vrchnostenskému úřadu, dále k rukám hejtmána a vrchnostenské kanceláře. Vnitroinstitucionální prameny tohoto typu vznikaly za účelem organizace práva a pořádku v panství a byly neveřejné, určené pouze pro úřednický aparát, případně nadřazený soud, který se dotyčným případem zabýval. Otázky byly strukturovány za účelem získání podstatných formací k naplnění skutkové podstaty trestného činu (infanticidia), který byl definován raněnovověkými právními příručkami, nikoliv za účelem odhalení celého případu veřejnosti (historikům).

Navzdory těmto omezením jsou výslechové protokoly již téměř čtyřicet let, od doby kdy byla vydána klíčová práce Carlo Ginzburga *Sýr a Červi*, základním pramenem pro zkoumání myšlenkového světa i mezilidských vztahů v raněnovověké společnosti. Protokoly obsahují stopy činnosti historických aktérů, doklady vztahů k ostatním osobám z jejich okruhu. Navíc z tohoto pramene můžeme poznat i drobné individuální akce a náhlá rozhodnutí. Výpovědi obžalovaných jsou charakteristické nejasnými informacemi, zamlčováním, zapomináním a nevědomostí. Čtenář v těchto pramenech nachází často matoucí a po vysvětlení volající odpovědi, které vytváří

prostor pro další výzkum. Právě tyto drobné stopy stály u začátku zájmu mikrohistoriků o marginální společenské vrstvy.

Jindřichohradecké protokoly,⁵⁹³ které jsou východiskem této kapitoly, jsou využity pro své poměrně unikátní souvislosti, neboť obsahují téměř kompletní záznamy pěti procesů s ženami obviněnými z infanticidy (respektive z potratu), které byly posuzovány často týmiž soudci, jindřichohradeckými měšťany, a najdeme mezi nimi i další vnitřní souvislosti (ženy byly vězněny ve stejné době, na stejném místě, znaly své předchůdkyně). Není nepodstatné, že jihočeská panství jsou charakteristická poměrně bohatou sbírkou dalšího pramenného materiálu, matrik, sirotčích register, poddanských soupisů a dalších přidružených evidenčních, či účetních dokumentů, které umožňují historické aktérky alespoň částečně dále identifikovat.⁵⁹⁴

V letech 1697–1710 bylo na panství vyšetřováno pro podezření z pokusu o „zabití neřádně nabytého plodu“ pět žen: Voršila Králová (2x vyšetřována 1697 a 1702–1703), Mariana Dalšovská (1699–1701), Mariana Filipová (1701–1703), Alžběta Zimandlová (1707–1710) a Eva Mikšová (1708–1710).⁵⁹⁵ Těchto pět žen

---

⁵⁹³ Prameny jsou očíslované tužkou a jednotlivé dokumenty jsou seřazené chronologicky, tak jak je zanechali předchozí archiváři při posledním třídění. SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec: sign. VBC (zločiny, kart. 414, Voršila Králová (f. 290-446); SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec: sign. VBC (zločiny), inv. č. 4358–4360, karton 415, Proces s Marianou Dalšovskou (f. 432-470) a Marianou Filipovou (f. 40-131) a SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec: sign. VBC (zločiny), inv. č. 4358–4360, karton 417, Proces s Evou Mikšovou (f. 140-190) a Alžbětou Zimandlovou (f. 264–440). Všechny případy jsou dále uváděny jen jménem a příjmením obžalované a označením příslušného fólia v kartonu s jejím případem, přičemž většinou se jedná o některý z výsledků (např. *Voršila Králová*, f. 331r). Činím tak nejen kvůli značnému zjednodušení citace, ale zároveň i z toho důvodu, že případy jsou skutečně utříděny do složek nadepsaných typem obvinění, datem začátku vyšetřování a jménem vyslychané. Jedná se tedy i o zjednodušení samotného názvu procesu, srovnej: *In Sachen die zu Neuhaus, ex capite triplis adulterii praesumpti et suspecti infanticidii, verhaftete Urschula Kralin betreffende*. In: Voršila Králová, f. 289r. Následuje buď vnitroinstitucionální korespondence, nebo přiložený examen.

⁵⁹⁴ Matriky z některých obcí jsou pro možné nalezení požadované osoby dochovány, srovnej SOA Třeboň, pob. J. Hradec, fond *Sbírka Matrik Jihočeského Kraje 1587–1949*. In: <https://digi.ceskearchivy.cz/3003> [cit. 13. 8. 2020]. Z dochovaných matrik lze dále použít Matriku Jindřichova Hradce a okolí 1705–1722, kde jsou uvedeny rodiny osob soudců, hejtmana i dalších měšťanů zmíněných v procesech, <https://digi.ceskearchivy.cz/4338> [cit. 13. 8. 2020]. Z dalších dokumentů lze využít doplňkové informace, např. SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Velkostatek Jindřichův Hradec*: Knihy: soupis poddaných, inv. č. 174-175; knihy, písně, letáky, inv. č. 4058; Spisy: městská nařízení a instrukce, inv. č. 4234; správa a seznamy poddaných, inv. č. 4249-4250 (kart. 381); záležitosti hejtmanů a písařů: inv. č. 4902, 4905 (kart. 1423-1425); návštěvy členů panovnického rodu: inv. 4022 (kart. 116-117); záležitosti vojáků: inv. č. 4132-4133 (karton 196)

⁵⁹⁵ Přestože příjmení mají i svou nepřechýlenou německou varianu se sufixem „-in“ (Dalssovskin, Symandlin, Kralin, Mikschin, Filipin), kloním se v tomto případě k převažujícímu jazyku protokolů, kterým je čeština. Všechny vyšetřované se také v pramenech objevují i v hojně zastoupené variantě s koncovkou „-ová“: Dalšovská, Zimandlová, Králová, Mikšová, Filipová. Na počátku 18. století se tato forma příjmení v podobě posesivního adjektiva ustaluje a v pramenech českých zemí převažuje (v 51 %). V tomto případě se vnučuje otázka, zda zároveň odlišovat varianty Zimandlova a Zimandlová. Podle některých badatelů (např. Karel Oliva) kvantita mohla odlišovat stav svobodných a vdaných žen: jediná z dotyčných – Mariana Filipová – by se tedy psala „dlouze“, naopak ostatní „krátce“. Jiní

pocházelo z odlišných lokalit jindřichohradeckého regionu, lišily se věkem i společenským postavením a logicky měly i odlišné motivace ke spáchání vraždy dítěte. Přesto se nutně musely setkat s naznačeným stereotypem matky-vražedkyně a prameny ukazují, že navzdory tomu, že vraždy dětí nebyly na českém venkově neznámým fenoménem, nález mrtvého dítěte vyvolal v malé vesnické komunitě vždy značné pozdvižení.⁵⁹⁶ Kromě výslechových protokolů ve fondu velkostatku Jindřichův Hradec nacházíme i další dokumentaci, zprávy lékařů o zkoumání těla dítěte nebo obžalované ženy, korespondenci mezi radními a hejtmanem panství a mezi vrchnostenskou dvorskou kanceláří (sídlicí nejdříve na Mělníku, potom v Praze). Dále můžeme nalézt i záznamy konfrontace svědků a obžalovaných, žádosti o milost určené vrchnosti,⁵⁹⁷ případně rozhodnutí apelačního soudu.⁵⁹⁸

K výslechovým protokolům, které jsou základním pramenem pro popis žitého světa historických aktérů: popis způsobu jak vnímali realitu, jaké byly jejich zkušenosti a jak jednali v konkrétních situacích; můžeme přistupovat následujícími způsoby: z pohledu makrohistorie (komparace více protokolů stejného typu) nebo mikrohistorie (práce s konkrétním historickým aktérem), z pohledu právních dějin (zkoumání inkvizičního procesu) nebo kulturních dějin (jednání a osudy aktéra v rámci diskurzivní analýzy).

Jaroslav Dibelka již v roce 2008 označil rozdílnost přístupů jako střet historiků (1), kteří považují výslechové protokoly pod vlivem poststrukturalismu za literární text stylizovaný vlivy soudců a obžalovaných, přičemž klíčovou roli, zde hrají obranné strategie obviněných; a dějepisců (2), kteří se skrze tyto prameny snaží přiblížit ke každodennímu životu obyčejných lidí. Jak ovšem dodává Dibelka, oba tyto přístupy jsou relevantní, neboť „záleží na osobě každého badatele, jak se s otázkou zamlčování a klamání v těchto pramenech vypořádá.“⁵⁹⁹

Historikové a historičky moderních trendů se pozastavují v první řadě u výpovědní hodnoty výslechových protokolů. Základní kritika pramenů se týká jejich

---

badatelé tvrdí, že se varianty takto odlišit nedají kvůli nedůslednému zachycování kvantity v úzu písařů. Zůstávám tedy u moderní, ustálené podoby s koncovkou „ová.“ K výzkum jmen v 17. a 18. století: PLESKALOVÁ, Jana: *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích letech 1000–2010*. Brno 2011, s. 122–126.

⁵⁹⁶ Tak ukazuje případ Mariany Filipové, viz dále.

⁵⁹⁷ Žádosti o milost psané nebo diktované přímo obviněným podle J. Čechury mohou být chápány také jako ego-dokumenty: ČECHURA, J.: *Sex v době temna*, s. 59–60. K tomu blíže také kapitoly této práce.

⁵⁹⁸ V ortelních manuálech je možné vysledovat případy jindřichohradecka. Národní Archiv Praha, fond *Apelační soud* (dále NA, AS), inv. č. 146 – série česká, č. 265 série německá.

⁵⁹⁹ DIBELKA, J.: *K novým možnostem studia trestněprávní problematiky. Obranné strategie mužů a žen*, s. 27.

věrohodnosti, neboť výsledky byly prováděny pod vlivem fyzického nebo psychického mučení, které mohlo zapříčinit, že obžalovaný vypovídal v souladu s očekáváním soudců. Podstatná je v tomto případě i jejich formální stránka pramenů, neboť písaři často sledovali ustálená schémata a modifikovaly bezprostřední odpovědi do požadované podoby úředního protokolu. Protokol je sám o sobě vysoce formalizovaným pramenem, který původní skutečnost převádí do jazyka byrokratického aparátu. Vlastní výslech je pouze velmi vzdáleným záznamem paměti a logicky není svobodně vytvářen autory a autorkami promluv.⁶⁰⁰ Právo se nezajímá o vylíčené skutečnosti a příběhy jako takové, ale o naplnění skutkové podstaty trestného činu. Otázky kladené soudci slouží tedy primárně k potvrzení jejich předem vytvořených očekávání založených na dobovém křesťanském diskurzu (zmíněná kázání nebo letáky a další popisy matek vražedkyň). Vyšetřovatelé vycházeli z předem daných procesních pravidel a jejich cílem byla konstrukce důkazů. Protokoly tedy představují zkreslenou sociální realitu, která je navíc dále upravena převedením do psaného čistopisu. Po formální stránce tak můžeme rozlišit několik různých verzí výsledků:

1) Mimosoudní protokoly, které vznikaly pro soukromé účely orgánů trestněprávní pravomoci. Ty jsou zapsány zběžným písmem, s častými úpravami a jsou nejbližší k autentickým záznamům původních výsledků.

2) Řádné soudní protokoly, které jsou určeny pro vrchnostenskou kancelář a plní funkci soudních důkazů. Ty jsou přepsány podle pevně daného formálního rámce (identifikace, důvod výslechu, samotné vyšetřování, koroborační formule) a mohou také obsahovat několik různých verzí.⁶⁰¹

Klíčové jsou i další zmíněné dokumenty patrimoniální správy, jako jsou poddanské soupisy, sirotčí registra nebo knížecí reskripty, které i přes určitá omezení, umožňují sledovat dále osudy historických aktérů, respektive dalších zmíněných postav. Takové dokumenty mohou nejen odhalit chybné, či úmyslně vynechané

---

⁶⁰⁰ K problematice trestního práva SCHLUMBOHM, Jürgen: *Gesetze, Die Nicht Durchgesetzt Werden: Ein Strukturmerkmal Des Frühneuzeitlichen Staates?* Geschichte Und Gesellschaft, 23, 1997, s. 647–663; DINGELS, Martin: *Normsetzung als Praxis? Oder: Warum werden die Normen zur Sachkultur und zum Verhalten so häufig wiederholt und was bedeutet dies für den Prozeß der "Sozialdisziplinierung"?* In: JARITZ, Gerhard (ed.): *Norm und Praxis im Alltag des Mittelalters und der frühen Neuzeit.* Wien 1997, s. 39–53.

⁶⁰¹ K jejich rozboru v rámci jižních Čech také MATLAS, P.: *Shovívavá vrchnost*, s. 42–48. Ve sledovaných pramenech se objevují zejména řádné soudní protokoly, nicméně jednotlivé výsledky jsou doplněny i o koncepty. Nijak záadně se ovšem od sebe neliší.

informace, které udali vyslychaní. Mohou i dále doplnit jejich životopisné údaje nebo další souvislosti mezi případy.⁶⁰²

Z těchto pramenů tak můžeme odhalit kontext jednotlivých případů a dozvědět se například, že veškeré problémy Voršily Králové (zmíněná otázka: „*A kde si vzala mlíko?*“) spočívaly v první řadě v tom, že její manžel Janek Král ji opustil již 5 let před zmíněným vyšetřováním. Janek se nechal jako jeden ze tří rekrutů z vesnice Políkno naverbovat do armády roku 1689.⁶⁰³ Protože nebyl nikdy prohlášen oficiálně za mrtvého, všechny následující Voršiliny vztahy, s Václavem Korandou roku 1697 a dalším mužem roku 1701 (ve výslechu Voršila záměrně uvádí matoucí informace, že to byl rejtar, obdankovaný voják nebo oba), byly vnímány jako cizoložství, a proto i vyšetřovány jindřichohradeckým soudem. Z důvodu dlouhodobé nepřítomnosti manžela pro ni bylo značným problémem i nemanželské těhotenství. Navíc o ní bylo známo, že jí za podezřelých okolností zemřely již dvě předchozí děti.⁶⁰⁴ I z tohoto důvodu měla hospodyně Vydrová důvodné pochybnosti o její cti a obávala se, že by mohla usmrtit své další nemanželské dítě, což se také ukázalo jako pravdivé.

Současná historická věda nabízí hned několik přístupů k těmto pramenům: ať už se jedná o metodu dekonstrukce textu, naratologickou analýzu nebo chápání výslechových protokolů jako ego-dokumentů. Těmto přístupům a jejich kritice se budu věnovat ve zbytku této kapitoly.

V prvním případě je klíčové sledovat podobné nebo odlišné strategie u více případů stejného typu, kdy se vyjevují některé jasně patrné vzorce chování.⁶⁰⁵ Sledování strategií je založeno na metodě dekonstrukce pramene, který je chápán jako text (dekonstrukce soudci konstruovaného textu), kdy je pomocí dvojího čtení nejprve

---

⁶⁰² Sirotčí registra do roku 1694 potom lze nalézt ve fondu rodinný archiv Slavatů (RA Slavatové) <https://digi.ceskearchivy.cz/50039>; Poddanské soupisy z let 1694–1834 v archivu velkostatku J. Hradec <https://digi.ceskearchivy.cz/50024>; Konečně přístupné jsou i další materiály SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec a to různé přidružené spisy: karton č. 115- lékaři a porodní báby; č. 188, vojenství a odvody; č. 302- záležitosti poddaných; č. 307- nařízení a instrukce, č. 389 pohyb poddaných.

⁶⁰³ SOA Třeboň, pob. J. Hradec, Vs. J. Hradec, karton č. 302 (záležitosti poddaných), soupis odvedenců, 26. 7. 1689, f. 464r. Z Políkna v tom roce odešli do vojska tři muži, je tedy možné, že byl mezi nimi. Podle soupisu poddaných v roce 1689 odešel na vojnu spolu s Králem i Matěj Hubička, roku 1692 potom Jiří Schwartzfaher a roku 1694 čtyři synové Václava Bačáka. Sama Voršila ani ostatní jméno svého manžela nikde nezmiňuje.

⁶⁰⁴ Voršila Králová, f. 347v.

⁶⁰⁵ Jak činí například GLEIXNER, Ulrike: „*Das Mensch*“ and „*der Kerl*“. *Die Konstruktion von Geschlecht in Unzuchtverfahren der Frühen Neuzeit (1700–1760)*. Frankfurt – New York 1994, s. 19–20. V domácím prostředí DIBELKA, J.: *Obranné strategie žen obviněných ze smilstva*, s. 39.

podrobena kritice formální stránka samotného zápisu a kontext jeho vzniku. Následný jazykový rozbor samotných výpovědí (z hlediska formy i obsahu) je zasazen do prostorového a časového rámce.

Ulrike Gleixner dále sleduje i další roviny samotného textu, který obsahuje odkazy na jednotlivé fáze vyšetřování. To probíhalo v časovém horizontu od několika měsíců po několik let. Přípravnou fází procesu bylo zatčení delikventky, její uvěznění a ohledání místa činu. Následovala první fáze výslechu (provázená sepsáním mimosoudního protokolu) a objasňování okolností domnělého trestného činu, poté přišlo na řadu samotné sepsání čistopisu písařem a ten konečně putoval k rukám vrchnostenského úředníka. Celý tento proces se postupně odehrával na několika místech (šatlava, sídlo hejtmána, sídlo vrchnostenské ústřední správy, apelační soud) a zapojeno bylo také čím dál více svědků.⁶⁰⁶

Obžalovaní se podle tohoto strukturalistického přístupu pokoušeli přesvědčit své soudce, že jejich příběh zcela odpovídá požadovanému a očekávanému chování a snažili se udržet si dobrou pověst, která jim ulehčovala život v majoritní společnosti.

Kromě Ulrike Gleixner se také další němečtí i britští historikové shodují, že analýza výslechových protokolů může mít několik rovin. Pro Davida Sebeana je primárním způsobem analýza naratologická, která je následně doplněna o historický kontext individuálního případu.⁶⁰⁷ Každá výpověď podle Sebeana může být chápána jako scéna, která má svou vnitřní logiku, koherenci, pravděpodobné, zamlčené a navazující události. Protokol chápe jako vyjednávaný dokument, ve kterém písař je skrytý vypravěč, který se snaží dosáhnout objektivní zprávy tím, že vytváří kauzální vztahy, strukturuje zápletky a představuje jednotlivé aktéry. Teprve zasazení případu do širšího dějinného kontextu ale umožňuje interpretovi uniknout z příběhu písaře a vytvořit následně svou vlastní interpretaci.⁶⁰⁸

---

⁶⁰⁶ GLEIXNER, U.: „*Das Mensch*“, s. 26–27.

⁶⁰⁷ SABEAN, David Warren: *Peasant Voices and Bureaucratic Texts: Narrative Structure in Early Modern German Protocols*. In: Becker, Peter –Clark, William: *Little tools of knowledge: historical essays on academic and bureaucratic practices*. Ann Arbor, University of Michigan, s. 67–93

⁶⁰⁸ Přestože autor hovoří primárně o německých církevních protokolech, považuje tento dokument za standardní formu soudního záznamu pro celou střední Evropu. Tamtéž, s. 68–69. Pro případ Voršily Králové by se tato teorie dala aplikovat následovně: Implicitní autor-vypravěč, který nevstupuje do děje je písař Matěj Andrys, jeho aktérkami následně vypravěčka celé události (Rozina) a hlavní postava (Voršila). Identifikace dalších postav potom umožňuje analyzovat kontext (místo měšťanský dům bývalé hejtmánovy ženy Vydrové; problém – absence manžela, který utekl na vojnu.

Nové možnosti využití těchto pramenů ukazuje také Ralf-Peter Fuchs.⁶⁰⁹ Podle něj můžeme k výslechovým protokolům (zejména k původním konceptům) přistupovat podobně jako k ego dokumentům, neboť i prepisy výpovědí písařem byly zaměřeny na co nejvěrohodnější zachycení svědectví a jako takové jsou tyto texty nepopíratelně využitelné k přiblížení se konkrétnímu historickému aktérovi. Také ve výpovědích dotyčných pachatelů a pachatelek samozřejmě dochází k sebe-stylizaci a sebe-reprezentaci, ovšem v odlišném duchu než u tradičních ego-dokumentů (dopisy, deníky), protože obžalovaný nemá dost času, aby o svých odpovědích uvažoval, měnil je a později doplňoval, jako mají například pisatelé dopisů nebo deníků. Protokol je tak ego-dokumentem v širším smyslu tohoto pojmu.⁶¹⁰ V každém konkrétním případě se mohou protokoly co do pečlivosti záznamu odlišovat (velká část zápisů byla upravena, doplněna a zredukována), což může být následně revidováno s pomocí dalších přidružených spisů jako je korespondence účastníků trestního řízení, shrnutí důkazů, hodnocení průběhu vyšetřování a rozšířeno o analýzu dalších pramenů hospodářské, personální agendy velkostatku. Protokoly jsou tedy doplněny o již několikrát zmíněný kontext.⁶¹¹

V této souvislosti mohou být podle Jaroslava Čechury jako ego-dokumenty chápány i žádosti uvězněných o milost. Na rozdíl od šlechtického prostředí, kde byl autorem dopisu písař, je pro prameny nižších vrstev typické (podle autora), že jsou vlastními autorskými počiny historických aktérů a akterek a dokládají tak jejich názory na oficiální problematiku pohledem „zdola“.⁶¹² S tímto tvrzením ovšem řada historiků nesouhlasila již bezprostředně po vydání Čechurových monografií.⁶¹³

Přestože některé tyto texty mohou být autorskými počiny neprivilegovaných vrstev, jsou primárně vytvořeny s cílem odvrátit od sebe podezření a ospravedlnit své jednání, nikoliv jako záznam vlastní paměti a jednání (subjektivní reflexe svého života). Proto je třeba postupovat obezřetně, neboť si musíme všimnout i toho, které

---

⁶⁰⁹ FUCHS, Ralf-Peter – SCHULZE, Winfried: *Wahrheit, Wissen, Erinnerung: Zeugenverhörprotokolle als Quellen für soziale Wissensbestände in der Frühen Neuzeit*. Münster – Hamburg – London 2002, s. 7–40.

⁶¹⁰ „Für all jene Quellen fungieren, die in ähnlicher Weise Aufschluss über Einstellungen, Wahrnehmungen und mentale Strukturen von Individuen vermitteln, und damit auch die Gattung der Zeugenverhörprotokolle integrieren.“ Shrnutí závěrů FUCHS, Ralf-Peter: *Soziales Wissen nach Reichskammergerichts-Zeugenverhören*. *Zeitenblicke*, 1, 2002, č. 2, online: <http://www.zeitenblicke.historicum.net/2002/02/fuchs/index.html> [cit. 24. 8. 2020].

⁶¹¹ *Tamtéž*. K inspiraci tímto pojetím v domácím dějepisectví ČECHURA, J.: *Sex v době temna*, s. 51–65.

⁶¹² *Tamtéž*, s. 59–60.

⁶¹³ K celé debatě viz pozn. č. 246 této práce.

události se rozhodli obvinění zaznamenat, jakým způsobem a z jakého důvodu.⁶¹⁴ Supliky, které vznikly za účelem očištění pachatelky od obvinění, obsahují mnohé stereotypní obraty a vypravěčské postupy.

Alexander Schunka si na příkladu žádostí českých exulantů všímá právě toho, že žádná ze žádostí⁶¹⁵ není jen oprávněná prosba o zproštění viny, ale je to vždy i pragmatický způsob, jakým lze prezentovat své argumenty bez ohledu na to, co byla skutečně pravda. Každá suplika má ustálenou strukturu jednotlivých částí, úvod (hluboká vděčnost adresátovi a ponížená žádost), vypovězení o podstatě domnělého zločinu, argumenty nevinny. Závěrečné ponížené a na city působící formulace. Běžná topoi (chudoba, rodiče, nemoc, počet sourozenců nebo třeba nízký věk obžalovaných, srovnání s jinými případy).⁶¹⁶

Je velmi obtížné říct i s ohledem na jiné typy raněnovověkých žádostí, kdo je skutečně autorem textu, kolik z dopisu je vytvořeno písařem a kolik navrženo obžalovaným/obžalovanou. Nejčastěji docházelo mezi oběma subjekty k ústní komunikaci, během které daný dopis společně vytvářeli. Přesto i v těchto textech můžeme nalézt „já“, zejména v emocionálnějších, jemnějších pasážích, které vypovídají více o ženském prožitku než o vlastní tvorbě písaře.

Jednotliví badatelé logicky kladou vnitroinstitucionálním pramenům odlišné otázky. Historikové zkoumající protokoly jako text se primárně ptají: „*Jaké byly obranné strategie obviněných, a naopak postup vyslychajících, který měl vést k jejich usvědčení?*“⁶¹⁷ Tito badatelé a badatelky vychází z předpokladu, že obžalovaní si často vymýšleli stereotypní příběhy (jako narativ o svedení neznámým vojákem)⁶¹⁸ a používali ustálené obranné formulace, ve snaze odvrátit podezření. V případě infanticidy obviněné často vypovídaly, že nevěděly o svém těhotenství, protože necítily pohyb plodu, mluvily o nadále probíhající menstruaci nebo o náhlém pádu,

---

⁶¹⁴ Ke kritické reflexi tohoto problému s odkazy na další literaturu MATLAS, P.: *Shovívavá vrchnost*, s. 46. K fikční povaze těchto spisů DAVIS, Natalie, Zemon: *Fiction in the Archives*. Podobný text najdeme i v našem vzorku pramenů, viz. Alžběta Zimandlová příloha. V jejím případě ovšem víme, že celý dopis byl sepsán ve vězení za spolupráce s městským písařem Eliášem Okenfusem.

⁶¹⁵ Supliky zde lze obecně chápat jako samostatný raněnovověký žánr. K tomu DAVIS, Natalie, Zemon: *Fiction in the Archives*.

⁶¹⁶ SCHUNKA, Alexander: *Immigrant Petition Letters in Early Modern Saxony*. In: ELLIOTT, Bruce (et. al.): *Letters across Borders. The Epistolary Practices of International Migrants*. New York 2006, s. 271–290.

⁶¹⁷ DIBELKA, J.: *Tajemství rodiny Hlučných*, s. 37.

⁶¹⁸ O spojení děvečky a vojáky s důsledky pro reputaci, RUBBLACK, U.: *The Crimes of Women*, s. 183–185.

kteřý způsobil poranění dítěte (dítě se narodilo již mrtvé a nemohlo být tedy usmrceno).

Základem obrany žen bylo úspěšné utajení těhotenství, což bylo spojené, jak ukazují

i domácí autoři, s řadou „drobných lstí“ jako přehrnování šatů přes břicho, stížnosti na vodnatost či předstírání menstruace.⁶¹⁹ Historická antropologie pracuje taktéž s pojetím strategie jako obrany cti a dobré pověsti. Čest byla nepochybně důležitým motivem raněnovověkého jednání a právě obranné strategie měly ukázat souložníka ve špatném světle a odhalit ho jako hlavního viníka pádu obviněné.⁶²⁰

Je problematické ovšem v tomto případě rozhodnout, kdy ještě dané tvrzení můžeme považovat za strategii a kdy pouze za odpověď bez taktických záměrů, přičemž přílišný důraz na pojem strategie (samotný pojem se ukazuje v tomto případě ošidný), a zároveň podceňování vlivů dobových norem bývá považováno za slabinu tohoto přístupu. Využívání tohoto termínu vede ke schematizaci jednání skutečných lidí a analýza se vzdává zkoumání kontextu jednotlivých případů.⁶²¹

Kritikové strukturalistického přístupu dodávají, že pojem strategie naznačuje dlouhodobější plánování, které u vyslychaných žen konfrontovaných s otázkou soudu poprvé nemůžeme předpokládat.⁶²² Proto někteří badatelé dávají přednost pojmu taktika (krátkodobá strategie), ve smyslu v jakém ho používá Willemijn Ruberg, která jím označuje krátkodobou schopnost adaptace na měnící se podmínky. Podle teoretiků každodennosti (Michel de Certeau, Alf Lüdke) je taktika diverzní operací, podvratnou silou, která vede k vědomému řešení problému. Ženy, podle Ruberg, úmyslně využívaly například rozdílných přístupů k lidskému tělu a koexistujících medicínských modelů, které vysvětlovaly například problematiku menstruace.⁶²³

Zastavení měsíčního krvácení bylo v chápání předmoderní společnosti jen jedním z mnoha faktorů, který pomáhal určit těhotenství. Proto znalost vlastního těla

---

⁶¹⁹ TINKOVÁ, D.: *Hřích*, s. 319–321.

⁶²⁰ DIBELKA, J.: *K novým možnostem*, s. 46–47.

⁶²¹ To je i případ Dibelkovy studie pracující s prameny jindřichohradeckého velkostatku, srovnej DIBELKA, J.: *Obranné strategie "zmrhaných" žen*.

⁶²² Jaroslav Čechura historikům navazujícím na německou historickou antropologii (a německému dějepiscectví obecně) vytýká právě nadužívání pojmu strategie, který ovšem prošel v poslední čtvrtině 20. století výraznou diferenciací a upřesněním (viz dále). Srovnej: ČECHURA, Jaroslav: *Mikrohistorie, historický kontext*, s. 352. K soudním pramenům a jejich kritice také TÝŽ.: *Sex v době temna*, s. 48–66. Autor hovoří v souladu s mikrohistorií o termínu lidského jednání (agency). Pojmům taktika nebo strategie se vyhýbá úplně, s tím, že se pachatelé „snažili zmást stopy“ (*Sex*, s. 139), či je tato výpověď „pouhopouhý ženin výmysl, který měl zakrýt skutečného souložníka.“ (*Sex*, s. 137).

⁶²³ Citovaný článek RUBERG, W.: *The tactics of menstruation*, s. 14–37.

(nejen krvácení, ale i přítomnost mléka v prsech) umožňovala ženám hrát si s neznalostí mužských vyšetřovatelů a zpochybňovat jejich otázky. Proto mohla „takticky“ Voršila paní Vydrové tvrdit, že má „vždycky mlíko“, neboť i zkušené porodní báby i mužští lékaři měli ohledně přítomnosti mléka v prsech rozporuplné zkušenosti.⁶²⁴ Někdy se mléko objevovalo i u žen, které nebyly těhotné a naopak ženy, které porodily, žádné mléko neměly. Je třeba přiznat, že tyto taktické manévry byly leckdy naivní a ne vždy úspěšné, nicméně byly užívány podobným způsobem ženami z různých částí raněnovověké Evropy.⁶²⁵

Rozdíl v užívání pojmu taktika proti strategii spočívá v délce plánování celé operace. Řešením tohoto matoucího a často kritizovaného rozrůznění je spojení obou pojmů a jejich zkoumání jako vzájemně se doplňujících kategorií: strategie (dlouhodobější plánování jak se zbavit dítěte) x taktika (krátkodobější rozhodnutí v reakci na konkrétní situaci).⁶²⁶

Proti primárně konstruktivistickému pojetí, které dělí lidský život a zkušenost historických aktérů do jednotlivých fází, struktur a vrstev, je často stavěna mikrohistorie, která u protokolů klade větší důraz na kontext. Tento přístup může sloužit jako obrana před přílišným zobecněním historických událostí a před systematickým dělením na jasně analyzovatelné kategorie, za kterými se může ztrácet žijící subjekt. Sledování osudů jednotlivců ve výslechových protokolech a jejich zakotvení do širšího historického kontextu odhaluje i subjektivní prožívání a mentalitu jednotlivých aktérů.⁶²⁷

Dle mikrohistoriků se mnoho skutečností zachycených v pramenech, které mohou být současným badatelem vnímány jako dopředu plánované, dělo zcela nahodile a mnohá rozhodnutí byla pouze dílem okamžiku. Postavy, jak ukázali na příkladu jihočeských výslechových protokolů například Jaroslav Čechura nebo Pavel Matlas, se projevují neočekávaným způsobem a neplatí pro ně závěry makrohistorických teorií (jako je sociální disciplinace).⁶²⁸ Místo utužování dohledu

---

⁶²⁴ Oblíbená příručka LEMNIUS, Levinus: *The secret miracles of Nature in four Books*. London 1698. In: www.google.books.com [cit. 24. 08. 2020], s. 33–36. O nejistém určení příznaků těhotenství také porodní bába SIEGEMUND, Justina (TATLOCK, Lynne, ed.): *The court midwife*. Chicago 2005. Více k diagnózám také MYERS, W.: *c. d.*, s. 94–95.

⁶²⁵ RUBERG, W.: *The tactics of menstruation*, s. 25–29.

⁶²⁶ K problematice pojmů v současných sociálních dějinách a historické demografii blíže KOK, Jan: *The Challenge of Strategy: A Comment*. International Review of Social History, 47, s. 464–485.

⁶²⁷ Mezi nejhlásitější domácí odpůrce antropologických přístupů, jak bylo ukázáno v předchozí kapitole, patří zmíněný Jaroslav Čechura.

⁶²⁸ ČECHURA, J.: *Sex v době temna*; MATLAS, P.: *Shovívavá vrchnost*.

vrchnosti nad poddanými dochází v mnoha případech spíše k vyjednávání mezi jedincem, komunitou a vrchností.

Ve vztahu k protokolům můžeme mikrohistorii vnímat jako praktický nástroj, není vyloženě metodická ani systematická, ale je jí vlastní posedlost detaily, zaměření na kvalitativní analýzu (close reading/against the grain reading), detaily spojené s významem slov, jednáním aktérů a jejich materiálních podmínek. Mikrohistorie primárně hovoří o institucionálních pramenech jako o několika vrstvách příběhů, které se vzájemně překrývají. V první řadě se jedná o příběh vyšetřování infanticidy, který je založený na zapojení soudců, vrchnostenských úředníků, právních poradců, vrchnosti do příběhu obžalovaných. Tento příběh je ovlivněn často vzájemným nepochopením, neboť je podle mikrohistoriků často spojený se střetem mezi lidovou a elitní kulturou. Následuje příběh odehrávající se v konkrétním historickém světě, který ukazuje kontext životních osudů historických aktérů, jejich konflikty a rozhodnutí, které je dohnaly k případným vraždám, a třetí rovina příběhu vyprávějící o tom, co lidé říkají, že se stalo ve skutečném světě. Zde má místo zamlčování informací, klamání a vymyšlení zavádějících narativů. Klíčový je pro mikrohistoriky pojem „jednání“ (agency) – schopnost historických aktérů učinit změny tváří v tvář očividným omezením. Autoři a autorky již nehovoří o strategiích ale spíše o individuálních rozhodnutích, která mají jistý cíl. Jednání je viděno jako napětí mezi touhou něco udělat a vůlí se k tomu donutit (zbavit se dítěte) a na druhé straně omezeními, která byla vytvářena společností (ekonomické, právní a demografické překážky). Termín jednání tak narušuje tradiční stereotypy, kdy je žena vnímána jako nástroj rodinných strategií, či přímo jen „služka patriarchátu“ neschopná vyvinout vlastní iniciativu.⁶²⁹

Výslechové protokoly pro mikrohistorii představují záznamy drobných momentů, individuálních akcí a náhlých rozhodnutí. Nicméně autoři a autorky se zaměřují i na další aspekty lidského života, které tyto prameny odkrývají, jako je vztah k vlastnímu tělu, ke zdraví, vnímání času, vnímání sebe sama a také na problematiku prostoru (mentální mapování vlastního žitého světa), který nebyl abstraktní ale spíše ztělesněný, hmatový, čichový a vizuální.⁶³⁰ V protokolech můžeme nalézt nejen

---

⁶²⁹ COHEN, Thomas: *The makrohistory of Mikrohistory*. *Journal of Medieval and Early Modern Studies*, 47, 2017, s. 59–60.

⁶³⁰ Tamtéž, s. 63.

způsob jakým aktéři popisovali své a partnerovo chování, ale i slovník jakým popisovali své tělo, intimní partie i samotný sexuální akt.

Také trend gender history, ze kterého v této práci primárně vycházím, se věnoval výslechovým protokolům v souvislosti s tématem sexuality, partnerských vztahů, fenoménu cti a vnímání těla. Sledované jednání historických aktérů a možnosti jejich aktivní činnosti byly často odlišné u mužů a žen a každá sonda do těchto pramenů musí brát v potaz i dobové představy týkající se genderové identity, těla a sexuality. Přestože feministické teorie tvrdily, že v těchto pramenech se objevuje spíše aktivita mužů (zástupců patriarchy), kterým jsou zakřiknuté ženy vydány na pospas, v pojetí gender history můžeme vnímat výslechový protokol spíše jako metaforický trojúhelník, vyjednávání mezi muži, ženami a městskou radou.⁶³¹

V tomto „trialogu“ sice převládalo heteronormativní uspořádání společnosti, ale mužská kontrola nad ženami a jejich těly nebyla vždy daná. Heterosexuální vztahy sice často podporovaly mužskou nadřazenost, což můžeme vidět i ve slovníku pramenů hovořících v pojmech vůle nebo čest: „*vykonal na mě svou vůli*“; „*vždycky jsem mu byla po vůli kdykoliv on chtěl*.“⁶³² Nicméně v mnoha situacích bylo směřování aktivity opačné, s charakteristickou dominancí ženské aktérky. Jako v případě starší svobodné ženy Evy Mikšové a sedmnáctiletého mladíka Hanuše Starého, který byl v tomto vztahu spíše pasivním partnerem. Muži označovali ženy jako sexuálně aktivnější, neodbytné a morálně nezávazné, ženy naopak označovaly své souložníky jako podvodníky, kteří nedodrželi svůj slib, kteří používali násilí a výhrůžky. Samy ženy se poté často stavěly do role pasivní oběti, tato stylizace měla odvrátit podezření soudu. Při interpretaci jejich výpovědi odhalují zároveň konstrukci genderových identit a přijímání genderových rolí.⁶³³

Sexuální vztahy byly spíše vyjednáváním mezi partnery založeným nejen na konkrétní situaci, ale i na sociální pozici, společenské třídě a cti. Případy infanticidy, podobně jako vyšetřování smilstva se vždy dotýkaly instituce manželství. Sňatek umožňoval svobodné ženě výraznější společenský vzestup i větší možnosti ve sféře

---

⁶³¹ ROPER, Lyndal: *Will and Honor: Sex, Words and Power in Augsburg Criminal Trials*. *Radical History Review*, 43, 1989, s. 46–47.

⁶³² *Mariana Dalšovská*, f. 438r.

⁶³³ DIBELKA, J.: *K novým možnostem*, s. 39-41.

právní nebo ekonomické. Zároveň ale ženy (svobodné i provdané) neustále narážely na překážky v podobě patriarchálních institucí (cechů a vesnických komunit).⁶³⁴

Touha po manželském svazku také formovala raněnovověkou osobní a společenskou identitu konkrétních akterek na území jindřichohradeckého panství. Slib manželství (Mariana Dalšovská), jeho porušení (Alžběta Zimandlová), nepřítomnost manžela (Voršila Králová), ale i manželova obava z cechovních sankcí (Mariana Filipová) hrály v jindřichohradeckých případech infanticidia zásadní roli.

Vedle genderování vztahů a sexuality nebo kategorie společenské třídy můžeme v pramenech nalézt také zásadní kategorii cti.⁶³⁵ U žen byla čest často spojená s tělem a sexualitou, naopak čest mužů, jak ukazuje třeba případ Mariany Filipové,⁶³⁶ byla provázána se zaměstnáním v rámci cechovních institucí a se společenskou pozicí v konkrétní komunitě. To že byla Voršila hospodyní Vydrovou označena jako „kurva“ v dobovém kontextu znamenalo nejen, že je její chování považováno za sexuálně nezávazné a tedy nepočestné, ale tato urážka zároveň naznačovala, že se Voršile nedá věřit.

O její pochybné pověsti ostatně již dva roky dříve vypověděl i její předchozí souložník Václav Koranda: „*Když jest ona mně k tomu přivedla sama, a vždycky za mnou chodívala kdekoliv sem byl v hospodě, a nechtěla ode mě jít, až sem šel, jak ona nejní, tak svatá, jak se dělá, já sem vždycky dříve před ní musel ujít, než ona přede mnou, když sem chodíval z kostela, leckdes na mně čekávala.*“⁶³⁷ Přestože soud chápal jeho stylizování do role pronásledované kořisti sexuálně aktivní Voršilou a zcela mu nevěřil, neboť podobné výmluvy slyšali i u mnoha dalších případů smilstva, Voršila nakonec musela podstoupit drobný zneuct'ující trest a zaplatit pokutu. Pokud se lidé na Voršilu vyptávali (stejně jako její zaměstnavatelka Vydrová), nepochybně se mohli velice snadno dozvědět o jejích sexuálních a morálních přestupcích od přátel, příbuzných nebo sousedů.

Pro tvorbu protokolů je podstatný i vliv lidské paměti. Výslechy často pracují s lidskými vzpomínkami, z nichž mnohé mohou být úmyslně potlačené nebo

---

⁶³⁴ K ekonomickým možnostem žen v raněnovověkých komunitách OGILVIE, Sheilagh: *How does social capital affect women?*

⁶³⁵ FUCHS, Ralf-Peter: *Um die Ehre. Westfälische Beleidigungsprozesse vor dem Reichskammergericht (1525–1805)*. Paderborn 1999.

⁶³⁶ V jejím případě bylo impulzem k vraždě dítěte naléhání manžela Bartoně, který se bál, že pokud se dítě zplozené ještě před uzavřením manželství narodí, hrozí mu cechovní sankce (finanční pokuta) a přišel by jak o řemeslo, tak i o čest.

⁶³⁷ Voršila Králová, f. 296r.

zapomenuté. S využitím psychoanalýzy či psychohistorie se můžeme dozvědět něco o vnímání těla, lidské zkušenosti, možné je zkoumat i možnosti lidské paměti, vztah dotyčných s rodiči nebo partnery. Hledáním prvků úzkosti, obav a logiky lidského chování ve výslechových protokolech, jak ukázaly významné historičky pracující s konceptem psychoanalýzy, může propojit i tyto dvě zdánlivě protichůdné společensko vědní disciplíny z nichž jedna hledá zasuté vzpomínky v přítomné paměti a druhá pracuje s pamětí dávno minulou.⁶³⁸

Vliv na taktické záměry žen obviněných z infanticidy totiž, jak ukázala Regina Schulte, mohla mít nejen vědomá snaha očistit svou pověst, ale i nevědomé popření existence dítěte. Popis dítěte jako „jen něčeho malého, jen krvavé hromádky“ může být spojený i s nevědomým přání – potlačit veškeré myšlenky na rodící se plod, popřít jeho identitu a zbavit se tak jeho existence. Samotná odpověď žen, že nevěděly, že jsou těhotné, tak nemusí být obrannou ženou před soudem, ale naopak může být založená na skutečné absenci tohoto povědomí.⁶³⁹ Jak bylo uvedeno i na jiném místě: „Ženy, které v důsledku stresu odmítají těhotenství, projevují nezájem se o tématu vůbec bavit a nedostavují se u nich ani běžné změny emocí nebo fyzické příznaky. Často z důsledku všemožných obav dochází k vytvoření psychického bloku, který může končit i popřením těhotenství (pregnancy denial). Psychický blok může být spojený také s agresivními fantaziemi vůči nenarozenému plodu.“⁶⁴⁰

Psychologický profil žen⁶⁴¹ je u případů zabití dítěte vždy důležitý, ale je to pouze jeden z faktorů, které spáchání vraždy ovlivňují. Každý případ minulý nebo současný se v něčem liší. Nedostatek podpory okolí v těhotenství a společenský tlak vedou ke skrývání stavu před okolím, což vede v mnoha případech k vraždě. Není bez

---

⁶³⁸ Přehledně o vztahu psychoanalýzy a historie: SCOTT, Joan: *The Incommensurability of Psychoanalysis and History*. *History and Theory*, 51, 2012, s. 63–83. K psychoanalýze a fantazii o čarodějnictví shrnutí v knihách ROPER, L.: *Witch Craze*, s. 251–256; Táž: *Oedypus and the Devil*, s. 228–233.

⁶³⁹ SCHULTE, Regina: *Das Dorf im Verhör: Brandstifter, Kindsmörderinnen und Wilderer vor den Schranken des bürgerlichen Gerichts; Oberbayern 1848–1910*. Hamburg 1989, s. 156–160.

⁶⁴⁰ Citováno ze STŮJ, P: *Infanticidium jako důsledek strachu*, s. 69. Více také MILLER, Laura: *Denial of pregnancy*. In: SPINELLI, M. G. (ed.): *c. d.*, s. 61–77.

⁶⁴¹ Zdánlivě univerzálně platný psychosociální profil matek vražedek stanovili na základě dlouhodobého výzkumu autoři pracující s forenzní medicínou: „They very often had parents who could not or did not express feelings and emotions. They were frequently afraid of being abandoned by the father of their children or rejected by their family. They were invisible for their parents as well as for the men they lived with, and could only live out their pregnancy in secret. Indeed, it is clear that pregnancies that ended in neonaticide were pregnancies these women could not talk about.“ VELLUT, Natacha – COOK, Jon M. – TURSZA, Anne: *Analysis of the relationship between neonaticide and denial of pregnancy using data from judicial files*. *Child Abuse & Neglect*, 36, 2012, s. 561.

zajímavosti že tento faktor je pro moderní pachatelky i pro historické aktéry podobný. Z raněnovověkých protokolů se ovšem na rozdíl od současného výzkumu můžeme dostat pouze ke neúplným informacím, které nám sdělí více o emocionálních vztazích v rodině, vnímání těla a emocích, přesto se tyto faktory ve výsledcích také objevují.

Termíny strategie, taktika a jednání nám spolu s poznatky historické antropologie, mikrohistorie, gender history a psychoanalýzy umožní lépe porozumět pramenům typu výslechových protokolů. V případě střetu Voršily Králové a Alžběty Vydrové zde můžeme vidět konflikt dvou žen, počestné hospodyně, která porodila již dvanáct dětí a spolu s manželem dlouhodobě plánovala budoucnost rodiny (rodinné strategie) a na druhé straně zapírající, lehkovážně jednající Voršilu, která jedno dítě již porodila (zemřelo) a nyní porodila další, nechtěné. Od okamžiku této konfrontace s hospodyní, začala Voršila přemýšlet, jak nejlépe vynést novorozené dítě ven z domu, jakou taktiku zvolit, aby její situace nevyšla okamžitě najevo.

Nicméně skutečná strategie, tedy dlouhodobé plánování zbavení se dítěte, předpokládá znalost Voršiliných motivů, její znalost případných překážek v následném konání a vyžaduje dostupnost všech informací, které Voršila měla. To můžeme zjistit jen z náznaků. Můžeme se ale dostat k jednotlivým taktickým rozhodnutím (zapírání, lhaní, ukrytí těla dítěte), které měly napomoci dlouhodobé strategii utajení těhotenství. Ženy braly v potaz dobový diskurz (například nejistota ohledně menstruace, přítomnosti mléka v prsech) a využívaly tyto znalosti ve svůj prospěch.⁶⁴² S tvrzením o neznalosti mohla Voršila nejspíše ošálit mladou bezdětnou Rozinu, ale ne už zkušenou hospodyni Vydrovou.

Tyto pojmy a další nástroje využívané historickou antropologií a mikrohistorií s využitím jejich analytických postupů i pojmového aparátu (popsání času, prostoru, zaměření na materiální kulturu) budou nyní využity při kvalitativní analýze pěti jindřichohradeckých procesů v podobě případové studie.

---

⁶⁴² RUBERG, W.: *The tactics of menstruation*, s. 16–17.

7. 2. Čas: Jindřichohradecké panství v kontextu Habsburské monarchie (1670–1710)

„Věřím, že tato zima byla větší (a ne-li také přímo celosvětově nejrozšířenější) než jakákoli jiná v dějinách lidské paměti.“⁶⁴³

K období života pachatelek infanticidia se můžeme přiblížit pomocí již klasického rozdělení času v díle Fernanda Braudela na tři časové proudy (čas dlouhého trvání, čas konjunktur, čas individuální).⁶⁴⁴

Z hlediska dlouhého trvání se nadále, stejně jako v případě kapitoly o letákové publicistice, nacházíme v období tzv. malé doby ledové, která se vyznačovala drobnějšími i výraznějšími teplotními výkyvy. Zatímco na konci 17. století se dostavila další z chladnějších vln v dějinách raněnovověkého klimatu, kolem roku 1700 dochází k mírnému oteplení a toto období je vnímáno jako klimaticky relativně stabilní. Stálost teploty vydržela až do roku 1709 (potom znovu do roku 1739), kdy opět došlo k prudkému ochlazení. Jak zmiňuje ve svých pozorováních z roku 1709 dobový britský komentátor William Derham, ten rok nastala dokonce jedna z nejhorších zim v dějinách lidstva.

Prudké mrazy, které zasáhly celou Evropu, a následné jarní záplavy měly dalekosáhlé důsledky, neboť zde nebyly jen přímé oběti mrazu, ale klima ovlivnilo i politické a válečné události, a především porodnost a lidskou populaci v dlouhodobém měřítku. Obě chladnější období byla v Evropě také doprovázena hladomorem, přičemž zejména velká zima roku 1709 měla nepříznivé dopady na lidské zdraví.⁶⁴⁵

Také z hlediska šíření epidemií lze spojit tato chladnější období se dvěma menšími morovými ranami v letech 1680 a 1713, kdy organismus lidí oslabených zimou, strádáním a hladomorem snáze podléhal chorobám.⁶⁴⁶ Důsledky chladného klimatu mohly ovlivnit i život vyšetřovaných pachatelek, zejména v případě Alžběty Zimandlové (roku 1709 pobývající druhým rokem v šatlavě) máme informace

---

⁶⁴³ DERHAM, William: *The History of the Great Frost in the Last Winter 1703 and 1708/9 By the Reverend Mr. W. Derham, Rector of Upminster*. F. R. Philosophical Transactions (1683–1775), 26 (1708-1709), s. 454.

⁶⁴⁴ HORSKÝ, Jan: *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním: úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*. Praha 2009.

⁶⁴⁵ BEHRINGER, W.: *Dějiny klimatu*, s. 216–217.

⁶⁴⁶ LIVI-BACCI, M.: *Populace v evropské historii*. Praha 2003, s. 87.

o zhoršení jejího zdravotního stavu (vliv ale měla v první řadě zranění způsobená torturou).

Stejným způsobem jako klima se v dlouhodobých časových intervalech připomínaly i trendy z oblastí lidské kultury. Kultura intelektuálních elit, čerpající z odkazu starověkých, zejména římských textů, se projevovala i v oblasti kontinentálního obecného práva (*ius commune*), kdy docházelo k opakovanému zdůrazňování důležitosti principů práva římského. Kontinuita se projevovala i v literární tradici. Jak bylo uvedeno výše, řada autorů čerpala z odkazu antiky i v dalších oblastech lidské činnosti, například ve využití topiky (kazatelství, publicistika).⁶⁴⁷

V oblasti sociálního času se dostáváme do doby pobělohorské, charakteristické vlivem katolické reformace, přechodem k panovnickému absolutismu, je to období stabilizace hospodářské situace po třicetileté válce, a tedy i rozvoje kultury českého baroka ve sledovaném jihočeském panství. V oficiální literatuře se jedná o epochu působení žáků a učitelů jindřichohradecké jezuitské koleje – Balbína, Lomnického z Budče i Pešiny z Čechorodu, v hudbě vyniká dílo Michny z Otradovic, ve stavitelství se do rázu krajiny zapsaly stavební projekty Černínů. V jižních Čechách se baroko udrželo (respektive některé jeho rysy) jako stavební sloh lidové architektury až do konce období raného novověku.

Konečně na nejnižší úrovni individuálního času se ocitáme v Habsburské monarchii za vlády Leopolda I. (1640–1705) a jeho syna Josefa I. (1705–1710). Doba jejich vlády se vyznačovala postupným demografickým i ekonomickým rozvojem země, který přišel po vleklých válečných střetech. Vzhledem k nedostatku pracovní síly je ale toto období zároveň spojováno se zvyšováním robotní povinnosti, což se projevilo v několika selských bouřích v 80. a 90. letech 17. století. Selské bouře ovlivnily oblast jindřichohradecka až v pozdějším období, přesto i zde byla situace podobná jako v jiných panstvích, jak dokládá například robotní patent z roku 1738.⁶⁴⁸

Z pohledu zahraniční politiky pokračovala Habsburská monarchie v dlouhodobém konfliktu s Osmanskou říší na východě (1683–1699) a eskaloval i střet také s Francií za vlády Ludvíka XIV. na západní hranici Habsburské monarchie (Devítiletá válka: 1688–1697; válka o dědictví španělské: 1700–1713). Vedení

---

⁶⁴⁷ CURTIUS, Ernst Robert. *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha 1998.

⁶⁴⁸ K selským bouřím došlo až později v průběhu 18. století: SOA Třeboň, pobočka J. Hradec, fond Velkostatek J. Hradec, inv. č. 4060: *Povstání, revoluce, spory s vrchností (1752–1768)*.

nákladných válek logicky souviselo i se zvyšováním daňového zatížení poddanského obyvatelstva monarchie a se zmiňovanou nespokojeností.

Do života poddaných jindřichohradeckého panství, na kterém se budeme nyní pohybovat, se tyto události éry vrcholného baroka zapsaly hned několikrát, ať už přímo nebo nepřímo. Kromě pravidelného odvodu vojáků, které ovlivnily i osudy sledovaných historických akterek, jako bylo naverbování manžela Voršily Králové Janka Krále roku 1689 k tažení proti Turům (viz kap. 7.2.), byly nejvýznamnějšími událostmi, spojenými s politickými dějinami Jindřichova Hradce a jeho okolí návštěvy příslušníků panovnického rodu.

Podle dochovaných pramenů jindřichohradecký zámek navštívil několikrát sám císař Leopold, který zde pobýval například 1673 a 1680 a opět v letech 1702 a 1704.⁶⁴⁹ Naopak v souvislosti s osobností jeho syna Josefa je zmiňován pouze průjezd mladého následníka trůnu Josefa, který již byl v té době římským králem, českými zeměmi roku 1702, opětovně se zastavil v Hradci i během cesty z Vídně do Norimberka roku 1704.⁶⁵⁰ Podobně významnou událostí, které mohly být přítomny i některé z historických akterek (ve městě v té době byla prokazatelně Alžběta Zimandlová), byla návštěva císaře Karla VI., který projížděl Hradcem v průběhu honby za dědictvím španělským. Opakovaně se zde zastavovala i jeho manželka Alžběta Kristina Brunšvická na cestě do Karlových Varů. Všechny tyto návštěvy zaměštnávaly správu panství odpovídajícími přípravami oslav, hostin i uvítání panovníka při vjezdu do města, o čemž svědčí bohatá interní komunikace mezi hejtmany i soupisy útrat za náročné ceremonie a hostiny.⁶⁵¹

Období krátké vlády císaře Josefa I., který během panování království České již znovu nenavštívil, je spojováno také s důležitými hospodářskými a právními změnami, které měly dopad na správu a organizaci panství, či přímo na hrdelní

---

⁶⁴⁹ SOA Třeboň, pobočka J. Hradec, Fond Velkostatek J. Hradec, inv. 4020-4022: *Návštěvy členů panovnického rodu*: (kart. 116-117)

⁶⁵⁰ Tamtéž. Ke kontextu cesty: URFUS, Valentin: *Císař Josef I.: nekorunovaný Habsburk na českém trůně*. Praha 2004, s. 31–33. Pro rok 1702, SOA Třeboň, pobočka J. Hradec, Fond Velkostatek J. Hradec: *Návštěvy členů panovnického rodu*, kart. 116, f. 260 dále. Pro 1704, tamtéž, f. 200–215.

⁶⁵¹ Program takové cesty například SOA Třeboň, pobočka J. Hradec, Fond Velkostatek J. Hradec, inv. 4020-4022: *návštěvy členů panovnického rodu*: (kart. 116-117), f. 143v. V týdenní cestě (15.–20. 9. 1705) v jejímž itineráři byly Slavonice, J. Hradec, Týn, Horažďovice a Plzeň, na každé z uvedených měst připadal jeden den. Například náklady na hlavní hostinu pro císaře Leopolda v prosinci roku 1704 činily 28 rýnských zlatých a 50 krejcarů. Včetně dalších pochoutek, vína, piva a zaplacení všech služeb se ve výsledku účty vyšplhaly za jeden den na 121 zlatých a 31 krejcarů. Tamtéž, f. 150–151. Ve srovnání s tímto náklady byly 3 zlaté, které ženy dostávaly na roční výživu dítěte poměrně směšná částka.

soudnictví. V první řadě je toto pětileté období spojené s bohatstvím a kariérním postupem majitele panství Heřmana Jakuba Černína, dalším důležitým počinem krátké vlády Josefa I. byl Josefův zákoník *Nové útrpné právo hrdelní* (1707–1708). Těmto dvěma tématům josefínské vlády: správě černínského velkostatku a dobovému vrchnostenskému soudnictví proto budou věnovány i následující podkapitoly.

Období náhlého konce vlády Josefa I., který zemřel 17. dubna roku 1711, je symbolicky spojeno i se situací na jindřichohradeckém panství. Stejně náhle, na vrcholu své kariéry zemřel totiž i Heřman Jakub Černín (8. srpna 1710) a zanechal celé dominium ve správě svého zetě Františka Josefa z Valdštejna. Se smrtí Černína je spojená i změna ve fungování správy velkostatku.⁶⁵² Neukončené jsou i případy vyšetřované v tomto období (Alžběta Zimandlová a Eva Mikšová), jejichž dokumentace končí rokem 1711.

Zatímco tedy poslední třetina 17. století, kdy začíná kariéra císaře Josefa I. i šlechtice Heřmana Jakuba Černína může stanovovat dolní hranici této případové studie, léta 1710–1711 ohraničující Josefov i Černínovu smrt jsou horní mezí této části práce. Období 1669–1710 také vyznačují pramenné zmínky, které máme o životě pěti pachatelek infanticidia.⁶⁵³

V kontextu Habsburské monarchie vrcholného baroka si proto přiblížíme i další historické aktéry, současníky vládnoucích elit nižšího šlechtického a měšťanského původu (vrchnostenští hejtmani a úředníci, členové městské rady) i původu venkovského (členy vesnické samosprávy, rychtáře, porodní báby, pachatelky infanticidy a okruh jejich známých a příbuzných), kteří v průběhu svého života jen zřídka opustili hranice jindřichohradeckého panství.

---

⁶⁵² Značné mezery mezi lety 1710–1720 se nacházejí v evidenčních pramenech (soupisy poddaných, matriky) i v pramenech černínské pokladny i správy velkostatku.

⁶⁵³ Nejstarší z žen Eva Mikšová se narodila 24. prosince roku 1669. In: *Matriky*: <https://digi.ceskearchivy.cz/3003> [cit. 24. 08. 2020]. Na druhé straně 12. srpna 1710 je datována poslední lékařská zpráva (a zároveň poslední pramen k této problematice) doktora Johanna Jakuba Frída o stavu vězenkyně Alžběty Zimandlové. In: *Alžběta Zimandlová*, f. 430.

7. 3. Místo: Panství a město Jindřichův Hradec

„Toto město velmi dobře, handly, obchody a kupeckejma věcma stojí, dvory obecní, při kterýchžto obouch 174 strychů na všechny tři strany padne, mlejny 2, oba pod 5 kol, rybníky pod 150 kop násady mají, vinný a solný handl i šenk jim svobodný jest, též pálený může pálit, kdo do roka 2 kopy z kotla odvede, trhy rozmanitý každého téhodne a summou všelijaké pěkné příležitosti k dobrému a náležitému vyživení jim se poskytují.“⁶⁵⁴

Jindřichohradecké panství, nacházející se v jihovýchodní části jižních Čech, se tradičně rozkládalo na svažujícím se terénu od kopcovatého území hraničící s východním cípem Českomoravské vrchoviny po rovinatou (rybníkářskou) západní hranici s panstvím třeboňským (Stráž nad Nežárkou, Chlum u Třeboně) a zabíralo přibližně 750 km². Na konci 17. století byli jeho poslední majiteli Slavatové z Chlumu a Košumberka, nicméně v 90. letech rod Slavatů vymřel po meči a panství sňatkem s Marií Josefou Slavatovou získal Heřman Jakub Černín.⁶⁵⁵

Jindřichův Hradec byl, jak zmiňuje citovaná berní rula, poměrně bohatým centrem,⁶⁵⁶ které s menším poddanským městečkem Číměř a 51 vesnicemi tvořilo ekonomické jádro velkostatku, přičemž samotné město a jindřichohradecký špitál vlastnily své poddanské vsi (například Zahrádky a Okrouhlou Radouň). Obyvatelé se zaměřovali převážně na zemědělskou produkci, případně na zpracování vlny, počátek 18. století je spojený také se vznikem textilní manufaktury.

Roku 1694, kdy panství spolu s městem Jindřichův Hradec přešlo do rukou Černínů z Chudenic, došlo k reorganizaci správy velkostatku.⁶⁵⁷ Období 1700–1710, do kterého spadá většina sledovaných případů, je tak nejspíše i z tohoto důvodu charakteristické mezerovitými doklady o pohybu poddaných (například chybějí

---

⁶⁵⁴ ČADKOVÁ, Iva – ZAHRADNÍKOVÁ, Magda (edd.): *Berní rula. 4-5, Kraj Bechyňský I.* Praha 2013, s. 183.

⁶⁵⁵ K životu Heřmana Jakuba Černína deník a přiložené studie: ČERNÍN Z CHUDENIC, Heřman Jakub (HOJDA, Zdeněk, ed.): *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje. Kvalitní cesta českého šlechtice do německých zemí, Itálie, Francie, Španělska a Portugalska.* Díl II. Praha 2014, zejména s. 66–95.

⁶⁵⁶ V berní rule je Jindřichův Hradec popsán jako místo plné dobrých příležitostí pro řemesla i obchod, zaměření na textilní výrobu dokládá i nejčastější zaměstnání některých sledovaných aktérek.

⁶⁵⁷ O změně majitele panství citovaný PRAŽÁK, V.: *Převzetí panství Jindřichův Hradec.* O jindřichohradeckých úřednících dále Týž.: *Mezi normou a skutečností*, s. 71–89; období vlády Pánů z Hradce a Slavatů se zabýval také HRDLÍČKA, J.: *Jindřichohradecké měšťanky*; Týž.: *Deníkové záznamy*; Týž.: *Vzděláním ke kariéře?*

soupisy poddaných i sirotčí registra, mezerovité jsou i účetní doklady),⁶⁵⁸ nicméně počet projednávaných případů ani postoj vrchnosti k některým (například mravnostním) deliktům se nijak významně nezměnil.

Výslechové protokoly, dochované v archivu tohoto velkostatku, svědčí o pohybu i dalších životních událostech osob, které na tomto panství pobývaly. Na základě pramenů z dalších fondů uložených ve státním oblastním a okresním archivu Jindřichův Hradec, utříděných v průběhu 19. a následně opět v polovině 20. století⁶⁵⁹ můžeme vysledovat osudy celé řady historických aktérů zapojených do vyšetřování případů infanticidia ve sledovaném období.

V dobové mapě (obrázek č. 20) si také v průběhu těchto deseti let můžeme znázornit jednotlivé lokality panství, kde se obviněné ženy pohybovaly. Až na dvě výjimky, Evu Mikšovou a Marianu Filipovou, se pachatelky pohybovaly v bezprostředním okolí ekonomického centra panství. Zatímco v městském prostředí Jindřichova Hradce přicházely ženy do styku s mnohem širším okruhem lidí, setkávaly se i s přespolními i cizinci, během trhů, jarmarků, panovnických návštěv apod., v prostředí menších vesnic jako byla Sedla, Okrouhlá Radouň, Zahrádky nebo Buk, které čítaly jen několik desítek usedlých rodin, se lidé navzájem znali již od narození a tyto vazby obnovovali po celý život.⁶⁶⁰

Zatímco dvě ze zmíněných žen vypovídaly, že v době kolem porodu cestovaly mimo hranice jindřichohradeckého panství (Alžběta Zimandlová, Eva Mikšová se vydaly k příbuzným či známým na Moravu, ale následně vrátily zpět), další se pohybovaly především v okolí svých rodných vesnic a byly přivedeny do Hradce k výslechu (Mariana Filipová a Voršila Králová). Jedna žena potratila přímo v jindřichohradecké šatlavě, vyrůstala ale ve špitálské vsi, majetku místního kláštera, Okrouhlá Radouň (Mariana Dalšovská).

Většina z nich žila v uzavřené komunitě nejbližších přátel a známých, což se nejvíce projevovalo u rychlého odhalení vraždy novorozence. Mariany Filipové

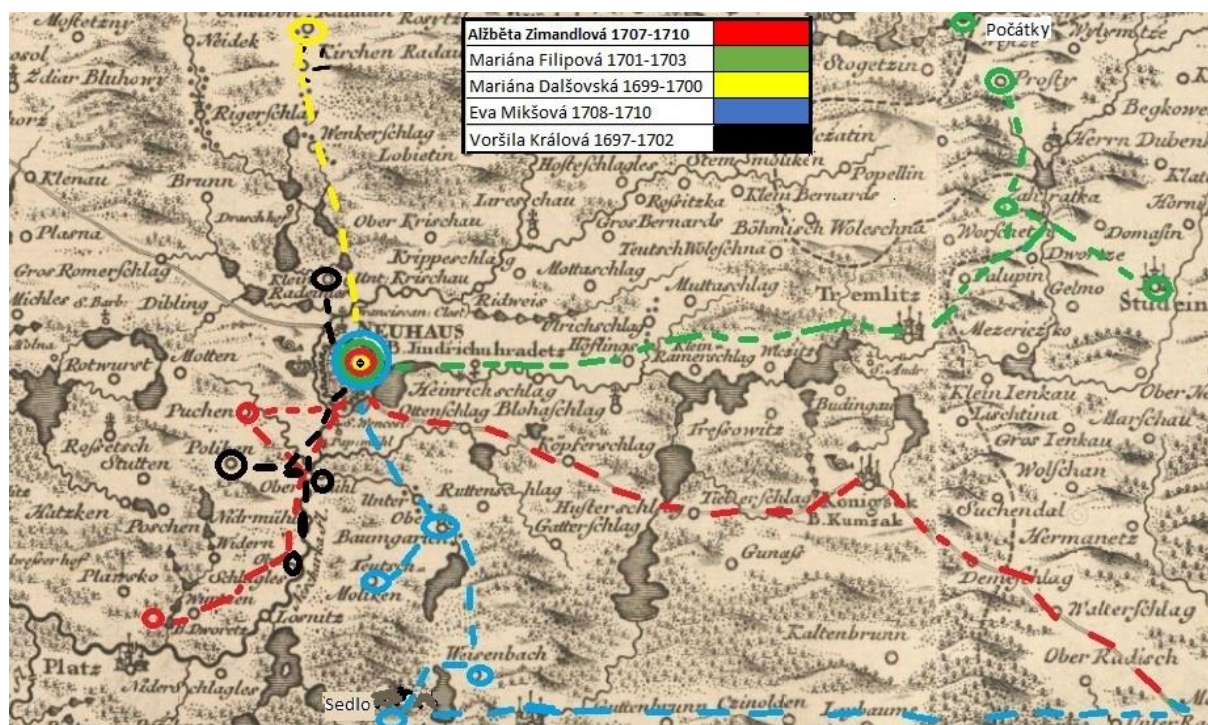
---

⁶⁵⁸ Dokumenty popisující hospodářské podmínky velkostatku blíže SOA Třeboň, pob. J. Hradec, fond *Černínská ústřední pokladna 1649-1721*, spisy: inv. 187: *Účetní korespondence hlavní pokladny (1649–1702)*; č. 191: *Účetní přílohy (zlomky) 1703–1708*; č. 192: *Účetní přílohy (zlomky) 1709–1712*. Nefoliované dokumenty ke správě velkostatku dále nalezneme v SOA Třeboň, pob. J. Hradec, fond *Černínská ústřední správa*, kde se nachází další dokumentace vrchnostenské kanceláře. Je nicméně třeba poznamenat, že fondy Ústřední pokladna i Ústřední správa se věnuje v první řadě jiným černínským držávám a Jindřichův Hradec není v centru pozornosti.

⁶⁵⁹ Základní přehled TISCHER, Luděk – ZEMAN, Ladislav: *Velkostatek Jindřichův Hradec (1380-1946). Inventář*. Třeboň 1968, s. 11–20.

⁶⁶⁰ Evu Mikšovou zaměstnala hospodyně, protože pocházely ze stejné vesnice, byly podobného věku a znaly se již od narození.

a Alžběta Zimandlové porodily dítě v malých vesnicích (Buk, Zahrádky) čítající na přelomu 17. a 18. století okolo 20 usedlostí.⁶⁶¹

Obr. 20 – Pohyb sledovaných akterek v prostoru panství Jindřichův Hradec.⁶⁶²

V jejich geografickém horizontu se také objevují místa na území království Českého, které samy nejspíše nenavštívily, ale slyšely o nich od druhých (Praha, Brno, Znojmo, Slavonice, Telč, Třeboň), ale i místa kam často odešli jejich souložníci (nebo odkud nejspíše pocházeli), která leží v německy mluvících oblastech (Rakouský Štýr, Saský Cvikov), v případě manžela Voršily Králové Janka Krále neznámé místo vojenské služby. Cesty těchto žen se setkávají v centru Jindřichova Hradce, kde byly všechny z nich vyslýchány.

Některé z nich se tak mohly přímo potkat v prostoru jindřichohradecké šatlavy, která sloužila k zadržení zločinců během jejich vyšetřování i k jejich průběžným výsledkům. Šatlava se nacházela na odvrácené straně (směrem od náměstí) Staré radnice a vedle ní u vstupu do průchodu směrem ke kostelu Nanebevzetí Panny Marie (tzv. Chlebnic) stával také pranýř. Tato budova se zamřížovanými okny, jak ji můžeme

⁶⁶¹ Např. 25 domů pro zahrádky v 17. století uvádí *Výpisky z Pamětní knihy Zahrádek*, s. 6–16. In: <http://digi.ceskearchivy.cz/cs/133524> [cit. 25. 8. 2020].

⁶⁶² Zdroj obrázku: *Müllerova mapa Čech (1720)*. In: <http://oldmaps.geolab.cz/> [25. 8. 2020]. Grafická úprava na základě vlastního zpracování lokalit označených v pramenech SOA Třeboň, pob. J. Hradec, fond VS J. Hradec, sign. VBC (zločiny).

pozorovat na rytině z 18. století (obrázek 21) byla také posledním místem, kde bylo možné sledované delikventky spatřit.

Nepochybně zde nežily zcela izolovaně, ale máme doklady o pravidelných návštěvách. Především v případě Mariany Dalšovské, která porodila přímo ve své cele, se setkáváme v rámci podezřelých osob i s místním biřicem a jeho manželkou. Mariana Dalšovská přidává i některé informace ke každodennímu životu vězenkyně v městské šatlavě: „*Lihávala sem někdy asi tak čtvrt hodiny na okně položená a ven koukávala, ale hodinu anebo déleji sem nikdy na něm neležela.*“⁶⁶³

Pro Marianu Dalšovskou věznění očividně představovalo jednu dlouhou nudnou chvíli, kdy jen „*v tesknosti ve hlídávala a na okně položená ležela.*“ Jak zmiňuje biřicová, měla i několik pravidelných návštěvníků. Občas jí někdo přinesl k šatlavě něco k jídlu, občas se zastavil známý nebo příbuzný, aby se zeptal, jak proces probíhá, zřídka biřic přivedl vyšetřované i návštěvu přímo do cely (písaře, lékaře).⁶⁶⁴

Obr. 21 – Rytina Staré radnice s šatlavou v boční ulici.⁶⁶⁵

⁶⁶³ Mariana Dalšovská, f. 454r.

⁶⁶⁴ Výpověď biřicové: „*Neviděla sem tam takovou žádnou krom Handlové, byla tam asi dvakrát, a jednou její podruhně, ale asi tři neděle před porodem, někdy některá děvečka přinesla jí caletku nebo něco jísti.*“ Dalšovská, f. 441v.

⁶⁶⁵ Rytina Staré radnice (18. století). In: www.stararadnice.jh.cz [cit. 25. 8. 2020].

Jak vidíme, ženy nebyly v šatlavě zcela izolovány od okolního světa, naopak řada kolemjdoucích projevovala milosrdenství odsouzeným. Sympatie okolí vzbuzoval v případě Dalšovské také její těhotenství.⁶⁶⁶ Přesto to nebyla příjemná situace. Zoufalství ženy opuštěné ženy v městské šatlavě vyjadřovala Eva Mikšová, která na otázku, proč tak zoufale pláče, odpověděla: „*Že žádnýho nemám, jak sirotek a žádnéj ke mně nejde a nic nedá, krom, co mě dobrý lidi z města přinesou a dají.*“⁶⁶⁷

Roky 1700–1710 se vážou k téměř souvislému obsazení jindřichohradecké šatlavy alespoň jednou z pachatelek: v letech 1699–1700 zde porodila a následně byla vyšetřována Mariana Dalšovská, v letech 1701–1703 byla vězněna Mariana Filipová vystřídána Voršilou Královou (1702–1706). Roku 1707 přibyla Alžběta Zimandlová a o rok později 1708 Eva Mikšová, které zde zůstaly prokazatelně až do roku 1710.⁶⁶⁸

Vyslýchané delikventky nám nezanechaly jen odkazy na dohledatelná místa v geografickém prostoru, ale i množství informací o svých okruzích známých (širší rodině), o své kultuře a krátkém výseku svého života. Analýza osudů zmíněných pachatelek s sebou zároveň přináší i určitá omezení, která jsou dána povahou pramenů i jazyka.

7. 4. Lidé: Šlechta, měšťané a poddaní

„I přistoupím blíž a nahlédnu některým do těch cedulek a vidím, že tento vytáhl: Panuj, jiný: Služ; tento: Rozkazuj, jiný: Poslouchej; tento: Piš, jiný: Oř; tento: Uč se, jiný: Kopej; tento: Sud', jiný: Bojuj etc. I divím se, co to jest. Vše zvěd mi dí: „Tu se povolání a práce rozdělují, k čemu se kdo v světě potřebovati dáti má. Ten pak zprávcé nad losy slove Osud, od něhož každý do světa vcházející instrukcí tím způsobem vzíti musí.“⁶⁶⁹

Tak jako Komenského Poutník v Labyrintu světa i my se potkáme na prostoru jindřichohradeckého panství s nepřeberným množstvím postav (historických aktérů),

---

⁶⁶⁶ Těhotné ženě se navzdory vyšetřování vždy prokazovala určitá úcta a měla v komunitě důležité postavení.

O významu těhotenství RUBLACK, U.: *Pregnancy*, s. 87–90.

⁶⁶⁷ *Eva Mikšová*, f. 156r.

⁶⁶⁸ Vypadá to jako by městský soud potřeboval mít ve vězení vždy alespoň jednu pachatelku infanticidia.

⁶⁶⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Labyrint světa a ráj srdce*. In: <http://www.labyrint.cz/cs/kapitola-6> [cit. 5. 2. 2020].

se sítí jejich vztahů a jejich životními osudy. Osudy, které v raném novověku byly z velké části, jak naznačuje Komenského alegorie, neměnné.

Jen málokdy se ve vyšetřovacích protokolech objevuje zmínka o lidech z vyšších šlechtických nebo měšťanských kruhů, těch, kteří měli panovat. Mnohem více se logicky dozvídáme o těch, kterým bylo určeno sloužit a kopat, a ještě více o těch, kteří měli psát a soudit (ti jsou ostatně skutečnými autory těchto pramenů).

Za těmito všemi postavami jsou také ty, které jsou na společenském žebříčku úplně nejnižší. Neprovdané dívky, které si často z osudí tahají jeden nechtěný lístek za druhým. Nejprve „starej se“, potom „pracuj“, a nakonec ten úplně nejméně chtěný ze všech, na kterém bylo napsáno stručně: „porod' dítě“.

Lístek, který po nich požadoval očekávanou povinnost všech žen žijících v raněnovověké patriarchální společnosti, zmiňovanou tak často již v biblických knihách: dát společnosti dítě, v ideálním případě syna. Právě ony ale nejspíše patřily k lidem, kteří se na tuto cedulku, jak popisuje dále poutník, „*dívali se zármutkem a stýskáním, krouť se a ohlédaje*.“⁶⁷⁰ Mnoho z nich se rozhodlo tento nechtěný lístek raději spálit, zamlčet a svůj los považovat pouze za omyl, který s nimi neměl nic společného.

Mezi těmito lidmi, kteří postávali kolem osudí, ale byli i další, ti, kteří si vytáhli lístek: „dívej se“. Pozorní sousedé, kteří byli vždy ochotni se ptát: „co bylo na tom tvém lístku, milá děvečko?“ A právě tyto a mnohé další si představíme v této kapitole.

Historičtí aktéři, které můžeme z dochovaných pramenů poznat, jsou označeni vlastním jménem, vztahem k ostatním osobám (sociální sítí), věkem a záznamem svého svědectvím o událostech, které se mohly (ale také nemusely) stát. Jejich další identifikace je poté možná konfrontací s dobovými matrikami, poddanskými soupisy, jejich osobní korespondencí (v případě šlechty a úředníků), dále dokumenty týkajícími se správy poddaných nebo sirotčích knih, přičemž jistou nevýhodou této mikrohistorické sondy je, že badatel nemůže v dané chvíli vědět o všech relevantních pramenech a objev další zmínky o vyslýchaných osobách je často jen dílem náhody.⁶⁷¹

---

⁶⁷⁰ Tamtéž.

⁶⁷¹ Matriky z některých obcí jsou pro možné nalezení požadované osoby dochovány, srovnej SOA v Třeboni – oddělení Třeboň, fond *Sbírka Matrik Jihočeského Kraje 1587–1949*. Zde například Sedlo (N 1606–1675), kde se povedlo dopátrat zápis o Evě Mikšové, která se narodila okolo 24. prosince roku 1669. In: <https://digi.ceskearchivy.cz/3003> [26. 8. 2020]. V matrice je uvedeno pouze datum křtu, nikoliv přímo narození. Z dochovaných matrik lze dále použít *Matriku Jindřichova Hradce a okolí 1705–1722*, kde jsou uvedeny rodiny osob soudců, hejtmána i dalších měšťanů zmíněných v procesech. In: <https://digi.ceskearchivy.cz/4338> [28. 8. 2020]; *Sirotčí knihy do roku 1694* potom lze nalézt: SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec: fond rodinný archiv Slavatů <https://digi.ceskearchivy.cz/50039>

Nejvíce informací máme zcela logicky o osobě významného šlechtice a majitele jindřichohradeckého panství Heřmana Jakuba Černína. Potomek šlechtického rodu Černínů z Chudenic, který zbohatl díky konfiskacím po třicetileté válce, je významný v první řadě díky svému cestopisnému deníku z kavalírské cesty, nicméně podstatná je i jeho politická kariéra. Heřman Jakub se roku 1686 oženil s dědičkou hradeckého dominia Marií Josefou Slavatovou z Chlumu a Košumberka a v prvním desetiletí 18. století a stal se důležitým finančníkem státní pokladny. Přestože jak s císařem Leopoldem (vládl 1657–1705), tak i s Josefem I. (1705–1711) měl Černín spíše profesionální vztah, jeho kariérní postup z nejvyššího hofmistra (1700) na nejvyššího purkrabí (1704) Českého království z něj učinil významného šlechtice v rámci celé monarchie.

Postoj Černína k Jindřichovu Hradci je ovšem historiky hodnocen spíše negativně. Sám Černín s manželkou Josefou se na panství objevoval zřídka, nejčastěji během svých cest mezi Prahou a Vídní, o čemž se zmiňuje například hejtman sousedního panství Telč Jan Nikodém Mařan Bohdanecký z Hodkova.⁶⁷² Kromě několika cest ale nejsou doloženy žádné významné stavební aktivity ani žádný specifický vztah Černína k této jihočeské lokalitě, naopak je zřejmé, že v rámci rozrůstajícího se Černínského fideikomisu Jindřichův Hradec spíše ztrácel na důležitosti.

Panství tak navštěvovala spíše manželka Heřmana Jakuba. Marie Josefa se až do své smrti roku 1708 se starala i o jeho správu.⁶⁷³ O rozsahu zájmů Černína, který vlastnil rozsáhlé územní celky po celých Čechách vypovídají stavební aktivity, množství účtů a soupisů, celá agenda černínské správy, ve které kriminálnice nemají své místo.⁶⁷⁴

[28. 8. 2020]; Dále SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, fond Velkostatek J. Hradec, *Soupisy poddaných z let 1694–1834*. In: <https://digi.ceskearchivy.cz/50024> [28. 8. 2017]; Konečně přístupné jsou i další již zmíněné materiály SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, Vs. J. Hradec, a to instrukce a spisy. K práci s poddanskými soupisy a dalšími doplňujícími prameny ČECHURA, J.: *Sex v době temna*, s. 61–63.

⁶⁷² K Černínovi a Marii Josefě Slavatové také HRDLIČKA, Josef: *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*. České Budějovice 2003, s. 186–203.

⁶⁷³ Její smrt, ke které došlo na Jindřichohradeckém zámku uprostřed noci z 9. na 10. října 1708 je s místním knězem i obyvateli, kteří se hrdě hlásili ke spojení se Slavaty, vnímána jako velké neštěstí. *Sbírka Matrik Jihočeského Kraje*. In: <https://digi.ceskearchivy.cz/4385/40/1235/1916/72> [cit: 28. 8. 2020].

⁶⁷⁴ Účty dochované k tomuto období obsahují údaje o výstavbě sídel a sebe-reprezentaci šlechty: SOA Třeboň, pob. J. Hradec, Fond Černínská ústřední pokladna 1649–1721, inv. č. 190; č. 191 *Účetní přílohy (zlomky) 1703–1708*; č. 192 *Účetní přílohy (zlomky) 1709–1712*.

Na vertikální škále sociální stratifikace se setkáváme dále se zástupci vrchnosti, kteří měli na starosti soudní a poddanské záležitosti, přičemž logicky zde z hlediska pohlavního

i věkového zastoupení dominují mužští příslušníci, střední společenské třídy středního nebo pokročilého věku. Kromě Heřmana Jakuba Černína, který agendu zaštiťoval svým jménem jako majitel panství, najdeme v dokumentaci jednotlivých procesů především osoby vrchnostenských úředníků z dvorské kanceláře (Hofkanzlei), kteří vystupovali jeho jménem. Kancelář sídlila do roku 1704 na zámku v Mělníce, následně byla přesunuta do Prahy.⁶⁷⁵

Dvorská kancelář fungovala od roku 1690 v tříčlenném složení. V čele stál sekretář, kterému byli podřízeni dva adjunkti, z nichž jeden měl na starosti správní a hospodářské záležitosti a druhý soudní agendu a záležitosti městských rad. Mezi členy dvorské kanceláře najdeme jména obtížně dohledatelných úředníků a dalších právních expertů.⁶⁷⁶ Vzhledem k tomu, že Heřman Jakub měl primárně na starosti své zájmy ve Vídni, úředníci dvorské kanceláře plně zodpovídali za poddanské záležitosti. Vzhledem k množství žádostí a projednávaných akt mohli úředníci k vyřízení některých žádostí potřebovat několik měsíců, často i let. V případě soudních záležitostí byla akta nejprve přidělena odbornému referentovi, na případ byl ve složitějších případech vypracován posudek právníka a následně bylo zapsáno rozhodnutí. K práci na listinách byli pověřeni také dva kopisté, kteří měli na starosti tvorbu kopií i čistopisů.⁶⁷⁷

To je také podstatná změna, kterou nalezneme oproti předchozímu období, kdy panství vlastnil rod Slavatů. V rámci držav nového majitele Černína totiž panství zaujímal méně významnou pozici než dříve. Zatímco dříve se úředníci (hejtmané)

---

⁶⁷⁵ Dvorská kancelář byla zřízena již za předka Heřmana Jakuba Černína, Humprechta Jana (1660–1680), na zámku v Mělníce. Od roku 1702, kdy se Heřman Jakub stal nejvyšším hofmistrem se část úřadu přesunula na Hradčany, roku 1704 kancelář v Mělníku zaniká. K vývoji černínské správy TRÍŠKA, Karel: *Vývoj černínské ústřední správy*. Sborník archivních prací, 18, 1968, s. 367–369.

⁶⁷⁶ Například Křištofa Palantina Langeho, Johannese Rudolfa Riedla, Petra Kodýdka, Johanna Georga Meyera nebo Georga Adalberta Kirchhera. Ke korespondenci jednotlivé odpovědi v souboru: SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Velkostatek Jindřichův Hradec*: sign. VBC (zločiny), inv. č. 4358–4360.

⁶⁷⁷ Voršila Králová strávila od posledního výslechu roku 1702 další čtyři roky ve vězení, zatímco probíhala diskuze o nezbytnosti použití tortury. Právní naučení vytvořené dvorská kanceláří, pod kterým je podepsaný apelační rada Johann Wilhelm von Steinhoff, využilo pro sepsání posudků služeb experta apelačního soudu, právníka a vrchního písaře Duchoslava Antonína Budína, dvou právníků Hotovce a Blovského a zemského prokurátora Schelhorna. Celé naučení srovnej, *Voršila Králová*, f. 386–393. Rozsudek byl Králové zaslán až 13. dubna 1707, tedy pět let od započatého procesu, *Tamtéž*, f. 398–400.

zodpovídali přímo vrchnosti, nyní mezi nimi stála ještě ústřední vrchnostenská kancelář. Tím na jedné straně získávali hejtmané v některých oblastech více autonomie (chyběl přímý dohled), ale zároveň byli omezeni vrchnostenským byrokratickým aparátem a ztráceli část svého vlivu.

Vedle úředníků vrchnostenských zde byli i další společensky významní mužové, kteří se s případy setkávali v podobě četby výslechových protokolů a shrnujících zpráv, a to členové Apelačního soudu v Praze, kam se každý závažný kriminální případ povinně zasílal. Soud v tomto období tvořilo kromě prezidenta a viceprezidenta úřadu šestnáct radů (po osmi z rytířské/panské a doktorské lavice), kteří měli povinnost posuzovat případy nestranně, zachovávat mlčenlivost a věnovat rozhodování případů veškerou svou pozornost.

Ve sledovaném období se v úřadu prezidenta vystřídali tři muži (Maxmilián Norbert Krakowský z Kolowrat, František Karel Přehořovský z Kvasejovic a Jan Josef z Vrtby), pro které byla tato pozice odrazovým můstkem v další kariéře, směřující k vyšším zemským úřadům. V průběhu vyšetřování se s úřadem prezidenta setkáváme při svolávání a předsedání apelačních radů a během podepisování a pečetění rozsudků. Prezidenti jako první dostávali doručené soudní případy a následně je přerozdělovali k posouzení konkrétním radům apelačního soudu.⁶⁷⁸

Každý rada apelačního soudu musel složit zkoušku v posuzování dvou případů. V běžné praxi měl po přidělení případu lhůtu na zpracování kauzy, kterou následně prezentoval na zasedání celého kolegia. K zajištění objektivitě mohl být během zasedání případ ostatními rady připomínkovan dalšími dotazy nebo námitkami. Během následného hlasování měli první hlas ti nejstarší a nejzkušenější radové a jako poslední hlasoval sám prezident. Zatímco u radů panské a rytířské lavice se dosažené vzdělání různilo, členové doktorské lavice museli držet titul doktora práv z respektované univerzity.⁶⁷⁹

Jak ale víme, ne všichni radové se účastnili zcela pravidelně, a ne vždy se sešlo dostatečné množství členů nutných k vynesení rozhodnutí, což byl jeden z mnoha faktorů prodlužování rozhodovacího řízení. Objektivitu v posuzování případů měli

---

⁶⁷⁸ Jejich zástupcem rozhodujícím v době nepřítomnosti byl v letech 1700–1710 viceprezident František Maxmilián Hartman z Clarensteinu. V projednávaných případech se z významnějších osobností apelačního soudu setkáváme se zkušeným apelačním radou rytířské lavice Johannem Wilhelmem von Steinhoffem (ve funkci od roku 1692) nebo registrátorem byl Kašparem Johannem Kupcem. K rozboru fungování soudu: WOITSCHOVÁ, Klára: *Obraz činnosti apelačního soudu v letech 1672-1682*. *Paginae historiae*, sborník národního archivu, 19, 2011, s. 96–115.

⁶⁷⁹ K tomu opět, Tamtéž, s. 101.

zastávat v první řadě právníci z doktorské lavice, jejichž společenská prestiž z důvodu jejich důležitosti v 17. a 18. století značně rostla.⁶⁸⁰ Vedle nich zde zasedání přítomni byli rovněž další nižší úředníci, sekretáři, registrátoři nebo expeditoři.

Všichni tito dosud zmínění lidé se setkali s vyšetřovanými ženami pouze prostřednictvím protokolárních aktů a úřednické korespondence. Lidské subjekty, ke kterým se v této práci snažíme přiblížit, pro ně byly pouze dalšími vražedkyněmi z mnoha (apelační soud v prvním desetiletí 18. století projednával více než 150 případů infanticidia).⁶⁸¹

Historické aktérky jsou pro úředníky v řeči dokumentů pouze „podezřelé osoby, zločinci, mordýřky, zajištěnci, vyšetřované (inquisitky)“ a jejich osobní tragédie, jsou zredukovány na „skutky zločinnosti“ a „obzvláště hrozné přečinění“. Zpracování, projednávání a prepisování pro ně znamenalo jednu z mnoha povinností v rámci úmorných zasedání, ne všichni vykonávali svou funkci se stejným nadšením. Mnohem blíže k vyšetřovaným měli členové vrchnostenské správy a městské samosprávy.

Klíčovou osobou projednávaných případů na lokální úrovni byl vrchní hejtman jindřichohradeckého panství. Kromě Rudolfa Ferdinanda Vydry z Chocenic (ve funkci 1697–1700), který byl v úřadu během vyšetřování Mariany Dalšovské a prvního případu Voršily Králové, byla důležitá osoba jeho nástupce Františka Maxmiliána Kölsche z Kölschheimu (v úřadu 1701–1728), který se podílel na vyšetřování druhého případu Voršily Králové, případu Mariany Filipové a následných procesů s Mikšovou a Zimandlovou.⁶⁸²

Oba dva vrchnostenští hejtmani sídlili spolu s dalšími úředníky na jindřichohradeckém zámku (v bytě na 3. nádvoří)⁶⁸³ a o jejich životních osudech máme poměrně málo informací.⁶⁸⁴ Vrchnostenští úředníci měli na starosti především

---

⁶⁸⁰ K apelačnímu soudu ZDENĚK, Václav. *Dějiny král. appellačního soudu na Hradě Pražském, nyní vrchního soudu v Praze od roku 1548–1933: Z knihovny vrchního soudu v Praze*. Praha 1933; Nověji i PLESKOT, Jaroslav: *Apelační soud v první fázi svého působení (od poloviny 16. století do počátku 17. století)*. Praha 2016 (nevydaná dizertační práce).

⁶⁸¹ srovnej Národní archiv Praha, fond Apelační soud, *Ortelní manuály* inv. č. 145–148 (české); *Knihy protokolů* 264–266 (německé).

⁶⁸² TEPLÝ, František: *Dějiny Jindřichova Hradce, díl 1, sv. 4*. Jindřichův Hradec 1936. K hejtmanům tamtéž: *soupis hejtmanů* (přílohy), s. XI. O hejtmanech v podobě stručných medailonků PRAŽÁK, V.: *Mezi normou a skutečností*. K pramenům týkajících se těchto úředníků neoznačené složky s dokumentací hejtmanů v SOA J. Hradec, fond: *Černínská ústřední správa*, nesign.

⁶⁸³ František Teplý lokalizuje tento byt do přizemních místností vedle čelední kuchyně, kde hejtmanovi služební pěstovali také dobytek. TEPLÝ, F.: *c. d.*, s. 52–53.

⁶⁸⁴ Drobné zmínky lze nalézt ve fondu *Černínská ústřední správa*, kde je dochován kopiář zpráv, které hejtmané Vydra a Kölsch adresovali dvorská kanceláři.

hospodářské záležitosti panství, jejich povinnosti měly primárně směřovat k co největšímu prospěchu a užitku vrchnosti. Správní aparát kromě hejtmana tvořili důchodní písař, purkrabí, pivovarní a obroční písař (zde v této funkci purkrabí působil například Matyáš Ferdinand Marchl/Markl, jako důchodní písař Jan Jiří Rubiš, pivovarský písař Jan Jiří Fišer).

Vyšetřovací protokol tak dává možnost nahlédnout i do domácnosti samotného hejtmana. Jako manželka hejtmana, který předčasně zemřel v dubnu roku 1700,⁶⁸⁵ se paní Alžběta Vydrová těšila poměrně významné pozici v rámci městské komunity a spravovala větší domácnost, kde kromě dětí, žily i dvě děvečky (Voršila a Rozina) a paní na hlídání nemocného chlapce, obecní fišmistrová Alžběta. Jisté je, že z předchozího vyšetřování, které v letech 1696–1697 vedl její manžel jako hejtman, znala špatnou pověst Voršily Králové, kterou přesto ve svém domě zaměstnala a měla o ní velmi dobré mínění.⁶⁸⁶ Hejtmané či jejich rodina měli k vyšetřovaným často osobnější vztah, než jen na oficiální písemné úrovni.⁶⁸⁷ Sám hejtman ostatně projevil několikrát loajalitu ke svým podřízeným, například když se zastal svého kancelisty, který měl být dvorskou kanceláří odvelen na jiné panství na žádost právního písaře.⁶⁸⁸

Jak ukázal již Václav Pražák, vztahy mezi dvorskou kanceláří a jindřichohradeckými hejtmany byly plné drobnějších i větších konfliktů. Úředníci mezi sebou měli často přátelské nebo naopak nepřátelské vztahy, například když hejtman Kölsch podržel svého purkrabího Marchla, který byl vrchností obviněn z lenosti. O Kölschovi bylo právě v tomto ohledu známo, že své oblíbence podporuje, často i na úkor přání a zájmů vrchnosti.⁶⁸⁹

V době vyšetřování případů byli oba hejtmané již několikanásobnými otci, o čemž se dozvídáme ze zápisů jindřichohradeckých matrik.⁶⁹⁰ Lze proto

---

⁶⁸⁵ Ke smrti hejtmana *Matrika zemřelých 1700: 27. Aprilis 1700, Umřel pan Rudolf Jiří Vydra, hejtman hradecký, pochován na krchově svatě Trojice*. In: <https://digi.ceskearchivy.cz/4385/4/1291/921/68/0> [26. 8. 2020]. Paní hejtmanka Alžběta Vydrová, měla v době, kdy zaměstnávala jako služebnou Voršilu Královou (podzim 1701–léto 1702), už své dvanácté dítě, asi ročního chlapce, který se nejspíše narodil již jako pohrobek.

⁶⁸⁶ „Chovala se dobře, pobožně, pilně se modlivala, nechodivala za žádným, ani žádnéj za ní, tak jak mě povědomo jest, v noci taky bejvala vždycky doma.“ *Voršila Králová*, f. 336r.

⁶⁸⁷ To ostatně ukázal na příkladu mravnostní kriminality z třeboňského panství i ČECHURA, J.: *Sex v době temna*.

⁶⁸⁸ K osobě hejtmana Vydry, *Černínská ústřední správa*, karton, č. 78 (Vydra). Ke konkrétní žádosti, tamtéž (20. 7. 1697), f. 869–870.

⁶⁸⁹ K tomu blíže PRAŽÁK, V.: *Mezi normou a skutečností*, s. 79–82.

⁶⁹⁰ Hejtman Kölsch, vysloužilý voják, původně sloužící u italského dělostřeleckého pluku se kolem roku 1700 oženil s Juditou Josefou. Z tohoto manželství lze doložit několik dětí: Josefu Antonii (1705), Marii Annu (1705), Antonína (1706), Františka Maxmiliána (1708), Marii Antonii Annu (1713),⁷ a Františka

předpokládat, že postoj hejtmanů k případům infanticidia byl spíše konzervativní a hejtmané považovali obviněné za padlé a hříšné ženy, ve smyslu stereotypu smilné děvečky. Ostatně František Teplý označuje hejtmana Kölsche za muže pověřivého a v souladu s dobovými představami také značně skeptického vůči mravním i rozumovým kvalitám ženského pohlaví.⁶⁹¹ Samotný hejtman se na vyšetřování kriminálních činů podílel jen zřídka, nicméně jeho přítomnost je doložená v klíčových fázích problematičtějších případů (aplikaci tortury), například u vyšetřování Alžběty Zimandlové.⁶⁹²

V podobných případech náhlého objevení dosud nezainteresovaných osob lze uvažovat i určité senzacechtivosti, která je spojená se sledováním tortury. Šternberský vlastivědný badatel Karel Morav neváhá dokonce hovořit o soudcích raněnovověkých měst jako o „senzacechtivých, nemravných a krvelačných“ mužích, kteří k vyšetřování mladých žen přistupovali „s chlípností nemravných tatíků, které jejich tlusté matrony již dávno nevzrušovaly.“⁶⁹³ Nicméně o hejtmanovi Kölschovi v tomto případě můžeme hovořit spíše jako o svědomitém správci panství, který dohlíží s pečlivostí bývalého armádního důstojníka na klíčovou fázi vyšetřování, neboť průběh tortury byl spojený s přísnými pravidly a bylo nezbytné dohlédnout, aby nebylo mučení zneužito.⁶⁹⁴

Kromě zástupců vrchnostenské správy se na případech podíleli i další významní mužští členové městské komunity. Představiteli městského soudnictví byla dvanáctičlenná městská rada sestávající z konšelů, plnoprávných a bezúhonných měšťanů. V čele rady stál purkmistr, v jehož funkci se konšelé pravidelně střídali každého čtvrt roku. V oblasti trestního soudnictví se městská rada řídila obecnými právními předpisy (zemskými zřízeními) a vrchnostenskými instrukcemi.⁶⁹⁵ Pro práci s delikventy byli vybíráni pouze ti z konšelů, kteří prokázali zkušenosti v této oblasti. Důležitou roli zaujímal městský rychtář, který ohledával místa deliktů, zajišťoval provinilce a účastnil se výslechů a exekucí. Rychtářům poté podléhali také biřici a kati.

Josefa (1714). In: SOA Třeboň, pob. J. Hradec, fond *Sbírka matrik Jihočeského kraje* (kniha 1). Ke stručné biografii hejtmana PRAŽÁK, V.: *Mezi normou a skutečností* (medailony).

⁶⁹¹ Teplý zmiňuje blíže nespecifikované citace z pramenů: *Sám hejtman koupil vícekrátě svěcené knížky proti krupobití a vichřicím, které prodával mezi poddané, aby je zastrkali před křížovými dny do polí. Zmiňuje i rozsudek hejtmana užívajícího formuli: „z ohledu ženského nedostatku a nerozumu se jim tentokrátě pasíruje.“* TEPLÝ, F.: *c. d.*, 39 a 41. Teplý zde cituje nejspíše z „Knihy radostné“, fol. 144.

⁶⁹² Záznam z mučení. In: *Alžběta Zimandlová*, f. 321–324.

⁶⁹³ MORAV, Karel: *Dějiny šternberské městské správy*. Olomouc 1979, s. 47 a 52.

⁶⁹⁴ MATLAS, P.: *Shovívavá vrchnost*, s. 45.

⁶⁹⁵ Přehledně k vrchnostenskému soudnictví FRANCEK, J.: *Dějiny Loupežnictva*, s. 23–24.

Městští radní (purkmistr a rada) spolu s rychtářem a městským písařem pocházeli nejčastěji z řad místních bohatších řemeslníků, kteří spadali do oblasti „pocitivých“ řemesel s vyšším společenským statutem. Typické pro radní byly právě dobré majetkové poměry a úzké vzájemné vztahy.⁶⁹⁶ Mezi radními v prvním desetiletí 18. století nalezneme mydláře, postřiháče, řemenáře nebo punčocháře. Mnozí z těchto mužů zastávali úřady opakovaně a střídali se v úřadu purkmistra i v práci ložního rychtáře. Starší měšťané jako Baltazar Pergamen, Karel Bireta nebo postřiháč Pavel Sýs (Sieß) aktivně zasáhli hned do několika procesů a jsou několikrát zmíněni i v předchozím vztahu k obžalovaným.⁶⁹⁷

Tyto muže ze starší generace, často již skutečně pozdního věku,⁶⁹⁸ následně vystřídali v druhé polovině sledovaného období (1705–1710) mladší spoluradní a dlouholetý rychtář, kupec Pavel Frey (Svoboda) nebo parukář Jiří Červenka v úřadu vicerychtáře.⁶⁹⁹ Mezi radními, kteří měli na starosti vyšetřovací proces, dále najdeme radního Tomáše Šmutrmajera a Jiříka Rundeho, postřiháče Baltazara Hausteina, řemenáře Kašpara Khola, o složení rady vypovídá i zastoupení německy mluvících měšťanů, vedle Khola a Hausteina je například doložený i původ Leopolda Riedla z Dolních Rakous.⁷⁰⁰ Podle Františka Teplého němečtí radní sledovali své vlastní zájmy a opakovaně docházelo ke sporům mezi „pročeskými“ zástupci vrchnosti a německou městskou radou, přičemž Kölsch podle jindřichohradeckého archiváře podporoval české zájmy v radě (reprezentované staršími radními jako byl Pergamen, Bireta nebo písař Andrýs).⁷⁰¹

---

⁶⁹⁶ BŮŽEK, Václav (a kol.): *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty (kapitola Města a měšťané)*. Praha 2010, s. 370–371.

⁶⁹⁷ Posmrtně Pergamena připomíná Alžběta Zimandlová, která s ním mimosoudně vyřešila smrt svého prvního dítěte: „*Musela sem dáti p. rychtáři, nebož(tíkovi). p. Pergamenovi 3 Rz. Pokuty a jeden den jsem v arestě byla.*“ In: *Alžběta Zimandlová*, f. 247v. Otec souložníka Jiříka Krupičky, který byl otcem dítěte Dalšovské, zmiňuje neoficiální domluvu s purkmistrem: „*Já pak majíce předtím přimluvu od pána purgmistra, ten čas p. Runde, a po něm (neb mu ouřad pošel) též od p. Steže, abych syna disponíroval, aby jí něčto dal, asi 4. neb 5. rýnských zlatých na vyživení.*“ In: *Mariana Dalšovská*, f. 346r.

⁶⁹⁸ V knize gruntů jsou uvedeni Bireta, Sýs i Pergamen u nákupu nemovitostí už 60. a 70. letech 17. století, zemřeli také nedlouho po procesech. Radní Bireta umřel roku 1701, rychtář Pavel Sýs 1703, pan Baltazar Pergamen o rok později. SOA Třeboň, fond *Sbírka matrik Jihočeského kraje, Jindřichův Hradec*, kniha č. 48, *Matrika zemřelých (1700–1728)*, f. 67, 72, 78. K majetku viz Státní okresní archiv Jindřichův Hradec (SOKA J. Hradec), fond *Archiv města Jindřichův Hradec* (AM J. Hradec), knihy: č. 89 (kniha gruntů), č. 90 (kniha „radostná“), č. 169 (pukrkrechtní kniha). K radním více *kniha radostná*, Sýs, f. 130, Pergamen, f. 141, Bireta, f. 270, *kniha purkrechtní*, přísahy měšťanů, f. 68–89.

⁶⁹⁹ K jednotlivým měšťanům a převodu majetku Kniha „radostná“, Kašpar Khol, f. 155, Jiřík Runde, f. 223, Leopold Riedl, f. 336, Eliáš Okenfus, f. 408, Jiřík Červenka, f. 636.

⁷⁰⁰ SOKA J. Hradec, Fond AM J. Hradec, *purkrechtní kniha*, č. 169, f. 89.

⁷⁰¹ TEPLÝ, P.: *c. d.*, 29–32.

V matrikách můžeme vysledovat úzké přátelské vztahy mezi jednotlivými radními (například časté vzájemné kmotrovství),⁷⁰² přičemž síť dalších vztahů je propojuje i se zástupci vrchnostenské správy, například zmíněným důchodním Matějem Ferdinandem Marklem, purkrabím Rubišem nebo s hejtmanem Kölschem. To že za kmotry byli často žádáni urozenější obyvatelé měst bylo nejen projevem přátelských vztahů, ale často i dalších společenských závazků (klientelismus). Neobvyklá pro radní není ani role svědka na svatbě, které se radní Jiřík Runde a rychtář Jiří Červenka ujali při svatbě pozdějšího městského písaře Eliáše Okenfusa.⁷⁰³

Role kmotra jakožto člověka, který svým chováním a způsobem života představuje správného křesťana odpovídala i nárokům, které na členy městské rady kladly vrchnostenské instrukce nebo rychtářské a konšelské přísahy. Kmotr byl člověk v komunitě velmi oblíbený, který šel ostatním příkladem, o čemž svědčí například i vyšší výskyt kmotrova křestního jména v komunitě.⁷⁰⁴ Stejně nároky jako na role kmotrů, byly kladeny i na role radních. Konšelé i purkmistr měli vést příkladný a pobožný křesťanský život, od roku 1626 výlučně dle katolické konfese.⁷⁰⁵ Konšelskou přísahou se kromě duchovního vůdcovství měšťané zavazovali i k dalším povinnostem, spojeným s vykonáváním práva: „*chci křivdu tupiti, pravdu velebiti a každému živému člověku práva spravedlnosti, pokudž nejvíc možno a rozum můj stačiti moci bude, dopomáhati.*“⁷⁰⁶

V jednom z nejdůležitějších úřadů, na pozici městského syndika (písaře), můžeme již od roku 1688 (znovu potvrzeného roku 1705, kdy došlo k obnovení městské rady) zaznamenat Matěje Andryse. Andrys sám, případně s podporou mladšího písaře, zastával tuto důležitou úlohu úředníka, který měl na starosti městské knihy, protokoly a další vyšetřovací spisy soudního práva. Zodpovídal za správnost

---

⁷⁰² Ke kmotrovství MELKESOVÁ, Miroslava: *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chynovské farnosti*. Historická demografie, 27, 2003, s. 63–122.

⁷⁰³ SOA Třeboň, Sbirka matrik Jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, kniha č. 32, *Matrika oddaných (1700–1728)*, f. 66v.

⁷⁰⁴ S odkazy na další literaturu PLESKALOVÁ, Jana: *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích letech 1000–2010*. Brno 2011, s.104.

⁷⁰⁵ *Často jmenovaný primas, purkmistr a konšelé mají o to, aby čest a chvála Boží, dobrý a chvalitebný řád, se ve všem zachovával, pobožnost a jiné cnosti svaté všudy v témž městě našem se vymáhala, a zlé přetrhovalo a trestalo.*“ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, kart. č. 307: *Narižení a instrukce, Instrukce Viléma Slavaty 1627*, fol. 132r;

⁷⁰⁶ SOkA J. Hradec, Fond AM J. Hradec, *purkrechtní kniha*, č. 169, f. 3r.

vyšetřovacích protokolů až do roku 1715 a je tedy i autorem většiny zapsaných případů.⁷⁰⁷

Následně jej vystřídal již zmíněný Eliáš Okenfus, který jako mladý písař také zasáhl do procesu s Alžbětou Zimandlovou. Tento potomek bohaté rodiny místních punčochářů nedlouho po svatbě a narození prvního potomka⁷⁰⁸ nabídl pomoc (či byl požádán) Alžbětě otci a sepsal s Alžbětou žádost o milost adresovanou panovníkovi. Toto zpochybnění vyšetřování městské rady nicméně Alžbětě vyneslo jen další fázi mučení. Zřejmé je, že minimálně Eliáš Okenfus se aktivně zajímal o osudy obžalovaných, o čemž svědčí i jeho pozdější aktivita v úřadu rychtáře.⁷⁰⁹

Tito mužové, pevně držící nejvyšší městské úřady, se nejčastěji ocitali tváří v tvář vyslychaným ženám a byli tedy zodpovědní za správnost a spravedlivé vedení celého procesu. Radní znali způsob myšlení poddaných, obvyklé obranné taktické manévry a měli k životu poddaných mnohem blíže než vrchnostenská nařízení a právní normy. Je logické, že podle toho mohli s těmito normami také nakládat.⁷¹⁰

V ideálním případě bychom mezi radními měli narazit na letáky zmiňovaný křesťanský ideál spravedlivého soudce a hospodáře, oporu křesťanské komunity, který měl stíhat bezpráví a trestat bezbožné vražedkyně. Lidé, jako jsou zmínění jindřichohradečtí měšťané, jsou tedy zároveň i předpokládanými recipienty (implicitními čtenáři), ke kterým se obraceli autoři některých letáků a jejichž postoje chtěli ovlivnit. Mnozí z nich ale byli ochotni řešit prohřešky mírnější cestou, často v rozporu s nařízeními vrchnosti.

Vrchnost i poddaní byli schopni sledovat své vlastní cíle a využívat k tomu pragmaticky prostředky úřednického a soudního aparátu, o čemž svědčí i flexibilita trestů použitých na jindřichohradeckém panství (peněžitě tresty, nucené práce, zneuctvující tresty, krátkodobá uvěznění). Vidíme tedy, že jeden případ vraždy dítěte venkovskou ženou, nadneseně řečeno, zaměstnal minimálně dvacet mužů, kteří byli zodpovědní za různé fáze jeho vyšetření.

Samotný protokol, který je výsledkem činnosti městské rady, je na jedné straně dílem založeným na interakcích mezi radními a vrchností, kdy dochází k určitému

---

⁷⁰⁷ Mezi plnoprávné měšťany byl radní písař přijat roku 1696, což můžeme doložit ze zápisu v purkrechtní knize. Andrýs přišel do Hradce z vedlejšího panství, z městečka Pacov. Tamtéž: f. 88r.

⁷⁰⁸ SOA Třeboň, Sběrka matrik Jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, kniha č. 32, *Matrika oddaných 1700–1728*, f. 66v; kniha č. 1, *Matrika narozených (1705–24)*, f. 22r.

⁷⁰⁹ Během krutější zimy roku 1723 žádal hejtmana o topivo navíc pro vězně na náklady měšťanů. TEPLÝ, F.: *c. d.*, s. 57.

⁷¹⁰ MATLAS, P.: *Shovívavá vrchnost*, s. 123–124.

mocenskému dualismu mezi městskou/vesnickou komunitou a vrchnostenskou kanceláří,⁷¹¹ ale zároveň je i důsledkem interakcí mezi radními a vyslychanými poddanými (ženami). V tomto případě se opět jedná o střet mužského světa zabezpečených, gramotných měšťanů a na druhé straně chudých, často negramotných žen, který se projevoval nejen v rozdílných názorech na mravoučné otázky (materství), tak i v postojích k podnikání a ekonomickému životu obecně.

Sheilagh Ogilvie přesvědčivě ukázala, že z pohledu možného přístupu k sociálnímu kapitálu (ke zdrojům a společenským kontaktům) zde docházelo ke střetu dvou odlišných světů.⁷¹² Na jedné straně stáli výše zmínění členové patriarchálních společenských struktur (příslušníci cechů, vesnických a městských komunit) a na druhé straně často ekonomicky nezávislé pracující ženy (neprovdané dívky, manželky i vdovy), které byly schopné svým způsobem mužské části komunity ekonomicky konkurovat, a z toho důvodu na ně byl vyvíjen nátlak a jejich aktivita byla cíleně omezována.

Na nejnižší úrovni (poddaných) z hlediska množství pramenů, které máme o jednotlivých aktérech zapojených do procesů k dispozici, se nacházely obviněné ženy, jejich rodinní příslušníci, známí, případně zaměstnavatelé a další členové městské a vesnické komunity. Zatímco na předchozí úrovni jsme mohli vysledovat spíše vnitroinstitucionální komunikaci, převážně písemnou formou (například nejasnosti postupu mezi městskou radou a vrchnostenskou kanceláří), na úrovni komunity lze nalézt množství komunikačních situací, sporů a konfliktů (interpersonálních, ale i intrapersonálních), které se objevují na stránkách protokolů.

V první řadě jsou zmiňovány významné osobnosti místní komunity, lékaři a porodní báby, kteří se podíleli na vyšetřování. Nejvýznamnější z nich je pravděpodobně „zemský felčar“ Karel Josef Málek (Malekh), titulovaný jako magistr filozofie, medicíny a chirurgie Království českého. Byl v blízkém vztahu s hraběnkou Marií Josefou Černínovou a jejími potomky.⁷¹³ Tento lékař (hodnocený literaturou

---

⁷¹¹ Zde historikové dlouhodobě hovořili o problému tzv. druhého nevolnictví, nicméně z výzkumů současných badatelů vyplývá, že se nejednalo o dva zneprátené tábory. Ve většině případů nepřevažoval vliv vrchnosti, ani se nejednalo o přílišnou autonomii vesnické obce, ale spíše můžeme hovořit o vzájemně spolupracujících institucích, kdy autonomie místní samosprávě byla udělena výměnou za loajalitu. OGILVIE, Sheilagh: *Vesnická obec a tzv. "druhé nevolnictví" v raně novověkých Čechách*. Český časopis historický, 107, č. 1, 2009, s. 46–94.

⁷¹² TÁŽ: *How does social capital affect women?*

⁷¹³ Ze zápisu dne 18. 8. 1705 se dočteme, že osmiletý mladý pán František Josef Černín, spolu s matkou Marií Josefou byli kmotry Malekova syna Františka Antonína Josefa Rocha. In: SOA Třeboň, Sběrka matrik Jihočeského kraje, kniha č. 1, *Matrika narozených (1705-24)*, f. 11v.

spíše jako obyčejný ranhojič),⁷¹⁴ který se podílel na ohledání mrtvého dítěte Alžběty Zimandlové, byl od roku 1708 veden i jako ranhojič Pelhřimovský. Vedle něj měl významnou úlohu v procesu i jindřichohradecký lékař Jan Johannes Jakub Fríd (Fried), který se ujal ošetřování Zimandlové v posledních letech jejího procesu. Oba dva mužští doktoři posuzovali sice příčiny úmrtí dětí jindřichohradeckých pachatelek, případně se mohli starat i o nemocné vězenkyně, jejich hlavní zájem ale byl věnován léčení movitějších pacientů.

Experty v oblasti porodnictví byly také porodní báby. Tyto významné postavy raněnovověké ženské komunity měly v případech vyšetřování trestného činu infanticidia důležitou úlohu v posouzení stáří a vyspělosti plodu, stejně tak i určení příčiny jeho úmrtí.

Jak dodávají četní historikové a historičky raněnovověké báby se těšily ve společnosti značné úctě, která pramenila z jejich praktických zkušeností, orientace v lidovém i přírodním léčení a znalostí rituálních praktik, vykonávaných při a po porodech.⁷¹⁵ V literatuře se nejvíce pozornosti v tomto ohledu dostalo sporu mezi porodními bábami a mužskými porodníky v průběhu vrcholícího novověku,⁷¹⁶ pozornost samozřejmě zasloužily především slavné porodní báby, ale literatura si všímá i těch méně zkušených z vesnických oblastí.⁷¹⁷ Podrobně známe především báby významnější, které nám po sobě zanechaly své paměti popisující komplikované porody žen 17. a 18. století jako Catharina Schrader, Justina Siegemund nebo Catharina Margaretha Glocken.⁷¹⁸ V souvislosti s vyšetřováním úmrtí novorozence jsou podstatné jejich expertní znalosti o průběhu porodu a zevrubná znalost ženského

---

⁷¹⁴ FRANKOVÁ, Lidmila: *Prameny k dějinám zdravotnictví v okrese Pelhřimov. 3. část. Zpravodaj městského úřadu Pelhřimov*, 26, 1989, s. 12.

⁷¹⁵ JADRNÁ MATĚJKOVÁ, Hana: „Slovou a jsou ony nás všech veliké matky“. *Porodní báby a jejich role v raněnovověké společnosti*. *Historica Olomucensia*, 39, 2011, s. 51–62.

⁷¹⁶ K problematice porodnictví existuje i v domácí historiografii bohatá literatura: MELKESOVÁ, Miroslava: „...skrze něž Pán Bůh svět, církev i nebe množil...“ *Raněnovověké venkovské šestinedělky, porodní báby a kmotry*. In: ČADKOVÁ K. – LENDEROVÁ, M. – STRANÍKOVÁ, J. (edd.): *Dějiny žen*, s. 265–269; JADRNÁ MATĚJKOVÁ, Hana: „Neznalé“ *báby*. Dále k tématu porodních bab z domácí historiografie především TINKOVÁ, D.: *Tělo*.

⁷¹⁷ Zajímavý je v tomto ohledu sborník MARLAND, Hilary (ed.): *The art of Midwifery. Early Modern Midwives in Europe*. London 1995. Starší práce: TOWER, Jean – BRAMALL, Joan: *Midwives in history and society*. Kent 1986. Pro německé země klíčová práce LABUVIE, Eva: *Beistand in Kindsnöten. Hebammen und weibliche kultur auf dem Land (1550-1900)*. Frankfurt nad Mohanem – New York 1999.

⁷¹⁸ HILARY Marland (ed. et kol): *Mother and Child were saved. The memoirs (1693-1740) of the Friesan Midwife Catharina Schrader*. Amsterdam 1989; SIEGEMUND, Justina (ed. TATLOCK, Lynne): *The court midwife*; KLOCKEN, Catharina Margaretha: *Vertheidigung gegen einige Beschuldigungen des Herrn Professors Osiander*. Göttingen 1793. Staats und universitäts Bibliothek Göttingen. In: VD18, č. 10662227.

i dětského těla, které využily ve spolupráci s městskou samosprávou při ohledání *corpore delicti*. U vyšetřování je nutné, aby stanovilo v dobové terminologii, že dítě bylo na čas/došlé neboli v dnešní terminologii donošené, a také, že bylo dospělé (jako jiné děti), tedy to, co dnes označujeme jako zralost plodu.⁷¹⁹

Nejzkušenější z jindřichohradeckých bab byla Apollena Schullerin (Šulerka), městská bába, které v době nejstaršího případu Mariany Dalšovské (1699) bylo již 78 let a babické povolání vykonávala již více než 30 let. Ta byla v pozdějších případech (1708–1710) vystřídána mladší následnicí čtyřicetiletou Justínou Štěpánovou. Obě městské báby byly nepochybně zámožnějšími obyvatelkami Hradce, neboť ve městech obecně řemeslo vykonávaly ženy z bohatších měšťanských rodin. Proto ne vždy byly ochotny se zabývat běžnými kriminálnicemi, neboť jak zmiňuje bába Šulerka, „*nedostaly by zaplaceno.*“⁷²⁰

Vedle těchto žen byly do případů zapojeny i vesnické porodní báby, které často neměly s náležitostí vyšetřování tolik zkušeností jako báby přísežné a o příčinách úmrtí často pochybovaly nebo si vzájemně rozporovaly. Tyto ženy vykonávaly babické řemeslo pouze jako doplněk ke svému vlastnímu zaměstnání (nejčastěji v zemědělství). Své závěry musely tyto venkovské báby následně potvrdit přísahou.⁷²¹ Přestože porodní bába uměla zacházet s různými bylinkami a mohla zasvěcovat nezkušené dívky do problematiky sexuality nebo radit těhotným ženám ohledně nechtěného těhotenství, ve sledovaných případech stály vyšetřované děvečky a porodní báby na opačných stranách „barikády“ a žádné užší vztahy mezi nimi neexistovaly.

Konečně, vedle těchto v pramenech lépe doložitelných historických aktérů, nalezneme rodiče (zapojeni byli v případech Dalšovské nebo Zimandlové), hospodáře a hospodyně i další členy městské a vesnické obce (vesnické rychtáře a konšely). Ženy se dostávaly do střetů nejen s mužským ale i s ženským světem. Dívky byly zataženy do hádek i fyzických střetů se svými příbuznými (Alžbeta Zimandlová se hádala se svou sestrou, byla bita svou macechou, Mariana Filipová byla podezírána svou švagrovou), docházelo ke konfliktům se zaměstnavateli (služka Voršila Králová měla

---

⁷¹⁹ K terminologii porodních bab také SURÁ, A.: *c. d.*, s. 66–71.

⁷²⁰ *Mariana Dalšovská*, f. 442v.

⁷²¹ Tak tomu bylo v případě Mariany Filipové, jejíž dítě ohledávaly báby Lucie Brchanová a Mariana Vondráčková. Jejich přísaha, *Mariana Filipová*, f. 75r.

problematický vztah s hospodyní Vydrovou, šenkýřka Mariana Dalšovská s hospodským Emerem).

Nicméně klíčové v mnoha případech bylo množství partnerských střetů: Voršila zmiňuje styky s tovaryšem Václavem Korandou i vysloužilými vojáky, Alžběta se vymlouvá na znásilnění cizím tovaryšem, Eva zmiňuje sexuální styk se sedmnáctiletým synem hospodáře, Hanušem, Mariana Filipová obviňuje svého manžela Bartoně. Zde můžeme hovořit o množství různých příčin, které vedly dotyčné k předmanželské sexualitě.⁷²² Od naivních představ spojených se získáním rychlého sňatku, přes alkoholem podpořenou mladickou nerozvážnost, až po případy hraničící s možným znásilněním.

Na identitě historických aktérů se kromě genderu podílely i další kategorie diference jako byla etnicita, náboženství, socioekonomická pozice. Pokud dotyčné dívky a ženy hovořily o své společenské příslušnosti, klasifikovaly se jako poddané černínského panství, kteréžto tvrzení bylo často doplněno informací o katolickém vyznání. Některé z nich, jako Alžběta Zimandlová, svou zbožnost opakovaně zdůrazňují a během tortury se mnohokrát obrací s žádostí o pomoc k panence Marii, případně charakterizují samu sebe jako nevinnou, za své hříchy trpící mučednici.⁷²³

Všechny dotyčné ženy žily na hranici mezi českojazyčnými a německojazyčnými oblastmi, hovořily v mnoha případech oběma jazyky, nicméně identifikovaly se jako příslušnice české katolické společnosti.⁷²⁴ Ženy sdílely stejnou kulturu jako jejich soudcové, žily ve stejném panství a mnohokrát hovořily o příslušnosti ke „svým lidem“.

Z hlediska sociální stratifikace se ve všech případech jednalo o chudé ženy, pocházející z nižší společenské třídy. Většina těchto žen si vydělávala jako služebné, tkadleny nebo děvečky na statku. Pracovaly za pravidelnou mzdu s poměrně malým příjmem. Tyto ženy byly ekonomicky zranitelné a příslušníci patriarchálních vrstev měli celou řadu možností, jak je vyloučit z ekonomického života společnosti, například omezováním dědických práv, snižováním mezd či stanovením cechovních požadavků odbornosti.

---

⁷²² K tomuto tématu se vrátíme v kapitola 8. 2.

⁷²³ Více o spojení náboženství a etnicity také SMITH, Anthony: *Chosen Peoples: sacred sources of national identity*. Oxford 2003.

⁷²⁴ Alžběta Zimandlová jasně rozlišuje mezi my a oni. *Alžběta Zimandlová*, f. 326v–327r. Taktéž její příbuzní sni hovoří česky, oslovují jako Bětu nebo Bětušku, případně zmiňuje, že „*chtěla jít do Hradce mezi svý*.“

Nemožnost jiné volby než práce za mzdu (v textilnictví, v hospodářství) měla své důsledky i v jindřichohradeckém panství.⁷²⁵ Velký počet mladých neprovdaných žen, které neměly dostatek prostředků pro uzavření vhodného sňatku potom zvyšovaly riziko sexuálních styků mezi svobodnými čeledíny a děvečkami (smilstva) a tím i možnost početí nemanželských dětí a následného páchání abortu nebo infanticidia.

Tyto ženy navíc byly nejčastěji druhými, či třetími potomky a pro svou domácnost představovaly ekonomickou zátěž. Již od raného dětství se musely podílet na chodu domácnosti a v poměrně nízkém věku vstupovaly do služby. Tato situace logicky prodlužovala jejich vyhlídky na sňatek a založení rodiny, často na neurčito. Blíže se ke konkrétní situaci vyšetřovaných žen ale vrátíme v následující kapitole (kapitola 8).

7. 5. Infanticidium ve střeoevropském trestním právu

„Vražda dítěte (Infanticidium) znamená, když rodičové nebo prarodičové své vlastní děti nebo vnoučata, nebo jiné další nejblížejší v klesající příbuzenské linii, usmrtí. To se vždy děje v různém množství a odlišnými způsoby. Pokud je to zřejmé a dosvědčené, že tito lidé své děti usmrtili, je v těchto případech uložen přísný trest.“⁷²⁶

Tak začíná popis tohoto činu ve *Velké kompletní encyklopedii všech věd a umění* vydané Johannem Heinrichem Zedlerem. Na celých pěti stranách tohoto monumentálního díla se dále rozebírají jednotlivé fáze a problémy vyšetřování infanticidia naznačené i ve zmíněném úryvku (způsob usmrcení, vliv linie příbuzenství na rozsudek, zdůvodnění aplikace tortury, okolnosti porodu živého dítěte, porod

---

⁷²⁵ O zaměření pracujících na textilní průmysl vypovídá i pracovní náplň jednotlivých žen. Většinou se jednalo o děvečky, sloužící na statcích nebo střídající různé služby. Běta Zimandlová byla ve službě 11 let, přičemž nejčastěji bílila plátna nebo předla vlnu. Předání vlny se roku 1697 věnovala i Voršila Králová. Dva roky jako švadlena pracovala Mariana Dalšovská (v době vyšetřování byla šenkýřkou), Eva Mikšová sloužila jako děvečka u příbuzných i v okolních vesnicích (Sedlech, Horní Pěně). Jediná Mariana Filipová se vdala na selský grunt Filipa Bartoně, nicméně ani to ji neušetřilo tlaku komunity (konkrétně Bartoňova tkalcovského cechu), neboť se vdávala již v šestém měsíci a oba manželé chtěli předchozí styky za každou cenu utajit.

⁷²⁶ ZEDLER, Johann: *Grosses vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste (1731–1754)*, s. 809. In: <https://www.zedlerlexikon.de/index.html?c=blaettern&seitenzahl=809&bandnummer=21&view=100&l=de> [26. 8. 2020].

postiženého dítěte-monstra). Vražda dítěte se vztahuje jak na děti manželské z počestného svazku, tak i na jejich opak, plody hříchu, děti nevěstek nebo důsledky incestu. Trest je pro všechny vrahy stejný, neboť ani mezi dětmi není žádný fyzický rozdíl. Jak vidíme, význam tohoto latinského pojmu v dobovém kontextu odkazoval k zabítí jakéhokoli dítěte příbuzným, přesto právníkové texty, jak dále upravuje heslo encyklopedie, tímto pojmem označují primárně vraždu (nejčastěji novorozeného) dítěte vlastní matkou.⁷²⁷

Tyto a další náležitosti popsané v zákonících i v právnických příručkách hrály důležitou roli i při vyšetřování jednotlivých případů. Slovníkové heslo vychází z celé řady klíčových právnických děl, jakým byla práce německého juristy Benedicta Carpzova,⁷²⁸ ze soudobého výkladu *ius commune* shrnutého německým právníkem Mattiasem Berlichem⁷²⁹ nebo z díla italského právníka Giulia Clara.⁷³⁰ Samozřejmě autor vychází i z dobových hrdelních řádů a jejich dalších komentářů (z Caroliny, Ferdinandey i Josefiny – viz dále). Není pochybností o tom, že už první jasně definované právní předpisy braly infanticidium (zahubení neřádně nabytého plodu) velmi vážně. Tiskem vydané zákoníky z období zasedání tridentského koncilu spojovaly vraždu dítěte s lidským hříchem. Nejen s hříchem smilstva rodičů, ale také jejich proviněním v případě odepření křtu novorozenému dítěti (nekřtěňátka), které tím pozbylo naděje na spásu.⁷³¹

V této kapitole si proto v kontextu vrchnostenského soudnictví alespoň stručně představíme jednotlivé normativy a popisy pachatele infanticidia, které poskytují dobové kriminální příručky. Zkoumány jsou ovšem nikoliv v rámci jejich faktické právní platnosti, ale v rámci diskurzivní analýzy textu. Jedná se tedy spíše o chronologický přehled normativů, které se spolu s preskriptivní literaturou podílely

---

⁷²⁷ K významu pojmů v právnických textech také TINKOVÁ, D.: *Hřích*, s. 313.

⁷²⁸ Benedict Carpzov (1595–1666) se ve svém díle CARPZOV, Benedict: *Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium, Pars I*. Wittenberg 1670, s. 39–45. In: <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/drwcarpzov1670B1> [29. 8. 2020] se věnuje srovnání infanticidia v právech města Lipska a v hrdelním řádu Karla V. Hovoří i o různých trestech za infanticidium. Zde Carpzov vychází z těch nejstarších trestů, založených na římské tradice zákona *Lex Pompeia de Parricidiis*. Tyto tresty sloužily k posmrtnému potrestání nejen těla, ale i duše (utopení v pytli se zvířaty, utopení, probodení kulem, zahrabání zaživa) a měly být dle názoru raněnovověkých právníků nahrazeny mírnějším trestem stětí.

⁷²⁹ Mattias Berlich (1586–1638). Dílo: BERLICH, Mattias: *Conclusiones practicabiles* (5 dílů). Leipzig 1615–1619.

⁷³⁰ Giulio Claro (1525–1575). Dílo: CLARI, Julii: *Opera omnia sive practica civilis atque criminalis*. Lugduni 1661.

⁷³¹ TINKOVÁ, D.: *Předcházet či trestat*, s. 34.

na vymezení životního prostoru historických aktérů a formování sociálních identit. Normativy zde zachycují možnou hranici sociální reality.⁷³²

Jak uvidíme, obraz matky vražedkyně, který popisovaly právnické příručky, se příliš neliší od toho, který ukazovala kázání nebo letáková publicistika. Školení juristé, ke kterým se případy dostávaly v nejvyšší instanci (zejména právníci vrchnostenské kanceláře, případně právníci apelačního soudu), posuzovali případy právě na základě (či s povšechnou znalostí) některých těchto textů. Norma je zde pojímána jako symbolický řád, který je podstatný pro vytváření sociálních rolí. Právní normy jsou v této kapitole především odrazem proměňující se sociální reality a jednotlivá období vypovídají o proměnách vnímání vraždy dítěte a vnímání žen.

K tématu smrti dítěte a k ženám jako pachatelkám se postupně vyjadřují jednotlivé evropské právní okruhy středověku. Střední a jižní Čechy patřily tradičně do oblasti švábského práva (Švábské zrcadlo), za jehož vrchní stolicí bylo považováno právo Starého Města Pražského (případně také brněnský městský soud pro Moravu). Jihoněmecké Švábské zrcadlo z roku 1287 (Schwabenspiegel) navrhuje, aby usmrcení dítěte jakéhokoliv věku bylo posuzováno jako běžné zabití a trestáno stětím. Rovněž zmiňuje, že pokud je člověk vystaven hmotné nouzi, je možné dítě prodat, ovšem nikoliv do nevěstince nebo do rukou člověka, který by ho mohl ohrozit na životě.⁷³³ Podobně porotci města Brna, vycházející rovněž z této tradice obyčejového práva, diskutovali roku 1353 v Právní knize o případu dítěte, vhozeného matkou do řeky Svratky. Přestože v tomto případě nebyl vynesena žádný konečný nálezn, jeden z návrhů řešení tohoto případu (zapsaný notářem Janem) počítal s beztrestností matky: „*Žena nemá být potrestána, a to proto, že porodila chlapečka, na nějž měla právo, protože každý může svobodně nakládat s tím co je jeho nebo její, nebo podle toho co se jemu nebo jí s ním zalíbí udělat.*“⁷³⁴

---

⁷³² Petr Kreuz v tomto ohledu zmiňuje, že právo ohraničuje „hřiště“, na kterém se pohybují historičtí aktéři. Podstatná je i další myšlenka, že „sociální realita mnohdy neodpovídá právní normě, ale zpravidla se od ní příliš neodchyluje.“ KREUZ, Petr: *Aktéři bez hřiště a bez pravidel?* Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny, 3, č. 2, 2001, s. 68–76; cit. úryvek, s. 70.

⁷³³ LASSBERG, Friedrich von (FUES, Ludwig Friedrich, ed.): *Der Schwabenspiegel: oder Schwäbisches Land- und Lehen-Rechtbuch, nach einer Handschrift vom Jahr 1287.* Tübingen 1840, s. 149–152. K tomu také OBLADEN, M.: *From Sin to Crime*, s. 86.

⁷³⁴ „Dicebant enim quidam, cum quibus concordabant iurati ad iudicium Antique Brunne spectantes, quod ipsa mulier non esset aliquantulum punienda ex eo, quod infantem genuisset et proprium ius eum habuisset, ipsum perimere potuit et necare. Quilibet enim in re sua, quod ei placet, facere potest.“ FLODR, M. (ed.): *Právní kniha města Brna*, s. 328 (č. 520).

Přestože zde existovaly další dva argumenty, ať už, že by takovéto případy měly spadat čistě pod kompetenci církevního soudu, nebo argument shodující se s německými právními knihami (převažující), že se tyto delikty mají trestat jako vražda nebo zabití,⁷³⁵ myšlenka o svobodném nakládání se svými potomky měla ve středověkém právnickém myšlení své místo. Teprve pod vlivem reformace došlo ke zpřísnění postihů. Podle Daniely Tinkové i proto, že se ještě zvýraznila péče o duši a její spásu a zároveň i snahy o sociální a mravní kontrolu a disciplinaci v potridentské společnosti. Proto popisují evropské normativy 16. a začátku 17. století infanticidium jako vraždu, která je spáchána zlovolnými, padlými ženami s úmyslem škodit společnosti.⁷³⁶

Novověké legislativní texty se na infanticidium dívaly z pohledu dobového sepětí zločinu se hříchem, s významem cti i s dobovým chápáním lidského těla. Zajímavý je v tomto ohledu článek *Hrdelního řádu Karla V.* (Carolina), který definuje pouze jednu kategorii žen, svobodné a ovdovělé, které mohou být nejčastějšími pachatelkami infanticidia. Podle Caroliny (v článku věnujícím se „ženám, které usmrcují své děti“ – CXXXI.)⁷³⁷ byly pachatelky infanticidy posuzovány jako zkažené neprovdané ženy (*leichtfertige Weib*), které se snaží ukrýt své zlovolné (*bosshafftig*) činy.

Podobně ovšem hovoří i další evropské zákoníky, které infanticidium definují jako problém neprovdaných žen, usmrcujících své nemanželské děti. Například dekret Jakuba I. z roku 1624 hovoří přímo jen o padlých ženách a matkách (*lewd women, lewd mothers*), které se chtějí vyhnout hanbě a utéci trestu.⁷³⁸

Jejich chování je potom podle zákoníků ohrožením komunity, neboť představovalo to nejhorší v dané společnosti, zabití nevinného dítěte (*undschuldigen kindlein*), přičemž za klíčový motiv byla zákoníky (zde Caroliny) považována „*snaha*

---

⁷³⁵ Tamtéž, s. 328–330.

⁷³⁶ K tomu také TINKOVÁ, D.: *Hřích*, s. 314–316.

⁷³⁷ Srovnání obou verzí zákoníku, jak *Caroliny* tak *Barbengensis* nabízí například vydání Caroliny z počátku 18. století. Tyto varianty mohly být po ruce i soudcům ve sledovaných případech: *Constitutiones Criminales Caroli V.* Magdeburg 1716. In: Sächsische Landesbibliothek, Staats- und Universitätsbibliothek, Drážďany, Sign. 36.8.5559, fol. 48 a f. 171–176. Vydání je založeno na německém výkladu latinských pasáží.

⁷³⁸ „*Za vraždu dítěte mají být souzeny všechny matky, které neprokáží (aspoň za pomoci jednoho svědka), že se dítě již narodilo mrtvé.*“ In: *Anno vicesimo primo Jacobi Regis, &c. an act to prevent the destroying and murdering of bastard children.* London 1680. In: EEBO, sign. 1705:21. Podobně se trestání smrtí pro ženy, které zatajily své těhotenství objevuje i v ediktu francouzského panovníka Jindřicha II. (1556). K zákoníkům podrobněji TINKOVÁ, D.: *Hřích*, s. 315.

*o utajení mravní zkaženosti se záměrem bezbožně, dopředu, promyšleně a záměrně usmrtit nevinné dítě.*⁷³⁹

Můžeme zde vidět, že Carolina i další zákoníky popisují pouze ženy svobodné a ovdovělé a pracují tedy s podobným okruhem obvyklých podezřelých jako letáková publicistika. Myšlenky o smilnících děvečkách převzali i domácí zákonodárci, kteří jsou rovněž nakloněni trestu smrti pro pachatelky infanticidy.

Nejednotný vývoj domácích městských práv vedl již v 16. století k pokusům o jejich kodifikaci, jejímž důsledkem vedle Brikcího Práv městských (1534) byla především Práva městská Království českého Pavla Kristiána z Koldína, která byla panovníkem a následně i apelačním soudem považována za závazná.

Brikcí připouští, že ze zabití dítěte mohl být obviněn stejně muž jako i žena, když v článku XLI, artikulu III mimo jiné zmiňuje, že žena, která je jinak jako žalobkyně vyloučena, má právo v tomto případě žádat spravedlnost.⁷⁴⁰ Celá tato kapitola pracuje se ženami jako s křehkými bytostmi, jejíž panenství může být uloupeno, které nemají dovoleno kšaftovat a které by neměly zastávat žádné úřady. Způsoby, jakým se k ženám vyjadřuje ohledně manželského a dědického práva ostatně již ukázala Michaela Hrubá, která si všimá postupné proměny obrazu ženy v normativní literatuře od vrcholného středověku do 16. století. Žena je Brikcím chápána jako „neustavičná a vrtkavé myslí“, není plně svéprávná, ale částečně autor připouští její nároky na samostatné jednání (vklady do manželství, výběr partnera). Přesto je to nadále muž, kdo je jak „ženy, tak věna pán a správce.“⁷⁴¹

Práva městská Pavla Kristiána z Koldína se infanticidě věnují v článku N. XXXV.⁷⁴² Tento článek ve dvou větách shrnuje obdobnou definici jako najdeme u dřívějších zákoníků. Sama stručnost nicméně nebyla na škodu, neboť městští soudcové nebyli ve většině případů vzdělanými juristy a při posuzování případů často

---

⁷³⁹ „Dann so ein Weibsbilde ein lebendig gliedmassig Kindlein also heymlich tregt, auch mit willen allein, und on hilft ander weyber gepirt (welche unhillfliche gepurt mit todlicher verdigkeyt geschehen muss), so ist desshalb kein glaublichere Ursache, dann das dieselbig Mutter, durch bosshafftigen fursatz verneynet, mit tödtung des unschuldigen kindleins (daran sie vor/im/oder nach der gepurt schuldig wirt), ir geübte leychtfertigkeit verborgen zu halten.“ In: Carolina, článek CXXXI., s. 172.

⁷⁴⁰ „Žaluje-li na někoho žena z zabitie dietěte svého: obžalovaný má jejím žalobám vedle spravedlnosti odpoviedati.“ JIREČEK J. (ed.): *M. Brikcího práva městská*, s. 243.

⁷⁴¹ HRUBÁ, M.: c. d., s. 90-93. Z *Práv městských* citováno JIREČEK, J. (ed.): *M. Brikcího práva městská*, s. 121-128.

⁷⁴² „Také ta zabijí, kteráž plod z sebe vyháni aneb týž plod jakýmž pak koli způsobem v sobě udušuje a mrtví. Těž ta, kteráž do záchodu, do studnice nebo jinam svůj plod mece a hází.“ In: KRISTIÁN Z KOLDÍNA, Pavel: *Práva městská*, s. 287. Přičemž „vražedníka pokuta jest mečem ztrestání“ a to bez ohledu na sociální postavení pachatele a jeho pohlaví. Tamtéž, s. 286, analýza na s. 660.

k *Právům městským* pouze přihlíželi.⁷⁴³ Psaný zákoník Koldínův i podle *Obnoveného zřízení zemského* (1627) zůstal nadále v platnosti pro oblast městského práva i v pozdějších obdobích. Kromě procesního práva německého původu se v městském právu čím dál častěji objevovaly i stopy práva římského (zejména se prosazoval písemný proces), který postupně převládl.⁷⁴⁴

V Koldínově zákoníku existuje těsné sepětí mezi infanticidiem a abortem. Stejným trestem jsou stíhány jak ženy, které plod „z sebe vyháň“, tak i ty které jej „do studnice, záchodu nebo jinam házejí.“ Podobně je tomu i v již zmíněném *Hrdelním řádu Karla V.*, který rovněž spojuje vraždu dítěte matkou s dalšími navazujícími paragrafy, které se věnují odkládání dětí a potratům.⁷⁴⁵ V případech potratů raněnovověké zákoníky vycházejí z rozsáhlé církevní diskuze, která se týkala problematiky oduševnění plodu, tedy okamžiku, kdy je lidský plod nadán lidskou duší a stává se člověkem.⁷⁴⁶ Názory vycházející často z Hippokrata, Galéna nebo Avicenny, křesťanských teologů a boloňských právníků, byly potom, jak ukázal Wolfgang Müller, základem pro kriminalizaci potratů v západní společnosti.⁷⁴⁷

Také hrdelní řád pro dolnorakouské země (*Niederösterreichische Landgerichtsordnung – Constitutio criminalis Ferdinanda* z roku 1656) zmiňuje základní formulace týkající se infanticidy v článku 66.⁷⁴⁸ Některé pasáže u tohoto článku byly následně využity i v českém prostředí v *Hrdelním řádu Josefa I.* z roku

---

⁷⁴³ MATLAS, P.: *Shovívavá vrchnost*, s. 113.

⁷⁴⁴ K systému raněnovověkého práva obecně ADAMOVÁ, Karolina (a kol.): *Dějiny českého soudnictví do roku 1938*. Praha 2005, s. 49–71.

⁷⁴⁵ K smrti mohly být odsouzeny nejen ty, které usmrtily dospělé a živé dítě, ale smrti mohly být potrestány i „ty, které děti opouštějí“ a stejně tak i ty, které usmrtily již živý plod. Článek CXXXIII. věnovaný potratům vychází z diskuze o oduševnění plodu (doba, od které je dítě nadáno duší, běžně už antickými autory stanovena mezi 35.–45. dnem po početí), nicméně Carolina zmiňuje pouze „lebendig Kind abtreibt“. Potrestání mají být i ti, kteří druhým způsobují neplodnost. V dalších případech má být potrestání opět ponecháno na rozhodnutí radních. In: *Carolina*, článek CXXXI, s. 175.

⁷⁴⁶ Jedna část evropské tradice vycházející z židovsko-křesťanských textů doplněných o učení antických filozofů zastávala názor o oduševnění ve 40. dnu po početí dítěte (následně doplněným o 80. den u dívek), jiná část vycházející z učení církevních otců a latinského překladu Bible (Exodus 23: 21-22) zastávala naopak názor, že dítě je nadáno duší až po porodu, třetí větev tvrdila, že duše je částečně obsažena už v semeni a plod je nadán již v okamžiku svého vzniku.

⁷⁴⁷ MÜLLER, W.: *The Criminalization*.

⁷⁴⁸ Zde se jedná o poměrně rozsáhlý popis, který v první části po vzoru Caroliny popisuje ohledání podezřelé a okolností jejího pádu (podle Caroliny art. 35), dále případy, kdy je možné použití tortury – dívka, která by měla být pannou tajně, bez pomoci jiné osoby porodit dítě, které bylo následně nalezeno mrtvé (Carolina art. 131) a na závěr i polehčující a přitěžující okolnosti, včetně trestu pro spoluviníky. Celý text je zároveň doplněn rozsáhlým množstvím návodných otázek, které byly ve vyšetřování běžně využívány. Ve změní artikulu 66 Ferdinandey. In: *Neue peinliche Landgerichtsordnung in Österreich unter der Enns*, Wien 1656.

1707–1708, posledním zákoníku ve sledovaném období s platností pro České země, kde je infanticidium v češtině poprvé obšírněji definováno.

Konkrétně se jedná o vyšetřování „skutku zločinnosti (corpore delicti)“ v 5. artikulu, § 6,⁷⁴⁹ a také popsání skutkové podstaty infanticidy v artikulu 19, §9–10.⁷⁵⁰ Josefina byla nicméně spíše podpůrný zákoník, jehož znění vychází z Caroliny i Ferdinandey a předešlé domácí zákoníky a zdroje práva s ní nadále koexistovaly.⁷⁵¹

Josefina rovněž velice pečlivě popisuje ohledání skutku zločinnosti (corpore delicti). Znění tohoto paragrafu zahrnutého do vyšetřování vraždy v podstatě odpovídá dřívějším německým zákoníkům (Hrdelnímu řádu Karla V. a Leopolda I.) a zmiňuje, jak vypadá zdravě narozené dítě: „*jest dospělé a v přirozeném běhu došlé má nechýtky na rukouch a nohách a vlásky na hlavě*“ a jak vypadá poté, co bylo násilně usmrceno: „*Má násilné znamení, obzvláště na prsech, krčku a hlavičce (...) šňůra jest odtržená, uřezaná.*“ Konečně jako v předchozích německých zákonících končí Hrdelní řád tuto část ohledáním pachatelky v případech „*kdyby ale mrtvé tilko před rukami nebylo, aneb dostatečně podezřelá osoba takový za svůj vlastní plod uznati nechtěla.*“ V tom případě mají přijít na řadu zmíněné přísežné porodní báby (pocitivé a rozumné matrány) a mají hledat „*neomylná znamení porodu.*“⁷⁵²

Podobně řád přebírá text rovněž ve vyšetřování nejasných případů (artikul XIII – O obtížnosti z jistence). Zde Josefina stejně jako předchozí zákoníky v tomto ohledu hovoří o tajnůstkářské a nemravné osobě jež „*náhle tlustosti pozbyla, (...) pověstně, chlípně živa byla, před lidmi se skrejvala, ona vždy za pannu byla chodila, porodu věděti nechtěla a těhotenství své zapírala.*“⁷⁵³

Zákoník Josefa I. ovlivnil stíhání kriminálních deliktů a zejména postup trestního práva procesního. Poskytoval primárně návod nižším soudům k výslechové

---

⁷⁴⁹ Zde je vypsáno, jak se pozná plně vyvinutý plod a jaké jsou nejčastější způsoby usmrcení novorozeněte (nezavázání pupeční šňůry, známky fyzického násilí). Následně podle artikulu 35. Caroliny je popsáno, jak má probíhat ohledání podezřelé pachatelky, pokud není dítě nalezeno – tedy „neomylná znamení porodu“ shledaná dvěma porodními bábami, jako se stalo i v případě Mariany Filipové. In: Vědecká knihovna Olomouc, *Gehe Milosti Římského Cýsaře Vherského a Českého Krále ec. Jozefa Prwnjho. Arcy-Knjžete Rakauského ec. Pána nasseho Negmilostiwégssýho. Nowé Práwo Vtrpné a Hrdelnj pro Králowstwj České Margabstwj Morawské a Knjžetcstwj Slezské*. Praha 1708, sign. II 630.310, s. 37–38 (dále jako *Nové právo útrpné*).

⁷⁵⁰ Mord dítěte, zde spadá do okruhu vražd spáchaných mezi příbuznými. Následuje seznam otázek převzatý z dolnorakouského řádu, který se zaměřuje na okolnosti početí, vývoje a usmrcení plodu. Vyměřený trest opět odpovídá předchozím zákoníkům, tedy stětí mečem a následně probití srdce kulem. Tamtéž, s. 60.

⁷⁵¹ V případě Mariany Filipové, viz dále.

⁷⁵² *Nové právo útrpné*, artikul V., §6 (corpore delicti – mord dítěte), s. 15–16.

⁷⁵³ Tamtéž, artikul XIII., §9, s. 37.

taktice při vyšetřování konkrétních trestných činů. Dílo přeložené záhy do češtiny apelačním radou Kryštofem Janem Kupcem z Bílenberka samozřejmě obsahuje i dobové návody a popisy kriminalistických postupů týkající se vyšetřování infanticidia, které jsou patrné i v analyzovaných případech.⁷⁵⁴

Samotný mord dítěte je v hrdelním řádu spojený s předepsanými otázkami, na které má vyšetřovaná odpovědět. Tyto otázky mají na jedné straně zajistit objektivitu vyšetřování, na druhé straně ale u dnešního pohledu jednoznačně nerespektují individuální psychologii pachatelek a hrozí, že jim vnutí nepravdivé doznání. „*Od koho a kdy obtěžkána byla? Co ji k mordování dítěte pohnulo? Kdy jest plod cejtila? Zdali? A kdy těhotenství souložníku svému zjevila? A co on tomu říkal? Jak dávno již sobě umínila to dítě zamordovati? Komu jest své těhotenství zjevila? Kterak dítě zamordovala? A proč? Zdali ho dřív nepokřtila? Kdo jí na to nabádal? Kterak vlastně s tím porodem se dalo?, etc.*“⁷⁵⁵ Jak vidíme třikrát se zde objevuje slovní spojení „zamordování dítěte“, jednak v souvislosti s osobními důvody vražedkyně, následně u předpokladu dlouhodobého plánování vraždy a konečně u samotného způsobu usmrcení. Dlouhodobě plánující vražedkyně, jak si ji představují autoři normativních textů, ale existovaly jen zřídka. Domácí prameny v každém případě popisují spíše rychle jednající, zmatené a vystrašené ženy v extrémních situacích.⁷⁵⁶

K definování skutkové podstaty trestného činu infanticidy a způsobu vyšetřování (tajnému a neveřejnému procesu) přispěli rovněž významní právníci 17. století, kteří se věnovali trestnímu právu, jako byl lipský právník Benedict Carpzov, či jeden z jeho následovníků a komentátorů, apelační rada Johann Jacob Weingarten, jejichž spisy byly v analyzovaných případech rovněž použity.⁷⁵⁷

Novověké legislativní texty se zaměřovaly i na polehčující a přitěžující okolnosti. V první řadě se většina uvedených normativů zaměřuje na zralost a stáří plodu. V otázce zralosti plodu (tedy, byl-li již naživu) byla důležitá časová hranice,

⁷⁵⁴ URFUS, V.: *Císař Josef I.*, s. 109–121.

⁷⁵⁵ *Nové právo útrpné*, artikl XIX., §10, s. 60.

⁷⁵⁶ K podobnému závěru dochází TINKOVÁ, D.: *Ilegitimita*, s. 138–153. Množství podobných případů také uvádí SURÁ, A.: *c. d.*, s. 61–80.

⁷⁵⁷ Německý sekretář apelačního soudu a následně apelační rada Johann Jacob Weingarten (1629–1701) z Carpzova vychází, nicméně pro srovnání využívá také Ferdinandu. In: Vědecká knihovna Olomouc, sign. 34.983. WEINGARTEN, Jan Jakub: *Sylva Variarum Observationum, & Juris Quaestionum, Warinnen forderist, Ordine Alphabetico per compendium, die Sachsische Constitutiones Electoris Augusti*. Nürnberg 1683 (heslo kindsmord), s. 182–190; K oběma citovaným dílům využitým např. v případě Mariany Filipové se odkazuje *Naučení dvorské kanceláře z 28. 10. 1701*. In: *Mariana Filipová*, f. 130v.

stanovena mezi 35. a 45. dnem po početí. Dalšími polehčujícími okolnostmi byly absence zlého úmyslu pachatelky nebo nevědomost dalších provinilých osob o těhotenství obžalované. Naopak přitěžujícími okolnostmi byly nalezené tělo novorozeněte, těhotenstvím poznamenané tělo matky, její podezřelé chování (špatná pověst) nebo absence křtu u usmrceného dítěte.⁷⁵⁸

Jak zmiňuje Tinková, po celý raný novověk zůstaly postihy infanticidia a potratu v Habsburské monarchii stejně přísné, přičemž jedinou změnou bylo postupné zavádění trestu stětí namísto přísných trestů utopení nebo zahrabání. Po celou dobu 16.–18. století rovněž platilo, že velké části pachatelek nebyla infanticida nebo potrat nikdy prokázány (jako Voršile Králové nebo Marianě Dalšovské) a byly stíhány pouze za smilstvo.⁷⁵⁹

Nejdůležitějším prvkem, který z raněnovověkých zákoníků můžeme vyčíst je konstrukce obrazu ženy jako k hříchu předurčené bytosti, zlovolné a zkažené, která svedla své okolí ke špatnosti a sama je nejvíce vinna usmrcením dítěte. Bez ohledu na to, zda měšťané Jindřichova Hradce kromě Koldínova zákoníku znali i další ze zmíněných právnických textů, tento obraz slabé ženy podporovaný biblickými texty, letákovými tisky a kázáními kněží jasně označoval ženy a dívky jako „*zkažené a nelidské*.“ Do jisté míry tedy ovlivňoval i smýšlení radních o ženách obviněných z vraždy dítěte, a to i přesto, že venkovská společnost, ze které často měšťané pocházeli, zastávala vůči sexuálním deliktům a možná i infanticidě mnohem smířlivější postoj než dobové zákoníky. O ženách se v zákonících hovoří jako o nemravných osobách, které jsou nestálé a jsou často mdlejšího rozumu než muži, a podle toho se k nim má přistupovat.⁷⁶⁰

V čem tedy spočívá naznačené zpřísnění dobových norem posuzujících tento zločin? Přestože raně novověcí moralisté i právníci často viděli příčinu zdánlivého nárůstu infanticidy ve všeobecném uvolnění mravů, které bylo záminkou nezbytného dohledu a zpřísnění soudních postihů (včetně hrdelních trestů), je možné, že tomu mohlo být i obráceně. Jak zmiňuje Daniela Tinková, příčinou nárůstu počtu vyšetřovaných případů mohl být právě zvýšený tlak na mravnost a sociální disciplinaci vzrůstající v průběhu reformace, který ovlivnil nutnost utajování nemanželských

---

⁷⁵⁸ TINKOVÁ, D.: *Hřích*, s. 315-316.

⁷⁵⁹ *Táž: Ilegitimita*, s. 141.

⁷⁶⁰ Například při aplikaci útrpného práva se má postupovat: „*pokaždý od mdlejšího před silnějším, od ženy před mužem*.“ *Nové právo útrpné*, Artikul XVI., § 21, s. 51.

těhotenství a tím i riziko jejich odhalení. Komunita mnohem přísněji vyžadovala dodržování pravidel a kontrolovala neprovdané ženy, které nebyly schopny těhotenství, případně následnou vraždu utajit nadlouho.⁷⁶¹

Na tom, že kriminalizace infanticidia v raném novověku má množství příčin, se ostatně shodují i další autoři, kteří zvýšený raněnovověký zájem o stíhání infanticidia porovnávají s nárůstem kriminalizace čarodějnictví.⁷⁶² Objev těchto deliktů na konci 16. století lze vysvětlit, jak zmíněným reformačním tlakem na morálku, tak i větší úmrtností dětí (vlivem válek a zhoršení klimatických podmínek), které změnilo citlivost, s jakou byly podobné případy dříve posuzovány. To, co bylo ve vrcholném středověku částečně tolerováno, bylo na počátku raného novověku stíháno přísně a nemilosrdně především proto, že žena jako matka měla ve společnosti ohrožované neviditelnými nepřáteli klíčové postavení.

7. 6. Vrchnostenské soudnictví v Jindřichově Hradci

<i>Zlatou šňůru ukroutila do studnice ho spustila Děvče pána to vidělo hned pánovi žalovalo Pohled' Aničko do pole co uvidíš to je tvoje Stojí šibenička na ní bílá holubička</i>	<i>Kdo ted' na ní viset bude kdoby jiný než Anička A už jde s ní kat po mostě a rozpráví s ní posprostě Chceš Aničko moje býti já ti koupím živobyti Dělej kate co máš dělat moje očka zavazovat.⁷⁶³</i>
---	---

Než se blíže podíváme na jednotlivé případy a jejich nejdůležitější rysy, není od věci představit i průběh vyšetřování jednotlivých procesů a jeho jednotlivé fáze. Jak zmiňuje tento úryvek z lidové písně s názvem *V širém poli stojí zámek*, sociální kontrola nad neprovdanými ženami měla často pro aktérky tragické důsledky. Píseň zmiňuje nejčastější postup, jak se děvečka dostala do rukou práva: udání od někoho z nejbližšího okolí (jiné děvečky), uvěznění pachatelky, o které se dozvídáme, že je

---

⁷⁶¹ „Naskýtá se nám otázka, zda to nebyly spíš naopak reformační a potridenstské snahy o sociální a mravní kontrolu a disciplinaci, které zesílily represí nežádoucích forem mimomanželského spojení (...) a tím vyloučily svobodné matky i levobočky (ve středověku relativně akceptované) ze společnosti.“ TINKOVÁ, D.: *Hřích*, s. 316.

⁷⁶² Souvislost s nárůstem případů v 16. století, viz MONTER, William: *Witchcraft in France and Swiss. The Borderlines during the Reformation*. Ithaca – London 1976, s. 197-198. Spojitostí si všimá i zmíněná kniha ROPER, L.: *Witchcraft and Fantasy*.

⁷⁶³ K dějinám lidové písně nejčastěji známé pod názvem *V širém poli stojí zámek*: ŠRÁMKOVÁ, Marta: *Balada o vražednici dítěte v české lidové tradici*. Český Lid, 57, 1970, s. 291–306.

nebezpečnou vraždící děvečkou,⁷⁶⁴ a její odevzdání do rukou nepočestného kata. Přestože se v jednotlivých verzích písně liší detaily ohledně toho, kdo dívku viděl přímo při činu a následně ji udal, toho, co konkrétně jí řekl kat nebo vyznění závěrečné pointy (kolik dětí usmrtila dříve), ten nejdůležitější aspekt vyšetřování píseň zachycuje zcela zřetelně. Očitá svědkyně, která ji přistihla, hned žalovala vrchnostenskému právu. Jinak to s přítomností svědků nebylo ani v kontextu jindřichohradeckých případů, ovšem odlišnosti bychom našli v počtu subjektů zapojených do samotného vyšetřování, kterých bylo mnohem více než jen rychtář s katem.

Organizace městského a vrchnostenského soudnictví v průběhu 16.–18. století byla výsledkem přenesení hrdelněprávních pravomocí panovníka na pozemkové vrchnosti. Na rozdíl od královských měst v těch poddanských byly soudy, představované poddanými měšťany, přímo závislé na vrchnosti a vrchnostenských úřednících. Jindřichohradecký hrdelní soud, který spravoval záležitosti města i nejbližšího okolí, byl součástí husté sítě hrdelních soudů v mnoha oblastech existujících až do poloviny 18. století.

Vrchnostenské soudnictví bylo ovlivněno praxí městských soudů. Jurisdikci zastávala vrchnost a její úředníci, ale v trestněprávní oblasti řešily spory městské soudy často s pravomocí pro celé panství. Pravomoc jindřichohradeckého soudu zasahovala i do okrajových oblastí jako byla vesnice Zahradky na hranici panství Telč. Na vyšetřování se podíleli již zmínění jindřichohradečtí měšťané spolu s vrchnostenskou kanceláří sídlící na místním zámku. Ti zmapovali okolnosti případů a následně veškerá akta přeposlali ústřední správě panství, dvorské kanceláři v Mělnice (ta byla počátkem 18. století přesunuta do Prahy), která případně celý proces směřovala apelačnímu soudu v Praze.

Ve všech analyzovaných případech vyšel zločin najevo záhy po utajeném porodu. Jak zmiňuje Tinková, ve většině případů byla buď odhalena podezřelá žena nebo nalezeno mrtvé dítě.⁷⁶⁵ Už před porodem nebo těsně po něm vzbudily pozornost sousedů Mariana Filipová, Alžběta Zimandlová i Voršila Králová. Všechny porodily v noci a ráno si jejich příbuzní nebo sousedé všimli jejich bledosti a chorobného vzezření. To vedlo k nutnosti prozkoumat nejbližší okolí a nejčastější místa, kde by mohlo být dítě ukryto (ideálně stále ještě naživu). O těchto lokacích typických pro jižní

---

⁷⁶⁴ Anička je sice zadržena, ale její souložník „pacholek“ uniká spravedlnosti, přestože o jeho spoluvině se v textu nepochybuje: „*Tak se spolu uradili. By to dítě zmordovali.*“ (Tamtéž).

⁷⁶⁵ TINKOVÁ, D.: *Hřích*, s. 317.

Čechy, jako byly rybníky nebo sýpky, mezi ženami i měšťany panovaly poměrně jasné představy.⁷⁶⁶ Po nálezů většinou již mrtvého dítěte na sebe uvěznění pachatele nenechalo dlouho čekat. Vyšetřování pouze na základě nepřímých důkazů (ženského těla) nicméně nahrávalo tomu, aby ženy tvrdily, že se dítě narodilo mrtvé (Králová, Filipová i Zimandlová tvrdily, že upadly a poranily se). Soud o tom měl ovšem důvodné pochybnosti, což vedlo k protahování celého procesu a následně i použití tortury.

V případech dalších dvou žen Mariany Dalšovské a Evy Mikšové o přímé spojitosti s tělem mrtvého dítěte nebylo pochyb. Již zmíněná Dalšovská porodila přímo v městské šatlavě (nicméně za podezřelých okolností), Eva Mikšová byla nalezena v mdlobách na půdě, s mrtvým dítětem ležícím vedle na zemi. Nicméně stále bylo třeba potvrdit cizí zavinění, tedy zda žena použila nějaká abortiva (Mariana), případně zda živé dítě usmrtila úmyslně po porodu (Eva).

Stávalo se ovšem, jak ukazují i jindřichohradecké prameny, že bylo nalezeno mrtvé dítě, ale pachatelka nebyla nikdy dopadena. Tak tomu bylo například při vyšetřování okolností mrtvého dítěte, nalezeného v srpnu roku 1695 v poli nedaleko vesnice Lásenice patnáctiletým čeledínem Martinem Novotným.⁷⁶⁷ Ve šťastnějších případech bylo novorozeně nalezeno včas ještě živé a mohlo být následně zaopatřeno ze sirotčího fondu, nicméně ani zde nebyla často matka vypátrána.⁷⁶⁸ Tyto nahodilé zmínky nás neopravňují spekulovat o vysoké míře neodhalených případů, jak se snažily dokázat mnohé letáky, nicméně ukazují, že zdaleka ne všechny případy se dostaly před soud a byly uspokojivě vyřešeny.

Následný postup vyšetřování pro městský soud i pro vrchnostenskou kancelář byl definován v dalších normativních textech. Obnovené zřízení zemské spolu s pozdějšími deklaratorii a novelami obsahuje podrobné předpisy o způsobu zajištění pachatelů a postupu vyšetřování, a to jak pro krajské hejtmany, tak i pozemkové

---

⁷⁶⁶ Jak zmiňují vyšetřovatelé v případě Voršily: „*Tehdy nic jiného se z toho souditi nemůže, než že si chtěla ten tvůj porod dokona zatajit a dítě nechat krev ujit, usmrtit a potom do rybníka vhodit, nebo někam zakopat.*“ Také děvečka Mandelína Fišmistrová hned věděla, kde má hledat: „*Paní jde od truhly, já hrabám tam v jakýs sýpky zrní, jeli tam zakopaný. Voršila, že tam nejni nic, abych darmo nehledala, že ona nemá žádný dítě.*“ Obě citace in: *Voršila Králová*, f. 333v; 335v.

⁷⁶⁷ Kromě výsledku nálezce nemohl soud dále nic dělat, neboť než chlapec stihl vše nahlásit hospodáři (našel ho až pozdě v noci) a ten zase rychtáři, dítě zmizelo. Ráno našli na místě nálezů pouze krvavé skvrny. Výsledky všech svědků: SOA Třeboň, pobočka J. Hradec, kart. 413, *Examen ve věci mrtvého dítěte, na poli nalezeného* (23. 8. 1695), f. 345–352.

⁷⁶⁸ Hedvika Smiterbergová například žádá purkmistra a radní o zvýšení příspěvku na výživu nalezeného nemluvňátka (*nemluvňátka na mostě Nežárském před 28. nedělemi nalezené*) roku 1680. Dosavadní částka byla polovina rýnského zlatého týdně. SOA Třeboň, pobočka J. Hradec, kart. 412, f. 79.

vrchnosti, přičemž klíčovou roli má v posouzení hrdelních deliktů Apelační soud v Praze.⁷⁶⁹

Pro vyšetřování infanticidy ve sledovaném období v Habsburské monarchii byl důležitý vývoj inkvizičního procesu, který se prosazoval vedle procesu akuzačního, a to zejména od vydání Obnoveného zřízení zemského (OZZ).⁷⁷⁰ V obnoveném zřízení zemském, které se zaměřovalo i na úpravu trestního práva byl definován inkviziční neveřejný proces, charakteristický nerovnoprávným postavením obžalovaných a soudů. Ten také můžeme nalézt u sledovaných případů. Vyšetřování bylo ve zmiňovaných případech zahájeno na základě domněnek, podezření ze špatné pověsti nebo na základě anonymního udání. Obžalovaná se většinou nedozvěděla, kdo zprávu soudu donesl. Tyto články OZZ byly následně doplněny pozdějšími novelami a deklaratorii.⁷⁷¹

Kromě zmíněných zákoníků (OZZ, Koldína a později Josefíny) upravovaly další posuzování deliktů také císařské reskripty, které zmiňuje v souborném spise například apelační rada Jakub Weingarten.⁷⁷² Reskripty z druhé poloviny 17. století se týkaly činnosti apelačního soudu i úpravy konkrétních právních norem, které mohly být využívány v posuzovaných případech (vynesení rozsudků, použití tortury, posouzení žádostí o milost). Většina reskriptů se věnuje ekonomickým problémům (znehodnocování mince), vojenským záležitostem nebo soudním přím (potvrzení nebo změna rozsudku v záležitostech židů nebo studentů), ale najdeme zde i reskripty týkající se smilstva nebo infanticidia, například případ z vesnice Svaté Pole na Příbramsku, kdy Rozina Boubínová (Baubin) a Jaroslav Kunáš (Kunasch) byli podrobeni právu útrpnému během vyšetřování vraždy novorozence.⁷⁷³ Nejvíce těchto

---

⁷⁶⁹ „Ke konci 17. století se ustálila praxe, že od hrdelních soudů byl předkládán k posouzení a vynesení konečného rozsudku každý důležitější kriminální případ. Apelační soud zároveň nefungoval pouze jako odvolací instituce, ale poskytoval i tzv. naučení, v podstatě na dálku nařizoval, jakým způsobem má být vedeno vyšetřování.“ NOVOTNÝ, L.: *Kauza "Abeles"*, s. 204.

⁷⁷⁰ V článku T 1, OZZ najdeme jen zběžnou definici vraždy (*mord, zbavení života, které stává se rozličným způsobem*) bez dále definovaných skutkových podstat jednotlivých způsobů vraždy. MALÝ, Karel: *Trestní právo v Obnoveném zřízení zemském*. Právněhistorické studie, 43, 2013, s. 39–42.

⁷⁷¹ Obecně o soudnictví a trestním právu MALÝ, Karel.: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 143–149; Týž: *Deklaratoria a Novelý (poznámky k obsahu)*. In: MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav (eds.): *Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918*. Praha 2006, s. 797.

⁷⁷² WEINGARTEN, Jakub: *Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus*. Praha 1720, s. 525. In: www.google.com/books [cit. 28. 8. 2020].

⁷⁷³ Zde Leopold ospravedlňuje používání tortury v případech, kdy je zatajování pravdy zcela zjevné a potvrzené již před použitím tortury nebo se objeví v jejím průběhu (22. 1. 1689), WEINGARTEN J.: *Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus*, s. 531–532.

reskriptů nacházíme za vlády Leopolda I., jelikož za jeho následovníka Josefa I. už byla většina případů a nejasností zakomponována do zmíněného hrdelního řádu.

Touto formou císař upravoval komplikované trestní soudnictví a snažil se zamezit nejasnostem a nesprávnému posuzování případů. U složitějších kriminálních případů (kam spadala i infanticidia) bylo rovněž na základě reskriptů kromě domácích norem přihlíženo k cizím právním předpisům (jako byla Ferdinandea či Carolina). Právní znalci a úředníci dvorská kanceláře nemuseli být navíc českého původu, a proto odkazovali i na právní normy, které v rámci českého království právní platnost neměly, jako byla zmíněná Carolina, zemský zákoník Ferdinanda III. i další právní kodexy (například zmíněný Carpoz). Zahraniční právní normy byly běžně využívány rovněž v rámci posuzování závažnějších případů i v okolních panstvích.⁷⁷⁴

Pečlivost při sledování podezřelých aktivit v komunitě, například pro hospodyně a hospodáře, zmiňovaly také další normativy ovlivňující dobové soudnictví – vrchnostenské instrukce. Slavatovské i Černínské instrukce upravovaly postup jednotlivých instancí vyšetřovacího procesu.⁷⁷⁵ Poddanský řád z jindřichohradeckého urbáře z roku 1660 zmiňuje povinnost pro hospodyně a starší ženy, aby ohledaly neprovdané děvečky a jejich případné těhotenství nahlásily městským konšelům a rychtáři.⁷⁷⁶ Také další instrukce (například pro vedlejší Swarzenberské panství) kladly důraz na prevenci infanticidia, apelovaly také na hospodáře, kteří měli tradičně předcházet nemanželské sexualitě čeledínů a děveček a zabránit tak hrozbě infanticidy již v prvopočátku.⁷⁷⁷ Konečně instrukce nabádají i samotné muže a ženy, aby se, pokud možno, vzdali záměru na usmrcení dítěte. Vražda je dle textu důsledkem

---

⁷⁷⁴ To zmiňuje NOVOTNÝ, Lubomír: *Apelační soud ve 2. polovině 17. století. (Vliv instrukcí Ferdinanda III. z roku 1644 na činnost apelačního soudu)*. In: KRUŠINSKÝ, Rostislav (ed.): *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 20. odborné konference Olomouc, 20.–21. září 2011*. Olomouc 2012, s. 47–55. Ohledně těchto norem a úprav také: REZEK, Oldřich: *Změny soudního systému v zemích Koruny České v době pobělohorské (vybrané problémy)*. Ostrava 2007, s. 70–90. K podobné praxi v rámci panství Hluboká také MATLAS, P.: *Shovívavá vrchnost*, s. 109.

⁷⁷⁵ Většina dochovaných Slavatovských i Černínských instrukcí opakuje naučení týkající se náboženských, hospodářských, případně obecně soudních záležitostí. Instrukce z roku 1624 je opisem předcházejících nařízení, jež zmiňuje pouze obecné zásady. SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, Velkostatek J. Hradec, kart. č. 307, *nařízení a instrukce*. Je možné zmínit i specifické instrukce týkající se infanticidy v okolních panstvích. MATLAS, P. *Shovívavá vrchnost*, s. 146–152.

⁷⁷⁶ „Každého čtvrt léta rychtář s konšely všeckny osoby ženského pohlaví, které by manželův svých neměly, obeslati mají, a skrze ženy a hospodyně jejich, aby přehledané byly (...) tak aby se tohle v čas přetrhnouti mohlo.“ Z urbáře jindřichohradeckého – Řád poddanský 1660, čl. 23: KALOUSEK Josef (ed.): *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Díl XXIII – Řády selské a instrukce hospodářské*, s. 320–321. Cituje i TINKOVÁ, D.: *Ilegitimita*, s. 141.

⁷⁷⁷ Knižecí reskript s touto problematikou z roku 1697 uvádí MATLAS, P.: *Shovívavá vrchnost*, s. 265–266 (tam také pozn. 26).

nedodrženého manželského slibu, či nerozvážnosti, což lze vyřešit jednoduše naplněním slibu ze strany muže a včasným sňatkem.⁷⁷⁸

Jak zmiňují autoři na základě výzkumu jihočeských knížecích reskriptů, ne vždy byly instrukce skutečně uváděny v platnost a rozhodování vrchnosti se v jednotlivých případech velmi lišilo. Individuální zásahy knížete se ovšem na jindřichohradeckém panství objevují zřídka, vzhledem k funkcím, které Černín zastával v rámci Českých zemí.⁷⁷⁹

Instrukce ve zjednodušené podobě poskytovaly i základní postupy pro orgány zapojené do vyšetřování. V první fázi se o zajištění obžalovaných staral místní rychtář. Ten měl jako první ohledat místo činu, zajistit důkazy a dopravit delikventa před soudní tribunál. Rychtáři za tyto úkony ale nedostávali často zapláceno, a proto některé přestupky přehlíželi. Svě povinnosti zanedbávali i z toho důvodu toho, že měli na vesnici vlastní zájmy.⁷⁸⁰

Můžeme vidět, že i řada jindřichohradeckých případů se vlivem liknavosti vesnického rychtáře protáhla a zkomplikovala. Rychtář Štefl v případě Filipové neprohlédl tělo dítěte, které následně manžel Filip stihl pohřbít. Rovněž i ve zmíněném případě dítěte nalezeného v Lásenicích byl rychtář dotazován městskou radou, proč nešel ohledat dítě hned v noci a nechal to až na ráno.⁷⁸¹

Po zatčení rychtářem či biřicem byla žena dovedena do městské šatlavy, kde se odehrávaly další fáze vyšetřování, nyní již v kompetenci městského soudu. Vybrání, zkušené členové městské rady na základě připraveného seznamu otázek nejprve zjišťovali okolnosti spáchaného činu a obecné informace o pachatelích. Následně bylo zajištěno i úřední ohledání těla dítěte (pokud již bylo nalezeno), které provedly buď přísežné porodní báby nebo felčar. Za hlavní kritérium životaschopnosti dítěte byly

---

⁷⁷⁸ „Ist dahero höchstgedacht Inhro hochfürstl. Gnaden gn. Willen und befehlich, umb dieses Laster und Unheil, dardurch zu weilen auch wohl abscheuliche Kindermord herauskommen, soviel möglich zu unterbrechen, denen gesammten Unterhanen anzudeuten: daferne künftighin ein oder andere Weibsperson, es sei nun in Höfen, Mühlen, Schäftlereien oder sonst an der herschaftlichen Gebäuen, auch Dorf schaften, geschwocht werden sollte, darjenige Täter oder mannigliche Ausrede verbunden sein solle, selbige zu heiraten.“ Podle této instrukce si dále největší opovržení zaslouží především ty ženy, které žádný slib ani podobnou polehčující okolnost nemohou dokázat a přispěly k pádu vlastním zaviněním. Nařízení knížete Františka Adama ze Schwarzenberka. In: KALOUSEK, J. (ed.): *Archiv český. Díl XXIV (Řády a instukce 1698–1780)*, s. 25.

⁷⁷⁹ Jinak tomu bylo ovšem na vedlejších panství Schwarzenberků, jak uvádí na příkladu mravnostních deliktů poddaných ČECHURA, Jaroslav: *Norma, knížecí reskripty kontra každodenní praxe a praktiky: mýtus a realita tzv. schwarzenberského zákazu sňatků*. Jihočeský sborník historický, 81, 2012, s. 164–194

⁷⁸⁰ MATLAS, P: *Shovívavá vrchnost*, s.147–152.

⁷⁸¹ Výslech rychtáře in: *Mariana Filipová*, f. 62. K případu dítěte z Lásenic viz pozn. 767.

považovány vnější fyzické znaky (dorostlé vlásky na hlavě, nehty na rukou), dokazující odpovídající stáří plodu (za životaschopné bylo považováno dítě v sedmém měsíci).⁷⁸²

Zjištěná fakta byla dále přeposlána černínské ústřední správě (dvorské kanceláři), která bedlivě zkoumala jednotlivé výsledky i nálezy lékařů a stanovila další postup, případně i seznam otázek pro další výsledky. Nejčastěji následovaly konfrontace obžalovaných se svědky, výsledky osob zmíněných v prvním examinu a otázky týkající se nálezů lékařů a porodních bab (případně konfrontace obžalované s tělem dítěte). V případě přetrvávajících pochybností soudu byla následně zvažována možnost použití práva útrpného, pro jehož užití byl nutný souhlas apelačního soudu.⁷⁸³

Jindřichohradecká instrukce z roku 1724 jmenuje sice městský soud jako primární instanci pro vyšetřování kriminálních případů, ovšem podřizuje ji kontrole vrchnostenských úředníků a stanovuje povinnost konzultovat postup s apelačním soudem v Praze.⁷⁸⁴ Toto nařízení je jedním z mnoha dokladů postupné změny v českém soudnictví, jejímž důsledkem byla povinnost závazná pro všechny městské soudy konce 17. století: obracet se na apelační soud ve všech závažných kriminálních záležitostech týkajících se kriminálních záležitostí osedlého i neosedlého vesnického obyvatelstva a měšťanů.⁷⁸⁵

Ve výměře trestů, které byly popsány v právních příručkách hrála roli řada faktorů. Soudci odvolacího soudu sídlícího na Pražském hradě brali v úvahu sociální postavení ženy i jejich věk (starší, neprovdané ženy jako Eva Mikšová byly stíhány přísněji), důležitá byla i forma účasti na zločinu (například pod vlivem návodu cizí osoby-manžela jednala Mariana Filipová), vliv na rozsudek měla i forma spáchání zločinu (Zimandlová nejspíše zlomila dítěti vaz, Králová mu nezavázala pupeční šňůru, Filipová jej zadusila peřinou). Část žen tak byla souzena spíše za zanedbání péče o dítě (Králová) nebo za vraždu z návodu jiného komplice (Filipová), za což následoval (pouze) trest stětí mečem, naopak v případě prokázaného úmyslu samotné

---

⁷⁸² TINKOVÁ, D.: *Hřích*, s. 317.

⁷⁸³ Nutnost konzultace s Apelačním soudem je zakotvena v Obnoveném zřízení (OZZ, R 8), viz. JIREČEK, H. (ed.): *Obnovené zřízení*, s. 502. Fáze vyšetřování přehledně NOVOTNÝ, L.: *Kauza "Abeles*, s. 204–205.

⁷⁸⁴ Instrukce doplňující policejní záležitosti z roku 1724: SOA Třeboň, pob. Jindřichův Hradec, Velkostatek J. Hradec, kart. č. 307, *nařízení a instrukce*, f. 161–162.

⁷⁸⁵ WOITSCHOVÁ, Klára: *Ortelní manuály a knihy protokolů apelačního soudu v Praze 1548–1743*. *Paginae historiae: sborník národního archivu*, 16, 2008, s. 545–551.

matky byl tento trest doprovázen posmrtným proboděním srdce kůlem a zahrabáním (Zimandlová, Mikšová).⁷⁸⁶

V manuálech apelačního soudu (české i německé řadě) ve zkoumaném období 1700–1710 představuje vyšetřování infanticidia (usmrcení dítěte i podezření z usmrcení dítěte) přibližně polovinu zločinů proti životu (jedná se o 127 rozsudků smrti a 45 menších trestů vězení nebo nucených prací za neprokázané zabití dítěte).⁷⁸⁷ Rovněž zde nalezneme naučení týkající se jindřichohradeckých procesů. V těchto případech apelační soud postupoval v souladu s běžnou praxí a rozhodl, že jak Eva Mikšová, tak Alžběta Zimandlová: „*mečem na hrdle trestaná, do hrobu vložená, kůlem skrze srdce probitá, a tak zahrabaná býti má.*“⁷⁸⁸

Pokud blíže nahlédneme do ortelů apelačního soudu, zjistíme, že případy, kdy byli souzeni otec i matka dítěte, zdaleka nejsou výjimkou. Přestože pro ženy naučení navrhuje většinou tresty smrti a pro muže následně za navádění, či spolupachatelství pouze šestitýdenní, či několika měsíční trest vězení, můžeme objevit i případy opačné, kdy byla žena osvobozena a její partner měl pro „*těžké přečinění své, jiným ku příkladu a ostrahu, předně ruka pravá uřata, na to on mečem na hrdle trestán, tělo jeho na kolo vloženo, též ruka přibita, hlava ale na špic postavená, a tak do povětří vyzvižen býti.*“⁷⁸⁹ Pro muže, kteří naváděli své ženy k infanticidii, jako tomu bylo v případě Mariany Filipové, by nejspíše následoval spíše zmíněný trest vězení, neboť ani jeho dopadení by nic nezměnilo na faktu, že nezavázání šňůry a udušení peřinou provedla Mariana sama. Nicméně žádný z pěti souložníků sledovaných žen (u Mariany Filipové i možný spolupachatel) nebyl dopaden a ani souzen.

Rozsudky tak byly různorodé a málokdy zcela odpovídaly psaným dobovým normám. Ostatně už Pavel Matlas ve svém výzkumu cizoložství a smilstva v jižních Čech zmiňuje, že vrchnost zpravidla odmítala vydávat své poddané hrdelním trestům, ale bylo pro ni výhodnější nahradit hrozící ekonomické ztráty například nucenými

---

⁷⁸⁶ Varianty těchto trestů nabízí většina zákoníků z německého i českého prostředí. Aktuálně vzhledem k případům *Nové právo útrpné* (1708), s. 60. Podobně tomu bylo i v prostředí francouzském, jak zmiňuje TINKOVÁ, D.: *Hřích*, s. 321–322.

⁷⁸⁷ srovnej NA Praha, fond Apelační soud (AS), inv. č. 145–148 (české); 264–266 (německé). Podobné údaje o rozsudcích apelačního soudu poskytuje i TINKOVÁ, D.: *Hřích*, s. 318.

⁷⁸⁸ V ortelních manuálech ze zkoumaných případů lze nalézt naučení týkající se Alžběty Zimandlové a Evy Mikšové, NA Praha, AS, inv. č. 147, f. 199–200; AS, inv. č. 148, f. 117–118.

⁷⁸⁹ NA Praha, AS, inv. č. 148, f. 30-31: 27. 6. 1709, případ Mikuláše Pospíšila z Hradiště nad Jizerou. Podobné případy vyšetřování obou partnerů Ortel, inv. č. 147, f. 174-175, potrestání Jana Stárka, obě ženy osvobozeny; naopak ženy potrestány trestem smrti v případech Anny Chalupové a Veroniky Hoškové, kdežto jejich souložníci byli potrestáni pouze tříměsíčním, respektive šestinedělním arestem, viz tamtéž, AS, inv. č. 148, f. 57 a 197.

pracemi, které byly i mnohem efektivnějším prostředkem pro potrestání viníků. Vzhledem k množství faktorů, které brali soudci v úvahu, jako byla dobrá pověst, sociální a ekonomické poměry pachatelů, tak vlastně: „*Dopředu nikdo nebyl schopen odhadnout, jaká sankce bude v daném případě nakonec vynesena.*“⁷⁹⁰

V případě infanticidia, jak jsme zmínili, hrálo roli množství polehčujících a přitěžujících okolností, které ovlivňovaly vyměření trestu. Pověst a společenská situace pachatelky byly rozhodně jedním z faktorů, stejně jako okolnosti spojené s porodem (možnost přirozeného úmrtí dítěte, zanedbání péče), nebo záležitosti odhalené při ohledání samotného těla dítěte (známky násilného úmrtí, modřiny, bodné rány). Vliv měly i svědectví dalších lidí nebo samotné přiznání, či prohlášení o uskutečněném nouzovém křtu pro dítě.⁷⁹¹

Vzhledem k protahování případů bylo nakonec polehčující okolností (například u Voršily Králové) dlouhodobé věznění v šatlavě, které ji v důsledku „umazalo“ část trestu a vyšla z celého případu pouze s podmíněčným trestem smrti. To, co jedné ženě ovšem „pomohlo“, uškodilo Alžbětě Zimandlové, která v důsledku věznění utrpěla nevyléčitelné šrámy na těle i na duši. Každá vrchnost a každý městský soud tedy přistupoval k případům velmi individuálně a pragmaticky.

---

⁷⁹⁰ MATLAS, P.: *Dvojím metrem*, s. 311.

⁷⁹¹ TINKOVÁ, D.: *Hřích*, s. 315-316.

8) Pět děveček na Jindřichohradeckém panství

*V širém poli stojí zámek, sloužil tam jeden pacholek.
Sloužil tam s jednou děvečkou, to s rychtářovic dcerečkou.
Sedm let tam spolu žili, slova spolu nemluvili.
A když přišlo léto osmé, dal jim Pán Bůh dítě krásné.
Tak se spolu umluvili, že by to dítě zabili.
Dělej ženo, jak jen myslíš, jenom ať se nevyzradíš.⁷⁹²*

Ve variaci zlidovělé písně s klasickým tématem „dětobijkyne“ vystupují všechny podstatné postavy zapojené do případu v daném panství: děvečka, pacholek, rychtář, svědkyně i kat. Hlavní hrdinka, sloužící děvečka, se postupně sbližuje s mladíkem ze služby. Když se jim narodí dítě, požehnání samotného Pána Boha, pacholek od celé situace utíká a nechává děvečku v zoufalé situaci. Dívku nakonec přímo při vraždě přistihne svědkyně a je předána právu. Teprve až těsně před smrtí odhalí pointu celé písně, která se podobá příběhu z letáku o Catharině z Limpurku. Děvečka se katovi přiznává: „*Tohle bylo již třetí dítě, které usmrtila.*“

Pokud s menšími úpravami narativu přesuneme zámek z širého pole do prostředí zvlněné krajiny plné menších i větších rybníků, dostane píseň nový a nám bližší obsah. Nyní se budeme nacházet ve městě tyčícím se nad větrem rozčeřenými vlnami rybníku Vajgar, ovšem postavy tohoto příběhu budou stále tytéž: děvečky, pacholci, rychtáři, svědkové i kati. Stejný zůstane i zločin – vražda dítěte matkou. Otázka pro všechny zúčastněné ale je, mají před sebou soudci opět opakovaně vraždící děvečku z písní nebo jen zoufalou matku? Jedná se o další z mnoha neodhalených vražd nebo o ojedinělý, zoufalý a nepromyšlený čin? A není do případu zapojeno mnohem více postav než jen pár vyslychaných aktérů? To se pokusíme zodpovědět v této kapitole.

Vyšetřování infanticidia je svou povahou spojeno se dvěma zločiny posuzovanými raněnovověkým právem (vraždou a smilstvem), i proto můžeme záznamy z tohoto vyšetřování v pobočce oblastního archivu nalézt v obou později utříděných kategoriích, jak mezi činy proti životu a zdraví, tak i mezi činy proti osobním právům členů společnosti.⁷⁹³

⁷⁹² Citováno opět z ŠRÁMKOVÁ, M.: *Balada o vražednících*, s. 291–306.

⁷⁹³ K typologii trestných činů zmínění KREUZ, P.: *Hrdelní soudnictví města Nymburka*, s. 53–86; PÁNEK, J.: *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*, s. 712–713.

Ze 142 vyšetřovaných žen (nejčastěji obviněných z prostého smilstva), které byly v Jindřichově Hradci zadrženy v období 1670–1710, byla pouze jediná žena popravena, a to Mariana Filipová, u které bylo smilstvo spojeno s dobrovolným přiznáním zabití dítěte. Případy ostatních žen obviněných ze závažnějších deliktů (spojení smilstva s abortem u Dalšovské a infanticidou u ostatních žen) byly vyřešeny vypovězením z panství nebo zneuctvujícím trestem (Voršila Králová, Mariana Dalšovská), další případy zůstaly nedořešeny (Mikšová, Zimandlová).⁷⁹⁴

Bez pečlivější analýzy v této skupině případů nechávám vyšetřování Alžběty Spurné z března roku 1686, ze kterého se dochoval pouze ortel s přípisem hraběte Jana Jáchyma Slavaty. Alžběta Spurná se podle něj očistila z obvinění za vraždu dítěte díky vystálé tortuře. Bylo prokázáno, že se dítě narodilo mrtvé a Běta dostala pouze trest za cizoložství: „do příští Velikonoci v arrestu šatlavním zůstati, po tím časem pak po tři nedělní aneb sváteční dni, přes celý čas služeb Božích ranních před chrámem Páně s rožatou (!) černou svíci státi a po vystání toho a šatlavního arrestu na budoucí věčné časy tohoto města Hradce a všech panství (...) vrchnosti naší milostivé prázdna býti má.“⁷⁹⁵ Tento případ se od následujících neliší jen chybějícími protokoly, ale i časovou příslušností do slavatovského období, kdy rozsudky nebyly schvalovány dvorskou kanceláří ale přímo úředníky pod dohledem hraběte Slavaty.

Infanticidium nebo potrat nebyly spojené pouze s mravnostní kriminalitou. Další případy úmrtí dítěte byly logicky zahrnuty také mezi trestné činy proti životu, které jsou ovšem pro panství Jindřichův Hradec v tomto období zachovány pouze torzovitě. Ve sledovaném desetiletí nalezneme záznamy pouze tří případů spojených s násilným úmrtím dospělé osoby, a to případ blíže neuvedené děvečky usmrčené při potyčce v hospodě (1697),⁷⁹⁶ sebevraždu pekařky Kateřiny Mošínové, která byla přičítána již déle probíhající melancholii (1700)⁷⁹⁷ a vraždu manželky, kterou spáchal měšťan Heinz, nejspíše kvůli své služebné Zuzaně (1705).⁷⁹⁸

---

⁷⁹⁴ K tomu DIBELKA, J.: *Obranné strategie "zmrhaných" žen (Tabulka)*, s. 15–19 (V tomto soupisu chybí jméno Králové, které byla vyslýchána dvakrát, a to v letech 1697 a 1702). Autor také zmiňuje v souvislosti s obrannými strategiemi (náhlý pád) některé citace z případů Mikšové, Filipové, Dalšovské, Zimandlové – tamtéž, s. 12–14.

⁷⁹⁵ SOA Třeboň, pobočka J. Hradec, fond VS J. Hradec, sign. VBC3, kart. 413, f. 584–585. Ortel zaznamenaný syndikem Matějem Andrysem, 8. 3. 1686, s přípisem hraběte Slavaty z 16. 3. 1686.

⁷⁹⁶ SOA Třeboň, pobočka J. Hradec, fond VS J. Hradec, sign. VBC3, kart. 412, f. 196–197.

⁷⁹⁷ Tyto stavy doložil jak lékař, tak i místní františkánský zpovědník Benjamín Pavlovský, tamtéž, f. 185–187.

⁷⁹⁸ Tamtéž f. 167–169.

Mezi vraždami (celkem 12 případů) nalezneme také čtyři další případy infanticidia, nicméně jedná se o procesy časově značně vzdálené (1585) nebo složky obsahují pouze část vyšetřovacích spisů, nejčastěji pouze další naučení apelačního soudu (1677, 1680, 1687).⁷⁹⁹ Vzhledem k mezerovitosti záznamů z těchto údajů nemůžeme učinit žádné přesvědčivé závěry.

Jestliže infanticidium představuje na jindřichohradecku mezi mravnostními delikty i mezi vraždami poměrně stabilně se objevující čin, v kontextu všech úmrtí v daném regionu se nejednalo o nic společensky nebezpečného, podvrtného, ohrožujícího morálku společnosti, jak si mysleli mnozí současníci (viz i závěry zahraniční literatury v kapitole 3. 2.). Naopak pokud budeme uvažovat o případech vražd novorozenců spáchaných pěti děvečkami v okolí Jindřichova ve spojení s poměrně vysokou dětskou, kojeneckou i novorozeneckou úmrtností doloženou v matrikách, je zřejmé, že smrt dítěte nebyla pro rodiny obyvatel jindřichohradeckého panství ničím neobvyklým. Jak ale zmiňují mnozí demografové, studium potratů či úmrtí dítěte po porodu z pohledu pramenů předstatistického období je poměrně obtížné.⁸⁰⁰

Jen v samotném městě a přilehlých vesnicích (bez okolních městeček a přilehlých vesnic jako byla sídla Strmilov, Jarošov nebo Nová Bystřice, které by dále uvedené údaje zdvojn- až ztrojnásobily) se v období 1700–1710 narodilo přes 2500 dětí (průměrně okolo 260 za rok)⁸⁰¹ a celkem 645 z tohoto počtu (tedy průměrně 26 %) je dále vedeno jako děti zemřelé, přičemž se často v matrice rozlišuje podle sociálního postavení rodičů mezi dětmi měšťanů a řemeslníků a blíže neurčenými dětmi z okolních vesnic či podle pohlaví a věku na starší chlapce, děvčátka a pacholata.⁸⁰²

---

⁷⁹⁹ Tamtéž, fol. 79–80, 151–152, 240–250; 275–279.

⁸⁰⁰ Pro zkoumání potratu v demografii se nabízí pouze metoda zkoumání meziporodních intervalů v různých obdobích manželství téže ženy, viz HORSKÁ, Pavla: *Umělé přerušování těhotenství pohledem historické demografie*. Historická demografie, 27, 2003, s. 225–242. Z další literatury zmíněné práce VELKOVÁ, A.: *Krutá vrchnost*; ŠUBRTOVÁ, A.: *Kontracepce*. V našem případě taková analýza nemá význam, neboť žádná z uvedených žen se nenachází mezi počestnými ženami v matrikách narozených.

⁸⁰¹ Matrika Jindřichova Hradece a okolí představuje v této kapitole pouze orientační pramen, který je navíc v případě matriky narozených zachován pouze v letech 1705–1710. Přírůstky obyvatel se nicméně v jednotlivých letech pohybují od 224 do 288 dětí za rok. Na druhé straně matrika zemřelých z let 1700–1710 ukazuje poměrně vysoká čísla od 141 do 202 zemřelých dětí za rok. Demografické výzkumy ukazují, že běžná byla více jak 20% úmrtnost dětí do 1 roku věku a děti skutečně tvořily přibližně polovinu všech zemřelých, např. KALSEROVÁ, Jaroslava: *Populační vývoj jihočeské vesnice v 17. st. a v první polovině 18. st.* Historická demografie, 1, 1967, s. 28–34; DOKOUPIL, Lumír – NESLÁDKOVÁ, Ludmila: *Úmrtnost kojenců a mladších dětí v českých zemích na sklonku feudalismu*. Historická demografie, 11, 1987, s. 141–157.

⁸⁰² SOA Třeboň, pob. J. Hradec, fond *Sbírka Matrik Jihočeského Kraje 1587–1949*, kniha č. 1, Matrika narozených (1705–1742); kniha č. 48, Matrika zemřelých (1700–1728); č. 32, Matrika oddaných (1700–1724).

Minimálně 36 z tohoto počtu (645) dětských úmrtí také můžeme považovat za úmrtí podezřelá. Ze zápisu matriky zemřelých je patrné, že se jedná o náhlá úmrtí dětí neprovdaných děveček (mezi nimi i první dítě Alžběty Zimandlové),⁸⁰³ o děti obdankovaných vojaček, žebraček, nedonošené děti i ty, které umřely po porodu (pokřtěné) nebo během šestinedělí (v koutě). Tyto údaje vypovídají zároveň o tom, jak obtížně odhalitelným činem infanticidium mohlo být. Vzhledem k počtu spontánních, nevidovaných potratů, podezřelých úmrtí v průběhu šestinedělí (zalehnutí dítěte, poranění hlavy, opaření), špatné hygieny, chybějící prevence nejčastějších chorob (infekčních, plicních, střevních, mozkových), udušení, hrozby podvýživy a množství dalších faktorů, mohly být další potenciální kriminální případy skryty také mezi těmito „běžnými“ úmrtími.⁸⁰⁴ Pět odhalených případů během deseti let tak skutečně může být pouze špičkou ledovce skutečné kriminality.⁸⁰⁵

Úmrtnost dětí výrazně ovlivňovalo také sociální postavení matky. Jak zmiňuje Pavla Horská, zatímco v měšťanských rodinách se o případných potratech, či náhlých úmrtí dětí, spíše mlčelo, ve šlechtickém prostředí docházelo k legitimizaci levobočků, či utajení celé aféry a často nebylo třeba k drastickým metodám sahat vůbec. Nicméně demografické údaje zároveň vzbuzují pochybnosti o úplné absenci potratů a poukazují také na účelové chování těhotných šlechticů, které se toužily zbavit břemene častých a vyčerpávajících porodů.⁸⁰⁶ Je doložené, že také obyvatelky větších měst, zejména v chudších čtvrtích, často vyhledávaly pomoc „anděličkářky“, nebo naopak dobrovolně odmítaly vyhledat pomoc v naději, že je náhlý potrat zbaví nechtěného dítěte. Mnohé ženy ve městech potratily, či dokonce porodily mrtvé (ale i živé) dítě, aniž by se o jejich těhotenství vůbec někdo (včetně manžela) dozvěděl.

Matky uvedené v místních matrikách jsou většinou počestnými měšťankami, jejichž děti se narodily a často umřely v řádném manželském svazku, naopak

---

⁸⁰³ Přestože Alžběta ve výslechu přesné datum nezmiňuje, v matrice nalezneme záznam: „10. Oktobris 1702: Umřelo dítě Zimandlovy dcery, pochováno na krchově sv. Václava zdejším.“ In: <https://digi.ceskearchivy.cz/4385/14/2980/1328/72/0> [cit. 28. 8. 2020].

⁸⁰⁴ K tématu kojenecké úmrtnosti: ŠUBRTOVÁ, Alena: *Kojenecká úmrtnost v Praze v letech 1785–1815 na základě matrik*. Historická demografie, 2, 1968, s. 45–57. Pro novější období i díky podrovnějším údajům z matrik se dají počítat i další demografické údaje jako novorozeneckou, kojeneckou úmrtnost nebo mrtvorozenost. V návaznosti na Šubrtovou např.: KONRÁDOVÁ, Jitka: *Úmrtnost kojenců a malých dětí v Praze v druhé polovině 19. století*. Praha 2009 (nevydaná magisterská diplomová práce).

⁸⁰⁵ RUBLACK, U.: *The Crimes of Women*, s. 27 se zřetelně staví na stranu vysokého procenta neodhalených případů. Naproti tomu si za argumentem, že spáchání dokonalé vraždy a skrývání těhotenství bylo velmi obtížné, a tedy počet vražd nebyl o mnoho vyšší, než prameny uvádějí, si stojí ULBRICHT, O.: *Kindsford*, s. 176–188.

⁸⁰⁶ HORSKÁ, P.: *Umělé přerušování těhotenství*, s. 229–230.

analyzované pachatelky Dalšovská, Králová, Filipová, Mikšová i Zimandlová byly v době, kdy otěhotněly, svobodné, pracující ženy, pro které blížící se porod nemanželského dítěte, znamenal problémy vedoucí ke zhoršení kvality dosavadního života. Daniela Tinková o těchto neprovdaných matkách hovoří přímo jako o „zvláštních raněnovověkých páriích“,⁸⁰⁷ ženách vyloučených a opovrhovaných, které často v evidenčních pramenech chybí.

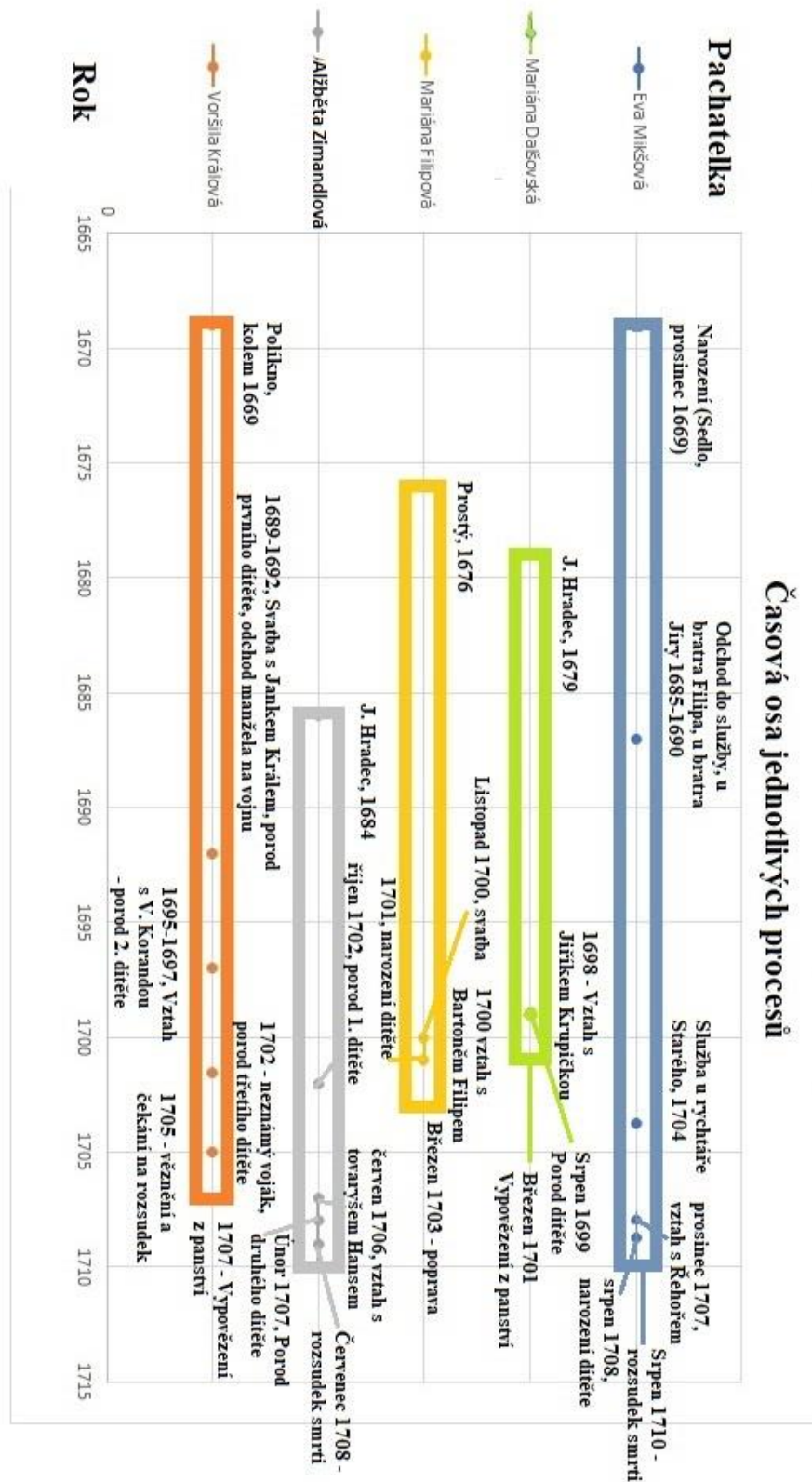
Zásadní biografické údaje jednotlivých pachatelek, ke kterým se vrátím v následujících kapitolách, můžeme porovnat v následujícím grafu (graf č. 2), který zachycuje nejdůležitější okamžiky spojené s jednotlivými případy přenesené na časovou osu. Kromě narození, odchodu do služby nebo uzavření manželství můžeme poměrně přesně stanovit i další události jako je početí dítěte, jeho porod, či následný začátek a průběh vyšetřování. Konec je na časové ose stanoven buď úmrtím pachatelky (v případě Filipové), symbolickým zneuctvujícím trestem (Dalšovská) či vypovězením z panství (Králová) nebo rozsudkem smrti, který nejčastěji poslední pramennou zmínkou o dotčeném případě Zimandlové a Mikšové.

V následujících odstavcích se pokusím analyzovat mocenské vztahy, do kterých ženy vstupovaly, společenské vazby a další kategorie diference, které formovaly identitu pachatelek infanticidia. Ve výslechových protokolech můžeme nalézt sociální realitu, kterou ženy považovaly za svou, a různé typy sociálních konfliktů, do kterých vstupovaly. Ať už se jedná o konflikty interpersonální, mezi ženami a jejich rodinnými příslušníky, mezi nimi a jejich partnery a známými, dále mezi ženami a jejich vyšetřovateli, ale i konflikty intrapersonální, způsobené tlakem společenských norem (úvahy o hanbě a mateřství). V neposlední řadě vyslychané, ale i další osoby spojené s vyšetřováním, vypovídají o ženském těle, těhotenství a porodu. Cílem takové kapitoly je tedy snaha pochopit způsoby jednání, rozhodování a chování historických aktérů v dané sociální realitě.⁸⁰⁸

---

⁸⁰⁷ TINKOVÁ, D.: *Ilegitimita*, s. 157.

⁸⁰⁸ Parafráze zmíněného citátu VELKOVÁ, A.: *Krutá vrchnost*, s. 12.

Graf č. 2 – Pachatelky infanticidia v pramenech velkostatku Jindřichův Hradec 1690–1710.⁸⁰⁹

⁸⁰⁹ Vlastní zpracování na základy analýzy dostupných pramenů z archivu velkostatku a matrik: SOA Třeboň, pob. J. Hradec, *fond Sbirka matrik jihočeského kraje 1587-1930*, kniha č. 1, Matrika narozených

8. 1. Ženy, matky, otcové a sourozenci

„Nelze mluvit o ženách, aniž bychom jedním dechem nemluvili o vztahu mezi matkou a dítětem, otcem a dcerou, o vztazích mezi sourozenci.“⁸¹⁰

Milena Lenderová v návaznosti na výzkumy badatelek gender history (Joan W. Scott) naznačuje, že pokud hovoříme o pěti děvečkách v okolí Jindřichova Hradce v předmoderní společnosti, hovoříme vždy zároveň o ženách ve vztahu k ostatním mužům a ženám z jejich nejbližšího okolí. V době provedení vyšetřované vraždy žily dívky nejčastěji v početné domácnosti s ostatními příbuznými a z pramenů se dozvídáme, že zde nepanovaly nepřátelštější vztahy. Macecha Běty Zimandlové, jak si dívka později stěžuje: *„mě hrozně zbila, vzala na mě malou halůzku a přes záda mě tloukla, z hlavy mně všechno strhla a sem tam přes hubu flinkovala a potom mě za krk vzala a pozpátku na truhlu hodila.“⁸¹¹* Bratr Evy Mikšové Jíra Lehoučka, když slyšel, že je těhotná, na ženu zlostně udeřil: *„Co děláš sestro, co děláš, děláš tuším pěkně, když seš pořád zašla, takový zaneprázdnění nenčkom mám s tebou, kdož je pak, kurvo, otcem?“⁸¹²* Sestra Alžběty Mariana se rozhorlila: *„Ó kurvo proklatá, tenkrát (při porodu prvního dítěte o tři roky dříve) jsi nám pěkně udělala, přijdeš do klece a potom budeš stát na pranýři!“⁸¹³* Roli přísného otce, zastupoval i hospodář Mariany Dalšovské Hans Emer, který před soudem tvrdil, že jí *„dost plisníval a nadával.“⁸¹⁴* Švagrová Mariany Filipové Regina si jen povzdechla: *„Ba, dostaliť jsme (do domu) pěknou vražednici.“⁸¹⁵*

Můžeme vidět, že napětí, které existovalo mezi pachatelkami a jejich nejbližšími, často přerůstalo do konfliktních situací, které byly provázeny verbálním napadáním, ale i přímými fyzickými střety. Právě těchto rodinných a genderových

---

(1705-1742); kniha č. 48, Matrika zemřelých 1700-1728; č. 32, Matrika oddaných (1700–1724); SOA Třeboň, fond VS J. Hradec, sign. VBC3, *Zločiny*.

⁸¹⁰ LENDEROVÁ, Milena (a kol.): *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha 2002, s. 7.

⁸¹¹ *Alžběta Zimandlová*, f. 360v–361r.

⁸¹² *Eva Mikšová*, f. 152v.

⁸¹³ *Alžběta Zimandlová*, f. 361r.

⁸¹⁴ *Mariana Dalšovská*, f. 444v.

⁸¹⁵ *Mariana Filipová*, f. 66v.

vztahů, afektivních a citových postojů, vztahů k normám, hříchu, hanbě a vině si budeme všimnout v této části práce.⁸¹⁶

Nejstarší z žen, Eva Mikšová, pokřtěná 24. prosince roku 1669, se narodila rodičům Pavlovi Lehoučko-Mikšovi a Mandelíně ve vsi Sedlech. Měla minimálně tři další doložené sourozence.⁸¹⁷ Jako v mnoha jiných domácnostech i ona se vzhledem k vysoké dobové manželské plodnosti narodila již starším rodičům (narodila se 15 let po svém nejstarším bratrovi). Není neobvyklé, že takové děti se stávaly brzy sirotky. Paula Mikše nalezneme v sirotčích registrech z let 1687–1699. Od roku 1687, kdy Evu nalezneme mezi sirotky, přebíral hlavní roli v rodině její strýc Jíra Lehoučka, který se o své příbuzné staral a přibral si je na výpomoc do hospodářství.

Stejně stará jako Eva (narozena rovněž kolem roku 1669) byla přibližně (dle své výpovědi) i Voršila Králová.⁸¹⁸ O narození ostatních mladších žen⁸¹⁹ máme méně informací kvůli nedochovaným matričním knihám, jak pro Jindřichův Hradec, kde se narodila Mariana Dalšovská i Alžběta Zimandlová, tak i pro vesnice Políkno a Prostý odkud pocházely Voršila Králová a Mariana Filipová. Knihy a často ani poddanské soupisy nejsou zachovány. Můžeme tak vycházet pouze z přibližných údajů, které uvedly na začátku výsledku.⁸²⁰

Období do prvního roku života v předmoderní době bývá označováno jako nejrizikovější fází života dítěte. Pokud dívky přežily několik dní těsně po porodu, často spojených s vysokou úmrtností novorozenců (psotník, úbytě, slabost), nadále byly ohrožovány v průběhu kojeneckého, batolecího i předškolního věku dalšími nemocemi (neštovice, kašel, zápal plic), vysokou dětskou úmrtnost ovlivňovaly i další faktory (hygienické poměry, špatné poporodní ošetření). Během této nejisté doby zůstávaly malé děti nadále především s matkou, která se chovala stejně ke chlapcům

---

⁸¹⁶ TINKOVÁ, D.: *Ilegitimita*, s. 157.

⁸¹⁷ Kmotrami Evy byly Uršula Jíro-Petrová a Eliška Lantzschinova a svědkem křtu Jiří Weber. Vedle Evy v matrice nalezneme i její sourozence: Filipa (7. dubna 1654), Alínu (1. května 1665), Annu (15. července 1667). Nejstarší syn Georg (Jíra) není uveden, nejspíše se narodil mezi lety 1646–1651, kdy je v záznamech mezera, způsobená střídáním farářů. In: <https://digi.ceskearchivy.cz/3003/183/2039/1271/63/0> [cit. 28. 8. 2020].

⁸¹⁸ Voršila, stejně jako ostatní ženy, udává roku 1702, že je asi 32 let stará. Roku 1697, že asi 28 let. Narodila se tedy buď 1669 nebo 1670. Eva Mikšová udává ve výsledku věk 35 let, nicméně dle matriky jí bylo o čtyři roky více. Pokud tedy nelze narození dohledat, musíme údaje uvedené v protokolech považovat za přibližné.

⁸¹⁹ Mariana Filipová udává v době vyšetřování věk 25 let (*1676), Mariana Dalšovská 20 let (*1679), Běta udává 21 let (*1686).

⁸²⁰ Například z poddanských seznamů, matrik nebo sirotčích register známe rodinné zázemí Evy Mikšové nebo Voršily Králové. Informace o ukončení případů chybí po roce 1710 u případů Běty Zimandlové a Evy Mikšové z důvodu nedochované dokumentace. Matriky rovněž neuvádí seznam nemanželských dětí ani neprovdaných žen.

i dívkám, pohlaví se nerozlišovalo ani přístupem k dětem, ani odlišným oblečením. Venkovské ženy braly malé děti s sebou na pole, kde byla nemluvnata odkládána v průběhu práce například na látkové podložky a večer spávaly chudší rodiny s dětmi, často ve společné posteli.⁸²¹

Období do raného dětského věku je spojováno s dominancí ženského světa. V domácnosti chudších rodin byla matka často nucena věnovat se úkonům k zajištění obživy (v zemědělství nebo jako dělnice). Péče o dítě byla proto často svěřena dalším starším sourozencům, případně děvečkám, které zrovna měly čas.⁸²²

Mnohá manželství byla ovlivněna nejen častou smrtí potomků, ale i úmrtím jednoho z manželů. Vzhledem k četným a často problematickým porodům byla oběti manželského života, zaměřeného na reprodukci, zpravidla matka. Manželovi potom nezbývalo než nalézt do domácnosti novou hospodyně, která by se starala o děti i hospodářství. Taková situace mohla ale způsobit neshody mezi dětmi z prvního manželství a macechou.⁸²³ Případ Alžběty Zimandlové, která vypověděla o mnoha takových konfliktech, podává o této situaci spolehlivé informace založené na výsledcích i konfrontacích obou žen. Macecha Mandelína Zimandlová byla jen o pět let starší než Alžběta a zdá se, že měla problém uplatňovat svou autoritu hospodyně, nedařilo se jí ani slovně umravnit nevlastní dceru, což vedlo ke zmiňovaným potyčkám, kdy Mandelína přiznává, „*když jsem ji bila, že tak zlou hubu má.*“⁸²⁴ „*A že sobě mě nic nevážila, jakoby macechu nebyla povinná poslouchat, tak jsem já ji raději vyháněla, aby šla po svejch.*“⁸²⁵

Tyto problémy v rodině způsobovaly nejistotu, zda se může dívka s těhotenstvím někomu svěřit a požádat o pomoc. Strach z reakcí okolí vedl často k zatajování této skutečnosti a k utajenému porodu. Přispívaly k tomu ovšem

---

⁸²¹ Podle letáků (kapitola 6. 6.) často tato praxe vedla k častému zadušení dítěte. Mezi rizika zahrnovali autoři letáků i snědení dítěte prasaty nebo vlky. Tato publicistická nadsázka nicméně měla reálný základ.

⁸²² Eva Míkšová tuto situaci zažila z obou stran. Nejen jako osiřelá dívka v péči u bratra, ale později i sama jako děvečka skrývající nemanželské těhotenství, která raději zůstávala v domácnosti (stěžovala si na bolest zad), a protože doma byly jen malé děti, podařilo se jí nepozorovaně porodit.

⁸²³ Jak zmiňuje Pavla Horská, většina evropských jazyků spojuje slovo macecha spíše s negativním významem. Stejně tak se v negativní roli obevuje macecha i v lidových příbězích a pohádkách. In: HORSKÁ, Pavla (a kol.): *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha 1990, s. 313–314. Jak jsme viděli i v případě letákové publicistiky, nová matka také může usilovat o životy nechtěných dětí. V tomto případě z pohledu evoluční biologie hovoříme i o zníněném efektu Popelky: DALY, Martin – WILSON, Margo: *Is the 'Cinderella Effect' controversial?* In: CRAWFORD, Charles – KREBS, Dennis (edd.): *Foundations of Evolutionary Psychology*. New York 2007, s. 383–400.

⁸²⁴ Alžběta Zimandlová, f. 276v.

⁸²⁵ Tamtéž, 297r.

i charakterové vlastnosti Alžběty, která byla paličatá a často až vyzývavě drzá. To, že Alžběta nerespektovala autoritu hospodyně, totiž nebylo spojeno jen s osobou nevlastní matky, nýbrž těžké porřízení s ní měli i její zaměstnavatelé, například triadvacetiletá punčochářka Lukšová.⁸²⁶

I přes tyto neharmonické vztahy to byla macecha, na kterou se Alžběta obrátila s žádostí o ukrytí těla dítěte. Jak vypověděla Mandelína, manžel Jan ji poslal, aby zjistila, proč je dcera v šatlavě a zdali je dítě naživu. Běta využila příležitosti a prosila macechu o pomoc, což ale obezřetná žena odmítla.⁸²⁷ Možná že vlastní matka by se rozhodla riskovat více.

Jestliže vlastní i nevlastní matka byla v prvních letech života pro děti nejdůležitějším členem domácnosti, s otcem se dívky potkávaly spíše zřídka, u společných pokrmů, či dalších událostí v rodině. Otec zastával v rodině, zejména v té vesnické, jako byla rodina Mikšové, Filipové nebo Králové, roli přísného hospodáře, který vzbuzoval úctu a svou autoritou dětem často naháněl strach, sedával v čele stolu při společném jídle, doma vládl rozhodně a jeho chování k dětem se z dnešního pohledu mohlo jevit i jako kruté. Pro předmoderní dějiny rovněž platí teze, že dívky byly vychovávány s mnohem menší péčí, pozorností a nejspíše i s menší rodičovskou láskou, neboť pro chudé rodiny představovaly ekonomickou zátěž.⁸²⁸

Teorie o neexistenci dětství a angažovaného citového vztahu rodičů k dětem ve starších dějinách, jejímž autorem je často zmiňovaný Phillippe Ariés,⁸²⁹ si našla řadu následovníků, kteří tvrdili, že dětský věk byl pro nejmenší doslova noční můrou, spojený s neexistencí citových vazeb a brutalitou rodičů. Odpůrci této teorie na druhé straně říkali, že nelze hovořit o nezájmu rodičů nebo o vyloženě špatném vztahu k dětem, zejména pokud se historikové zaměří na prožívání raných stádií lidského

---

⁸²⁶ Hospodyně Marie Alžběta Lukšová zmiňuje, že Alžběta před ní o svém těhotenství lehkovázně žertovala: „*Já jsem se tě ptala, že lidi pravějí v městě, že jsi těhotná, ty jsi se uhodila na břicho a pravila: Vřak jsem se tomu u Fidlerů dosti nasmála, a Fidlerová ještě pravila, že bude kmotrů.*“ A pak podle Lukšové vyzývavě dodala: „*Juž jsem se tomu dosti nasmála, vidíte, vohledejte mě břicho!*“ Tamtéž, f. 275r a 298r.

⁸²⁷ „*Vona mi povídala, abych tam šla, abych je vzala (mrtvé dítě). Já pravila, že to nemůžu z svý hlavy dělat a že se musím vopovědět panu rychtáři.*“ Tamtéž, f. 276v.

⁸²⁸ To platilo často až do 20. století, jak zmiňuje LENDEROVÁ, M.: *K Hříchu i modlitbě*. s. 17–18, dále tamtéž, s. 32–33. K životu venkovských žen také VELKOVÁ, A.: *Venkovské ženy*, s. 125–142.

⁸²⁹ ARIÉS, P.: *Centuries of Childhood*. V českém prostředí změněná reflexe DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. (et. al.): *Děti a dětství*.

života z pohledu samotných historických aktérů.⁸³⁰ Kritické pro vesnické, ale i chudší městské domácnosti bylo v první řadě období, kdy děti nebyly schopné přispívat do rodinného rozpočtu. Naopak pozdější období od sedmého roku života, kdy mohly dívky pomáhat v kuchyni, v hospodářství, šít nebo i tkát bylo pro rodinu časem relativní prosperity.⁸³¹

Pomoc děvčat byla využitelná v domácnosti, na poli i v řemeslné výrobě nebo v robotě. Důležité pro rozvoj bylo praktické domácí vyučování, zaměřené na řízení domácnosti, ale i na osvojení základních náboženských a mravních principů. Všechny praktické dovednosti zvyšovaly hodnotu žen pro budoucí manželství. Vzdělávání bylo domácí, spíše individuální a živelné, nicméně vedlo k získání základních znalostí a vědomostí, neznámka i k osvojení čtení a psaní.⁸³²

Rodina a domácnost poskytovaly aktérkám vědomí identity, nejen jméno, ale i přístup k sociálnímu kapitálu, příslušnost k určité sociální skupině (např. cechu) a také jistou pověst. Sociální pozice všech malých dívek, které vyrůstaly na jindřichohradeckém panství v 70. a 80. letech 17. století nebyla nijak významná. Otec Alžběty Zimandlové, soukeník Jan Zimandl, byl pravděpodobně společensky nejvýznamnějším mužem z rodinných příslušníků vyšetřovaných žen. Tento řemeslník, byl přijat za plnoprávného měšťana Jindřichova Hradce 11. srpna roku 1679, jak se dočteme v purkrechtní knize,⁸³³ přičemž jeho společenské vazby mu umožnily zakrýt některé poklesky své dcery,⁸³⁴ případně i zajistit písaře, který sepsal žádost o milost k panovníkovi.⁸³⁵ Stejně jako Mikšová i Alžběta Zimandlová ale pocházela z početné rodiny a častokrát se v prosbách o milost obracela na slitování s ohledem na zármutek, který by její smrt způsobila „*starému otci, též bratrům a sestřím mým.*“⁸³⁶ Ostatně ještě nedlouho před vyšetřováním Běty v matrice nalezne

---

⁸³⁰ SKOŘEPOVÁ, Markéta: *Osiřelé děti ve vekonské společnosti. Směry zahraniční historiografie a inspirace pro české bádání*. Historická demografie, 37, 2013, s. 51–78.

⁸³¹ K tzv. modelu „poverty life cycle“ více např. VIAZZO, Pier Paolo: *Family structures and the early phase in the individual life cycle. A southern European perspective*. In: HENDERSON, John – WALL, Richard (edd.): *Poor Women and Children in European Past*. Routledge 1994, s. 31–50.

⁸³² DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. (et. al.): *c. d.*, s. 361.

⁸³³ „*Jan Symandl, soukeník, sice obyvatel zdejší,*“ Soka J. Hradec, fond město J. Hradec, knihy, č. 165, Kniha purkrechtní, f. 77r.

⁸³⁴ Jeden den vězení a pokuta 3 rýnských zlatých za první zesnulé nemanželské dítě Alžběty nebyl nijak přísný trest, který byl nepochybně vyjednáán s rychtářem Baltazarem Pergamenem. *Alžběta Zimandlová*, f. 237r.

⁸³⁵ Návštěvu písaře Eliáše Okenfusa u Alžběty v cele opět zařídil otec, jak přiznala Alžběta u výslechu v dubnu roku 1709, tamtéž, f. 372r.

⁸³⁶ Žádost o milost ze 16. 11. 1708, tamtéž, f. 351v.

i úmrtí nejmladšího dítěte „*Jana Zimandla, knapa*.“⁸³⁷ Rovněž jistý třiatřicetiletý čeledín Zimandl (Simandl) z blízké vesnice Kruplov (8 km od Hradce) byl několik let před procesem s Alžbětou (1696) obviněn ze smilstva s děvečkou Kačou Tarabovou. I on opakovaně hovoří o svých sestřích, spojení s Bětou se ale prokázat nepodařilo.⁸³⁸

Podobně významným mužem v rámci malé vesnické komunity Prostý (na hranici panství Telč a Jindřichův Hradec) byl nejspíše i otec Mariany Filipové,⁸³⁹ kovář Matouš Matoušek, který byl dle lánového rejstříku jedním z největších držitelů půdy ve vesnické obci Prostý.⁸⁴⁰ Nicméně předmanželský styk jeho dcery s Bartolomějem Filipem výrazně (stejně jako v případě Alžběty) ovlivnil případné plány rodičů a budoucí rodinné strategie. Sám otec, na rozdíl od Jana Zimandla, do života své dcery po sňatku už nijak nezasahoval.

Jisté je, že minimálně rodiče Dalšovské i Zimandlové byli v době vyšetřování ve městě a dívky tak u nich mohly hledat oporu. Rodiče pracovali buď v cechu jako Jan Zimandl, nebo sloužili jako podruhové jako Alžbětina macecha nebo rodiče Dalšovské. Podruzi pracující pro řemeslníka nebo sedláka byli širokou společenskou kategorií, která pokrývala sociální pozice od těch hraničících s chudobou až po ekonomicky relativně prosperující rodiny, které si pronajímaly vlastní chalupu. Tito rodiče mohli dcerám v nouzi nabídnout pomoc.

Zapojení rodičů do případů infanticidy nebylo zcela neobvyklé. V případech, že dívka pobývala ve městě, snažila se v domácnosti rodičů nebo přátel (mezi svými), mimo dohled městské komunity, nepozorovaně odrodit své dítě.⁸⁴¹ V některých případech byla matka dokonce nápomocná i samotné vraždě, když sama ukryla tělo

---

⁸³⁷ 21. 8. 1700, více in: <https://digi.ceskearchivy.cz/4385/5/3076/2520/78>. [cit. 20. 8. 2020]. Jedná se tedy o možného nevlastního sourozence Alžběty.

⁸³⁸ SOA Třeboň, pob. J. Hradec, fond Vs J. Hradec, sign. VBC3, kart. 414, f. 45–85.

⁸³⁹ Poddanské seznamy se k oběma vesnicím vztahují až k počátku 19. století. Stejně tak matrika pro vesnici Zahrádky patřící pod městyš Studená začíná až rokem 1706. Z příbuzných Bartoně zde nalezneme zmínku o jeho sestře Regině z roku 1713, dále o významných osobách vesnice, jako byla porodní bába Brchalová a rychtář Lukáš Štefl, konšel Matěj Kuba, kteří jsou zde ze známých osob uvedeni logicky několikrát jako kmotři, či rodiče několika dětí v *matrice pro obec Zahrádky*, in.: <http://digi.ceskearchivy.cz/cs/7641> [cit. 28. 8. 2020], zmíněné osoby, např. Brchanová, Štefl, tamtéž, s. 8, 17; Kuba, otec syna Jiříka, s. 50; Regina, s. 47, 48, 50.

⁸⁴⁰ Kovář Matouš Matoušek, který roku 1671 držel poměrně rozsáhlé polnosti po předchozím majiteli Bártovi Polákovi, je veden jako celoláník, vlastníci 7 akrů půdy. Kolik měl potomků je nicméně otázkou. In: <http://www.mza.cz/a8web/a8apps1/d1/docs/D0001-315.htm> [cit. 28. 8. 2020].

⁸⁴¹ Jak jsme ale mohli vidět v případě Grethe Schmidtové, ani předem domluvené místo „ke slehnutí“, nemuselo vést ke zbavení se podezření. Naopak náhlý odchod ze služby vyvolával otázky u zaměstnavatelů. MYERS, W.: *c. d.*, s. 60–73.

dítě.⁸⁴² Nicméně ani matka Mariany Filipové žijící ve vedlejší vesnici „*nevěděla víc. Já žádnému nic nepověděla, jen svému muži.*“⁸⁴³ Matka Mariany Dalšovské, která porodila v šatlavě mrtvé dítě, „*plakala, že by byla ráda viděla, abych je byla živý měla a do času donosila, že by ona byla sama opatrovala, abych já (Mariana) byla mohla se do nějaký služby dostat.*“⁸⁴⁴ Bohužel se ale dítě narodilo předčasně a porodní báby uznaly, že bylo mrtvé již několik dní před porodem. Padesátiletá matka Maruška Dalšovská se ale nevzdala a snažila se získat od souložníkovy otce Krupičky nějaké peníze na vyživení dítěte. Předčasný porod nicméně plány obou rodičů zhatil.⁸⁴⁵

Ani mužská část příbuzenstva o těhotenství dcer a neteří často nevěděla nebo se o ně ani nezajímala. Možná i proto Eva Mikšová, která hledala v těhotenství pomoc u strýce na Moravě, odešla s nepořízenou. Vyšetřovatelé nicméně byli vůči těmto náhlým návštěvám rodičů nebo příbuzných (snad oprávněně) značně podezřívaví.⁸⁴⁶ Alžběta Zimandlová měla z otce velký respekt a dlouho váhala, zda se mu má svěřit. Pokud je ale pravda to, co zmiňuje ve své žádosti, že když šlo do tuhého, strach nakonec překonala: „*Po svatý mši sem čekala na mého otce u Kantorů v síni a chtěla sem se mu svěřiti a jej žádati, aby za mě pokutu při rychterním právě spravil, však ale sme se minuli, on šel jinou stranou a já taky.*“⁸⁴⁷ Jak víme, otec jí dříve už minimálně jednou pomohl. V tomto případě pomoc otce nevyšla, buď proto, že sama zase až tak moc nakonec nechtěla, anebo měla skutečně smůlu na vhodné načasování. Že to bylo kvůli tomu, že se zase tolik nesnažila, tomu by napovídalo i následné neúspěšné nalezení sestry.⁸⁴⁸

Eva Mikšová s Voršilou Královou byly v době vyšetřování prokazatelně sirotky, a kromě zmíněných sourozenců nebo známých, již s pomocí rodičů počítat nemohly. Chudá žena bez rodičů je zároveň dle mnoha souměřitelných případů

---

⁸⁴² Matka pomohla v případě Lidy Čačkové z Nového Města na Moravě: „*Těž také jest pověděla matce své, že dítě má s Vaškem, a matka její to mrtvé dítě vzala a zapokopala je v pivnici za dveřmi v domě spolu s ní.*“ In: ŠTARHA, Ivan (ed.): *c. d.*, s. 111–112.

⁸⁴³ *Mariana Filipová*, f. 51r.

⁸⁴⁴ *Mariana Dalšovská*, f. 441v.

⁸⁴⁵ „*Otec jeho, starej Krupička, poslal pro mou matku v sobotu, já v pondělí ráno porodila, a pravil, že mně jeho syn dá čtyři rýnský. Potom v pondělí, asi o osmi hodinách ráno, poslal mně syn tuto cedulku, abych ji přepsala, a abych mu ji poslala, že mně pošle ty peníze. Já ji přepsala svou rukou a poslala sem mu ji po matce a on mě neposlal, jen tři rýnský.*“ *Mariana Dalšovská*, f. 443r.

⁸⁴⁶ „*Šla sem jednou, asi tři neděle, a bylo druhéj rok, k mýmu strýčkovi do Moravy,*“ Vyšetřovatelé na tuto výpověď v dalším výslechu reagovali zpřesňující otázkou: „*Nehledělas mezi ten čas se plodu zbavit a potomně se jak panna se zase navrátit?*“ Což Eva popřela. Obě výpovědi in: *Eva Mikšová*, f. 149v; 154r.

⁸⁴⁷ *Alžběta Zimandlová*, f. 361r.

⁸⁴⁸ „*Já předce šla k svatému Václavu k sestře, aby ona to otci přednesla a jej prosila, by on za mně tu pokutu spravil, jí sem taky doma nenašla.*“ Tamtéž.

nejzranitelnější a nejrizikovější společenská kategorie, jak v případě potencionálních mravnostních deliktů, či případné vraždy dítěte. Ženy bez rodičů musely logicky okamžitě pomoci rodinnému rozpočtu a často velmi brzy nastoupit do služby. Smrt jednoho z rodičů v mnoha případech znamenala tragédii pro chudší rodiny, změnila dosavadní uspořádání domácnosti i preference jednotlivých členů rodiny.⁸⁴⁹

Mladá dívka tedy musela v mnoha případech spoléhat na své vlastní síly. Práce a shromažďování výdělků byly jejich jedinou nadějí na budoucí vyhlídky vhodného manželského sňatku. Odchod dospívající dívky do služby na jednu stranu znamenal pro rodinu ztrátu neplacené pracovní síly, na druhou stranu byly ženy soběstačné a ze mzdy si mohly šetřit samy pro sebe. Služba zároveň znamenala nutnost naučit se množství nových dovedností, které byly později užitečné pro zvýšení vlastní atraktivity jako budoucích manželek.⁸⁵⁰

O životě mezi narozením a dosažením dospělosti vesnických žen, se můžeme dozvědět také ze sirotčích knih a poddanských soupisů. Ze soupisů víme, že Eva Mikšová už před rokem 1687 (po smrti otce) opustila Sedlo a sloužila postupně u několika hospodářů. Prokazatelně ji nalezneme ve službě u bratra Filipa. Evin starší bratr Filip měl v té době již dvě děti a odešel do vedlejšího třeboňského panství do služby k Zachariáši Pekaři. Ve službě byla Eva také se sestrami Anežkou i Alinou. Mladší sestra už je nicméně roku 1687 vedena jako nedostatečná a o rok později jako nemocná.⁸⁵¹ Druhý Evin bratr Jíra (Gregor) odešel na vojnu k dělostřelectvu a mladší sestra Lída zůstala u otce.⁸⁵² O pár let později Evu nalezneme ve službě u bratra Jíry Lehoučky⁸⁵³ a později, kolem roku 1704 také u rychtáře Starého (Alta) ve vedlejší

---

⁸⁴⁹ Podle mnoha historiků právě takovýto vývoj vedl často k infanticidii. Pro KILDAY, A.: *Infanticide*. s. 23–49 je status svobodné služebné součástí archetypu infanticidy. Podle dvojice Hoffer-Hullová ženy neměly stejně jako muži možnost veřejně projevit svůj hněv, strach a úzkost (u sirotků pocit osamění) ve veřejných potyčkách a soubojích, proto si vybíjely svoji zlost na nejbližším subjektu, kterým bylo často dítě, viz HOFFER, P. – HULL, N.: *c. d.*, s. 98. K případové studii z německého prostředí HARRINGTON, Joel: *c. d.*, s. 21–34. V domácím prostředí TINKOVÁ, D.: *Hřích*, s. 318–319.

⁸⁵⁰ K tomu také MYERS, W.: *c. d.*, s. 23–24. Více jak polovina dívek mladších 16 let již vstoupila do služby, často vlivem úmrtí rodičů, k tomu například dle vzorku německých pramenů DÜRR, R.: *Magde*, s. 158–163.

⁸⁵¹ SOA Třeboň, oddělení J. Hradec, RA Slavatů, Soupisy poddaných, inv. č. 204 (1688), f. 88. In: <https://digi.ceskearchivy.cz/53005/88/1343/4666/60/0> [cit. 28. 8. 2020].

⁸⁵² SOA Třeboň, oddělení J. Hradec, Poddanské soupisy, inv. č. 135 (1694), f. 104. Gregora jako jediného nalezneme i v registrech z roku 1718, u armády zůstal i ve svých 54 letech. In: <https://digi.ceskearchivy.cz/51169/101/2518/1350/36/0> [cit. 28. 8. 2020].

⁸⁵³ Eva se opakovaně zmiňuje o tom, že sloužila „u bratra Jíry Lehoučky“, myslí tím ale spíše svého strýce. Georg Lehotčko se oženil s Uršulou Vastlíkovou roku 1678. In: <https://digi.ceskearchivy.cz/3011/43/3033/1563/80/0> [cit. 28. 8. 2020]. V roce 1688 měl Georg Lehotschko již pět dětí, z nichž nejmladší Sebastian se narodil dva roky po svatbě. V sirotčích registrech nalezneme i další souvislosti s nejbližšími vesnicemi Bílá a Sedla: Paula Mikše (v matrice

vesnici Horní Pěna. Občas během žní, jak zmiňuje, neváhala vyrazit na pomoc svému strýci na Moravu.⁸⁵⁴

Podobně jako Eva i ostatní ženy zastávaly mnoho let práci služebné. Běta Zimandlová byla v době vyšetřování, kdy jí bylo jednadvacet let, ve službách podle vlastních slov již jedenáct let.⁸⁵⁵ I vzhledem k otcovu soukenickému řemeslu a k zaměření celé oblasti jindřichohradecka na textilní produkci není překvapivé, že většina výdělku neprovdaných žen byla spojená s prací u punčochářů, s bělením pláten, v mezidobích dalšími pomocnými pracemi jako praní prádla. Mariana Dalšovská šla do služby mnohem později, okolo osmnáctého roku života, „*nejdříve šivala u rodičů, potom dvě léta sloužila a poté byla rok a půl za šenkýřku.*“⁸⁵⁶ Alžběta sloužila u různých domácností, nejčastěji jako přadlena, Voršila Králová, která se poměrně brzy, kolem dvacátého roku, vdala, zůstala u přátel v rodném Políkně, živila se ruční prací a příležitostně předěním vlny.

Služba, jak ukazují studie z různých oblastí raněnovověké Evropy, byla klíčovým obdobím pro získání praktických zkušeností do budoucího života. Autorita rodiče byla v ideálním případě nahrazena autoritou hospodáře a socializace probíhala na další úrovni.⁸⁵⁷ Jak vidíme i ze zde analyzovaných případů, během 18. až 25. roku života většina aktérek vystřídala větší množství těchto pomocných prací u různých zaměstnavatelů. Nejčastěji strávily na jednom místě jeden rok, přičemž se náplň práce lišila, od služby v domácnosti hejtmanky, přes manuální práce u řemeslníků (tkalců, punčochářů), až po pomocné práce v selském stavení u sedláků.

Co se týká vzdělání, většina žen byla prokazatelně negramotná. Snad pouze Mariana Dalšovská, která byla u rodičů až do 18 let, prokázala základní znalost písma, když podle předem připraveného vzoru přepsala ve vězení cedulku, kterou se zříkala dalšího vztahu se svým souložníkem Krupičkou.⁸⁵⁸ Cedulka s jejím písmem, přiložená

Lehoučko-Mikš) z vesnice Sedla a Georga Mikše z Bílé. Oba dva navíc mají syny se jménem toho druhého, Paul má 34letého syna Georga (již od roku 1686 na vojně) a Georg 22letého syna Paula, který sloužil roku 1699 v Sedlech. In: <https://digi.cesearchivy.cz/51168/124/1694/2472/38/0> [cit. 28. 8. 2020].

⁸⁵⁴ Pozemková kniha pro Sedlo se dochovala pouze v torzu. In: <https://digi.cesearchivy.cz/126393/415/874/1271/38/0> [cit. 28. 8. 2020]

⁸⁵⁵ Alžběta Zimandlová, f. 267r.

⁸⁵⁶ Mariana Dalšovská, f. 438r.

⁸⁵⁷ K čelední službě mimo výše uvedenou zahraniční literaturu také DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. (et. al.): *c. d.*, s. 359–360.

⁸⁵⁸ To dokládá ve výslechu: „*Poslal mně (...) tuto cedulku, abych ji přepsala, a abych mu ji poslala, že mně pošle ty peníze. Já ji přepsala svou rukou a poslala sem mu ji po matce a on mě neposlal. Jen tři rýnský zlatý.*“ In: Mariana Dalšovská, f. 443r.

k jejímu výslechu (obrázek č. 22), je také jediným hmotným pramenem, který po sobě některá z žen zanechala. Možnosti vzdělání, které nejspíše měla, prokazatelně souvisí s výchovou v Hradci. Podobnou možnost vzdělání u rodičů, známých nebo případně na škole místních soukromých učitelů⁸⁵⁹ měla nejspíše i Alžběta Zimandlová, ta nicméně své žádosti o milost (podobně jako ostatní ženy) vytvořila ve spolupráci s městským písařem Andryšem či jeho pomocníkem.

Rozhodně o těchto chudších dívkách z města ani o jejich současnicích z venkova nemůžeme tvrdit, že byly vzdělané, či vyloženě rafinované. Prameny často vypovídají spíše o jisté omezenosti a naivitě, se kterou na otázky soudu odpovídaly. Rovněž způsob, jakým se snažily vysvětlit podezřelé okolnosti případu, vypovídá o jednoduchosti myšlení. Nicméně v mnoha případech projevily psychickou i fyzickou odolnost, vytrvalost a rovněž rozhled. Jasně rozpoznatelné je i odhodlání, paličatost a neposlušnost,⁸⁶⁰ která často vedla soudce k přesvědčení, že jejich obvinění jsou opodstatněná.

Rovněž můžeme vyzorovat, že mnohé z nich věděly, co je během vyšetřování čeká. Pragmaticky (rezignovaně) se o tortuře vyjádřila Alžběta: „*Inu, nechť se mi tehdy stane, co chce, pro mou nevinnost a že jsem to dítě neusmrtila, všemu se poddávám, jak já tak vím, že je to, neb jsem v Telči i v Brně o tom slyšela, když tam byly mučení a lidi o tom rozprávěli, když mně nechtějí věřit, nechť již dělají, co se jim líbí.*“⁸⁶¹

Na osud Zimandlové přímo reagovala i Mikšová, která se v šatlavě ocitla ve stejný čas a snad s Bětou i sdílela v letech 1708–1710 celu: „*Než bych se dala tak trápit a kazit, abych nemohla víceji sobě kousek chleba vydělat, jako ta druhá (totiž Běta Zimandlová), tehdy radši chci se (přiznat).*“⁸⁶² Obě dvě ženy si již před torturou byly dobře vědomy, že v této fázi vyšetřování pro ně neexistuje příliš velká naděje.

Klíčová fáze jejich života se nicméně odehrála o několik let dříve, ve službě. V nejbližším městě nebo ve vedlejší vesnici, kam odešly za prací, se ženy musely spoléhat většinou jen samy na sebe. Přestože v těchto domácnostech měly být dospívající dívky pod bedlivou kontrolou hospodyně a hospodáře, nejčastěji v tomto

---

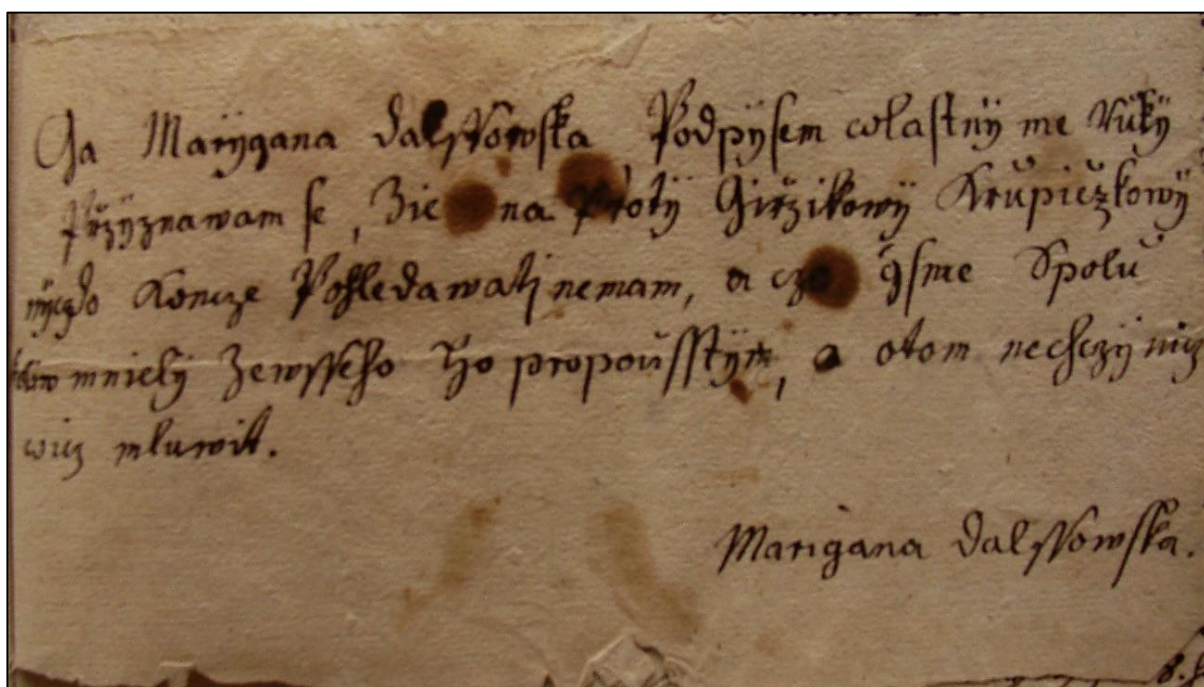
⁸⁵⁹ O místních německých i českých školách, včetně české školy panny Anny Denemarkové, z konce 18. století se zmiňuje TEPLÝ, F.: *Dějiny, díl 2, část 2*, s. 316.

⁸⁶⁰ Macecha zmiňuje, že Alžběta Zimandlová „*zlou hubu měla*“. Sestra Lidmila, že „*nechtěla poslouchat.*“ In: *Alžběta Zimandlová*, f. 297–298.

⁸⁶¹ *Alžběta Zimandlová*, f. 324v.

⁸⁶² *Eva Mikšová*, f. 187v

období se také setkávaly se svými mužskými protějšky: čeledíny, tovaryši, dalšími muži v domácnosti, což často vedlo ke společensky obávané předmanželské sexualitě.

Obr. 22: Cedulka, ve které se Mariana vlastní rukou vzdává spojení s Jiříkem Krupičkou a ze všeho ho propouští.⁸⁶³

8. 2. Ženy a muži

„Přástky, tance, ani žádných schůzek pacholkům s děvkami hned u žádného hospodáře, zvláště pak v domích šenkovních aby více nebyvalo. Dopustil-li by se kdo toho, den a noc v kládě seděti má, a dá pokuty milostivý vrchnosti jednu prostici soli.“⁸⁶⁴

U Bokrů v hospodě, kolem svatojánských svátků roku 1706, se v Jindřichově Hradci na tancovače podle dvou děveček Doroty Wasserpoláková a Alžběty Zimandlové objevil nodlarský tovaryš Honza (Hans) původem z hornorakouského Štýru. Během večera vyzval k tanci hned několik děvčat, sama Dorota zmiňuje, že

⁸⁶³ Zdroj: SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, Vs. J. H.: sign. VBC, karton 415, Mariana Dalšovká (volně vloženo).

⁸⁶⁴ Z urbáře jindřichohradeckého – Řád poddanský 1660, čl. 23. In: KALOUSEK, J. (ed.): *Archiv český, díl 23 – Řády selské*, s. 320.

s ním „*dvě hodiny před večerem tancovala a když zvonili na modlení, že šla domů.*“⁸⁶⁵ Podle vyprávění se Dorota šla zeptat svého otce, zda může ještě na tancovačce zůstat, a když přišla zpět, „*byl ještě tam. Alžběta tam byla taky, tancovala naposledy s tím nodlarským.*“

Obě měly v červnu toho roku na starosti také bělení pláten, která měly hlídat na bělidle u Nežárky, v boudě zvané Solce, kde také občas přespávaly. Obsluha, která na bělidle hlídala plátna, se pravidelně střídala kolem půlnoci a za tuto službu muži i ženy dostávali řádně zapláceno.⁸⁶⁶ V průběhu večera se tam obě vypravily, nicméně zde se jejich výpovědi různí. Zatímco Běta tvrdila, že z tancovačky do boudy na bělidle odešla sama a až později za ní přišla Dorka doprovázená neodbytným tovaryšem. Alžběta se tím dle své výpovědi cítila zaskočena: „*ona utekla pryč a nechala mě s ním samotnou.* Dorka naopak tvrdila, že Běta přišla až později („*zůstala s ním ještě v hospodě*“) a chvíli po ní i tovaryš („*sám tam přišel*“).

Pro obě bylo důležité, aby chránily svou čest. Snažily se přesvědčit soud, že pletky s tovaryšem nebyly jejich nápad, ale buď jeho nebo té druhé. V tomto tvrzení se nijak nevymykaly ostatním svedeným ženám, které se snažily prokázat, že byly podvedeny a nejednaly lehkomyšlně, nýbrž byly přemoženy aktivním, fyzicky silnějším mužem.⁸⁶⁷ Nicméně bez ohledu na to, kdo dal tovaryši naději na možné pokračování zábavy, obě tvrdily, že si to velmi brzy rozmyslely. Dorota pravila, že se ho nedokázala zbavit: „*je za mnou, marno, šel, já ho nemohla odbýt.*“⁸⁶⁸ Běta se ho následně snažila také odehnat, což Dorota při konfrontaci potvrdila. A to jak slovně, „*aby šel po svejch*“, tak i násilím: „*ještě jsem ho v ruku kousla, jak jest se tak se mnou trhal.*“ Nicméně tovaryš už věděl, kde děvečky najde a nenechal se jen tak odbýt: „*přišel druhou noc zase, nedal mi pokoj, až sem mu po vůli byla.*“⁸⁶⁹

Podle Alžbětina popisu bylo vrcholem celého tohoto nočního incidentu její dvojnásobné znásilnění, které proběhlo přímo v boudě na bělidle. Ona sama poprvé „*dost křičela, když se ale žádnýho nemohla dokřičet.*“ U prvního „skutku“ to ale

---

⁸⁶⁵ Alžběta Zimandlová, f. 270v.

⁸⁶⁶ K praxi bělení pláten s popisem celého procesu více PETR, Karel: *Skalecké bělení plátna*. Panorama: z přírody, historie a současnosti Orlických hor a podhůří, 4, 1996, s. 69–73.

⁸⁶⁷ Podobně i DIBELKA, J.: *Obranné strategie mužů a žen*, s. 80–93. K dalším případům znásilnění také J. Čechura. Ten ukazuje, že spojení násilí a sexu bylo v mnoha případech běžnou praxí dobové každodennosti. Hranice mezi svedením, přemluvením nebo znásilněním byla velmi tenká. Vysoké bylo rovněž množství neznámých mužů jako byli cizí tovaryši nebo neznámí vojáci, kteří vystupovali i v treboňských pramenech. Jejich existence se v mnoha případech ukázala jako smyšlená. ČECHURA, J.: *Sex v době temna*, s. 238–246.

⁸⁶⁸ Alžběta Zimandlová, f. 247r.

⁸⁶⁹ Tamtéž, f. 281v.

neskončilo. „*Podruhý taky tu noc, já mu po tom prvním skutku utekla, bála sem se, že mě ještě nedá pokoje, on se za mnou honil, tam přes to roli v zahradě, až mě dohonil. Tam mě za sukni popadl a já nazpátek spadla, a tu zasej podruhý se mnou skutek spáchal.*⁸⁷⁰

Ať už měla pravdu Alžběta, která byla pronásledována neodbytným tovaryšem, anebo Dorota, která tvrdila, že si ho tam Zimandlová přivedla sama, v úvodu citovaný poddanský řád (1660) právě před podobnými situacemi varoval. Tance a tajné schůzky, na které měli koňšelé, rychtáři i hospodáři bedlivě dohlížet, byly nejčastější příčinou předmanželské sexuality, která mohla vést i k početí nechtěného dítěte. Zejména události, které provázely každoroční agrární cyklus, jako byly církevní svátky nebo jarmarky, přinášely vysoké riziko těchto pletek.

Už na jiném místě bylo ukázáno, že právě v průběhu 16. a 17. století byla kriminalizace nemanželské sexuality značně posílena. Diskuze, ovlivněné závěry tridentského koncilu o manželském sňatku, vedly k cílenému omezení dřívější praxe manželského slibu a přinesly s sebou i zavržení předmanželského početí. Vrchnostenská nařízení i oficiální právní normy kladly větší důraz na vyloučení nemanželských dětí a svobodných matek ze společnosti. Tyto marné snahy o vymýcení smilstva a nemanželského plození potom měly své důsledky i v podobě infanticidia.⁸⁷¹

Pro neprovdané ženy nebylo možné se zcela vyhnout sexuálním kontaktům. Pracovaly v blízkosti mužů a byly navzdory přání kněží i moralistů jen zřídka pod bedlivým dozorem. Zatímco pro velkou část žen sexuální styky vedly k uzavření manželství a často i spokojenému životu, vždy najdeme také ženy, pro které svazek nebyl možný.⁸⁷² Stíhání mravnostní kriminality (smilstva) bylo v Habsburské monarchii běžné v celém novověku a není proto neobvyklé, že můžeme nalézt velké množství podobných případů, analogických argumentačních způsobů i opakující se osudy pachatelů a pachatelek. Ať už se čeled' mezi sebou znala delší dobu nebo došlo k náhodnému setkání během dožínků, nemanželské dítě na sebe nenechalo dlouho čekat.

Jestliže jsme se v předchozí kapitole věnovali problematice dětství a rodiny a kladli si otázky týkající se sociálního pozadí vyšetřovaných žen, nyní se zaměříme

---

⁸⁷⁰ Tamtéž, f. 247r.

⁸⁷¹ TINKOVÁ, D.: *Ilegitimita*, s. 135.

⁸⁷² K životnímu cyklu žen: WIESNER, Merry: *Women and Gender in Early Modern Europe*. Cambridge 1993, s. 41–81.

spíše na další aspekty sociální reality pachatelek, přítomnost sexuálních partnerů. Postupně se v této kapitole blíže podíváme na šest popsanych nemanželských vztahů, jejichž následkem bylo mrtvé dítě. Podstatné není jen, na jaké úrovni sociální stratifikace se oba partneři nacházeli, ale i povědomí akterek o možnostech, které tyto vztahy přinášely. Kromě Hanse a Alžběty, se budeme věnovat blíže vztahu Voršily a Václava Korandy, (následně i Voršily a neznámého vojáka), Mariany Dalšovské a Jiřika Krupičky, Mariany a Bartoloměje Filipových a konečně vztahu Evy Mikšové a Gregora Altrichtera (Řehoře Starého).

Stejně jako u Alžběty Zimandlové i na počátku dalších případů stály lidové zábavy, tancovačky nebo společné návštěvy hospody. Voršilu Královou už jako mladou dívku opustil brzy po svatbě její manžel Janek Král, který raději odešel na vojnu.⁸⁷³ Jak zmiňuje Voršila, neměli spolu dobrý vztah, jejich první dítě jim zemřelo: „*Měli jsme spolu špatný život, zle jsme si jeden druhém činili, tak že jsme se na sebe ani podívat nemohli. Bydleli jsme spolu jen 16 týdnů.*“⁸⁷⁴ Snad kvůli těmto neshodám můžeme už roku 1689 Janka Krále nalézt mezi odvedenci.⁸⁷⁵ Nikdy ale nebyl prohlášen za mrtvého a Voršiliny následné vztahy proto byly posuzovány jako cizoložství. Králová ukázala podobný vztah k mateřství jako Zimandlová. Porodila tři děti, které všechny zemřely, a přesto tvrdila, že o těhotenství nic neví a že je nadále pouze naivní dívkou.⁸⁷⁶

A tak se po „*teplým jarmarce*“ roku 1696 spustila s tovaryšem Václavem Korandou, se kterým po této oslavě i otěhotněla. Stejně jako v případě Alžběty byl začátek vztahu ovlivněn prostředím lidové zábavy a pitím alkoholu. Podle Václava na

---

⁸⁷³ O této praxi nespokojených mužů, kteří často odchází z neznámých příčin, či jsou přemluveni přáteli, případně hledají v armádě útěk z nešťastného manželství také více ČECHURA, J.: *Sex v době temna*, 310–318; DIBELKA, J.: *Obranné strategie mužů a žen*, s. 132–133. O nejčastějších pachatelích čeledínech, tovaryších a vojácích také MICHALIK, K.: *Kindstötung*, s. 124–129.

⁸⁷⁴ *Freilich haben wir ein schlimmes Leben mit einander ein bösen getan haben, dass wir einander nicht habe, an schau können, und haben nur 16 wochen mit einander gewohnt, gleichwohl bin ich mit ihnen schwanger worden habe ein sohn bekommen, der ist aber gestorben.* In: *Voršila Králová*, f. 294r.

⁸⁷⁵ To že je Král již delší dobu na vojně zmiňují například sirotčí registra. Syn Pavla Krále sloužil roku 1675 u bratra – *Rodiny archiv Slavatů, Sirotčí registra.* In: <https://digi.ceskearchivy.cz/52991/48/1524/3133/41/0> [cit. 28. 8. 2020]; Jeho matka a sestra byly v podružství. In: <https://digi.ceskearchivy.cz/53002/58/1631/3019/32/0> [cit. 28. 8. 2020]. Na vojně byl podle register z roku 1699 již deset let, což dle Voršiliny výpovědi úplně nesedí, můžeme tedy pochybovat, že se jedná o jejího manžela (jeho jméno protokoly nikdy neuvádí). Vnímání času je ale v raném novověku velmi individuální a dnešními měřítky nepřesné.

⁸⁷⁶ Což jí také soud vytkl: „*Tvé zapírání jest všechno darebné, neb ty si s manželem tvým jedno, s Václavem Korandou druhé dítě měla, a tak si již vlastně od druhého porodu (když si plod podobně zmařila) dobrou vědomost, že při porodu nebezpečno jest, měla, avšak jsi nejenom tvé obtěžkání tajila, ku porodu nižádného nezavolala, ale i porod, s mnohonásobným jména Božího nadarmo braním na všecken způsob zapírala, toť nic jiného nejní, než že si plod ututlati chtěla? Pověz tehdy raději bohumilou pravdu, a nedávej příčinu k ostrosti?*“ In: *Voršila Králová*, f. 347v.

něj měla Voršila spadeno už dlouho, neboť se poznali už v rodném Políkně: „*O Královej svadbě v Políkně sem s ní tancoval, ona mně potom vždycky na příští lezla, a za mnou chodila.*“ Oba dva spolu sloužili již rok a půl v Hradci u soukeníka Mertla, kde našli dostatek příležitostí k pokračování vztahu.

Korandou opakovaně zdůrazňovaná neodbytnost Voršily ji měla ukázat jako sexuálně aktivnější postavu v jejich vztahu: „*Ona nejní, tak svatá, jak se dělá, já sem vždycky dříve před ní musel ujít, než ona přede mnou, když sem chodíval z kostela, leckdes na mně čekávala.*“ Na druhé straně pětadvacetiletý Václav nevynechal žádnou příležitost být s ní, protože mu nikdy neodepřela styk „*Se stalo mnohokrát, ona nikdy neodepřela, nechť sem byl opilej nebo střízlivej.*“⁸⁷⁷

Jak v těchto případech obvyklé, Voršila na jedné straně uváděla, že jednala až po ústním slibu manželství a že měla za to, že její manžel je již mrtev. Václav naopak tvrdil, že se s ní sice stýkal více než dva a půl roku (skutek spáchali šestkrát), a že si ji nejdříve chtěl vzít, ale že dítě, které Voršila nyní čeká, není jeho a že si ji nyní nevezme. Samotný vztah, o kterém se na vesnici jistě dobře vědělo, by nevyvolal žádné pozdvižení, situace by byla vyřešena neformálními prostředky, maximálně by oba zaplatili v instrukcích (nebo rychtářem) uvedenou pokutu a svůj skutek si odpracovali činnostmi pro vrchnost.

Vesnická komunita se snažila o zachování dobrých vztahů mezi sousedy a jen zřídka vedly mravnostní přestupky jako opakované smilstvo k udání viníků vrchnostenským úřadům. Smírné řešení těchto nemanželských styků obvykle nabádalo spíše k rychlému uzavření sňatku, případně finančnímu vyrovnání. Tyto neformální mechanismy sociální kontroly byly obvykle dostatečné v případech, kdy nešlo o závažnou kriminalitu, nicméně ve chvíli, kdy se rozšířilo podezření na usmrcení dítěte, musel rychtář jednat, neboť infanticida byla považována za ohrožení celé vesnické (křesťanské) komunity.⁸⁷⁸

Jak zmiňovaly vrchnostenské instrukce, měla být podezřelá žena, o které panovalo podezření, že je těhotná, ohledána staršími ženami nebo porodními bábami za přítomnosti rychtáře a konšelů. Voršila ovšem před touto kontrolou, když se k ní schylovalo,⁸⁷⁹ utekla a změnila službu, od Mertlů odešla k jinému tkalci Ficálovi, kde

---

⁸⁷⁷ Výpovědi Václava, tamtéž, f. 296.

⁸⁷⁸ K podobným modelovým situacím i postihům v závěru své dizertační práce také DIBELKA, J.: *Obranné strategie mužů a žen*, s. 158–163; rovněž MATLAS, P.: *Shovívavá vrchnost*, s. 155–168.

⁸⁷⁹ To zmiňuje Václav Koranda: „*Mně nikdy nic neřekla, že jest těhotná, když ji měl rychtář a konšelové v Políkně dát přehledat, ona utekla Ficelovům.*“ In: *Voršila Králová*, f. 296v.

v pondělí před letnicemi roku 1706 během předení vlny porodila v přítomnosti další děvečky Alyny mrtvé dítě.⁸⁸⁰ Tak jako uvidíme v dalších případech, Voršila se odvolávala na nešťastný pád ze schodů, který jí v těhotenství ublížil. Dítě nicméně bylo prokazatelně mrtvé a nedokázala jej zachránit ani včasná pomoc přítomných žen.

Dítě bylo sice popsáno jako plně vyvinutý chlapec, který se narodil na čas, nicméně, zkušená Alyna Feuererová, sama matka devíti dětí, podle chorobně bílého až promodralého zbarvení těla a následného zčernání pokožky v obličejí nepochybovala o tom, že se narodilo mrtvé.⁸⁸¹ Dítě bylo následně díky horlivosti místního rychtáře pohřbeno.⁸⁸² Protože bylo u porodu přítomno množství dalších svědků, Voršila byla v tomto prvním případě potrestána mírně, osmitýdenním vězením a následným trestem na pranýři před jindřichohradeckou radnicí.⁸⁸³ Šťastná přítomnost další ženy během porodu znamenala, že Voršila nebyla podrobena dalšímu vyšetřování, případně i tortuře, která by se snažila prokázat, že se dítě narodilo přece jen živé.

Václav Koranda unikl trestu, jelikož se včasné oženil s místní vdovou Kateřinou a zaplatil pokutu, díky tomu strávil pouze několik týdnů ve vězení. Později se stal otcem několika dětí, sloužil u bratra Lorence v podružství a vedlo se mu, na rozdíl od Voršily, celkem dobře.⁸⁸⁴

Voršila se před jindřichohradecký soud dostala znovu o pět let později, tentokrát v červenci roku 1702 opět za podobných podezřelých okolností spojených se smrtí dítěte. V druhém případě ale vyřešení okolností úmrtí vyžadovalo mnohem více informací, neboť celá situace byla tentokrát zahalena větší vrstvou smyšlenek a protichůdných tvrzení, které Voršila soudu předkládala. Ve své výpovědi totiž spojila

---

⁸⁸⁰ „Vor lauter schmerzen und schroken, aber sie hat das kind gleich erblickt, und aufgehabt dasselbe aber waren aus tod, so hat sie gleich mit die wirtin (welche also bald zum geloffen) und unterschiedliche mittel gebraucht, haben aber kein leben mehr bei ihn geschpürt. Weiter sagte sie mit weinen: wann wir mein gott das kind lebendig hette gegeben, hette ichs doch gerne gehabt, weil ich habe dasselbe schon so lang unter meinen herzen getragen.“ Tamtéž, f. 295r–295v.

⁸⁸¹ „Das Kind war recht auf die zeit umbwar ganz weiß, sonst ein lebendiges kind ist nicht so weiß, sondern blaulicht, dass weiß ich gar wohl, dann ich habe auch selber 9 kinder gehabt aber den anderen Tag ist das Kind ein wenig Schwartz in Gesicht gewesen, wie ein Todes Kind ist.“ Tamtéž, f. 297v.

⁸⁸² „Er sagte, wir sollen zur denn Herr Propst gehen, und sollen ihn befragen, der Herr Propst war aber nicht zur Haus, also haben wir die Sachen Herr Kaplan p. Šimon beigebracht. Er hat befehlen, wir sollen zur den Totengräber gehen, er werde schon wissen, wo das Kind hingehöre; der Totengräber hat befehlen, man soll ihm das Kind den anderen Tag frühen schicken, er werde es begraben, welches auch geschehen.“ Tamtéž, f. 326r.

⁸⁸³ Jak vypovídá v následném druhém obvinění: „Seděla sem asi 8 neděl v šatlavě, potom sem na zámku byla trestána, stála sem asi třikrát v kruhu.“ Tamtéž, f. 334r.

⁸⁸⁴ 19. 3. 1706 se Václavovi Korandovi z Polikna narodila dvojčata Joachim a Josef. In: <http://digi.ceskearchivy.cz/cs/4338/22/3375/2413/100/0> [cit. 8. 8. 2020]. Roku 1711 si spolu se sourozenci Václav rozdělil peníze za prodej gruntu otce Tomáše. In: <https://digi.ceskearchivy.cz/126393/469/4029/3546/42/0> [cit. 8. 8. 2020].

oba dva výše uvedené způsoby argumentace, jednak taktiku o znásilnění cizincem a druhak naléhání neodbytného muže, který jí slíbil manželství. Ve svých výpovědích se do obou těchto příběhů začala zaplétat a soudce tím opakovaně mátl.

Voršila nejprve tvrdila, že byla znásilněna na silnici v úvozu projíždějícím rejtarem, zatímco se vracela z Dolního Žďáru. Její vágní popis onoho muže: „*byl rejtár, měl bílého koně, a bílej plášť, já nic nevím, kde je ležel, v kvartýru,*“ nevyprávěl o incidentu právě přesvědčivě. Podle očekávání se dotyčný muž choval až přehnaně agresivně, jako by se vojáci měli chovat: „*a když sem křičela, on pravil, že mě jazyk vytrhne.*“ „*A jestli mu nechci po vůli býti, že mě hlavu setne.*“ Věrohodnosti této příhody nenapovídal ani čas, kdy se to celé událo (za denního světla, hodinu po poledni). Není tedy s podivem, že jí konšelé ani rychtář nevěřili.⁸⁸⁵

Po výslechu hospodyně, paní hejtmanové Alžběty Vydrové, o jejíž věrohodnosti nikdo nemohl pochybovat, bylo odhaleno, že Voršila měla také něco s propuštěným vojenským veteránem (obdankovaným vojákem).⁸⁸⁶ O půl roku později, 20. listopadu 1702, se tedy vyšetřovatelé zeptali znova, kdo je otcem dítěte. Tentokrát přiznala oba dva, rejtara i vysloužilého vojáka, přičemž se zaklínala svým čistým svědomím, od hříchů očištěnou duší a absolvovaným svatým přijímáním.⁸⁸⁷

Na radu dvorské kanceláře v lednu následujícího roku na Voršilu ještě více přitlačili, ať jasně vysvětlí, který muž to byl, protože jedna z těch historek je jistě lež.⁸⁸⁸ Voršila tento rozpor vyřešila kompromisem, že sice jí přepadl rejtár, ale že s obdankovaným vojákem otěhotněla, protože se spolu stýkali vícekrát a taky naposledy.⁸⁸⁹

---

⁸⁸⁵ „*To nejni k viře podobný, ty si sobě to všecko vymyslyla, nebo tehďáz žádní rejtari tu nikdež neleželi, nýbrž byli v poli?*“ In: *Voršila Králová*, f. 334 (všechny předchozí citace rovněž tamtéž). Ke srovnatelnému případu přepadení neznámým vojákem, který zakrýval nejspíše styk s jiným mužem, ČECHURA, J.: *Sex v době temna*, s. 243–244.

⁸⁸⁶ K nelehké sociální pozici vysloužilých vojáků a k jejich vztahu ke starším ženám rovněž ČECHURA, J.: *Sex v době temna*, s. 508–515.

⁸⁸⁷ „*Ten rejtár nevím odkud je byl, ten druhý obdankovaný praví, že jest od Prahy, že ho taky mocně vzali, měl prostřelenou ruku, oni ho pustili, měl svý lýty.*“ In: *Voršila Králová*, f. 346r.

⁸⁸⁸ „*Voršilo, budeš se pamatovati, že si v prvním tvým examinu se přiznala, že si s nějakým rejtarem, který tě na cestě potkati měl, tělesně obcovala, a tj. bylo k teplému Jarmarku, tu sobotu, a přitom si zapírala, že si s žádným více činiti neměla, jen s tím rejtarem, aby třeba žily z tebe řezali. Potom pak, když ti paní Vydrová do očí mluvila, že si se jí přiznala, že si měla s nějakým obdankovaným vojákem, který se na tě do komory dobýti měl, činiti, tu si ty se teprve přiznala, že si s ním čtyřikrát tělesně obcovala, a to taky tu před zdejším teplým jarmarkem. Proč pak tehdy právo povozuješ, jednak pravíš na rejtara, jedna na obdankovaného vojáka, a tak nebo jedno, nebo druhý nejni pravda. Přiznej se tehdy pravdu po dobrým, který ten voják, anebo kdo tvým obtěžkáním vinen jest?*“ Tamtéž, f. 362r.

⁸⁸⁹ „*To můžu spravedlivě řícti, že žádněj jinej nejni pravda, jako ten obdankovanéj voják, mněl se mnou čtyřikrát činiti, s rejtarem sem sice měla taky činiti, tak sem, již prve povídala, ale od toho sem já neotěhotněla.*“ Tamtéž.

Celý zbytek výslechu se toho dne týkal právě tohoto zamotaného příběhu, o kterém soudcové měli důvodné pochybnosti, že je celý smyšlený: „*Ty toliko právo podvozuješ a přelháváš, ledacos leckams mluvíš, a domníváš se, že se z toho nějak vypleteš, a zatím se víceji zaplétáš, pověz raději, jak náleží věrnou pravdu, kdy? A kolikrát, S kým si činiti měla?*“ Voršila opakovaně selhává v určení data i počtu „skutků“.⁸⁹⁰ Jednou říká, že den před jarmarkem měla styk s oběma během dne, s tím druhým, protože byla zmatená a oslabená: „*kdyby se mě byl ten rejtar nezmočil, já bych druhému byla tu noc nebyla po vůli.*“ S obdankovaným vojákem potom prý měla styk každou noc, od soboty až do úterý.

Konečně, aby Voršilu usvědčili ze lži, vyšetřovatelé Baltazar Pergamen a Hans Kramer změnili téma a zavedli řeč na Václava Korandu a její první „pád“ z roku 1696. Voršila nedokázala přesně vysvětlit, jaký dostali trest, ani kde a jak přesně se to stalo. „*Tvrdila, že je strachy kolikrát všechna zmámená.*“ Což soud uzavřel se slovy, že je to bezbožná osoba, která svými nesmysly napadá věrohodnost soudu a chce soudce „*z falše stíhat, a jim do svědomí sahat*“⁸⁹¹

Nejasný vztah Voršily a vojáků potom vedl k tomu, že byla další čtyři roky vězněna v jindřichohradecké šatlavě, zatímco probíhala diskuze o nutnosti použít v jejím případě torturu a o povaze jejích lží a posouzení celého případu.⁸⁹² Z tohoto pohledu se zdá, že taktika opakovaných, protichůdných lží se nakonec ukázala jako přínosná a bez ohledu na to, s kterým mužem skutečně otěhotněla, jí přinesla jisté odložení případného mučení nebo popravy. To ovšem neznamenalo zdaleka vítězství, neboť v květnu 1705 z radnice odešla zpráva, o tom, že již tři roky a sedm dní vězněná Voršila je „*je vyhladovělá, jelikož nemá žádné prostředky na živobytí a pouze z několika málo almužen se v bídném stavu udržovat musí.*“⁸⁹³ Proto radní prosili o slitování, zkrácení vězení a konečné vyměření trestu. Nicméně závěrečného

---

⁸⁹⁰ Jak ostatně zmiňuje soud neseděl počet souložníků ani časová souslednost: *Tehdy by si byla, nejméně o 2. neděle dříveji, totiž ve 39. nedělích slehla, ty si ale slehla o 2. neděle později totiž ve 41. týhodni, a tak se ti čas netrefuje o 2 neděle, z čehož patrně se vidí, že toliko právo podvádíš, a že si později s někým jiným, musela tělesně obcovati?* Tamtéž, 363r.

⁸⁹¹ Všechny výše uvedené citace. Tamtéž, f. 362–363.

⁸⁹² V červnu 1704 a lednu 1705 a prosinci 1706 bylo vypracováno několik konzultací a naučení z Vídně i z pražské dvorská kanceláře Kryštofem Valentinem Langerem, ale i dalšími právníky Budínem a Hotovským, podepsané apelačním radou Steinhoffem. V těchto naučení poradci bedlivě prozkoumali souvislosti obou případů, přičemž pracovali s císařskými reskripty, s právními díly Carpzoa, Weingartena a doporučil hejtmanovi v dalším postupu (mučení, ostré tázání, hrdelní trest) se obrátit na apelační soud. Tamtéž, f. 358–375;

⁸⁹³ *Weilen die Supplicantin schon ganz Miserabl und außgehungert ist, massen sie kein lebensmittel hat, sondern nur von den wenigen allmosen sich sehr schlecht erhalten muß.* Tamtéž, f. 377.

rozsudku se Voršila dočkala až 13. dubna 1707, kdy byla odsouzena za trojnásobné cizoložství (s Korandou, rejtarem i vojákem) ke třem dnům stání na pranýři a vypovězení z panství.⁸⁹⁴

Jak vidíme, ženy vynaložily množství námahy i fantazie, aby dokázaly, že na vině byl ve většině případů (nějaký) aktivní partner. Stejně jako Voršila ve svém příběhu o rejtarovi, ani Běta Zimandlová na dokázání toho, že byla znásilněna, neměla žádné svědky. Během mučení proto přidala o svém tovaryši další informace, které měly ospravedlnit vraždu dítěte a zdůraznit jeho zavinění.

Běta, které se důsledkem incidentu na bělidle narodilo mrtvé nemanželské dítě, se později snažila dokázat, že osoba tovaryše měla vliv nejen na její nechtěné těhotenství, ale že byl i příčinou proč dítě chtěla usmrtit: „*Jistý lidi pravili, že je ten jistej nodlařský luterán. Též i moje sestra mně domlouvala, že jsem jistě od toho luteránskýho něco jsobě uhonila, že s nima budu mít svý, jsem-li těhotná, a že luteránský dítě porodím.*“ Běta tedy přiznává i jistou nevraživost katolické komunity vůči německým protestantům, když zmiňuje: „*Moji lidi taky, že mně zle dělati budou, jak jsem prve pravila, pro toho luteránskýho nodlara.*“⁸⁹⁵

Tato výpověď pravděpodobně pod vlivem populárních písní o vraždách židů a škodlivých vlivů příslušníků jiné konfese byla zároveň vyžadovanou reakcí na návodné otázky soudu.⁸⁹⁶ Poukazuje ale i na sdílenou nedůvěru vůči cizincům, kteří jsou vždy komunitou vnímáni jako potenciální nebezpečí a ohrožení pevných vazeb v komunitě.⁸⁹⁷

K tomu se nepochybně přidala i bolest způsobená katem, který ji natahoval na žebříku. Následné vysvětlení (poté, co byla sundána ze žebříku), že si prostě myslela, že jí bez dítěte bude lépe, je jistě věrohodnější než tvrzení o příslušnosti Hanse k luteránské konfesi: „*Bála jsem se, že pokuty mnoho dáti, rodiče mně zle dělati a otce prokázati musím, jak jsem již prve pravila, a myslila jsem, když dítě umrlý bude, že mě potom tak zle nebude, a je vychovati nebudu muset.*“⁸⁹⁸ Přestože tedy máme na první pohled výpověď oběti znásilnění zakrývající svou hanbu, nakonec mnohem jasněji

---

⁸⁹⁴ Instrukce pro hejtmana in: *Voršila Králová*, f. 398–400. Český rozsudek následně tamtéž, f. 407–409.

⁸⁹⁵ Obě odpovědi in: *Alžběta Zimandlová*, f. 327v.

⁸⁹⁶ „*Z jaký příčiny jsi to dělala, poněvadž již prve jednou k porodu jsi přišla? Alžběto, povídáš-li pravdu, že jsi dítě svývolně usmrtila? Proč jsi to učinila? Snad jsi mu před tím krček zakroutila a zlámala?*“ Tamtéž, f. 327

⁸⁹⁷ ČORNEJ, Petr: *Cizí, cizoněmec, Němec*. In: Týž: *Světla a stíny husitství*. Praha 2011, s. 253–264.

⁸⁹⁸ *Alžběta Zimandlová*, f. 327v.

zaznívá výpověď mladé dívky, která se necítila být připravená na mateřství a hledala možnosti úniku z této situace. Jak víme ze záznamu o jejím předchozím těhotenství, náhodným známým se rozhodně nevyhýbala, jejich důsledky se ale rozhodla ignorovat a následně odmítnout.

Stejný průběh jako vztah Králové s Korandou měl i vztah dvacetileté šenkýřky Mariany Dalšovské s pipmistrem Jiříkem Krupičkou. Jak můžeme vidět v ostatních případech smilstva, Mariana mu „byla po vůli“ jen na základě slibu manželství. Nasliboval jí ostatně i mnohem víc a jen máloco z toho skutečně dodržel.⁸⁹⁹ V první třetině roku 1699 (od Tří králů po Velikonoce) se spolu stýkali: „*Já jsem mu věřila a byla sem vždycky po vůli, kdykoliv on chtěl, líhal se mnou v posteli celý noci.*“⁹⁰⁰ Obraz pasivní, svedené ženy dostal další trhliny, když do vyšetřování zasáhli další svědkové. Hospodyně Emerová okamžitě zpochybnila čest své šenkýřky, která měla svých souložníků nejspíše více. Jelikož hospoda byla otevřena dlouho do noci, přespávali ve světnici také někteří další muži, například jistý Benýšek.⁹⁰¹ Biřicová, která se o Marianu starala v šatlavě, dokonce neměla vůbec pochybnosti o tom, s kým má tu čest a označila ji za poběhlici, která má navíc syfilis.⁹⁰² To ovšem nebylo nic překvapivého vzhledem k tomu, že oba zmiňovaní, Benýšek i Krupička, byli dělostřelci z císařské artilerie.

Před tímto rizikem ji varovali také Emerovi, kteří Marianu upozorňovali na to, ať si dá na Krupičku pozor, že nemoc šíří on, a také ať se rozhodne se mezi ním a Benýškem. „*Já jí taky sama říkávala, aby raději jednoho milovala a ne dva,*“⁹⁰³ zmiňuje hospodyně. Hospodář Emer navíc tvrdil, že jí kvůli jejímu neřádnému životu nadával a bil ji. To ale Mariana při konfrontaci popřela s tím, že více zajímal o hospodu než o její milostný život.⁹⁰⁴

---

⁸⁹⁹ „*Nic sem on něj nedostala, jen pár střevíc, sliboval mi, že mi celý nový šaty koupí, já mu ale na to říkala, že já ho pro dary nemiluju.*“ První výslech in: *Mariana Dalšovská*, f. 438v. „*Já mu pravila, že sem těhotná a že když dítě bude asi ¼ léta starý, že mu je ponesu domů. On pravil, že dobře, že sobě je dá chovat, potom taky pravil, abych šla sama životně k generalovi, jestli povolí, že sobě mě vezme, jestli nepovolí, že se se mnou urovná.*“ Druhý výslech Mariany, tamtéž, f. 443r.

⁹⁰⁰ Tamtéž, f. 438r

⁹⁰¹ „*Ten Krupička nejvíc, Benýšek tam taky zůstal někdy ve světnici ležet, než zdali jest k ní kdy do komory šel, to já nevím.*“ Tamtéž, f. 443v.

⁹⁰² „*Kurva tam stůně*“ zmiňuje biřicová a dodává, že „*Něčím potírala (račte odpustit) ty svý francouz, který měla a snad ještě má.*“ Tamtéž, f. 441.

⁹⁰³ „*To vím, že jí Benýšek dával výstrahu, aby se Krupičky varovala, a s ním nic neměla, že má takovou zlou věc. Ona ale sobě nedala zbránit. Já jí taky sama říkávala, aby raději jednoho milovala a ne dva.*“ Tamtéž, f. 444r.

⁹⁰⁴ „*Mariana praví, že ji pro Krupičku nebil, že on málo o tom věděl, že nebyval doma, než že jest ji proto bil, že dala pro Benýška odjinud holbu piva přinést, majíce sama pivo doma.*“ Tamtéž, f. 445r. Hospodář následně uznal, že to tak mohlo být.

Sám Jiří Krupička se k výslechu nikdy nedostavil. Jelikož se spolu s Marianou stýkali pouze v době, kdy byl pipmistr v jižních Čechách (stejně jako většina císařské artillerie) na kvartýru, po jeho odchodu na jaře roku 1699 se ho vyšetřovatelé snažili zastihnout marně. Městská rada nakonec získala zprávu o tom, že působil v Pardubicích a poté se s vojskem přesunul do Krumlova. Na přímluvu velitele pluku Berlettiho se měl brzy dostavit, nicméně 30. srpna roku 1699 těžce onemocněl a v říjnu téhož roku umřel.⁹⁰⁵

Na rozdíl od ostatních žen, Mariana byla ve styku s muži, převážně hospodskými hosty, každý den. Zatímco hospodář chodíval po trzích a po nákupech a hospodyně chodila časně spát, nikdo se příliš nestaral, s kým Mariana leží v hospodě a oni s tím nedělali tajnosti. Vztahům s muži se nevyhýbala, ale zároveň jako šenkýřka jim ani nemohla uniknout. Podvědomě tušila, že jsou sliby souložníků plané, ale příliš si z toho nedělala. Příliš to ve skutečnosti nezajímalo ani její okolí. Jak zmiňuje Mariana, opilý hospodář, který ji s Krupičkou přistihl večer ve světnici, „*nakonec vždycky říkal: Kdo má milou, nechť má milou.*“⁹⁰⁶

Nebýt předčasného porodu a Krupičkova úmrtí pravděpodobně by se matka Dalšovské a otec Krupičky domluvili na sňatku nebo aspoň na výživném a oba milenci by podstoupili trest za prosté smilstvo. Porod mrtvého dítěte v šatlavě celé vyšetřování posunul jiným směrem, spíše než okolnosti početí začaly soud zajímat nové okolnosti: stáří a vyspělost plodu a možné využití abortivních praktik.

Vztah předposledního analyzovaného páru Mariany Matouškové a Bartoloměje (zkráceně Bartoně) Filipa začal rovněž setkáním dvou mladých lidí ze sousedících vesnic na některé z lidových slavností, kdy se oslava, která byla často provázena alkoholem, změnila v milostný poměr. Již před svatbou v listopadu roku 1700 Bartoň minimálně pětkrát „navštívil“ Marianu ve světnici u jejího otce,⁹⁰⁷ zároveň jí slíbil sňatek, a jak je v těchto případech obvyklé, ujišťoval ji, že si dá pozor, aby neotěhotněla. Pravděpodobně nebyl důvod, aby Mariana Bartoňovi odpírala,

---

⁹⁰⁵ Přiložená korespondence in: *Mariana Dalšovská*, f. 460.

⁹⁰⁶ Tamtéž, f. 445r.

⁹⁰⁷ Činili spolu „*asi pět krát u mého tatíka ve světnici ve vsi Prostým*“, vypověděla doslova Mariana. In: *Mariana Filipová*, f. 51r.

neboť jakožto dědic zahrádeckého gruntu,⁹⁰⁸ jen asi pět kilometrů od rodné vsi Prostý, byl pro ni jistě s ohledem na rodinné strategie relativně dobrou volbou.⁹⁰⁹

Aby rodiny nepřišly do řečí, byl narychlo naplánován na 14. listopad roku 1700⁹¹⁰ obřad, který se odehrál v rodné vesnici nevěsty Prostý. Svatba byla, zdá se, klíčovou událostí, která stála na počátku celého vyšetřování, neboť stejně jako v podobných případech infanticidy ji provázely klepy ohledně toho, že se Mariana vdávala již v pokročilém stádiu těhotenství. O těhotenství Mariany se v Zahrádkách mezi staršími ženami spekulovalo už v době, kdy se svatba začala připravovat.⁹¹¹ Po obřadu se novomanželé přestěhovali na Filipův statek, kde kromě něj žila ještě přinejmenším jeho sestra Regina (později nejspíše i s rodinou) a Bartoňův otec Matěj na výminku, ti ale o jejím těhotenství zpočátku nic nevěděli.⁹¹²

Zdánlivě nic nebránilo tomu, aby mladý manželský pár veřejně oznámil sousedům, že čekají potomka, ovšem zde se do situace vložil se svými zájmy Bartoloměj Filip (nebo také Bartoň). Bartoň se živil jako tkadlec. Snaha o udržení své živnosti pro něj byla záminkou k utajení svého nemanželského (ilegitimního) dítěte s Marianou. Výpověď, „*že by musel dáti velkou pokutu a přišel o řemeslo,*“ může být chápána opět jako Marianin výmysl, který měl svalit všechnu vinu na manžela, nicméně Bartoňův zoufalý útěk jeho obavy z finančních postihů potvrzuje.⁹¹³

---

⁹⁰⁸ Filipův otec Matěj vykoupil grunt svého předka Filipa, starého rychtáře, od své sestry roku 1699. Jelikož Bartoň zmizel z vesnice, byl grunt předán mladšímu bratrovi Valentinovi Filipovi, který na něm ale odmítl hospodařit, a tak ho získala Regina Filipová s manželem Linhartem Svobodou. *Pozemková kniha Skrychov, Zahrádky, Olešná*. In: <https://digi.ceskearchivy.cz/721697/29>. [cit. 15. 8. 2020].

⁹⁰⁹ K mnoha podobným případům navazování vztahů a různým manželským strategiím z jihočeských panství také ČECHURA, J.: *Sex v době temna*.

⁹¹⁰ Matrika pro vesnici Prostý nabízí tento zápis: „*Potvrzen v stavu manželském Bartoloměj Filip s poctivou dcerou Marianou Matouškovou z Prostého, u přítomnosti družby Ondřeje Popelínského a Jana Brchance.*“ *Matrika narozených, oddaných a zemřelých 1685–1764*. In: <http://digi.ceskearchivy.cz/cs/6502/460> [cit. 28. 8. 2020].

⁹¹¹ „*Hned o svadbě bylo slyšet, že jest těhotná, než žádný se jí nesměl chytit, poněvadž sou se brali,*“ vypověděla porodní bába, šedesátiletá Mariana Vondráčková. In: Mariana Filipová, f. 65r. Vytváření drbů kolem těhotenství služky Grethe Schmidt MYERS, W.: *c. d.*, s. 48–68. V prostředí německých měst RUBLACK, U.: *Crimes of Women*, s. 18–19.

⁹¹² Bartoňova sestra Regina Filipová byla roku 1713 uvedena jako kmotra malého Václava, syna Matěje Filipa (podruha) a jeho ženy Barbory. Pokud se jedná o Bartoňova otce, pak by mu byla již určitě téměř 70 let, neboť už v roce 1701 uváděl svůj věk okolo 60, spíše se zdá, že se jedná také o Bartoňova bratra, stejně jako u dále uvedeného Víta (Valentina) Filipa (1715). Jisté je, že Regina byla kmotrou obou dětí. K Matěji Filipovi: *Matriční kniha Studený, 27. 9. 1713*. In: <http://digi.ceskearchivy.cz/cs/7641/47> [cit. 28. 8. 2020]; k Vítovi 14. 10. 1715, tamtéž, s. 56.

⁹¹³ K cechovním artikulím věnujícím se manželství a podobným případům klasická práce WINTER, Zikmund: *Průmysl a obchod XVI. věku*. Praha 1913, s. 283–284. Generální cechovní artikule z roku 1731 zmiňují, jak odlišné postavení nelegitimních potomků, tak i předmanželských vztahů, například, že cechy vylučují manželství, kdy jeden z partnerů je pochybné pověsti, případně o řemeslo může přijít i ten, kdo byl podroben útrpnému výslechu. In: Vědecká knihovna v Olomouci, sign. II 630.311, *Cechovní artikule z r. 1731 (Karel VI.)*. Vídeň 1731, artikul 11 a 13.

Regulace předmanželské sexuality, jakožto prostředku cechovní kontroly členství, nepochybně ovlivňovala jednání členů cechovních organizací nejen v Zemích Koruny české, ale i v širším evropském prostoru.⁹¹⁴ Cechovní perzekuce skrze ekonomická opatření ovlivňovaly míru sociální disciplinace v menších městečkách i vesnicích. Řemeslníci se báli o svá živobytí, neboť ve chvíli, kdy se roznesly pomlouvačné řeči o početí potomka před sňatkem (což ale rozhodně nebylo nic neobvyklého), vstoupily do hry vztahy na vesnici, konkurenční boj a nevyřešené záležitosti. Mnozí řemeslníci mohli během takového incidentu pocítit újmu na cti, následně i na řemesle a dostat se do obchodní izolace, případně přijít o živnost úplně.⁹¹⁵

Řešení Bartoně Filipa (zbav nás toho dítěte) nebylo neobvyklé, také další muži se snažili zbavit nechtěného ilegitimního dítěte, přemlouváním své partnerky k vraždě. Nebyli to jen řemeslníci, obávající se o živnost, ale i třeba kněží.⁹¹⁶ Bartoň Filip, dobře zabezpečený vlastník gruntu, na kterém pobýval se svými sourozenci, bratrem Valentinem a sestrou Reginou, očividně jednal jako muž, kterému nešlo už pouze o zachování vlastní živnosti, ale přímo o život, který byl spojený se zachováním dobré pověsti ve vesnické komunitě: „*To by bylo brzo, já bych přišel o všechno, nesměl bych ani k tvým rodičům, co by oni řekli, že sme tak zle se zachovali.*“⁹¹⁷

Zatímco Mariana byla uvězněna a své lehkovážnosti později litovala,⁹¹⁸ Bartoňovi se povedlo před spravedlností uprchnout. Nepozorovaně zmizel skupince zahrádeckých vesničanů, kteří ho vedli k soudu.⁹¹⁹ Mariana manželovo zmizení považovala za zradu. Sama projevená lítost a domnělá manželova spoluvina byla také polehčující okolností, o které mohla moc dobře vědět. Možná i proto nejednou

---

⁹¹⁴ Že měla cechovní nařízení vliv na morálku i jednání svých členů zmiňují v jiném kontextu také studie z německojazyčného prostředí, přestože se tradičně případy infanticidy zaměřují na neprovdané ženy: BOES, Maria: *Dishonourable youth, guilds and the changed world view of sex, Illegitimacy, and Women in the late-sixteenth-century Germany*. Continuity and change, 18, 2003, s. 345–372. Podle autorky se myšlení o trestuhodnosti infanticidy v kontextu cechů vydělovalo spolu s postojem k nemanželské sexualitě (a fenoménem cti), která byla ve středověku tolerována. To zapříčinilo tlak cechovních institucí na omezení počtu svých členů (a tedy vyloučení nelegitimních potomků). Tato situace podporovala rodiče, aby své přespočetné děti zanedbávali.

⁹¹⁵ Ke srovnatelnému případu z Hlubockého panství, kdy se do podobné situace roku 1761 dostal ševcovský mistr Mikšíček ukazuje MATLAS, P.: *Shovívavá vrchnost*, s. 163.

⁹¹⁶ Výpověď Judity Jägrové svedené páterem uvádí D. Tinková: „*Znám se také k tomu, když je mně na to navedl, abych to, co jmíti budu, zabila. A někam zahodila, což jsem taky i snad litovala a až posavad srdečně lituji a želim, že jsem nad svou krví takový mord spáchala.*“ TINKOVÁ, D.: *Ilegitimita*, s. 153.

⁹¹⁷ Mariana Filipová, f. 61v.

⁹¹⁸ „*Bylo mi líto, plakávala sem celý noci. Muž říkal, načpak pláčete, však jest již to tam.*“ Tamtéž, f. 51r.

⁹¹⁹ Otec Matěj Filip k tomu řekl: „*On šel za náma až do města, do Chlebnic (ulice v Jindřichově Hradci), kupoval chleba, pravil, že ponese ženě, asi za groš chleba, a od tý doby sem ho neviděl.*“ Tamtéž, f. 64v.

„naříkala, že ji k tomu navedl, a nyní, že nad ní zradil, od ní utekl, a s ní, že trpěti nechce.“⁹²⁰

Bartoňův návod k vraždě se stal její poslední obranou, která jí mohla přinést mírnější trest. Mariana trvala na této výpovědi až do smrti, jak zmiňují poslední dvě otázky mistra popravního, vyřčené přímo před popravou, které byly obzvláště důležité k potvrzení její viny (dobrovolně a bez mučení).⁹²¹ Jak vidíme, pro muže nebylo zdaleka nijak složité zmizet. Kromě možnosti nechat se naverbovat k vojsku, bylo pro řemeslníky, jako byl Bartoň, možné využít svých kontaktů a odejít na jiné panství. Mariana si myslela, že muž odešel do Prahy, protože tam „s plátny handloval.“⁹²²

Konečně poslední z případů byl založen na nejspíše mnohem harmoničtějším, ale zároveň i více překvapivém vztahu devětatřicetileté děvečky Evy Mikšové a mladého, v té době šestnáctiletého rychtářova syna Řehoře Starého (Gregora Alta). Eva sloužila u Řehořova otce, rychtáře Starého, již téměř čtyři roky, a tak měli dost času na to, aby se mohli během každodenních pracovních povinností v hospodářství dobře poznat.

O svých stycích vypověděla smířeně „on byl rád u mě a já taky u něho“⁹²³ Rovněž nezapomněla dodat, že to byl její první sexuální styk, o čemž ale bylo možno v jejich již téměř čtyřiceti letech pochybovat.⁹²⁴ Ani Řehoř u výsledku příliš neprotestoval, jen snad na radu otce svou vlastní aktivitu ve vztahu raději popřel. Přiznal sice, že poprvé to bylo na jeho žádost, nicméně pokračoval ustálenou formulací, že „za ním pořád lezla a nedala mu pokoje.“⁹²⁵ O manželském slibu se ani jeden z nich nezmiňoval, snad proto, že něco takového nepovažovali za možné.

Po několika měsících, když zjistila, že přestala menstruovat, se Eva Řehořovi svěřila, že čeká dítě. Její největší obavy se ale netýkaly těhotenství samotného, jako spíše reakce hospodáře Hanuše, který byl podle ní zlý a v případě že by těhotenství vyšlo najevo, by ji rozhodně nepomohl: „pravila sem k němu, kdyby něco se stalo, že je jeho tatík zlý na děti.“ Rychtářův syn se jí snažil uklidnit, aby se ničeho nebála,

---

⁹²⁰ Tamtéž, f. 62r.

⁹²¹ „Mariano rozpomeň se dobře, že na cestu věčnosti se ubíratí máš, pročez nezaváděj svou duši a pověz před Pánem Bohem pravdu, zdali dobrým svědomím bez ublížení tvé duši řícti můžeš, že jest tě tvůj muž k zadušení dítěte a proč navedl? Vašnosti naved, kdyby mě byl nenaved, já bych to byla nikoliv neučinila. Jakými slovy tě k tomu nabádati měl, neublížuj své duši a mluv pouhou pravdu? Že o něj zle bude, že přijde o řemeslo, že budu brzy po svatbě v koutě ležet, že o mě nic nejní, ale o něho. Poslední examen Mariany Filipový, 20. 3. 1703, f. 111r.

⁹²² „Nevím, ledaby byl šel do Prahy nebo za Prahu, kde s plátny handloval.“ Mariana Filipová, 54r.

⁹²³ Eva Mikšová, f. 148r.

⁹²⁴ „S žádným jak živa, až tento krát, to sám Bůh ví a blahoslavená P. Marije.“ Tamtéž, f. 149r.

⁹²⁵ „Sie ist mier holt alle zeit nachgangen, und hat mier kein fried geben.“ Tamtéž, f. 150r.

protože z doslechu věděl, že taková situace nemusí vždycky končit špatně a řekl: „*že jich v Malíkově vícej takových [jako Eva], a že první ani poslední nebude.*“⁹²⁶

Ve chvíli, kdy vyjevila těhotenství svému souložníkovi, se situace okamžitě změnila. Buď jednal přímo Řehoř, nebo jeho otec, jisté je, že mladík velice rychle (asi měsíc po prvním styku) odešel do služby do hospodářství u Šebrlů do vedlejší vesnice Bílá.⁹²⁷ Půl roku poté, nedlouho před porodem, ho následovala i sama Eva. V červnu toho samého roku (1708) vystoupila dobrovolně ze služby a odešla k hospodyni Marianě, kterou znala již od dětství.

Zde ovšem byla pouze čtrnáct dní, nikomu nic neprozradila a tajně porodila na půdě. Následně byla objevena hospodyni v mdlobách s mrtvým dítětem vedle sebe. Na rozdíl od ostatních případů se Řehoř od Evy ani od svého otcovství nijak nedistancoval, přiznal, že „*v pátek se stavil za Evou, aby se jí optal, jak se má. Že slyšel, že již slehla a mrtvý dítě měla.*“⁹²⁸ Pomoci jí ale pravděpodobně již nemohl.

Podobně jako v případě Jiříka Krupičky a Mariany Dalšovské i zde nejspíše zasáhli rodiče, respektive Řehořův otec, který syna separoval a situaci tak vyřešil dřív, než mohl nastat nějaký problém. I kvůli tomuto zásahu zůstala Eva Mikšová na své těhotenství a porod, stejně jako ostatní ženy, sama.

Život služebných, který prožívalo všech pět žen, byl běžnou fází dospívání a časné dospělosti pro mnoho jejich současnic. Mladé dívky jako Mariana Dalšovská nebo Alžběta Zimandlová chodily často více než 10 let po službách, dokud nebyly schopny našetřit malé věno a nenašly vhodného partnera. Některé z nich, jako Eva Mikšová a Voršila Králová, byly svobodnými ženami, které sloužily již více než dvacet let, neboť pro ně nebylo možné uzavřít manželský sňatek. Zhruba 10–20 % těchto žen se nikdy nevdalo a zůstalo svobodnými.⁹²⁹

Většina z nich neměla více majetku než truhlu na věci a (často sdílenou) komůrku na přespání. U jednoho hospodáře nesloužily nebo nepracovaly většinou více než rok a během života se potkaly s desítkami mužů stejné i vyšší sociální pozice. Podle raněnovověkých moralistů byly právě tyto děvečky největší společenskou hrozbou, protože přitahovaly pozornost mužů a samy v sexuální styky často doufaly.

---

⁹²⁶ Oba úryvky ze stejné výpovědi, tamtéž, f. 149v.

⁹²⁷ To Eva prozradila bratrovi: „*Inu starýho rychtáře syn, Gregor z Pěny, jak slouží u Šebrlů, zde ve Weissbachu.*“ In: tamtéž, f. 153r.

⁹²⁸ „*Ja, am Freitag bin bei ihr gewest, wie sie ist niederkommen, und habe gefragt wies geht, weil ich gehört, hab sie hett ein Todtes Kind.*“ Tamtéž, f. 150r.

⁹²⁹ DÜRR, R.: *Magde in der Stadt*, s. 163. Pro jiné oblasti, zejména Norimberk také WIESNER, M.: *Having Her Own Smoke*, s. 194–201.

Z morálního a intelektuálního pohledu dobových komentátorů představovaly tyto svobodné ženy nebezpečí a ve společnosti rostla snaha omezovat jejich chování a jednání. Svobodné ženy se mohly věnovat omezenému množství zaměstnání, měly se chovat, mluvit i oblékat odpovídajícím způsobem a v ideálním případě se co nejdříve vdát.⁹³⁰

Na tento ideál moralistů ale ženy v reálném životě příliš nehleděly. Přestože se zdánlivě před zraky okolí chovaly zbožně a odpovědně jako Voršila Králová, mnohá zmíněná omezení prostě ignorovaly, vysmívaly se jim a žily nezávislým a často nezřízeným životem. Měly více sexuálních partnerů, pily alkohol, hrály hazardní hry, utrácely za šperky i kradly.⁹³¹ Ani v domácnostech řízených ženou (vdovou Vydrovou), kde se dal očekávat menší počet mužských členů domácnosti, a naopak velký počet dalších služebných, nebylo výjimkou, že byly ženy opakovaně navštěvovány v komůrce cizími souložníky (pokud budeme věřit Voršilině verzi o obdankovaném vojákovi).

Službu nebo práci za mzdu (nejčastěji předení vlny, bělení pláten) si tyto ženy našly většinou na základě kontaktů s příbuznými, snázeji našly také oporu u někoho, s kým vyrůstaly v jedné vesnici (Eva Mikšová, Voršila Králová), mezi známými rodičů (Dalšovská, Zimandlová). Pouze ve zvláštních případech, alespoň to platí pro dopadené pachatelky infanticidia, zůstaly ve službě u vlastních rodičů, či poté v hospodářství manžela (Mariana Filipová).

Podle mnoha výzkumů smilstva v evropských zemích, jak uvádí ve větším vzorku pruských pramenů Kirsten Michalik,⁹³² bylo téměř 60 % vyšetřovaných případů smilstva spojeno s ústním příslibem manželství, stejně jako to učinil Koranda nebo Krupička. Po tomto symbolickém aktu, u kterého muži doufali, že k jeho naplnění nikdy nedojde, následovalo obvykle svolení k pohlavnímu styku.⁹³³ Pro ženy ovšem tento slib nebyl nevýznamný, skutečně věřily, že může následovat sňatek. Jak ukázala Alice Velková, svobodné (počestné) ženy mohly doufat, že své těhotenství využijí ke zvýšení své atraktivity na sňatkovém trhu, jako přínos

---

⁹³⁰ K traktátům o služebných více DÜRR, R.: *Magde in der Stadt*, s. 95–104.

⁹³¹ WIESNER, M.: *Having Her Own Smoke*, s. 208–209. V domácím prostředí množství podobných případů uvádí ČECHURA, J.: *Sex v době temna*.

⁹³² MICHALIK, K.: *Kindstötung*, s. 124–129.

⁹³³ TINKOVÁ, D.: *Ilegimita*, s. 155 ovšem uvádí i další případy, kdy slib manželství později odmítla žena.

potencionální pracovní síly do rodiny, a zdaleka to pro ně neznamenal konec všech nadějí.⁹³⁴

Velká část pachatelek smilstva se s partnery stýkala delší dobu a opakovaně (od jednoho měsíce až po dva roky), tak tomu bylo v případech Mikšové, Králové, Filipové a Dalšovské. Asi 10 % žen bylo podobně jako Alžběta Zimandlová (a snad i Voršila Králová) znásilněno pachatelem, který nebyl nikdy dopaden.⁹³⁵ To lze ale jen obtížně potvrdit. Chyběli svědkové a uvedení obtížně identifikovatelného cizího tovaryše nebo neznámého vojáka mohlo pouze zakrývat skutečný stav věci (chtěný vztah s jiným mužem).

O žádné z vyšetřovaných žen nemůžeme říct, že by vystupovaly jako aktivní svůdkyně, bezbožné děvečky škodící počestným mužům. Přestože Koranda se snažil tento stereotyp využít, když tvrdil že ho Voršila Králová stále uháněla, zároveň přiznal, že mu sice neodepřela nikdy, ale jen proto, že za Voršilou sám často chodil. Ženy se stylizovaly do role pasivní oběti, podvedené a svedené, ale i tyto výpovědi dostávaly trhliny, například pokud měly současně více sexuální partnerů, jako se soudilo v případě Mariany Dalšovské. Nebo pokud se vědělo o jejich předchozím „pádu“, jako tomu bylo u Alžběty Zimandlové a Voršily Králové.

Následkem partnerských vztahů bylo v mnoha případech nelegitimní těhotenství. Přestože muži, kteří byli otci dětí, původně slibovali sňatek, či aspoň „*něco na vyživení*“, často se k placení neměli, sliby zrušili, utekli nebo do celé události zasáhli rodiče. Pouze v jednom z případů, u infanticidia spáchaného Marianou Filipovou, muž dále ovlivňoval dění. Nejenže vražda proběhla nejspíše z jeho návodu, ale sám Bartoň Filip se aktivně zasloužil o zakopání těla dítěte ve stodole. Když se po pár měsících všechno prozradilo, na nátlak rychtáře tělo sice opět vykopali, nicméně shodou okolností se mu ho povedlo získat zpět od porodních bab, aniž by bylo provedeno potřebné úřední ohledání. Z následujících výpovědí víme, že Filip úspěšně obelhal kantora v blízkém městysu Studená, nechal dítě zapsat do matriky jako zemřelé a pohřbít.⁹³⁶ Počínal si ve všech případech jako velmi pohotový a výmluvný spolupachatel, kterému se navíc povedlo uniknout trestu.

---

⁹³⁴ VELKOVÁ, A.: *Nemanželské děti*, s. 210–212.

⁹³⁵ MICHALIK, K: *Kindstötung*, s. 128.

⁹³⁶ Porodní bába Brchanová vypověděla, že i ona byla Bartoněm podvedena: „*Vezmouce (Bartoň) dítě, šel s ním do Studený k kantorovi. Tam kantor přelhal, že sem já je okřtila, že sem byla u ní, že bylo živý, a nebyla pravda. Kantor se mu dal přemluvit, pochoval je na krchov. Potom se toho pan Páter dověděl, poslal pro mě, vyptával se mě, já mu povídala.* In: Mariana Filipová, f. 67r.

Jak dokládají i další studie, určitě nebyl jediným manželem, který se podílel na vraždě dítěte. Ve slovenské Levoči byla vyšetřována žena, která byla nakonec pouze vypovězena z města, k čemuž přispěly přímluvy příbuzných i ekonomická situace rodiny.⁹³⁷ Prokázané spolupachatelství manžela je ale nadále spíše výjimkou, přesto mezi bohatými měšťany byly případy vražd dětí nejspíše také časté, jen byly velmi obtížně odhalitelné.⁹³⁸

Většina žen, které se již nemohly spoléhat ani na pomoc partnera ani na pomoc rodičů, byla odkázána pouze sama na sebe. Těhotné ženy si uvědomovaly, že nemají dostatek materiálních prostředků, aby zajistily budoucí dítě a že jim tato situace ve velmi blízké době nemůže přinést nic jiného než existenční problémy (ztrátu zaměstnání, vypovězení z vesnice). Z tohoto důvodu se rozhodly vše tajit.⁹³⁹

Základním předpokladem této strategie bylo zdržovat se, pokud možno, mimo dohled komunity, nekomunikovat a nepřítahovat pozornost hospodářů, hospodyní, příbuzných, kmoter ani ostatních mužů a žen (čeledínů a děveček). Dobu mezi zjištěním těhotenství a porodem provázela jistá nerozhodnost, zda o těhotenství někomu říct, opakované veřejné (a snad i vnitřní) popírání a často i snaha vyvolat si potrat (mechanický nebo chemický).

8. 3. Ženy a komunita

„Já sem myslila, bude li děťátko, je uhlídají, jak sem jak živa na dítě byla laskava, a je nezandem, že mě Pán Bůh s tejm neopustí, abych je žebrotou živiti měla.“⁹⁴⁰

Všechny pachatelky se pohybovaly v jim dobře známém prostředí, v blízkosti vesnice nebo města, ve kterém vyrůstaly. Během svého života navázaly množství

---

⁹³⁷ „V Levoci sa roku 1562 stal vynimocny prípad, keď zo zabitia dieťaťa bola obvinená vydatá žena. Zápis je veľmi stručny a nehovorí nič o tom, či išlo o novorodenca, alebo už o starsie dieťa. Islo o Apoloniu, ženu Jakuba Stolza (Jacob Stholtz) a život jej okrem toho, že bola (opát?) tehotná, pravdepodobne zachránil aj fakt, že pochádzala z lepšej rodiny. Prihovoril sa za ňu jej brat Valentin (Vaïtenri), farár zo Sabinova a viacerí ďalší, orodovala za ňu sabinovská mestská rada a list v jej zaujme prišiel aj z Bardejova, takže ju nakoniec 12. marca 1563 len vykázali z mesta. Vinu však kládli aj jej mužovi, pretože ho este roku 1562 uväznili a keď ho v decembri prepustili, zbavili ho za tréšt mestianskych práv.“ SZEGHYOVÁ, Blanka: *Žena a zločin vo východoslovenských mestách v 16. storočí. Otázky, pramene, definície*. In: LENGHYEL, T. (ed.): *Žena a právo*, s. 79.

⁹³⁸ Zatímco u manželských párů se předpokládalo téměř stoprocentně, že došlo k přirozenému úmrtí novorozence po porodu, při nejhorším k zanedbání běžné péče, u neprovdaných žen byl předpoklad zcela opačný a předpokládalo se to nejhorší. WIŚLICZ, T.: *Dzieciobójstwo*, s. 144.

⁹³⁹ Další otázky ohledně utajování těhotenství si klade také TINKOVÁ, D.: *Ilegitimita*, s. 155.

⁹⁴⁰ *Eva Mikšová*, f. 149r.

přátelských i nepřátelských sociálních vztahů. Pracovaly s dalšími dívkami a ženami stejného věku ve službě, stýkaly se se známými z vesnice, známými svých rodičů, často i se svými kmotry a kmotrami, zaměstnavateli a jejich rodinou. Snad měly na počátku jako Eva Mikšová jen dobré úmysly a naději, že jim někdo pomůže. Jak ale uvidíme pomoci od „nich“, od komunity se příliš často nedočkaly a spoléhat musely spíše na zmíněnou pomoc Boží.

Pozornost okolí k neprovdané ženě obracely nejčastěji pomluvy a klepy starších žen, které zastávaly ve vesnické (i městské) komunitě roli bystrých pozorovatelek mladých děvčat. Na základě svého úsudku, založeného na letitých zkušenostech, šířily mezi lidmi neověřené zprávy o těhotenství dotyčné dívky. Jak ukázali Myers a Rublack, role těchto klepů byla v otázce odhalení infanticidia klíčová.

V jednom z dobře zdokumentovaných případů stačila k rozpoutání vyšetřování nevině pronesená poznámka mezi dvěma ženami na ulici Brunšviku, že děvečka vypadá nějak „ženštěji“. Tvrzení bylo podporované dalšími neověřenými informacemi (dotyčná žena slyšela od jiné ženy, že děvečce bývalo nedávno špatně, nebo že si její matka pronajala na jednu noc dům ve vedlejší vesnici) a podezření začalo nabývat jasnějších obrysů. Nakonec vedlo k uvěznění mladé Grethe Schmidt.⁹⁴¹

Podobná anonymní stará žena, spekulující o těhotenství neprovdané dívky, se objevila v mnoha jindřichohradeckých případech. Původ pomluv o těhotenství Mariany Filipové se snažili vypátrat vyšetřovatelé v čele s rychtářem Jiřím Runde. Porodní báby ze stejné vesnice, které byly vyzvány, aby určily příčinu smrti dítěte, o této zvěsti slyšely už mnohokrát předtím. Na otázku „*od kterých lidí jsi tu řeč slyšela? Kdy? A kde?*“, ale mohly podat jen velmi neurčitou odpověď: „*Po Vánocích, ženy z Prostého ptávaly se, brzo-li naše Filipová bude ležet v koutě, že by k sv. Martinu měla do kouta přijít. Já sice těch žen ani neznám, kromě šafářku Prostickou, která se mně taky ptala.*“⁹⁴² S informací o blížícím se porodu tedy přišly nejdříve sousedky Matouškových z Prostého, které ostatně mohly opakovaně ve vesnici vidět přespolního Bartoloměje, který ji navštěvoval už měsíce před svatbou, klepat na okno chaloupky. Z těchto anonymních zdrojů se informace nekontrolovaně šířila dál.

Podobné případy umožňují alespoň částečně sledovat vznik a šíření těchto klepů.⁹⁴³ Na začátku obvykle byly dvě tajně hovořící osoby, sousedky z Prostého,

---

⁹⁴¹ MYERS, W.: *c. d.*, s. 75–77.

⁹⁴² *Mariana Filipová*, f. 66r.

⁹⁴³ Podobně jako to činí RUBLACK, U.: *Crimes*, s. 17–28.

z nichž každá následně svými informacemi obdařila minimálně dvě další. Novina o těhotenství se tak pomalu (anonymně) šířila dále. Šíření pomluv se odehrávalo ve společných místnostech, na ulici i před domy, kde lidé, nejčastěji ze stejné společenské třídy, projednávali každodenní události. Drbny (nejednalo se ale nutně jen o ženy) užívaly často jazyk lítosti a morálního pohoršení (*ta naše Filipová*).

Přestože někteří blízcí obvinění žen popírali a klepům odmítali uvěřit, podezřelých okolností nakonec přibývalo. V následující fázi již dotyční věděli o pomluvě od svého dalšího známého a domněnka začala být „pravdivější“. Pokud za nimi poté někdo přišel s tím, že má novinku, navzájem si vyměňovali zkreslená fakta. Porodní bába Lucie Brchanová tak už leccos o Marianě zaslechla v listopadu, během svatby v Prostém, ale znovu ji informace donesla i její známá šafářka.

Vliv klepů na život historických aktérek se lišil podle sociální pozice dotyčných. Filipová nebo Králová byly chudé a neprovdané dívky a jejich rodiče se proti těmto pomluvám mohli jen stěží bránit. Na druhé straně dcerám měšťanů, například městského písaře nebo rychtáře, se dostalo určitého zastání. Mužský člen rodiny, jehož slovo mělo větší váhu, mohl zasáhnout proti pomluvám mnohem účinněji než osiřelá neprovdaná žena. Otec, který chránil čest své dcery, inicioval vyšetřování, které mělo odhalit zdroj pomluv, a byl ochoten žalovat sousedy pro újmu na cti. Bohatší ženy s podporou rodiny mohly často i diskrétně porodit a zmizet na chvíli s příhodnou výmluvou z dohledu, než se situace uklidnila.⁹⁴⁴ Sledované aktérky ale takové možnosti neměly.

Pomluvy se dříve nebo později donesly i k samotné těhotné ženě. Za paní hejtmanovou Vydrovou přišla na návštěvu starší žena Divišová, která na Voršile, která jim posluhovala, vše hned poznala. „*Jednou byla Diviška u mě, a pravila k ní (Voršile): Ženo, ty si těhotná. Co ale ona jí na to řekla, to sem já neslyšela, než potom mě to Diviščino slovo šlo do hlavy.*“⁹⁴⁵ Alžbětě Vydrové toto podezření nedalo spát, a jak jsme viděli (kap. 7. 2.), sama si Voršilu zkontrolovala. S řešením celého konfliktu, snad aby nepřitahovala nechtěnou pozornost, ale vyčkala až do doby, kdy bylo nalezeno mrtvé dítě. Voršila, jak uvádí její předchozí hospodyně Barbora

---

⁹⁴⁴ Příklad šíření pomluv kolem písařovy dcery Madleny zmiňuje tamtéž, s. 17–22.

⁹⁴⁵ *Voršila Králová*, f. 336r.

Ficálová v procesu z roku 1697, byla v předstírání velmi dobrá. Ani zkušené ženy na ní nic nepoznaly, jedla a pila i vypadala jako všechny ostatní ženy.⁹⁴⁶

Můžeme vidět, že pomluvy, ale ani osobní přesvědčení nevedly k tomu, aby byla Voršila nahlášena rychtáři. V případech, jako byla nemanželská sexualita, drobná majetková kriminalita, neposlušnost či jiné mravnostní prohřešky, o kterých se mezi lidmi povídalo, obyvatelé zvažovali, zda udání autoritám je vhodným řešením konfliktu.⁹⁴⁷ Na druhé straně v případech, kdy bylo nalezeno mrtvé dítě u dívky, která neměla dostatečný sociální kapitál, prestiž a dobrou pověst, už snaha vyřešit záležitost v rámci komunity, nepřicházela v úvahu. Pomluvy jasně označovaly toho, kdo je za vraždu zodpovědný.

Děvečky, služebné a nádenice byly neustále na očích veřejnosti. Musely vykonávat množství povinností, před kterými nemohly na rozdíl od bohatších žen uniknout, jako nošení vody ze studny, chození na trh, sbírání dřeva, sečení trávy nebo chození do kostela. Nebylo proto s podivem, že si jich dříve nebo později nějaké hodnotící oko starší ženy povšimlo.

Právě na cestě z kostela se Alžběta setkala se svou kmotrou Papírníkovou, která s ní nejprve žertovala a potom se jí přímo zeptala, zda je těhotná a nabídla jí pomoc. Alžběta později tvrdila, že se přiznala okamžitě: „*Já se jí přiznala, že sem, ale že dítě ještě necejtím a prosila sem ji o pleny. Ona mně taky připovídala, když potřebovati budu, abych jenom přišla.*“⁹⁴⁸ Tohle setkání, které Alžběta poprvé zmiňuje až ve své žádosti o milost (listopad 1708), se pravděpodobně neodehrálo tak, jak Zimandlová vypráví, neboť jejím cílem bylo ukázat, že těhotenství nikdy před nikým netajila.⁹⁴⁹ To, jak vypověděli další svědkové, ale nebyla pravda. Alžběta si nenechala poradit ani pomoci od nikoho.

Kmotra Papírníková, která měla mít mladou dívku na starost stejně jako její macecha, ji měla mimo jiné také vychovávat a směřovat k poctivému křesťanskému životu bez hříchu.⁹⁵⁰ Ve skutečnosti ovšem výběr kmotra nebo kmotry byl ovlivněn

---

⁹⁴⁶ „*Barbara Ficalin (...) hat aber nie nichts zu merken gegeben, dass sie Schwanger were, hat gut geessen und getrunken, mann hat ihr auch nichts ansehen können, dann sie war wie anderes Weib.*“ In: Voršila Králová, f. 298r.

⁹⁴⁷ Členové komunity měli zcela očividně i jiné prostředky k disciplinování podezřelých osob než udání rychtáři. Dalšími možnostmi bylo ponižování, bití, vyhrožování, ztráta zaměstnání, marginalizace, či přímo vypuzení z vesnice. Cílem komunity bylo udržení míru a dobrých vztahů ve vesnici, aniž by vznikl příliš velký poprask.

⁹⁴⁸ Alžběta Zimandlová, f. 361v.

⁹⁴⁹ „*Jak bych je pak byla směla zahubiti, poněvadž sem každému pověděla, že těhotná sem?*“ Tamtéž, f. 362r.

⁹⁵⁰ K tomu MELKESOVÁ, M: *ADHIBERI SOLENT*, s. 68–74.

hmotným přínosem kmotra pro rodinu dítěte, konkrétně třeba materiální podporou, kterou kmotra nabízela. Pokud se Běta kmotře svěřila, tak ji nejspíše uchlácholila lží, že má vše pod kontrolou a že není důvod k obavám. Papírníková na druhé straně nepocíťovala nutnost nechávat se zatahovat do cizích potíží.

Alžběta se s pomluvami setkávala ve městě i v blízké vesnici Buku, kam se zpráva poměrně rychle rozšířila. Mladá hospodyně Lukšová si proto vzala Bětu jednou v neděli po obědě stranou, aby se jí mohla svěřit se svým podezřením: „*Tak to bylo, když jsme přišli z města z kostela, tehdy po vobědě se punčochářka ke mně posadila a pravila, že lidi v městě pravěj, že jsem těhotná, já jí na to pravila, budu-li těhotná, tehdy budu, co je pak věc, avšak jsou jinší věci takový, takyt' mně pán Bůh s tím pomůže.*“

Hospodyně jí v tomto ohledu důrazně varovala: „*Běta, dej na sebe pozor, abys sobě neuškodila.*“ Alžběta ale jen přezíravě odvětila: „*Je lípe pomoci na svět než ze světa. K tomu, že se mnohá čtyři i pětkrát skurví a pán Bůh je živí, že mě též živiti bude*“⁹⁵¹ Ani v Buku se Alžběta nikomu nechtěla svěřit, možná proto, že měla strach z příkré reakce vesničanů.⁹⁵²

Za snahou vypátrat pravdu o Bětině těhotenství byla obava o dobrou pověst hospodáře Lukše, ale ohrožena byla i čest celé Zimandlovy rodiny, což dobře věděly Alžbětina sestra i macecha. Právě z toho důvodu, aby ji uchránily před dalším pádem, se jí na těhotenství opakovaně vyptávaly⁹⁵³ nebo na ni verbálně i fyzicky útočily, či žadonily jako sestra Lidmila: *Proboha tě prosím, jsi-li těhotná vostaň rači tu doma, abys sobě na cestě neublížila.* “ Vše ale marně, vzpurná Běta jen odsekla, že se nemají strachovat: „*Však já dám na sebe pozor, jestli je něco a přijdu zas domů.*“⁹⁵⁴

Alžběta se naopak snažila přesvědčit své okolí o omylu.⁹⁵⁵ Obžalobám se před ostatními vysmívala, a aby ukázala své počestné úmysly, navrhla hospodyně Lukšové, aby jí sáhla na břicho. Ta ale nic nepoznala, protože sama byla ještě mladá

---

⁹⁵¹ Alžběta Zimandlová, f. 362r.

⁹⁵² „*Nechtěla jsem mezi sedláky křik dělat.*“ Tamtéž, f. 324v.

⁹⁵³ „*Sestra se mně někdy ptala, co je tě, když jest mě těžko přišlo, ty jsi snad těhotná, já jí na to pravila, že v sobě nic necítím, jen že mě tak těžko.*“ Tamtéž, f. 268r.

⁹⁵⁴ Rozhovor zmiňuje sestra Lidmila, Tamtéž, f. 298v. Dodává, že je pravda, že na ni byly s macechou zlé: „*že jsou se oni vadily a zle dělaly, protože nechtěla poslouchat.*“

⁹⁵⁵ Podobnou situaci máme i v německých pramenech, v případě služky Späthové z Urachu: RUBLACK, U.: *The Crimes of Women*, s. 22–24.

a nezkušená.⁹⁵⁶ V tomto případě byla Alžběta v bezpečí, pokud by ale narazila na starší ženu, pravděpodobně by tolik neriskovala.

Pomluvy většinou eskalovaly ve chvíli, kdy žádný očekávaný porod nenastal a žena se ukázala mezi lidmi bez dítěte. Podle všech dostupných informací, které komunita měla, se mělo dítě Mariany Filipové narodit už někdy začátkem zimy (kolem sv. Martina). Jenže ani začátkem března se nic nového u Filipů nezměnilo. Proto se začaly starší ženy opatrně vyptávat příbuzných Bartoně Filipa žijících ve společné domácnosti, kteří by si měli zákonitě něčeho podezřelého všimnout. Bartoňova sestra Regina ovšem nic neregistrovala. Bartoň dokonce tvrdil, že se nedoslechl ani o žádných povídačkách mezi lidmi.⁹⁵⁷

Na vesnici toho bylo plno, jak zmiňuje bába Brchanová: „*Slyšela sem, když to ženy přemlouvaly, já sem se taky její švagrový Reginy ptala, když k nám přišla, asi v týmže dni, jeli pak pravda, že tak ženy tuze rozprávějí, že by měla dítěte pozbyt? Ona Regina pravila, že ona neví nic o tom, a že švagrová k nim domácím, když k ní do komory chodili, a ji pobízeli, aby šla do světnice, že se tam nastudí, vždycky říkala, že ji bolejí nohy, ruce a hlava, že to dostala z větru a že ona se zaobalí do peřin, že se zahřeje, a zůstala v komoře ležet.*“⁹⁵⁸

Zdravotní stav Filipové se v šestinedělí nepochybně zhoršil, a jelikož o tajném porodu nikomu neřekla, nezbylo jí než příznaky únavy, bolesti, snad i zhoršeného psychického stavu provázející šestinedělky vydávat za nachlazení způsobené studeným zimním větrem. Už sama okolnost, že svému okolí zatajila, že se nachází v šestinedělí, kdy byla považována za nečistou osobu a svou přítomností mohla představovat potencionální nebezpečí, sousedy pohoršilo. Mariana si byla samozřejmě mnohých omezení tohoto období dobře vědoma.⁹⁵⁹

Napjatá situace na vesnici nakonec vedla k tomu, že vesničané Marianu udali panu správci⁹⁶⁰ a rychtář Lukáš Štefl, který na babské řeči nejdříve nedbal, musel jednat a dal si Marianu zavolat. Ta se mu nakonec svěřila, že před měsícem porodila

---

⁹⁵⁶ Anders Lukš k tomu dodal, že on sám se v tom nevyzná a jeho žena také ne: „*aber mein weib noch kein kind gehabt hat sies auch nicht verstanden.*“ In: *Alžběta Zimandlová*, f. 274v.

⁹⁵⁷ Možná chtěl ale jen uklidnit rozrušenou manželku: „*Já mu pravila milej muži lidi na mně znali, že sem těhotná měli bychme nějaký pokušení. On že žádnéj neví, že nikdá žádnéj mu neříkal.*“ In: *Mariana Filipová*, f. 51v.

⁹⁵⁸ Tamtéž, f. 66r.

⁹⁵⁹ Po porodu varovala manžela: „*když přišel ležet, já mu pravila, milej muži nejdete žádnéj ke mně, já bych tu mohla umřít, vy byste žádnéj nevěděli.*“ Tamtéž, f. 51v.

⁹⁶⁰ Rychtář příznává: „*To [novinu] donesla jedna podruhyně ze Zahrádek, z krámu u Benedů panu správci, na to mně pan správce skázal, abych ji dal přehledat, já dal.*“ Tamtéž, f. 62r.

mrtvé dítě, a následně byla poslána, aby ukázala, kde je pohřbené.⁹⁶¹ Mezi sousedy nalezení dítěte vyvolalo velký rozruch, lidé se houfně sbíhali, aby se mohli přesvědčit na vlastní oči, že zvěsti byly pravdivé.⁹⁶² Přiznání vyvolalo další otázky, zda bylo dítě skutečně mrtvé a proč to vůbec Mariana tajila. Ty ji záhy přivedly do jindřichohradecké šatlavy, a nakonec i na popraviště.

V rámci vztahů mezi pachatelkami a komunitou se můžeme ptát i na další otázky: Snažily se ženy najít jiné řešení nebo jen čekaly, než jejich těhotenství vyjde najevo? Jaké další možnosti měly? Mohly odejít, aniž by vyvolaly podezření? Mohly se někomu svěřit (rodině, přítelkyni) a doufat, že je dotyčná osoba neudá? Mohly nepozorovaně odložit dítě na veřejném místě?

Jisté je, že minimálně některé z nich se před porodem snažily nalézt jiné východisko. Co se týká přátelství, příliš kladných odpovědí nemáme. Nejčastěji se více dozvídáme o ženách ze stejného hospodářství, či nejbližšího okolí, se kterými děvečky trávily velkou část dne. Mezi těmito ženami nebyly vyloženě přátelské vztahy, alespoň nebyly vyjevené přímo před soudci. Všechny další osoby se k výsledku dostaly pouze proto, že mohly být podezřelé ze spoluúčasti nebo byly svědky některých událostí.

Čtyřiapadesátiletá vdova Alina Feurerová, která byla přítomná Voršilinu prvnímu porodu, se ke vztahu s o dvacet let mladší ženou vyjádřila záporně, nikdy s ní žádné přátelství nepřestovala a nebylo to ani obráceně.⁹⁶³ Ženy, které spolu sloužily v jedné domácnosti, k sobě měly fyzicky blízko, spávaly často spolu, společně pracovaly a povídaly si, přesto se dívky jako Voršila Králová dobře rozmýšlely, komu se s informací o svém těhotenství svěří.⁹⁶⁴ Voršila se nesvěřila ani stejně staré ženě, se kterou se znaly už od dětství.⁹⁶⁵

Eva Mikšová se během čtyř let, co sloužila v Dolní Pěně, seznámila lépe s mlynářkou Annou Sayßerinovou, nicméně ani s ní neudržovala žádné přátelské

---

⁹⁶¹ „Ženy, sousedy, vždycky mluvily, že viděly, že sem byla těhotná, že sem musela dítě nějak pozbyt, poněvadž sem stonala a že žádnéj nic neví. A tak po tej řeči rychtář pro mě a pro muže mého poslal, a ptal se mě, abych se přiznala, jestli sem je zbyla, já se hned přiznala, že sem je zbyla.“ Tamtéž, f. 54r.

⁹⁶² Když se porodní báby, které se nijak netajily tím, co nesou, vracely zpět přes náves podél rybníků k rychtě, narážely na zvýšenou pozornost sousedů, kteří byli zvědaví na poslední události a snad i fascinováni morbiditou: „Bylo tu moc lidí, zběhli se ze vsi houfem, když sme je nesly k rychtáři, dívaly se na ně i nad ním někteří splakali.“ Examen Mariany Vondračky, 13. 8. 1701, tamtéž, f. 65r.

⁹⁶³ „Vorhero habe ich sie nicht gekennet, sie ist mir auch mit keiner Freundschaft anverwandt, ich habe auch keine Feindschaft gegen sie.“ In: Voršila Králová, f. 318r.

⁹⁶⁴ „Bejvaly sme spolu, lýhávaly sme u kamen, ona na jedný, já na druhý lavici, já na ní nic neznala. Asi tejden před tím, bylo jí nehezky, šla ven, když sme ráno chleba válely. (...) Jinak mně neříkala nikdá nic.“ Tamtéž, f. 329v.

⁹⁶⁵ Mandelína Fišmistrová vypověděla: „Já sem ji znala ještě svobodnou, ale od kolika času sem s ní nic nemluvila.“ Tamtéž, f. 331v.

vztahy, přestože soud mlynářku podezíral, že Evě nabídla nějaké koření k vyhnání plodu. Jednalo se ovšem jen o bezelstnou, přátelskou výpomoc, o trochu sádla na namožená záda, na která si Eva stěžovala.⁹⁶⁶ Jestliže u mlynářky, vzhledem k pověsti této často uzavřené společenské skupiny, by mohla žena najít útěchu nebo i zastání, v tomto případě tomu tak nebylo.

Pokud se přátelské vztahy mezi ženami vytvořily, pak byly nepochybně mezi dívkami podobného věku a společenského postavení. Nicméně ani ostatní děvečky, minimálně před soudem, příliš emocí najevo nedávaly. Čtyři děvečky, které byly s Bětou v důležitých okamžicích (když tancovala s tovaryšem, když upadla), odhalily velmi málo o společných vztazích. Dorota Wasserpoláková s ní chodila na tancovačky a společně hlídaly plátna večer v boudě. Podle Běty ji ale Dorota zradila a nechala napospas luteránskému tovaryši. Kdyby ji neopustila, nemuselo se nic z toho stát.⁹⁶⁷

Ostatní tři dívky byly svědkyněmi jejího pádu ve městě, při kterém si poranila nohu. Děvečka Kateřina přiznala, že ji zná jen přes otce a že jí zrovna ona náhodou nohu napravovala. Znalý se ale lépe, než se zdá. Další z nich, čtrnáctiletá Lída Fídlarová nejen, že Bětě pomáhala, když se nemohla postavit na nohy, a zodpovědně ji odvedla až domů. S Fídlarovými měla Běta obecně dobré vztahy, předla u nich na podzim roku 1706 (jako záskok za svou sestru) vlnu a jedna z punčochářových dcer se nechala v žertu slyšet, že by klidně šla Bětě za kmotru, kdyby opravdu měla dítě.⁹⁶⁸

To bychom mohli označit za náznak přátelství a nezávazného žertování, kdyby (snad) ta stejná dívka také neřekla hospodyni Lukšové, aby pečlivě prozkoumala Bětino oblečení, jestli tam nenajde svazek koření (k potratu).⁹⁶⁹ Mladá děvečka byla hotova okamžitě pomoci s vyšetřováním. Jestliže zde nějaké přátelství bylo, tak rozhodně ne natolik hluboké, aby se Běta mohla svěřit se svým těhotenstvím. Její poukázání na koření Alžbětě rozhodně v ničem nepomohlo, když porodní bába navíc

---

⁹⁶⁶ „Da hab ich ihr ein stückle kannst schmälzt geben und gesagt, sie solt sich darmit schmieren wo ihr weh tat.“ Eva Mikšová, f. 153v.

⁹⁶⁷ „Kdyby ona byla u mě vostala, byla by mně byla mohla pomoct, tak ale s jinším odešla a já sama jsem se nemohla ubránit.“ Alžběta Zimandlová, f. 321v.

⁹⁶⁸ Viz již zmíněná citace: „Však jsem se tomu u Fídlerů dosti nasmála, a Fídlarová ještě pravila, že bude kmotru.“ In: Alžběta Zimandlová, f. 275r.

⁹⁶⁹ „Fidler tochter gesagt, dass vor drei tag darum, ob sie nichts eine krauter in ihren binkl hatte, hab dieses meinen mann gesagt: da ist er erschrocken und haben gesucht in ihren kleidern und endlich in einen khuttel in den sachen blosser um eingewickelter der Krauter gefunden.“ Tamtéž, f. 275v.

potvrdila, že to byl devaterník, který má abortivní účinky.⁹⁷⁰ Vzájemnou výpomoc a důvěrné vztahy nejspíše můžeme vyloučit.

Co se týká odchodu na vedlejší panství nebo ke známým, některé z žen se o to skutečně pokusily. Eva Mikšová i Alžběta Zimandlové se již v pokročilém stádiu těhotenství rozhodly odejít z vesnice/města a putovat na Moravu. Obě se s nepořízenou vrátily zpět domů.

Eva se tři týdny před porodem vydala do Jemnic ke svému bratrovi, přičemž jí doprovod dělala další děvečka z vedlejší vesnice.⁹⁷¹ Eva Mikšová zmiňuje, že se na cestu vydala jen kvůli sklizni obilí na výpomoc, protože se „*povadila se svou hospodyní*.“ Soudci ji přesto podezřivali, že se snažila „*plodu zbavit a jako panna se zase navrátit*.“⁹⁷² Děvečka Kateřina k tomu řekla, že Eva ji zavedla na bližší neuvedené místo poblíž Jemnic (asi 50 kilometrů od Sedla), kde chtěly pomoci druhý den se sklizní. Obilí už ale bylo sklizeno. Proto se vrátily zase domů a pomáhaly čtrnáct dní u krejčího.

Kateřina dodala, že byla celou dobu s ní, a kromě bolesti hlavy na cestě přes Slavonice se Evě nic vážného nepříhodilo.⁹⁷³ Jestli byl celý tento výlet skutečně motivován pracovně, nelze s jistotou tvrdit. Pokud ale Eva chtěla porodit dítě tajně mimo dosah komunity, byla její výprava očividně neúspěšná. Možná i proto, že Kateřina byla celou dobu s ní. Otázky, proč s ní jela právě Kateřina a proč se vydaly tak daleko za neověřenou možností práce, ale zodpovědět nelze.

Alžběta Zimandlová v podobné situaci tvrdila, že ona jela na Moravu (do Znojma) s jasným cílem, nalézt svého tovaryše. Že se ani u ní nejednalo o žádnou tajnou cestu, na které by „*vše v soukromí ututlala*“, dokládá tím, že kdyby chtěla, mohla tam zůstat a skutečně dítě porodit ve Znojmě.⁹⁷⁴ Její cesta byla naopak snahou o řešení, v ideálním případě si chtěla vydělat nějaké peníze, nalézt tovaryše, přimět ho

---

⁹⁷⁰ Běta se zaklínala tím, že je to koření pro dobytek. „*Já sem jak živa, žádný koření neužívala, než to, že sem je k sv. Jánů trhávali pro dobytek, aby se neuhnanul*.“ Proč ho měla půl roku v sukni, ale už nevysvětlila. Tamtéž, f. 283v.

⁹⁷¹ „*Bylo tomu asi tři neděle, co sem byla pryč u mého bratra v Moravě, jak je jedna děvečka, Kateřina, která u Pelclů slouží v Horní Pěně, se mnou byla*.“ In: Eva Mikšová, f. 154r.

⁹⁷² Tamtéž.

⁹⁷³ „*Auf Jamnitz sind weer zugang die Eva hat gesagt, dass sie jener untere dort hinter Jamnitz hat, seind auch zu ihn darnach kommen, wie der ort heißt weiß ich nit, haben unserer geg 2 tag dort aufgehallen, dann wir haben gemeint ein arbeit in schnitt zuhaben, so ist aber dorten schon altes vorbei gewesen und das getreid schon eingeführt war, darnach sind wir wiederumb nach haus abbiegen zur gangen, dort sein wir über 14 tag geblieben, und schneider geholffen*.“ In: Eva Mikšová, f. 156v–157r.

⁹⁷⁴ „*Kdybych já to byla chtěla ututlat, byla bych ve Znojmě zůstala, já rači zase domů jela, když jsem tam toho souložníka nenašla*.“ In: Alžběta Zimandlová, f. 297v.

ke sňatku nebo k zaplacení výživného a spokojeně se vrátit zpět.⁹⁷⁵ Informace, že Hanse nalezne ve Znojmě, ale byla nepravdivá a tkadlena se vrátila s formanem zpět do Políkna.⁹⁷⁶ Cestu na korbě vozu políckenského formana Běta uvádí jako jednu z několika možných příčin, proč se dítě narodilo mrtvé: „*To na voze střesení velká příčina býti může smrti toho dítěte.*“⁹⁷⁷

Byl-li skutečně Hans ve Znojmě, jaká vůbec existovala šance, že ho tam nalezne? Podle domnělého mistra tohoto tovaryše žádná. Jan Mauer totiž již dříve označil samotnou existenci tovaryše za smyšlenou. Vzpomněl si pouze, že míval nějakého tovaryše Kryštofa ze saského Cvikova.⁹⁷⁸ Kdo byl Hans, se kterým dívky tancovaly a kam se poděl, bylo nadále záhadou.

Snaha Alžběty Zimandlové nalézt řešení, ale neskončila (jako u Evy) návratem domů. Pokud srovnáme fragmenty z jejich výslechů, sice se nejprve s políckým formanem vrátila zpět na hradecké panství, ale z Políkna pokračovala dál do Třeboně, „*k přátelům, k mému strejci.*“⁹⁷⁹

Když byla v polovině cesty, poblíž Stráže nad Nežárkou, cestu jí zhatila snad opět smyšlená událost. Podle místního sedláka byli poblíž rozloženi cikáni a Alžběta měla u sebe svůj jediný majetek: „*Oni pravili, že tam cikáni jsou, já se bála, měla sem mezulánovou sukni u sebe.*“⁹⁸⁰ Bez ohledu na to, že zrovna mezulán byl relativně levná látka užívaná na pracovní oděvy, varování před cikány mělo být dostatečným důvodem, aby si svou cestu rozmyslela a obrátila se zpět k Hradci. Můžeme se domnívat, že zde ani nešlo tolik o obavu z nebezpečí, které na ni číhá po cestě, ale spíše o nerozhodnost a nejistotu, co si počít. Přestože si nejdříve chtěla poradit sama a skutečně se pokusila nalézt svého souložníka, její plán selhal.

Ve chvíli, kdy se vrátila do Políkna, mohla buď hledat pomoc ve městě u své rodiny nebo zkusit vzdálenější příbuzné. Drobná záminka v podobě cikánů jistě

---

⁹⁷⁵ „*Já jsem se proto nesevěřila, až bude dál a dál, a sobě nějaký krejcar vydělám, na to jsem se do Znojma vydala, jestli ten nodlařskej tam, aby si mně vzal, nebo něco dáti musel, protože tam bude dělat.*“ Tamtéž, f. 221v.

⁹⁷⁶ „*Na ráno sem s formanem do Znojma se pustila, za tím nodlarským, kteréhožto že sem v Znojmě nenašla, zase sem se s tím formanem vrátila a na tej cestě na voze hrozně se střásla, takže ten strach z mý sestry a to na voze střesení velká příčina býti může smrti toho dítěte.*“ Tamtéž, f. 360v.

⁹⁷⁷ Tamtéž.

⁹⁷⁸ „*Pravdu pak toho vyzkoumati, jestli nějaký nodlarský tovaryš zde se nacházel, byl Hannes Maurer, mistr nodlarský a spolu soused zdejší předvolán a zde tázán, zdaž nějakýho tovaryše okolo s. Bartoloměje loňského roku měl? Odpověděl, že ano, než již byl tenkrát na zahálce, a ten že byl ze Saské země, Zwykawy rodilej, jménem Kryštof, příjmení že již neví.*“ Tamtéž, f. 281v.

⁹⁷⁹ Alžběta Zimandlová, f. 268v.

⁹⁸⁰ Tamtéž.

napomohla první možnosti. Zároveň ji ale obavy z reakce příbuzných od rodiny držely dál. Zvolila tedy kompromis, zůstala v pět kilometrů vzdálené vesnici, s tím, že do Hradce může kdykoliv dojít, minimálně v neděli na mši. O tomto vnitřním rozporu mezi nadějí a obavami vypovídají i odpovědi, proč se nikomu nesvěřila. Na jedné straně chce dítě odnést do města: „*Myslila jsem, že rači půjdu do Hradce a se svěřím mojim lidem a okážu.*“⁹⁸¹ Na druhé ale váhá, zda je to dobrý nápad: „*Bála jsem se mojih lidí, že mě budou zle dělat.*“⁹⁸²

Do Buku přišla z ničeho nic, bez předchozí domluvy, uprostřed noci. Punčochář Lukš její příběh potvrdil. Přemluvila ho, aby jí dal práci a ona u něj předla.⁹⁸³ Zdá se, že pro cizí těhotnou dívku putující po vesnicích nebyl problém uprostřed noci získat nejen nocleh, ale i placené zaměstnání. Jelikož ale předchozí rok pracovala ve městě pro punčocháře Fídlera, není nepravděpodobné, že znala i mladého Anderse (Ondřeje) Lukše.

Alžběta celou dobu tvrdila, že dítě chtěla živé zanést rodičům, odložit ho ve městě. Hledat pomoc u „svých lidí.“ Pokud chtěla ale dítě nepozorovaně odložit, narazila na řadu překážek. Musela vytáčkami reagovat na všudypřítomné vyptávání: právě během tohoto pobytu v Buku se jí na těhotenství opakovaně ptala hospodyně Lukšová, ale i její kmotra Papírníková. Druhý problém byl, že porod nemohla nijak předem naplánovat. Když už se rozmyslela, že vyrazí domů, Lukš jí přikázal, že musí zůstat ještě jednu noc, protože jí může za práci zaplatit až další den. Poté v chalupě přivítal místního rychtáře, který přišel na kus řeči. Zrovna v této situaci Alžběta začala rodit: „*Potom asi dvě hodiny na noc přišel k nám rychtář bukovský a seděl chvíli u nás, v tom na mně bolesti přicházely, já před ním nesměla řícti, vyšla sem ven, a jak sem k tomu chlívku přišla, tak hned ze mě vyskočila voda a dítě s vodou.*“⁹⁸⁴ V této situaci měla co dělat, aby se neprozradila křikem a aby ji na dvoře hospodářství nikdo nespatriil. Ukrytí tělo dítěte se jí ještě podařilo, zahnat pochybnosti u Lukšových už ale ne. Na odložení dítěte už bylo pozdě.

Pozorné okolí se snažilo dívkám v odložení dítěte zabránit a zachránit nechtěné dítě dřív, než mohlo přijít k újmě. Ženy bezprostředně po tajném porodu (snad i záměrně) opomíjely podstatné úkony, jako bylo zavázání pupeční šňůry a jejich

---

⁹⁸¹ Tamtéž, f. 325v. Tato výpověď vznikla o něco později v průběhu toho samého dne, na rozdíl od té následující ale za použití palečnic.

⁹⁸² Tamtéž, f. 321 v.

⁹⁸³ Tamtéž, f. 298r.

⁹⁸⁴ Alžběta Zimandlová, f. 362r.

jedinou obavou v dané chvíli bylo, aby je dítě neprozradilo před zbytkem domácnosti svým křikem. Nalézt mrtvé dítě si ale nikdo nepřál.

Voršila Králová byla roku 1701 zaměstnána jako děvečka u vdovy Marie Vydrové. Ženy v domácnosti ke svému překvapení zjistily, že Voršila v sobotu před svatým Duchem (3. června 1702) brzo ráno porodila dítě.

Na rozdíl od prvního vyšetřování, kdy porodila přímo před svědkyní, se jí nyní podařilo porod zatajit a dítě následně uschovat do truhly. Nicméně domácnost, kde se pohybovaly další tři ostražitě ženy, nebyla pro utajení porodu bezpečná. Celá situace se začala komplikovat, když děvečka Rozina uslyšela z truhly pláč: „*Jak sem přes práh překročila, slyším něco vzdychnout, jaksi důvodně, jakoby z vody vzdychlo. Já jdu dále do komory, uslyším dítě zaplakat v truhle Voršilinej, já jdu blíže k truhle, ono pořád pláče, asi 5 nebo 6 krát. Truhla byla zamknutá.*“⁹⁸⁵ Rozinu nečekaný nálezný vyděsil natolik, že začala dělat povyk: „*Jesus Maria spas mou duši, co jest to v naší komoře.*“⁹⁸⁶ Probudila chůvu Fišmistrovou a následně společně probudily i hospodyni Vydrovou.

Voršila celou dobu hrála nevědomost: „*stála u truhly jakoby nic nebylo*“⁹⁸⁷ a zdánlivě bezcílně bloumala po domě, předstírala, že se věnuje svým běžným povinnostem: „*chtěla jsem jít krávu podojit, aby mi pastýř neuhnal.*“⁹⁸⁸ Nicméně ve chvíli, kdy hospodyně donesla klíč od truhly a odemkla ji, dítě už bylo přemístěno.

Celá situace vypadala jako vystřižená z detektivky, Voršila byla dlouhou dobu o krok napřed před svými pronásledovateli, a jak vyplývá z dalšího vyšetřování, dítě už stihla schovat pro změnu na půdu.⁹⁸⁹ Ženy v domácnosti měly o osud dítěte oprávněné obavy a jelikož mnohé z nich věděly, jak to v případech vraždy novorozence chodí, neváhaly prohledat nejčastější místa, kde by mohlo být tělo dítěte ukryto.⁹⁹⁰ Voršilu pronásledují neodbytnými otázkami, které mají potvrdit jejich podezření⁹⁹¹ nebo zjistit, zda je dítě ještě naživu.⁹⁹² Křičí na ni, když se někam vzdálí, a hledají ji.

---

⁹⁸⁵ Voršila Králová, f. 330r.

⁹⁸⁶ Tamtéž.

⁹⁸⁷ Tamtéž, f. 330v.

⁹⁸⁸ Tamtéž, f. 334v.

⁹⁸⁹ Voršila tvrdí, že to udělala jen proto, aby mohla zavázat pupečník: „*Měla sem je jen na schodech, co se chodí na půdu, proto že bylo v komoře tma, já je nesla na ty schody na světlo, chtěla sem mu zavázat pupek.*“ Tamtéž, f. 335r.

⁹⁹⁰ Fišmistrová šla hledat sama: „*Pani jde od truhly, já hrabám tam v jakýs sýpky zrní, jeli tam zakopaný. Voršila, že tam nejní nic, abych darmo nehledala, že ona nemá žádný dítě.*“ Tamtéž, f. 333.

⁹⁹¹ „*Copak tak máš krvavýho na těch rukách?*“ Ptala se jí opět Fišmistrová. Tamtéž.

⁹⁹² „*Jaký je to bylo, černý nebo bílý?*“ Opět stejná žena, Tamtéž.

Přestože Voršila následně prosila a vyhrožovala,⁹⁹³ aby se její těhotenství utajilo, rozezlená hospodyně vzala situaci do svých rukou, sama ohledala prsa své služebné a poslala pro porodní bábu. To ovšem Voršilu už vyděsilo natolik, že se dítě snažila znovu přesunout. Tentokrát ale byla duchapřítomnou Vydrovou přistižena, když scházela po schodech, a dítě, které bylo ještě živé, jí bylo odebráno. Ani přes snahy hospodyně a porodní báby se ho ale nepodařilo zachránit a nedlouho po křtu umřelo, protože nemělo až do příchodu porodní báby zavázanou pupeční šňůru. Postarší vdovu označila Voršila za hlavní důvod, proč všechno tajila. Vydrová by dělala povyk, což by Voršile uškodilo. Nadto ji Voršila obvinila i z toho, že byla nedoslýchavá a nereagovala na její snahu celou situaci uklidnit.⁹⁹⁴

Ve vztahu mezi ženami a komunitou můžeme vidět nejen, jak velkou roli měly v počátcích vyšetřování vesnické klepy, ale také jakým způsobem příslušnost ke komunitě vymezovala určité hranice, které se dívky obávaly překročit. Žádost o pomoc rodičů se nesetkala s příliš kladným ohlasem a starší ženy, jako macecha Zimandlová neposlušné děvečky spíše vyháněly pryč. Ani snaha nalézt pomoc u příbuzných nebo známých se nejspíše nebyla pro pachatelky vhodnou možností. Ve většině případů si nebyly jisté, komu mohou věřit. Možnost odejít na vedlejší panství nebo ještě dál zřejmě existovala a nevyvolávala žádné podezření. V místě, kam dorazily, ale ženy očekávanou pomoc ani zaměstnání nenalezly, a proto se raději vrátily zpět.

Komunita se snažila dítě zachránit a zastavit ženu dřív, než by ho mohla usmrtit. Nikdo ovšem nejednal pouze na základě nepřímých důkazů, všudypřítomných pomluv. Hospodyně, kmotry i příbuzné se nejprve snažily těhotné ženy přemluvit, aby se jim svěřily a požádaly o pomoc. Pachatelky z mnoha důvodů tuto pomoc odmítaly.

Za běžné motivy vraždy často označovaly strach z reakce okolí a zároveň obavy ze ztráty zaměstnání. Voršila se bála, že jí paní hejtmanka nezaplátí službu.⁹⁹⁵ Běta Zimandlová se snažila ukázat, že těhotenství tajila také ze strachu,⁹⁹⁶ že se

---

⁹⁹³ Když chce paní Vydrová volat porodní bábu, Voršila prosí: „*Tu mě Voršila vzala za rameno a pravila. Pro Boha vás prosím, tajte to.*“ Tamtéž, f. 349v. Voršila dále vyhrožovala také Rozině: „*Tu Voršila hrozí prstem Rozině: Že do smrti z toho nebude moct odpovídat.*“ Tamtéž, f. 337r.

⁹⁹⁴ „*Já nezapírala, a netutlala, já jen k paní říkala, aby se nelekala, a nekřičela, že všecko dobře bude, a ona mě nemusela dobře rozumět, že dobře neslyší.*“ Tamtéž, f. 347r.

⁹⁹⁵ Voršila odpovídá: „*že se bála, že by mě paní nenechala dělat, kdybych řekla, že sem těhotná a já již pololetní službu vybrala.*“ In: Voršila Králová, f. 338v.

⁹⁹⁶ „*Já jsem ale dítěti nic neudělala ani mě žádněj neradil, byla jsem plna strachu, když je umřlý ze mě vypadlo.*“ In: Alžběta Zimandlová, f. 283r. „*Protože jsem se bála a styděla a myslila jsem rači do města jíti. Když jsem se bála, že mě budou zle dělat, jak sicej mně prve dělali.*“ Tamtéž, f. 298.

obávala reakce vesničanů (*sedláků*) v Buku a chtěla vše vyřešit doma v Hradci: „*Půjdu do Hradce mezi svý, a že tam nebudu pokřiku dělat.*“⁹⁹⁷ Mariana Filipová vše tajila na radu manžela, který měl obavy o budoucnost řemesla i své rodiny. Eva Mikšová věřila, že se vše vyřeší nějakým zázračným řízením osudu a že se o ni nakonec někdo postará.⁹⁹⁸

Všechny tyto myšlenky zůstaly v té chvíli nevyřčeny. Aktérky zůstaly u zarytého mlčení a rezignovaného pokyvování hlavou. Jak zmiňuje porodní bába Mariana Hartlová, když ošetřovala Voršilino mrtvé dítě: „*Já jí domlouvala, proč je pak paní nic neřekla a žádnému se nesvěřila, ona neřikala nic, jen kejvala hlavou.*“⁹⁹⁹

8. 4. Ženy a porod

*„Tak sem je porodila, když to dítě mělo vyjít, vzala sem je za hlavičku a pomohla sem mu, stoje, a voni mě prsty nesklouzly, až sem je vytáhla, a vono na zem potom padlo, já křičela Jesus Maria, a mdlobou padla sem na znak, a potom když sem spatovala, šmátrám po dítěti a přitáhnu je k sobě, a nechala sem je vedle sebe ležet. (...) Já nejprve sem nemohla nic vidět, že sem byla všecka stracená a v mdlobě, než když sem se spatovala a na ně a ten pantlíček při něm byl dlouhej na krátkej loket. Inu, jak sem pravila, s rukou sem pomáhala, že sem mu snad uškodila, já se tak domnívám, že sem mu tím škodila, když sem je za čelo a temnik držela a mocí ven táhla, poněvadž mně v kříži vězelo a nechtělo ven. Přece, víc jak půl hodiny, už sem nevěděla, kde sem.“*¹⁰⁰⁰

Tento popis porodu podala u svého druhého výslechu Eva Mikšová. Stalo se to „*ten den po Panence Mariji (to jest 16. Augusti 1708), dobrý půl hodiny před polednem na půdě nad světnicí.*“¹⁰⁰¹ Její tajný porod, který se odehrál v opuštěném hospodářství na půdě, vzbudil mnoho otázek. Jelikož nebylo na první pohled zřejmé, že bylo na dítěti spácháno násilí, byla Eva pobídnuta k tomu, aby detailně rekonstruovala průběh celé události.

---

⁹⁹⁷ Tamtéž, f. 321-322.

⁹⁹⁸ Eva Mikšová, f. 149r.

⁹⁹⁹ Voršila Králová, f. 339r.

¹⁰⁰⁰ Eva Mikšová, f. 155v.

¹⁰⁰¹ Tamtéž, f. 148v.

Porod, jak vidíme provázely už od začátku komplikace, zmiňuje, že jí dítě uvázlo v kříži a nemohla jej vytáhnout. V této fázi, kdy byl ohrožen život dítěte i samotné matky, Eva omdlela. Když opět přišla k sobě, pokusila se, pomoci si rukou, tak jak to viděla u jiných žen.¹⁰⁰² Následně se jí konečně povedlo vyprostit dítě z rodidel, zavinout je do šátku. Nicméně celé úsilí vedlo k dalším mdlobám, ze kterých ji probrala až hospodyně, která ji křísila vodou.¹⁰⁰³

Hospodyně Mariana si nejdříve pouze myslela, že se Evě na půdě udělalo nevolno, potom si ale všimla nějakého předmětu zabaleného v šátku (kytli) kolem kterého poletovaly mouchy. Když se hospodyně Evy zeptala, co to je a proč je to krvavé? Děvečka odpověděla jen, že se jí vrátila menstruace, kterou již dlouho neměla.¹⁰⁰⁴ Celá podlaha kolem ní musela být pokrytá krví, placentou, jak zmiňuje Eva také „*voda a jinší neřád od mě přišel*“.¹⁰⁰⁵

Eva se vehementně bránila: *Pro Pána Boha, děláš mně křivdu, já neměji žádný dítě.*“ Mariana jí pohrozila násilím: „*Já vo tebe nepustím, dám tě přez hubu.*“ Načež Eva teprve dítě, které mělo rozbitou hlavu, hospodyně ukázala: „*Tuhle já mám. Jak nebylo živý, můžeš mně Marjánko věřit, ja' sem je již asi tejděn málo cítila.*“¹⁰⁰⁶

Pro vyšetřovatele byl později podstatný právě tento fakt, že když se vzpamatovávala, nechtěla dítě nikomu ukázat a nosila ho zabalené v šátku. Ženy okamžitě začaly pro šestinedělku připravovat kout,¹⁰⁰⁷ nicméně hospodyně bylo podezřelé, že dítě nepláče a začala se dožadovat možnosti dítě zkontrolovat. Teprve tehdy ženy odhalily pravdu.¹⁰⁰⁸

---

¹⁰⁰² Jestliže jako panna neměla k událostem porodu přístup, jak zmiňuje Daniela Tinková, potom by takové znalosti mít neměla. TINKOVÁ, D.: *Hřích*, s. 320. Eva očividně ale při porodu již byla dříve: „*sem viděla u hospodyni rychtářky Filipový v Vojtině a u Kajzarky v Malíkově.*“ *Eva Mikšová*, f. 185r. Nabízí se tedy buď vysvětlení, že ne pro všechny ženy-prvorodičky platilo vyloučení ze záležitostí těhotenství a porodů, či druhé vysvětlení, že Eva již nebyla pannou, jak uvádí ve výslechu, což by vzhledem k věku bylo pochopitelné.

¹⁰⁰³ Hospodyně na půdu přišla, ona se ulekla, hned s vodou mě křísila, a dítě zvihla a zavinula je do pleny, dala je vedle mě, a potom šla dolů. *Eva Mikšová*, f. 149r. Hospodyně celou událost, jak našla Evu na půdě rovněž dopodrobna popsala, tamtéž, f. 152,

¹⁰⁰⁴ Výpověď hospodyně: „*Unterdesen hab ich die fliegen gesehen dass sie auf dem kittel gesessen sein, da sagt ich, was ist den dass? Dass die fliegen, so da sitzen und hab mie wenig den Kittel, auf da hab ich gesehen, daß das hemmet gantz blutig gewesen da sag ich wuß ist daß?*“ Tamtéž, f. 152v.

¹⁰⁰⁵ Tamtéž, 185v.

¹⁰⁰⁶ Tento rozhovor nejprve začal v němčině, načež obě dvě aktérky přešly do češtiny, tamtéž, f. 152v.

¹⁰⁰⁷ Eva ležela na půdě do doby než ženy „*co jsou dítě do pleny zavinuly a kout do světnice udělaly.*“ Tamtéž, f. 148v.

¹⁰⁰⁸ Eva zmiňuje že: „*Hospodyně sem se nejprve nechtěla svěřit, protože bylo dítě mrtvý.*“ Tamtéž, f. 155r.

Podle Evina tvrzení byla příčinou smrti dítěte zvýšená námaha, kterou si přivodila zdravotní komplikace na poli začátkem července (měsíc před porodem).¹⁰⁰⁹ To, že práce v hospodářství nebyla pro těhotnou ženu, která se navíc nikomu nepřiznala, nic jednoduchého, dokládá i další zhoršení bolesti zad, které si způsobila hned druhý den nesením obilí do mlýna.¹⁰¹⁰ Tomuto argumentu ovšem vyslýchající nepřikládali velkou váhu.

Jak to běžná praxe vyžadovala, tělo dítěte bylo prohlédnuto porodní bábou a doktorem. Zároveň i svědkové měli potvrdit nebo vyvrátit, jestli Eva neužívala něco k vyhnání plodu i zda se mohla vážně poranit a kde. Porodní bába Justína Štěpánová potvrdila, že dítě byla plně vyvinuté a narozené „na čas“ a navíc mělo na obou tvářích velké modřiny, jako by někdo na tváře palcem nebo prstem zatlačil, krví podlité oči a poškrábaný krk.¹⁰¹¹

Jak můžeme vidět, porod byl klíčovou fází vyšetřování infanticidia. Očividně zde ale byla velmi tenká hranice mezi nechtěným poraněním během porodu a zanedbáním péče, rovněž i mezi úmyslným a neúmyslným usmrcením dítěte. Zabíla skutečně Mikšová úmyslně své novorozené dítě? Nedošlo jen k nešťastné nehodě způsobené komplikacemi? Mohla si zavolat někoho na pomoc? Ani tyto otázky vyšetřovatelé nemohli vyloučit, což vedlo k několikaletému vyšetřování.

Eva soudce o možnosti porodu mrtvého dítěte nepřesvědčila. Na návrh apelačního soudu bylo přistoupeno k ostrému tázání.¹⁰¹² Eva se následně, když jí mistr popravní ukázal mučicí nástroje, přiznala: „*Když tak děťátko (kleče a okázavše způsobu) ode mě přišlo, tehdy sem znamenala, že se droboutek hejbal, tu sem je tlačila.*“¹⁰¹³ Znovu (již potřetí) popsala výše uvedený průběh porodu, přičemž scénu líčila v slzách.

Závěrem vyšetřování bylo, že se Eva dopustila záměrného usmrcení dospělého dítěte, neboť podle závěrů porodní báby bylo dítě po porodu stlačeno a Eva to během

---

¹⁰⁰⁹ „*Když sem s břemenem trávy vstala, tu mě něco v kříži luplo, tak že sem potom 2. neděle měla bolesti, a musela hospodyně potom trávu nésti a já jsem jenom strojila jídlo.*“ In: Eva Mikšová, f. 149r.

¹⁰¹⁰ „*Tenkrát, druhý den, sem do Dolní Pěny do mlýna ještě dobrýho půl míry ječmena nesla, tu mě mlynářka viděla, že tak těšce jdu a ptala se mě, proč tak postranně jdu. Já jí pravila, že mě tak od toho věřejšího zvyhání, ona mě dala kousek starýho sádla, já se mazala, tu kde mě bolelo, tu se mně dalo potom do kříže.*“ Tamtéž, f. 149v.

¹⁰¹¹ Výpověď Justíny Štěpánové: „*Bei all backen schlaffele hat es blaue fleck gehabt, so groß, als mann ein daum oder finger ansetzen kennen und die augl seind mit blut unterloffen gewesen, aufe hals hatte ein kratzer gehabt, sonst ist an ganzen Leib nichts zu kommen gewesen.*“ Tamtéž, f. 150r.

¹⁰¹² Svolení s dalšími instrukcemi bylo zasláno 19. září 1709, tamtéž, f. 178r.

¹⁰¹³ Tamtéž, f. 187v.

tortury přiznala: „*Já je naschvál zatlačila, že sem se bála hospodyni a bratra*“¹⁰¹⁴ Těhotenství bylo utajeno, k porodu si nikoho nezavolala a Eva se přiznala, že dítě usmrtila záměrně, a to bylo vše, co soud potřeboval.¹⁰¹⁵ Její proces nicméně výsledkem z ledna 1710 nekončil, naučení apelačního soudu z března stejného roku dále navrhovalo, aby byla ještě jednou podrobena útrpnému právu a její výpovědi upřesněny a ověřeny. To bylo nakonec učiněno a v srpnu téhož roku byl zaslán do Hradce rozsudek smrti.¹⁰¹⁶

V rámci popisu porodu a vztahu k těhotenství a dítěti můžeme stejně jako v předchozích kapitolách nalézt věty, gesta i činy zachycující bolest, strach, nejistotu, bojovnost i odevzdanost. Na jedné straně můžeme rozpoznat záměrné klamání soudu množstvím obvyklých taktických manévřů obžalovaných žen, na druhé straně identitu raněnovověkého individua, formovanou rodinou, vztahy i společenskou pozicí (genderem, třídou, etnicitou). V centru pozornosti stojí nejen prožívání porodu, ale i celého těhotenství, a prezentovaný postoj k mateřství, jako klíčové instituci formující identitu raněnovověké ženy. Vztah matky a „děťátka“, jak ho popisuje Eva, který byl narušen nehodou už v průběhu těhotenství, byl podle mínění soudu ukončen záměrně z vůle matky bezprostředně po porodu. Přiblížme si proto nyní jednotlivé fáze těhotenství, jak ho ženy popisují, od vnímání prvních příznaků a pohybů až po samotný porod. K dispozici máme nejen reakce a vysvětlení svého chování z výsledků samotných žen, ale důležité jsou i postřehy očitých svědků a svědkyň, kteří přidávají další informace z pohledu zaujatých (vnímají je jako padlé ženy), leč bystrých pozorovatelů a pozorovatelek.

Samotných devět měsíců těhotenství bylo spojeno s nejistotou nejen porodních bab, ale i lékařů a dalších dobových komentátorů, ohledně toho, co vše se může stát ženě během těhotenství. K období těhotenství se v celém novověku vázalo množství pověr o vlivu negativních emocí na rodičky. Hrubé chování lidí i násilí na těhotné ženě mohlo vyvolat potrat či ovlivnit správný vývoj plodu (viz kapitola 6. 3.).¹⁰¹⁷

---

¹⁰¹⁴ Tamtéž, f. 188v.

¹⁰¹⁵ Podle článku 19, § 10 nového hrdelního zákona (Josefíny), jak zmiňují instrukce zasláné právníky dvorské kanceláře, Eva odpověděla na všechny požadované otázky a následně se přiznala. Proces byl předán k posouzení také apelačnímu soudu. Naučení dvorské kanceláře, 18. 3. 1710. In: *Eva Mikšová*, f. 193–195.

¹⁰¹⁶ Naučení apelačního soudu, tamtéž, f. 193–195.

¹⁰¹⁷ Citovaný leták o porodu znetvořeného dítěte HOFFMAN, Wolfgang: *Warhafftige neue Zeytung, welche sich begeben*, Olmütz 1614. Ke škodlivým vlivům v těhotenství také RUBLACK, U.: *Pregnancy*, s. 84–110. K nejistotám ohledně těla těhotné ženy také zmíněná studie GOWING, Laura: *Secret Births*.

Podíl na zdraví novorozence mohlo mít podle dobových teorií období, kdy se rodiče měli pohlavní styk (například fáze měsíce), důležité bylo také, co před stykem jedli. Klíčové byly i situace, které nastaly po samotném oplodnění, protože vývoj plodu ovlivňovalo rovněž chování a jednání matky v období těhotenství. Žena se měla chovat střídavě, vyhýbat se rychlým pohybům, nenosit těžká břemena, neskákat, neběhat, prudce nevstávat, nechodit ani nesedat příliš rychle. „*Především by se měla vyhnout cestování na káře nebo v kočáře, neboť mnoho žen kvůli tomu porodilo dříve, než přišel jejich čas.*“¹⁰¹⁸ To vše mohlo mít dle dobových domněnek vliv na porod mrtvých dětí, ale i na porod monster.¹⁰¹⁹

Množství rozdílných názorů existovalo v dobovém diskurzu nejen ohledně otázky, jak mohla žena potratit; další diskuze lékařů i porodních bab ukazovala, že ani běžně přijímané znaky těhotenství, jako je přítomnost mléka v prsou, přibírání na váze a zastavení krvácení, nemusejí být důkazem těhotenství.

Spolehlivým indikátorem nebylo velké břicho, ani ztráta menstruace nebo nastupující laktace. Německá porodní bába Justína Siegemund (1636–1705) popsala, že čtyři zkušené báby u ní nerozpoznaly falešné těhotenství (prolaps dělohy), a to se jí málem stalo osudným.¹⁰²⁰ Švýcarský lékař Johannes von Muralt (1645–1733) ukázal, že není možné stanovit těhotenství pouze na základě mléka vytékajícího z prsou.¹⁰²¹ Nejistota panovala i v tom, kdy lze považovat plod za plně vyvinutý a co všechno mohlo nenarozenému dítěti uškodit. Podle právníka pražského apelačního soudu Johanna Jacoba Weingartena (1629–1701) existovala věrohodná svědectví o porodu zdravého dítěte v sedmém, ale i v jedenáctém měsíci a bylo tak velmi těžké určit,

---

¹⁰¹⁸ To zmiňují například Liebaultovy Tři knihy o ženských neduzích a nemocích (1582), v kolekci podobných spisů o mateřství a porodu WORTH-STYLIANOU, Valerie (ed.): *Pregnancy and Birth in Early Modern France. Treatises by Caring Physicians and Surgeons (1581–1625)*. Toronto 2013, s. 105.

¹⁰¹⁹ To zmiňoval oblíbený LEMNIUS, L.: *The secret miracles of Nature*, s. 22–25.

¹⁰²⁰ Citovaná edice SIEGEMUND, J.: *The court midwife*, s. 48–49.

¹⁰²¹ Spis je veden jako diskuze se zkušenou porodní bábou: *Doctor: Kann man gewiss schliessen auss der Milch der Brüsten die Person sehe schwanger? Hebamme: Nein, gar nicht, dieweil viel Observationes das Widerspiel lehren, über das so gibts sechszig und siebzig Jährige, die Milch haben und kein Menstruum: Es gibt männer, die mit Milch versehen find, dessgleichen Kinder so neu gebohren, die Brüst voll Milch haben. Es ist zwar verdächtig, weil ins gemein nach der Schwangerschaftt, oder so eine Frau auff die helfft, etwas Milch mag aussgetrudt werden, aber kein gewisse Regel. So verdächtige Weibspersonen nicht wollen schwanger fehn, und sie Milch in Brüsten haben, soll man kein unbesonnenes Vorurtheil geben, sondern die Zeit ausswarten, und dann judizieren: hat aber eine ihr Kind verderbt, und stellt sich als wære sie unschuldig, kan man nicht nur die Brüst visitieren, sondern auch den Bauch betrachten, ob er frisch gefaltet, und wie der Fluss beschaffen, man wir bald auss dem wunder kommen.* MURALT, Johannes, von: *Kinder und Hebammen Buchlain*. Basel 1697, s. 49. In: HAB, Wolfenbüttel, sign. Xb 2361.

co a proč působí, že se dítě narodí mrtvé, což sám autor dokládá také citacemi z další lékařské literatury.¹⁰²²

V případě Mariany Filipové k vyloučení pochybnosti ohledně stáří dítěte právní poradci využili zmíněné spisy právníků Carpzova a Weingartena.¹⁰²³ Německý právník apelačního soudu Johann Jacob Weingarten, který v podstatě vychází převážně ze zmíněného Carpzova, zde zmiňuje problematiku ohledání corpore delicti, které samo o sobě jako důkaz spáchané vraždy nestačí, ale je třeba přidat výpovědi svědků (v tomto případě žádní očití svědkové nebyli), špatnou pověst podezřelé (tu potvrdily všechny ženy), a konečně i samotné doznání vražedných úmyslů. Dítě bylo prohlédnuto pouze porodními bábami a konšelem, jejichž svědectví nemělo takovou váhu, jako svědectví doktora-muže, nicméně byl to jediný popis, který měli soudci k dispozici. I vzhledem ke způsobu usmrcení, kdy nebyly na těle dítěte nalezeny žádné podlitiny ani bodné či sečné rány, a navíc nikdo neviděl dítě bezprostředně po porodu, rozhodovali o vině Mariany svědkové.¹⁰²⁴

Přestože jedna z porodních bab připustila, že se dítě „mohlo pokazit pádem“, nakonec tři různé svědkové s různou úrovní zkušeností (zkušená bába, zaučující se bába, života znalý konšel) přísahou potvrdili, že dítě „bylo na čas“. Právníci se v tomto případě přiklonili k obecně přijímanému názoru porodních bab, že plně donošené dítě „*má nehty na rukách a nohách, vlásky na hlavičce a vypadalo jak jiné došlé děti*“,¹⁰²⁵ navíc s dodatkem, že Mariana mu nezavázala pupeční šňůru¹⁰²⁶ a úmyslně ho udusila peřinou. Tento způsob usmrcení vypovídal nejen o tom, že se pachatelka bála odhalení, které by způsobil křik dítěte, ale že se bála také oběti pohlédnout do tváře.

Jak ostatně zmiňovala i vesnická porodní bába ze Zahrádek, Lucie Brchanová, člověk si nikdy nemůže být úplně jistý, že mrtvé dítě bylo narozeno v řádném termínu

---

¹⁰²² WEINGARTEN, J.: *Sylva Variarum Observationum* (heslo kindsmord), s. 182–190. In: Vědecká knihovna Olomouc (VKOL), sign. 34.983. Zde odkazy i na zmíněného Lemnia. Weingarten také zmiňuje konkrétní případy z apelačního soudu v Praze: případ zdravého dítěte, které mělo hlavu scvrklou jako míšeňské jablíčko, břicho mělo vystouplé a nehty nebyly dosud vyvinuté, které přesto přežilo a bylo nakonec uznáno jako příklad toho, že ne všechny dříve narozené děti musí být mrtvé.

¹⁰²³ Naučení dvorská kanceláře z 28. 10. 1701, in: *Mariana Filipová*, f. 130v: „*Ad Carpzov criminal, part 1, odstavec 9, 12 a 14, et Weingarten, Sylvam, odst. 15, 20, s. 186, 188.*“

¹⁰²⁴ Bartoň Filip dítě pohřbil až odpoledne 21. 2., poté co se vrátil z Telče, takže bylo celý den schováno v komoře. Následně leželo měsíc v zemi a až poté bylo prohlédnuto porodními bábami. Tělo tak bylo značně poškozené už při prvním ohledání a nález nejednoznačný.

¹⁰²⁵ *Mariana Filipová*, f. 110r.

¹⁰²⁶ Což samo o sobě mohlo znamenat zmíněnou pasivní podobu infanticidy. Weingarten uvádí trest vyneseny Apelačním soudem roku 1681 nad Annou Paczinovou, která za nezavázání šňůry a „pokažení dítěte“ měla obdržet trest stětí mečem, zahrabání a probití srdce kulem, případně ale i trest odnětí svobody, dle rozhodnutí vrchnosti. WEINGARTEN, J.: *Sylvam Variarum*, f. 188.

a že bylo živé, zvláště pokud nebyl přímo u porodu: „*Než bůh milej ví, oni říkávají, že půl dnem může se dítě pokazit, když nedojde. Já to zajisto řícti nemohu, že jest bylo na čas, poněvadž sem při porodu nebyla.*“¹⁰²⁷

V tomto kontextu také musíme chápat výpovědi Alžběty Zimandlové, která tvrdila, že jakákoliv nehoda se jí stala v průběhu těhotenství, mohla zásadně ovlivnit život dítěte, nejen bití od macechy, ale i cestování vozem, nošení těžkých břemen i nečekané upadnutí, to vše byly činnosti, kterých se těhotné ženy měly vyvarovat.

Kdy a jak vůbec ženy poznaly, že jsou těhotné? Voršila Králová s Bětou Zimandlovou byly z pachatelek nejzkušenější, neboť obě již porodily alespoň jedno dítě. Alžběta poprvé poznala, že něco není v pořádku, když cítila pohyb dítěte, během spánku nebo fyzické námahy. Ať už se jednalo o pohyby dítěte nebo jen bolesti břicha, pronásledovalo ji to už delší dobu: „*Já sem je nikdy necítila, leda-li se ve mně bylo házelo, když jsem spala, někdy mně bejvalo těžko, když sem šla, anebo nesla.*“¹⁰²⁸

Voršila naopak naznačuje, že její těhotenství bylo obtížně rozpoznatelné, provázené pokračující menstruací, že běžně tvořila mléko i dříve a že zkrátka žádnou změnu nevnímala. Tato tvrzení se ale záhy ukázala jako nepravdivá, což Voršila zakrývala běžnou formulací: „*leda bych to ze strachu řekla.*“¹⁰²⁹

Eva Mikšová o svém těhotenství měla jasno, ovšem stejně jako ostatní ženy se snažila vyšetřovatelům namluvit, že přibližně v době, kdy se poranila na poli, už dítě nereagovalo: „*Cítila sem, ale zdálo se mě mdlejší a mdlejší, až před porodem, tejdén po tom, sem je něco málo cítila.*“¹⁰³⁰ Stejný příběh nabízela i Mariana Filipová: „*Cítila sem vždycky živý až do postu, potom sem upadla.*“¹⁰³¹ Obě dvě ženy ale unikly pozornosti. Co se týká náhlého zakulacení břicha, či přibývání na váze, nebylo těžké cokoli skrýt. Jak zmiňuje Mikšová: „*Žádněj taky mně nic neříkal, aneb sem neměla ani velký břicho.*“ Eva Mikšová si ostatně nikdy nestěžovala ani na nechutenství: „*já vždyckny sejra jedla, však nešmakovalo vždyckny.*“¹⁰³²

Zaznamenání pohybů dítěte i vynechání menstruace, nevolnost a další příznaky jsou i dnes velmi individuální u každé ženy bez ohledu na počet absolvovaných porodů. Mohou se objevit zcela bez souvislostí s těhotenstvím a některé z nich (jako

---

¹⁰²⁷ Mariana Filipová, f. 67r.

¹⁰²⁸ Alžběta Zimandlová, f. 247r.

¹⁰²⁹ Předchozí tvrzení: „*Neb sem vždycky svou věc měla, až sem živý dítě nosila.*“ Voršila Králová, 334v.

¹⁰³⁰ Eva Mikšová, f. 149r.

¹⁰³¹ Mariana Filipová, f. 52r.

¹⁰³² Obě citace in: Eva Mikšová, f. 149r. Vzhledem k dobovému šatníku, širokým a dlouhým sukním a spodničkám, bylo skrývání jednodušší.

zastavení krvácení) nemusí nastat vůbec. Proto, pokud Běta chtěla potlačit myšlenky na těhotenství, mohla zcela klidně házení v břiše považovat za zcela jiné zdravotní potíže.

Jak ukazuje její druhý výslech, vzpomínky a subjektivní vnímání těhotenství byly záměrně zkreslené, vedené snahou odvrátit podezření. Pohyby dítěte a jiné příznaky těhotenství mohly totiž dobře posloužit i důkaz předčasné smrti plodu. K té totiž nemuselo dojít pouze během samotného porodu, či bezprostředně po něm jako tomu bylo v případě Mikšové nebo Králové.¹⁰³³ Celým vyšetřováním Alžběty se vine vyprávění o situacích, kdy si během těhotenství vědomě i nevědomě uškodila. Ostatně během několika měsíců před porodem, kdy žena již nepochybovala o tom, že je těhotná, měla čas uvažovat, zda a jak by bylo možné dítě potratit i co od blížícího porodu může očekávat. K poranění plodu v děloze podle Běty došlo postupně několika způsoby: pádem na náledí, vezením na voze a bitím od macechy.

Tři čtvrtě roku po prvním výslechu (v říjnu 1707) Běta zmiňuje, že o svém těhotenství věděla již od konce srpna předchozího roku a že o něm nepochybovala.¹⁰³⁴ Tohle náhlé vzpomnutí, že cítila živé dítě naposledy měsíc před porodem, bylo vedeno snahou přesvědčit soud, že dítě mělo „*krček zlámanej a hlavičku stlačenou*“ ne proto, že ho po porodu usmrtila, ale proto, že po Hromnicích roku 1707, měsíc před porodem, upadla na pravý bok v Hradci před domem u krejčího Mádla. Osm měsíců poté, během kterých měla možnost přemýšlet v šatlavě o možné obhajobě, ji napadla právě tato taktika s nešťastným pádem.

Po pádu jí prý praskla voda a začala bolest v břiše.¹⁰³⁵ Žádná z očitých svědkyní nicméně Bětu nepodpořila, naopak její výpovědi zpochybnily. Nespadla podle nich totiž na bok, ale jen jí podklouzla noha, spadla na koleno, které si nejspíše vyvrtila. Děvečka Kateřina to vylíčila soudcům srozumitelně: „*Na nic sobě nestejskala, jenom na tu nohu.*“¹⁰³⁶ Konečně také porodní báby Justina Štěpanin a Mandelína Dudová možný pád vyloučily.

Náhlý pád byl ostatně oblíbenou taktikou velké části žen obviněných z infanticidia. Někteří soudcové (například syndik Matěj Andrýs nebo Jiří Runde)

---

¹⁰³³ Voršila Králová přemísťovala dítě s nezávanou pupeční šňůrou, což byla příčina jeho úmrtí. *Voršila Králová*, f. 335. Eva Mikšová rovněž ze slabosti šňůru nezávanou, jak jsme si ukázali, omdlela.

¹⁰³⁴ *To jsem já na sobě znamenala hned po po s. Bartolomějem, že jsem těhotná, ale živý dítě jsem cítila asi čtyři neděle před porodem.* In: Alžběta Zimandlová, f. 297r.

¹⁰³⁵ „*Voda ode mě vyskočila, v pravým boku jsem bolest měla. Byla voda, jak obyčejně před porodem bývá. Já jsem hned se lekla, co to bude.*“ Tamtéž, f. 270r.

¹⁰³⁶ Tamtéž, f. 272v.

slyšeli ten samý argument už z úst Mariany Filipové (1702).¹⁰³⁷ S podobným pádem se také starší vyšetřovatelé Karel Bireta a Baltazar Pergamen mezi lety 1697 a 1699 setkali u Mariany Dalšovské, která upadla na ulici¹⁰³⁸ i u Voršily Králové, které zakopla o vyvýšeninu.¹⁰³⁹ Ženy samozřejmě tvrdily, že před pádem dítě cítily, ale po pádu už ne.¹⁰⁴⁰

Když selhal příběh s pádem, přešla Alžběta o půl roku později, 7. května 1708, k jiné možné příčině smrti dítěte, ke zmíněné cestě do Znojma na voze políkenského formana. Opět začala vypovídat o událostech od prvních pohybů dítěte s tím, že o těhotenství nevěděla: „*Nevědla jsem nic, že jsem těhotná, potom, než jsem do Znojma jela, cítila jsem tuhle na levej straně, že se mi něco hejbá.*“ Na pád před domem na náledí už zdánlivě zapomněla, nyní se soustředila pouze na cestu vozem: „*Zase sem se s tím formanem vrátila a na tej cestě na voze hrozně se strášla, takže to na voze střesení velká příčina býti může smrti toho dítěte.*“¹⁰⁴¹

Pokud by příběh s formanem nestačil, vzpomněla si Běta i na bití od macechy, která jí vynadala za neposlušnost a několikrát jí vyčinila prutem ještě před tím, než nevlastní dcera odjela hledat tovaryše do Znojma. Macecha Mandelína byla samozřejmě obezřetná a zaklínala se, že k potratu po tomto výprasku dojít nemohlo. Horší to bylo s následným přistrčením: „*I taky sem ji k posledku, před jejím odjezdu do Znojma vytloukla, ale ona mnou, kdy jsem na ni běžela, nejprve strčila, já se rozhněvala, popadla sem ji a hodila s ní na truhlu, ale jsem nevěděla, že je těhotná, ale já nevím, aby sobě byla tu něco uškodila.*“¹⁰⁴²

V závěru vyšetřování pak měli soudci k dispozici tři události, ze kterých si mohli vybrat. Každá z nich mohla podle ní ublížit jejímu nenarozenému dítěti:

---

¹⁰³⁷ „*Cítila sem vždycky živý až do postu, potom sem upadla, když sem dříví v náruči nesla před síní, sklouzla sem z lavky na kámen na levou stranu, bylo to ten den před postem.*“ In: Mariana Filipová, f. 52r.

¹⁰³⁸ „*Padla sem já jednou večír před provodní nedělí před našima okny na ulici, až mi hlava od země odskočila, až sem sotva vstala, hospodyně se mne ptala, co jest ti, já jí povídala, že sem padla až sem sotva z místa vstala.*“ In: Mariana Dalšovská, f. 454.

¹⁰³⁹ „*So falle ich nieder und falle mit den seiten gerad über den stieg, dass nur gleich übel ist worden, da setzte ich mich auf dem stieng nieder, und wasche mich wenig im gesicht, dass mir wieder ist besser worden.*“ In: Voršila Králová, f. 294v.

¹⁰⁴⁰ „*Aber das kind habe ich von der stunde an, nicht mehr empfunden, vorhero habe ichs allzeit empfunden.*“ Tamtéž. O strategiích náhlého pádu u těchto žen také DIBELKA, J.: *Obranné strategie "zmrhaných" žen*, s. 12–14.

¹⁰⁴¹ Alžběta Zimandlová, f. 360v.

¹⁰⁴² Tamtéž, f. 297v.

„Já nemůžu ničemu jinšimu příčinu dáti, leč tomu pádu, vedení, neb bití od macechy, (...) věčím dílem ale vedení.“¹⁰⁴³

Alžběta byla v konfrontaci se svědky i v souladu s nálezy porodních bab a lékařů opakovaně usvědčena ze lži, ale zároveň (věrná paradoxu lháře) tvrdila, že vždy říkala čistou pravdu: *„Já nemohu jináč říct, leda bych musela lhát, že jsem mu smrt učinila.“¹⁰⁴⁴*

Všechny tyto události podle ní nastaly koncem ledna, respektive začátkem prosince, což dle jejího vyprávění mělo být v průběhu šestého měsíce (jako početí uvedla dobu po sv. Bartoloměji – 24. 8. 1707), ovšem po výpovědi svědků se ukázalo, že to bylo dříve (kolem sv. Jana – 24. 6. 1707 nebo dokonce ještě dřív kolem sv. Ducha), tedy se nehoda stala v průběhu osmého, či začátkem devátého měsíce. Její vyprávění o předčasném porodu nedonošeného dítěte dostávalo povážlivé trhliny.

Tyto rozpory logicky, stejně jako v případě Evy Mikšové, vedly k žádosti o použití tortury, která následně proběhla ve dvou stupních (palečnice a natahování na žebřík). Během mučení, tři dny po třetím výslechu (11. května 1708), dokázala přijít i s dalšími způsoby mechanického potratu: *„Tomu nejvíce příčinu dávám, že jsem škopky s vodou na bříše naschvál nosila, i taky když jsem předla, vždyckny i naposled brzo před porodem, naschvál jsem břicho kolenem tlačila, aby dítě umrlý bylo, jak bych okázala kterak.“¹⁰⁴⁵* Výsledkem byl stejně jako v předchozím případě rozsudek smrti, zasláný do Hradce 20. července 1708.¹⁰⁴⁶

Alžběta celé dva roky urputně vyvíjela snahu vyšetřovatele přesvědčit, že neexistuje jiná možnost než, že dítě už bylo skutečně mrtvé. Aby její argumentace byla úplná, všechny střípky následně poskládala i do žádosti o milost, kterou s ní sepsal punčochář Eliáš Okenfus (viz dále).

Přestože její dopis popisoval komplexní příběh bité, osudem stíhané a zcela nevinne mučednice, porodní báby, zemský felčar Málek i městský doktor Fríd se shodovali v tom, že dítě bylo Alžbětou usmrceno. Porodní bába Justína Štěpánova jasně dala najevo, že dítě se narodilo na čas, že rozhodně nemohlo být usmrceno před porodem.¹⁰⁴⁷ Nejdříve vyjádřila i překvapení, když slyšela o Alžbětině pádu, ale

---

¹⁰⁴³ Tamtéž, f. 298v.

¹⁰⁴⁴ Tamtéž, f. 321r.

¹⁰⁴⁵ Tamtéž, f. 327v.

¹⁰⁴⁶ NA Praha, *fond Apelační soud, Ortelní manuály české, č. 147, Rozsudky 1706–1708*, f. 199–200; Kopie zasláná vrchnímu hejtmanovi Kölschovi. In: *Alžběta Zimandlová*, f. 336r.

¹⁰⁴⁷ *„Nein, dieses Kind hat nicht können in Mutter Leib Todt seye gewesen. Das Kind ist Rechtzeitig dann es hat die Nägel und Haar, ist ein Mägdlein.“* Tamtéž, f. 273.

v souvislosti s časovými údaji možnost vlivu pádu na smrt dítěte popřela: „*Pokud upadla, nejspozději třetí den by se to bylo již projevilo, ale ne o devět dní později.*“¹⁰⁴⁸

Druhá bába byla obezřetná: „*Toť je hned vidět na něm, že má krček zlámanej, ale kdož můž zajisté vědět.*“¹⁰⁴⁹

Rovněž doktor Fríd a ranhojič Málek popsali tělo jako „*na čas došlou dívku, s hlavou směrem k pravé paži přetočenou, s pupeční šňůrou nezavázanou a s oběma pažemi poraněnými.*“¹⁰⁵⁰ Soud dal za pravdu lékařům a bábám, s tím, že dítěti musela ublížit Alžběta až po porodu tím, že mu zlomila vaz.

Pokud bylo vyloučeno poranění před porodem, či jiná snaha o potrat, ze které soud ženy podezíral (použití bylin k vyhnání plodu, umačkání dítěte), byly následně, jak už jsme viděli v případě Evy Mikšové a Alžběty Zimandlové, důležité konkrétní události, které se odehrály během porodu. Vyšetřovatelé se zaměřovali na otázky, kde, jak a v čí přítomnosti se odehrál.

Všech pět žen mělo společné, že porodily dítě bez pomoci. Některé jako Filipová nebo Zimandlová pozdě večer, jiné jako Králová, Mikšová a Dalšovská brzo ráno nebo v poledne. Nejvíce pod kontrolou byla právě Mariana Dalšovská, která porodila přímo v městské šatlavě. „*Třetího Augusti (1699) ze Šatlavy správa panu rychtářovi (Baltazaru Pergamenovi) přišla, že jest nadotčená Mariana Dalšovská v šatlavě slehla, mrtvý dítě porodila, a to že jest sčernalý, byvši tam poslán Pan Doctor i taky městská bába (...) u přítomnosti pana Rychtáře spatřila to dítě.*“¹⁰⁵¹

Právní poslová, která měla Marianu v šatlavě na starosti, následně popsala bezprostřední události kolem porodu: „*ona, že ji bolí v kříži, já jí pravila, aby vstala a aby chodila po světnici, ona chodila, a v tom přišla od ní s. v. voda jako ku porodu, že byvši prostovlasá běžím pro čepec, ona, než já přijdu, na okamžení měla dítě, to leželo již na zemi, ani se nehnulo, poněvadž bylo mrtvý. Já je zdvihla, dala sem je na lavici, zavinula sem je do jakýs košile, až bába přišla.*“¹⁰⁵²

Pokud se dítě narodilo předčasně, jako v případě Mariany Dalšovské, soudce nejdříve zajímalo, zda se nejedná o násilné vyhnání plodu. Mariana podle porodních bab potratila dítě ve vězení úmyslně. Vyšetřovatelé si proto kladli otázky, jak se něco takového u nich, v šatlavě za radnicí mohlo stát? Kdo jí pomohl a čím?

---

¹⁰⁴⁸ Tamtéž, f. 273v.

¹⁰⁴⁹ Tamtéž, f. 274r.

¹⁰⁵⁰ Ohledání lékaře se uskutečnilo 25. 2. 1707, tamtéž, 285v.

¹⁰⁵¹ Mariana Dalšovská, f. 439r.

¹⁰⁵² Tamtéž, f. 441r.

Porodní bába Bartlová okamžitě spatřovala zmíněné dítě a dosvědčila, že dítě bylo narozeno předčasně a že „*po bříšku bylo zmodralý, na levý tváři též zmodralý a krví podběhlý.*“ Následně vyslovila velmi jasné podezření na potrat, nejspíše na násilné poranění plodu v těle matky: „*Nemůže se z toho nic jinějšího domejšleti, než žeť jest ho v sobě nějak utlačila, ale živýť jest nemuselo na svět přijíti neb jest již bylo hrubě zavřeskly a porušený, jako by již chtělo zahrnívati, tak že již předtím muselo den nebo dva životě umrlý býti.*“¹⁰⁵³

Až dosud by to byl zcela obvyklý případ vyšetřování prostého smilstva, který se ale po tomto nálezu porodní báby, podpořeném dalšími posudky, změnil ve vyšetřování potratu. Stejně jako v případech infanticidy zde tedy začal hrát hlavní roli záměr pachatelky „*že ho v sobě nějak utlačila.*“ Vina nicméně mohla být Marianě potvrzena pouze tehdy, pokud byly důkazy (příznání), že obviněná skutečně jednala se záměrem dítěti uškodit. Výslech se proto nyní zaměřil na možnost, že „*si nějak sama do boku nebo do břicha šťúchala anebo mačkala a kolikrát to udělala?*“¹⁰⁵⁴

Protože ovšem Mariana úmysl popírala, byly vyslýchány další osoby, které zpětně odhalily okolnosti celého porodu. V tomto případě se jednalo o tři ženy, právní poslovou Rozinu, manželku biřice, která se o Marianu v šatlavě starala, potom Marianinu matku Marušku Dalšovskou a druhou porodní bábu Apolenu Schulerin (Šulerku), která byla matkou Maruškou zavolána přímo k porodu.

Zkušená Apolena, již sedmdesátiletá porodní bába, potvrdila stanovisko mladší kolegyně Bartlové. Podle ní muselo být dítě již nejméně tři dny mrtvé, protože bylo nahnilé. Navíc se bába shodovala s míněním právní poslové, že si to mohla Mariana způsobit tím, jak celé dny lehávala na vyzdívce zamřížovaného okna a sledovala dění za mřížemi cely. Tím si musela dítě v břiše umačkat. To ostatně již dříve zmiňovala právní poslová. Matka Maruška možnost potratu popírala s tím, že se chce o dítě sama starat. Rovněž slibně viděla svou kariéru kojné i sama Mariana, která měla navíc přislíbenou finanční pomoc od vojáka Krupičky.¹⁰⁵⁵

Potom, co vyšetřovatelé vyloučili, že by jí někdo podal oknem nějaký přípravek k vyhnání plodu i že by užívala nějaké jiné koření, se nakonec upnuli k podezření báby Šulerky a právní poslové, že si Mariana často tlačila na břicho, když

---

¹⁰⁵³ Tamtéž, f. 439v.

¹⁰⁵⁴ Tamtéž, f. 442r.

¹⁰⁵⁵ Druhý výslech Mariany: „*Pro Boha prosím, nač bych se byla utahovala, každý mi říkal, že mohu k nějaký paní za chůvu přijíti, že se mohu dobře míti, když mi Pán Bůh pomůže.*“ Tamtéž, f. 442r. Matka tvrdí, že by dítě ráda opatrovala. Také souložník Krupička nabízí, že se o něj bude starat.

hleděla ze šatlavy ven oknem. Vynutili si na Marianě přiznání jaké potřebovali: „*Leda když sem někdy z tesknosti již na 9 neděl z okna hlídávala a na vokně břichem položená líhala, potom z lavice, když sem někdy skočila, jestli sem sobě kdy co uškodila, než ale lavice jest nízká.*“¹⁰⁵⁶ Že šlo o úmysl, Mariana ovšem zpochybňovala celou dobu pobytu ve vězení: „*Copak bych byla naschvál prudce z lavice skákala, poněvadž sem již taková byla a lidi to o mě věděli (padla na kolena a s velkým pláčem mluvila), abych hned krk dáti měla, nevím, čemu to přičítati mám, že to dítě o život přišlo.*“¹⁰⁵⁷

Mariana byla nakonec odsouzena pouze za prosté smilstvo k sedmnácti neděním vězení a následnému vymrskání z panství.¹⁰⁵⁸ Stejně jako v případě Evy Mikšové i zde se nabízí otázka, zda skutečně nešlo jen o nehodu. Na potrat mohly mít vliv špatné hygienické a životní podmínky, podvýživa, nepohodlí, které těhotná žena ve vězení měla. Vyšetřovatelé v čele s rychtářem Pergamenem se upnuli k nápadu, že si žena ublížila úmyslným ležením na okně a skákáním z okna na zem. To ale bylo nesmyslné v případě, že souložník byl ochoten dítě zaopatřit, matka byla ochotná se o vnučce sama postarat, a konečně i Mariana měla alespoň nějakou naději, „*že může býti u nějaký paní za chůvu.*“ Smrt dítěte ale vždy vyvolávala podezření na vražedný úmysl matky. Zvláště pokud měla tak špatnou pověst mezi lidmi jako Mariana. Navíc jak jsme viděli v lékařské literatuře, obecně panoval soulad v otázce, co se stane, pokud si matka příliš tlačí na břicho nebo dokonce „*skáče z lavice.*“

Také Mariana Filipová stejně jako ostatní ženy, nejdříve tvrdila, „*že jest to jen tak nětco maličkého*“¹⁰⁵⁹ a přesvědčovala rychtáře Štefla o tom, že potratila. Když ale bylo mrtvé dítě vykopáno ve stodole, byla Filipová usvědčena ze lži. Porodní báby i konšel Dvořák ale přísahou potvrdili, že dítě bylo dospělé a vyvinuté. Proto obviněná nakonec přiznala, že „*v pondělí večír jsem porodila Jen sem je zavinula do zástěry a položila vedle sebe na postel na tej straně, kde muž líhá jen na holou slámu a dala sem na ně na celý svrchní peřinu, aby se zadusilo, aby žádný nic nevěděl.*“ Ani v tomto případě se porod neobešel bez komplikací. Mariana porodila v pondělí ve tři ráno a až do večera dalšího dne „*ležela ve světnici na lavici.*“¹⁰⁶⁰ Rozhodně jí nebylo fyzicky

---

¹⁰⁵⁶ Tamtéž, f. 442v.

¹⁰⁵⁷ Tamtéž, f. 454r.

¹⁰⁵⁸ Tamtéž, f. 468v.

¹⁰⁵⁹ Mariana Filipová, f. 64r.

¹⁰⁶⁰ Mariana Filipová, f. 51.

dobře ani před samotným porodem, provázely jí návaly horkosti střídající se se zimnicí, což opět přičítala již zmíněnému pádu.¹⁰⁶¹

V některých případech porod naopak proběhl, zdá se, rychle a nezanechal příliš rozpoznatelné následky. Běta Zimandlová v pondělí večer 21. února 1707 porodila dítě ve vesnici Buku na dvoře punčocháře Ondřeje Lukše. Jen vyběhla z domu a tam beze jakéhokoliv hluku (protože v domě byla návštěva) porodila: „*Vně, na dvoře, u jednoho chlívk, vypadlo ze mě beze vsí bolesti, já strhla ze sebe zástěru, a zavinula i sem je, a zastrčila sem je ve chlívk pod stříšku, a přikryla sem je spazdeří. Šla jsem zase do síně, stála jsem u hospodyně u kuchyně. (...) Neříkala jsem jí nic, než šla jsem zasej do světnice, a posadila jsem se k kolovrátku, a předla jsem, jakoby nic nebylo.*“¹⁰⁶² Dítě podle ní bylo již mrtvé, protože neplakalo a ani nedýchalo.¹⁰⁶³

Alžběta Marie Lukšová potvrdila, že dívka přišla do světnice celá bledá a stěžovala si na pocit řezání a bodání v břiše. Hospodyně přiznala, že jí měla řádně vyhubovat za to, že se tak potuluje, ale že zrovna neměla náladu. Bez známky podezření se jí naopak snažila poradit a pomoci jí.¹⁰⁶⁴ Večer pustila veškeré pochybnosti z hlavy.

Stejně jako u Zimandlové, oba porody Voršily Králové měly rovněž typický průběh, společný mnoha pachatelkám infanticidia. Utajené těhotenství, o kterém nikdo neměl ani nejmenší tušení. Potom náhlý a pro okolí překvapivý porod mrtvého dítěte. Své druhé dítě (první se narodilo a záhy umřelo kolem roku 1692, před odchodem manžela na vojnu) porodila během předení vlny týden před letnicemi roku 1697 v přítomnosti další svědkyně. Když dopředly vlnu a vracely se domů, Voršile se najednou udělalo nevolno a zašla si na stranu. Potom ale druhá děvečka zaslechla, jako když „někdo něco vylévá“, a okamžitě se rozběhla za Voršilou. Alina Feuererová byla natolik překvapená, že reagovala expresivně: „*du Taufend Sackr, du hast ein Kind, wo hast das Kind?*“ Voršila na to řekla, že dítě nemá, jen se trásla bolestí a slabostí. Potom druhá děvečka našla na zemi dítě, které Voršila porodila, krvavé

---

¹⁰⁶¹ „*Lehla sem za kamna, ono mně tam bylo mdlo, zalehla na lavici, ono mně tam bylo horko, zašla ven, chodila sem po síni, ono mě bylo zima, zašla do komory, do peřin, abych se zahřála, to bylo k samému večeru.*“ Tamtéž, f. 52r.

¹⁰⁶² Tamtéž, f. 269r.

¹⁰⁶³ *Dítě ale nebylo nic krvavý, já se hned lekla, že je umrlý, udělala jsem kříž na něm, neb jsem od sněhu předce viděla, že je umrlý a nejní krvavý, neb jsem jej k hubě přidržela a poznala, že nedýchá a umrlý je.* In: Alžběta Zimandlová, f. 323v.

¹⁰⁶⁴ *Sie ist halt ganz bleich in die kuhl zu einkommen und gesagt das sie so einschneiden und getimmen in leib hat, ich solt ihr schelten geben, dass sie dorhin sein. Ich aber hat kein schmacken gehabt, hab ihr auch nichts geben, sondern zu ihr gesagt, sie sollte am besser umb kehren und daraus s. v. hornen so wirkst ihr helfen, von kind aber hab nichts schreien gehört.* Tamtéž, f. 275v.

a očividně mrtvé. Podle Aliny bylo dítě „*zcela na čas, nicméně bylo bílé, tak jak živé děti bílé nebývají, i také promodralé, což já poznám, neboť jsem již devět dětí odrodila, že potom bylo v obličejích zčernalé, tak jak mrtvé děti bývají.*“¹⁰⁶⁵

V tomto případě měla Voršila štěstí na přítomnost dalších svědků, kteří se zaručili za to, že dítěti již nešlo pomoci. Podobná situace se ale opakovala i o pět let později. Tentokrát se znovu těhotná (již ale okolím podezíraná) Voršila kolem páté hodiny ráno s bolestí břicha vypotáčela ven z komory v domě Alžběty Vydrové. Druhou děvečku poprosila o něco na zklidnění nevolnosti: „*Auvej, což mně bolí břicho, dej mi kus zázvoru.*“ Na což děvečka Rozina reagovala s rostoucím podezřením, že právě v komoře musela Voršila porodit.¹⁰⁶⁶ Během krátké chvíle po sobě stihla uklidit a schovat dítě do truhly. Zdá se, že u svého třetího dítěte, které se narodilo prokazatelně živé a v truhle plakalo, si počínala velmi zkušeně, nedala najevo žádné rozrušení, ani překvapení a šla se postarat o dobytek. Ostatně Rozina dodává: „*Voršila chodila po domě, jako by jí nic nebylo.*“ Jestliže z odpovědi Evy Mikšové můžeme oprávněně získat dojem, že se jednalo o vyděšenou prvorodičku, stejně starou Voršilu Královou můžeme vnímat jako otrlou a smířenou ženu, která opakovaně odmítá stát se matkou.

V případech prvorodiček jako byly Mikšová, Dalšovská a Filipová se ženy potýkaly s fyzickými obtížemi a porod pro ně nebyl jednoduchou záležitostí. Další dvě zkušenější ženy dokázaly očividně potlačit bolest, jednat velmi rychle a relativně rozvážně. Voršila Králová s Alžbětou Zimandlovou neměly také daleko k tomu, aby úspěšně ukryly tělo dítěte, obě dvě se ale už před porodem setkávaly s podezřením komunity a tento prvek sociální kontroly jakékoliv šance na úspěch zhatil. Ještě o krok dále se dostala Mariana Filipová, která jako jediná vdaná žena mohla spoléhat na určité

---

¹⁰⁶⁵ Celá výpověď: „*Nachmittag gehet sie von mir weeg, wo wir den Haar geschwungen ein wenig auf die Seiten in einfach etwa drei schritt weit und sagte nichts zur mir, dass ihr übel were, über kleine winzige weil, höre ich ein gießend habe vermeint, es bricht, so springe ich gleich zur ihr, und sage; du taufend sackr, du hast ein kind, wo hast das kind? Sie sagte nichts zur mir, sondern zitterte vor Schmerzen und vor Schwachen. Ich finde das Kind auf die Erde liegen, ganz abgeledigt von ihr, mir an dem Ort, das Nabelschnur ist ein kleines zeichen, dass blutig gewesen, aber das Kind war mauss Tod. So nimbe ich dasselbe und schreie gleich auf die Wirtin, sie soll mit mudtorle und warmen wasser kommen, sie lauft gleich, so haben wir in 7. wassern das Kind gebadet, haben aber kein leben bei Ihne finden können, was wir für mittel gebraucht, und gelabt, ist alles umsägt gewesen. Das kind war recht auf die zeit umbwar ganz weiß, sonst ein lebendiges Kind ist nicht so weiß, sondern blaulicht, dass weiß ich gar wohl, dann ich habe auch selber 9. Kinder gehabt aber den anderen tag ist das kind ein wenig schwarz in gesicht gewesen, wie ein todes kind ist. Wie wir dasselbe gelobt und kommen, war es were lebendig gewesen, hette ich doch gerne gehabt.*“ In: *Voršila Králová*, f. 297v.

¹⁰⁶⁶ „*Ona v komoře musela porodit nebo já, jak sem ráno vstala, šla sem s mou peřinou do komory, Voršila mně právě na prahu potkala, šla proti mně z komory.*“ In: *Voršila Králová*, f. 53v.

soukromí a pomoc manžela. Dítě se jim sice povedlo nepozorovaně zakopat, ovšem Marianino náhlé onemocnění, spolu s chybějícím vysvětlením svého domnělého těhotenství, o kterém se ve vesnici již delší dobu spekulovalo, nakonec vedly k jejímu udání a uvěznění. Zásadními faktory, které ovlivnily „úspěšné“ spáchání infanticidia, kromě zatajení těhotenství, vyhnutí se pozornosti komunity byly i nepředvídatelný faktor samotného porodu, který mnohé ženy nemohly ovlivnit a situaci řešily na poslední chvíli (i proto, že nemohly přesně odhadnout, kolik jim zbývá času do porodu), a konečně i chybějící pomoc někoho známého, partnerů, rodiny, přátel, která by jim situaci značně ulehčila.

Stavěly se ale všechny ženy k těhotenství negativně? Nemůžeme místo částečně promyšleného zločinu předpokládat spíše popření, lehkovážnost a neopatrnost? Z mnoha pramenů je zřejmé, že na sugestivní otázky soudců, zda a jak si chtěly ženy uškodit většinou odpovídaly vyhýbavě.¹⁰⁶⁷ Voršila Králová, stejně jako Alžběta Zimandlová se opakovaně velmi kladně vyjadřovaly ke své roli matky. Pro Voršilu by bylo „tisíckrát milejší živé dítě na svět přivést“¹⁰⁶⁸, rovněž Alžběta věděla, že „je lépe dvacet dětí zplodit nežli jedno z světa připravit.“¹⁰⁶⁹

Navzdory těmto proklamacích o přijetí ženského údělu, Králová se Zimandlovou porodily tři, respektive dvě děti mrtvé. V kontextu jejich vyšetřování je tak můžeme považovat buď za ženy pronásledované obrovskou smůlou, nebo za recidivistky, které navzdory předchozímu varování opakovaně končí v jindřichohradecké šatlavě.

Svá předchozí těhotenství se ženy vytrvale snažily také využít k podpoře své nevin. Oblíbený se stal argument, že kdyby chtěly, mohly přece zahubit již své první dítě. Nejenže by to nebylo vůbec těžké, protože na nich nikdo nic nepoznal, ale navíc je okamžitě napadal více jak jeden způsob, jak by to šlo provést.¹⁰⁷⁰ Jak zmiňuje Alžběta, vždyť přece o panenskou čest jí šlo už v tom prvním případě: „Pročez

---

¹⁰⁶⁷ K tomu také TINKOVÁ, D.: *Ilegitimita*, s. 156.

¹⁰⁶⁸ „Ich habe alles gutes im sün gehabt, und were mir tausend mahl lieber, wann es were lebendig auf die welt kommen.“ In: Voršila Králová, f. 320v.

¹⁰⁶⁹ Rozhovor doplněn na základě konfrontace obou žen. In: Alžběta Zimandlová, f. 298r. V jiné verzi byla ještě expresivnější: „Je lípe pomoci na svět než ze světa. K tomu, že se mnohá čtyři i pětkrát skurví a pán Bůh je živí, že mně též živiti bude“ Tamtéž, f. 362r.

¹⁰⁷⁰ „Ale kdybych je byla chtěla zmařit, mohla sem to snadno dovédsti, do netčeho zavinout, zadusit, anebo zamačkat, poněvadž na mně nebylo dobře znát a žádný o tom nic nevěděl.“ In: Voršila Králová, f. 350. Podobně i Zimandlová: „kdybych mu byla chtěla něco udělat, byla bych to někde jinde udělala, já jsem mu nic neublížila.“ In: Alžběta Zimandlová, f. 278v

*kdybych se byla chtěla takového mordérského skutku dopustiti a dítě zahubiti, byla bych to učinila tomu prvnímu dítěti, nebo tu běželo o mou čest panenskou, kterou sem však rači stratila, nežli bych byla to dítě zahubila.*¹⁰⁷¹

Takové uvažování naopak navozuje zdání vraždící špatné ženy, která o svém činu přemýšlela nejednu noc a promýšlí i argumenty na svou obhajobu. Ve srovnání s kategorií vraždící děvečky, která s lehkostí uniká spravedlnosti již mnoho let, zde máme ovšem ženy, kterým se jen se štěstím povedlo uniknout napoprvé, a druhé setkání se spravedlností bylo dosti bolestivou a často přímo smrtící záležitostí.

Ne všechny ženy uvažovaly jako vražedkyně. Mnohé z nich ztráty svých dětí litovaly a přivedly na svět živé dítě. Podle Daniely Tinkové mnohé dokonce smrt dítěte oplakaly. Smrt dítěte pro ně znamenala velkou pohromu, navzdory společenským potížím, které by jim v blízké budoucnosti přineslo.¹⁰⁷²

Chovaly se tedy ženy k mrtvému dítěti krutě a netečně, anebo jednaly s určitým dobrým úmyslem? Některé z pachatelek si byly bezprostředně po porodu vědomy, že bezbrannému mrtvému dítěti hrozí mnohá nebezpečí také z okolí, což by vražedkyni nemělo příliš trápit. Jestliže v letácích často vystupovalo divoké prase nebo vlk, který sežral nehlídané dítě, ženy z jindřichohradecka často uváděly, že dítě schovávaly, aby na ně nepřišel pes nebo kočka, protože „oni takové hned vycítí.“ Proto Voršila schovala své dítě do truhly, Alžběta přikryla slámou ve stodole a Mariana Filipová zahrabala mrtvolku do hlíny ve stodole.¹⁰⁷³ Takovéto jednání mohlo být ale pouze snahou o ukrytí těla dítěte. Na druhou stranu, pokud ženy měly jen ty nejlepší úmysly, vyšetřovatelé mohli chápat takové snahy za chvályhodné (minimálně v rámci úcty k mrtvému tělu).

Soudce ale je zajímala mnohem důležitější věc: proč dítěti nezavázaly pupeční šňůru? Na to ženy odpovídaly, že to bylo kvůli slabosti (Mikšová), rozptýlení (Králová), nedostatku času, nevědomosti či to považovaly u mrtvého novorozence za zbytečné (Zimandlová). Voršila tvrdila, že byla příliš rozptýlená okolním děním

---

¹⁰⁷¹ Alžběta Zimandlová, f. 360v. Podobně mluvila i matka desetiletého dítěte Dorota Morávková: „Kdybych byla je chtěla zamordovat, byla bych to prvnímu dítěti udělala“ TINKOVÁ, D.: *Ilegitimita*, s. 154.

¹⁰⁷² TINKOVÁ, D.: *Ilegitimita*, s. 156–157.

¹⁰⁷³ Jak vypovídají, jejich cílem bylo dítě ochránit: „Já se bála, aby na ně nepřišla žádná kočka nebo pes, oni takový hned cítí. On nám tam Beníšků pes skákával oknem v létě, když bejvalo otevřený.“ In: Voršila Králová, f. 364v. Běta Zimandlová přikryla dítě odpadem: „Aby pes nebo kočka na ně nepřišel.“ In: Alžběta Zimandlová, f. 362r; Svědkové v případě Filipové: „Ona jim odpověděla (porodním bábám), že měla jen něco málo, že jí to kočky zanesly.“ In: Mariana Filipová, f. 62v.

a myslela také na svoje povinnosti v hospodářství.¹⁰⁷⁴ Obě služebné, které na ni čekaly ve světnici, měly velmi vážné podezření, že před nimi něco tají, a proto na ni neustále křičely. To ke klidnému a racionálnímu uvažování moc nepřispívalo. Voršila se stejně tak domnívala, že na zavázání pupeční šňůry má ještě čas později: „*Nezavázala, položila sem je zatím do truhly, myslila sem, že mu nic nebude, až podojím krávu, potom že jim je dám.*“¹⁰⁷⁵

Jestliže v případě Králové porodní bába přiznala, že pupek byl krvavý a že dítě umřelo kvůli tomu, že mu „*ušla krev*“, v případě Evy Mikšové to zdánlivě nebyl ten samý případ. Pupek jejího dítěte „*nekrvavěl ani za mák, ten pantlíček u něho byl pěkně bílej.*“¹⁰⁷⁶ Vzhledem k výše popsanému dramatickému průběhu celého porodu je ale pravděpodobné, že na zavázání pupku prostě už neměla sílu: „*Kterak sem mohla pupíček zavázat, když sem na tej straně ležela, kde voda byla a se vomejvala a dítě na druhej straně (...) Inu jak pravím, jak mám smutná žena jináč říct, když sem na nic zlýho nemyslila.*“¹⁰⁷⁷ Nakonec přiznala vražedný úmysl s tím, že „*na to nedala pozor.*“¹⁰⁷⁸

Alžběta Zimandlová přiznala, že zavazovat pupek mrtvému dítěti nepovažovala za nutné a že i tak pro dobro dítěte udělala víc než dost: „*Udělal sem s rukou na ně kříž, a zavinula sem je do zástěry, však kdybych viděla, že jest to dítě živý, neb pupek krvavej, hned bych byla pupek zavázala, a kdybych byla dítěti něco na životě udělala, hned bych se přiznala, aby mě život vzali, ani bych sobě taky na světě nechtěla živa býti.*“¹⁰⁷⁹

Ani v otázce zavázání pupeční šňůry tak nemůžeme stoprocentně říci, že se jednalo o úmysl s cílem nechat dítě vykrváct. Přestože v porovnání s jinými způsoby usmrcení dětí, o jakých se zmiňují další prameny (jako pozření prasetem, utopení ve vodě, zahrabání v hnoji nebo násilné pobodání, popálení, či jiné poranění), se jednalo o relativně milosrdnou smrt, kterou bylo možno vydávat i za nedbalost, nešťastné opomenutí matky, ženy se nevyhnuly dalšímu vyšetřování, které odhalilo často i jiné možné příčiny vraždy. Nezavázání pupku bylo vnímáno jako přitěžující okolnost.

---

¹⁰⁷⁴ „*Jak sem já měla mu pupek zavázat, když ale potom tak na mě křičely.*“ In: Voršila Králová, 346v.

¹⁰⁷⁵ Voršila Králová, f. 334v.

¹⁰⁷⁶ Eva Mikšová, f. 148v.

¹⁰⁷⁷ Tamtéž, f. 168r.

¹⁰⁷⁸ Tamtéž, f. 188v.

¹⁰⁷⁹ Alžběta Zimandlová, f. 282v.

Jak dokládají i další prameny z tohoto období, řada žen tvrdila, že dítěti pupek nezavázala pouze proto, že jednoduše nevěděly, jak se to správně dělá nebo, že po ruce neměly zrovna nic, co by mohly k ošetření použít. To zmiňují nejen jindřichohradecké ženy, ale hned několik dalších pachatelek ze středočeské oblasti.¹⁰⁸⁰ Jak dodává Surá, i toto tvrzení se dalo velice lehce vyvrátit. Nejen, že v dobovém účesu žen se nacházela vždy nějaká tkanice nebo pentle, ale ženy rovněž při sobě měly nějaký ostrý předmět, nožík nebo potřeby na šití.¹⁰⁸¹ Rovněž moderní příručky soudního lékařství dokládají, že nezavázání pupečníku vede ke smrti vykrvácením pouze vzácně.¹⁰⁸²

V pamfletech jsou pachatelky infanticidy popsány jako nemorální, sexuálně aktivní svůdkyně, které se vlivem ledabylé výchovy rodičů daly na špatnou cestu a páchaly po mnoho let větší množství vražd dětí. Tyto smilnicí děvečky, které vystupují téměř jako prostitutky, mají spadeno na počestné muže (hospodáře), které chtějí svést. Následně rodí nemanželské děti beze strachu z odhalení, často bez cizí pomoci a daří se jim unikat spravedlnosti. Právě tato děsivá představa fiktivních letákových příběhů, tento stereotyp vraždící děvečky, nejvíce pronásledovala současníky. Realita byla samozřejmě jiná.

Pro část žen těhotenství bylo první zkušeností a jen málokteré z nich prožily bezproblémový porod. Mariana Filipová byla delší dobu po porodu slabá a nepochybně trpěla, Evu Mikšovou její tajný porod málem připravil o život, Mariana Dalšovská porodila ve vězení bez pomoci a ani pro ni nebyla jednoduchá záležitost. Snad jen Voršila Králová opakovaně prokázala schopnost porodit téměř nepozorovaně. V jednom případě si poodešla stranou, v druhém případě porodila v domácnosti plné spících lidí. Rovněž Zimandlová porodila na dvoře statku, ve kterém se zrovna odehrávala návštěva místního rychtáře. Pozdní hodina a snad i tající sníh zakryly její stopy, kromě náhlého krvácení, které zakryla tvrzením o silné menstruaci, na sobě nedala nic znát.

Jestliže měl soud důvodné pochybnosti o příčině smrti dítěte, tak tomu nemalou měrou přispěly pověst a sociální postavení ženy. Pracující děvečky s předchozími sexuálními zkušenostmi nemohly být ponechány komunitou bez povšimnutí. Pomluvy, které zpochybňovaly jejich čest, nakonec musely být brány v úvahu. Jen

---

¹⁰⁸⁰ SURÁ, A.: *c. d.*, s. 71–78.

¹⁰⁸¹ Tamtéž, s. 77.

¹⁰⁸² ŠTEFAN, Jiří – HLADÍK, Jiří: *Soudní lékařství a jeho moderní trendy*. Praha 2012, s. 182.

těžko bychom ale v tomto případě mohli hovořit o raněnovověké Médee se „*srdcem z oceli a očima z mramoru*.“ Navzdory proklamacím populární publicistiky i dobových právních kodexů žádná z žen nebyla zkušenou ani zákeřnou vražedkyní, ovšem snaha zakrýt hanbu, neztratit zaměstnání, zachovat si dosavadní životní úroveň a společenské kontakty je nejčastěji vedla k pasivnímu způsobu vraždy dítěte. V tom, nejspíše na základě dobré znalosti abortivních praktik, vynikala Voršila Králová, která si po porodech tří mrtvých dětí nakonec vysloužila pouze trest za trojnásobné cizoložství.

I jindřichohradecké pachatelky po porodu nejednou končily v slzách. Často v podobné situace jako všechny ostatní matky (piety), kterým bylo dítě odebráno nešťastným řízením osudu (uneseno, zavražděno, či jinak usmrceno z dalších obtížně vysvětlitelných příčin). Mariana Filipová, jak zmiňuje písař, „*při tomto téměř celém examinu velmi srdečně plakala a jednak svého dítěte a toho nešlechtného skutku litovala.*“¹⁰⁸³ I Eva Mikšová se zaklínala, že se jí musí věřit, že „*zlý oumysl neměla*“, že „*velikou bolestí nevěděla, co dělá neb mluví*“ a „*lomíce rukama s pláčem a naříkáním pravila: kterak bych to mohla udělat a je zastrčit. Ach můj Bože!*“¹⁰⁸⁴

Snad některé z nich i nezaslouženě vytrpěly mučení. Jako zoufalá Běta, která „*roztáhla ruce a hlasitěji takto mluvila: Já nevinná mučedlnice, já toho neučinila, ani neusmrtila, já nevinná mučedlnice, já jináč nemohu říct, než že jsem nevinná, nevinně trpím, nevinně umřu, na svět tak mrtvý přišlo.*“ Bolest působená katem u ní vedla k projevům zoufalého fatalismu: „*Proto jsem se nenčkom trápiti dala, abych za moje předešlý i ten hřích něco vystála a trpěla, všeckno ukřižovanému Bohu a blahoslavenej bolestnej Panně Marii poroučím, je všeckno pravda, a chci mile ráda na to umříti, že jsem to dítě sama v sobě svývolně usmrtila, nechť se dáleji se mnou stane, co chce.*“¹⁰⁸⁵

---

¹⁰⁸³ Mariana Filipová, f. 62r.

¹⁰⁸⁴ Eva Mikšová, f. 168r.

¹⁰⁸⁵ Citované úryvky postupně in: Alžběta Zimandlová, 325v a 328v–329r.

8. 5. Ženy a vyšetřovatelé (mezi samosprávnou a královskou apelací)

*„Ona o krok k předu předkročila:
Vám známo všem, co jsem já zavinila,
jsouc matkou dítěte i vražednicí.
Mně neleká hlas, prolitou krev krví mstící;
Mně nezbyvá vic radosti v tom světě,
Mně každého květ blaha na odkvětě.“¹⁰⁸⁶*

V básnickém díle, které navazuje na tradici českého romantismu, se zhrzená dívka Marie obrací přímo na své soudce, mezi kterými je i její milenec Alfred. Představuje se soudcům jako vražednice, která už se ničeho neleká, kterou na světě nečeká nic jiného než smrt. Předkládá svým soudcům přesně takové přiznání, které by chtěli z obžalovaných získat. Ve skutečných případech z počátku 18. století ale téměř žádná z žen nevyjevila pravdu tak lehce. Žádná z vyšetřovaných neřekla, že je vinna, že se už ničeho nebojí a rozhodně se nepřiznala, že je matkou dítěte, nebo dokonce vražednicí. Samotný vyšetřovací proces byl zdoluhavý, než byl vyhlášen rozsudek, musely „inquisitky“ přestát celou řadu často ponižujících výslechů, dlouhé měsíce věznění a někdy i fyzické mučení. V této kapitole se budeme věnovat samotnému průběhu vyšetřování.

Jak už bylo ukázáno, před vrchnostenské soudy se případy dostávaly, pokud žena otěhotněla v průběhu nemanželského vztahu a problém pro vrchnostenskou správu by mohlo představovat případné nemanželské dítě (které se navíc narodilo mrtvé v případě Voršily Králové i Mariany Dalšovské), nebo v horším případě, že bylo nalezeno tělo dítěte a následně byla situace vyšetřována jako jeho vražda (Mariana Filipová, Alžběta Zimandlová, Eva Mikšová). Jak uvidíme, zatímco první část vyšetřování, uvěznění a první výslech byly v rukou městské samosprávy, v dalších fázích celého procesu se akta zasílala dál a o případech rozhodovala vrchnostenská dvorská kancelář a následně, jak vidíme i v případě Evy Mikšové a jejího souložníka Hanuše Starého, pražský apelační soud.

V zápisech z knihy ortelů je komplikované drama matky a dítěte posuzováno už pouze jako delikt zahubení neřádně nabytého plodu a historická aktérka je zredukována na několik textových identifikátorů, je označena vlastním jménem,

---

¹⁰⁸⁶ HÁLEK, Vítězslav: *Alfred*. Praha 1858, s. 22

věkem, povoláním a příslušností ke konkrétnímu panství. Rysy každého případu právníci srovnávají s okolnostmi popsány v právnických příručkách (zejména v díle Bedikta Carpzova, Julia Claria, ale i Jakuba Weingartena) a normativními příručkami (kromě zemských a městských zákoníků se objevují odkazy rovněž na knížecí reskripty a také na říšské zákoníky). Žitý svět, který jsme sledovali v předchozích kapitolách, se přesunul do světa protokolárních akt, naučení, korespondence a intertextuality. Konstrukce matky vražedkyně v této fázi dostávala mnohem pevnější obrysy nebo byla naopak zcela vyvrácena. Na konci celého procesu mělo být ono požadované přiznání: „*Jsem matkou dítěte i vražednicí.*“

8. 5. 1. Trest za smilstvo a cizoložství

Začněme těmi zdánlivě jednoduššími případy. U Králové a Dalšovské šlo z počátku o vyšetřování cizoložství nebo prostého smilstva (běžného provinění trestaného nucenými pracemi nebo finanční pokutou),¹⁰⁸⁷ které se ale následně změnilo v obou případech také na podezření ze zahubení neřádně nabytého plodu.

Zvýšenou pozornost vyšetřovatelů k těmto dvěma případům, které se jinak nevymykaly z poměrně hojně stíhané mravnostní kriminality jindřichohradeckého panství,¹⁰⁸⁸ přitáhla na jedné straně podezřelá smrt dítěte, která se odehrála v městské šatlavě (Mariana Dalšovská), na druhé straně opakovaný přestupek cizoložství (u Voršily Králové), který v průběhu let vystoupal k trojnásobnému přečinění (cizoložství s Václavem Korandou, neznámým rejtařem a obdankovaným vojákem), spojený se smrtí dvou novorozenců (1697, 1702).

I přes vyšetřování z násilného zabití plodu tedy tyto dvě ženy před jindřichohradecký soud nedostalo obvinění z infanticidia, ale jejich všeobecně známý nemanželský poměr, který nevedl k včasnému uzavření sňatku. Obě dvě slíbená manželství u Dalšovské i Králové se během vyšetřování ukázala jako málo pravděpodobná. Jiřík Krupička se na radu svého otce ze vztahu finančně vyvázal. Jeho povinnosti v armádě a následně ani zhoršený zdravotní stav mu ani dodržení tohoto slibu neumožnily. Václav Koranda se sňatku rovněž zřekl, vzhledem k Voršilině pochybné pověsti popřel otcovství dítěte.¹⁰⁸⁹

---

¹⁰⁸⁷ Ke stíhání smilstva a cizoložství MATLAS, P: *Shovívavá vrchnost*, s. 63-86.

¹⁰⁸⁸ Přehledně tyto mravnostní postihy shrnul DIBELKA, J.: *Obranné strategie "zmrhaných" žen*, s. 5–20

¹⁰⁸⁹ Na rozdíl Korandy například mladý Řehoř Starý manželství Evě Mikšové ani nikdy nesliboval. K otcovství se ale nikdy nezřekl, i proto, že z doslechu věděl, že se jejich dítě narodilo mrtvé. Bartoloměj

Oba případy měly i další společné rysy. Ženy se po porodu zdržovaly přímo ve městě nebo nedaleko od něj a byly biřicem přivedeny k výslechu na jindřichohradeckou radnici. Stejně jako v jiných případech vyšetřování smilstva nebo cizoložství na jindřichohradeckém panství, byly následně obě obviněné konfrontovány se svědky, kteří měli potvrdit počet a četnost sexuálních styků i své případné otcovství a určit, ze které strany žádost ke styku vzešla. Když byly tyto okolnosti vyjasněny, při v druhém a případně třetím výslechu se už vyšetřovatelé věnovali pouze podezřelým okolnostem porodu.

Případ Mariany Dalšovské z června roku 1699, která, jak jsme už viděli, porodila mrtvé dítě přímo v šatlavě, byl specifický tím, že porod byl předčasný a radní Runde, Pergamen, Bireta a Siess byli nuceni v první řadě vyloučit možnost mechanického potratu nebo potratu uměle vyvolaného bylinami. Mariana sama tvrdila, že „*nic do huby nevzala*“ a že „*každý jí říkal, že může k nějaký paní za chůvu přijít, že se může dobře mít*.“¹⁰⁹⁰ Dokonce, že i její matka „*by byla ráda viděla, abych je byla živý měla a do času donosila, že by ona byla sama opatrovala, abych já byla mohla se do služby dostat*.“¹⁰⁹¹

Do případu zasáhl i purkmistr Runde, který zašel za otcem dítěte Krupičkou a chtěl, „*aby něco dal, asi 4 nebo 5 rýnských na vyživení*“,“¹⁰⁹² za což Mariana výměnou měla napsat citovanou ceduli (kapitola 8. 1.) s tím, že po Krupičkovi již nikdy nic nebude požadovat. Mariana rovněž v říjnu 1700 sepsala „*pokorně šetrné Memoriale*“ adresované hraběti Černínovi, ve kterém žádala „*o slitování a odpuštění, svého velkého, smilného hříchu*“, za který ona „*hříšná a zarmoucená osoba, arestem šatlavním již rok stížena, v kterémžto arrestu velkou nouzí je, těžko se vyživuje i někdy hlad pociťuje*.“¹⁰⁹³

Po prostudování případu černínská dvorská kancelář, zastoupená úředníky Christianem Josephem Ömbem a Christophem Valentinem Langerem (v té době ještě sídlící v Mělnice), rozhodla celý případ konzultovat s apelačním radou von Steinhoffem. Podezření z úmyslného potratu zde bylo vyloučeno a bylo posouzeno, že její pád v šatlavě měl vliv na smrt dítěte, ale nebyl úmyslný. Její případ nebyl

---

Filip naopak svůj slib splnil, do manželství však byl nejspíše dotlačen rodinou. Jestli v případě Alžběty Zimandlové existoval tovaryš Hans, potom manželství nejspíše slíbil rovněž, nicméně jeho slib byl mnohem neurčitější než u výše uvedených mužů.

¹⁰⁹⁰ *Mariana Dalšovská*, f. 442r.

¹⁰⁹¹ Tamtéž, f. 442v.

¹⁰⁹² Tamtéž, f. 445r.

¹⁰⁹³ Tamtéž, *Memoriale*, f. 464.

posuzován jako vražda dítěte a nebyl stanoven ani odpovídající kapitální trest (*gemeinsame Kindermorderin Straff*), nýbrž celý případ byl považován za nehodu (*aus andere accidenti*), což dokládá především její tvrzení, citované v naučení: „*co pak bych byla naschvál prudce z lavice skákala, poněvadž jsem již taková byla a lidi to o mě věděli,*“¹⁰⁹⁴ což zároveň Mariana přiznala za „*velkého pláče.*“

Její špatná pověst jí nijak nepřitížila,¹⁰⁹⁵ naopak i vzhledem k množství svědků, kteří se snažili její situaci řešit (rodiče partnerů, souložník Krupička i radní Runde), zde bylo rozhodnuto v její prospěch a samozřejmě ve prospěch vrchnosti, neboť mladá šenkýřka mohla městu ještě dobře posloužit. V tomto případě byl nakonec nařízen trest čtrnácti dní veřejných prací a k rozsudku bylo připojeno rovněž napomenutí pro hospodyně a hospodáře, kteří celý případ nenahlásili dříve, přestože o nemanželském vztahu věděli.¹⁰⁹⁶

Případ Voršily Králové (1702–1707) byl o něco komplikovanější v tom, že její výpovědi si protirečily. Úmyslně používala taktiku matení soudu a protahovala celý proces. Jak jí ostatně během výslechnů napomínali měšťané: „*Ty toliko právo podvozuješ a přelháváš, ledacos leckams mluviš, a domníváš se, že se z toho nějak vypleteš, a zatím se víceji zaplétáš.*“¹⁰⁹⁷

Zatímco první část vyšetřování z let 1686–1687 byla relativně rychle uzavřena zneuctvujícím trestem a vězením pro oba provinilé (Voršilu i čeledína Václava Korandu), neboť oba dva se ke styku přiznali a dítě se prokazatelně narodilo mrtvé, v druhém případě se jednalo o náročnější proces, neboť si Voršila protirečila v každém ze tří výslechnů a pro vyšetřovatele bylo těžké se v jejích výpovědích zorientovat, jak dokládají připomínky vrchnostenské kanceláře upozorňující na zdržování celého vyšetřování.¹⁰⁹⁸

Prvním problémem bylo určení souložníka. Čtrnáctého června 1702 Voršila vypověděla, že ji o necelý rok dříve (20. 8. 1701) přepadl „*rejtár, s bílým koněm a bílým pláštěm,*“ který jí vyhrožoval, že „*jestli mu nebude po vůli, že jí hlavu setne.*“¹⁰⁹⁹ Ovšem vdova Vydrová její tvrzení popřela tím, že „*měla něco s nějakým*

¹⁰⁹⁴ Naučení dvorská kanceláře, 16. 3. 1700, tamtéž, f. 463–464.

¹⁰⁹⁵ Připomeňme si, že manžela biřice Rozina i její hospodář Emer ji označovali za „*kurvu*“, která si ve vězení „*potírala ty svoje francouz, který měla a ještě má.*“ Tamtéž, f. 441v.

¹⁰⁹⁶ Naučení dvorská kanceláře, 16. 3. 1700, tamtéž, f. 463–464.

¹⁰⁹⁷ *Voršila Králová*, f. 362r.

¹⁰⁹⁸ „*Kterak pak to semotam pleteš? Nezdružuj déleji a nepřelhávej víceji práva!*“ Tamtéž, f. 362r.

¹⁰⁹⁹ Tamtéž, f. 334v.

obdankovaným vojákem, který se k ní do komory dobytí měl“.¹¹⁰⁰ V druhém výslechu tedy přišla otázka, zda to byl voják nebo rejtar? Na což odpověděla 20. 11. 1702, že voják, a za dalšího půl roku 17. 1. 1703, že nakonec byla s oběma, jen ji zradila paměť: „*Mě se zdá, že sem vám hned povídala o tom obdankovaným vojáku, leda bych byla strachy zapomněla, já jináče mluvit nemohu, necht' mi páni věří nebo ne. O tom rejtarovi, to je taky pravda, a kdyby se mě byl ten rejtar nezmocnil, já bych druhému byla tu noc nebyla po vůli*“.¹¹⁰¹

Druhé podstatné „klamání soudu“ bylo její zapírání těhotenství, které šlo ještě dál než u Dalšovské (která o něm „jen“ nikomu neřekla), v tom, že měla svou počestnou hospodyni, vdovu po předchozím hradeckém hejtmanovi Vydrovi, přemlouvat, aby její těhotenství utajila, když ji prý „*vzala za rameno a pravila, paní pro Boha vás prosím, tajte to!*“¹¹⁰², což Voršila odmítala s tím, „*já sama nevím, co jsem mluvila, v tom strachu. Já nezapírala a netutulala, já jen k paní říkala, aby se nelekala a nekřičela, že všechno dobře bude, a ona mě nemusela dobře rozumět, že dobře neslyší. Necht' bylo, jak chtělo, třebaš můj vlastní bratr byl, nechtěla bych tajiti*“.¹¹⁰³

Potřetí zmátla soud i tím, že zmiňovala 14. 7. 1702, že byla „*osm neděl v šatlavě a třikrát potom stála v kruhu [na pranýři]*“,¹¹⁰⁴ což v lednu následujícího roku popřela s tím, že „*seděla tolik v zámku ve vrátnici, než nemohu dobře pomatovat, zdali šest nebo sedm neděl, nětco takovýho. (...) V šatlavě městskej sem neseseděla, jen sem tam bejvala vyslýhána a potom dáleji žádnou pokutu nevystála, nestála jsem v kruhu jen jsem měla pouta na nohách. (...) Když já se již dobře nepomatuji, zdali sem to mluvila, já strachy sem kolikrát všechna zmámená*“.¹¹⁰⁵

Všechna tato nedorozumění a nevyjasněnosti se logicky projeví na průtazích celého vyšetřování. To muselo být vedeno přes tři výslechy, ve kterých musely být nové skutečnosti ověřeny, což následně zpomalilo i komunikaci s apelačním soudem. Rozhodnutí pokračovat ve výsleších vzešlo od úředníka Petera Kodýdka z dvorské kanceláře, která požadovala po hejtmanovi Kölschovi objasnění protichůdných

---

¹¹⁰⁰ Tamtéž, f. 362r.

¹¹⁰¹ Tamtéž, f. 363r.

¹¹⁰² Tamtéž, f. 349v (konfrontace).

¹¹⁰³ Citované výpovědi, postupně in: *Voršila Králová*, f. 351v; f. 347v a f. 362v.

¹¹⁰⁴ Tamtéž, f. 334r.

¹¹⁰⁵ Tři odpovědi jdoucí za sebou z červencového výslechu roku 1702, tamtéž, f. 363r.

výpovědí, zejména vyjasnění předchozího trestu Voršily a také konkrétní manipulaci s dítětem v domě hospodyně Vydrové.¹¹⁰⁶

Jasno bylo minimálně ohledně pobytu Korandy a Králové ve vězení a jejich potrestání. Jak zpětně dokládá nález vrchnostenské kanceláře v jindřichohradeckém zámku, Koranda spolu s Voršilou nikdy nepodstoupili první trest z roku 1697, přestože soudu Voršila tvrdila něco jiného. Po domluvě s hejtmanem Vydrou totiž složil Koranda tři zlaté a za provinilce se zaručili důvěryhodní svědkové – Korandův otec a švagr Voršily Králové Georg Zwicker. Václav s Voršilou tak strávili pouze sedm týdnů ve vězení během vyšetřování (Koranda ve městě a Voršila na vrátnici – Torstübe – v zámku).¹¹⁰⁷ Minimálně v druhé výpovědi se tedy přiblížila pravdě, vidíme ale, že hejtman Vydra v této záležitosti postupoval velmi pragmaticky a ke zneuctvujícímu trestu nedošlo, naopak o pár let později vidíme, že se Voršila stala služkou (v té době již ovdovělé) Vydrové.

Požadavky kanceláře na další výslechy byly uposlechnuty a Voršila byla konfrontována s hospodyní Vydrou i se služkou Rozinou. Po třetím výslechu z ledna roku 1703 následovalo další čekání. Celý případ byl shrnut ve zprávě Christopha Valentina Langerera z července roku 1704, kterou v lednu roku 1705 doplnil posudek konzultanta (Gutachten).¹¹⁰⁸ K tomu bylo roku 1706 přidáno i německy psané *Memoriale* Voršily, která si stejně jako Dalšovská stěžovala na podmínky ve vězení a prosila o brzké propuštění z již tři roky probíhajícího zadržování.¹¹⁰⁹

Teprve roku 1706 se apelační soud dostal k posouzení případu. Podstatný pro konečné rozhodnutí byl fakt, že od začátku bylo vyšetřování cizoložství spojováno s podezřelou smrtí dvou novorozenců. Voršila tajila těhotenství, porodila bez pomoci a byla odhalena s novorozencem v náručí, což ukazovalo na běžný průběh případů infanticidia. Na těle dítěte se nicméně nenalezly žádné známky násilí, pouze nedbalosti. Její případ byl nakonec, jako mnohé další případy cizoložství v daném období, i vzhledem k prokázané nepřítomnosti manžela, posuzován relativně mírně. V souladu s dobovou praxí nebylo přistoupeno k trestu smrti, navrhovaném Koldínem,

---

¹¹⁰⁶ Korespondence mezi kanceláří a zámkem, tamtéž, f. 350–360.

¹¹⁰⁷ Zpráva zasláná do Prahy ze zámku hejtmanem Kölschem 6. 2. 1703, tamtéž, f. 360.

¹¹⁰⁸ Gutachten (Praha 2. 1. 1705). In: *Voršila Králová*, f. 368–375.

¹¹⁰⁹ Memoria (květen 1706). In: tamtéž, f. 378.

ale jak ukázal Josef Vacek, apelační soud pravidelně v tomto období volil jiné možnosti trestání mravnostní kriminality.¹¹¹⁰

Apelační soud pod vedením hraběte von Steinhoffa¹¹¹¹ rozhodoval ve třech odlišných částech jejího vyšetřování, nejdůležitější bylo spáchání trojitého cizoložství, následně záměrné utajení porodu s následnou smrtí prvního dítěte roku 1697 a konečně nedbalost s následným úmrtím dítěte z roku 1702.¹¹¹²

V rozhodnutí ohledně cizoložství bylo zmíněno naučení císařského reskriptu z 28. 8. 1688, který zmiňoval případ dvojitého provinění Christiny Jäcklin a vedle vymrskání a vypovězení nabízel i trest šestitýdenních veřejných prací.¹¹¹³ V druhém posuzovaném bodu, v případě smrti prvního dítěte roku 1697, obě svědkyně, zejména zkušená matka devíti dětí Alina Ficálová, vypověděly, že bylo „*nezvykle bledé a druhý den v obličejí zčernalé, jako mrtvé děti bývají*“.¹¹¹⁴ Naučení se tedy shodovalo v tom, že „*dítě muselo být mrtvé již v břiše matky*“.¹¹¹⁵

Ve třetím případě bylo rovněž rozhodnuto o nevině Voršily, a to s přihlédnutím k tvrzení příručky právníků Julia Claria a Benedikta Carpzova, že dítě sice porodila sama, ale bylo prokazatelně živé a nedošlo tedy k tajnému usmrcení (neboť jej svědkyně slyšely plakat a naživu ho zastihla ještě i přivolaná porodní bába). Zejména Carpzov popisuje trest udělovaný dle římského práva za odložení dítěte, tedy ne přímé zabití, ale zanedbání péče.¹¹¹⁶ Podle naučení na ni rozhodně nemůže být uplatněn trest smrti (s odkazem na 8. artikul Caroliny),¹¹¹⁷ neboť nic nenasvědčovalo násilnému úmyslu, a doporučuje se jiný trest (poena arbitraria) za cizoložství, který má být zcela v kompetenci magistrátu města Jindřichova Hradce. Vedle výpovědí svědků byla

---

¹¹¹⁰ Různorodost trestů před josefínou v této oblasti ukázal mimo jiné na materiálu apelačního soudu VACEK, Josef: *Constitutio Criminalis Josephina a jeho vliv na rozhodovací praxi Apelačního soudu: Sexuální delikty v letech 1687–1727*. Praha 2019 (nevydaná magisterská diplomová práce).

¹¹¹¹ Kolegium využilo pro sepsání posudků služeb experta apelačního soudu, právníka a vrchního písaře Duchoslava Antonína Budína, dvou právníků Hotovce a Blovského a zemského prokurátora Schelhorna.

¹¹¹² 1) *triplex adulterium*, 2) *celato ventri et mortuam prolis partus*, 3) *celato ventre viva pervidem prolis partis, ses non ligatum um bilico ex incuria vel dolo matris sub secuta mortus*. Naučení zaslané z Prahy 13. 12. 1706. In: *Voršila, Králová*, f. 387–393.

¹¹¹³ WEINGARTEN, J.: *Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus*, s. 525.

¹¹¹⁴ „*Das Kind war recht auf die Zeit umbwar ganz weiß, sonst ein lebendiges Kind ist nicht so weiß, sondern Blaulicht, dass weiß ich gar wohl, dann ich habe auch selber 9. Kinder gehabt aber den anderen*

Tag ist das Kind ein wenig Schwartz in Gesicht gewesen, wie ein Todes Kind ist.“ In: tamtéž, s. 297v. Tuto výpověď cituje rovněž naučení 13. 12. 1706. In: *Voršila Králová*, f. 391r.

¹¹¹⁵ Tamtéž, f. 391r.

¹¹¹⁶ Citované dílo CARPZOV, B.: *Practica nova imperialis*, část 1, otázka č. 10, s. 46–47, s odkazy na odstavce 10 a 16 i zmíněné shrnutí případu, pozn. č. 1108 této práce.

¹¹¹⁷ V naučení byl rovněž vyloučen 131 artikul Caroliny, který se týká přímo infanticidia, jelikož nebyla naplněna jeho skutková podstata. Naučení, in: *Voršila Králová*, f. 391r.

důležitá i přísaha porodní báby a také nález městského lékaře Johanna Františka Lata (Ladta), který ve své zprávě „*nenšel na těle oběti ani jedno podezřelé znamení, která by bývalo mělo smrt dítěte způsobit.*“¹¹¹⁸

Rozhodnutí apelačního soudu nakonec přihlédlo i k průtahům celého vyšetřování. Králová tedy byla potrestána k „*tomu již drahný čas vystálému vězení (kteréz jí tu nějakej díl pokuty umazujícíe), ještě po tři dny, pořáde začnouc den trhovej, a to každý den celou hodinu, na planýři, držíce dvě spletené metly v svázaných rukách, veřejně představena, potom pak pryč z panství Hradeckýho skrze posla právního vyvedena a téhož celého panství prázdna býti má.*“¹¹¹⁹

Po pečlivém vyšetřování bylo cizí zavinění dětských úmrtí v těchto dvou procesech zcela vyloučeno a obě ženy si odnesly pouze podmíněčné, zneuctvující tresty, spojené se stíháním mravnostních deliktů prostého smilstva a trojnásobného cizoložství. Infanticidium bylo sice vyloučeno, přesto o něm vyšetřovatelé oprávněně uvažovali, minimálně v případě Králové.

Zatímco u Dalšovské se jednalo o smrt prvorozeného dítěte, které nebylo ani zcela donošené, a navíc porod probíhal ve zhoršených podmínkách městské šatlavy, u Voršily Králové by nás mělo zarazit, že dítě z roku 1702 bylo jejím v pořadí třetím nechtěným potomkem. Voršila přiznala smrt prvního dítěte z nepovedeného manželství s Jankem Králem, následně v přítomnosti dvou svědkyň porodila dítě Václava Korandy v červenci 1697 a konečně třetího potomka neznámého muže v červnu roku 1702. Ze všech tří případů vyvázla bez trestu. Lze pouze spekulovat, zda to byly povedené pokusy o infanticidium nebo skutečně nedbalé chování. Zdá se, že zástupci městské samosprávy, vrchnostenské kanceláře, úředníci ústřední správy nebo právníci apelačního soudu v souladu s dobovými právníckými příručkami i letáky měli oprávněné obavy, že před sebou mají bezcitnou mordýřku. Přítomnost svědků (žen na poli, žen v domě, matky biřice ve vězení) ale tajné vraždy vyloučila a paradoxně ženy zachránila od horšího trestu. Obavy ale nepochybně přispěly k prodlužování celého vyšetřování.

Známí souložníci obou žen (Jiřík Krupička a Václav Koranda) svým trestům unikli. Jak zmiňuje korespondence mezi radními a vrchnostenskou kanceláří, Jiřík

---

¹¹¹⁸ „*Kein einziges Verdächtiges Zeichen an dem gantzen Leib, vor auß der Todt deß Kindts erfolgen hette müssen, befindenen haben. Daß denn also undt nicht anderst seye, nehmen wir solches auff unsere Ehr trawen und glauben und gutes gewießen thuen.*“ Přísaha lékaře, tamtéž, f. 352r.

¹¹¹⁹ Pod rozsudkem podepsán zemský prokurátor Leopold Konrád Schmidt, 18. 4. 1707, tamtéž, f. 407–408.

Krupička již v době vynesení rozsudku nebyl mezi živými, Václav Koranda, zdá se, trestu unikl docela. V době opětovného otevření případu (roku 1702) se přihlédlo ke Korandově dobré pověsti (byl šťastně ženatý, otec dvojčat, sloužil u bratra v podruživství) a na jeho trest, jak zmiňovalo naučení, bylo zapomenuto: „*Václavu Korandovi, pro nevinu ženy a dítěte, se kterou nyní žije, trest sedmidenní arrest šatlavní, aby jemu promlčen a odpuštěn byl.*“¹¹²⁰ Vidíme tedy i v tomto případě zmíněný „dvojitý metr“, neboť nejen, že se Koranda prvnímu trestu zdárně (až na finanční pokutu) vyhnul, ale ani v opakovaném řízení mu nebylo nijak přitíženo.

8. 5. 2. Trest za vraždu dítěte matkou

Vyšetřování druhé skupiny případů se ukázalo jako mnohem komplikovanější a také, jak tomu u případů infanticidia bývá, rovněž časově náročnější. O průběhu první fáze vyšetřování, spojené se zajištěním pachatelů a ohledáním místa činu, nás nejlépe informuje případ Mariany Filipové.

Jak víme, vražda novorozeného dítěte Mariany a Bartoně Filipových byla odhalena díky aktivitě místní samosprávy. Do těchto funkcí byli většinou voleni významnější představitelé obce, jako byl sedlák Lukáš Štefl či starší a zkušenější konšelé Matěj Kuba a Jan Dvořák, kteří měli mezi vesničany patřičnou autoritu a prokázali již, že jsou zkušenými strážci veřejného pořádku.

Rychtáři a konšelé vesnických obcí, jako byly vesnice Zahradky, Buk nebo Sedlo, měli na starosti většinou sousedské spory nebo drobné majetkové delikty, nicméně nebylo neobvyklé, že byli dotázáni, aby vyšetřili i mnohem závažnější případy. Rychtář Štefl obdržel v březnu roku 1701 udání od pana správce, že Mariana Filipová měla nedávno porodit nebo potratit dítě. Proto si pozval Filipovy do svého obydlí, do domu s číslem popisným 1, kterému se i v pozdějších dobách říkalo *U Šteflů*. Tam už čekali i ostatní konšelé.¹¹²¹

Zde rychtář provedl první výslech, nejprve se na události domnělého porodu zeptal Bartoně a potom Mariany. Rychtář Štefl byl muž středních let (47 let) a vlastník

---

¹¹²⁰ Rozsudek nařízený dvorská kanceláří 17. 5. 1707. In: *Voršila Králová*, f. 409v. Rozpor mezi rozsudkem a skutečným trestem v tomto případě naznačuje (dále už ale nerozvádí) DIBELKA, J.: *Obranné strategie „zmrhaných“ žen*, s. 14.

¹¹²¹ Z dochovaných pramenů k situaci v Zahradkách kolem roku 1700 zejména výpisky z Pamětní knihy obce Zahradek, s. 6–16. Kniha zpětně lokalizuje historické usedlosti. In: <http://digi.ceskearchivy.cz/cs/133524> [cit. 28. 8. 2020]. Vesnice na konci 17. století čítala 25 usedlostí. K historii gruntu také pozemková kniha pro vesnici Zahradky z let 1614–1747. In: <https://digi.ceskearchivy.cz/721697/10/3776/2161/39/0> [cit. 21. 8. 2020].

jednoho z větších vesnických gruntů. V souladu s dobovou praxí byl do úřadu vybrán na základě hlasování členů komunity se souhlasem vrchnosti. Svou autoritu stejně jako ostatní vesničtí rychtáři zakládal na síti vzájemných vztahů, příbuzenství, přátelství nebo finančních závazků. Jeho osoba vyvolávala v Marianě obavy z odhalení a strach z jeho přirozené autority ji nakonec přivedl i k přiznání.¹¹²² Jakýkoli náznak odporu ze strany Mariany byl okamžitě zlomen, když za přítomnosti porodních bab rychtář odhalil její předchozí těhotenství. Následně poslal obě báby spolu s Marianou, aby donesly dítě.¹¹²³

V této fázi vyšetřování se rychtář dopustil několika omylů. Na rozdíl od radních města Hradce, kteří se podíleli na následném inkvizičním procesu a kteří s rodinou vyšetřované (až na výjimky) neměli žádné předchozí kontakty, v komunitě vesnice panovaly mezi rychtáři a rodinami přátelské vztahy. Lidé na sebe spoléhali, vzájemně za sebe ručili čestným slovem, panovalo mezi nimi přátelství, což byl nejspíše také důvod, proč rychtáři zmizelo tělo dítěte (*corpus delicti*) i proč uprchl Marianin manžel Bartoloměj.

V prvním případě rychtář Štefl poslal porodní báby k podezřelé samotné s výmluvou, „*že tomu báby lépe rozumějí než já, a že sem se domníval, že je bez toho ke mně přinesou, on zatím je konšel zpátkem obrátil.*“¹¹²⁴ Což v důsledku znamenalo, že mrtvé dítě nikdy „*neviděl ani nespátroval.*“ Vinu na tom nenesl ale jen rychtář, nýbrž i zmiňovaný padesátiletý konšel Dvořák, který zastavil porodní báby na cestě k rychtáři, s tím že všichni konšelé už se rozešli a nikdo už na ně nečeká: „*baba ke mně pravila, tuhle neseme to dítě, podívejte se na ně, že jest jak náleží na čas. Já se na ně podíval a viděl sem taky, že by mělo býti na čas. I pravím jim, když jest již mrtvý, co se máte s ním nosit k rychtáři, neste je zase zpátkem a opatřte je.*“¹¹²⁵ Vinou konšela

---

¹¹²² Jak Štefl ostatně také vypověděl: „*Žena mnoho nespírala, dělala se jako by chtěla plakat. Já jí poručil ven vystoupit, a skrze 2 baby, totiž Marianu Vondračku a Luciji Brchanku ji spatřit, tu když ony s ní vystoupily.*“ In: Mariana Filipová, f. 62v. K vesnickým rychtářům také MATLAS, P.: *Shovívavá vrchnost*, s. 124–136.

¹¹²³ „*Ona jim [porodním bábám] odpověděla, že měla jen něco málo, že jí to kočky zanesly. Baby ale nechťce tomu věřiti, touze na ni dotíraly, aby jim to ukázala, kde to má, nechť jest mnoho nebo málo, ona teprve se přiznala, že jest to v stodole zakopaný. To slyšíce, baby předstoupí zase do světnice, přede mně a 3. konšely a nám to tak povídaly, na čež sme my Marianě Filipovný s babami poručili do stodoly jíti, to vykopati a spatřiti.*“ In: tamtéž.

¹¹²⁴ Tamtéž, f. 63r.

¹¹²⁵ Mariana Filipová, f. 64r.

i neochoty rychtáře dítě ani nemohlo být předáno k ohledání soudu, neboť příčinlivý otec Bartoň, svého potomka odnesl a druhý den pohřbil.¹¹²⁶

V druhém případě rychtář nedoprovázel spolu s konšely podezřelého Filipa do Hradce, opět se vymlouval na své další povinnosti: „*Já sem s nimi nebyl, byl jsem již ten den předtím zde v městě.*“¹¹²⁷ Neopatrní nebo podplacení konšelé Bartoně v centru města ztratili. Konšel Matěj Kuba se ohledně tohoto incidentu vymlouval na slib Bartoňova otce Matěje Filipa, který šel rovněž se synem k výsledku: „*Já se bezpečil na otce, když on otci sliboval, že on ho neopustí a nezavede.*“¹¹²⁸ Trest za tuto druhou neopatrnost si ale neodnesl liknavý vesnický rychtář, ale pouze zmiňovaní konšelé „*oba přísežní Jan Dvořák a Matěj Kuba, pro tuž jich v tak veliké věci na sobě ukázanou nedbanlivost a nepozornost, osmidenním arestem šatlavním strestání býti mají.*“¹¹²⁹

I přes tyto nedostatky způsobené snad často chybějící motivací vesnických rychtářů a konšelů k vykonávání kontroly veřejného pořádku, stejně jako zmiňovaným neadekvátním finančním ohodnocením za plnění těchto povinností,¹¹³⁰ byla nakonec uvězněna a následně potrestána alespoň Mariana jako hlavní pachatelka zločinu. Jak můžeme vidět, pokud bylo uvěznění podezřelé ponecháno pouze na představitelích vesnické samosprávy často docházelo k drobným opomenutím, neopatrnostem a porušování zaběhnutého postupu, které znamenaly nejen zmizení některých svědků, ale i ztráty předmětu doličného. Vlivem těchto okolností i vlivem vzdálenosti vesnice Zahrádky od Hradce uběhlo mezi narozením dítěte a prvním vyšetřováním více jak tři měsíce (od konce února do začátku června 1701).

Zatímco za podezření a možné pokusy o potrat byly Dalšovská s Královou trestány podmíněným trestem smrti a vypovězením z panství, za prokázané infanticidium následoval trest smrti stětím a následné probodení srdce kulem. Rovněž v případě Filipové po konzultaci s právníky apelačního soudu přišlo očekávané rozhodnutí.¹¹³¹ Možná i proto, že Zahrádky spadaly jako vesnice přímo pod město

---

¹¹²⁶ Porod dítěte nastal koncem února 1707, kolem svátku sv. Matěje. Bartoloměj se podle výpovědi rychtáři vydal na cestu asi měsíc poté, tedy kolem 22. 3. 1701.

¹¹²⁷ *Mariana Filipová*, f. 63v.

¹¹²⁸ Tamtéž, f. 67v

¹¹²⁹ 20. 3. 1703, rozsudek pro zahrádecké konšely. Tamtéž, f. 113v.

¹¹³⁰ K tomu také MATLAS, P.: *Shovívavá vrchnost*, s. 136.

¹¹³¹ Stojí za zmínku, že u apelačního soudu těchto trestů v průběhu let 1694–1710 více než sto dvacet, a jen některé byly zmírněny na nucené práce nebo vězení. Naopak mírnější tresty byly aplikovány v případě pouhého podezření ze spáchání infanticidy, srovnej NA Praha, fond AS, *knihy ortelů*, inv. č. 145–148 a 264–266.

Jindřichův Hradec, rozhodli se měšťané bez váhání pro tento exemplární trest, který měl od činu odradit možné následovnice.

Mariana až do popravě vinila jen svého manžela tkalce a jeho snahu vyhnout se cechovním persekucím (pokutě za nemanželské dítě a smilstvo). Toto tvrzení v kontextu celého případu vypovídá spíše o tom, že Bartoň hrál v případě zásadní úlohu, skutečná míra jeho zapojení, ale i jeho další osudy nicméně zůstávají záhadou. Potrestána byla pouze sama vraždkyně, která byla 23. března, 1703, dva roky po spáchané vraždě, popravena na jindřichohradeckém popravním vrchu. Rychtářem Baltazarem Pergamenem, kterého doprovázeli zámeční mušketýři, byla Mariana vyvedena ze šatlavy. Následně byl právním poslem provolán její rozsudek, potvrzený městskou radou a vězenkyně znovu potvrdila veřejně svoji výpověď. Mušketýři vystřelili jednu salvu a konečně byla odsouzená předána pelhřimovskému katovi Kuželkovi, který spolu s pelhřimovským rychtářem přicestoval se dvěma vozy z Pelhřimova již několik dní předem. Po veřejné popravě a rituálnímu probití srdce už zbývala pouze poslední část procesu, pohřbení těla delikventky a platba všem zúčastněným. Rychtáři, biřic, jeho pacholek, mušketýři a kat si v tomto případě rozdělil 29 kop míšeňských zlatých a 5 grošů k tomu (z čehož jedna třetina připadla katovi). Tímto posledním zápisem o účtech také mizí historická postava Mariany Filipové z dostupných pramenů.¹¹³²

V případě, že byla podezřelá dopadena přímo ve městě nebo v jeho okolí, jako o šest let později Běta Zimandlová, celý proces zajištění „skutku zločinnosti“ proběhl mnohem rychleji a s menším rizikem, že se někdo ze svědků ztratí nebo se důkazy „ututlají“. Alžběta Zimandlová byla překvapena jindřichohradeckým biřicem, který se objevil na prahu domu Lukšových v Buku v úterý ráno 22. února 1707 (tedy hned pár hodin po porodu).¹¹³³ Následně ji bez okolků odvedl přímo do městské šatlavy. Chvilí poté se zpráva roznesla po městě a netrvalo dlouho, než macecha Mandelína svou nevlastní dceru navštívila: „*Když sme slyšeli, že je v šatlavě a že je již prázdná. Tehdy mě můj muž tam poslal, abych se jí ptala, kdepak to dítě dala, zdali je živý neb*

---

¹¹³² Soupis útrat na popravu in: *Mariana Filipová*, f. 114.

¹¹³³ Přišel dříve, než Běta stihla dítě vzít ze skryše ve stodole: „*V outerý ale právní posel pro mě přišel a mě sem do města přivedl.*“ In: *Alžběta Zimandlová*, f. 282v.

ne?“¹¹³⁴ S informací, kde leží tělo dítěte, potom macecha spěchala rovnou za rychtářem Svobodou.

Po provedení předběžného vyšetřování, zjištění dostupných informací o případu a zajištění důkazů (těla dítěte) byl za přítomnosti rychtáře a přísežných jindřichohradeckých měšťanů Matěje Andryse a Tomáše Šmutrmajera proveden první výslech. Ten proběhl v pátek 25. února 1707 a byl následně doplněn o výsledky dalších nejbližších svědků (hospodáře Lukše, jeho manželky Alžběty Marie, macechy Mandelíny, čtyř děveček: Kateřiny, Doroty Šilhan, Doroty Wasserpolákové a Lídy Fídlarové, a konečně porodních bab Justíny Štěpánové a Mandelíny Dudové). Na základě těchto faktů radní opět rekonstruovali postupný sled událostí.

Měšťané Jindřichova Hradce, u kterých vyšetřování pokračovalo (Andrýs a Šmutrmajer), měli vystupovat jako objektivní a čestní ochránci míru, náboženství a práva. Přistupovali k Alžbětě z pohledu presumce viny a soudili ji s určitou představou několikanásobné napravitelné vražedkyně, které se z podstaty věci nedá důvěřovat.

Se ženami se po jejich uvěznění vyšetřovatelé na rozdíl od členů vesnických komunit setkávali pouze několikrát do roka. V rámci inkvizičního procesu platilo jejich nadřazené postavení a nezpochybnitelná pozice přirozené autority. Pokud představitelé soudnictví vyslychané nějak osobně hodnotili, tak jen v rámci zaznamenaných otázek, jako „*bezbožné osoby, lživé, zatvrzelé, opovážlivé a tvrdošijné.*“ Vlastní postoje k obžalovaným a pocity z průběhu vyšetřování ovšem měšťané nezaznamenali.

Během výslechu se ovšem podezřelé nesetkávaly pouze se staršími měšťany. Jak jsme viděli ve všech případech, otázky ohledně ženského těla, těhotenství a porodu byly směřovány na porodní báby, které měly s tímto obdobím ženského života nejvíce zkušeností. Zatímco počestné manželky posílaly pro porodní báby dobrovolně z důvodu zdárného dokonání porodu a od porodní báby očekávaly pomoc lékařskou, terapeutickou (útěchu) i spirituální (rituály spojené s průběhem porodu), svobodné ženy, které porodily nemanželské dítě, se musely obávat vyšetření, které mohlo ohrozit veškeré jejich předchozí snahy o utajení těhotenství.¹¹³⁵

---

¹¹³⁴ Tamtéž, f. 276v.

¹¹³⁵ MYERS, W.: *c. d.*, s. 101–105.

Přestože existují případy, kdy porodní bába byla zapojena do případů infanticidy, či dokonce sama tajně páchala vraždy dětí,¹¹³⁶ ve sledovaných případech stála porodní bába vždy pouze na straně práva. Porodní báby byly spojené s vyšetřováním potratů a infanticidii již v textech prvních raněnovověkých zákoníků. Zatímco ve starších německých hrdelních řádech mělo být nejdříve podrobeno kontrole porodních bab tělo matky,¹¹³⁷ v pozdějších (modernějších) zákonících se mají porodní báby a lékaři zaměřit v první řadě na tělo dítěte (skutek zločinnosti), jeho vnější znaky dospělosti (vlásky, nehty), známky násilí a na kontrolu pupeční šňůry. Teprve pokud nemají vyšetřovatelé dítě k dispozici, má být prohlédnuta matka.¹¹³⁸ Tyto povinnosti vykonávaly nejen báby přísežné, ale v rámci menších vesnic jako byly Zahrádky i další báby venkovské.

V případě Zimandlové bylo tělo novorozence ohledáno v den výsledku, v pátek 25. února 1707, oběma porodními bábami a následně i lékařem Frídem a felčarem Málkem.¹¹³⁹ Jak jsme již viděli, jejich závěrem bylo, že dítě bylo došlé a že mu Alžběta zlomila vaz. Porodní bába Štěpánová v tomto případě rezolutně popřela,

---

¹¹³⁶ Samy porodní báby pak mohly být na základě této pomoci sankciovány, jak zmiňuje ŠUBRTOVÁ, A.: *Kontracepce*, s. 32. Za asistenci na smrti dítěte, které se narodilo mrtvé, ale jehož mrtvolu pomáhala ukryt, byla v Táboře odsouzena roku 1579 k zahrabání zaživa porodní bába Lída. In: STRAKA, J. (ed.): *c. d.*, s. 277–279. Dokonce panovalo podezření, že porodní báby mohou být i hlavními vykonavatelkami vražd, jak dokládá pamflet *Murderous Midwife with her Roasted Punishment*, jehož aktérka, zruďná porodní bába schovávala ve svém domě 62 dětských těl, které pomohla zahubit. ANONYM: *The murderous midwife with her Roasted Punishment*, London 1673. In: EEBO, sign. Wing M3097 2192.

¹¹³⁷ „Pokud nastane případ, že dívka, u které se předpokládá, že je panna, bude podezřelá ze zahubení dítěte, zejména by se mělo vyšetřovat, zda její tělo nabylo neobvyklých, velkých rozměrů (*grosse ungewöhnlichen*) a zda se poté zmenšilo, a také zda nebyla bledá a slabá. Pokud je objevena podobnost s výše uvedenými znaky, a pokud je dívka osobou, u které lze takovou podobnost očekávat, potom by měla být na uzavřeném místě vyšetřena vzdělanými ženami (*verständige Frauen*), do té míry, aby to usnadnilo následné vyšetřování; a pokud bude potvrzení potvrzeno, a ona přesto nepřizná svou vinu, potom by měla být podrobena tortuře.“ In: *Carolina*, článek XXXV, s. 48. Tento hrdelní řád nicméně neměl na území Koruny české právní platnost.

¹¹³⁸ Postup k ohledání těla dítěte i těla pachatelky popisuje *Carolina* (tamtéž). V pozdějším překladu tento samý postup najdeme i hrdelním řádu Josefa I.: „*Stal-li by se mord dítěte, má se vedle již pravených okolostojících při mrtvém dítěti dobře pozorovat, jestli jest došlé a v přirozeném běhu došlé, má-li nehýtky na rukouch a na nohách, vlásky na hlavě a přišlo-li jest sice náležitým způsobem na svět, zdalíž nějaké násilné znamení, obzvláště na prsech, krčku a hlavičce nemá, jak pupiček zaopatřený, zdalíž šňůra zavázaná, uřezaná neb odtržená jest. Kdyby ale mrtvé tilko před rukami nebylo, aneb dostatečně podezřelá osoba takový za svůj vlastní plod uznati nechtěla, tehdy právo takovou podezřelou ženu nejmíně skrze dvě přísežné, poctivé a rozumné báby, neb matrony, v tajných místech života přehledati dá, zdalíž při ní neomylná znamení porodu a takové domélosti se nenacházejí, kterými že nedávno jest porodila, bezelstně přesvědčená by byla.*“ In: *Josefina*, art. 5, § 6, s. 15–16.

¹¹³⁹ Porodní báby podaly své svědectví 22. 2., rovněž oba lékaři datovali své zprávy k pátku 22. 2. 1707. In: Mariana Filipová, f. 285–286.

že by se dítě narodilo mrtvé, rovněž i druhá bába Dudová posoudila nález, ač poněkud opatrněji, že zlomení vazů po porodu bylo očividné.¹¹⁴⁰

V některých případech byly báby nebo lékaři přítomni také následné konfrontaci ženy s tělem dítěte, která měla na základě šoku vést k přiznání pachatelky. Merry Wiesner dokládá, že se to často dělo za dramatických proklamací, které byly pozůstatkem tradičních ordálů: „*O nevinné dítě, pokud je tu někdo z nás vinen tvou smrtí, dej nám znamení.*“¹¹⁴¹

Alžběta byla s tělem konfrontována hned následující den, v sobotu 26. února, za přítomnosti felčara Málka, nikoliv ale už v citované podobě Božího trestu, ale pouze se záměrem vynutit si přiznání: „*Byvši ji nyní dítě ukázaný skrze zemského feltčera, že má zlámaný krček a hlavičku zamačkanou, a že to samo od sebe anebo od toho pádu nejni, nýbrž že mocí a kvaltem schválně usmrceno jest, jí domlouváno a na ni dotíráno, ona přece ustavičně zapírá, a na tom stojí, že od jejich rukou, aneb jakkoliv mrtvý vypadlo, a že mile ráda chce na to umřítí a krev svou prolít, jestli jest ona sama usmrtila, aneb zatlačila.*“¹¹⁴²

Výslech pokračoval o týden později, opět v pátek (4. března), kdy se z Běty snažili vyšetřovatelé vymámit přiznání, založené na informacích svědků, a především zmíněných soudních expertů: „*neb p. Doctor, p. Fried i baby, které všecky tomu dobře rozumějí, praví, že to dítě bylo dospělý a muselo živý na svět přijít.*“¹¹⁴³ Což ale Alžběta vehementně „*na svou duši*“ popírala. Hejtman a dvorská kancelář si následně vzali několik měsíců na přezkoumání a pročetí protokolů a na stanovení dalšího postupu.

Třicátého srpna téhož roku zmínil hejtman Kölsch nejasná místa ve výslechu, ohledně přítomnosti tovaryše, domnělého pádu a jeho vlivu na zdraví plodu i konkrétní smrti dítěte a doporučil konfrontaci se svědky.¹¹⁴⁴ Na základě této žádosti byla Alžběta potřetí vyslechnuta 31. října a její výpovědi konfrontovány s Dorotou Wasserpolákovou a Lídou Fídlarovou, které vyvrátily možný pád, který by způsobil potrat.

---

¹¹⁴⁰ Výslechy obou žen, z 22. 2. Štěpánová: „*Nein, dieses Kind hat nicht können in Mutter Leib Todt seye gewesen.*“ Dudová: „*Toť je hned vidět na něm, že má krček zlámanej, ale kdož můž zajisté vědět [že živý při porodu bylo].*“ In: Alžběta Zimandlová, f. 274.

¹¹⁴¹ WIESNER, M: *Working Women*, s. 71. V tomto případě při vyšetřování v Norimberku dítě dle záznamu skutečně „*zvedlo svou levou paži a ukázalo jí na svou matku.*“

¹¹⁴² Alžběta Zimandlová, f. 277r.

¹¹⁴³ Tamtéž, f. 278r.

¹¹⁴⁴ Tamtéž f. 288–290.

Celá dokumentace, která byla průběžně zasílána také dvorské kanceláři v Praze, kterou zastupovali opět úředníci černínské správy Johann Georg Meyer a Georg Adalbert Kirchner, obeznámený již s procesem Králové. Kölsch přeposlal doplňující otázky hradeckým měšťanům, kteří Alžbětu vyslechli znovu, nejprve po dobrém 10. prosince a následně požádali o svolení k mučení. Alžběta měla, jak udávalo naučení, dosud dostatek možností k přiznání.

Poté, co byl případ předán do mělnického zámku, rozhodovali již právníci bez osobního zaujetí, a tedy velmi přísně. Prozkoumání případu vyústilo v seznam otázek k dalšímu výslechu, který byl vypracován apelačním soudem s podpisem Kupce z Bílenberku v průběhu následujících dvou měsíců a zaslán zpět do Hradce hejtmanu Kölschovi 6. prosince.

V případě panovaly pochybnosti o jejím domnělém pádu, zároveň nebyly zcela objasněny krvavé stopy, které se našly na zakrváceném hadru. V posudku z ledna 1708, který opět nechala vypracovat ústřední správa pro apelační soud, byla zmíněna nutnost objasnit tvrzení, že *„žádná krev tenkrát s dítětem nepřišla, protože bylo umrlý, až potomně po porodu krev ze mě vyšla.“*¹¹⁴⁵ Což si částečně odporuje s výpovědí *„jak jsem v noci v setnici byla, prosila jsem děvče punčochářiný, aby mi nějakěj šat pučila, kterej jsem potomně v setnici [u kamen zastřela], kde slepice sedávaly, že ale u chlívku, kde jsem stála a porodila, krev na sněhu viděna byla, může bejt.“*¹¹⁴⁶ Vyřešení tohoto rozporu by částečně vyvrátilo Alžbětin popis předčasného porodu, neboť by podporovalo domnění vyšetřovatelů o zabití zdravého a plně vyvinutého dítěte.

Pokud se Alžběta nehodlala přiznat po dobrém, nezbývala vyšetřovatelům jiná možnost než sledovat další běžný postup, kterým bylo využití mučení. K tortuře museli mít vyšetřovatelé dobrý důvod, který byl nejčastěji založený na nejasných odpovědích a podezření ze zatajování podstatných informací. Klíčové pro využití tortury v případech infanticidia bylo v první řadě utajování konečné fáze těhotenství, vědomě utajený porod, navíc vykonán bez pomoci, byl popsán jako jeden z předpokladů následné vraždy dítěte. Alžběta Zimandlová v první řadě své těhotenství zapírala, nikomu o svém stavu neřekly ani Voršila Králová, Eva Mikšová i Mariana Filipová.

---

¹¹⁴⁵ Zpráva z 20. 1. 1708 podepsaná černínskými úředníky Mayerem a Kirchnerem. In: Tamtéž, f. 303–305.

¹¹⁴⁶ Ze zprávy zmizela původní informace, že onen šat schovala v setnici u kamen, srovnej původní koncept. In: *Alžběta Zimandlová*, f. 300r a následná zpráva ústřední správy, f. 304r.

Tajný, svévolně vykonaný porod, jak zmiňují právnické příručky, je automaticky podezřelý, protože žádná nevinná žena nemá k zatajování těhotenství důvod. Potom není jiné vysvětlení, než že se chystala dítě usmrtit.¹¹⁴⁷ Jak zmiňují také svědkové, Mariana Filipová zatajila své těhotenství před celou domácností a „*neřikala nic dalece, jen, že jí bolí v bříše*“,¹¹⁴⁸ přestože okolí ve vesnici Prostý o jejím těhotenství už dávno spekulovalo. Ani další ženy nic neřikaly, především proto, že se jich nikdo neptal, proto „že neměly velký břicho“¹¹⁴⁹ (Mikšová) tak proto, že „se bály a styděly (Zimandlová).“¹¹⁵⁰ Popírání a utajování těhotenství můžeme na jedné straně vnímat jako záměrnou dlouhodobou strategii s cílem usmrtit dítě, na druhé straně se ale jedná o komplexní rozhodnutí, ovlivněné reakcí okolí i dalšími faktory (popírání, skutečné obavy z ekonomických a společenských důsledků). Vyšetřovatelé mohli předpokládat druhou možnost, ale jejich úkolem bylo odhalit tu první.

Otázky k výsledku zaslal apelační soud v březnu 1708¹¹⁵¹ a směřovaly k odhalení lživých odpovědí, jak ohledně počtu smilných skutků s tovaryšem Hansem, tak i ohledně porodu mrtvého dítěte a jeho zakrytí krvavým hadrem. Na všechny otázky Alžběta ovšem 7. května 1708 odpověděla negativně, že se „*bála svých lidí*“, nezapírala, „*nemyslela, že to přijde tak brzo*“, že je nevinná, „*dítě nezamordovala*“, že nevěděla, že je těhotná, dokud „*neucejtila na pravé straně, že se něco hejbá*“ a že se jí „*křivda stává a může to Bohem dokládat, aby se jí ústa zalily krví, jestli co křivě mluví*.“¹¹⁵²

Konečně 11. května roku 1708 „*u přítomnosti urozeného p. hejtmana Františka Maxmiliána Khölesse z Khölssteinu, a w. poctivého, p. Jiřího Runde, p. Mathese Andriesse, p. Tomáše Schmuttermeyera a rychtáře ložního p. Pavla Svobody*“ bylo přistoupeno k útrpnému výsledku. Alžběta byla nejprve otázána na zasláné otázky po dobrém, když znovu vše popřela, přišel na řadu pelhřimovský kat Kuželka. Když jí mistr popravní ukázal palečnice a svíčky, reagovala na to s odevzdaností: „*Inu, nechť se mi tehdy stane, co chce, pro mou nevinnost a že jsem to dítě neusmrtila, všemu se*

¹¹⁴⁷ Viz citovaný úryvek Caroliny. In: *Carolina*, článek CXXXI., s. 172. Podobně k tomuto výkladu článku 131 také WEINGARTEN, J.: *Sylva Variarum*, s. 184–185: „*Welche ohne hilfliche geburt mit todtlicher verdächtigkeit geschehen muss, so ist desshalben kein glaubichere Uhrsach, dann dass dieselbe Mutter durch bösshaften Fursass vermeinte, mit Todtung dess unschuldigen Kindleins, daran sie vor, in, ober nach der Geburth schuldig wird.*“

¹¹⁴⁸ Examen Reginy, švagrové, 9. 6. 1701. In: *Mariana Filipová*, f. 52r.

¹¹⁴⁹ *Eva Mikšová*, f. 148v.

¹¹⁵⁰ *Alžběta Zimandlová*, f. 298r.

¹¹⁵¹ Manuál k útrpnému výsledku. In: *Alžběta Zimandlová*, f. 310–317. Od sedmnácté otázky se vyšetřovatelé od doporučených otázek v reakci na odpovědi (jiné, než očekávali) lehce odchylojí.

¹¹⁵² Volně shrnuto z examinu, *Zimandlová*, f. 321–324.

*poddávám, jak já tak vím, že je to, neb jsem v Telči i v Brně o tom slyšela, když tam byly mučení a lidi o tom rozprávěli, když mně nechtějí věřit, necht' již dělají, co se jim líbí.*¹¹⁵³

Na palečnicích, jejichž aplikace trvala přesně podle nařízení práva „čtvrt hodiny“ a byly jí postupně více utahovány opět opakovala předchozí tvrzení: „*netajila, nezapírala, bála se, že křik udělá, dítě přišlo na svět mrtvý.*“

Protože ale „*přece nic se nechtěla přiznati tehdy poručeno jí palečnice odvundat a k ostřejší tortuře přikročit.*“ Byla mistrem popravním přivázána na žebřík, vytažena a „*až na prsa svléknuta a obnažena, rozpráhla ruce a takto mluvila: Já nevinná mučedlnice, já toho neučinila, ani neusmrtila, já nevinná mučedlnice, já jináč nemohu říct, než že jsem nevinná, nevinně trpím, nevinně umřu, na svět tak mrtvý přišlo.*“¹¹⁵⁴

Opět na všechny otázky odpověděla negativně, stejně jako při výslechu palečnicemi, teprve když jí kat ukázal svíčky „*takto se přiznala, očima nahoru obrácenýma: „Nu Bože, s pánem Bohem, abych taky hlavu ztratila, usmrtila jsem je.*“¹¹⁵⁵

Následně, jak už bylo uvedeno, vymyslela hned několik možných způsobů a příčin, které zopakovala i po sejmutí ze žebříku, že se to stalo kvůli *luteránskému tovaryši, že nechtěla luteránský dítě. Že si uškodila tlačením na břicho před porodem při předení, zdvýchání těžkých věcí, z vozu po břicho lezla, škopky s vodou na břicho nosila, na břicho kolenem tlačila.*¹¹⁵⁶ To nejjednodušší přiznání, že mu „*krček zakroutila,*“ jak po ohledání usoudily porodní báby a shodovali se v tom i doktor s felčarem, však nikdy nevyslovila.

Aby vyloučili pochybnosti ohledně způsobu vraždy, měla Alžběta soudu vše ještě demonstrovat, jak přesně „*do břicha koleno vopřela,*“ což ale už nedokázala, neboť „*pro mdlobu oudův vohejbati nemohla,*“ a tak ji vyšetřovatelé nechali odnést zpět do šatlavy, kde zůstala „*na lavici pro bolesti, nemohouce ještě s sebou od mučení vládnouti, ležící.*“¹¹⁵⁷

U prvních tří žen, Králové, Dalšovské a Filipové, k mučení přistoupeno být nemuselo, jelikož u prvních dvou byla vražda dítěte vyloučena a třetí se přiznala

---

¹¹⁵³ Tamtéž, f. 324v.

¹¹⁵⁴ Tamtéž, f. 326r.

¹¹⁵⁵ Tamtéž.

¹¹⁵⁶ *Articuli Torturales*. In: Alžběta Zimandlová, f. 325–328.

¹¹⁵⁷ Výše uvedné odpovědi tamtéž, f. 325–328.

dobrovolně. U Alžběty můžeme ovšem sledovat celý průběh mučení, odpovídající zcela běžné soudní praxi. Rozdíl v jejím případě a předchozích byl ten, že s ní v době porodu nikdo nebyl a nebylo tedy možno dokázat jiné příčiny úmrtí plodu, utajený porod byl pro vyšetřovatele všech evropských zemí podstatným faktorem, který vedl k využívání tortury.

Přiznání za použití útrpného práva bylo považováno za úplné, přesto ohledně mučení panovalo mnoho nejasností a bylo potřeba dalších doplnění. Císařské reskripty i později Josefina se zmiňuje o případech jako byl ten Alžbětin, že „*kdyby však útrpné právo, jak nyní nařízeno, zjistěncem se vykonalo, on pak své přiznání, buď hned, nebo brzo na to, odvolal, nemá se zjistěncem bez nových důvodů ještě jednou mučiti, nýbrž každé dolejší právo povinno bude ten příběh na naši královskou apelaci vznésti.*“¹¹⁵⁸

Jak jsme ale mohli vidět, její přiznání bylo velmi obecné, vyjmenovala několik různých způsobů, jak předčasně vyvolat porod, což rozhodně neodpovídalo nálezu doktora Frída a porodních bab, že dítě bylo „*pomačkané, mělo hlavičku stlačenou a krček zakroucenenj.*“¹¹⁵⁹ Svým přiznáním rozhodně nerozptýlila veškeré pochybnosti soudu a musela tedy čekat, jak rozhodnou pražští právníci a odborní znalci.

Rok po předpokládané vraždě dítěte Alžběty (roku 1708) byla ze stejného důvodu pod hrozbou tortury tázána i Eva Mikšová. Tato žena byla o téměř patnáct let starší než Zimandlová. V době vyšetřování uváděla věk asi třicet pět let, podle záznamu matriky měla dokonce již třicet devět. Jak víme, měla vztah se sedmnáctiletým Hanušem Altem, a jak jsme si ukázali v předchozí kapitole (kapitola 8. 4.), porodila dítě tajně na půdě, přičemž na následky tohoto porodu dítě zemřelo. Stejně jako u Zimandlové bylo nezbytné dokázat, že dítě bylo narozeno živé, porod byl „*krvavý*“ a teprve poté bylo ženou přistoupeno k násilnému činu, i u Mikšové chtěli vyšetřovatelé vědět, zda dítěti po porodu schválně tlačila na hlavu, či mu zlomila vaz.

Na rozdíl od Zimandlové ovšem vyšetřovatelé mohli vyloučit možnost předčasného porodu nedospělého dítěte, bába Justína Štěpánová¹¹⁶⁰ sice musela dítě nechat vykopat ze země, protože již bylo uloženo do truhlice, po umytí nicméně

---

¹¹⁵⁸ *Josefina*, s. 50 (Artikul 16, §16).

¹¹⁵⁹ Srovnej citace s. 310 této práce.

¹¹⁶⁰ Ta samá bába vyšetřovala i o rok dříve dítě Alžběty Zimandlové. Jednalo se o zkušenou ženu s dvanáctiletou praxí v oboru.

konstatovala, že se jedná o dospělého (*vollkommen*) a na čas došlého (*schon echt auf die Zeit*) chlapce. Zda ale došlo k násilnému usmrcení, nedokázala přesně říci, protože dítě bylo již dři dny mrtvé, pouze dodala, že šňůra nebyla zavázaná, ale byla nejspíše prsty přerušena. Dítě mělo na tvářích modré fleky, způsobené palci nebo prsty a škrábance na krku.¹¹⁶¹ V příloženém *Atestatu* tato fakta potrdil i doktor Fríd, který navíc navrhol, aby byla podezřelá dotázána na podezřelé modřiny, které mělo dítě na tvářích.¹¹⁶²

Eva tedy byla tázána nejprve po dobrém 17. 10. 1709 na otázky předepsané apelací. Otázky sledovaly principiálně artikul XIX, §10 josefínského Hrdelního řádu a požadovaly přiznání příčin vraždy a vysvětlení nálezů lékařů a porodních bab, Eva na ně ale nedokázala uspokojivě odpovědět.

Utajený porod, podezření porodní báby, spolu s Eviným urputným zapíráním, byly dostatečné důvody pro přikročení k útrpnému právu, k čemuž Apelační soud svolil 19. září 1709, kdy soud pod vedením Kupce a Vrtby zaslal městské radě doporučení k tortuře spolu s listem otázek k útrpnému výsledku.¹¹⁶³ Prvních šest otázek, zaslaných hejtmanu Kōlschovi 19. září 1709, opět předpokládalo, že bude zapírat a tvrdohlavě trvat na své nevině: 1) že si jen pomáhala při porodu; 2) že se snažila volat o pomoc, ale nikdo ji neslyšel; 3) že vše skrývala před hospodyní. Vrcholem nátlaku měly být dva argumenty: a) dítě bylo po porodu živé a násilně zabitě; b) Eva nezavázala pupeční šňůru a schválně tím usilovala dítěti o život.¹¹⁶⁴

Samotné mučení začalo stejně jako u Alžběty přestavením mistra popravního (s největší pravděpodobností toho samého muže), který opět započal torturu představením nástrojů. Tentokrát samotný hejtman přítomen nebyl, vrchnost zastupoval ložní rychtář, nám známy Pavel Frey (Svoboda) a jeho adjunkt Jiří Červenka.

---

¹¹⁶¹ „Na, die Nabel ist nicht gebunden gewesen, auch nicht geblutet, assen da sich die Nabelschnur (welche gegen einer kurtzen Ellen lang gewesen), zwischen deren Fingern gestrichen, ist ein wenig ersteres Blut heraus gangen, ich meine, weil das Kind schon in den dritten Tag Tod war. (...) Bei all beiden Schläffeln hat es blaue Flecken gehabt, so groß, als Mann ein Daum oder Finger ansetzen kennen und die Augl seind mit Blut unterloffen gewesen. Aufe Hals hatte ein Kratzen gehabt, sonst ist an ganzen Leib nichts zu kommen gewesen.“ In: Eva Mikšová, f. 150.

¹¹⁶² Atestatum 15. 10. 1708, tamtéž, f. 158.

¹¹⁶³ „Po bedlivém pak toho všeho povážení [jsme] vynašli, že nadložená Eva Mikšová, na ted' příložené otázky napřed v dobrovolnosti, pak s pohruškou nastávajícího trápení a představení jí mistra popravního, se všemi k trápení patřičnými nástrojimi. A kdyby ještě zapírala, že jest svývolně to dítě o život nepřipravila, tehdy se skutečným příložením palečnic a suchým tažením examinována býti má.“ Naučení apelačního soudu, tamtéž, f. 178r.

¹¹⁶⁴ *Instrukce zaslané poctivému Františkovi Maxmiliánu Kolískovi*, 21. 9. 1709. In: tamtéž, f. 179.

Podle očekávání apelačního soudu Eva třikrát na tyto otázky odpovídala stejně: „*nezahubila sem to dítě naschvál (...), nikdá jsem nic neskrejvala (...), hospodyně sem potom je vokázala, (...) nic (na vyhnání plodu) sem neužívala, dítě se ani za máček nehejbalo (...).*“¹¹⁶⁵ Zaklínala se svou pravdomluvností: „*Já nemůžu nic říct, i kdyby kat přišel.*“¹¹⁶⁶

Ovšem ve chvíli, kdy k ní mistr popravní skutečně promluvil, a stejně jako Alžbětě jí ukázal nástroje a vysvětlil postup mučení, okamžitě se zlomila. Se sepjatýma rukama prohlásila, že než aby se dala trápit a kazit jako Zimandlová, raději se ke všemu přizná. Uvedla přesně to, co chtěli vyšetřovatelé slyšet: že dítěti úmyslně fyzicky ublížila (*svývolně zatlačila*), že cítila, že je živé (*droboutek se hejbal*), že věděla, co dělá, a udělala to schválně, že na zavázání pupku nedala pozor.¹¹⁶⁷

Vše následující den (11. ledna 1710) potvrdila i dobrovolným přiznáním, ve kterém vysvětlila i celé zacházení s dítětem u porodu: „*Když první porod byl, tehdy sem si pomáhala a vzala sem dítě za hlavičku, a vono mi vyklouzlo, potom na mě přišly mdluti, já padla, a tu sem podruhý dítě za hlavičku vzala a ven táhla, a poněvadž slizký bylo, tuze držela a táhla, až sem je ven vytáhla. Když sem je ven vytáhla, vono chraptělo a hrdousilo, potom sem tak rukou pravou na ně se podepřela a stávala, a jako sem vám páni povídala včera, tak jen napište, neb sem já je naschvál zatlačila, že sem se bála hospodyni a bratra.*“¹¹⁶⁸

Možná nejpodstatnější informace, kterou Eva nezáměrně odhalila v této výpovědi, a to, že byla vystrašenou prvorodičkou bojující s mdlobami a nelehkým porodem a jeho psychickými následky, zůstala opomenuta a neměla na vyšetřování případu už žádný vliv.

Z pohledu dnešní kriminalistiky by si její situace vyžádala další expertní svědectví a další posudky odborníků. Nepochybně by došlo k posuzování příčtnosti pachatelky, v úvahu by byla brána možnost výskytu duševních poruch, zejména by se kladl důraz na prvek *rozrušení způsobeného porodem* nebo doba skutečného ukončení porodu – tedy na objektivní a subjektivní stránku tohoto trestného činu.¹¹⁶⁹ Bez zájmu

---

¹¹⁶⁵ Různé formulace obsahově podobných výpovědí ve třech výsleších (po dobrém) ze dnů 17. 10. 1709 a 10. 1. 1710. In: *Eva Mikšová*, f. 185–188.

¹¹⁶⁶ V odpovědi na otázku, proč bylo tělo dítěte pokryté modřinami. Tamtéž, f. 186r.

¹¹⁶⁷ Celý útrpný výslech, tamtéž, f. 187–188.

¹¹⁶⁸ Přiznání, tamtéž, f. 188v.

¹¹⁶⁹ To že ani současná právní úprava není dokonalá posuzují aktuálně i právní badatelé a studenti právnických oborů. Nejnověji například TOLLERIANOVÁ, Lenka: *c. d.*

by nezůstala ani rovina samotného porodu, kterou by dostal na starost expert z oblasti porodnictví.

Pečlivé právní definice a nárůst počtu odborníků posuzujících případ jsou ovšem až záležitostí 20. století. V případě Mikšové měl případ jen běžnou právní dohru. Po zaslání souhrnu celého případu do Prahy 18. března 1710,¹¹⁷⁰ byl vyhlášen očekávaný rozsudek smrti. Následně o případu nemáme žádné další zprávy.

Po tortuře Alžběty Zimandlové i Evy Mikšové nastalo opět dlouhé období celého více než půl roku, kdy si ústřední správa ponechala čas na zvážení všech dosavadních výsledků vyšetřování, jehož výsledkem byla naučení apelačního soudu z července roku 1708 (pro Mikšovou ze srpna roku 1710), která stanovovala i vzhledem k přiznání (jakkoliv zmatečnému) očekávaný trest smrti stětím, následovaný tradičními úkony, dle kterých měly být obě ženy „do hrobu vloženy a kůlem skrze srdce probity, a tak zahrabány býti.“¹¹⁷¹

Jak probíhalo období mezi výslechem a vynesením rozsudku, nám může blíže přiblížit proces Alžběty Zimandlové. Okamžitě po vyhlášení rozsudku se Alžběta (snad prostřednictvím svého otce) snažila, aby dosáhla polehčujících okolností a zajistila si mírnější trest, případně úplné očištění. Důsledkem byly německy i česky psané žádosti o milost (memoriale), které zasílala pravidelně (26. srpna; 16. října) apelačnímu soudu do Prahy. Žádala v nich o přehodnocení případu, „a pro pět ran Krista pána se pokorně modlila, aby bylo vyšetřování zastaveno“,¹¹⁷² přičemž v rámci ustálených obrátů se obracela, jak na nejvyšší duchovní (*soudce Ježíše Krista*), tak na světské autority (*nejmilostivější, slavnou císařskou a královskou Apellaci pražskou*).

Přestože se právníci dvorské kanceláře domnívali, že se pokouší pouze „zlovolně prodlužovat vynesení rozsudku a vše chce překroutit a pozměnit“,¹¹⁷³ bylo jí podle práva umožněno odvolání, a to čtrnáct dní po obdržení odpovědi apelačního soudu v listopadu 1708. Kupec z Bílenberku zde postupoval zcela v souladu

---

¹¹⁷⁰ Posudek vrchnostenské kanceláře. In: *Eva Mikšová*, f. 194–195.

¹¹⁷¹ *Alžběta Zimandlová*, f. 336. Oba rozsudky byly zaneseny také do manuálů apelačního soudu, V ortelních manuálech ze zkoumaných případů lze nalézt naučení týkající se Alžběty Zimandlové a Evy Mikšové. In: NA Praha, fond AS, kart. č. 147 (1708), f. 199–200 a AS 148 (1710), f. 117–118.

¹¹⁷² *Alžběta Zimandlová*, f. 340.

¹¹⁷³ „*Sie maleficantiem diestes Rechtes Beneficii sich nicht gebrache möchte, noch Verfliessung der oben gereckten 17. tåginen priests an die publicate Sententice, den dritten Tag darauf jedoch mit vor hergehende reinigung Ihres gewiessens und einer Wahrhaften Bereitung der Sünde (die Execution über sie cum omnibus requisitis te observatis observandis), alles bekehrsam im Gottes nahmen vollzuziehen und desen erfolg andere zu bewickten.*“ In: *Alžběta Zimandlová*, f. 348.

s dobovým postupem¹¹⁷⁴ a apeloval na hejtmana, aby „*resoluti ukvapena nebyla, poněvadž podobný recurs žádnému zbraňován býti nemá.*“¹¹⁷⁵ Alžběta byla vybídnuata, aby poslala dvě svá memorialia, spojená s dobrým zdáním, což také následně udělala.

Jak se dozvídáme z výslechu z 5. 4. 1709, který byl reakcí na toto gravamina, do šatlavy za Alžbětou přišel její otec spolu s městským písařem Eliášem Okenfusem, který byl tedy zodpovědný za sepsání většiny suplik.¹¹⁷⁶ Na rozdíl od ostatních žen, které byly sirotky (Mikšová) nebo byly ve vězení samy (Filipová), zde sehrála svou roli společenská třída, do které patřil Jan Zimandl jako člen lokálního soukenického cechu. Zcela jistě neváhal obětovat jistou finanční částku na ochranu rodinné cti.

Žádost o milost vyniká nad ostatními suplikami svou délkou a přehledně strukturovanými argumenty.¹¹⁷⁷ Běta zde uvedla šest bodů, které zdůrazňovaly její nevinu (více také appendix 1): 1. nezabila ani svoje první dítě, 2. macecha ji vytloukla, 3. upadla před domem u Mádlů, 4. utrpěla zranění na formanském voze, 5. před nikým porod netajila, 6. dítě nebylo na čas.¹¹⁷⁸

Zmiňovala důvody své nevinu následovně: dítě se narodilo mrtvé, což bylo poznat hned po porodu, jelikož dítě bylo na „*bříšku nadmuté a jako by nahnilé*“; zároveň nebylo narozeno „na čas“; dalším důkazem nevinu je její čisté svědomí, díky kterému se nebojí ani věčných muk, které by jí mohl Bůh uložit. Jako poslední polehčující okolnost uvádí svůj nízký věk a starost svých příbuzných, kterým by její smrt neprospěla.¹¹⁷⁹

---

¹¹⁷⁴ Tuto opravnou možnost u kapitálních rozsudků stanovovala Linecká instrukce Ferdinanda III. z roku 1644. Tato instrukce je shrnuta v D'ELVERT, Christian: *Zur österreichischen Verwaltungsgeschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder*. Brünn 1880, str. 358 a 359. Odvolání proti rozsudkům vrchnostenských soudů zmiňuje rovněž reskript císaře Leopolda z roku 1677, k tomu REZEK, Oldřich: *Změny soudního systému v zemích Koruny České v době pobělohorské*. Ostrava 2007, s. 73. K celému opravnému řízení také ŠALAK, Boris: *Apelační soud v letech 1749 až 1790 (1850)*. Praha 2011 (nevydaná magisterská diplomová práce), s. 29-31.

¹¹⁷⁵ Alžběta Zimandlová, f. 350r.

¹¹⁷⁶ Eliáš Okenfus je zmíněn jindřichohradeckým historikem Františkem Teplým jako pozdější člen městské rady a rychtář ve 20. letech toku 1722. In: TEPLÝ, F.: *Dějiny Jindřichova Hradce* (díl 4., část 1.), s. 57.

¹¹⁷⁷ Natalie Davis na příkladu francouzského materiálu podotýká, že ženy samotné neměly nikdy mnoho příležitostí k psaní těchto suplik, navíc zmiňuje, že ještě méně často se to dělo v případech čarodějnictví nebo infanticidia, neboť tyto činy se nepromítly. In: DAVIS, Natalie Zemon: *Fiction in the Archives*, s. 84–87.

¹¹⁷⁸ Alžběta Zimandlová, f. 360–363.

¹¹⁷⁹ „*Jak soudci Kristu Ježíši dobře povědomo jest, že to neviňátko ode mě mrtvý ne svět přišlo, já pak v tom nesmírném strachu na mě podivši se, bříško nadmuté, jakoby nahnilé bylo, jest mělo, na hlavičce znamení od ourazu a z pupičku ani kapka krve netekla, tak že jináž řícti nemohu, než že jsem se skrze nenadálý pád, co sobě strhla a jemu uškoditi musila, nad to vejše nebylo jest neviňátko na čas nebo jsem ještě nejméně 8. neděl s ním choditi měla, podle toho nebo jsem ten tejdén po svatém Bartoloměji otěhotněla a dvě neděle na konec masopustu sem porodila, načěž mohu svobodně Boha spasitele a vykupitele mého přijíti, který aby mně pro nepravdu a kdybych křivě mluvila, mnohem věcí muky a to*

V těchto žádostech byla Alžběta, stejně jako ostatní ženy, stylizována do podoby „ponížené hrdelní vězenkyně“, „poslušné hříšnice“, která již „dosti trpěla za své hříchy“ a nyní i své „nevinné hrdlo ztratiti a svou horkou krev nevině prolíti má.“¹¹⁸⁰ V této fázi se tedy dosud nevýznamná žena pouštěla prostřednictvím těchto žádostí do pomyslné diskuze se svými vyšetřovateli, vrchnostenskými úředníky a právníky, kteří (s výjimkou hejtmana Kölsche) ji nikdy neviděli tváří v tvář. Zatímco Alžběta očekávala soucit a snížení trestu, právo pokračovalo dle dobových norem bez zbytečné angažovanosti. Vrchnostenští úředníci byli přesvědčeni, že jednali zcela v souladu s právem, což si nechali také potvrdit odborným posudkem. Správnost jednání vyšetřovatelů doložil oficiální posudek kancléře Starého Města pražského Karla Františka Hranického (Granitzer), který byl toho názoru, že Alžběta chce proces vědomě zdržovat (*welche auf kenne weiss zur retardiert*) a za těchto podmínek není možné ji propustit na svobodu, pouze rozsudek odložit.¹¹⁸¹

Apelační soud i dvorská kancelář se začaly záhy po doručení této žádosti (20. 12. 1708) o případ velmi zajímat, neboť Alžběta v textu popřela všechna předchozí přiznání a část výpovědí mírně poupravila, některé události si prý nezapamatovala správně, jiné řekla pod nátlakem mučení a ve stavu zmatku a strachu, další popřela úplně. Úředníci z pražské kanceláře byli rovněž zvědaví, kdo celý text sepsal a za jakých okolností k tomu došlo, na což se členové magistrátu pečlivě vyptali 5. 4. 1709, kdy proběhl také poslední dochovaný Alžbětin výslech. Zde se kromě informací u městského písaře opět rozebíral i způsob vraždy, který Alžběta ani tentokrát neudala stejně.

Radní byli tentokrát poměrně rozzlobeni, neboť z její žádosti vyplývalo, že odvedli při výslechu špatnou práci: „*Taky pravíš, a smejšliš předce na ten spůsob, že jsme v nějakým nerozumění při examenu pozorný nebyli, a tak řkouc tobě k škodě k vysoce slavné Appellati správu dali?*“ Na což ona odpověděla, že vše bylo v důsledku zmatení během bolestivého mučení: „*Zachovej Pán Bůh, to jsem nemyslila, než že sem*

---

navěky uložití mohl, nežli ta ohavná smrt hlavy stětí býti a mě rmoutiti může, nebo vím a každodenní příklady mám, že všeliký lidé umírají a s toho světa před trůn pravdivého soudce se ubírají, což ani mně buď na dlouze neb na krátce minouti nemůže. Však nicméně poněvadž život a čas na jednom stupni stojí, nemohu tu ohavnou smrt tak nasázně a nevině v mém dvacátému třetímu létu k potupě a zármutku mému starému otci, též bratrům a sestřím svým podstoupiti.“ Tamtéž, f. 351.

¹¹⁸⁰ Zmíněné výpovědi vybírám postupně z jednotlivých žádostí o milost. Tamtéž, f. 340–357.

¹¹⁸¹ Alžběta Zimandlová, f. 345r.

*něco v bolesti mluvila, a nevím posavade, co sem strachy mluvila. Já sem mluvila bolestí leccos.*¹¹⁸²

V důsledku těchto vyhýbavých odpovědí s ní znovu museli radní projít celé útrpné tázání (articule torturalis) a opět dostali jen nedostatečné přiznání. Kromě faktu, že si tlačila na břicho a chtěla si uškodit nošením těžkých předmětů, popřela jednu třetinu z 28 odpovědí. A to všechny ty, kde v nějaké fázi tortury vyřkla větu: usmrtila jsem je. Její odpovědi (stylizované písařem) jsou všechny jednou a tou samou variací na větu: „*To jsem pravila z bolesti.*“¹¹⁸³

Její názor na útrpné právo, který vyjádřila při prvním seznámení s katem, zde zaznívá opět, skrze mučení pravdy dosáhnout nelze. Zároveň ale na otázku, proč se tedy přiznala, odpovídá, že dobrovolně by to rozhodně nikdy neučila: „*To já nevím, jestli sem co mluvila, a kdybych něco takového byla mluvila, bylo by jako bych se sama zabila, neb to není pravda, že sem je sama svývolně usmrtila.*“¹¹⁸⁴

Z toho prohlášení lze říci, že Alžběta nejen popírá smysl mučení, ale zároveň by z toho leckdo mohl vyvodit i opačný závěr, že by se bez mučení rozhodně nikdy nepřiznala, neboť celou dobu dobře věděla, že to je podpis vlastního rozsudku smrti. Výsledkem této komplikace ve vyšetřování bylo opětovné prozkoumání případu a zaslání nových otázek k útrpnému výslechu, které Bílenberk a Vrtby zaslali 17. července 1709.¹¹⁸⁵ Na tyto otázky už ale nikdy neodpověděla, neboť nebyla zdravotně způsobilá k dalšímu výslechu.

Ke zlepšení jejího zdravotního stavu rozhodně nenapomáhaly zhoršené životní podmínky, které nabízel život v městské šatlavě. Pouze příležitostně ji navštěvoval

---

¹¹⁸² Tamtéž, f. 373v.

¹¹⁸³ „*To sem mohla bolestí povědít. (...) To já taky nevím, jestli sem pravila, leda z bolesti. (...) Nevím, snad z bolesti jsem to musela mluvit. (...) Mohla sem to mluvit, já sem z bolesti leccos mluvila. (...) Já sem to mohla i říct, než já sem to neučinila. (...) To sem i mohla mluvit, ale neudělala sem to. (...) To já nevím, jestli sem mluvila, že chci ukázat, mluvila sem bolestí leccos (...) To já z bolesti sem mohla mluvit, než neučinila sem to.*“ Tamtéž, f. 373v.

¹¹⁸⁴ Tamtéž, f. 373v.

¹¹⁸⁵ *Articule Torturales* ze 17. 7. 1709 nabízejí tyto otázky: 1. *Alžběto, pročpak tvé předešlé vyznání, že bys ten tvůj plod svývolně neusmrtila nyní zase zapíráš a spěčuješ?* 2. *Zdalis jsi na ten vůz a zněho zase dolů svývolně tak nebezpečně a nepozorně nelezla, myslice tomu tvému plodu tudy lstně uškoditi?* 3. *Ty jsi také ledacos těžkýho nosila a vědělas dobře, že jsi těhotná, a s tím jsi uškoditi můžeš a taky jsi uškodila, proč jsi to dělala?* 4. *Ty jsi sobě taky břicho kolenem tlačila, proč jsi tehdy ten tvůj plod o život svývolně připravila?* 5. *Proč jsi pak tvé těhotenství tajila?* 6. *Proč jsi se upřímně lidem nepřiznala, že těhotná jsi?* 7. *Proč jsi pak v soukromí porodila a k tomu žádného nepovolala.* 8. *Proč jsi aspoň po porodu to punčochářce se nepověděla, že jsi porodila, a dítě, že je mrtvé?* 9. *Dyť jsi viděla, že krček jmělo, zakroucuj, odkud tehdy jemu to?* 10. *Dyť jest také všecko potlačený a pomačkaný bylo, pověz, jak jsi s ním zacházela, anebo odkud se mu to stalo?* 11. *Proč jsi mu pupíček nezavázala?* 12. *Ty jsi dítě skrejti a zatulati mnila, neb jsi jej o porodu zastrčila a pazdeřím přikryla?* 13. *Pročpak neněčko zapíráš, an jsi se při předešlém tvém mučení, potom všekno vy-znala, že jsi vinna smrti toho dítěte?* Tamtéž, f. 389.

někdo z rodiny (nejčastěji zmíněný otec s písařem), ke kterým se záhy přidal na žádost biřice městský lékař Fried. Jeho zprávy, které mapovaly Alžbětín zdravotní stav, jsou také poslední kapitolou jejího příběhu.

Jak bylo zmíněno, raněnovověká vězení, která měla spíše zadržovací funkci, měla podobu temné, špinavé, nevětrané a studené cely. Vězni dostávali špatnou stravu, byli obtěžováni hmyzem, hlodavci a nedostatkem spánku.¹¹⁸⁶ Zuboženost Zimandlové hodnotila Eva Mikšová, která byla v šatlavě ve stejné době, jako tak „zkaženou a ztrápenou, že již sobě na chleba nebude moci vydělat.“¹¹⁸⁷

Doktor Fried pacientku pravidelně navštěvoval zhruba jednou měsíčně a zasílal své zprávy přes hejtmána Kölsche na ústředí černínského velkostatku do Prahy. Tento lékař byl nepochybně prominentním obyvatelem Jindřichova Hradce¹¹⁸⁸ a pravidelně se na doporučení hejtmána věnoval povinnostem, které mu stanovila městská rada. Jeho vztah k pacientce byl spíše profesionální, sám byl otcem několika dětí (dvou synů a dcery)¹¹⁸⁹ a praktiky neprovdaných žen, stejně jako ostatní měšťané, rozhodně zavrhoval.

Pravděpodobně byla Alžběta vyšetřována především verbální formou, vězenkyně si stěžovala na bolest v hrudníku a v pažích, popisovala také celkovou slabost a tělesnou únavu, jak „beznadějně po celé týdny na lavici ležela.“¹¹⁹⁰ Tyto stavy byly nepochybně důsledkem prodělaného mučení, které mělo často velmi závažné zdravotní důsledky.¹¹⁹¹

---

¹¹⁸⁶ DÜLMEN, Richard, van: *Divadlo hrůzy*, s. 21–22.

¹¹⁸⁷ Eva Mikšová, f. 187.

¹¹⁸⁸ Doktora Frida můžeme nalézt mezi prominentními měšťany Jindřichova Hradce. O tom svědčí i matriční záznamy, které dokládají přátelské vztahy s místním poštmistrem i hrabětem Františkem Bernardem de la Sagou, šlechticem z Nové Včelnice, který byl kmotrem doktorova prvorozeného syna. In: <http://digi.ceskearchivy.cz/cs/4338/33> (cit. 28. 8. 2020).

¹¹⁸⁹ Srovnej matriční záznamy, z matriky narozených, s. 33, 54, 74: <https://digi.ceskearchivy.cz/4338/33> [cit. 28. 8. 2020].

¹¹⁹⁰ Lékařské zprávy 27. 7. a 12. 12. 1709, „Dass sie an der linken Seiten weg vorher ausgestandener Tortur ganz schwach, auch bieshero gar nicht auf besagter Seiten lieg kann, und Ihr öfters große Schwachheit und Mattigkeit und Mattigkeiten ankommen, wie dann auch dem Biedel wissenden und ob gedachte Person mir selbstem referrat, dass sie die vorige Wochen ganz Kraftlos und Krank dar nieder gelegen.“ In: Alžběta Zimandlová, f. 395r; 404r.

¹¹⁹¹ O důsledcích mučení také Evans: „The techniques of torture used chiefly in early modern Europe history principally assaulted the musculoskeletal system, heat sensory receptors, and highly innervated tissue. The strappado – suspension by ropes-and the rack greatly distended and often dislocated muscles and joints. In the case os strappado, by traumatically extenting muscles of the arms and the brachial plexus and by depriving the muscles od an adequate blood suply (muscle ischaemia) through constriction of arteries, and by dislocating joints at hand and shoulder, intense pain was generated.” EVANS, Richard: *Rituals of retribution, Capital Punishment in Germany 1600–1987*. Oxford 1996, s. 111.

Pátého ledna roku 1710 Fríd nadále diagnostikoval chronické bolesti v pažích i nohách, našel rovněž po přezkoumání moči ledvinové kameny (Sand und Stein)¹¹⁹² a po vyšetření stavu pokožky rovněž diagnostikoval na břiše vyrážku, kterou určil jako začínající neštovice.¹¹⁹³ Ani v květnu „nezaznamenal žádné zlepšení zdravotního stavu,“¹¹⁹⁴ naopak popisoval nepravidelnost menstruačního cyklu, což bylo dle dobové teorie o rovnováze tělesných šťáv nebezpečné. I přes předepsanou léčbu probíhalo uzdravení velmi pomalu.¹¹⁹⁵ V poslední dochované zprávě potom hovoří o „velmi oslabeném těle, které pomalu ztrácí svou sílu.“¹¹⁹⁶

Její vyhlídky tedy ani v posledních dochovaných pramenech nebyly optimistické, podvýživa, špatná hygiena a dehydratace byly běžnou součástí vězeňského života. Můžeme tedy konstatovat, že stejně jako u dalších dvou žen obviněných z infanticidia měl i její příběh očekávaný tragický konec. Bez ohledu na to, zda byla, jak sama tvrdila „nevinná mučednice“ anebo skutečně „mordýřka“, nic se nemění na tom, že byla další z obětí útrpného práva.

8. 6. Shrnutí

Raně novověké zákoníky (*Carolina*, *Koldín*, *Josefina*) definovaly zločin infanticidia jakožto záměrné násilné usmrcení došlého a dospělého dítěte, jehož zlovolnou pachatelkou byla padlá žena, jejímž záměrem bylo utajení své mravní zkaženosti. V řadě evropských případů bylo dítě usmrceno zcela zjevně násilným způsobem (hozeno do řeky, rybníka, zvířatům, udušeno, či pobodáno) a porodem oslabená žena byla záhy dopadena.¹¹⁹⁷

Ve sledovaném vzorku případů pouze jediná pachatelka (Mariana Filipová) zcela prokazatelně dítě udusila a jeho tělo záměrně ukryla, u dalších žen ale násilný záměr nemohl být zcela dokázán (Voršily Králové, Evy Mikšové), případně se vůbec

---

¹¹⁹² K lékařské praxi blíže DINGES, Martin (ed.) *Medical practice 1600-1900. Physicians and Their Patients*. Leiden – Boston 2016, s. 151–169; O metodách lékařů STOLBERG, Michael: *Homo patiens: Krankheits- und Körpererfahrung in der Frühen Neuzeit*. Köln 2003.

¹¹⁹³ Lékařská zpráva (5. 2. 1710): „Zwar nach schlechter als damals befindet, in deine sie auch Jüngster Tages nicht allein s.v. an Sand und Stein gelitten, wie solches der frohe diener und andere auch selbst wahrgenommen, sondern auch bies dato, die Glieder Schmerzen anhalten, wie dann Ihr leib, Hirn und wieder mit Feüchtblatter ausgeschlagen ist.“ Alžběta Zimandlová, f. 407.

¹¹⁹⁴ Lékařská zpráva (11. 5. 1710): „ohne einige Besserung sich befündten thuet.“ Tamtéž, f. 419r.

¹¹⁹⁵ Lékařská zpráva (9. 7. 1710), tamtéž, f. 423; z 12. 8. 1710, f. 430v.

¹¹⁹⁶ „so viel mehr geschwächt und entkräftis wird.“ Tamtéž, f. 430v.

¹¹⁹⁷ Takové zjednodušené (záměrně zredukované) případy lze najít například na stránkách smolných knih, či v zahraniční literatuře (kapitola 3. 2.).

nepodařilo zjistit způsob usmrcení dítěte (u Běty Zimandlové). Zkoumané případy také dokládají neostrou hranici mezi potratem a infanticidou, kdy tvrzení o porodu mrtvého dítěte nebylo možné podložit dostatečnými důkazy, zda došlo k násilnému vyhnání plodu nebo se jednalo o potrat přirozený, způsobený špatnými životními podmínkami (Mariana Dalšovská). Ženy zároveň často tvrdily, že jejich dítě „nebylo došlé“, a schválně měnily dobu sexuálního styku s vyhlídkou mírnějšího potrestání (Filipová, Králová). V případě Králové také nebylo možné zcela bez pochybností uvažovat o vražedných úmyslech, neboť jediné, co Voršila zanedbala, bylo zavázání pupeční šňůry.

Konečně i přiznání o násilných úmyslech, vynucená torturou (Mikšová, Zimandlová), že dítě nějakým způsobem zatlačily, nevedlo k uzavření celého případu, ale naopak vyžadovalo další fáze výslechů, což mohlo protáhnout celý proces na mnoho let (Běta Zimandlová, Voršila Králová).

Jistota v určování případů infanticidy byla v raném novověku natolik závažný problém, že množství právníků i lékařů tomuto tématu věnovalo své spisy a snažilo se dopátrat nezpochybnitelných příznaků usmrcení dítěte. Velká role v této záležitosti připadala na expertní osoby, zodpovědné za ohledání corpus delicti.¹¹⁹⁸ Lékaři a porodní báby nicméně bez možnosti pitvy často mohli stanovit jen neurčité diagnózy o plně vyvinutém plodu (zda měl či neměl vlásky a nehty), či o násilném poranění (modřiny, pohmožděniny, zlomeniny/žádná poranění se nenašla). To vše ale byly jen nepřímé důkazy.

Nejistota, se kterou soudci do vyšetřování vstupovali, potom umožňovala ženám využít různé obranné strategie, které pracovaly se zcela smyšlenými nebo nepravděpodobnými příběhy. Nejčastější strategií, se kterou jsme se setkali ve všech pěti analyzovaných případech, bylo tvrzení o porodu mrtvého dítěte v důsledku nešťastného pádu (či poranění). Příběh o tom, že pachatelka nešťastně upadla, byl ovšem záhy konfrontován s výpověďmi dalších svědků z komunity, kteří možné důsledky pádu pro plod buď vyvrátili, nebo zcela popřeli jejich relevanci.

Nevěrohodné byly i další způsoby obrany cti, které měly potvrdit, že pachatelka podlehla silnějšímu muži. Jako lživá se nejspíše ukázala výpověď

---

¹¹⁹⁸ K problematice dokazování infanticidy spis právníka Justuse Oldekopa (rozebraný Davidem Myersem), MYERS, W.: *c. d.* (část druhá). V čele všech diskuzí byl samozřejmě významný právní myslitel a Oldekopův učitel Benedict Carpzov. Právníci se snažili (nutno podotknout neúspěšně) o přesnější definici činu a vyřešení rozporů mezi teorií a praxí. LEWIS, M.: *c. d.*, s. 136–137.

Voršily Králové, že byla znásilněna projíždějícím rejtařem (přičemž měla styk s úplně jiným vojákem), i výpověď Běty Zimandlové, že podlehla svodům tajemného nodlarského tovaryše (na kterého si ale mistr nevzpomínal). Vrcholem tohoto „mýtu neznámého vojáka“ byla Bětina výpověď, že její souložník byl luterán (tedy nejen cizinec, ale i jinověrec) a ona se snažila chránit před luteránským dítětem svou rodinu i celou křesťanskou komunitu. V každém případě kromě dvou souložníků Václava Korandy (Voršila Králová) a Hanuše Starého (Eva Mikšová) nebyl žádný ze spolupachatelů dopaden a pouze Koranda si odseděl krátký trest ve vězení a zaplatil pokutu.

Největší podíl viny byl potom připisován manželovi Mariany Filipové Bartoňovi, který zničil množství důkazů, a nakonec se mu povedlo i zmizet. O tom, že se často mužští pachatelé ze soudu vyvázali jinými způsoby, svědčí i případ Jiříka Krupičky, který na doporučení jindřichohradeckého purkmistra nabídl Marianě Dalšovské finanční vyrovnání a vyvázal se ze svého provinění.

Raněnovověká společnost vytvářela tvrdým stíháním nelegitimního těhotenství (například cechovními pokutami, kterých se bál Bartoň Filip) a tlakem na morálku neprovdaných žen velmi hustou sítí sociální disciplinace, ze které nebylo jednoduché se vymanit, obzvláště pro neprovdané děvečky. Ovšem i provdaná Mariana Filipová raději volila usmrcení dítěte než ohrožení společenského postavení rodiny.¹¹⁹⁹

Ve všech případech se jednalo o pachatelky zmítané nerozhodností, vždyť pachatelky jako Běta Zimandlová měly spoustu možností, jak se dítěte zbavit, ale neudělaly to. Jejich jednání svědčí o nejistotě dalšího osudu a strachu z reakce okolí (ze ztráty zaměstnání, z reakcí jiných osob), setkáváme se s ženami, které nebyly schopné situaci řešit jinak než ukrýváním svého těhotenství až do porodu, přičemž doufaly, že se jim povede přesvědčit okolí o porodu mrtvého dítěte. Nicméně, téměř ve všech případech narazily na všudypřítomnou sítí pomluv a klepů a dalo by se říci, že o jejich osudu bylo rozhodnuto už dříve, než i jejich nejbližší poznali, že jsou těhotné. Prameny zároveň vypovídají o zdánlivé nevraživosti ženského světa vůči těmto podezřelým osobám (obavy žen z porodních bab, nedůvěra jejich družek a starších děveček i strach samotných rodin o čest a živnost), což vedlo k tomu, že byly ponechány svému osudu.

---

¹¹⁹⁹ I zde je možné se domnívat, že praktikování infanticidy probíhalo mezi manželky běžně, nejen schováním mrtvého dítěte, ale i jeho dřívějším potracením apod.

Také v úvodu zmiňovaný porod, popsaný Evou Mikšovou, je ukázkou chybějících částí případů infanticidia, kdy víme jen velmi málo o průběhu porodu, neboť ženy tvrdí, že dítě z nich „vyskočilo samo“, téměř bezbolestně (jako např. Běta). Jak je ale zřejmé, zdaleka se nemohlo jednat o bezbolestnou záležitost a navíc, pokud se ženám nepodařilo včas opustit místo činu, byly brzy vypátrány.

Případ Mariany Filipové je jedním z mála, který ukazuje praktikování infanticidy nejen mezi neprovdanými svobodnými matkami, ale i mezi manželskými páry. Fakt, že novorozenci a kojenci umírali v prvních dnech a měsících života, často i důsledkem nedbalosti rodičů, kteří je mohli například zalehnout ve společné posteli,¹²⁰⁰ je mimo jiné dokladem toho, že praktikování infanticidy ve vesnických i městských rodinách mohlo být mnohem častější, než je z dochovaných případů zřejmé. Případ Bartoně a Mariany z tohoto úhlu pohledu může ukazovat na mladé rodiče, kteří se s nadsázkou této „strategii redukce porodnosti“ teprve učili a byli odhaleni.

Ve všech případech dochází v rámci vyšetřování ke střetu spořádaného mužského světa vyšších a středních vrstev a světa chudých pracujících žen. Tyto dva tábory očividně měly také odlišný pohled na mateřství.

Všechny ženy pocházely ze sociální skupiny svobodných žen, která byla po celý raný novověk terčem kritiky pro způsob života, výdělku i typ zaměstnání. Subkultura děveček a čeledínů má mnohé rysy společné s konceptem kultury chudoby.¹²⁰¹ sociální aktéři dávají přednost partnerským svazkům před rodinou, nemyslí příliš na budoucnost, vykonávají špatně placenou práci, částečně stojí mimo majoritní společnost, mají i negativní zkušenosti s mateřskou láskou, jejich dětství skončilo předčasně, a to mělo důsledky i v projevoování nízkého sebevědomí, sklonům k fatalismu nebo v tendencích k psychopatologickým jevům. Společnost od nich do určité míry očekává dodržování určitých způsobů chování, oblékání, jsou vyloučeni z některých aktivit.¹²⁰² Oni ale nejsou schopni nebo ochotni se tomuto očekávání podřídit.

---

¹²⁰⁰ Moralista Šimon Lomnický z Budče zmiňuje celou řadu příčin, které mohou způsobit smrt dítěte, od přílišné lásky, přes nebezpečný vliv porodních bab, až po nedbanlivost rodičů, kteří děti „kladouc s sebou do lože a tvrdě usnouc, děti udušují a o hrdlo připravují.“ LOMNICKÝ Z BUDČE, Š.: *Dětský řápek*. Brno 2000, s. 288.

¹²⁰¹ Kritické shrnutí tohoto konceptu HARVEY, David – REED, Michael: *The Culture of Poverty: An Ideological Analysis*. Sociological Perspectives, 39, 1996, s. 465-495.

¹²⁰² DÜRR, R.: *Magde in der Stadt*, s. 95–104; WIESNER, M.: *Having Her Own Smoke*, s. 208–209.

Zatímco pro měšťany a šlechtice bylo běžné brát novorozené děti jako budoucí investice, které jim zajišťovaly lepší sociální vztahy, kapitál a vyhlídky do budoucna, a tudíž se snažili o zplození co nejvíce mužských dědiců, pro děvečky a služebné mateřství rozhodně nebylo ideální. Přestože se k němu vyjadřovaly před soudem kladně a některé z nich nejspíše násilnou vraždu neplánovaly (Eva Mikšová), rozhodně také neudělaly nic proto, aby dítěti zajistily přežití. Alžběta Zimandlová ani Eva Mikšová situaci nijak komplikovaně neřešily, spíše vyčkávaly a spoléhaly na to, že to nějak dopadne.

Od biřice, přes městské radní, lékaře a úředníky jindřichohradeckého zámku, úředníky ústřední správy velkostatku až po šlechtice, rytíře a doktory práv Apelačního soudu můžeme sledovat postupné zapojení mužské komunity do vyšetřovaného případu. Zatímco členové samosprávy i úředníci na zámku se s dotyčnými mohli osobně znát (například se Zimandlovou, jejíž otec byl plnoprávný měšťan, nebo s Královou, která sloužila vdově po hejtmanovi) a zachovávali k jednotlivým případům specifické postoje (například možnosti zrušení trestu a nahrazení přečinu pokutou u Králové), ústřední správa, které šlo o prosperitu a pořádek na panství, ani Apelace, která pracovala v horizontu celé země, už mírně nepostupovaly. V konečné fázi rozhodnutí spočívalo na bedrech mužů, kteří se s celým případem setkávali pouze na papíře. Právní adjunkti, poradci a právníci apelačního soudu žili ve světě knih, učeneckých spisů a snad i v zajetí stereotypu o matce vražedkyni. Osobní mínění o pachatelce si udělat nemohli. Obraz pachatelky měli pouze na základě protokolárních aktů a příložených průvodních dopisů hejtmana.

Tito mužové nebyli rozhodně žádnými nezkušenými soudci, kteří by vykonávali své povinnosti nezodpovědně. Nebyli ani nováčky ve vyšetřování této kriminality, vždyť právníci apelačního soudu i členové černínské správy se setkávali s desítkami podobných případů. Jejich vyšetřování bylo vedeno z dobrého úmyslu, ze strachu před hrozící epidemií vražd dětí, o které se zmiňovaly letáky, přesto se tito soudci mohli dopustit také omylu.

Mohli jsme vidět, že hranice mezi nezáměrným zabitím dítěte a vraždou byla velmi tenká a často rozhodovala pouze přítomnost nebo nepřítomnost očitých svědků. Dá se říci, že ženy, které svědky měly, vyšly z případů se zneuctvujícím trestem, a ženy, které porodily tajně, s trestem kapitálním, bez ohledu na možné riziko justičního omylu. Tato teze je samozřejmě na tomto omezeném vzorku pramenů neprůkazná, přesto případ Alžběty Zimandlové naznačuje, že použití tortury rozhodně nemuselo

vést k odhalení pravdy (dítě mohlo být skutečně potraceno) a případ Mariany Filipové, že dopadení slabé a zmatené ženy, neznamenalo odhalení skutečného viníka vraždy (manžela).

Není v silách historiků dokázat, kolik žen skutečně přijalo názory vyšetřovatelů za své a uvedlo při mučení nepravdivé přiznání. O tom, jaký vliv tortura má, ostatně vyšetřovatelé věděli, neboť jak zmiňuje Koldínův zákoník: „*Nebo jakž mučením a trápením ne vždycky se má věřiti: tak také ne vždycky ovšem hned nevěřiti.*“¹²⁰³

Sugesce, jak dodává v rámci výzkumu dějin medicíny Alexandra Surá, rozhodně mohla mít v mnoha případech nezanedbatelný vliv.¹²⁰⁴ Ženy se obávaly reakce okolí, měly strach z rodičů, partnerů i blízkých, další hrůzu jim naháněla přítomnost mistra popravního a psychický nátlak soudců, kteří na ně vytrvale útočili s připravenými otázkami. Množství různých příčin vraždy dítěte, které uvedla Alžběta Zimandlová i jejich následné popření (přičemž si nepamatovala, co vlastně dříve řekla), naznačuje právě tuto možnost.

---

¹²⁰³ JIREČEK, Josef (ed.): *Práva městská království českého*, s. 387. V moderní edici MALÝ Karel (et al.): *Práva městská Království českého: edice s komentářem*. Praha 2013.

¹²⁰⁴ SURÁ, A.: *c. d.*, s. 99–101.

9) Závěr – Krkavčí matky a hříšné děvečky

„Žena podléhá všem pokutám jako každá jiná jednotka ve společnosti; ona podléhá jim jako jedna polovina dvojice, z níž společnost, národ se skládá a vždy znova se vytváří, jako manželka – ona však objevuje se v trestním právu v podstatě své nejženštější: jako matka. (...) Matka uštvaná po měsíce strachem, studem, vidí před sebou tvora, který byl toho příčinou, byl příčinou strašných bolestí, jež rozrývaly její ubohé tělo; hněv ozve se v ní, snad i nenávisť jakási k nepatrné bytůstce, jež přece tolik uměla způsobiti, - zánik dítěte jest pak následkem, výronem této nenávisti.“¹²⁰⁵

Příběhy, které jsme zde sledovali, utvářejí zdánlivě univerzální metanarativ, velké vyprávění opírající se o antické náměty (tragédie Médei) nebo biblické příběhy (ženy Starého zákona). Vražda dítěte je vraždou z pomsty a z vášně, zároveň je důsledkem nenaplněné lásky a zrady. Jedná se o projev měsíce potlačované nenávisti. Texty z různých období popisují tyto „pološilené ženy, matky vražedkyně“ v podstatě podobně: ženy (provdané i neprovdané) řeší problém nechtěného těhotenství tím posledním, zoufalým způsobem – vraždou. V normativních dokumentech raného novověku se jedná o hrdelní zločin, za který pachatelka nemůže v rámci tajného inkvizičního procesu spoléhajícího na písemnou dokumentaci očekávat žádné slitování. Je nutné tuto ženu odsoudit jako hříšnici, protože připravila o život jiného (bezbranného) tvora.

Teprve pro texty 19. století, jako je ten z pera Terezy Novákové, je matka vražedkyně obětí společnosti a přestává být zrůdou, která projevila mužské vlastnosti (násilnou povahu) a vzepřela se mateřským povinností. Nejženštější ze všech sociálních rolí, se kterými se historické aktérky mohly setkat, matka, je zde popisována s určitým porozuměním ženské otázky a mateřství. Dítě nemusí být jen zdrojem radosti a očekávání, zdrojem společenské úcty a splněné povinnosti vůči manželovi, společnosti a národu, ale i příčinou bolesti, hněvu a nenávisti.

---

¹²⁰⁵ NOVÁKOVÁ, Tereza: *Vražda nezrozených*. In: Táž.: *Ze ženského hnutí*. Praha 1912, s. 131–133.

Problém, který byl analyzován v této práci, není podstata samotného činu (vždyť žena podléhá pokutám jako každá jednotka ve společnosti),¹²⁰⁶ ale možnosti (re)konstrukce historické identity pachatelek (z čeho se ženství skládá a jak je společnost vytváří), která se ukrývala za slovy napsanými na zaprášeném, zažloutlém papíře v jednom z kartonů archivních sbírek.

Pokud rozbijeme ono jednoduché, ba stereotypní vyprávění – baladu o matce vražedkyni – na jednotlivosti, ukáží se nám i jiné příběhy, jiné aktérky a aktéři dějin, nejen příběh zoufalé děvečky, ale i macechy, otců, manželů a sousedů. Celá síť vzájemně propojených vztahů, které existují v kulturně formované realitě, která je strukturována mocenskými vztahy. Tato snaha o dekonstrukci a odhalení sítě vztahů má, jak zmínila kapitola 8. 1., logicky svoje rizika, protože míněné historické prameny sice mají schopnost odhalit myšlenkové světy aktérů a jejich životní zkušenosti, pohybujeme se ale vždy na tenké hranici mezi interpretací a nadinterpretací.

Jak ale zmiňuje Umberto Eco, pokud bychom sledovali pouze záměr textu, potom by funkcí preskriptivních textů bylo ukázat, proč jsou ženy v baladách špatné, a nabídnout varování i poučení. Stejně tak funkcí vyšetřovacích protokolů by bylo odhalit předpokládaný zločin, nikoliv osobnost pachatelů. My ale můžeme vysledovat jasný řetězec událostí a nevyvratitelné skutečnosti (porod), které na sebe navazují (vznik vztahů založených na moci mezi sociálně konstruovanými gendery). Každá z těchto událostí má svou kauzalitu a interpretace těchto událostí jsou tak nekonečné. Text je „*nekonečný vesmír, ve kterém interpret může odhalovat nekonečné množství souvislostí a průniků.*“¹²⁰⁷ Hranice této zdánlivé nekonečnosti jsou ale jasně dány. Autorský záměr pramene a přesné okolnosti zápisu této události drží hypotézy v pevných hranicích. Pokusím se tedy ani v závěru příliš nevzdalovat od historických pramenů, přestože, jak dodává Eco, i nadinterpretace může být užitečná, protože, aby bylo rozpoznáno, že je interpretace správná, musí existovat i ta špatná.¹²⁰⁸

Prameny z žánru letákové publicistiky (kapitola 6) ukazují vraždu dítěte jako čin stereotypně vnímaných vrahů a vražedkyní. Tam, kde lidé neměli vlastní zkušenosti

---

¹²⁰⁶ Samotný trestný čin, způsob jeho vyšetřování i nejčastější typy rozsudků jsou po celé raněnovověké Evropě dobře známy, jak zmiňuje již kapitola 3.2 historiografie infanticidy v raném novověku a kapitola 4 (zejména dílo Daniely Tinkové).

¹²⁰⁷ ECO, Umberto: *Interpretation and Overinterpretation: World, History, Texts. The Tanner Lectures on Human Values*. Cambridge 1992, s. 158.

¹²⁰⁸ Tamtéž, s. 143–202.

s určitou skupinou, například s vrahy a vražedkyněmi, bylo velmi pravděpodobné, jak zmiňují i sociologické výzkumy, že sáhli po tom, co jim nabízela dobová média. Právě v letácích z různých oblastí – nejen z jazykového hlediska, ale i z pohledu společenských struktur – můžeme nalézt hodnoty raněnovověké společnosti a trendy, které ji ovlivňovaly. Přestože letáky neměly ten největší informační dosah, jejich témata se často neliší od lidových a pololidových písní, které ovlivňovaly sociální realitu zásadněji.

Skrze literárně zpracované příběhy můžeme popsat genderové role, které tyto texty vytvářejí, a na jejich základě i způsoby, jakými se s nimi pachatelky identifikovaly, přičemž konstruování těchto rolí jde proti původním záměrům textů (against the grain). V pramenech soudních najdeme zcela jiný obraz ženy, takové, která odmítá přijmout roli, kterou jí právo vnucuje. Ženy, která bojuje proti stereotypu a hledá argument, který by ji před soudem očistil (taktické jednání).

V případě moralistní preskriptivní literatury, kam kromě traktátů a kázání můžeme řadit i letáky a balady různého formátu, se objevuje celá řada literárních postav, které jsou spojeny se smrtí dítěte. Nejtragičtějším příběhem je pád poctivé hospodyně/poctivého hospodáře, případ podlehnutí temným silám (hříchu) a usmrcení vlastní rodiny. Letáky zároveň upozorňují na další hrozby (čarodějnice, obry, vlky, vojáky, židy), před kterými dle dobové imaginace děti nikdy nebyly v bezpečí. Klíčový pro analýzu infanticidy byl ale mediální obraz ženy.

Předmoderní křesťanské společnost ženu metaforicky viděla v extrémních protikladech: „Žena je vždy zároveň metaforicky Evou, která selhává, i Pannou Marií jakožto symbolem ženské a mateřské čistoty a oddanosti. Je tak bytostí nanejvýš ambivalentní, její spojení s přírodou vzbuzuje hrůzu posvátnou i hrůzu nenávistnou.“¹²⁰⁹ Stejně ambivalentní byla i představa žena vražedkyně, jejíž rekonstrukci v historické realitě raného novověku jsme si představili. Na jedné straně vnímáme (ne vždy zcela jasně popsanou) oddanou a pečlivou matku, na straně druhé ženu-hyenu, která vzbuzuje strach, odpor a zděšení. Nicméně i tento archetypální model (negativně vnímaná žena vražednice) má ještě další vrstvy: krkavčí matku a mordýřku (hříšnou děvečku).

---

¹²⁰⁹ Tyto myšlenky první nabízí feministická spisovatelka Simone de Beauvoir, citováno z KALIVODOVÁ, Eva: *Metafora ženy: idealizace či hyenizace?* In: KALIVODOVÁ, Eva – KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka (edd.): c. d. s. 28.

Krkavčí matku jsme si v předchozích kapitolách představili jako ženu, která v pomnutí smyslů zapoměla na své mateřské povinnosti a křesťanskou výchovu a v zoufalství spáchala zločin, kterého následně litovala.

V letácích, které mnohé zápletky dohánějí do extrémů, je krkavčí matka tím nejhorsším rodičem vůbec, neuchyluje se jen k nadávkám, bití nebo týrání, ale své děti usmrtí vlastní rukou. Jak jsme mohli vidět v preskriptivní literatuře (kapitoly 6 a 7), její pohnutky jsou alespoň částečně vysvětlitelné (lidská slabost), protože vražedkyně sama původně nejednala s cílem usmrtit své děti, ale vražda byla až důsledkem řetězce událostí a špatných rozhodnutí nebo podlehnutí hříchu, které k tomuto neštěstí vedly. Neštěstí, problémy, neshody (zejména mezi manžely – manželská nesvornost) vedou ve vhodné chvíli ke zjevení d'ábla, který nabízí řešení. Následné uzavření paktu s sebou nese i potlačení veškeré lítosti a soucitu a nevyhnutelně míří k (často masovému) vraždění, které je součástí smlouvy. Tito vrahové tedy nejsou původně hříšní ani krutí, ale jsou ke zločinu dohnáni okolnostmi. Pokud mají autoři letáků vyšší literární ambice, využívají tradiční citace děl křesťanských i pohanských autorit (exempla dobrých i špatných žen), pokud se ale balady zaměřují na širší čtenářské publikum, dominuje v příběhu krutost, vyprávění je schematické a krvavé, přičemž ho zakončuje závěrečný mravokárný apel, varující před hříchem.

Krkavčí rodič, jednající z návodu d'ábla, upřednostňuje vlastní zájmy před zájmy rodiny, a přestože nakonec lituje svých hříchů, nemůže už své zločiny odčinit. Důležité je, že v tomto případě se nejedná pouze o ženu, ale vrahem je často také hospodář. Muž na rozdíl od ženy vraždí tak, jak to odpovídá dobově přijímaným představám o maskulinitě, je mnohem krutější, silnější a nebezpečnější (zabíjí často celou rodinu). V jeho vraždách nejsou žádné skryté úmysly ani dlouhodobé plány, nápad přichází náhle a jeho provedení je rychlé a efektivní, používá běžné pracovní nástroje, sekeru, palici, nůž.

Naopak krkavčí matka, jako zjednodušená stereotypní konstrukce ženy, používá nenásilné ženské prostředky (jed), jedná v pomnutí smyslů, je psychicky i fyzicky zranitelná, inferiorní. Nezříká se ale nikdy zcela své role matky, v důsledku věrohodně truchlí nad smrtí svého dítěte a lituje svých činů. Je pronásledovaná výčitkami svědomí, nezřídka ztrácí rozum, protože duch dítěte ji straší.¹²¹⁰

---

¹²¹⁰ Stereotypně pozdější stejnojmenná kramářská píseň: NOVÁK, B.: *c. d.* [cit. 22. 8. 2020].

Jedná se často i o vraždu v důsledku mateřské lásky.¹²¹¹ Ve snaze uchránit dítě před následky života v nenáviděné víře nebo života v bídě ženy (jako antihrdinky letáků Mary Champion nebo Margaret Vincent) rovnou své děti zbavují nutnosti sdílet s nimi úděl sociálně vyloučených a stigmatizovaných. Krkavčí rodič vidí své selhání jako nevratné a jeho způsob myšlení mu nedává jinou možnost než vykoupit své děti (často i celou rodinu) smrtí.

Na straně druhé se nabízí další stereotyp – mordýřka, která o vraždě přemýšlela, plánovala ji jako akt pomsty, čin provedla skrytě a po dlouhou dobu zůstala neodhalena. Nejčastěji je autory letáků tato aktérka popisována jako mladá, neprovdaná dívka, které na hodnotě lidského života nezáleží. V životě nemá příliš štěstí, utíká z domova, střídá zaměstnání, dochází u ní k morálnímu úpadku. Děvečka neprojevuje emoce lítosti a strachu a má mnohem blíže k temným silám. Její chování je posuzováno v souvislosti s tajným ďábelským plánem škodit celému lidstvu a má mnohem blíže k čarodějnicím než postavy předchozích příběhů. Činy provádí opakovaně, vinu svaluje na nevinné, sama dlouhodobě uniká spravedlnosti. Zajímá ji jen hříšná sexualita, o následnou výchovu další generace křesťanstva nejeví žádný zájem.

Pro takovou necitelnou ženu, která je matkou z donucení a mateřství pro ni nic neznamená, je vyměřen automaticky trest smrti. Tyto letáky demonizované ženy nahánějí městským i vesnickým komunitám největší strach. Není to žena, která by jednou „uklouzla“ a jejíž následné potrestání by vrátilo vše do normálu, naopak je to nepolapitelná hříšnice, která se vymyká kontrole mužského světa, manipuluje s ním a její partneri ji nedokáží zkrotit. Taková je podle letákové literatury ohrožením společnosti a dokladem mravního úpadku doby. Jednalo se tedy nejen o vzpouru proti křesťanskému řádu a morálce, ale také o domnělou vzpouru ženského světa proti mužské autoritě. Jak zmiňuje William Myers, infanticidium (nejen to medializované, ale i kriminalizované) nebylo pouze nástrojem disciplinace neprovdaných žen, který používaly raněnovověké autority k udržení pořádku, ale zároveň to byl i trest za jejich původní nemorální chování a důsledek jejich „domnělé“ vzpoury.¹²¹²

---

¹²¹¹ Máteřská láska, stejně jako láska obecně (jak zmiňuje například Luhmann) není univerzální cit, ale liší se v geograficky i časově, nemusí mít tedy ani čistě pozitivní konotace LUHMANN, Niklas: *Láska jako vášeň/Paradigm Lost*. Praha 2002.

¹²¹² „Infanticide prosecutions were a most useful disciplinary tool – women were punished not only for murder, but also for their original immorality and warned others of the consequences of rebelliousness.” MYERS, W.: c. d., s. 43.

Převaha neprovdaných žen nad mužským světem byla nebezpečnou myšlenkou, protože mohly nejen svádět muže, krást, podvádět, navíc se projevovaly nezávisle, sebevědomě a nevhodně. O těchto ženách existovalo v dobovém myšlení spousta stereotypů (žijí ve špíně, jsou sexuálně zvrácené, pokouší muže jako ďábel, nejsou o moc lepší než zvířata), a některé z nich v důsledcích mohly vést k tragédiím jako bylo infanticidium.¹²¹³

Obavy, že by právě takovou ženu mohli mít vyšetřovatelé před sebou, byly rozhodně oprávněné. Písňe a balady z kapitoly 6.6. byly založené na skutečných případech z celé raněnovověké Evropy. Rovněž geograficky se objevovaly podobné případy napříč evropskými monarchiemi.¹²¹⁴ Neznamená to ale, že by recipienti tyto stereotypy přijali zcela za své, měli je za věrohodné a považovali za svou povinnost mordýřky nebo čarodějnice stíhat a zcela ze společnosti vymýtit, spíše se rozhodli získané poznatky aplikovat na svůj sociální kontext. Každopádně se s těmito názory museli setkat, vzít v úvahu, že i takové ženy mohou ve společnosti existovat, a zaujmout k nim stanovisko.

Účinky médií na dobové povědomí o infanticidě, jak ukazují některé výzkumy, nejsou nezanedbatelné. Letáky a nově složené balady, které se začaly šířit v průběhu 16. století po celé křesťanské Evropě, určitě neobjevily žádný nový zločin, spíše by se dalo říci, že na základě nových podnětů s využitím nových technologií, cítili autoři, rytci a tiskaři potřebu dát průchod některým hluboce zakořeněným obavám spojeným s feminitou (moc ženy nad rodinou, samostatnost a nezávislost svobodných žen v patriarchálním systému), které existovaly od starověku. Krutost a nemorálnost žen, které byly schopny vraždy nezrozených či novorozených, fascinovala a děsila raněnovověké komunity natolik, že z infanticidy vznikl zločin mytických rozměrů. Přestože se reálně jednalo o zcela marginální delikt získal si statut něčeho tajemného

---

¹²¹³ Ke stíhání neprovdaných žen v oblasti německy mluvících zemí: WIESNER, M.: *Having Her Own Smoke*, s. 201.

¹²¹⁴ Jen namátkou, podobně jako Alžběta nebo Voršila, spousta žen, jako třeba Dorota Prykowna z polské vesnice Wyciąże, která přiznala vraždu několika dětí, a navíc i zapojení nejbližších příbuzných (tety a matky). Dorota Prykowna ze wsi Wyciąże: „*Pierwsze dziecię urodziłam nieżywe już to na czwarty rok, niewczesne było, zakopałam w ziemię w komorze gdzie urodziła, nie był nikt przy tym; gdy mi mówiono że była ciężarna, przalam że niebyła taka. Potym drugie z parobkiem Jankiem domowym nieżywe było i to, schowałam go nad wodą rzeką, zakopałam go niegłęboko, matka nie pytała mnie o pierwsze, i o drugim nie wiedziała. Ciotka mnie namówiła, żebym zgubiła to drugie, ale umarło, mówiąc: kiedyś nieżywe urodziła to go zachowaj.*“ WIŚLICZ, T.: *Dzieciobójstwo*, s. 147. Další podobné případy nabízí i jiné regiony: RUBBLACK, U.: *The Crimes of Women*; KILDAY, A.: *Infanticide*; MICHALIK, K.: *Kindstötung*.

a šokujícího.¹²¹⁵ To se potvrdilo opět v 19. století, v době, kdy už žena nebyla zvrhlou a nemorální deviantkou spojenou s ďábelskými silami, ale bezbrannou obětí společenského systému ovládaného muži.¹²¹⁶

Koncept morální paniky vytvářený médii se v souvislosti s infanticidou konečně objevoval nejen v 16. a 17. nebo v polovině 19. století, ale příběhy spojené se hříchem, sexualitou a morální zkažeností si získávaly opakovaně místo na stránkách černých kronik v průběhu století dvacátého nebo jednadvacátého (jak ukázala částečně kapitola 5).

Kultura měla přímý vliv na jednání pachatelek nejen v předmoderní společnosti, ale projevuje se i v době zcela nedávné. Osmnáctiletá dívka Brigita Máslová, která utopila novorozence v dětské vaničce v červnu 2019, se přiznala v nedávném soudním přelíčení, že „jednala podle filmu“. Téměř archetypální zůstávají motivy pachatelky: „bála jsem se, že mamka bude našťvaná“ nebo výpovědi sousedů, kteří si ničeho nevšimli.

Přestože samotná mediální konstrukce obrazu vražedkyně v člancích zachovává neutralitu, hovoří o „obviněné matce z rozvrácené rodiny s citovou plochostí“ a rozebírá názory odborníků, reakce čtenářů v diskuzích už dávají průchod emocím. Recipienti se již nepohoršují u poslechu jarmareční balady, ale na internetové diskuzi, kde jako „normální ženy, které mají manžela a normální životy“ a rozhořčení „otcové, které ze čtení píchá u srdce“ kritizují „připitomělý holky s nízkým IQ“ a navrhují jim zcela „bez slitování“ trest „utopení“, „zastřelení“, „šibenici“, případně se odvolávají na „Boží spravedlnost“. Žena je zbavena lidskosti a je označena jako „to“ (stejně delikventka mluvila o svém dítěti), jako „hyena“, „bestie“, „zrůda“, která „nepatří do lidské společnosti.“¹²¹⁷

I v novém sociálním a kulturním kontextu tedy vražedkyně dítěte zůstává necitelnou hyenou, obrazem špatné ženy, který máme pověšený na ne příliš viditelném místě, který ale čas od času oprášíme a podíváme se nad krutostí zachyceného zločinu.

---

¹²¹⁵ LEWIS, M.: *c. d.*, s. 200.

¹²¹⁶ COSSINS, Annie: *c. d.*, s. 260.

¹²¹⁷ Diskuze a články, srovnej: https://www.idnes.cz/hradec-kralove/zpravy/vrazda-novorozene-dite-porod-soud-hradec-kralove-jicinsko.A200430_122647_hradec-zpravy_kv/diskuse/2 [cit. 30. 8. 2020]; pokračování diskuze: https://www.idnes.cz/hradec-kralove/zpravy/vrazda-novorozene-dite-porod-soud-hradec-kralove-jicinsko.A200430_122647_hradec-zpravy_kv [cit. 30. 8. 2020].

Realita raného novověku (kapitola 8) ukazuje, na rozdíl od mediálního obrazu vražedkyně, že před sebou nemáme jen ženský a mužský svět, které jsou protikladné a v nichž převažuje nadvláda jednoho genderu nad druhým. Ve většině evropských zemí existuje ještě další vnitřní hierarchické rozdělení uvnitř této genderově stratifikované reality z pohledu společenské třídy a přístupu ke zdrojům bohatství. Bohaté ženy mají moc nad chudšími, urozené nad neurozenými, vdané nad neprovdanými, matky nad děvečkami, děvečky nad dětmi.

V této hierarchii se sledované aktérky nacházejí na nejnižších patrech společenského žebříčku. Manželky i vdovy měšťanů a vesnických řemeslníků, které tvořily okruh známých historických akterek, měly právo rozhodovat o finančních záležitostech, promlouvat do rodinných strategií, nezdědka alespoň částečně řídit řemeslo nebo hospodářství, ovšem neprovdané dívky s nízkým příjmem takovou moc neměly.

Minimálně před soudem vystupují muži a ženy vyššího společenského postavení, kteří měli hlídat a kontrolovat neprovdané ženy jako svědomití a pečliví zaměstnavatelé, kteří si uvědomují možná rizika. Hospodský Hans Emer kolikrát, podle jeho tvrzení, spílal neposedné Marianě Dalšovské: „*Já sem ji dost plísnil, kurvo, nadával, ona, že není žádná kurva a jestliže sobě co uhoní, že na žádného nebude naříkat než sama na sebe.*“¹²¹⁸ Nejinak soudí také jeho žena, hostinská Handlová, která Marianu mnohokrát varovala: „*Ona ale sobě nedala zbránit. Já jí taky sama říkávala, aby raději jednoho milovala a ne dva.*“¹²¹⁹

Lidmila Zimandlová si byla dobře vědoma rizika sociálního vyloučení, které jí hrozilo kvůli špatné pověsti její sestry Alžběty, jejíž druhé těhotenství (připomeňme si, že už jednou se jí narodilo mrtvé dítě) ji řadí mezi nepočestné ženy, prostitutky, či snad přímo vraždící děvečky. Jak ostatně Lidmila dodává: „*Ó kurvo proklatá, tenkrát si nám pěkně udělala, přijdeš do klece a potom budeš stát na planýři.*“ Na to Alžběta odpovídá: „*Sem li taková, nebojte se o mě, však já vám neujdu.*“¹²²⁰ Okolí opět zmiňuje obavy, aktérka sama se snaží ukázat, že stereotypní vnímání (že je taková, jak si všichni myslí) vůbec není na místě.

Nejvýraznější z žen, se kterými jsme se ve zkoumané oblasti setkali, vdova Alžběta Vydrová, manželka zesnulého hejtmana panství, oprávněně na základě svých

---

¹²¹⁸ *Mariana Dalšovská*, f. 444v.

¹²¹⁹ *Mariana Dalšovská*, f. 443.

¹²²⁰ *Alžběta Zimandlová*, f. 361r.

bohatých životních zkušeností (*však já tomu taky rozumím, měla sem již 12 dětí*), těhotnou služebnou Voršilu soudí rovněž velmi přísně.¹²²¹

Všechny tyto slovní inzultace jsou však dobře míněny a z pozice zkušenější autority mají pro neprovdané dívky sloužit jako varování, zaměstnavatelé, zdá se, plnili svou roli odpovědně a nejinak si počínali i příbuzní (v duchovním i pokrevním příbuzenství). Macecha Alžběty Zimandlové si počínala přísněji než hospodář Emer, když se dozvěděla o dceřině nevhodném chování (vztahu s potulným tovaryšem): „*Hrozně (mě) zbila, vzala na mě malou halúzku a přes záda mně tloukla, z hlavy mně všechno strhla a sem tam přes hubu flinkovala a potom mně za krk vzala a pozpátku za truhlu hodila.*“ Kmotra Papírníková, kterou Alžběta Zimandlová potkala před kostelem, projevila zájem o její těhotenství a nabídla i pomoc: „*Ona mně taky připovídala, když potřebovati budu, abych jenom přišla.*“ Stejně varování a pomoc nabízela i zmíněná Alžbětina sestra: „*Bětu plísnila, proč odešla a když se jí ptala, jestli je těhotná, pravila, že nejní.*“¹²²²

Všech pět žen, které jsme v této práci mohli sledovat, žilo na hranici mezi počestným statutem neprovdané ženy, která pracovala za minimální mzdu, ale měla stále jisté vyhlídky na možný sňatek a společenský vzestup, a životem promiskuitní, nezávislé a opovrhované děvečky, kterou se lidé nebáli nahlas označovat jako nepočestnou.¹²²³ Raněnovověké autority viděly svobodné ženy vždy jako potencionální prostitutky navzdory tomu, že i mnohé „počestné“ manželky nebo vdovy nabízely své tělo za možnost přivýdělku. Prameny ovšem ukazují, že historické aktérky a aktéři se těmito stereotypům, které nabízela publicistika, moralisté i vrchnostenská naučení, často vysmívali, zesměšňovali je a žili si po svém, nedbali na společenský vzestup a ochranu své cti, mnohem častěji bylo jejich jednání živelné, nepromyšlené a pro moderního interpreta zdánlivě překvapující, protože si skutečně užívali alespoň omezené svobody.¹²²⁴ Mariana Dalšovská neměla potřebu svou špatnou pověst ani zpochybňovat, měla časté pánské návštěvy v hostinci a nebylo to žádné tajemství, že: „*Již taková byla a lidi to o ní věděli.*“ Byl ale rozdíl být považována za ženu lehkých mravů a za mordýřku. Jak dodává Mariana, tady dávala

---

¹²²¹ Voršila Králová, f. 331.

¹²²² Všechny tři citace Alžběta Zimandlová, f. 360–368.

¹²²³ „*Tak si vždycky kurvou.*“ In: Voršila Králová, f. 331.

¹²²⁴ K tomu WIESNER, M.: *Having Her Own Smoke*, s. 209; v domácí historiografii také celá řada monografií Jaroslava Čechury: ČECHURA, J.: *Neklidný život obyčejné ženy*; Týž: *Sex v době temna*.

v sázku i svou duši: „*Ale jáť sem nemyslela, aby mě Bůh trestal, a aby duše má na věky k spasení nepřišla, jestli sem myslila tudy to dítě v sobě zatlačit.*“¹²²⁵

Často to skutečně vypadá, že snahou jindřichohradeckých pachatelek bylo přesvědčit vyšetřovatele, že zkrátka jen příliš nepromyslely svou budoucnost, že spíše než špatnou děvečkou, téměř sériovou vražedkyní, jsou „jen“ krkavčí matkou, která se v extrémní situaci pomátla na rozumu nebo že byly prostě jen lehkomyšlné. To, že každá z žen v důsledku svého aktivního jednání porodila mrtvé dítě, aniž o tom kdokoliv věděl, byla okolnost, ze které se už nemohly vymluvit, pořád ale mohly v rámci tradice litujících vražedkyň usilovat o mírnější trest, případně o dobrou smrt. Opakující se tvrzení akterek, že „*nějak to vždycky dopadne,*“ spoléhá samozřejmě v první řadě na Boží pomoc či osud, který časem vyřeší všechny problémy. Alžběta Zimandlová přece dobře věděla, že „*lépe je jedno dítě na svět přivést než dvacet ze světa*“ a že „*je-li těhotná pán Bůh ji přece s tím bude živit.*“¹²²⁶ Stejně tak Eva Mikšová na otázku, proč se nikomu nepsvěřila, odpovídá: „*Já myslila, bude-li děťátko, je uhlídají, já jsem jak živa na dítě byla laskava a je nezandem, že mě Pán Bůh s tejm neopustí, abych je žebrotou živiti měla.*“¹²²⁷

Všechny ženy před soudem vystupují jako pobožné křesťanky, kterými nepochybně byly, neboť byly v této víře vychovány a přijímaly ji vědomě za svou. V případě Voršily Králové „vraždí“ dívka, o které její okolí (navzdory recidivě!) nemělo téměř žádné pochybnosti (nebo to alespoň před soudem tvrdí): „*Chovala se dobře, pobožně, pilně se modlívala, nechodívala za žádným ani žádnéj za ní, tak jak mě povědomo jest, v noci taky bejvala doma.*“¹²²⁸

Hlavním cílem všech obžalovaných byla logicky snaha o vyvrácení jakýchkoli pochybností, že by se u dotyčné pachatelky jednalo o úmyslný čin, provedený bez citového pohnutí, což by je řadilo k mordýrkám. Ovšem jejich počestné úmysly zpochybňovaly nejen rozdílné výpovědi akterek, ale i ostatních. Souložník Václav Koranda (stejně jako jiní muži v jeho situaci) zbožnost Voršily zpochybnil: „*Ona nejní, tak svatá, jak se dělá, já sem vždycky dříve před ní musel ujíti, než ona přede mnou, když sem chodíval z kostela, leckdes na mně čekávala.*“¹²²⁹

---

¹²²⁵ Mariana Dalšovská, f. 454r.

¹²²⁶ Alžběta Zimandlová, f. 322v.

¹²²⁷ Eva Mikšová, f. 149v.

¹²²⁸ Voršila Králová, f. 336r.

¹²²⁹ Voršila Králová, f. 296.

Lítost nad spáchaným skutkem upřímně (bez použití tortury) projevila například Mariana Filipová. Z jejích, spíše přímých odpovědí (nevyskytují se běžné obranné fráze) nevyplývá, že by během celého výslechu pouze úmyslně předstírala, čehož

si všímají i vyšetřovatelé a písař Andrýs v povinné poznámce (Notandum) dodává: „*Při tomto celém examinu velmi srdečně plakala a jednak svého dítěte a toho nešlechetného skutku litovala, a jednak na manžela svého lamentovala a nařikala, že ji k tomu navedl a nyní, že nad ní zradil, od ní utekl a s ní trpěti nechce.*“¹²³⁰ Nepředstíraný pláč a hořké slzy jsou koneckonců součástí většiny těchto případů (třeba i Evy Mikšové), ve kterých jsou ženy vystaveny silnému psychickému nátlaku. Musíme ale pomatovat i na to, že na rozdíl od mužů se u žen tato slabost očekávala, neboť matka (Pieta), která ztratila své dítě, by měla jeho smrti litovat a bylo by velmi zvláštní, kdyby se žádná emoce během vyšetřování neprojevila. Navíc emotivnost patřila mezi dobově přijímané atributy, přisuzované ženským rolím.¹²³¹

To, že ale kategorie hříšné děvečky není v případech z Jindřichova Hradce zcela vyloučena naznačují minimálně dva z předpokládaných případů. Dvě ženy totiž opakovaně porodily mrtvé děti, aniž by jejich těhotenství bylo veřejně odhaleno. U Alžběty Zimandlové máme doložený porod dvou, u Voršily Králové dokonce tři mrtvých dětí. V případech prvních porodů nejspíše nepanovaly mezi lidmi pochybnosti o počestnosti obou žen a situace byla vyřešena zaplacením pokuty rychtáři. Nicméně, když došlo k opakování téhož, následoval mnohem přísnější postih, snad i pod vlivem toho, jakou hrozbu mohly tyto děvečky pro městskou komunitu představovat.

Zdá se, že vliv na vztah k mateřství a odmítání přijetí této role se v těchto případech měnil ve věku dospívání a rané dospělosti. Brzký vstup do manželství Voršily Králové, které vyústilo v deziluzi a manželův útěk k vojsku a vedlo k jednání, které je typické pro chudé vdovy. To znamená neschopnost zůstat bez sexuálního partnera a neochota přivést na svět dítě, které by bylo dokladem smilstva. Rovněž problematické dospívání, například u Alžběty Zimandlové, spojené s hádkami s nevlastní matkou, střety se sestrou i dalšími členy domácnosti vedlo k riskantnímu milostnému životu a rebelii vůči přísné maceše.

---

¹²³⁰ Mariana Filipová, f. 62r.

¹²³¹ Takové tvrdošijné a necitlivé ženy naopak popisují letáky a schopnost zatvrdit své srdce jim dodávají často nadpřirozené síly.

Nechtěné těhotenství má pro tyto dívky známky stigmatu (viditelného i neviditelného znamení). Stigma je v tomto pojetí vztahem mezi atributem (těhotenství) a stereotypem (špatná matka). Na základě rostoucího břicha měly ženy strach, že by mohly ztratit zaměstnání a být považovány za nepočetné. Odhalením tohoto znaku by jim jejich okolí mohlo připisat celou řadu dalších atributů spojených s mordýrkami jako byl nezřízený život, prchlivá povaha, recidiva. Těhotenství považovaly za hanbu, která mohla budít nežádoucí pozornost a vzbuzovalo u nich pocity strachu před okolím, vyhýbaly se proto ostatním lidem („aby lidé neřekli“) a nejspíše se u nich projevovaly i pocity úzkosti a neklidu. Viditelnost tohoto stigmatu a jeho trvání v řádu měsíců je často důvodem skrývání těhotenství a k dobrovolnému sociálnímu vyloučení, aktérky se stranily lidí, nechovaly se stejně jako dřív, byly opatrnější a podezřívavější.¹²³²

Co se skutečně stalo od doby, kdy se aktérka dozvěděla o svém těhotenství až do porodu zůstává vždy v pramenech zahaleno tajemstvím, pouze v náznacích se dozvídáme o snahách vyhledat pomoc u příbuzných nebo se svěřit. Alžběta Zimandlová, zdá se, podnikla hned několik takových pokusů (minimálně uvažovala o tom, říct to strýci, otcí, sestře), žádný z nich ale nedotáhla do konce.

Pokud usoudily, že to nejde nikomu sdělit, zbývaly jen dvě možnosti: potrat nebo tajný porod. Jak jsme viděli v případě Mariany Dalšovské, potrat, ať už umělý nebo spontánní, byl součástí života raněnovověkých žen, pokud ale chyběla pomoc rodičů a příbuzných, kteří mohli zakrýt stopy a pomoci s léčením zdravotních následků vyvolaného potratu, šance na jeho neodhalené provedení byly velmi nízké. Matky, porodní báby, ani jiní přátelé ve sledovaných případech nezasáhli. Kromě Dalšovské, která se do vězení dostala ještě před porodem, všechny ostatní ženy dospěly k utajenému porodu.

Ze tří následných možností, mezi kterými bylo ponechání si nemanželského dítěte, jeho odložení na veřejně dostupném místě a jeho usmrcení, byla zvolena třetí, nejriskantnější varianta. Jestliže jsme si ukázali, že nelegitimní potomek by u neprovdané ženy z chudých poměrů významně ovlivnil kvalitu jejího budoucího života, můžeme se ptát, proč Alžběta, Mariana, Eva ani Voršila nezvolily odložení dítěte?

---

¹²³² K pojetí stigmatu GOFFMAN, Erving: *Stigma. Poznámky k problému zvládnutí narušené identity*. Praha 2003.

Jak ukázaly četné studie z mnoha oblastí evropského prostoru,¹²³³ pokud aktérky nežily přímo v oblasti většího evropského města, které mělo k dispozici nalezince či jiná veřejně známá místa, kam se mohly těhotné ženy uchýlit, ale v inkriminované době se nacházely na vesnici nebo v menším městečku v jižních Čechách, nepřipadala pro ně v úvahu ani druhá ze zmíněných možností. Vesnice Zahrádky, Buk, Horní Pěna, ve kterých ženy v době porodu pobývaly, byly malé osady s úzkými sociálními vazbami a o možném těhotenství se už dopředu mezi ženami spekulovalo. Zanechat zde anonymně dítě a svěřit se do rukou celé komunity, která by rozhodovala o jejím osudu, bylo nemyslitelné. Žádná z žen navíc nerodila tak úplně mezi svými, buď pocházela z vesnice a byla ve službě ve městě Hradci (Voršila), nebo byla ze sousední, či vzdálenější vsi (Eva, Mariana Filipová), nebo naopak odešla z města, aby unikla pozornosti (Alžběta).

Zůstala tedy možnost poslední, vražda. Příčiny i způsoby usmrcení dětí z panství Jinřichův Hradec nijak nevynikají v obrovském vzorku podobných případů z celé raněnovověké Evropy.¹²³⁴ Udušení peřinou (Mariana), nezavázání pupěční šňůry (Voršila, Alžběta), zalehnutí, či jiné fatální fyzické ublížení na těle (Eva) jsou opět realističtějším obrazem dobové kriminality než bulvarizované useknutí hlavy, vhození do potoka, do latríny, do hnoje, pohození psům nebo prasatům. Pokud dítě nekřičelo a nepoutalo pozornost, byly voleny často pasivnější způsoby usmrcení. Jak se ukazuje, nebylo to jen proto, že aktérka „nic lepšího“ nevymyslela, ale také z toho důvodu, že jiné způsoby vraždy byly velmi riskantní, jít ven znamenalo pro aktérku možnost, že bude spatřena, zakopání dítěte kolem venkovského stavení, zvyšovalo možnost odhalení těla některým z domácích zvířat, naopak nezavázání šňůry či zadušení mohlo odkazovat na problémy během porodu (omotání krku pupěční šňůrou, vykrvácení) a šanci na získání nižšího trestu. To, že nedošlo k brutální vraždě, byla v podstatě polehčující okolnost, protože žena to jen nestihla včas někomu říct. Jak shrnuje Eva Mikšová: „Bylo-li je živý, já nic nevěděla, bolesti a strachem.“¹²³⁵

Poslední otázka, která zůstala nezodpovězena, byla ta, kterou si kladli vyšetřovatelé infanticidia. Byla pachatelka litující krkavčí matkou nebo vražedkyní

---

¹²³³ Mimo jiné tyto možnosti rozvádí také Harrington: HARRINGTON, J.: *c. d.*, s. 51–53.

¹²³⁴ Celou paletu případů ukazují například pro anglicky hovořící země HOFFER, P. – HULL, N.: *c. d.*; KILDAY, A.: *Infanticide*; pro německy hovořící DÜLMEN, Richard, van: *Frauen vor Gericht*; ULBRICHT: *Kinds-mord*; LEWIS: *c. d.*; HARRINGTON, J.: *c. d.*; v českém dějepisectví podrobně také TINKOVÁ: *Ilegitimita*, a další (viz kapitola 3).

¹²³⁵ Eva Mikšová, f. 148.

bez zábran? Můžeme „kladnější stránku“ litující a zoufalé matky interpretovat pouze jako přetvářku, úmyslnou taktiku, důsledek boje o život?

Nejpravděpodobnějším závěrem se jeví, že každá z analyzovaných akterek v sobě měla něco z obou definovaných rolí. Na přijetí té záporné měly vliv návodné otázky soudu, které s ženou na základě presumpce viny pracovaly jako s hotovou vražedkyní, v těchto případech se pachatelky pod nátlakem soudu částečně identifikovaly s představami soudců a přijímaly vytvořené názory. Svůj podíl mohla mít i obecně rozšířená folklórní představa hříšných žen (veřejné mínění), která zkreslovala pohled okolí na skutečnou pachatelku. Děvečky ale i dříve před porodem jednaly prokazatelně samy nezávisle, tvrdě a paličatě. Jejich životní zkušenosti je utvářely nezávisle na společenských představách. Nepřizpůsobivost, která je z pramenů čitelná, jim ale mohla pouze uškodit.

Abyste ženy vyhnuly trestu smrti, který byl spojený s představou hříšné děvečky, volily před soudem už mnohokrát zmíněné „obranné strategie“, taktické jednání, jehož cílem je v ideálním případě ukázat, že žena do žádné z těchto rolí rozhodně nezapadá a je v ideálním případě zcela nevinná. Jelikož možnost prokázat nevinu byla v mnoha případech vyloučena, protože násilná smrt dítěte byla nevyvratitelně stanovena, ženy se snažily, aby se na ně spíše než na bezcitné děvečky, hledělo alespoň jako na krkavčí matky.

S jistou opatrností tak můžeme vysledovat určité vzorce taktického jednání. Přestože tyto podkategorie mohou být příliš zobecňující a mohou tak popírat individuální zvláštnosti jednotlivých případů, lze je vnímat v kontextu výše uvedeného, jako snahu popřít předkládanou roli padlé, hříšné děvečky, kterou v nich vidí patriarchální autority (vyšetřovatelé). To, že se tyto typy obrany před soudem běžně opakují, dokládají i četné analýzy dalších domácích badatelů.¹²³⁶

Taktiku, jak bylo zmíněno, ovšem nechápu jako zcela úmyslné klamání soudu v dokonale promyšlené snaze o dosažení milosti (to je v případech infanticidia v mnohém nemožné a není to ani v silách pachatelek), ale spíše jako vědomou snahu přesvědčit vyšetřovatele, že dotyčná nespadá do problematické stereotypní kategorie dívek vraždících bez mrknutí oka, ale k chybučícím a na mateřství nepřipraveným ženám.

---

¹²³⁶ DIBELKA, J.: *Obranné strategie mužů a žen*, s. 94–155. TINKOVÁ, D.: *Hřích..* ČECHURA, J.: *Sex v době temna*.

Vzhledem k neúplnému vzorku pramenů zde zmíním jen některé možné způsoby této obrany, které (v porovnání s ostatními známými případy) ze sondy vyplývají:

1) Taktika nevědomosti („nějak to vždy dopadne“) – Snaha ospravedlnit své jednání a příčinu zatajení těhotenství i porodu vedla ženy k opakujícím se tvrzením. Kromě běžného, „nevěděla jsem, že jsem těhotná“, ve smyslu nebyla jsem si zcela jistá svým fyzickým stavem, sem spadá i zmíněné „Pán Bůh mě neopustí“ anebo „myslela jsem, že až to přijde, tak jim (lidem) dítě ukážu.“ Konečně i věta: „jiným Bůh pomohl a pomůže i mě.“

Tyto formulace, zdá se, nejsou dílem náhodné inspirace během výslechu, ale spíše už delší dobu přijímaným rozhodnutím, které ulehčuje svědomí a zmírňuje pocit hrozícího nebezpečí. Utěšování sebe sama, že vše dobře dopadne, je ale v případech těchto žen lehkomyšlnost, která má vážné důsledky. Nevědomost byla v mnoha případech hraná, ale u některých mohla být skutečná. Spory lze vést o tom, zda neprovdaná žena, která má často na starosti mladší sourozence a žije v úzké a vzájemně provázané komunitě v jedné domácnosti, ve které chybí soukromí, mohla být zcela vyloučena ze záležitostí sexuálního styku, těhotenství a mateřství. Ani zcela stydlivá a introvertní dívka, která nevnímá, co se kolem ní děje, by si nemohla nevšimnout mnoha náznaků, narážek, vtipů a příběhů, které souvisí se sexem. Nevědomost tohoto typu lze vyloučit.

Existuje ovšem i fyziologická stránka těhotenství, které skutečně může po mnoho měsíců probíhat skrytě, a zvláště pro korpulentní ženy může být samotný porod skutečně překvapením.¹²³⁷ Vzhledem k povaze a neúplnosti pramenů ale nemůžeme s jistotou říci, které ženy o těhotenství skutečně věděly a které tuto taktiku pouze zneužily.

Tato nevědomost má i svou další nebezpečnou stránku. Pokud totiž ženy o svém stavu věděly, nemusely už vědět, jakým způsobem řešit samotný porod. I neodborná snaha porodit svépomocí mohla vést ke smrti dítěte. Podezřelé modřiny na krku nebo hlavě v mnoha případech svědčily o snahách vytáhnout dítě z rodidel (uvízlé v kříži, jak ho popisovala Mikšová). Takové počínání ale bylo velmi riskantní

---

¹²³⁷ Jako uvěřitelné považuje tyto případy například DIBELKA, J.: *Obranné strategie mužů a žen*, s. 155.

a nabízí se otázka, kolik žen i přes dobrou vůli udržet dítě naživu, selhalo v závěrečných fázích porodu.

Podobně můžeme spekulovat i o dalších okolnostech, provázejících tuto fázi porodu. Voršila Králová nebo Eva Mikšová doplatily na nezavázání pupeční šňůry. Obě dvě tvrdily, že na tuto praxi v rozrušení zapoměly nebo už jim nezbývaly síly. Nejednalo se i tady o nebezpečnou nevědomost? U Mikšové, která prožila krvavý porod, v jehož důsledku přišla nejspíše na chvíli o vědomí, by bylo tvrzení, že to zkrátka již nedokázala, spíše věrohodné, neboť skutečně tento úkon nebyla schopna vykonat. Ovšem u Králové, která se vrátila zpět za ostatními ženami do světnice a nevypadala nijak zvlášť rozrušeně, bychom mohli uvažovat o vědomém úmyslu: nezavázala pupečník, protože skutečně neměla v úmyslu udržet dítě naživu, teprve poté tvrdila ostatním ženám, že to nepovažovala za podstatné.

2) Taktika obviňování partnera – Nejjednodušší možnost, jak se zbavit části zodpovědnosti, je obvinít někoho, kdo často není u soudu ani přítomen, ale kdo logicky nese část viny. V případě Mariany Filipové hrál možná nejdůležitější roli právě její manžel Bartoň, který byl iniciátorem vraždy i komplicem. Vliv měla i její švagrová Regina a rodina Bartoně, která dívku nepřijala.

Do této kategorie spadá i v literatuře často zmiňovaná taktika neznámého vojáka, náhodně procházejícího cizince, který využil situace a připravil dívku o čest. Tu použila ve svém druhém případě Voršila Králová. Rovněž Alžběta Zimandlová vinila cizího tovaryše Hanse, kterého si ovšem nikdo nepamatoval a který zmizel neznámo kam. Pouze Eva Mikšová nikoho nevinila. Tvrdila, že její mladý souložník Řehoř byl rád u ní, stejně jako ona u něho, věkově i sociálně to byl ale v dané době nemožný partnerský svazek.

I zde je možné u některých případů tvrdit, že to byla taktika vedená oprávněnou potřebou se obhájit, poukázat na sexuální zneužívání, ale u mnoha dalších, že se jedná o zcela smyšlené příběhy, které nemají oporu u svědků a často nedávají smysl ani co se týče časové návaznosti jednotlivých fází těhotenství.

Tato část má další, dále prozkoumané způsoby řešení, ovšem pouze v lehčích mravnostních deliktech jako je smilstvo. Obviňováním partnera lze dosáhnout vynuceného manželského svazku, finančního vyrovnání, či zřídka i obvinění muže ze znásilnění. Tyto možnosti ale u vyšetřování infanticidia u nemajetných vrstev již

nepřipadají v úvahu. U bohatších měšťanek s dobrou pověstí by pokuta nebo záchranný sňatek mohl být řešením, u chudých žen bez věna ovšem nikoliv.

3) Taktika matení soudu – O tom, že ženy nebyly zcela bezelstné, svědčí opakované „přelhávání“ soudu. Na jedné straně může být jejich výpověď ovlivněna zkrátka špatnou pamětí, ale časté změny doby prvního sexuálního styku v jednotlivých výpovědích, stejně jako uvádění jiných partnerů (neznámý rejtar, obdankovaný voják Voršily Králové) vedou soud k závěru, že ženy jednaly s úmyslem matení soudu. Ženy popíraly předchozí výpovědi i pokaždé jiné způsoby, jak mohlo dojít k avizovanému potratu (třesení na voze, pád na schodech, mechanické tlačení na břicho) nebo rozporují i jakoukoliv jinou, méně podstatnou informaci z předchozího výsledku (například jakým způsobem byla Voršila poprvé potrestána). Vše svádějí na „zmámenost strachem“, což je vysvětlení, kterému vyšetřovatelé nevěří.

Tato zmámenost strachem ale minimálně v přítomnosti mistra popravního musela hrát důležitou roli, není nepředstavitelné, že se v dané chvíli pachatelce informace popletly a otázky soudu ji znejistily. Přesto možnost svést vše na špatnou paměť byla nejjednodušší varianta, jak přesvědčit soud o svých dobrých úmyslech a předvést se v lepším světle. Mnohé situace, jako třeba násilně vynucený pohlavní styk, se odehrály beze svědků a těm soud jen málokdy pod vlivem očekávání hříšné děvečky věřil. Vedle nich ale máme i výpovědi, které popisují události staré mnoho měsíců a často ani sami očití svědkové nemohli tyto příběhy vyvrátit nebo potvrdit. Špatná paměť a „zmámenost“ tedy někdy hrály ve prospěch obžalované. Jelikož se celý proces spoléhal také na písemnou formu, taktika přelhávání soudu záměrně prodlužovala celý průběh vyšetřování a vedla k oddalování rozsudku.

4) Taktika boje o čest – Čest jako nejdůležitější charakteristika raněnovověkého člověka, měla, jak už bylo mnohokrát ukázáno, vliv na řešení situace nechtěného těhotenství. Často to byla hlavní příčina celého ukrývání jiného stavu.

Fyzicky pracující ženy jako Zimandlová nebo Mikšová, které skrývaly těhotenství a zároveň během něj zvedaly těžká břemena nebo cestovaly po bližším i vzdálenějším okolí, vystavovaly sebe i dítě značnému nebezpečí. Úmysl zbavit se dítěte zde zcela vyloučit nelze, přesto fyzická práce, praní prádla, práce na poli, nošení

dříví, mohla být skutečnou příčinou předčasného porodu.¹²³⁸ Hrozba ztráty cti pro ně měla podle výpovědí větší důležitost než hrozba ztráty dítěte, a proto se rozhodly předstírat přirozený stav a dál tvrdě pracovaly.

Jednaly tak proto, že se bály reakce svého okolí a bojovaly o své budoucí vyhlídky, o svou čest – panenskou i společenskou. K těhotenství se tedy tyto ženy nemusely stavět zcela negativně, ale v první řadě se rozhodly ignorovat rizika, která by mohla ohrozit jejich společenské postavení.

Z potřeby chránit čest svého okolí vyloučily možnost cizí pomoci, vliv rodiny a přátel. Ten totiž mohl pomoci, ale mohl rovněž uškodit, protože čím více lidí zná tajemství, tím více hrozí odhalení. Alžběta Zimandlová se rozhodně obávala spíše toho druhého, že jí „budou zle dělat.“ To, že přijde do řeči, že si ji nikdo nevezme, že si už nedokáže vydělat na chleba a že z ní bude padlá žena, bylo rozhodně důležitým hnacím motorem ke skrývání těhotenství a lhaní a vyšetřovatelé těmto zákonitostem samozřejmě rozuměli.

Samotné taktické hry mohly možná v případech Mikšové, Filipové nebo Zimandlové ovlivnit přímé svědky výslechu, na právní poradce a členy vyšších soudů, kteří se s obžalovanými nikdy fyzicky neseťkali a celý proces znali jen z četby protokolů, ale neměly vliv. Možná pokud by v konečné fázi nerozhodoval úřednický aparát (černínská ústřední správa ve spolupráci s apelačním soudem), samotná taktika by mohla být úspěšnější.

Naopak v situacích, kdy hrála roli nedbalost, ale i snaha chránit členy měšťanské společnosti a vyhovět zájmům vrchnosti (například v případě Voršily, která sloužila vdově po bývalém hejtmanovi Vydrovi), tam taktika nepochybně přispěla ke zmírnění trestu pro pachatelku. Celý případ se dal uzavřít bez možnosti kapitálního trestu a snaha o ukrývání byla svým způsobem úspěšná.

Infanticida jako neproniknutelné tajemství?

Konečně vedle těchto rolí a taktického jednání z textů můžeme poznat i síť mezilidských vztahů a hranice žitého světa, ve kterém se ženy pohybovaly. Tak jak jsem se pokusil rekonstruovat v této práci, máme před sebou pět zcela odlišných žen, pět odlišných genderových identit (respektive jejich odrazu, který poskytují pramenné

---

¹²³⁸ Podobně i SURÁ, A.: *c. d.*, s. 51.

stopy), které pochází z odlišného prostředí a vstupují do různých interpersonálních vazeb. Nacházejí se v síti společenských vztahů, ve které hlavní roli hraje mlčení, ukrývání a lhaní.

Od všech pěti se očekávalo, že budou plnit povinnosti stanovené společenským očekáváním (genderovou smlouvou). Společnost kladla na tyto ženy přísné požadavky ohledně vhodné práce, měly odlišný společenský status (první, druhá dcera, hospodyně i pouhá služebná) a vyžadovala se od nich poslušnost a zodpovědnost. Měly naplnit předpokládané vzorce chování: dodržovat pohlavní zdrženlivost, uznat rodiči schválenou volbu partnera, připravit se plánovaně na mateřství a na výchovu dítěte ve spořádaném manželství. Tato ideální norma stanovená dobovými moralisty samozřejmě nemohla být nikdy stoprocentně naplněna ani těmi nejdokonalějšími ženami, ale ženy se jí měly alespoň přiblížit.

Analyzované osudy jednotlivých žen vykazují logicky značné odlišnosti od dobové normy a rovněž nechuť nebo nemožnost dodržovat zmíněná „pravidla hry“. Tato společenská pravidla ale značně omezovala prostor, ve kterém se ženy pohybovaly. Přestože svobodná volba partnera, bez ohledu na instrukce a normativy, jak ukázal například Jaroslav Čechura,¹²³⁹ byla možností, bedlivý dohled příbuzných, hospodářů i vesničanů, chránících své pojetí cti, ženám příliš mnoho prostoru pro nezávislé jednání nedával. Mateřství v manželském svazku bylo pro sledované ženy výhledově očekávaným stavem, ale očekávaly ho později, ve vhodnější chvíli, kdy budou mít jistotu zaměstnání, věna i partnera. Pro chudé, pracující ženy bylo hrozbou.

Protože pro ně situace nebyla výhodná, rozhodly se tuto hrozbu přejít mlčením, utajit ji a po devíti měsících skrývání navázat na předchozí život. Jak zmiňuje Gowing největší hrozbou by nakonec nebylo nechtěné těhotenství, ale právě tajemství, které ženy chtěly udržet před soudem, před příbuznými, partnery a často i samy před sebou, které je zradilo.¹²⁴⁰

Nacházely se v situaci, kdy bylo nemožné se svěřit, což ovlivňovalo mnoho různých faktorů. Jednotlivé aktérky se lišily rodinným zázemím (sirotky byly Eva Mikšová nebo Voršila Králová), odlišnosti lze najít i v sociokulturním prostředí (městský okraj, malá vesnice), ve věku a zkušenostech (dvacetiletá žena Alžběta Zimandlová s předchozím případem porodu mrtvého dítěte, třicetiletá žena Eva

---

¹²³⁹ ČECHURA, J.: *Sex v době temna*.

¹²⁴⁰ GOWING, Laura: *Secret Births*, s. 91–98.

Mikšová s první sexuální zkušeností, porod třetího mrtvého dítěte Voršily Králové). Ženy rovněž přicházely do vztahů s dalšími lidmi, kteří měli přímý nebo nepřímý vliv na jejich životní volby (macecha a otec Alžběty, manžel Mariany Filipové, bratr Evy Mikšové, hospodář a hospodyně z krčmy, kde pracovala Dalšovská). Konečně odlišnosti lze alespoň zlomkově vysledovat také v psychických vlastnostech osobností (temperament a odmítavé postoje Zimandlové, pasivita a podřízenost Filipové).

Ženy se tedy nacházely v životních situacích, kdy těhotenství bylo něčím velice nebezpečným. Na jedné straně bylo záminkou, jak přinutit partnera ke sňatku, na druhé straně hrozbou odhalení a zavržení. Rozhodly raději mlčet a zapírat.

Kolik žen ale tento proces dotáhlo do „vítězného konce“? Je to skutečně jen o něco málo více, než je počet odhalených případů, nebo jsou odhalené případy jen špičkou ledovce celé problematiky? To je otázka, kterou si badatelé kladou již několik desetiletí a možná i důvod, proč by toto téma mělo být i nadále otevřené dalšímu výzkumu. Světová zdravotnická organizace (WHO) evidovala v roce 2000 více než 57 000 násilných úmrtí dětí, přičemž další obrovské množství případů nebylo nikdy nahlášeno a pokud ano, potom nebyly vyšetřovány jako vraždy. Odhalené vraždy představují pouze část problému,¹²⁴¹ neboť další miliony dětí trpí nedostatkem rodičovské péče, bitím a týráním, jehož důsledkem může být budoucí inklinace k sociálně patologickým jevům, psychickým problémům a závislostem. Přestože těžiště práce spočívalo v analýze jevu v předmoderní společnosti, jeho současné varianty a konstrukce jeho obrazu v médiích se příliš od nich neliší.

To, co zůstává, je i tajemství, nashromážděné kolem případů infanticidia, které je někdy skutečně neproniknutelné a skutečně se zdá, že snahy o jeho odhalení, jak v úvodu naznačoval fiktivní kriminalista spisovatele Sýkory, neberou konce.

---

¹²⁴¹ Opět se zde objevuje oblíbená metafora „špička ledovce“, která v kontextu raného novověku byla používána k diskuzi o počtu neodhalených případů. In: https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/factsheets/en/childabusefacts.pdf [cit. 15. 7. 2020].

10) Seznam použité literatury a pramenů

a) Archivní prameny

Státní oblastní archiv Třeboň (SOA), oddělení J. Hradec

Fond Velkostatek Jindřichův Hradec, spisy:

inv. č. 4902 a 4905 *záležitosti hejtmanů a písařů* (kart. 1423–1425).

inv. č. 4022 – *návštěvy členů panovnického rodu* (kart. 116–117).

inv. č. 4058 – *knihy, písně, letáky*.

inv. č. 4132–4133 – *záležitosti vojáků* (karton 196).

inv. č. 4234 – *městská nařízení a instrukce*.

inv. č. 4249–4250 – *správa a seznamy poddaných* (kart. 381).

inv. č. 4360 – *zločiny* (vraždy), kart. 412; (smilstvo a ublížení na těle), kart. 414–417.

Fond Černínská ústřední pokladna 1649–1721:

inv. č. 190–192 – *Účetní přílohy (zlomky) 1703–1712*.

Fond Velkostatek J. H., Knihy:

inv. č. 135–137 – *sirotčí registra (1694–1699)*

Fond Černínská ústřední správa – *hejtmané (Vydra z Chocenic, Kölsch z Kölschheimu)*, neroztříděno.

Fond Rodinný archiv Slavatů z Chlumu a Košumberka, knihy:

inv. č. 1–19 – *Soupis poddaných panství hradeckého (1671–1692)*.

Fond - Sběrka matrik Jihočeského kraje, 1587–1949 (1952):

inv. č. 1 – *Matrika narozených (1705–24)*.

inv. č. 32 – *Matrika oddaných 1700–1728*.

inv. č. 48 – *Matrika zemřelých (1700–1728)*.

Státní okresní archiv (Soka) J. Hradec:

Inv. č. 159 – *Knihy k zapisování gruntů městských s původním jmenným rejstříkem (1604–1753)*.

Inv. č. 160 – *Knihy nová městská radostná s původním jmenným rejstříkem (1630–1773)*.

Inv. č. 239 – *Knihy různých přísah a přijatých za měšťany (Knihy purgerechtní založená 1621)*.

inv. č. 235 – *Knihy trestních výsledků ("Criminal Inquisitionsacta bei der Stadt Neuhaus")*.

inv. č. 738 – *Smolné spisy: Stíhání zločinců a podobně 1607–1756*.

Národní archiv Praha

fond Apelační soud, *Ortelní manuály*, inv. č. 145–148 (české); *Knihy protokolů* č. 264–266 (německé).

b) Staré tisky (mravoučné spisy, letáky, kroniky, kramářské písně)

ANONYM, *Emblemes sus les actions perfections et meurs du segnor espagnol*, místo neznámé, okolo 1571–1581. In: HARMS II, č. 37.

ANONYM, *Enuie, Ambition, Volumpté, Tyrannie*, Frankfurt 1568-1572. In: HARMS II, č. 23.

ANONYM, *Erschreckliche Inquisition so sich auff der Königlichen Hochzeit, 1572*. Obě verze in: HARMS VII, č. 22 a 23.

ANONYM, *Whipping Tom Or The deceitful Kinsman. Maidens beware who you do trust*. Místo neznámé 1678–1680. In: EBBA, sign. 21949.

ANONYM: *A full and true relation of the examination and confession of W. Barwick and E. Mangall*, London 1690. In: EEBO, Wing, sign. F2322.

ANONYM: *Bloody nevvs from Clerkenwel, or, A full and true relation of a most horrid and barbarious cruelty committed by a Journey-man-copper*. West smith field 1670. In: EEBO, Henry E. Huntington Library and Art Gallery, Collection Wing, č. 2326:09.

ANONYM: *Bloody newes from Dover. Being a true relation of the great and bloody murder, committed by Mary Champion*, London, 1647. In: EEBO, Wing, sign. B3267.

ANONYM: *Damnable Practises Of three Lincolne-shire Witches, Joane Flower, and her two Daughters*. Místo neznámé 1619. In: EBBA, sign. 20057.

ANONYM: *Dwoje Nowiny: Prwnij Co se w Městě Losanně w Zemi Ssweycarské ležjcým y při giných Městech*. Praha? 1589. In: Knihopis, sign. K06486.

ANONYM: *Een Schrikkelyke Moordery, gedaen door Moeder, Dogter en Meyt, en wat voor straf zy daer voor ontfangen hebben*. Místo neznámé 1700. In: Execution ballads, č. 1233. Originál Leiden UB: 1497 H 16.

ANONYM: *Ein ware gschicht vnd neue Zeitung/ Von einem falschen Meitlin welches sich ein zeit lang für ein reine Tochter außgeben (1650)*. In: DSB, VD 17, sign. 1:693785R.

ANONYM: *Erschröckliche warhafftige neue Zeittung von etlichen Mördern [P. Nyersch and J. Sumer] wie sie sich dem Teuffel orgeben*. Strassburg 1583. In: British library, inv. č. 1608/663.

ANONYM: *Human Monsters!! Account of a Human Monster, at Woodside*. Místo a rok vydání neznámé. In: EBBA, 32442.

ANONYM: *Mord ukrutný, který se stal v kraji brněnském*. In: MKP, sign. J-2698.

ANONYM: *Neue Zeitung welche gestalt zu Prage Item wie eine Dienstmagd allda ihr eigen Kindviertheilet/ in willen solches zu begraben*, 1616. In: HAB, VD17, sign. 23:332146K.

ANONYM: *Nová píseň aneb Truchlivý příběh, který se stal na panství Semilském*. In: KMN, sign. KP P 414/1.

ANONYM: *Nová píseň o hrozném mordu, který se stal blíž Lemberka, města v polské krajině*. In: MKP, KP, sign. J-1246.

ANONYM: *Nová píseň o hrozném mordu, který se stal blíž Lemberka, města v polské krajině*. In: MKP, KP, sign. J-1246.

ANONYM: *Nová píseň o jedné bohaprázdné panně*. In: KNM, sign. KP 3838.

ANONYM: *Nová píseň o ukrutným mordu*. In: Muzeum Komenského Přerov, fond Kramářské písně, sign. J-2401.

ANONYM: *Nová píseň, Okolo Dunaje chodila, krásné pachole nosila*. In: Knihovna národního muzea (KNM), sign. A 2574.

ANONYM: *Nová píseň. Krkavčí matka. Hrozná vražda malé Růženky*. In: KNM, sign. KP D 34/1.

ANONYM: *Nový příběh, který se stal v Pruském Polsku ve městě Widawě*. In: MKP, KP, sign. J-1260.

ANONYM: *Pravdivý příběh, který se stal na pomezí Saském*. In: MKP, KP, sign. J-568.

ANONYM: *Prawdiwá Správa O diwném Porodu, Kterýž se stal Roku tohoto Tisýcýho ssestistého dewadesátého čtwtého | druhé° dne Měsýce*. Staré Město Pražské 1694. In: Knihopis, sign. K17413; KNEIDEL, P.: *Česká grafika*, s. 121.

ANONYM: *Schrecklichen und betrawerliche Zeitung von dem unerhorten unmenschlichen und grewlichen Mord an den Christen in Frankreich*. 1572, f. 2v. In: BSB, VD16, sign. S 4121.

ANONYM: *Smutný a žalostivý opis o jednom bohaprázdném otci*. In: MKP, KP, sign. J-1091.

ANONYM: *Smutný a žalostivý příběh, který se stal v kraji brněnském*. In: MKP, KP, sign. J-1250 (Místo vydání písní neznámé, okolo 1790–1850).

ANONYM: *Smutný a žalostný opis o jedném bohaprázdném otci, jenž svou vlastní dceru nevázně zamordoval*. In: MKP, KP, sign. J-1091.

ANONYM: *Spottbild auf die Juden (mit dem "Kindelein von Trient")*. Místo neznámé 1551/1600. In: GNM, sign. HB2053.

ANONYM: *The Bloody Mother, or the most inhumane murthers committed by Jane Hattersley upon diuers infants*. London 1609. In: Early English Books Online, STC (Short-Title Catalogue), sign. 3717.3, f. A2.

ANONYM: *The Cruel French lady, or, A True and perfect relation of the most execrable murthers committed by a French lady upon the persons*. London 1673. In: EEBO, Wing, sign. C7418.

ANONYM: *The lamentation of a bad Market, / OR, / The Drowning of three Children on the Thames*. Místo neznámé 1674–1679. In: EBBA, č. 35687.

ANONYM: *The lamentation of Mary Butcher, now confined in Worcester city goal on suspicion of murdering her male bastard child*. London, kolem 1700. In: EEBO, Wing, sign. L285aA.

ANONYM: *The last Speech and Confession of Jannet Riddle, who was Execute, for murdering her own Child, in the Grass Market*. Edinburgh 1702. In: Execution Ballads, č. 960, originál: National Library of Scotland, Shelfmark: Ry. III.a.10(103).

ANONYM: *Van drie Gesusterkens wilt verstaen, daer van den eenen most hangen gaen*. Místo neznámé 1680. In: Execution ballads, č. 1246; originál: Amsterdam MI: 3978 Gesloten Kast: B 14 (3).

ANONYM: *Warhaffe abbildung der grausammen Mordthat so die Juden bei Mieß in Böhmen an einem 4. Jahrigen Christen knäblein verübet*. Místo neznámé, 1675. In: BSB, VD17, sign. 12:667124U.

ANONYM: *Warhafftige und erbärmliche Zeittung von dem Mord, brand so die von Antorff erlitten haben*. Schweinfurt 1576. In: BSB, VD16, sign. W 506.

ANONYM: *Zween Erschreckliche geschicht// Gesangs weise. Die Erste/ von | einem Wirt im Allgergaw// Bastian Schoenmundt genandt*. Místo neznámé 1596. In: DSB, VD16, sign. ZV 15309.

ANONYM: *Zwo Warhafftige Neue Zeitung, Die erst/ Von einem Moerder/ der sein Ehelich Weib/ vnnd Sechs Kinder er=||moerdet hat, geschehen inn der beruempten Statt Prueßeln in der Schlessien*. Místo neznámé 1599. In: DSB, VD16, sign. V 2674.

ANONYM: *Zwo Warhafftige Neue Zeitung, Die erst/ Von einem Moerder/ der sein Ehelich Weib/ vnnd Sechs Kinder er=||moerdet hat, geschehen inn der beruempten Statt Prueßeln in der Schlessien*. Místo neznámé 1599. In: DSB, VD16, sign. V 2674, f. 2r.

ANONYM: *Zwo Warhafftige neue Zeitungen: Die andere Zeitung. Eine abschewliche vndzuur nie erhörte erschreckliche Zaubereyen*. Basel 1600. In: VD16, sign. ZV 21490.

ANONYM: *Ein neüw Lied und jämerlich Geschicht von Martin Stier und seinem Gesellen.* Místo neznámé 1572. In: ZBZ, VD16, sign. ZV 29940.

Anno vicesimo primo Jacobi Regis, &c. an act to prevent the destroying and murthering of bastard children. London 1680. In: <http://name.umdl.umich.edu/A49078.0001.001> [cit. 4. 2. 2020].

BACH, Abraham: *Der Kindlein Fresser und Der Mann mit dem Sack.* Norimberk 1651/1654. In: GNM, sign. HB26468; ALEXANDER I, s. 62–63.

BARNET, Charles: *The Childrens Cryes / Against / Their Barbarous & Cruel Father, / BEING / A Relation of a most inhumane Act committed by a Grave- / maker of Marybone, upon his own Children,* 1696. In: EBBA, sign. 34586.

BECCARIA, Cesare: *An Essay on Crimes and Punnishments.* 2. vyd. Londýn 1769, s. 132. In: <https://archive.org/details/essayoncrimespun00becc> [cit. 4. 9. 2020].

BERG, Adam: *Ein erschröckenliche doch warhafftige grausame Hungers Nott.* München/Augsburg 1571. In: ZBZ, sign. PASS II 9/9.

COLES, Francis: *Inhumane and cruel bloody news from Leeds in New-shire.* London 1676. In: EEBO, British Library, Collection Wing, č. 1851:21.

CROWCH, E.: *The Bloody Butcher and the two wicked and cruel Bawds: Exprest a woful Narrative of one Nathanie Smith a Butcher.* London 1667. In: EEBO, University of Glasgow Library, Collection Wing, č. 2615:10.

DAČICKÝ, Jiřík: *Adj der Ersten Tag Martii jm LXX Jahr hat Man diesnach folgende zwen Mörder Gericht.* Praha 1570. In: GNM, sign. HB2833; přetiskuje také STRAUSS I, s. 162.

DAČICKÝ, Jiřík: *Warhaffe neue Zeitung so geschehen den ersten tag Martii im 70. Jahr.* Praha 1570. In: HAB, VD16, sign. XL 48.

DERHAM, William: *The History of the Great Frost in the Last Winter 1703 and 1708/9 By the Reverend Mr. W. Derham, Rector of Upminster.* F. R. Philosophical Transactions (1683–1775), 26 (1708-1709)

DOBŘENSKÝ, Václav: *Pramen vody živé, to jest naučení a výstraha před cizoložstvem, a Koruna šlechetné a krásné panny Ctnosti.* Praha 1581, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. BL XI 27.

DREUSS, Johann: *Newe Zeitung. Warhafftige und erbärmliche neue Zeitung, was sich zugetragen hat von Haarlem.* Nidernwesel, 1573. In: BSB, VD16, sign. N 975.

E. G.: *A pittillesse mother: The at most vnnaturally at one time, murthered two of her owne children at Acton within sixe miles from London vppon holy Thursday.* London 1616. In: EEBO, STC, č. 24757.

FABER, Nicolaus: *Newe Zeitung Von schrecklichen Wunderzeichen so man am Himmel.* Strassburg 1575. In: VD16, sign. ZV 11505.

FABER, Nicolaus: *Newe Zeitung Von schrecklichen Wunderzeichen so man am Himmel.* Strassburg 1575. In: VD16, sign. ZV 11505.

GERCKEN, Carl Christian: *Historie der Stadt und Bergvestung Stolpen.* Leipzig-Dresßden 1764, s. 114–116. In: <http://mdz-nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bvb:12-bsb10019204-8> [cit. 13. 8. 2020].

GLADMAN, J: *The Unnatural mother being a full and true account of one Elizabeth Kennet.* London 1697. In: EEBO, inv. č. 2258:34.

GOODCOLE Henry: *Deeds against Nature and Monsters by Kinde, Tryed at Goale Deliuerie of Newgate.* London 1614. In: EEBO, STC, sign. 809.

HOCK, Alexander: *Warhafftige Zeittung von Peter Nierschen unnd seiner Gesellschaft, wie sie vierhundert und viertzg Mordt bekannt.* Tübingen 1577. In: ZBZ, VD16, sign. W 624.

- HOFFMAN, Wolfgang: *Warhafftige neue Zeytung, welche sich begeben*. Olmütz 1614. In: HARMS III, s. 139.
- HOLTZMAN, Daniel: *Zwo neue Zeittung// Die Erste// Ein erschroeklich vñ sehr // erbærmlich Geschicht/ so geschehen ist den letzten Fe=//bruarij*. Wien 1580. In: DSB, VD17, sign. i003484, f. 2r.
- JOBIN, Bernhard: *Wunder neue Zeitung vnd warhafftige Geschicht. Von der Nuppen heiligkeit*. Strassburg 1584. In: HAB, sign. A: 517.8 Quod. (16).
- JONSON, Ben: *The mad merry Pranks of Robin Good-fellow*. London 1663-1674. In: EBBA, sign. 31962.
- KONEČNÝ, Matouš: *Theatrum divinum to gest; Diwadlo Božj*. Staré Město Pražské 1616. Vědecká knihovna Olomouc, sign. 601.240
- KRESS, Georg: *Erschröckliche und zwar nie erhörte neue Zeitung, welche Massen landt zu Gülch*. Augsburg 1591. In: STRAUSS II, s. 548.
- KRESS, Georg: *Neue Zeitung, nie erhörte abscheuchliche und unnatürliche Thaten*. Augsburg 1606. In: GMN, sign. HB 2834.
- LABOUN, Jiří: *Nowina gistá a prawdiwá welmi žalostiwá kteráž se stala Roku tohoto 1697. a to 29. Dne Měsýce Března kterak gedna Žena w Nowém Městě Polském po swým manželu gest se dwauma Djkami*. Staré město Pražské 1697. In: Knihopis, sign. K06291.
- LINDSAY, James: *Lamentation of Margaret Bell, at present under Sentence of Death in Paisley Jail*. Glasgow 1700. In: Execution ballads, č. 882, originál Bodleian Library, Universit of Oxford, Shelfmark: 2806 c. 14(159).
- LUFT, Hans: *Des Turcken erschreckliche belagerung und Abschiedt der Stat Wien*. Wittenberg 1529. In: VD16, sign. ZV 15080.
- MERCKEL, Georg: *Ein sehr abscheulich und aber ganz wahrhafftigs wunderwerck und geschicht*. Nürnberg 1558. In: ZBZ (Wickiana), sign. PAS II 2/5.
- MERCKEL, Jörg: *Hexenverbrennung zu Derneburg in der Grafschaft Reinstein (Harz)*. Nürnberg 1555. In: GNM, sign. HB244.
- MEYER, Lucas: *Ein erschröckliche neue Zeitung so sich im 1591. Jar zu Pressburg im Ungern zu getragen. Nürnberg 159*. In: STRAUSS II, 703.
- MEYER, Lucas: *Ein erschröckliche neue Zeitung so sich im 1591. Jar zu Pressburg im Ungern zu getragen*. In: STRAUSS II, 703.
- MEYER, Lucas: *Warhafftige und wunderbarlich neue Zeitung von einen Pauren, der sich durch Zauberei*, Augsburg 1589. In: STRAUSS, II, s. 701.
- NOVÁK, Bóža: *Nová píseň Krkavčí matka. Hrozná vražda malé Růženky*. In: http://www.spalicek.net/apps/index.php?recordId=KP_D_34_1 [cit. 13. 8. 2020].
- PAPROCKÝ Z HLOHOL, Bartoloměj: *Třinácte Tabulj Wěku Lidského: krátce sepsaných a wydanych Roku Božijho 1601*. Staré Město Pražské 1601. Moravská Zemská knihovna Brno, sign. A-L4M2.
- PARKER, Martin: *No Natural Mother But Monster*. London 1633. In: <http://www.traditionalmusic.co.uk/broadside-ballads/broadside-ballads%20-%200027.html> [cit. 14. 8. 2020].
- PARKER, Martin: *No Natural Mother But Monster*. London 1633. In: <http://www.traditionalmusic.co.uk/broadside-ballads/broadside-ballads.html> [cit. 14. 7. 2020].
- PASSINGER, C.: *Murther will out; or A true and faithful relation of a horrible murther committed thirty three years ago*. London 1675. In: EEBO, Wing, sign. M3093.

- PATRIDGE, N.: *Blood for Blood or Justice executed for innocent Blood-shed. Being a True Narrative of that late Horrid committed by Mary Cook*. London. 1670. In: EEBO, Wing, sign. P630.
- PETERLE, Michael: *Warhafftigen Bericht von zweyen Juden, die zwey Weiber bestellt haben*. Misto neznámé 1574. In: ZBZ, Wickiana, PASII 12/7; HARMS VII, 59.
- RAMPF, Hans: *Ein erschröckliche unerhörte Neue Zeyttung (...) von Blasi Endres*. Augsburg 1585. In: ZBZ, sbírka Wickiana, sign. Ms F 33; STRAUSS II, s. 848.
- REINMICHEL, Leonhard: *Warhafftige vnd schröckliche Neue zeitung von einer Fürnemmen Person welche durch verführung deß bösen Feindes*, Laugingen 1585. In: DSB, VD16, sign. W 567.
- RICHTER, Wolfgang: *Eine Warhafftige vnd erschröckliche neue zeitung welche sich begeben vnd zugetragen hat in der Stadt Limmburg*, Frankfurt am Main 1626. In: GNM, sign. HB24792.
- RICHTER, Wolfgang: *Eine Warhafftige vnd erschröckliche neue zeitung welche sich begeben vnd zugetragen hat in der Stadt Limmburg*. Frankfurt am Main 1626. In: GNM, sign. HB24792; DOROTHY I, s. 448; BREDNICH, R.: *Die Leidpublizistik II*, č. 118.
- ROBINSON, Jonathan: *Fair Warnings to the murderers of infants being a true account of trial, execution and condemmnation of Mary Goodenough*. London 1693. In: EEBO, Wing, sign. F105.
- SACHS, Hans: *Narrenfresser. Mehr das Narren Bad*. In: VD16 sign. S 468.
- SALMON, James: *Bloudy Nevves from Ireland, The Barbarous crueltie by the Papists, used in that Kingdome. Printed for Marke Rookes*. London 1641. In: EEBO, British Library, Collection Thomason, sign. 31: E.179.
- SARIUS, Johannes: *Infanticidium Helmsdorffianum: Oder: Christliche Leichen- und Klagpredigt (...) Uber dem grausamen/ erschrecklichen und unerhörten Kinder Mordt/ So sich begeben in der Mühlen zu Helmsdorff*. Dreßden 1633. In: Drucke des 17. Jahrhunderts: VD17 3:634234H.
- SCHERER, Georg: *Postylla, To gest Wýkladové na Nedělnj Ewangelia Přes celý rok, podlé Katolického učení a řádu*. Praha 1704. Moravská zemská knihovna Brno, sign. ST3-0381.313, A, B; nepag.
- SCHMID, Albrecht: *Die Butzen-Bercht*. Augsburg 1701. In: GNM, sign. HB24505; také ALEXANDER II, s. 489.
- SCHÖN, Erhard: *Die Armen Leut Klag*. Nürnberg 1530. In: GEISBERG IV, č. 1242–1243.
- SCHÖN, Erhard: *Die gefangen klagen. Türkischer Krieger verschleppt Gefangene in die Sklaverei*. Nürnberg 1530. GEISBERG IV, s. 1193–1194.
- SCHOTT, Jacob: *Ein New kläglich Lied/ von dem grossen schaden der Vnholden*. Wessel, 1583. In: VD16, sign. ZV 11599.
- SCHREIBER, Niclaus: *Warhafftige neue Zeittung von einen Frawen sampt dreyen Kindern*, Köln 1591. In: BSB, inv. č. 13427642, přetiskuje STRAUSS II, 936.
- SCHREIBER, Stephan: *Ein warhafftigen bericht vnd neuwe zeitung von einem kloster welches ligt ein halbe stund von droben im schloessiger Land von der Aabttissin*. Köln 1599. In: DSB, V 16, sign. W 675.
- SCHULTES, Hans: *Ware Abcontrafectung ainer erbärmlichen vnd erschröcklichen Newen Zeitung (...) alda ein inwoner vnd Brott Kauffer mit Nammen Hanns Altwecker*, Augsburg 1589. In: GNM, sign. HB 2835; přetiskuje STRAUSS III, s. 948.
- SCHULTES, Lorenz: *Der Kinderfresser*. Augsburg, okolo 1600. In: WÄSCHER, Hermann (Ed.): *Das deutsche illustrierte Flugblatt, Teil I*. Dresden 1955–1956, s. 13; ALEXANDER II, s. 570.

SCHULTES, Lucas: *Wahre abcontrafactur vnd eygentliche Abbildung, der gantz trawrigen vnd erbärmlichen Mordthat, Michel Mosentheuer*. Augsburg, 1616. In: HAB, sign. 38.25 Aug. 2°, fol. 803; edičně HARMS III, s. 141.

SING, Jacob: *Warhafftige Zeitung / So niemals erhört . . . zu Quedelburg in Sachsen mit einem Becken/ mit Namen Heinrich Rosenzweig*. Erfurt 1621. In: BREDNICH II, příloha, č. 117.

STÖRITZ, Michael: *Warhafftige Abbildung einen erschröcklichen Mordthat*. Praha 1694. In: GNM, sign. HB 3936.

STRAUCH, Wolfgang: *Ein grausames und erschröckliches und erbermliches war- und glaubhafftiges wunder Wercke*. Nürnberg 1556. In: GNM, sign. HB763.

STRAUB, Nicklaus: *Ein Gründtliche auch warhafftige und erschlöckliche neue Zeitung/ von sechs Mördern/ fünff Mann/ unnd ein Weibsperson*. Ulmitz 1603. In: StaBi Berlín, VD17, sign. 1:691780U.

TWINGER VON KÖNIGSHOFEN, Jakob: *Chronik*. In: <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/salIX28> [cit. 26. 3. 2018].

UHL, David: *Ein warhafftige erschreckliche geschicht so sich newlich zu Wangen, Lindau 1585*. In: ZBZ, Wickiana, inv. č. 000003699; HARMS, VII, 163; STRAUSS III, s. 1085.

VALDA, Burian: *Strassliwá a hrozná nowina o jednom mordýři jménem Krystman*, Staré město Pražské 1582. In: Knihopis, č. 6317. In: KNEIDL, P.: *Česká grafika*, s. 120.

W. R.: *The Cruel Mother beeing a true relation aof a bloody Murther committedby M. Cook*. London 1670. In: Wing, sign. C7420.

WALDIS, Burkard: *Eyne warhafftige vnd gantz erschreckliche historien / Wie eyn weib jre vier kinder tyranniglichen ermordet*. Marburg 1551. In: VD16, sign. W 847.

WATKINS, Richard: *Newes from the dead, or a true and exact narration of the miraculous deliverance of Anne Greene, who being executed in Oxford*. Oxford 1650. In: EEBO, Wing, sign. W1073.

WELLHÖFFER, Elias: *Relation oder Beschreibung so ... in der Statt Augsburg geschehen*. Augsburg 1669. In: ALEXANDER, s. 673.

WELLHÖFFER, Elias: *Warhafftige Beschreibung des Urtheils ... in Statt München*, München 1666. In: ALEXANDER II, s. 678.

WIRRI, Heinrich: *Ein erschrockenlich grausam unerhört Mord, so geschehenist zum Obernehen, in einer Statt gelegen in dem Elsas*, Strassburg 1556 (vytiskl FRIES, Augustin). In: ZBZ, inv. č. 000003513.

WIRRI, Heinrich: *Ein grausamlich mord so geschehen ist in dem Minster Thal*. Strassburg 1556. In: ZBZ, sign. PASS II 12/50.

ZEDLER, Johann: *Grosses vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste (1731–1754)*, s. 809: In: <https://www.zedlerlexikon.de/index.html?c=blaettern&seitenzahl=809&bandnummer=21&view=100&l=de> [26. 8. 2020].

c) Edičně vydané prameny

ALEXANDER, Dorothy – STRAUSS, Walter (edd.): *The German single-leaf woodcut 1600–1700, volume 1–2*. New York 1977.

BARTOŠÍKOVÁ, Jana (ed.): *Krevní kniha městečka Morkovic*. Studie Muzea Kroměřížska, 91, 1991, s.114–148.

BENEŠ, Bohuslav (ed.): *Světská kramářská píseň: Příspěvek k poetice pololidové poezie*. Brno 1970.

BIČÍK, Zdeněk (ed.): *Knihy smolné*. Hradec Králové 1969.

- BREDNICH, Rolf (ed.): *Die Liedpublizistik im Flugblatt des 15. bis 17. Jahrhunderts*. Baden-Baden 1974–1975. WÄSCHER, Hermann (ed.): *Das deutsche illustrierte Flugblatt, Teil I*. Dresden 1955–1956.
- CARPZOV, Benedict, *Practica Nova Imperialis Saxonica Rerum Criminalium* (ed. OEHLER, Dietrich). Goldbach 2000.
- CIRONIS, Petros (ed.): *Kniha černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573–1630 s přílohou pozdějších čarodějnických procesů*. Rokycany 1995.
- COUPE, William (ed.): *The German illustrated broadsheet in the seventeenth century: historical and iconographical studies. Part 1 and 2*. Baden-Baden 1966–1967.
- ČADKOVÁ, Iva – ZAHRADNÍKOVÁ, Magda (edd.): *Berní rula. 4-5, Kraj Bechyňský I*. Praha 2013.
- ČERNÍN Z CHUDENIC, Heřman Jakub (HOJDA, Zdeněk, ed.): *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje. Kvalitní cesta českého šlechtice do německých zemí, Itálie, Francie, Španělska a Portugalska. Díl II*. Praha 2014
- FLODR, Miroslav (ed.): *Právní kniha města Brna. Díl 1*. Brno 1990.
- GEISBERG, Max – STRAUSS, Walter (edd.): *The German single-leaf woodcut: 1500–1550, volume 1–4*. New York 1974.
- HARMS, Wolfgang – KEMP, Cornelia (edd.): *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. vnd 17. Jahrhunderts, Band IV: Die Sammlungen der Hessischen Landes- vnd Hochschulbibliothek in Darmstadt: Kommentierte Ausgabe*. Tübingen 1987.
- HARMS, Wolfgang – SCHILLING, Michael, et al. (Edd.): *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. vnd 17. Jahrhunderts: Band I–III: Die Sammlung der Herzog August Bibliothek in Wolfenbüttel: Kommentierte Ausgabe*. Tübingen 1980, 1985, 1989.
- JIREČEK Hermenegild – JIREČEK Josef (edd.): *Zřízení zemská Království českého XVI. věku*. Praha 1882.
- JIREČEK, Josef (ed.): *M. Brikcího z Licka práva městská*. Praha 1880.
- JIREČEK, Josef (ed.): *Práva městská království českého a markrabství moravského: spolu s krátkou jich summou*. Praha 1876.
- KALOUSEK, Josef: *Řády selské a instrukce hospodářské 1350-1626* (Archiv český XXII). Praha 1905.
- KALISTA, Zdeněk. *Cesty ve znamení kříže: dopisy a zprávy českých misionářů 17. a 18. věku ze zámořských krajů*. 3. vyd. Praha 1947.
- KOLDÍN, Pavel Kristián: *Práva městská*. In: MALÝ, Karel (et al.): *Práva městská Království českého: edice s komentářem*. Praha 2013.
- KUNZLE, David (ed.): *The early comic strip: narrative strips and picture stories in the European broadsheet from c. 1450 to 1825*. Berkeley 1973.
- KYTKA, Josef (ed.): *Smolná kniha města Milevska*. Milevsko 1939.
- KUBEŠ, Jiří: *Kryštof Václav z Nostic. Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*. Praha 2004.
- LÁNY, Emil Pavel (ed.): *Kniha černá jinak smolná města Smidar 1631–1769*. Liberec 1968.
- LÁNY, Emil Pavel (ed.): *Knihy černé jinak smolné při hrdelním soudu v městě Bystrém od roku 1625*. Liberec 1947.
- LÁNY, Emil Pavel (ed.): *Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569–1721*. Liberec 1968.
- LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon (KRČ, Jakub, ed.): *Kupidova střela. Dětský rápek*. Brno 2000
- LUTHER, Martin: *O životě manželském*. In: POLÍVKOVÁ, Hana (ed.): *Kdybych měl nekonečně světů*. Praha 2008.
- MALÝ, Karel (et al.): *Práva městská Království českého: edice s komentářem*, Praha 2013.
- MARADA, Miroslav (ed.): *Smolná kniha města Lipníka*. Přerov 1994.
- NAZARENO, Don Orlandi (ed.): *Saint Bernandin of Siena: Sermons* (překlad ROBINS, Helen). Siena 1920.

- NAZARENO, Don Orlandi (ed.): *Saint Bernardin of Siena: Sermons* (překlad ROBINS, Helen). Siena 1920
- NECHUTOVÁ, J. (ed. a přel.): *Caesarius z Heisterbachu. Vyprávění o zázracích: středověký život v zrcadle exempel*. Praha 2009.
- PÁNEK, Jaroslav (ed.): *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617–1751*. Praha 1977.
- PETRŮ, Eduard – PRAŽÁK, Emil (Edd.): *M. Dačický z Heslova. Prostopravda, Paměti*. Praha 1955.
- RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.): *Děti roditi jest Božské ovotce: gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku*. Praha 2013.
- RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha 2008.
- RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.): *Žádná ženská člověk není: Polarizace genderů v českojazyčné literatuře 18. A 19. století*. Praha 2010.
- RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.): *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha 2009.
- RATAJOVÁ, Jana (Ed.): *Alžběta Lidmila z Lisova – Rodinné paměti*. Praha 2002;
- RENNER, Jan (ed.): *Knihy černé královského města Rakovníka*. Rakovník 1927.
- SENN, Matthias (ed.): *Johann Jacob Wick (1522–1588) und seine Sammlung von Nachrichten zur Zeitgeschichte*, Zürich 1974.
- SLÁDEK, Miloš (ed.): *Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy*. Jinočany 1995.
- SLÁDEK, Miloš (ed.): *Svět je podvodný verbíř. aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Praha 2005.
- SLÁDEK, Miloš (ed.): *Vítr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze*, Jinočany 2000.
- SMETANA, Robert – VÁCLAVEK, Bedřich (edd.): *České písně kramářské*. Praha 1949.
- STRAKA, Josef (ed.): *Z tábořské knihy černé*. Tábor 1937.
- STRAUSS, Walter (ed.): *The German Single-leaf woodcut 1550–1600, volume 1–3*. New York 1975.
- ŠTARHA, Ivan (ed.): *Smolná kniha Nového Města na Moravě*. Západní Morava, 11, 2007, s. 107–131.
- VERBÍK, Antonín – ŠTARHA, Ivan – KNEŠL, Edmund (edd.): *Černá kniha města Velké Bíteše*. Brno 1979.
- VODŇANSKÝ Z URAČOVA, Nathanael (BOČKOVÁ, Hana – MATL, Jiří, (edd.): *Theatrum mundi minoris*. Brno 2001.

d) Monografie, studie, diplomové práce

Monografie, sborníky

- ARIÉS, Philippe: *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life*. Robert Baldick. New York 1962.
- ARIÉS, Philippe: *Western Attitudes Toward Death from the Middle Ages to the Present*. Baltimore 1974.
- ARIÉS, Philippe: *Dějiny smrti*. Praha 2000.
- BADINTER, Elisabeth: *Materská láska: od 17. století po současnost*. Bratislava 1998.
- BARNETT, Barbara: *Motherhood in the Media. Infanticide, Journalism, and the Digital Age*. New York – London 2017.
- BARRETT, Louise – DUNBAR, Robin – LYCETT, John: *Evoluční psychologie člověka*. Praha 2007.

- BEHRINGER, Wolfgang – LEHMANN, Hartmur – PFISTER, Christian (Edd.): *Kulturele Konsequenzen der „Kleinen Eiszeit“*. Göttingen 2005.
- BEHRINGER, Wolfgang: *Kulturní dějiny klimatu: od doby ledové po globální oteplování*. Praha 2010.
- BECHTOLD, Brigitte – GRAVES, Donna, Cooper: *Killing Infants. Studies in the Worldwide practice of Infanticide*. Harvard 2006.
- BERGER, Peter – LUCKMANN, Thomas: *Sociální konstrukce reality. Pojetí o sociologii vědění*. Brno 1999.
- BERNHEIMER, Richard: *Wild Men in the Middle Ages: A study in Art, Sentiment, and Demonology*. New York 1970.
- BIRKNER, Siegfried: *Goethes Gretchen: Das Leben und StV šir= der Kindsmörderin Margaretha Brandt*. Frankfurt am Main 1999.
- BLOCH, Marc: *Králové divotvůrci*. Praha 2004.
- BLÜML, Josef: *Kulturní historik Čeněk Zíbrt*. České Budějovice 2014.
- BLÜMLOVÁ, Dagmar (ed.): *Čeněk Zíbrt a kulturní historie. Studie a Materiály*. České Budějovice 2003.
- BOCK, Gisela: *Ženy v evropských dějinách. Od středověku do současnosti*. Praha 2007.
- BOČKOVÁ, Hana: *Knihy nábožné a prosté: k nábožensky vzdělávací slovesné tvorbě doby barokní*. Brno 2009.
- BOES, Maria: *Crime and Punishment in Early Modern Germany: Courts and Adjudicatory Practices in Frankfurt am Main, 1562–1696*. Farnham 2013.
- BOLTON, Jonathan (ed.): *Nový historismus/New Historicism*. Brno 2007.
- BOSWELL, John: *The kindness of strangers. The abandonment of Childeren in western Europe from late Antiquity to the Renaissance*. New York 1988.
- BRAUDEL, Fernand: *Dynamika kapitalismu*. Praha 1999.
- BRIDENTHAL, Renate – KOONZ, Claudia (edd.): *Becoming Visible. Women in European History*. Boston 1977.
- BROOMHALL, Susan: *Women, identities and communities in early modern England*. Michigan 2009.
- BURKE, Peter (ed.): *New Perspectives on Historical Writing*. Cambridge 1991.
- BURKE, Peter: *Francouzská revoluce v dějepisectví: škola Annales (1929–1989)*. Praha 2004.
- BURTON, Graeme: *Media and Society. Critical Perspectives*. New York 2005.
- BUTLER, Judith: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York 1990.
- BŮŽEK, Václav (a kol.): *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*. Praha 2010.
- BŮŽEK, Václav (ed.): *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007.
- CARRIÈRE, Jean-Claude – DAVIS, Natalie, Zemon – VIGNE, Daniel: *Návrat pravého Sommersbyho (skutečný příběh a slavný soudní proces, který se stal legendou)*. Praha 1998.
- CLARK Michael – CRAWFORD, Catherine (eds): *Legal Medicine in History*. Cambridge 1994.
- CLARK, Sandra: *Women and Crime in the Street Literature of Early Modern England*. Londýn 2003.
- COHNOVÁ, Dorrit: *Co dělá fikci fikcí*. Praha 2009.
- COLLIER, Jane – YANAGISAKO, Sylvia: *Gender and Kinship: Essays Toward a Unified Analysis*. Stanford 1987. DI LEONARDO Micaela (ed.): *Gender at the crossroads of knowledge. Feminist anthropology in the postmodern era*. Berkeley 1991.
- CONNEL, Raewyn: *Masculinities*. Berkeley 2005.
- COSSINS, Annie: *Female Criminality. Infanticide, Moral Panics and The Female Body*. Basingstoke 2015.
- CURTIUS, Ernst Robert. *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha 1998.

- ČECHURA, Jaroslav: *Broumovská rebelie. Sedláci roku 1680 poněkud jinak*. Praha 1997.
- ČECHURA, Jaroslav: *Kriminalita a každodennost v raném novověku. Jižní Čechy 1650–1770*. Praha 2008.
- ČECHURA, Jaroslav: *Neklidný život obyčejné ženy: Johana Peřková (1703–1745)*. Praha 2015.
- ČECHURA, Jaroslav: *Selské rebelie roku 1680. Sociální konflikty v barokních Čechách a jejich každodenní souvislosti*. Praha 2001.
- ČECHURA, Jaroslav: *Sex v době temna. Sexuální život na českém jihu v prvním století Schwarzenberků (1660–1770)*. Praha 2015.
- ČORNEJ, Petr: *Světla a stíny husitství*. Praha 2011.
- DARNTON, Robert: *Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie*. Praha 2013.
- DAVIS, Natalie, Zemon: *Fiction in the Archives: Pardon Tales and Their Tellers in Sixteenth-Century France*. Stanford 1987.
- DAVIS, Natalie, Zemon: *Ženy na okraji: tři životy 17. století*. Praha 2013.
- DELUMEAU, Jean: *Strach na Západě ve 14.–18. století: obležená obec*. Díl 1.–2. Praha 1997–1999.
- DELUMEAU, Jean: *Hřích a strach: pocit viny na evropském Západě ve 13. až 18. století*. Praha 1998.
- DI LEONARDO Micaela (ed.): *Gender at the crossroads of knowledge. Feminist anthropology in the postmodern era*. Berkeley 1991.
- DIBELKA, Jaroslav: *Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva a cizoložství: Panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století*. České Budějovice 2012.
- DINGES, Martin (ed.) *Medical practice 1600-1900. Physicians and Their Patients*. Leiden – Boston 2016.
- DINGES, Martin: *Männer - Macht - Körper. Hegemoniale Männlichkeiten vom Mittelalter bis heute*. Frankfurt am Main 2005.
- DOLEŽEL, Lubomír: *Possible Worlds of Fiction and History: The Postmodern Stage*. Baltimore 2010.
- DUDEN, Barbara: *Geschichte unter der Haut. Ein Eisenacher Arzt und seine Patientinnen um 1730*. Stuttgart 1987.
- DÜLMEN, Richard van: *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*. Praha 2002.
- DÜLMEN, Richard, van: *Divadlo hrůzy: soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*, Praha 2001
- DÜLMEN, Richard, van: *Frauen vor Gericht: Kindsmord in der frühen Neuzeit*. Frankfurt am Main 1991.
- DÜRR, Renate: *Magde in der Stadt as Beispiel Schwäbisch Hall in der Frühen Neuzeit*. Frankfurt am Main 1995.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana – HOLÝ, Martin – STERNECK, Tomáš – ZELENKA, Jan: *Děti a dětství. Od středověku po práh novověku*. Praha 2019.
- DVOŘÁK, Karel.: *Soupis staročeských exempel*. Praha 1978
- ECO, Umberto: *Interpretation and Overinterpretation: World, History, Texts. The Tanner Lectures on Human Values*. Cambridge 1992.
- FAGAN, Brian: *Malá doba ledová. Jak se formovalo klima v letech 1300-1800*, Praha 2007.
- FARREL, Elaine: *A most diabolical deed. Infanticide and Irish society, 1850–1900*. Manchester 2013
- FERENCOVÁ, Hana – CHMELÁŘOVÁ, Veronika – KOHOUTOVÁ, Jitka, PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila a kol.: *Proměny konfesijní kultury. Metody – témata – otázky*. Olomouc 2015.
- FERRARO, Joanne: *Nefarious Crimes, Contested Justice: Illicit Sex and Infanticide in the Republic of Venice, 1557–1789*. Baltimore 2008.

- FLINN, M. W. – SMOUT, T., C.: *Essays in social history*. Oxford 1974.
- FOUCAULT, Michel: *Dějiny sexuality*. Praha 1999-2003.
- FOUCAULT, Michel: *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězeňství*. Praha 2000.
- FOUCAULT, Michel: *Slova a věci*. Brno 2007.
- FOUCAULT, Michel: *Archeologie vědění*. Praha 2002.
- FRANCEK, Jindřich: *Dějiny loupežnictva: zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách*. Praha 2002.
- FRANCEK, Jindřich: *Zločin a sex v českých dějinách. Manželské spory a sexuální kriminalita v raném novověku*. Praha 2000.
- FRANCUS, Marylin: *Monstrous Motherhood*. Baltimore 2012.
- FRAZER, J. G.: *Zlatá ratolest*. 2. vydání. Praha 1994.
- FUCHS, Ralf-Peter – SCHULZE, Winfried: *Wahrheit, Wissen, Erinnerung: Zeugenverhörprotokolle als Quellen für soziale Wissensbestände in der Frühen Neuzeit*. Münster – Hamburg – London 2002.
- FUCHS, Ralf-Peter: *Um die Ehre. Westfälische Beleidigungsprozesse vor dem Reichskammergericht (1525–1805)*. Paderborn 1999.
- GEERTZ, Clifford: *Interpretace kultur: vybrané eseje*. Praha 2000.
- GEYER, Franz: *Der Kindsmord im Deutschen Recht unter Berücksichtigung des Französischen, Schweizerischen und Italienischen Rechts: eine Rechtshistorische Studie*. Coburg 1932.
- GIDDENS, Anthony: *Sociologie*. Šesté revidované vydání. Praha 2013.
- GINZBURG, Carlo (ed.): *Clues, Myths and the Historical Method*. Baltimore 1989.
- GINZBURG, Carlo: *Benandanti: čarodějnictví a venkovské kultury v 16. a 17. století*. Praha 2002.
- GINZBURG, Carlo: *Noční příběh: Sabat čarodějnic*. Praha 2003.
- GINZBURG, Carlo: *Sýr a červi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*. Praha 2000.
- GINZBURG, Carlo: *Threads and traces, true false fictive*. Berkeley 2012.
- GLEIXNER, Ulrike: *„Das Mensch“ and „der Kerl“: Die Konstruktion von Geschlecht in Unzuchtsverfahren der Frühen Neuzeit (1700–1760)*. Frankfurt – New York 1994.
- GOWING, Laura: *Domestic Dangers. Women, Words and Sex in early modern London*. Oxford 1996.
- GREENBLATT, Stephen: *Podivuhodná vlastnictví: záznaky Nového světa*. Praha 2004.
- GREENBLATT, Stephen: *William Shakespeare: velký příběh neznámého muže*. Praha 2007.
- GRUBHOFFER, Václav: *Zdánlivá smrt. Noční můra osvícenské Evropy*. Polička 2018.
- GRULICH, Josef: *Migrace městského a vesnického obyvatelstva: farnost České Budějovice 1750–1824*. České Budějovice 2013.
- HALÍŘOVÁ, Martina (ed.): *Od početí ke školní brašně. Sborník z odborného semináře konaného 29. - 30. května 2008 ve Východočeském muzeu v Pardubicích*. Pardubice 2008.
- HANAWALT, Barbara: *The Ties that Bound: Peasant Families in Medieval England*. Oxford 1986.
- HARRINGTON, Joel: *The Unwanted Child: The Fate of Foundlings, Orphans, and Juvenile Criminals in Early Modern Germany*. Chicago 2009.
- HAUSFATER, Glenn – HRDY, Sarah, B. (eds.): *Infanticide: comparative and evolutionary perspectives*. New York 2008.
- HEESEN, Kerstin te: *Das illustrierte Flugblatt als Wissensmedium der Frühen Neuzeit*. Opaten 2011.
- HIML, Pavel: *Zrození vagabunda, Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*. Praha 2007.
- HOFFER, Peter – HULL, Natalie: *Murdering Mothers: Infanticide in England and New England, 1558-1803*. New York 1981.

- HORSKÝ, Jan: *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním: úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*. Praha 2009.
- HOSÁK, Ladislav – HRDLIČKA, Michal (a kol.): *Psychiatrie a pedopsychiatrie*. Praha 2015.
- HRDLIČKA, Josef: *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*. České Budějovice 2003.
- HRDY, Sarah, B.: *Mother Nature. A history of mothers, infants, and natural selection*. New York 1999.
- HRUBÁ, Michaela: *Zvonění na svatou Alžbětu*. Praha 2011.
- HUBKOVÁ, Jana: *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky: letáky jako pramen k vývoji a vnímání české otázky v letech 1619–1632*. Praha 2010.
- IGGERS, Georg G.: *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivy k postmoderní výzvě*. Praha 2002.
- IGGERS, Georg G.: *Historiography in the Twentieth Century-From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Hannover 1997.
- JACKSON, Mark (ed.): *Infanticide: Historical Perspectives on Child Murder and Concealment, 1550–2000*. Burlington 2002.
- JADRNÁ-MATĚJKOVÁ, Hana: „Neznalé“ báby a „vzdělání“ lékaři?: konstrukce (ideální) porodní báby a strategie vytváření autority ve spisech autorek a autorů raně novověkých porodnických příruček z německojazyčných oblastí. Praha 2016.
- JÍLEK, František: *Jazyk knih černých, jinak smolných*. Praha 1935.
- JIRÁK, Jan – KÖPPOVÁ, Barbara: *Média a společnost: Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. Praha 2003.
- JIREČEK, Hermenegild: *Právníký život v Čechách*. Praha – Brno 1903
- JOHNS, Andreas: *Baba Yaga: The Ambiguous Mother and Witch of the Russian Folktale*. New York 2004.
- JORDANOVA, Ludmilla: *History in Practice*. London – Oxford 2000.
- KAPRAS, Jan: *Poručenství nad sirotky v právu českém*. Praha 1901.
- KAPRAS, Jan: *Přehled právních dějin zemí české koruny: díl první a druhý: Právní prameny a dějiny státního zřízení do roku 1848*. 4. vydání. Praha 1930
- KILDAY, Anne-Marie: *A History of Infanticide in Britain, c. 1600 to the Present*. Basingstoke 2013.
- KLABOUCH, Jiří: *Manželství a rodina v minulosti*. Praha 1932.
- KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo)*. Praha 1967.
- KNEIDEL, Pravoslav: *Česká lidová grafika v ilustracích novin, letáků a písniček*. Praha 1983.
- KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka (ed.) a KALIVODOVÁ, Eva (ed.): *Ponořena do Léthé: sborník věnovaný cyklu přednášek Metafora ženy 2000-2001*. Praha 2003.
- KOHL, Marvin (ed.): *Infanticide and the Value of Life*. New York 1978.
- KOLÁR, Jaroslav: *Návraty bez konce*. Praha 1999.
- KOLÁR, Jaroslav: *Sondy. Marginálie k historickému myšlení o české literatuře*. Praha 2007.
- KOLDINSKÁ, Marie – MAŤA, Petr: *Deník rudolfinského dvořana: 1602-1633*. Praha 1997.
- KOLDINSKÁ, Marie: *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha 2004.
- KOPECKÝ, Milan: *Český humanismus*. Praha 1988.
- KREUZ, Petr – MARTINOVSKÝ Ivan (edd.): *Vladislavské zřízení zemské: a navazující prameny (Svatováclavská smlouva o městském Zřízení o ručnicích)*. Praha 2007.
- KREUZ, Petr: *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526–1547*. Praha 2000.
- KROFTA, Kamil: *Dějiny selského stavu*. Praha 1919.
- KUNZLE, David: *From Criminal to Courtier: The Soldier in Netherlandish Art 1550-1672*. Leiden – Boston 2002.

- KUTNAR, František: *Cesta selského lidu ke svobodě*. Praha 1948.
- LABUVIE, Eva: *Beistand in Kindsnöten. Hebammen und weibliche kultur auf dem Land (1550-1900)*. Frankfurt nad Mohanem – New York 1999.
- LACAPRA, Dominic: *History and Criticism*. Ithaca 1985.
- LAQUER, Thomas: *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*. Harvard 1990.
- LE GOFF, Jacques – TRUONG, Nicolas: *Tělo ve středověké kultuře*. Praha 2006.
- LE GOFF, Jacques: *Ludvík Svatý*. Praha 2012.
- LE GOFF, Jacques: *Paměť a dějiny*. Praha 2007.
- LE ROY LADURIE, Emmanuel: *Masopust v Romansu: od Hromnic po Popeleční středu 1579-1580*. Praha 2001.
- LE ROY LADURIE, Emmanuel: *Montaillou, okcitánská vesnice v letech 1294–1324*. Praha 2005.
- LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. 2. vydání. Praha 2017.
- LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří (edd.): *Osobní deník a korespondence: snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření*. Pardubice 2004.
- LENDEROVÁ, Milena – TINKOVÁ, Daniela – HANULÍK, Vladan (edd.): *Tělo mezi medicinou a disciplínou: proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*. Praha 2014.
- LENDEROVÁ, Milena (a kol.): *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha 2002.
- LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé. Praha 2016.
- LENGYEL, Tünde (ed.): *Žena a právo. Právne a spoločenské postavení žien v minulosti*. Bratislava 2004.
- LENIHAN, Pádraig: *Confederate Catholics at War, 1641–49*, Cork 2001.
- LÉVI-STRAUSS, Claude: *Strukturální antropologie*. Praha 2006.
- LÉVI-STRAUSS, Claude: *The Elementary Structures of Kinship*. Boston 1969.
- LEWIS, Margaret, B.: *Infanticide and abortion in early modern Germany*. New York 2016.
- LIVI-BACCI, M.: *Populace v evropské historii*. Praha 2003.
- MAGNUSSON, Gylfi – SZIJARTO, Istvan M.: *What is microhistory? Theory and Practice*. Routledge 2013.
- MALINOWSKI, Bronisław: *Sex a represe v divošské společnosti*. Praha 2007.
- MALURA, Jan (ed.): *Žánrové aspekty starší literatury*. Ostrava 2010.
- MALÝ, Karel – ŠOUŠA, Jiří (edd.), *Městské právo ve střední Evropě: sborník příspěvků z mezinárodní právnické konference "Práva městská Království českého" z 19.–21. září 2011, Praha*. Praha 2013.
- MALÝ, Karel (ed.): *Collectanea opusculorum ad iuris historiam spectantium Venceslao Vaněček septuagenario ob amicis discipulisque oblata*. Praha 1975.
- MALÝ, Karel: *Tři studie o trestním právu v českých zemích v 17. a v první polovině 18. století*. Praha 2016.
- MARLAND, Hilary (ed.): *The art of Midwifery. Early Modern Midwives in Europe*. London 1995.
- MATLAS, Pavel: *Shovívavá vrchnost a neukáznění poddaní?: hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.-18. století*. Praha 2011.
- MAYES, Mary, Jo (ed., et. al): *Gender, Kinship and Power: A comparative and interdisciplinary history*. New York – London 1996.
- MICHALIK, Kerstin: *Kindsmord: Sozial- und Rechtsgeschichte der Kindstötung im 18. beginnenden 19. Jahrhundert am Beispiel Preußen*. Pfaffenweiler 1997.

- MILLER, Jaroslav: *Propaganda, symbolika a rituály protestantské Evropy (1580–1650)*. Praha 2012.
- MORAV, Karel: *Bloudění Marty vojandy. Kus pravdivé historie za třicetileté války*. Šternberk 2000.
- MORAV, Karel: *Dějiny šternberské městské správy*. Olomouc 1979.
- MUCHEMBLED, Robert: *Dějiny d'ábla*. Praha 2008.
- MÜLLER, Wolfgang: *Die Abtreibung: Anfänge der Kriminalisierung 1140–1650*. Cologne 2000.
- MÜLLER, Wolfgang: *The Criminalization of Abortion in the West: Its Origins in Medieval Law*. Ithaca 2012.
- MUNGELO, David: *Drowning girls in Chine. Female Infanticide since 1650*. Lanham – Boulder – New York – Toronto – Plymouth 2008.
- MYERS, William: *Death and a maiden. Infanticide and the tragical history of Grethe Schmidt*. DeKalb 2011.
- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra: *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha 2004.
- O'CONNOR, Anne: *Child murderess and dead child traditions*. Helsinky 1991.
- O'REILLY, Andrea (ed.): *From Motherhood to Mothering: The Legacy of Adrienne Rich's 'Of Woman Born'*. Albany 2004.
- ORIGO, Iris: *The World of San Bernardino*. New York 1962.
- OZMENT, Steven, E: *Purkmistrova dcera: skandál v německém městě 16. století*. Praha 2016.
- OZMENT, Steven: *When Fathers Ruled: Family Life in Reformation Europe*. Cambridge 1983.
- PEKAŘ, Josef: *Kniha o Kosti I – II*. 2. vydání. Praha 1970.
- PETTEGREE, Andrew: *Broadsheets. Single-Sheet Publishing in the First Age of Print*. Leiden – Boston 2017.
- PIERS, Maria, W.: *Infanticide: Past and present*. Norton 1978.
- PIERSON Ruth Roach – CHAUDHURI Nupur (edd.): *Nation, Empire, Colony: Historicizing Gender and Race*. Bloomington and Indiana 1998.
- PIORECKÁ, Kateřina – SLÁDEK, Ondřej (edd.): *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*. Praha 2007.
- PO-CHIA HSIA, Ronnie: *Trident 1475, Rituální vražda před soudem*. Praha 2015.
- RADBRUCH, Gustav – GWINNER, Heinrich: *Geschichte des Verbrechens: Versuch einer historischen Kriminologie*. Frankfurt am Main 1991.
- RANDALL, Martin: *Women, Murder, and Equity in Early Modern England*. New York 2008.
- REES, Amanada: *The Infanticide controversy*. Chicago 2009.
- REINHARDT, Mark: *Who spekas for Margaret Ragner?* Minneapolis 2010.
- RENZETTI, Claire – CURRAN, Daniel: *Ženy, muži a společnost*. Praha 2003.
- REZEK, Oldřich: *Změny soudního systému v zemích Koruny České v době pobělohorské (vybrané problémy)*. Ostrava 2007.
- RIDDLE, John: *Eve's Herbs: A History of Contraception and Abortion in the West*. Cambridge 1997.
- ROPER, Lyndal: *Oedipus and the Devil. Witchcraft, Sexuality and Religion in Early Modern Europe*. London – New York 1994.
- ROPER, Lyndal: *Witch Craze: Terror and Fantasy in Baroque Germany*. New Haven, Conn 2004.
- RUBIN Miri: *Emotion and Devotion: The Meaning of Mary in Medieval Religious Cultures*, Budapešť a New York 2009.
- RUBLACK Ulinka (ed.): *A concise companion to history*. Oxford 2012.
- RUBLACK, Ulinka: *The Crimes of Women in Early Modern Germany*, Oxford 1999.
- RYANTOVÁ, Marie: *Památníky, aneb štambuchy, to jest alba amicorum – kulturně historický fenomén raného novověku*. České Budějovice 2007.

- SAHLINS, Marshall: *How „Natives“ think: About Captain Cook, For Example*. Chicago 1995.
- SCOTT, Joan W.: *Gender and the Politics of History*, New York 1999.
- SENN, Matthias: *Die Wickiana. Johann Jacob Wicks seine Nachrichtensammlung aus dem 16. Jahrhundert*. Zürich 1975.
- SCHEYBAL, Josef: *Senzace pěti století v kramářské písni*. Hradec Králové 1991.
- SCHILLING, Michael: *Bildpublizistik der frühen Neuzeit : Aufgaben und Leistungen des illustrierten Flugblatts in Deutschland bis zum 1700*. Tübingen 1990.
- SCHRADER, Katharina – MAYER, Gerda – FREDEBOLD Helga – FRÜNDDT, Irene: *Kindstötung im 17. und 18. Jahrhundert in den Hildesheimer Ämtern Marienburg, Ruthe, Steinbrück und Steuerwald*. Hildesheim 2006.
- SCHULTE, Regina: *Das Dorf im Verhör: Brandstifter, Kindsmörderinnen und Wilderer vor den Schranken des bürgerlichen Gerichts; Oberbayern 1848–1910*. Hamburg 1989.
- SLABÁKOVÁ, Radmila (et al.): *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti: koncepty, metody, perspektivy*. Praha 2012.
- SMETANA, Robert – VÁCLAVEK, Bedřich (edd.): *České písně kramářské*. Praha 1949.
- SMITH, Anthony: *Chosen Peoples: sacred sources of national identity*. Oxford 2003.
- SMITH, Charlotte Colding: *Images of Islam, 1453–1600: Turks in Germany and Central Europe*. London 2014.
- SPINELLI, Margaret G. (ed.): *Infanticide. Psychosocial and Legal Perspectives on Mothers Who Kill*. Washington (D. C.), 2003.
- SVÁTEK, Josef: *Dějiny poprav a katů v Čechách*. Praha 2004.
- ŠMAHEL, František: *Diví lidé (v imaginaci) pozdního středověku*. Praha 2012.
- ŠUBRTOVÁ, Alena: *Dějiny Populačního myšlení*. Praha 2006.
- TEPLÝ, František: *Dějiny Jindřichova Hradce, díl 1, sv. 4. Jindřichův Hradec* 1936.
- THOMPSON, J.: *Média a modernita. Sociální teorie médií*. Praha 2004.
- TILLY, Luise – SCOTT, Joan W.: *Women, Work and Family*. New York – Atlanta – Dallas – London 1978.
- TINKOVÁ, Daniela: *Bez zpěvu a bez zvonění: Dekriminalizace sebevraždy mezi sekularizací a medikalizací v 17.–19. století*. Praha 2020.
- TINKOVÁ, Daniela: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha 2004.
- TINKOVÁ, Daniela: *Tělo, věda, stát. Zrození porodnice v osvícenské Evropě*. Praha 2010.
- TOSH, John: *What should historians do with masculinity? Reflections on nineteenth century Britain*. In: SHOEMAKER, Robert (ed.): *Gender and History in Western Europe*. London 1998.
- TOWER, Jean – BRAMALL, Joan: *Midwives in history and society*. Kent 1986.
- TUCZAY, Christa: *Požirači srdcí: démonické zločiny v dunajské monarchii*. Praha 2010.
- TYLOR, Edward, Burnett: *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom*. Londýn 1871.
- ULBRICHT, Otto: *Kindsmord und Aufklärung in Deutschland*. München 1990.
- ULBRICHT, Otto: *Mikrogeschichte. Menschen und Konflikte in der Frühen Neuzeit*. Frankfurt am Main 2009.
- VALDROVÁ, Jana: *Reprezentace ženství z perspektiv lingvistiky genderových a sexuálních identit*. Praha 2018.
- VÁŠICA, Josef – HAUPTOVÁ, Zoe – VAVŘÍNEK, Vladimír: *Literární památky epochy velkomoravské 863-885*. 2. vydání. Praha – Řím – Vyšehrad 1996.
- VELKOVÁ, Alice: *Krutá vrchnost, ubozí poddani?: proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*. Praha 2009.
- WEBSDALE, Neil: *Familicidal Hearts: The Emocional Styles of 211 Killers*. Oxford 2010.
- WEISENBURGER, Steven: *Modern Medea: A Family Story of Slavery and Child Murder from the Old South*. New York 1998.

- WHITE, Hayden: *Metahistorie: historická imaginace v Evropě devatenáctého století*. Brno 2011.
- WHITE, Hayden: *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore 1973.
- WIESNER, Merry: *Women and Gender in Early Modern Europe*. Cambridge 1993.
- WILLIAMS, Daniel (ed.): *Pillars of Salt: An Anthology of Early American Criminal Narratives*. Madison – Wisconsin 1993.
- WILTENBURG, Joy: *Crime and culture in early modern Germany*. Charlottesville 2012.
- WILTENBURG, Joy: *Disorderly Women and Female Power in the Street Literature of Early Modern England and Germany*, Charlottesville – London 1992.
- WINKLER, Simone: *Kindserdrücken*. Böhlau – Köln – Weimar – Wien 2007.
- WINTER, Zikmund: *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*. Díl I–II. Praha 1890–1892.
- WINTER, Zikmund: *Zlatá doba měst českých*. 2. vyd. Praha 1991; Týž: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. Praha 1906.
- WUNDER, Heide: *Er ist ein Sonn, sie ist der Mond. Frauen in der Frühen Neuzeit*. Mnichov 1992.
- ZDENĚK, Václav. *Dějiny král. appellačního soudu na Hradě Pražském, nyní vrchního soudu v Praze od roku 1548–1933: Z knihovny vrchního soudu v Praze*. Praha 1933.
- ZÍBRT, Čeněk (ed.): *Bibliografický přehled Českých národních písní*. Praha 1895;
- ZÍBRT, Čeněk: *Navedení mladistvého věku ku poctivým mravům: Hrstka staročeských rad a návodů*. Praha 1912.
- ZIKA, Charles: *The Appearance of Witchcraft. Print and visual culture in sixteenth-century Europe*. London – New York 2007.

Časopisecké studie a kapitoly ve sbornících

- BARTHES, Roland: *Diskurz historie*. Česká literatura, 55, č. 6, 2007, s. 815–828.
- BILLER, Pete, P. A.: *Birth–Control in the Medieval West in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries*. Past and Present, 94, 1982, s. 3–26.
- BOES, Maria: *Dishonourable youth, guilds and the changed world view of sex, Illegitimacy, and Women in the late-sixteenth-century Germany*. Continuity and change, 18, 2003, s. 345–372.
- BOHATCOVÁ, Mirjam: *Jednolisty jako informační médium v době rudolfínské*. Umění a řemesla, 39, 1997, č. 2, s. 61–64.
- BOHATCOVÁ, Mirjam: *Jednolisty v curyšské sbírce zvané Wickiana*. Bibliotheca Strahovensis, 4–5, 2001, s. 155–170.
- BOSWELL, John: *Expositio and Oblatio: The Abandonment of Children and the Ancient and Medieval Family*. The American Historical Review, 89, 1984, s. 10–33.
- BOYDSTON, Jeanne: *Gender as a Question of Historical Analysis*. Gender & History 20, č. 3, s. 561–564.
- BREITHAUPT, Fritz: *The Case of Infanticide in the Sturm und Drang*. New German Critique, 79, Special Issue on Eighteenth-Century Literature and Thought (Zima, 2000), s. 157–176.
- BUTLER, Sara: *A Case of Indifference? Child Murder in Later Medieval England*. Journal of Women's History, 19, č. 4, 2007, s. 59–82.
- CAIE, Graham, D.: *Infanticide in an eleventh century old English Homily*. Notes and quarries, 45, 1998, s. 275–276.

- CAMPERIO CIANI, Andrea – FONTANESI, Lilybeth: *Mothers who kill their offspring: Testing evolutionary hypothesis in a 110-case Italian sample*. *Child, Abuse and Neglect*, 36, 2012, s. 519–527.
- COHEN, Thomas: *The makrohistory of Mikrohistory*. *Journal of Medieval and Early Modern Studies*, 47, 2017, s. 57–73.
- COLEMAN, Emily: *Infanticide in early middle ages*. In: STUARD, Susan, M. (ed.): *Women in medieval society*. Philadelphia 1976, s. 47–70.
- ČECHURA, Jaroslav: *Antidisciplinování, či disciplinování zdola? Pasáček, zlodějíček, delikvent*. *Acta Universitatis Carolinae: Historia Universitatis Carolinae Pragensis: Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy*, 52, suppl. 1, 2012, s. 121–131.
- ČECHURA, Jaroslav: *Dějiny zdola: hledání ztracených lidí v 18. století*. In: STOČES, Jiří – MUŠKOVÁ, Eva (edd.): *Tenkrát na západě (Čech): kapitoly z dějin kultury a každodennosti Plzně a Plzeňského kraje*. Plzeň 2013, s. 239–256.
- ČECHURA, Jaroslav: *Je zbytečné psát o sexu v době temna? (Na okraj recenze Josefa Grulichy)*. *Český časopis historický*, 114, 2016, s. 146–158.
- ČECHURA, Jaroslav: *Mikrohistorie – nová perspektiva dějepisceví konce tisíciletí? Dějiny a současnost* 16, 1994, č. 1, s. 2–5.
- ČECHURA, Jaroslav: *Mikrohistorie, historický kontext a jihočeské prameny. Polemika. Paginae historiae* 24, 2016, s. 351–368;
- ČECHURA, Jaroslav: *Norma, knížecí reskripty kontra každodenní praxe a praktiky: mýtus a realita tzv. schwarzenberského zákazu sňatků*. *Jihočeský sborník historický*, 81, 2012, s. 164–194.
- ČECHURA, Jaroslav: *Mikrohistorie a raněnovověká studia: možnosti a meze jednoho historiografického konceptu*. *Časopis Matice moravské* 135, 2016, s. 361–393.
- DALY, Martin – WILSON, Margo: *Is the 'Cinderella Effect' controversial?* In: CRAWFORD, Charles – KREBS, Dennis (edd.): *Foundations of Evolutionary Psychology*. New York 2007, s. 383–400.
- DAVIDOFF, Leonore: *Gender and the Great Divide: Public and Private in British Gender History*. *Journal of Women's history*, 15, 2003, s. 11–27.
- DAVIS, Natalie Zemon: *Women's history in transition*. *Feminist Studies*, 3, 1976, s. 83–103.
- DAVIS, Natalie Zemon: *The Possibilities of the Past*. *The Journal of Interdisciplinary History* 12, 1981, s. 267–275.
- DENHAM, Aaron (et. al.): *Clarifying the spirit phenomenon and infanticide in Northern Ghana*. *Social science and medicine*, 71, 2010, s. 608–615.
- DERRIDA, Jacques – PRENOWITZ, Eric: *Archive Fever: A Freudian Impression*. *Diacritics*, 25, č. 2, 1995, s. 9–63.
- DIBELKA, Jaroslav – ŠIMÁNEK, Jan: *Krádeže v jihočeských kostelích na sklonku 17. a v první polovině 18. století*. *Opera historica: časopis pro dějiny raného novověku*, 18, 2017, s. 26–44.
- DIBELKA, Jaroslav: *Johana Peřková, recenze*. *Pageinae historiae*, 23, 2015, s. 383–388.
- DIBELKA, Jaroslav: *Proměny postavení Cikánů v Čechách v 18. stol.* In: CERMÁN, Ivo (ed.): *Habsburkové: 1740–1918: vznikání občanské společnosti*. Praha 2016, s. 201–207.
- DIBELKA, Jaroslav: *Tajemství rodiny Hlučných. Obranné strategie žen obviněných z infanticidia*. *Dějiny a současnost*, 29, 2007, č. 9, s. 37–39.
- DIBELKA, Jaroslav: *Obranné strategie "zmrhaných" žen na jindřichohradeckém panství v 17. a na počátku 18. století*. *Historická Demografie*, 31, 2007, s. 5–20.

- DIBELKA, Jaroslav: *Příběh Johany Peřkové. Každodenní život tulačky a zlodějky v první polovině 18. století*. In: BŮŽEK, Václav – DIBELKA, Jaroslav (edd.): *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*. České Budějovice 2007, s. 315–332.
- DINGELS, Martin: *Normsetzung als Praxis? Oder: Warum werden die Normen zur Sachkultur und zum Verhalten so häufig wiederholt und was bedeutet dies für den Prozeß der "Sozialdisziplinierung"?* In: JARITZ, Gerhard (ed.): *Norm und Praxis im Alltag des Mittelalters und der frühen Neuzeit*. Wien 1997, s. 39–53.
- DOKOUPIL, Lumír – NESLÁDKOVÁ, Ludmila: *Úmrtnost kojenců a mladších dětí v českých zemích na sklonku feudalismu*. *Historická demografie*, 11, 1987, s. 141–157.
- DOLEŽEL, Lubomír: *Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou*. *Česká literatura* 50, 2002, s. 341–370.
- DRISCOLL, Catherine: *Killing Babies: Hrdy on the Evolution of Infanticide*. In: *Biology and Philosophy* 20, 2005, s. 271–289.
- FLETCHER, Roger: *Recent Developments in West German Historiography: The Bielefeld School and Its Critics*. *German Studies Review* 7, č. 3, 1984, s. 451–80.
- FOLEY, Helene: *Medea's Divided Self*. *Classical Antiquity*, 8, 1989, s. 61–85
- GALTON, David: *Greek theories on eugenics*. *Journal of Medical Ethics* 24, 1998.
- GASTER, Moses: *Thousand years of the child-stealing Witch*. *Folklore*, 11, 1900, s. 129–162.
- GILADI, Avner: *Some Observations on Infanticide in Medieval Muslim Society*. *International Journal of Middle East Studies*, 22, 1990, s. 185–200.
- GINZBURG, Carlo – PONI, Carlo: *Was ist Mikrogeschichte?* *Geschichtswerkstatt* 6, 1985, s. 48–52.
- GOULD, Rosemary: *The History of an Unnatural Act: Infanticide and "Adam Bede"*. *Victorian Literature and Culture*, 25, 1997, č. 2, s. 263–277.
- GOWING, Laura: *Secret Births and Infanticide in Seventeenth-Century England*. *Past & Present*, 156, 1997, s. 87–115.
- GREGORY, Brad S.: *Is Small Beautiful? Microhistory and the History of Everyday Life*. *History and Theory* 38, 1999, s. 100–110.
- GRULICH, Josef: *Selský grunt a jeho obyvatelé mezi normou a skutečností. Sonda do českých poddanských poměrů v 17. a 18. století*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*. České Budějovice 2006, s. 555–568.
- GRULICH, Josef: *Sex v době temna. Recenze*. *Český časopis historický*, 113, 2015, s. 827–834.
- GRULICH, Josef: *Zkoumání „maličkosti“ (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie)*, *Český časopis historický* 99, 2001, s. 519–547.
- GRUNFELD, Gershon – POST, Stephen: *Infanticide in History*. *The Hastings Center Report*, 19, č. 5, 1989, s. 48.
- HAENTJENS, Ann: *Reflections on Female Infanticide in the Greco-Roman World*. *L'Antiquité Classique*, 69, 2000, s. 261–264.
- HAUSFATER, Glenn: *Infanticide: Comparative and Evolutionary Perspectives*. *Current Anthropology* 25, 1984, s. 500–502.
- HELMHOLZ, Richard: *Infanticide in the Province of Canterbury during the Fifteenth Century*. *History of Childhood Quarterly*, 2, 1975, s. 379–390.
- HIML, Pavel: *Vrchnost a venkované v myšlení poddanské společnosti na českokrumlovském panství v 17. a 18. století*. *Opera historica*, 5, 1996, s. 639–660.

- HOFF, Joan: *Gender as Postmodern Category of Paralysis*. *Women's History Review* 3, č. 2, 1994, s. 149–168.
- HRDLIČKA, Josef: *Deníkové záznamy jindřichohradeckého měšťana Jiřika Pavlovského z počátku 17. století*. Jihočeský sborník historický, 72, 2003, s. 137–174.
- HRDLIČKA, Josef: *Jindřichohradecké měšťanky na přelomu 16. a 17. století*, in: *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno 2001, s. 217–224.
- HRDLIČKA, Josef: *Vzděláním ke kariéře? Vzdělanostní předpoklady kariér lokálních úředníků v raném novověku (Jindřichův Hradec 1550-1700)*. In: FEJTOVÁ, Olga – LEDVINKA, Václav – PEŠEK, Jiří: *Město a intelektuálové od středověku do roku 1848: sborník statí a rozšířených příspěvků z 25. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze ve dnech 10. až 12. října 2006 v Clam-Gallasově paláci v Praze*. Praha 2008, s. 299–327.
- HUNT, Margaret: *Social Roles and Individual Identities*. In: SCOTT Hamish (ed.): *The Oxford Handbook of Early Modern European History 1350–1750: Volume II: Cultures and Power*. Oxford 2015 (e-kniha).
- HUBKOVÁ, Jana: *K podobám a rolím letákové publicistiky 16. a 17. století věnované problematice vztahů mezi Turky a křesťany*. *Historie – Otázky – Problémy*, 6, č. 2, 2014, s. 197–210.
- HYNES, Laura: *Routine Infanticide by Married Couples? An Assessment of Baptismal Records from Seventeenth Century Parma*. *Journal of Early Modern History*, 15, 2011, s. 507–530.
- CHALUPOVÁ, Helena: *Vlkodlakův rov. Rozprava kulturněhistoricko-etnologicko-archeologická*. *Historie – otázky – problémy*, č. 1, 2019, s. 135–145.
- CHAMBERLAIN, Stephanie: *Fantasizing Infanticide: Lady Macbeth and the Murdering Mother in Early Modern England*. *College Literature*, 32, č. 3, 2005, s. 72–91.
- JACOBUS, Laura: *Motherhood and Massacre: The Massacre of the Innocents in Late-Medieval Art and Drama*. In: LEVENE, Mark – ROBERTS, Penny (edd.): *The Massacre in History*. Oxford 1999, s. 39–54.
- JADRNÁ MATĚJKOVÁ, Hana: „Slovou a jsou ony nás všech veliké matky“. *Porodní báby a jejich role v raněnovověké společnosti*. *Historica Olomucencia*, 39, 2011, s. 51–62.
- JAQUES-LEFEVRE, Nicole: *Such an Impure, Cruel and Savage Beast. Images of Werewolf in Demonological Works*. In: EDWARDS, Kathryn A. (ed.): *Werewolves, witches and wandering Spirits: Traditional Belief and Folklore in Early Modern Europe*. Kirksville 2002, s. 181–197.
- JEREMIAH, Emily: *Murderous Mothers. Adrienne Rich's Of Woman Born and Toni Morrison's Beloved*, in: O'REILLY, Andrea (ed.): *From Motherhood to Mothering: The Legacy of Adrienne Rich's 'Of Woman Born*. Albany 2004, s. 59–71.
- KARPIŃSKI, Andrzej: *Kobieta w mieście polskim w drugiej połowie XVI i w XVII wieku*, Warszawa 1995, s. 327–328. Týž: *Kriminalita v žien v poľských miestach v 17. storočí*, in: LENGYEL, Tünde (ed.): *c. d. Právne a spoločenské postavení žien v minulosti*, Bratislava 2004, s. 85–104.
- KELLETT, R. J.: *Infanticide and child destruction — The historical, legal and pathological aspects*. *Forensic Science International* 53, 1992, s. 1–28.
- KELLUM, Barbara: *Infanticide in England in Later Middle Ages*. *History of Childhood Quarterly*, 1, 1974, s. 367–388.
- KERBER, Linda: *Separate Spheres. Female Worlds, Women's Place: The Rhetoric of Women's History*. *Journal of American History*, 75, 1988, č. 1, s. 9–39.
- KIECKHEFER, Richard: *Avenging the blood of Children: Anxiety over child victims and the origins of the European Witch trials*. In: FERREIRO, A. (ed.): *The devil, heresy and witchcraft in the Middle Ages*. Leiden – Boston – Köln 1998, s. 91–109.

- KOLÁŘOVÁ, Jana: *Projevy literárního manýrismu v předbělohorských moralitách*. Bohemica Olomucensia 1. Litteraria. Olomouc 2009, s. 10–17.
- KREUZ, Petr: *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době Předbělohorské a jeho výkon*. Právněhistorické studie, 33, 1993, s. 53–88.
- KREUZ, Petr: *Recenze Magd, Metz oder Mörderin*. Východočeské listy historické, 25, 2008, s. 212–216.
- KREUZ, Petr: *Ženy v trestněprávních případech před městským soudem Starého Města pražského v letech 1548–1563*. Documenta Pragensia XIII, Praha 1996, s. 101–134.
- KREUZ, Petr: *Aktéři bez hřiště a bez pravidel?* Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny, 3, č. 2, 2001, s. 68–76.
- LONZA, Nella: „*Two Souls Lost*“: *Infanticide in the Republic of Dubrovnik (1667–1808)*. Dubrovnik Annals 6, 2002, s. 67–107.
- LU, Mathew: *Aristotle on Abortion and Infanticide*. International Philosophical Quarterly 53, 2013, s. 47–62.
- LUXOVÁ, Alena: *Problém infanticidy ve vzorku trestanek v ženské trestnici v Řepích*. Historická demografie, 29, 2005, s. 139–200.
- MALMQUIST, Carl: *Infanticide/neonaticide: The outlier situation in United States*. Aggression and Violent Behavior, 18, 2013, s. 399–408.
- MATLAS, Pavel: *Rychlá cesta na popraviště: trestní řízení a popravní rituál v Čechách na sklonku 17. století*. Dějiny a současnost: Kulturně historická revue, 29, 2007, č. 9, s. 40–43.
- NEČASOVÁ, Denisa: *Dějiny žen, či Gender history? Možnosti, limity východiska*. Dějiny-teorie-kritika, 1, 2008, s. 81–102.
- NODL, Martin: *Mikrohistorie a historická antropologie*. Dějiny – teorie – kritika 2, 2004, s. 237–252.
- NOVOTNÝ, Lubomír: *Apelační soud ve 2. polovině 17. století. (Vliv instrukcí Ferdinanda III. z roku 1644 na činnost apelačního soudu)*. In: KRUŠINSKÝ, Rostislav (ed.): *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 20. odborné konference Olomouc, 20.–21. září 2011*. Olomouc 2012, s. 47–55.
- NOVOTNÝ, Lubomír: *Kauza "Abeles". Příklad řízení v trestní věci před apelačním soudem na sklonku 17. století*, in: KRUŠINSKÝ, Rostislav (ed.): *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 17. odborné konference Olomouc, 5.–6. listopadu 2008*. Olomouc 2009, s. 199–226.
- OBLADEN, Michael: *From Crime to Disease: Laws on Infanticide in the Modern Era*. Neonatology, 109, 2016, s. 170–176.
- OBLADEN, Michael: *From Right to Sin: Laws on Infanticide in Antiquity*. Neonatology, 109, 2016, s. 56–61.
- OBLADEN, Michael: *From Sin to Crime: Laws on Infanticide in the Middle Ages* Neonatology 109, 2016, s. 85–90. OBLADEN, Michael: *From Crime to Disease: Laws on Infanticide in the Modern Era*. Neonatology 109, 2016, s. 170–176.
- OGILVIE, Sheilagh: *How does social capital affect women? Guilds and communities in early modern Germany*. The American historical review 109, č. 2, 2004, s. 325–359.
- OGILVIE, Sheilagh: *Vesnická obec a tzv. "druhé nevolnictví" v raně novověkých Čechách*. Český časopis historický, 107, č. 1, 2009, s. 46–94.
- OLEJNÍK, Jan: *Pána Boha jsem se spustila a kozel při mně byl, ten mě ponoukl ...: (Příspěvek ke studiu raně novověké kriminality na Prácheňsku ve světle výslechového protokolu Alžběty Koršové z Útěšova)*. Výběr: časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech, 43, 2006, č. 3, s. 222–229.

- PÁNEK, Jaroslav: *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*. Český časopis historický, 82, 1984, s. 717–719.
- PÁNEK, Jaroslav: *Zločin "zahubení plodu" v Maršovicích roku 1682*. Český lid, 66, 1979, s. 45–46.
- PRAŽÁK, Václav: *Mezi normou a skutečností. Vrchnostenští úředníci na panství Jindřichův Hradec (1693–1733)*. In: ČAPSKÝ, Martin – ŠOPÁK, Pavel (edd.): Celostátní studentská vědecká konference Historie 2002. Opava 2002, s. 71–89.
- PRAŽÁK, Václav: *Převzetí panství Jindřichův Hradec hrabaty Černíny v roce 1694: anatomie jednoho rituálu*. In: BŮŽEK, Václav – DIBELKA, Jaroslav (edd.): Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku. České Budějovice 2007, s. 159–168.
- PRESCIUTTI, Diana, B.: *Dead Infants, Cruel Mothers, and Heroic Popes: The Visual Rhetoric of Foundling Care at the Hospital of Santo Spirito, Rome*. Renaissance Quarterly, 64, 2011, s. 752–799.
- PROCHÁZKOVÁ, Eva: *Žena a smrt dítěte v soudní praxi raného novověku. Edice a rozbor Čechtického útrpného vyznání z roku 1729*. Sborník vlastivědných prací Podblanicka, 34, 1994, s. 115–128.
- RATAJ, Tomáš: *Turecká hrozba a raně novověké zpravodajství v předbělohorských Čechách*. In: FEJTOVÁ, Olga – LEDVINKA, Václav – PEŠEK, Jiří (edd.): Národnostní skupiny, menšiny a cizinci ve městech: Praha – město zpráv a zpravodajství. Sborník referátů ze 14. vědecké konference Archivu města Prahy, konané ve dnech 1. a 2. října 1996, a z 15. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, konané ve dnech 7. a 8. října 1997. Praha 2001, s. 233–261.
- REPKOVÁ, Eva: *Abort a infanticidium v novovekom uherskom trestnom práve*. Societas et Iurisprudentia, 1, 2014, s. 147–173.
- RODGER, Richard: *Urban history: prospect and retrospect*. Urban history, 19, 1992, s. 1–23.
- ROPER, Lyndal: *Will and Honor: Sex, Words and Power in Augsburg Criminal Trials*. Radical History Review, 43, 1989, s. 46–47.
- ROPER, Lyndal: *Witchcraft and Fantasy in Early Modern Germany*. History Workshop, 32, 1991, s. 19–43.
- RUBERG, Willemijn: *The tactics of menstruation in dutch cases of sexual assault and infanticide 1750–1920*. Journal of Women's History, 25, č 3, 2013, s. 14–37.
- RUBLACK, Ulinka: *Pregnancy, Childbirth and the Female Body in Early Modern Germany*. Past & Present 150, 1996, s. 84–110.
- SABEAN, David Warren: *Peasant Voices and Bureaucratic Texts: Narrative Structure in Early Modern German Protocols*. In: Becker, Peter – Clark, William: Little tools of knowledge: historical essays on academic and bureaucratic practices. Ann Arbor, University of Michigan, s. 67–93.
- SCOTT, Joan W.: *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*. The American Historical Review 91, č. 5, 1986, s. 1053–1075.
- SCOTT, Joan: *The Incommensurability of Psychoanalysis and History*. History and Theory, 51, 2012, s. 63–83
- SCHLUMBOHM, Jürgen: *Gesetze, Die Nicht Durchgesetzt Werden: Ein Strukturmerkmal Des Frühneuzeitlichen Staates?* Geschichte Und Gesellschaft, 23, 1997, s. 647–663.
- SCHUNKA, Alexander: *Immigrant Petition Letters in Early Modern Saxony*. In: ELLIOTT, Bruce (et. al.): Letters across Borders. The Epistolary Practices of International Migrants. New York 2006, s. 271–290.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta: *Osiřelé děti ve vekonské společnosti. Směry zahraniční historiografie a inspirace pro české bádání*. Historicka demografie, 37, 2013, s. 51–78.

- SLÁDEK, Miloš (ed.): *Nit příze v rukou tkalce aneb Na okraj pohřebního kázání V. A. Kozojedského z roku 1676*. Posel z Budče, 16, 1999, s. 25–28.
- SMITH, John: *Perchta the Belly-Slitter and her Kin: A View of Some Traditional Threatening Figures, Threats and Punishments*. Folklore, 115, 2004, s. 167–186.
- SOMMERVILLE, Brian: *When Are Children Worth It?: An Evolutionary Reading of Euripide's Medea*. Perspectives in Biology and Medicine 43, 1999, s. 69–83.
- STONE, Lawrence: *The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History*. Past & Present 85, 1979, s. 3–24.
- STORCHOVÁ, Lucie: *Gender a bádání o raném novověku*. In: Koldinská, Marie (ed.): *Základní problémy studia raného novověku*. Praha 2013, 583–614.
- STŮJ, Pavel: *Gender and Infanticide in Early Modern Bohemia: The Case of Elisabeth Symandlin, 1707–1710*. West Bohemian Historical Review 8, 2018, č. 2, s. 145–184.
- STŮJ, Pavel: *Infanticide and the Conflicts in Early Modern South Bohemia (1690–1710). Five Women from Jindřichův Hradec*. Folia Historica Cracoviensia, 24, 2019, č. 1, s. 141–165.
- STŮJ, Pavel: *Mezi monstry, vojáky a vrahy. Smrt dítěte v raněnovověké letákové publicistice (1550–1700)*. Marginalia historica. Časopis pro dějiny vzdělanosti a kultury 9, 2018, č. 2, s. 75–126.
- STŮJ, Pavel: *Nelítostné matky a krutí otcové. Infanticida jako nástroj propagandy na příkladu raně novověkých populárních tisků*. Historica Olomucensia 52, 2017, s. 87–112.
- STŮJ, Pavel: *Putování Marty vojandy – osudy dcery pastora Modlera za třicetileté války*. Folia Historica Bohemica, 30, 2016, s. 341–368.
- STŮJ, Pavel: *Vraždící rodiče (narušení ideálu raněnovověké rodiny) Infanticida a familicida v raněnovověké letákové publicistice (1500–1700)*. Historica: Revue prohistorii a příbuzné vědy, 2018, č. 2, s. 135–161.
- SVOBODOVÁ, Kamila: *"Zahubení neřádně nabytého plodu": vraždy novorozeňat na přelomu 17. a 18. století v Pohořelicích*. Jižní Morava: Vlastivědný sborník, 42, 2006, s. 382–383.
- ŠRÁMKOVÁ, Marta: *Balada o vražednici dítěte v české lidové tradici*. Český Lid, 57, 1970, s. 291–306.
- ŠTÁSKIVOVÁ, Kristina: *Žena v kramářských písních o kriminálních činech*. In: HOLUBOVÁ, Markéta (a kol.): *Obrazy ženy v kramářské produkci*. Praha 2008, s. 99–117.
- ŠUBRTOVÁ, Alena: *Kojenecká úmrtnost v Praze v letech 1785–1815 na základě matrik*. Historická demografie, 2, 1968, s. 45–57.
- ŠUBRTOVÁ, Alena: *Kontracepce, aborty a infanticida v pramenech k předstatistickému období*. Historická demografie 15, 1991, s. 9–45.
- TINKOVÁ, Daniela: *Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvícenské Habsburské monarchii. Problém svobodných matek a nemanželských dětí mezi sociální kontrolou a sociální péčí na prahu občanské společnosti*. Historická Demografie, 27, 2003, s. 133–172.
- TINKOVÁ, Daniela: *Předcházet či trestat? Problém infanticida v osvícenské společnosti*. Český časopis historický, 101, 2003, s. 27–76.
- TRAVITSKY, Betty: *„A Pittiless Mother“?: Reports of a Seventeenth-Century English Filicide*. Mosaic: a journal for the interdisciplinary study of literature, 27, 1994, s. 55–81.
- ULBRICHT, Otto: *Infanticide in eighteenth century Germany*. In: EVANS, Richard, J. (ed.): *The German underworld. Deviants and Outcasts in German History*. Routledge 2015, s. 108–140.
- ULBRICHT, Otto: *Recenze Frauen vor Gericht*. Historische Zeitschrift, 260, č. 1, 1995, s. 208–210.
- VEČEŘOVÁ, Petra: *Každodennost pražských tiskařů v 16. a na počátku 17. století*. In: KRŮŠINSKÝ, Rostislav (ed.): *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech*,

Moravy a Slezska: sborník z 15. odborné konference Olomouc, 22.–23. listopadu 2006. Brno 2007, s. 83–97.

VELKOVÁ, Alice: *Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století*. In: JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří: *Dítě a dětství napříč staletími*. 2. Pardubické bienále. 4.–5. dubna 2002. Pardubice 2003, s. 205–227.

VIAZZO, Pier Paolo: *Family structures and the early phase in the individual life cycle. A southern European perspective*. In: HENDERSON, John – WALL, Richard (edd.): *Poor Women and Children in European Past*. Routledge 1994, s. 31–50.

WESSLING, Mary: *Infanticide Trials and Forensic Medicine: Württemberg, 1757–1793*. In: CLARK Michael – CRAWFORD, Catherine (eds): *Legal Medicine in History*. Cambridge 1994, s. 117–144.

WIESNER, Merry: *Having Her Own Smoke. Employment and Independence for Singlewomen in Germany 1400-1750*. In: BENETT, Judith – FROIDE, Amy: *Singlewomen in European Past 1250-1800*. Philadelphia 1999, s. 194–201.

WIESNER-HANKS, Merry: *Crossing borders in transnational Gender history*. *Journal of Global History*, 6, 2001, s. 357–379.

WILSON, Margo – DALY, Martin – DANIELE, Antonietta: *Familicide: The Killing of Spouse and Children*. *Aggressive Behavior*, 21, 1995, s. 275–291.

WIŚLICZ, Tomasz: *Dzieciobójstwo jako narzędzie polityki reprodukcyjnej w Rzeczypospolitej XVII–XVIII wieku*, in: CHŁOSTA-SIKORSKA, Agnieszka – GADOCHA, Marcin (edd.): *W kręgu rodziny epok dawnych*. Dzieciństwo, red. Bożena Popiołek. Warszawa 2014, s. 141–151.

WOITSCHOVÁ Klára: *Ortelní manuály a knihy protokolů apelačního soudu v Praze 1548–1743*. *Paginae historiae: sborník národního archivu*, 16, 2008, s. 545–551.

WOITSCHOVÁ, Klára: *Obraz činnosti apelačního soudu v letech 1672-1682*. *Paginae historiae, sborník národního archivu*, 19, 2011, s. 96–115.

ZÍBRT, Čeněk: *Rýmovačky kramářské a dryáčnické na trzích a poutích*. *Český lid*, 19, 1910, s. 70–79.

ZIKA, Charles: *Cannibalism and Witchcraft in Early Modern Europe: Reading the Visual Images*. *History Workshop Journal*, 44, 1997, s. 77–105.

Diplomové a dizertační práce

BALOGHOVÁ, Eliška: *Výchova dětí a rodičů v kramářských písních a kázáních doby pobělohorské*. Praha, Univerzita Karlova 2008 (Nevydaná magisterská diplomová práce).

HURTOVÁ, Dagmar: *Vražda novorozeného dítěte matkou*. Brno 2010 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

PLESKOT, Jaroslav: *Apelační soud v první fázi svého působení (od poloviny 16. století do počátku 17. století)*. Praha 2016 (nevydaná dizertační práce).

STŮJ, Pavel: *Infanticidium jako důsledek strachu*. Olomouc 2014. (Nevydaná magisterská diplomová práce).

STŮJ, Pavel: *Smolná kniha jako pramen raně novověkého hrdelního soudnictví*. Olomouc 2012 (Nevydaná bakalářská diplomová práce).

SURÁ, Alexandra: *Porodnictví doby pobělohorské. Infanticidium*. Praha 2015 (Nevydaná dizertační práce).

TOLLERIANOVÁ, Lenka: *Trestní čin vražda novorozeného dítěte matkou*. Olomouc 2017 (nevydaná magisterská diplomová práce).

VEČEŘOVÁ, Petra: *Knihotiskaři Jiří Jakubův Dačický a Jan Othmar Jakubův Dačický*. Praha 2012 (Nevydaná dizertační práce).

e) Internetové zdroje (novinové články, archivní pomůcky, databáze)

ČTK, Diskuze a články iDnes: https://www.idnes.cz/hradec-kralove/zpravy/vrazda-novorozene-dite-porod-soud-hradec-kralove-jicinsko.A200430_122647_hradec-zpravy_kvi/diskuse/2 [cit. 30. 8. 2020].

DARWIN, Charles: *Descent of Men*. In: <http://charles-darwin.classic-literature.co.uk/the-descent-of-man> [cit. 4. 2. 2020].

ĎOUBAL, Stanislav: *Utopila jsem to kvůli mámě, vypověděla obžalovaná z vraždy novorozence* (30. 4. 2020). In: https://www.idnes.cz/hradec-kralove/zpravy/vrazda-novorozene-dite-porod-soud-hradec-kralove-jicinsko.A200430_122647_hradec-zpravy_kvi/diskuse/2; https://www.idnes.cz/hradec-kralove/zpravy/vrazda-novorozene-dite-porod-soud-hradec-kralove-jicinsko.A200430_122647_hradec-zpravy_kvi [cit. 13. 8. 2020].

Early English Books Online. In: <https://eebo.chadwyck.com> [cit. 4. 2. 2020].

English Broadside Ballad Archive. In: <http://ebba.english.ucsb.edu> [cit. 10. 9. 2020].

MCILVENNA, Una: *Execution ballads*. In: <https://omeka.cloud.unimelb.edu.au/execution-ballads/about> [19. 08. 2020].

MEYER, Eric – ECCLES, Kathryn: *The Impacts of Digital Collections: Early English Books Online & House of Commons Parliamentary Papers*. In: <https://www.english-corpora.org/eebo/>, dále jako EEBO [cit. 16. 08. 2020].

Old Bailey Proceedings Online. In: www.oldbaileyonline.org [cit. 10. 9. 2020].

Ottův slovník naučný, díl 12. In: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:90942c10-e6e0-11e4-9c07-001018b5eb5c?page=uuid:da1a6820-04ba-11e5-91f2-005056825209> [cit. 4. 2. 2020].

POUSSIN, Nicolas: *Massacre of the Innocents*. In: https://www.artble.com/artists/nicolas_poussin/paintings/massacre_of_the_innocents [cit. 17. 08. 2020].

STRACKE, Richard: *The Holy Innocents: The Iconography*. In: <http://www.christianiconography.info/holyInnocents.html> [cit. 10. 9. 2020].

TERTULLIANUS: *Obrana křesťanů (Apologeticum)*, kapitola VIII a IX, dostupné online: http://www.tertullian.org/other/czech_apologeticum.htm [cit. 4. 9. 2020].

TISCHER, Luděk – ZEMAN, Ladislav: *Velkostatek Jindřichův Hradec (1380-1946). Inventář*. Třeboň 1968.

TOBOLKA, Zdeněk Václav (et al.): *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Praha 1939–1967.

URBÁNKOVÁ, Emma: *Soupis prvotisků českého původu*. Praha 1986. In: <http://www.knihopis.cz>, [cit. 16. 8. 2020].

WOJNAR, Petr: *Žena, která nechala novorozence zemřít ve skříni, si odpývá patnáct let* (21. 3. 2018), dostupné online: https://ostrava.idnes.cz/diskuse.aspx?iddiskuse=A180321_110748_ostrava-zpravy_woj [4. 9. 2020].

Zikmund Winter. Mezi historií a uměním. Materiály ze sborníku in: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/sborniky/konferencni/25-zikmund-winter-mezi-historii-a-umenim> [cit. 11. 8. 2020].

f) Beletrie

ANONYM: *V širém poli stojí zámek*. In: <http://www.cechomor.cz/pisne/?s=795> [19. 08. 2020]; <http://braagas.com/o-ptacich-a-rybach/> [19. 08. 2020].

EURIPIDES: *Medea. Stasimon páté – mluví sbor dětí*, verš 1277–1282. In: <http://olympos.cz/Antika/MedeaSedlacek.pdf>, [cit. 3. 2. 2014].

FABER, Michael: *Kvítek karmínový a bílý*. Praha 2014.

HÁLEK, Vítězslav: *Alfred*. Praha 1858.

- MORRISON, Toni: *Beloved*. London 1988.
- NOVÁKOVÁ, Tereza: *Ze ženského hnutí*. Praha 1912.
- SÝKORA, Michal: *Ještě není konec*. Brno 2016.
- WINTER, Zikmund (NOVOTNÝ, Miloslav, ed.): *Krátký jeho svět a jiné pražské obrázky*. 4. vydání. Praha 1950.
- WINTER, Zikmund: *Rozina sebranec*. Třebíč 2010.

g) Seznam použitých obrazových příloh a grafů

- Obr. 1: HOGARTH, William: The Enraged Musician 1741 (rytina, lept). In: <http://www.tate.org.uk/art/artworks/hogarth-the-enraged-musician-t01800> [14. 8. 2020]
- Obr. 2: GIOTTO DI BONDONE Vraždění nevinátek. Freska, 200- 185 cm. – Scrovegni Chapel, Padua, 1302-05.
- Obr. 3: KREYDLEIN, Georg: Sehr grewliche erschrockliche vor unerhörte wahrhaftige neue Zeytung. Nürnberg 1561. In: WICK, Johann, Jacob: Sammlung von Nachrichten zur Zeitgeschichte aus den Jahren 1560–87, f. 46. In: <https://doi.org/10.7891/e-manuscripta-27> [20. 08. 2020].
- Obr. 4: Praha, Knihovna Narodního muzea, Jensky kodex, sign. IV B 24, f. 77r (kněz vraží své dítě). Také in: <https://www.esbirky.cz/predmet/180453> [cit. 15. 02. 2020].
- Obr. 5: Adam BERG, Ein erschreckenliche doch warhaftige grausame Hungers Nott, München/Augsburg 1571, ZB, PASS II 9/9, otiskuje HARMS VII, č. 42; STRAUSS I, s. 102.
- Obr. 6: Abraham BACH, Der Kindlein Fresser und Der Mann mit dem Sack, Norimberk 1651/1654, GNM, HB26468, přetištěno v ALEXANDER I, s. 62–63.
- Obr. 7: Albrecht SCHMID: Die Butzen-Bercht, Augsburg 1701, GNM, HB24505. Reprodukce také ALEXANDER II, s. 489.
- Obr. 8: Lucas CRANACH starší: The Werewolf ort the Cannibal [online], dřevořez, 1512 [citováno dne 12. 12. 2017], dostupné ze stránek Metropolitního muzea v New Yorku: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/383718>.
- Obr. 9: STRAUCH, Wolfgang: Ein grausames und erschrockliches und erbermliches war- und glaubhaftiges wunder Wercke. Nürnberg 1556. Dostupné v GNM, HB763.
- Obr. 10: Jörg MERCKEL, Hexenverbrennung zu Derneburg in der Grafschaft Reinstein (Harz, Nürnberg 1555, GNM, HB244.
- Obr. 11: Jiřík DAČICKÝ, Adj der Ersten Tag Martii jm LXX Jahr hat Man diesnach folgende zwen Mörder Gericht. Praha 1570, dostupné v GNM, HB2833, přetiskuje také STRAUSS I, s. 162.
- Obr. 12: Georg KRESS, Neue Zeitung, nie erhörte abscheuchliche und unnatürliche Thaten, Augsburg 1606, GMN, HB2834.
- Obr. 13: Ein erschrockliche unerhörte Neue Zeyttung (...) von Blasi Endres. Augsburg 1585 (Hans Rampf). Se svolením Zentralbibliothek Zürich, Wickiana, sign. PAS II 22119 Sys.005532160 (Neuscan), Inv.-Nr. 000003702 (alter Scan).
- Obr. 14: Wahre abcontrafactur vnd eygentliche Abbildung, der gantz trawrigen vnd erbärmlichen Mordthat, Michel Mosentheuer, 1616, se svolením Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel (HAB), sign. Cod. Guelf. 38.25 Aug. 2°, fol. 803r.
- Obr. 15: Ware Abcontrafectung ainer erbärmlichen vnd erschrocklichen Newen Zeitung (...) alda ein inwoner vnd Brott Kauffer mit Nammen Hanns Altweckher, Augsburg 1589 (Hans Schultes). Se svolením Germanisches Nationalmuseum Nürnberg, inv. č. HB2835.
- Obr. 16: E. G.: A pittilesse mother: The at most vnnaturally at one time, murdered two of her owne children at Acton within sixe miles from London vppon holy Thursday, London 1616, EEBO, STC 24757.

Obr. 17: Eine Warhafftige vnd erschröckliche neue zeittung welche sich begeben vnd zugetragen hat in der Stadt Limmburg, Frankfurt am Main 1626 (Wolfgang Richter). Dostupné v GNM, sign. HB24792

Obrázek 18: Neznámý Burgundský miniaturista, Nemluvňata házená do Tibery (výřez), fol. 7r; La fondation de l'Hôpital du Saint-Esprit de Dijon en images (Iluminovaný manuskript, ca. 1450–67), online: <http://initiale.irht.cnrs.fr/codex/1719> [26. 3. 2018]

Obr. 19: ZBZ, Wikiana: WICK, J.: Sammlung von Nachrichten (1536), f. 389 (Im Juni 1563 biss eine Muttersau in Maschwanden einem Kind den Kopf ab).

Obr. 20 – Pohyb sledovaných aktérek v prostoru panství Jindřichův Hradec. Müllerova mapa Čech (1720). In: <http://oldmaps.geolab.cz/> [25. 8. 2020]. Grafická úprava na základě vlastního zpracování lokalit označených v pramenech SOA Třeboň, pob. J. Hradec, fond VS J. Hradec, sign. VBC (zločiny).

Obr. 21 - Rytina Staré radnice s šatlavou v boční ulici. In: www.stararadnice.jh.cz [cit. 25. 8. 2020].

Obr. 22: Cedulka, ve které se Mariana vlastní rukou vzdává spojení s Jiříkem Krupičkou a ze všeho ho propouští. In: SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, Vs. J. H.: sign. VBC, karton 415, Mariana Dalšovká (volně vloženo).

Graf č. 1 – statistika případů infanticidia vyšetřovaných spolu s dalšími trestnými činy ve sledovaném období u londýnského soudu Old Bailey. In:

https://www.oldbaileyonline.org/stats.jsp?x=&countBy=&render=pie&_offences_offenceCategory_offenceSubcategory=kill&_verdicts_verdictCategory_verdictSubcategory=&_punishments_punishmentCategory_punishmentSubcategory=&_defendantNames_defendantGender=&defendantAgeFrom=&defendantAgeTo=&_victimNames_victimGender=&victimAgeFrom=&victimAgeTo=&_divs_fulltext=&kwparse=and&fromMonth=&fromYear=1674&toMonth=&toYear=1750 [cit. 11. 8. 2020].

Graf č. 2 – Pachatelky infanticidia v pramenech velkostatku Jindřichův Hradec 1690–1710. Vlastní zpracování na základy analýzy dostupných pramenů z archivu velkostatku a matrik: SOA Třeboň, pob. J. Hradec, fond Sběrka matrik jihočeského kraje 1587-1930, kniha č. 1, Matrika narozených (1705-1742); kniha č. 48, Matrika zemřelých 1700-1728; č. 32, Matrika oddaných (1700–1724); SOA Třeboň, fond VS J. Hradec, sign. VBC3, Zločiny.

11) Seznam zkratk:

AS – Apelační soud

BSB – Bavorská státní knihovna Mnichov

c. d. – citované dílo

EBBA – English Broadside Ballad Archive

EEBO – Early English Books (<https://eebo.chadwyck.com>)

f. – folio

GNM – Německé národní museum v Norimberku

HAB - Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel

MKP – Muzeum Komenského v Přerově

NA – Národní archiv Praha

NKP – Národní knihovna Praha

ÖNB – Rakouská národní knihovna ve Vídni

s. – strana

SLUB – Saská zemská knihovna – Státní a univerzitní knihovna v Drážďanech (Sächsische Landesbibliothek – Staats und universitätsbibliothek Dresden)

SOA, Třeboň – Státní oblastní archiv Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec

SOKA, J. Hradec – Státní okresní archiv Jindřichův Hradec

StaBi - Státní knihovna Berlín.

STC - Short-Title Catalogue

VD16 – německojazyčné tisky ze 16. století, www.vd16.de

VD17 – německojazyčné tisky ze 16. století, www.vd17.de

VKOL – Vědecká knihovna v Olomouci

Wing - Wing's Short-Title Catalogue

ZBZ - švýcarská centrální knihovna v Curychu

Summary – “*O Murderess, where is thy Child?*” The Social Construction of Maternal Infanticide in Early Modern Bohemia (1530–1750).

The aim of this thesis, which elaborates on the author’s previous research, is to contribute to the discussion on infanticide both in Czech and foreign historiography. The thesis is partly based on several micro-historical case studies dealing with historically plausible world of early modern people (Stůj 2016, 2018), partly on further research in the field of early modern humanistic literature and broadsheet literature (Stůj 2015, 2017, 2018). Each study was separately published in several monographs and journals (see bibliography).

The scientific research on early modern infanticide has been quite fruitful, especially over the last two decades, and the West-European historiographical writing on this issue is dominated by the three main research territories: American, British (Hoffer-Hull 1981, Rublack 1999, Lewis 2014), and German (Ulbricht 1990, van Dülmen 1991). Besides, a younger generation of Czech historians (trained in 1990s) has applied the ideas of historical anthropology and cultural history into this field; likewise, many Czech papers using gender as an analytical category has been published in recent years (Tinková 2004, Čechura 2008, Dibelka 2012).

Generally, historians focus on broader analyses of a history of women’s criminality, many of them providing thorough historical charts and graphs to compare early modern criminality. Nevertheless, it is important to note that complicated stories involving infanticide investigations are relatively popular with historians who examine microhistory. The microcosm of early modern towns or villages can be described through interrogation records where many colourful details of everyday life are captured (Myers 2011). Yet, the monography on the topic of infanticide is still missing in current Czech historiography.

The aim of the present research is to set a media image of female murderers who committed infanticide to the social frame and public perception of such crime in south Bohemia region, in particular in the town of Jindřichův Hradec. This approach demonstrates the existence of stereotypes and negative social roles attributed to unmarried women; Common prejudice (e.g., a wicked woman can kill the child in the

most drastic way) could seriously damage the reputation of women or even initiate the prosecution. Comparison of different sources thus provides the unique opportunity for deeper research in everyday life as well as gender history.

In order to get more comprehensive perspective on infanticide, the author addressed several research questions: What was the relation between media image of murderesses in popular culture and in other types of historical evidence depicting social reality (e.g., criminal proceedings)? What types of topics and social roles were frequently discussed in early modern broadside ballads and pamphlets? How did the reality of the urban region affect a perpetrator's individual acting? Did women use any tactical manoeuvre to avoid the negative stereotyping?

To analyse infanticide in these types of historical evidence, different methods have been proposed. The method of discourse and narrative analysis is employed in the first part: Chapter 6 focuses on meanings that the society ascribed to the infanticide and the ways of depicting this crime and its perpetrators in early modern media. The analysis of narratives and their ideological role is, therefore, important as well. Another method (often described metaphorically as "against the grain" reading) was used for interpreting the criminal proceedings (Chapter 8); it involved processing of several official documents from the collection of criminal records stored in the State district archive in Jindřichův Hradec. Its purpose was to reconstruct the social reality of early modern people which differed substantially from the one presented in contemporary media. Although the interrogation records cannot accurately represent defendants' own opinions, feelings or true beliefs, they are as close to them as possible in this context. This type of evidence documents interpersonal conflicts between individuals and the community (family, guild, village). On the one hand, they depict emotions, behaviour and social tension in the early modern society, on the other hand, these accusations of male partners or mothers in records can be seen as an intentionally constructed story made up by the defendants.

Early modern media had a noticeable effect on human behaviour and understanding of crime. In case of the infanticide media contributed to the creation of shared prejudices or stereotypes. The depiction of violence in broadsheet literature reflects the real fears of infanticide felt by the community at that time. The murderers in broadside ballads, pamphlets and broadsheets who had an ability to hurt or even to

kill children can be divided in five main categories: 1) supernatural beings – ogres and witches; 2) witches and sorcerers; 3) confessional enemies (people of different religion/confession); 4) familicide perpetrators, and 5) infanticide perpetrators. Noticeably, the most important social identities were constructed in the last two categories: a bad woman, who either kills her children or child and then regret it, called “Krkavčí matka” (Rabbenmutter, a derelict mother), and “Hříšná děvečka” (a sinful maidservant) who neglected her mothering role intentionally.

First, there were familicidal stories, characterized by multiple-victim homicides (adult and children), usually committed by male members of the household. In familicidal ballads, a husband (e.g., Blasi Endres, Adam Stägmann, Michel Mosentheuer or Heinrich Rosenzweig) starts drinking, gambling or arguing with their wives; a wife, on the contrary, is afraid of poverty, possessed by the devil, or persuaded by her friends. Then, the devil influences the murderer’s mind and unfortunate consequences will follow. These crimes are seen as the result of human weaknesses, sinful behaviour and dishonesty. The derelict mother (Rabbenmutter) is described as a weak woman who regrets the crime in the end—even though she committed the murder, she still feels like a parent, while the women from the second category (murderess maidservants) has never considered themselves parents.

Second, early modern authors wrote stories about infanticidal mothers who killed their own “flesh and blood” and broke a sacred bond between a mother and a child. According to these authors, there were several reasons why honest and virtuous men and women committed these “horrible, unheard and abominable” murders, all of them usually connected to violating social norms and good manners. Women, often maidservants, who killed their children were perceived as superstitious, weak, and capricious creatures—indeed as the weaker sex, seeking lust and pleasure, with the ability to easily renounce their faith—and in this sense were viewed as being much closer to a sin and the Devil than men. Contemporary pamphlets and ballads described murderous women as selfish mothers, worse than any beast, often seduced by the devil.

Criminal records analysed in Chapter 8 provide a different viewpoint on early modern social reality. The conflict between masculinity and femininity struggling for superior power is discussed in a broader context of each individual’s life.

Five women were investigated for the child murder in Jindřichův Hradec between 1690–1710. Every process with the Mariana Filipová, Mariana Dalšovská, Voršila Králová, Alžběta Zimandlová and Eva Mikšová started with information brought in by an anonymous witness (who discovered the corpse of the dead baby). Details about the trial were confidential, and whole trial was characterized by a superior power of the city council in Hradec over the defendant.

The case study from the south Bohemian region can depict how these women acted in real situations and what their notions of motherhood were. In the early modern period, there were not only loving, passive and selfless mothers, but also many women who refused their typical social role or were not prepared to accept it.

In this context, young servants and unmarried girls were subordinated to their fathers and employers (in terms of domesticity and patriarchy), and in a similar way also to their stepmothers and older sisters (as a stepdaughter and younger sister). Despite the certain equality between people of the same class (journeymen, their friends/co-workers), their ability to act on their own will was limited.

Conflicts in these cases can be nothing more than a result of women's tactics. They blamed their stepmothers for a child's death stating that they had been beaten, blamed their husbands who had persuaded them to do it, or other men who had promised them marriage and then had left them.

Tactics of this kind were used in order to be perceived as a better person in the community. Women wanted to persuade their neighbours that, instead of being murdering maidservants with absolutely any mothering instinct, they were rather the bad mothers who made one crucial mistake. However, their stories mostly resulted in ominous endings. Early modern judges thought that the mass murdering of bastard children was happening in the whole society and the strict law should have helped them to fight against this epidemic. They held prejudice against women, seeing them as prostitutes, and therefore were ready to even use torture if necessary.

Finally—for the twenty-first century reader—, the close examination of infanticide necessarily calls into question how the rhetoric that deals with narrative of sexuality, pregnancy and a family changed over the centuries and how we talk and think about infanticide nowadays. In present-day media, the image of child murderesses has not changed: people are still afraid of inhumane monsters or wicked

murderesses, but they tend to think about them as naïve, careless, exploited, abandoned or misguided girls who did something wrong. However, the crime investigation is crucially different, it is not biased and preoccupied with sin and honour as used to be in the early modern times. Yet, the society still holds many stereotypes and remains biased against females: women are sometimes seen as potential mothers rather than individuals with a right to decline a mother's role, who may not think about motherhood in a positive way. And this, *probably, will never change*.

*Dizertační práce byla vypracována v rámci prezenční formy doktorského studia oboru
Obecné dějiny na Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.*

Autor práce:

Mgr. Pavel Stůj
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5, 779 00, Olomouc

Školitelka:

doc. Mgr. Radmila Prchal-Pavličková, Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5, 779 00, Olomouc